

૫૬

શ્રી કાર્તિક ગુજરાતી સભા એવમાલા-અંક ૧૯

મલધારી શ્રીરાજશેખરસરિપણીત

ચતુર્વિંશતિપ્રબંધનો ગુજરાતી અનુવાદ

સંશોધક, અનુવાદક અને વિવેચક

પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, એમ. એ.,

વત્સાર્યાધિગનસૂત્ર (સલાખ્ય અને સદીક) વગેરે કૃતિઓના સંપાદક

તેમ જ

આહ્વાતદર્શનદીપિકાના યોજક.

પ્રકાશક :- શ્રી કાર્તિક ગુજરાતી સભા-સુબધ.

રા. ના. અંબાલાલ બુ. જાની, બી. એ., સહાયક મંત્રી.

[ક્રમિક ૭૫૦]

પ્રથમ સંસ્કરણ

[વિ. સં. ૧૯૬૦]

મલધારી શ્રીરાજશેખરસૂરિપ્રણીત
ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધનો ગુજરાતી અનુવાદ

સંશોધક, અનુવાદક અને વિવેચક
પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, એમ. એ.,
તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (સભાગ્ય અને સટીક) વગેરે કૃતિઓના સંપાદક
તેમ જ
આહ્લંતદર્શનદીપિકાના ચેાજક.

પ્રકાશક :-શ્રી ફાર્મસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ.
રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની, બી. એ., સહાયક મંત્રી.

પ્રતિ ૭૫૦]

પ્રથમ સંસ્કરણ

[વિ. સં. ૧૯૯૦

મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

પ્રકાશક : રા. રા. અંબાલાલ યુલાખીરામ જાની, બી. એ.,
સહાયક મંત્રી, શ્રી ફાર્મસ ગુજરાતી સભા.
૩૬૫, શ્રી ફાર્મસ ગુજરાતી સભા મંદિર, કેએસ હાઉસ લેઈન,
લેમીંગ્ટન રોડની બાજુમાં; મુંબઈ નં. ૪.

મુદ્રણસ્થાન : આદિત્ય મુદ્રણાલય : રાયખડ રોડ, અમદાવાદ.
મુદ્રક : ગજનન વિશ્વનાથ પાઠક.

પ્રાપ્તિસ્થાન : મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

પ્રસ્તાવના

૧ મૂળ ગ્રંથનું અવલોકન—

મૂળ ગ્રંથનાં ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધ અને પ્રબન્ધકોશ એવાં બે નામો છે. તેમાં પ્રથમ નામ આ ગ્રંથમાં આવતા ૨૪ પ્રબન્ધો ઉપરથી પ્રચલિત થયેલું જણાય છે, જ્યારે દ્વિતીય નામ તો ખુદ ગ્રંથકાર શ્રીરાજશેખરસૂરિએ નિર્દેશ્યું છે, જે વાતની અંતમાંની પ્રશસ્તિ સાક્ષી પૂરે છે. આ ગ્રંથમાં જે ૨૪ પ્રબન્ધો છે તે પૈકી દશનો સૂરિ સાથે, ચારનો કવિ સાથે, સાતનો રાજ સાથે અને બાકીના ત્રણનો શ્રાવક સાથે સંબંધ છે. અર્થાત્ વિશિષ્ટ સૂરિઓ, કવિઓ, રાજઓ અને શ્રાવકોને લક્ષ્યીને આ ગ્રંથ રચાયો છે. અહીં આપેલા પ્રબન્ધોમાંથી કેટલાક પ્રભાવકચરિત્રમાં પણ નજરે પડે છે. જેમકે (૧) આર્યનન્દલ-પ્રબન્ધ, (૨) પાદલિપ્તસૂરિ-પ્રબન્ધ, (૩) વૃદ્ધવાદિ-પ્રબન્ધ, (૪) મલ્લવાદિસૂરિ-પ્રબન્ધ, (૫) હરિભદ્રસૂરિ-પ્રબન્ધ, (૬) ઝમપ્પભદ્ર-

૧ શ્રીયુત દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી આ મૂળને અનુલક્ષ્યીને શ્રી કાર્વસ ગુજરાતી સભાના ૬૭ મા વર્ષે અપાયેલા પોતાના વ્યાખ્યાન નામે “ગુજરાતના મધ્યકલીન હિન્દુ-રાજપૂતયુગના ઇતિહાસનાં પ્રબંધાત્મક સાધનો” માં કહે છે કે “આ ગ્રંથ પ્રભાવકચરિત્રની ધારીને પણ ભાષાશુદ્ધિ, વ્યવસ્થા વગેરે ગુણોમાં પ્રભાવકચરિત અને પ્રબંધચિંતામણિ બેચથી ઉતરતો છે.” સંશોધનપત્ર તપાસતી વેળા મને આ જાણવાનું મળે છે, એટલે આ સંબંધમાં હું અત્ર બહાવોહ કરી શકું તેમ નથી. આથી હું શાસ્ત્રીજીને પ્રબન્ધ-ચિંતામણિના ભાષાન્તરની પ્રસ્તાવનામાં આ વાતના સમર્થનમાં દાખલા-દલીલો રજૂ કરવા વિનવું છું, કેમકે હજી એ ભાષાન્તર પૂરેપૂરું છપાઈ ગયું નથી.

૨ શ્રીકક્કસૂરિએ ૧૫, સં. ૧૩૯૩ માં નાબિજનોદ્વારપ્રબન્ધ રચ્યો છે. શું એ ઉપરથી પ્રસ્તુત ગ્રંથના નામમાં ‘પ્રબન્ધ’ શબ્દ વપરાયો હશે? શ્રીરાજશેખરસૂરિની પેઠે વિ. સં. ૧૪૨૨ માં શ્રીજિનમંડનગણિએ પણ પોતાની કૃતિ નામે “કુમારપાદપ્રબન્ધ”માં ‘પ્રબન્ધ’ શબ્દ યોજ્યો છે.

૩ એમની જન્મ-તિથિ અને નિર્વાણ-તિથિને ઉદ્દેશીને “Proceedings of the Third Oriental Conference” નામના ગ્રંથમાં ૨૨૪ મા પૃષ્ઠમાં એમ સૂચવાયું છે કે વિ. સં. ૮૦૦ ના ભાદરવા સુદ ત્રીજ ને રવિવાર એટલે ઇ. સ. ૭૪૩ ની ૨૮ મી જુલાઈ ને રવિવારે બપોર પછી (afternoon) ત્રણ કલાક અને ૨૪ મિનિટ બાદ હસ્ત નક્ષત્ર શરૂ થવું હતું અને એમની નિર્વાણતિથિ તે ચોથી જુલાઈ ને ગુરુવાર છે.

સૂરિ-પ્રબન્ધ અને (૭) હેમચન્દ્રસૂરિ-પ્રબન્ધ. પ્રબન્ધકોશના રચનારા સામે પ્રબન્ધચિન્તામણિ નામનો ગ્રંથ હતો, એ હકીકત આ ગ્રંથના એક વિભાગરૂપ ૧ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિ-પ્રબન્ધ (પૃ. ૯૮) ઉપરથી તરી આવે છે. ૨

આ ઉપરથી એમ અનુમાન કરાય છે કે (૧) વરાહમિહિર, (૨) વૃહવાદી, (૩) મલ્લવાદી, (૪) સાતવાહન (શાલિવાહન), (૫) વિક્રમાદિત્ય, (૬) નાગાર્જુન, (૭) આલક અને (૮) ઇવસ્તુપાલને લગતા પ્રબન્ધો રચવામાં પણ રાજશેખરસૂરિએ પ્રબન્ધચિન્તામણિનો ઉપયોગ કર્યો હોવો જોઈએ. આ હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં એ ફલિત થાય છે કે ૨૪ પ્રબન્ધોમાંથી ઉપર્યુક્ત સાત અને આ આઠ એમ કુલે પંદર પ્રબન્ધો તેા એક યા ખીજા ગ્રંથને આધારે રચાયેલા છે. તેમાં પણ વૃહવાદિ-પ્રબન્ધ અને મલ્લવાદિ-પ્રબન્ધ તેા પ્રભાવકચરિત્ર તેમજ પ્રબન્ધચિન્તામણિ એ બંને ગ્રંથોમાં નજરે પડે છે. ચોવીસ પ્રબન્ધોમાંથી આ પંદર બાદ કરતાં નવ પ્રબન્ધો રહે છે. આપણે એને રાજશેખરની નવીન રચના તરીકે ઓળખાવી શકીએ, પરંતુ એમાં તેમજ ખીજા બધા પ્રબન્ધોમાં પણ જે જે હકીકત રજુ કરાયેલી છે તે સત્યતાની ગરણીમાં ગણાઇને જ ઉપસ્થિત કરાયેલી છે કે કેમ એનો બેધડક ઉત્તર વિશેષ અન્વેષણ ઉપર અવલંબિત છે.

નવીન રચના તરીકે ઓળખાવી શકાય તેવા નવ પ્રબન્ધો પૈકી

૧ એમની વિવિધ કૃતિઓ પૈકી દ્વયાશ્રયના મૂલ્ય વિષે રા. દુર્ગાશંકર કે. શાસ્ત્રીએ પોતાના ઉપર્યુક્ત આખ્યાનમાં એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે ગુજરાતના ઇતિહાસના સંશોધન માટે કિંમતી એવા આ ગ્રંથમાં ઐતિહાસિક દષ્ટિનો મોટો ભાગ અભાવ જોવાય છે.

૨ જુઓ આ ગ્રંથમાં આપેલો અનુવાદ (પૃ. ૮૫).

૩ આ મંત્રીશ્વરે રચેલા નરનારાયણાનંદ મહાકાવ્યના છેલ્લા સર્ગ ઉપરથી એના વંશની માહિતી મળી શકે છે. મંત્રીશ્વરના જીવન ઉપર પ્રકાશ પાડનારાં જે સાધનોનો નિર્દેશ ૨૩૯ મા પૃષ્ઠમાં કરાયો છે તેમાં ત્રીજા અને ચોથા સાધન પરત્વે મુદ્રણદોષને લીધે એક રખલના ઉદ્ભવની જણાવ્ય છે. એથી તેમાં નીચે મુજબ સુધારો કરવો જોઈએ:—

શ્રીઉદયપ્રભસૂરિકૃત સુકૃતકીર્તિકલ્પોદયની

શ્રીહેમચિન્ત્યકૃત ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય

હરિહર-પ્રખન્ધ અને અમરચન્દ્ર-પ્રખન્ધ ૧ગુજરાતના ઇતિહાસ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. અમરચન્દ્રના પ્રખન્ધમાં વીરધવલના પુત્રરૂપે જે વીસલ-દેવનો વૃતાન્ત છે તે પ્રખન્ધચિન્તામણિમાં નથી. એટલે એ વૃતાન્ત માટે તો પ્રસ્તુત ગ્રંથ જ ઉપયોગી થઈ પડે છે. વળી આ ગ્રંથ ખીજા ગ્રંથકારોને પણ ખપમાં આવ્યો છે, એ હકીકત પણ આની ઉપયુક્તતા સિદ્ધ કરે છે.

ગ્રંથરચના—

શ્રીરાજશૈખરસૂરિએ વિ. સં. ૧૪૦૫ (ઇ. સ. ૧૩૪૯)માં જ્યેષ્ઠ શુક્લ સપ્તમીને દિને ' દિલ્હી ' નગરમાં ષડ્દર્શનપોષક રમહુણુસિંહુના આવાસમાં રહીને પ્રખન્ધકોશની રચના કરી. એ ગ્રંથનો પ્રારંભ શ્રીઋગ્વલ-દેવ, શ્રાંતેમિનાથ, શ્રીપાર્શ્વનાથ અને શ્રીમહાવીરસ્વામી એ ચાર તીર્થંકરોની સ્તુતિ, ભારતીને પ્રાર્થના અને પોતાના ગુરુના સંસ્મરણપૂર્વક કરાયો છે. ચોવીસ પ્રખન્ધો પૈકી સાતમા સિવાય બાકીના બધા ગદ્યમાં રચાયેલા છે. કેટલીક વાર ગૂર્જર ભાષાના શબ્દોને સંસ્કૃતનો સ્વાંગ સળવેસો જોવાય છે.^૩

આ પ્રમાણે રચાયેલા ચતુર્વિંશતિપ્રખન્ધરૂપ મૂળને સામે રાખી પ્રસ્તુત ભાષાન્તર વાંચવા સંસ્કૃતના સામાન્ય અભ્યાસી પ્રેરાય એવો વિશેષ સંભવ છે. એથી તેમની અતુકૂળતા સચવાય તે માટે અને તેમ થતાં સંસ્કૃત સાહિત્યક્ષેત્રમાં યથેષ્ટ વિહાર કરવા માટે તેમને યોગ્ય તાલીમ મળે તે વાસ્તે શબ્દાર્થ ઉપર વિશેષ લક્ષ્ય આપવું દુરસ્ત જણાયું છે. આમ કરવા જતાં કેટલેક સ્થળે દ્વિરાન્વયતા કે ક્લિષ્ટતા ઉપરિચિત થઈ હશે, પરંતુ આ તો ભાષાન્તર છે, કિન્તુ રૂપાંતર નથી એ હકીકત ધ્યાનમાં લઈ આનો સહૃદય સાક્ષરો ન્યાય કરશે, એવી આશા છે.

ગ્રંથનું મહત્ત્વ—

આ ચતુર્વિંશતિપ્રખન્ધનું મહત્ત્વ કેટલું છે તે વિવિધ ગ્રંથકારોએ નિજ નિજ કૃતિ રચતાં એનો જે આશ્રય લીધો છે તે કહી આપે છે:

૧ નાભિમંદનજિનોદ્ધારપ્રખન્ધ ગુજરાતનું વર્ણન પૂરું પાડે છે. આ હકીકતનો ગુજરાતીમાં માહિતી મેળવનારને પ્રસ્થાન (પુ. ૧૧, અં. ૪, પૃ. ૨૭૬-૨૮૦) જોવું અતુકૂળ થઈ પડશે.

૨ એના પરિચય માટે જુઓ પૃ. ૨૨૨.

૩ જુઓ ચતુર્વિંશતિપ્રખન્ધનું કિંચિત્ પ્રસ્તાવિક (પૃ. ૮).

આ સંબંધમાં ૧૭૫૬શરસાલની અંતિમ પંક્તિ રજુ કરવી આવશ્યક જણાય છે :—

“ **इत्युपदेशरसालनामा ग्रन्थः । उपदेशतरङ्गिणीरध-
प्रबन्धादिवहुशास्त्राण्यवलोक्य उद्धृतः सम्पूर्णोऽयं ग्रन्थः ।** ”

૧૭૫૬શરસાર નામનો ગ્રંથ પણ ચતુર્વિંશતિપ્રખ્યન્ધમાંથી કેટલેક અંશે ઉદ્ધારાયેલો છે. આના સમર્થનાથે એ ગ્રંથની અંતિમ પંક્તિ અત્ર રજુ કરાય છે :—

“ **इति श्रीउपदेशसारनामा ग्रन्थः उपदेशतरङ्गिणीप्रबन्ध-
चोवीशोप्रबन्धचिन्तामणिप्रभृतिबहुशास्त्राण्यवलोक्य समुद्धृतः।** ”

શ્રીપ્રભાચન્દ્રસૂરિકૃત પ્રભાવકચરિત્રમાં શ્રીખરપભટ્ટિસૂરિને જો વૃત્તાન્ત રજુ કરાયેલો છે તે મોટે ભાગે આ ચતુર્વિંશતિપ્રખ્યન્ધગત ખરપભટ્ટિસૂરિપ્રખ્યન્ધનું કેવળ ગદ્યમાંથી પદ્યમાં રૂપાન્તર છે એમ ગૌડવધની પ્રસ્તાવના (પૃ. ૧૪૯)માં આલેખાયેલું છે. આની પુષ્ટિરૂપે પ્રભાવક-ચરિત્રના ૧૧મા સર્ગનું નિમ્નલિખિત—

वचपभट्टिः श्रिये श्रीमान् यद्वृत्तं गगनाङ्गणे ।

खेलति स्म गतायातै, राजेश्वरकविर्मुदा ॥ ૧ ॥

—પદ્ય અવતરણરૂપે રજુ કરી રાજેશ્વરથી રાજશેખર સમજવું એમ સૂચવાયું છે, કેમકે ઈશ્વર અને શેખર એકાર્થક વાચી હોય પદ્યની સાતુકૂળતા માટે આ પ્રમાણે પરિવર્તન કરાયું છે.

પ્રસ્તાવનાકારનું આ કથન સખલનાત્મક છે, કેમકે પ્રભાવકચરિત્રની રચના વિ. સં. ૧૩૩૪ માં થયેલી છે એટલે ચતુર્વિંશતિપ્રખ્યન્ધ તો ત્યારબાદ ૭૧ વર્ષે રચાયો છે. આથી તો ઉલટું એમ અનુમાન થઈ શકે તેમ છે કે રાજશેખરસૂરિએ પ્રભાવકચરિત્રના આધારે ખરપભટ્ટિ-સૂરિપ્રખ્યન્ધની સંકલના કરી હોવી જોઈએ.

૧ આની એક હસ્તલિખિત પ્રતિ રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટિ (મુંબઈ) પાસે છે. એના વર્ણન માટે જુઓ પ્રો. વેલ્લનકરકૃત સૂચીપત્ર (વિ. ૩-૪, પૃ. ૪૦૬).

૨ વિ. સં. ૧૭૩૭ માં લખાયેલી આની એક હસ્તલિખિત પ્રતિ પ્રાચ્ય-વિદ્યાસંશોધનમંદિર (પુના)માં છે. એનો ક્રમાંક ૧૨૬૪ છે.

૧૮૮૪-૮૭.

અંચકારનો પરિચય—

પ્રસ્તુત અંચકારનાં કુલ, ગણ, શાખા, ગ્ચ અને ગુરુ સંબંધી કટલીક માહિતી ચતુર્વિંશતિપ્રખ્યન્ધના અંતમાં આપેલી પ્રશસ્તિ ઉપરથી મળી રહે છે. જેમકે શ્રીરાજશૈખરસૂરિ 'પ્રશ્નવાહન' કુળના છે, તેમના ગણનું નામ 'કોટિક' છે, તેઓ 'મધ્યમ' શાખામાં થયેલા છે, તેમનો ગ્ચ 'હર્ષપુરીય' નામથી પ્રખ્યાત છે, તેમના ગુરુનું નામ શ્રીતિલક છે, અને તેઓ 'મલધારી' અભય(દેવ)સૂરિના સંતાનીય થાય છે.

શ્રીરાજશૈખરસૂરિએ ^૧શ્રીજ્ઞિનપ્રભસૂરિ પાસે ન્યાયકંદલી શીખી તેના ઉપર જે પંજિકા રચી છે તેના અંતમાં આપેલી નિમ્નલિખિત—

“શ્રીપ્રશ્નવાહન'કુલે 'કોટિક'નામનિ ગણે જગદ્ગ્ચે ।

શ્રી'મધ્યમ'શાખાયાં વંશે શ્રીસ્થૂલભદ્રસુનેઃ ॥ ૧ ॥

ગચ્છે 'હર્ષપુરીયે' શ્રીમજ્જયસિંહસૂરિવરશિષ્યઃ ।

ષષ્ઠાષ્ટમતીવ્રતપાઃ ષડ્વિકૃતિત્યાગસાહસિકઃ ॥ ૨ ॥

દેવ્યા ચક્રેશ્વર્યા પ્રતિપન્નસુતઃ શ્રુતાધ્વિગોવિન્દઃ ।

શ્રોઅમયસૂરિરભવન્નિઃસજ્ઞસિદ્ધબહુવિધઃ ॥ ૩ ॥—વિશેષકમ્

પરઃસહજાન્ મૂદેવાન્, યક્ષં કઠમડં ચ યઃ ।

પ્રવોધ્ય 'મેહત'પુરે, વીરચૈત્યમકારયત્ ॥ ૪ ॥

શ્રોગૂર્જરેશ્વરો દષ્ટ્વા, તોત્રં મલપરીષહમ્ ।

શ્રીકર્ણો વિરુદં યસ્ય, 'મલધારી'ત્યઘોષયત્ ॥ ૫ ॥

નાથં 'સુરાષ્ટ્ર'રાષ્ટ્રસ્ય, સ્વેજ્ઞારં પ્રતિવોધ્ય યઃ ।

'ઉજ્જયન્ત'તીર્થપથં, સ્વિલીમૂતમવીવહત્ ॥ ૬ ॥

યસ્યોપદેશાન્નિર્મુચ્ય, ચતસ્રશ્વપલેક્ષણાઃ ।

પ્રશ્નુન્નો રાજસચિવ—શ્ચારિત્રં પ્રત્યપઘત ॥ ૭ ॥

૧ સરખાવે ન્યાયકંદલીની પંજિકાના પ્રારંભમાં અપાયેલું દ્વિતીય પદઃ—

“શ્રીમજ્જિનપ્રભવિમોરધિગત્ય ન્યાયકન્દલીં કિશ્ચિત્ ।

તસ્યાં વિઘ્નુતિલવમહં કરવૈ સ્વપરોપકારાય ॥ ૨ ॥ ”

श्रीहेमचन्द्र इत्यासीत्, सूरिभूरिगुणः स तु ।
 ग्रन्थलक्षविनिर्माता, निर्ग्रन्थानां विशेषकः ॥ ८ ॥
 प्रतिबोध्य सिद्धभूधव—मुद्गण्डैः कनकदण्डकलशैर्यः ।
 उत्तंसितवान् परितः, स्वदेशपरदेशचैत्यानि ॥ ९ ॥
 प्रतिवर्षं जीवरक्षा—मशोत्यहमशोत्यहम् ।
 यस्योपदेशात् सिद्धेश—स्तान्नपत्रेष्वलीलिखत् ॥ १० ॥
 श्रीश्रीचन्द्रमुनीन्द्रो, विबुधेन्दुमुनिश्च तस्य वंश्यौ द्वौ ।
 यौ 'लाट'देशमुद्रा—मुञ्जित्वा जगदुत्तुर्दाक्षाम् ॥ ११ ॥
 श्रीचन्द्रसूरिशिष्यः, श्रीमुनिचन्द्रः प्रभुः शुचिचरित्रः ।
 'चौलुक्य'मानलनृपं, वाग्मी प्रत्राजयामास ॥ १२ ॥
 तत्कमिको देवप्रभ—सूरिः किल पाण्डवायनचरित्रम् ।
 श्रीधर्मसारशालं, च निर्ममे सुकविकुलतिलकः ॥ १३ ॥
 तदीयसिंहासनसार्वभौम—सुरीश्वरः श्रीनरचन्द्रनामा ।
 सरस्वतीलब्धवरप्रसाद—ल्लैविद्यमुष्टिन्धवधीर्बभूव ॥ १४ ॥
 टिप्पनमनर्घ्यराघव—शास्त्रे किल टिप्पनं च कन्दल्याम् ।
 सारं ज्योतिषमदभद्, यः प्राकृतदीपिकामपि च ॥ १५ ॥
 तस्य गुरोः प्रियशिष्यः, प्रमुर्नरेन्द्रप्रभः प्रभावाढ्यः ।
 योऽलङ्कारमहोदधि—मकरोत् काकुत्स्थकेलिं च ॥ १६ ॥
 राजानः प्रतिबोधिताः कति कति ग्रन्थाः स्वयं निर्मिताः
 वादीन्द्राः कति निर्जिताः कति तपांस्युग्राणि तप्तानि च ।
 श्रीम'द्धर्षपुरीय'गच्छमुकुटैः श्रीसूरिसुत्रामभिः—
 स्तच्छिष्यैर्मुनिभिश्च वेत्ति नवरं वागीश्वरी तन्मतिम् ॥ १७ ॥
 नरचन्द्रसूरिवंशे, सूरिः श्रीपद्मदेव इत्यासीत् ।
 सूरिः श्रीश्रीतिलक—स्तस्य मृगेन्द्रासने जयति ॥ १८ ॥

તત્ત્વરણેણુકણિકા-ભૂષિતમાલસ્થલોડત્ર કન્દલ્યામ્ ।

શ્રીરાજશેખરોડ્યં, સૂરિઃ શ્રીપન્નિકામતનોત્ ॥ ૨૧ ॥

પૂજ્યશ્રીતિલકામિધાનસુગુરોઃ સામર્થ્યમેતદ્ ધ્રુવં

માદક્ષોડપિ યદત્ર સમ્યપુરતો ધત્તે વચશ્રાપલમ્ ।

યદ્દિમ્મા અપિ શુદ્ધસંસ્કૃતગિરઃ ‘કદમીર’દેશોદ્ભવાઃ

વાગ્દેવ્યાઃ સ સ્વલુ પ્રભાવવિભવસ્તત્ર સ્થિતાયાશ્ચિરાત્ ॥૨૦॥”

—પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે તેમ શ્રીરાજશેખરની ગુરુપરંપરા નીચે મુજબ છે :—

૨ચૂલભદ્ર-જયસિંહ-મલધારી ૧અભયદેવ-૨હેમચન્દ્ર-૩શ્રીચન્દ્ર-
૪મુનિચન્દ્ર-૫દેવપ્રભ-૬નરચન્દ્ર-૭નરદેવ-શ્રીતિલક. શ્રીતિલકનામ-

૧ છટ્ટ અને અટ્ટમ જેવી તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરનારા, છ વિકૃતિના ત્યાગી, ચક્રેશ્વરી દેવી દ્વારા પુત્રરૂપે સ્વીકારાયેલા, હબ્બરો આઠાણો અને કડમહ યક્ષને પ્રતિબોધ પમાડી ‘મેડતપુર’માં વીરચૈત્ય કરાવનારા, ગૂર્જરેશ્વર કચ્છ તરફથી ‘મલધારી’ એવું બિરુદ પામેલા, ખેંગારને પ્રતિબોધી ‘ગિરિનાર’ તીર્થના માર્ગને સરળ બનાવનારા અને રાજમંત્રી પ્રદ્યુમ્નને દીક્ષા ગ્રહણ કરાવનારા આ સૂરિવર છે.

૨ ગૃહસ્થાવસ્થામાં પ્રદ્યુમ્ન નામથી પ્રસિદ્ધ, અનેક અંથોના પ્રણેતા, ઉત્તમ નિર્ભ્રંચ, સિદ્ધરાજને પ્રતિબોધ પમાડી, તેના દ્વારા સ્વદેશ અને પર-દેશનાં ચેત્યોને સૌવર્ણ્ય દંડ અને કળથોથી વિભૂષિત કરાવનારા અને હવરક્ષા માટે સિદ્ધરાજ પાસે પ્રતિવર્ષ લેખ લખાવનારા આ મુનિવર છે.

૩ આ શ્રીહેમચન્દ્રના વંશના છે. તેમણે વિભુધચન્દ્રની જેમ ‘લાટ’ દેશનો મુદ્રા છોડી દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી.

૪ આ શ્રીચન્દ્રના શિષ્ય થાય છે અને તેમણે ચૌલુક્ય માનલ રાજને દીક્ષા લેવડાવી હતી.

૫ એમણે પાંડવચરિત્ર તેમ જ ધર્મસાર એ બે ગ્રંથો રચ્યા છે.

૬ અનર્થરાધવતું ઠિપ્પન, ન્યાયકન્દલીતું ઠિપ્પન, જ્યૌતિ સાર અને પ્રાકૃતદીપિકા એ એમની કૃતિઓ છે. અલંકારમહોદધિ અને કાકુ-રથકેલિના કર્તા, અનેક રાજઓના પ્રતિબોધક, કેટલાએ વાદીઓનો પરાજય કરનારા અને ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરનારા સૂરીશ્વર નરેન્દ્રપ્રભ એ એમના ગુરુના પ્રિય શિષ્ય હતા.

ના અન્ય મુનિવર થઇ ગયા છે. દાખલા તરીકે નવગંધીવૃત્તિકાર શ્રીઅભય-
દેવસૂરિના સંતાનીય શ્રીદેવભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીતિલક. એ મુનિવરે
ગૌતમપૃષ્ઠાનું વિવરણ રચેલું છે. શ્રીરાજશેખરસૂરિના ગુરુ શ્રીતિલક-
સૂરિ તો એમનાથી ભિન્ન છે, એ કહેવું પડે તેમ નથી.

શ્રીયુત જિનવિજય દ્વારા સંપાદિત પ્રાચીન લેખસંગ્રહ (ભા.
૨, ક્રમાંક ૧૪૪-૧૪૫) ઉપરથી જણાય છે તેમ રાજશેખરસૂરિના ગુરુ
શ્રીતિલકસૂરિએ 'આણુ' ઉપર પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

પ્રસ્તુત અંથકારે પણ સં. ૧૪૧૮માં ' પાટણ 'માં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી,
એમ શ્રીયુદ્ધિસાગરસૂરિકૃત ધાતુપ્રતિભાષેખસંગ્રહ (ભા. ૧)ના
૨૨૭મા ક્રમાંક ઉપરથી જણાય છે.

અંથકારનો કૃતિકલાપ—

પ્રસ્તુત અંથકાર શ્રીરાજશેખરસૂરિએ ચતુર્વિંશતિપ્રખ્યંધ યાને
પ્રખ્યંધકોશ રચવા ઉપરાંત ષડ્દર્શનસમુચ્ચય, ૨૮૪ કથા, ઉદ્દાન-
પત્રિશિક્ષા તેમજ ચરનાકરણવારિકાની પંજિકા પણ રચ્યાં છે. આ
સર્વે અંથો તો અન્યાન્ય સ્થળેથી પ્રસિદ્ધ થયેલા હોઇ તે વિષે કંઇ ખાસ
કહેવા જેવું રહેતું નથી. લગભગ વિ. સં. ૧૪૦૫ માં એમણે નેમિનાથકાગ
રચ્યાનું કહેવાય છે. વળી શ્રીધરકૃત પંચાયકંદલીની પંજિકા પણ

૧. વિ. સં. ૧૨૬૧ માં પ્રત્યેકયુદ્ધચરિત્ર, વિ. સં. ૧૨૭૪માં જિત-
કલપવૃત્તિ, વિ. સં. ૧૨૭૭માં સમ્યક્ત્વવૃત્તિ, વિ. સં. ૧૨૯૬ માં
આવશ્યકનયુક્તિવૃત્તિ અને વિ. સં. ૧૩૦૪માં દશવૈકાલિકટીકા રચનારા
તિલકસૂરિ પૂર્ણિમા ગચ્છના શ્રીશિવબ્રહ્મ મુનીશ્વરના શિષ્ય થાય છે. એમને
શ્રીતિલક સમજવાની કેટલીક વાર ભૂલ થતી જોવાય છે.

૨. પં. હીરાલાલ હંસરાજ (નમનગર) તરફથી વિ. સં. ૧૯૬૯ માં આ
અંથ પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. ભૂલથી પ્રો. વેલનકરે પોતાના સૂચીપત્રમાં આને
" ચતુર્વિંશતિપ્રખ્યંધ " ગણી લીધેલો નજરે પડે છે.

૩. શ્રીત્રણભદ્રેવળ કેસરીમલ્લ સંરથા (રતલામ) દ્વારા ઇ. સ. ૧૯૨૭ માં
પ્રત્યાખ્યાનરૂપ, સારસ્વતવિભ્રમ ઇત્યાદિ કૃતિઓની સાથે આ પ્રસિદ્ધ
કરાયેલ છે.

૪. શ્રીવાહિદેવસૂરિએ રચેલા પ્રમાણુનયતરવાલોકાલંકાર ઉપર શ્રી-
રત્નશેખરસૂરિએ આ ટીકા રચી છે.

૫. મહર્ષિ કણુદે છે પદાર્થના વિસ્તારરૂપ જે સૂત્રો રચ્યાં છે તેના ઉપર
પ્રશસ્તપાદે ભાષ્ય રચ્યું છે. એના ઉપર એકંદર ચાર વૃત્તિઓ છે. (અ)
આચાર્ય ંચોમશિવે રચેલી ંચોમવતી, (આ) શ્રીધરાચાર્યકૃત ન્યાયકંદલી,

એમની કૃતિ છે, એમ એ પંજિકાની પ્રશાસ્ત ઉપરથી જણાય છે. ભાંડારકર પ્રાચ્ય વિદ્યાસંશોધનમંદિરમાં ૧૩૨૦-૨૬ અને ૧૨૯૮-૯૬. એ ક્રમાંકવાળી જે એ હસ્તલિખિત પ્રતિઓ છે, તેમાં પ્રથમ પ્રતિ મલધારી રાજશેખરસૂરિકૃત વિનોદકથા રજુ કરે છે અને દ્વિતીય પ્રતિને 'કથાસંગ્રહ'ના નામથી ઝાળખાવેલ છે; પરંતુ આ એ ગ્રંથો ઉપર્યુક્ત ૮૪ કથાઓથી ભિન્ન છે કે કેમ તેનો નિર્ણય કરવા માટે એ એ પ્રતિઓનું સંતુલન કરવું બાકી રહે છે.

આ ઉપરાંત 'સ્વાદ્વાદકલિકા' પણ પ્રસ્તુત રાજશેખરસૂરિએ રચેલી છે કે એ નામના અન્ય કોઈ મુનિવરે તે પણ જણવું બાકી રહે છે. કેમકે જૈન ગ્રંથાવલિમાં એ કૃતિનો રચનાસંવત્ ૧૨૧૪ જે દર્શાવાયો છે તેનો આધાર હજી સુધી જણવા જોવામાં આવ્યો નથી. પ્રખ્યન્ધકોશ અને ભોજપ્રખ્યન્ધ—

“The Harvard Oriental Series” તરફથી ચોથા ગ્રંથરૂપે પ્રસિદ્ધ થયેલ, અને ચાર્લ્સ રોકવેલ લેન્મન (Charles Rockwell Lanman)ના ભાષાન્તર સહિત ડૉ. સ્ટેન કોનો (Sten Konow) દ્વારા સંપાદિત કંપૂરમંજરીના ૧૯૬ માં પૃષ્ઠમાં નીચે મુજબનો—

“Many of the memorial verses which occur in the anthologies, and are ascribed to him, were most probably not written by our poet. Some of them are, according to the Harihārāvali, taken from the “Bhojaprabandha of Rajaçekhara”. It is

(ઇ) ઉદયનાચાર્યકૃત (કરણાવલી અને (ઈ) શ્રીવત્સાચાર્યે રચેલી લીલાવલી. આથી આ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે ન્યાયકંદલી એ ખીજી વૃત્તિ છે. એના ઉપર શ્રીનરસ્યન્દ્રસૂરિએ ટિપ્પણ રચ્યું છે.

૧ આ ૩૯ અને અન્ય પ્રતિ અનુસાર ૪૦ પદવાળી કૃતિ હજી સુધી કોઈ સ્થળેથી પ્રસિદ્ધ થયેલી જણાતી નથી. હાલમાં મુનિ શ્રીપુણ્યવિજય તરફથી મળેલી એની પ્રતિનું સંપાદનકાર્ય મેં હાથ ધર્યું છે. આ કૃતિનાં આદ્ય અને, આંતમ પદ અનુક્રમે નીચે મુજબ છે:—

“ ષહુદ્રઘ્યં જિનં નત્વા, સ્યાદ્વાદં વચ્ચિમ તત્ર સઃ ।

જ્ઞાનદર્શનતાં મેદા-મેદાભ્યાં પમાત્મસુ ॥ ૧ ॥ ”

“ દ્રવ્યષ્ટકેડપ્યનેકાન્ત-પ્રકાશાય વિપશ્ચિતામ્ ।

પ્રયોગાન્ દર્શાયમાસ, સૂરિઃ શ્રીરાજશેખરઃ ॥ ”

૨ Author of Karpūramañjarī.

accordingly probable that they are extracts from the Prabandhakoṣa of the younger Rajasekhara, which was written in 1347.”

—ઉલ્લેખ જોવાય છે. અહીં જે પ્રખ્યન્ધકોશમાં ભોજપ્રખ્યન્ધ હોવાનો નિર્દેશ કરાયો છે તે બ્રાહ્મિનિમૂલક જણાય છે. જે તેમ ન જ હોય તે પ્રખ્યન્ધકોશના કર્તા શ્રીરાજશેખરની ભોજપ્રખ્યન્ધ નામની કાઈ કૃતિ હોવાની સંભાવના કરવી પડે છે.

પદ્ધતિ—

આ અનુવાદાત્મક ગ્રંથમાં અનુવાદ કરતી વેળા મેં જે શૈલીનો ઉપયોગ કર્યો છે તે સંબંધમાં ‘ગ્રંથની રચના’ એ શીર્ષકગત વિભાગમાં ઇસારો કરાયેલો છે અટલે એ વિષે અહીં કંઈ ખાસ ઉમેરવા જેવું રહેતું નથી. શ્રી કૃષ્ણ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ તરફથી ૧૨મા ગ્રંથાંક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા અને ગીર્વાણુ ગિરામાં રચાયેલા મૂળ ગ્રંથના સંસ્કરણમાં મેં જેમ વિશિષ્ટ નર, નગર ઇત્યાદિ નામો જ-પરિશિષ્ટ તરીકે આપ્યાં છે તેમ આ ગૌર્જર સંસ્કરણમાં આપવાની મને આવશ્યકતા નહિ જણાયાથી મેં તેમ કર્યું નથી. આથી એના જિજ્ઞાસુને એ પરિશિષ્ટ જોઈ લેવા ભલામણ છે.

વિશેષમાં જેમ સંસ્કૃત આવૃત્તિમાં ઝ-પરિશિષ્ટ તરીકે કેટલાક પારિભાષિક શબ્દાદિ વિષે ટુકડી નોંધ અપાયેલી છે તેવી અત્ર આપવી એવો પ્રથમ વિચાર હતો, પરંતુ આ અનુવાદાત્મક ગ્રંથ બહાર પડે છે તે પૂર્વે મારી રચેલી આહૃતદર્શનદીપિકા પ્રસિદ્ધ થઈ જવાથી એ વિચાર જતો કર્યો છે. આશા છે કે એ મારી કૃતિમાંથી પારિભાષિક શબ્દો વિષેની આવશ્યક માહિતી જરૂર મળી રહેશે.

મૂળ ગ્રંથને ઉદ્દેશીને સંસ્કૃતમાં લખાયેલા “કિંચિત્ પ્રારતાવિક”- (પૃ. ૮)માં મેં કેટલાક પ્રબંધાની સંવાદાદિરૂપે મીમાંસા કરવાનો પ્રયાસ કરવાની અભિલાષા વ્યક્ત કરી હતી, પરંતુ આજે એ મીમાંસાને પૃથક્ સ્થાન ન આપતાં કેટલીક પ્રાસંગિક નોંધો પરિશિષ્ટરૂપે રજૂ કરી સંતોષ માન્યો છે, કેમકે પ્રખ્યાતચરિત્રની પ્રસ્તાવનામાં તેના યોગ્ય ઇતિહાસગ્રંથ સાક્ષર મુનિરાજ શ્રીકલ્યાણવિજયે એ દિશામાં સુંદર પ્રકાશ પાડ્યો છે. અહીં તે કૃત ભદ્રબાહુસ્વામીને ઉદ્દેશીને એ શબ્દ કહેવા પ્રસ્તુત સમગ્ય છે. તે એ છે કે કેટલાક સાક્ષરોનું એમ માનવું છે કે જૈન શ્વેતાંબર દષ્ટિએ પણ ભદ્રબાહુ નામના એ આચાર્યો થઈ ગયા છે.

શ્રીકલ્યાણવિજયે ‘વીર નિર્વાણુ સંવત્ ઔર જૈન કાલગણુના’માં કેટલીક ઐતિહાસિક ખીનાઓ ચર્ચ્યાં છે. તે પૈકી ૭૬મા પૃષ્ઠમાં ચૌદ-પૂર્વધર ભદ્રબાહુસ્વામી અને નિર્વૃક્તિકાર ભદ્રબાહુસ્વામી એ બે ભિન્ન વ્યક્તિઓ હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ સંબંધમાં અત્યારે

વિદ્વદ્વલ્લભ મુનિરાજ શ્રીપુણ્યચિન્મય પણ ઉપર્યુક્ત મંતવ્યને સ્વીકારતા હોય એમ જણાય છે, પરંતુ એ હકીકત સપ્રમાણ રળુ થાય તે માટે તેઓ વિશિષ્ટ ગવેષણા કરી રહ્યા છે.

ઐતિહાસિક સામગ્રી—

જોકે સાહિત્ય, કેળવણી, ગણિત, કાવ્ય, કળા ઇત્યાદિની લાક્ષણિક વ્યાખ્યા સર્વત્ર અને સદાને માટે સર્વમાન્ય થઈ પડે તેવી રીતે રળુ થવી દુઃશક્ય, બલકે અશક્ય છે, તેમ છતાં એ દરેકની સ્થૂલાદિ વ્યાખ્યાઓ થતી આવી છે અને થાય છે. આ નિયમ ઇતિહાસને પણ લાગુ પડે છે. ઇતિહાસની સ્વૂત્ર વ્યાખ્યા તો **इति + ह + आस** એટલે પૂર્વે આમ હતું એ વ્યુત્પત્તિ ઉપરથી રળુ કરાય છે.

આપણા ભારતવર્ષમાં છેક પ્રાચીન સમયમાં કોષ્ટ વિશિષ્ટ વ્યક્તિનું જીવનચરિત્ર આધુનિક ઐતિહાસિક દષ્ટિએ લખાયેલું જોવાતું નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં પ્રાચીન યુગમાં થઈ ગયેલી અનુકરણીય અને વંદનીય વ્યક્તિઓનો ઇતિહાસ કાલક્રમાનુસારી અને સાંભળેલા બનાવોની સત્યતા તપાસી અને પૂરવાર કરીને લખાયેલો ન મળે તો તે સ્વાભાવિક છે; કેમકે આપણા પૂર્વજોને મન તો અમુક વીરના પૂજન કરતાં એના વીરવના પૂજનની વિશેષ કિંમત હતી એટલે કે ગુણીની પૂજન કરતાં ગુણની પૂજને તેઓ વધારે મહત્ત્વ આપતા અને તેમ થતાં તેમને હાથે સમર્થ વ્યક્તિને પણ ગૌણ સ્થાન મળતું.

જેમ અત્યારે ઐતિહાસિક સત્યને નવલકથાના લેખાસમાં રળુ કરી તેને અન્ય જાતનો અને કેટલીક વાર તો મૂલઘાતક સ્વાંગ સજવાય છે તેમ અસહના વખતમાં બનતું કે નહિ તેનો નિશ્ચયાત્મક ઉત્તર આપવો મુશ્કેલ છે, પરંતુ એમ તો અનુમનાય છે કે તે વખતે ઐતિહાસિક ખીનાને ગુંગાવી નાંખવાનું કાર્ય ઇરાદાપૂર્વક નહીં થતું હોય.

પ્રાચીન કાળમાં પણ આપણે ત્યાં ઐતિહાસિક તત્ત્વોને સૂક્ષ્મરૂપે રળુ કરનારી પૌરાણિક કથાઓ રચાયેલી છે એટલે આપણા દેશમાં ઇતિહાસની કિંમત કે કદર જ નહતી એમ માનવું અસ્થાને છે. વળી મધ્યકાળમાં ઇતિહાસ સામે વધારે નજદીક મંબંધ ધરાવનારા ગ્રંથો રચાયેલા છે. લોકોને મોટેથી સાંભળેલી હકીકતોને મહાભારતમાં ઇતિહાસના નામથી ઓળખાવેલ છે. લગભગ એવી વાતો મધ્યકાળમાં પ્રબંધના નામથી અને અત્યારે લોકકથા, લોકસાહિત્ય કે એવા કોષ્ટ નામથી ઓળખાવાય છે.

શ્રોતુવર્ગની ધાર્મિક ભાવનાને સતેજ કરવાના ઇરાદાથી રચાયેલો ચતુર્વિંશતપ્રબંધ એ પ્રાયઃ આવી જાતના ૨૪ પ્રબંધોનો સંગ્રહ છે; એથી એમાં રળુ થયેલી તમામ હકીકત વિશ્વસનીય હોવા વિષે શંકા રહે છે. જે સામગ્રી પ્રભાચન્દ્રસૂરિ પાસે વિ. સં. ૧૩૩૪ માં અને

મેરુતુંગસુરિ પાસે વિ. સં. ૧૩૬૧ માં ન હોય તેવી સામગ્રી રાજશેખર-સુરિ પાસે હોવાનો બહુ ઝોઝો સંભવ છે. વિશેષમાં અજ્ઞેન કવિ સોમશ્વર જેવા પાસે જે સાધન ન હોય તે વિ. સં. ૧૪૦૫માં સુલભ હોય એમ માનવાનું કંઈ ખાસ કારણ જણાતું નથી.

આ પ્રમાણેના ઐતિહાસિક મૂલ્યવાળો પ્રસ્તુત ગ્રંથ કોષ્ટ સિક્કા, તામ્રપત્ર, શિલાલેખ કે એવાં ઐતિહાસિક સાધનો વિષે પ્રકાશ પાડી શકે તેમ નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં પણ એની ઉપયોગિતા કેટલી છે એ વાત તો 'ગ્રંથનું મહત્ત્વ' કહી રહ્યું છે.

ઉપકાર—

અતુલિન્શતિપ્રખ્યાન્ય તેમજ તેનો અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરી શ્રી કાર્પાસ ગુજરાતી સભાએ મને તેમજ જ્ઞેન જગતને ઋણી બનાવ્યું છે, તેની સૌથી પ્રથમ અત્ર નોંધ લેવામાં આવે છે. ઇ. સ. ૧૮૯૫માં વડોદરા દેશી કેળવણી ખાતા તરફથી સદગત પ્રો. મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદી બી. એ., દ્વારા તૈયાર થયેલ ભાષાન્તર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ તેની આજે એકે નકલ વેચાતી મળી શકતી નથી. આ ન્યૂનતા આ અનુવાદથી થોડે ઘણે અંશે પણ જે દૂર થશે તો મારા પરિશ્રમને હું સાર્થક થયેલો ગણીશ. આ ભાષાન્તરમાં સાક્ષર દ્વિવેદીને હાથે કેટલીક સ્ખલનાઓ થયેલી જેવાય છે અને તેમાં પણ કેટલાંક પ્રાકૃત અવતરણો અને તેના અર્થ સંબંધી ત્રુટિઓ તો ખટકે તેવી છે. તેમ છતાં એ ભાષાન્તર દ્વારા મને આ અનુવાદ તૈયાર કરવામાં જે સુગમતા મળી હોય તે બદલ હું તેના યોગદાનો આભારી છું. એ દુર્લભ્ય ભાષાન્તરની એકે નકલ, શ્રીયુત શુભચંદ સાકરચંદ ઝવેરીએ શ્રીજ્ઞેનાનંદ પુસ્તકાલય (સુરત)ના કાર્યવાહક પાસે મેળવીને મને આ કાર્યમાં જે પ્રોત્સાહન આપ્યું છે તે બદલ એમનો પણ અત્ર ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

આ પ્રમાણે ઉપકારનો વિભાગ પૂર્ણ કરાય તે પૂર્વે આ ગ્રંથના અંતમાં આપેલાં ગંને પરિશિષ્ટો પરત્વે મને સૂચનાઓ કરનાર તેમ જ આ પ્રસ્તાવનાનું મુદ્રણપત્ર તપાસી આપનાર મુનિશ્રી પુણ્યચિન્મયના મુખ્યારક નામનો ઉદ્દેશ થવો ઘટે છે. તેમની સહૃદયતા ખરેખર અલિનંદનીય છે.

અંતમાં એટલું જ ઉમેરીશ કે આ પ્રસ્તાવના તૈયાર કરતી વેળા જે ગ્રંથો હસ્તગત હતા તે અત્યારે નહીં હોવાથી દરેક વિગત ફરીથી તપાસી જવાની સુગમતા મળી શકી નથી. એથી તેમજ અન્ય કોષ્ટ કારણસર આ પ્રસ્તાવનાદિમાં જે કોષ્ટ ક્ષતિઓ ઉપસ્થિત થઈ હોય તો તે તરફ માફ લક્ષ્ય ખેંચવા હું સમભાવી સાક્ષરોને વિનવું છું.

ભગતવાડી, ભુલેશ્વર,

મુંબઈ

શ્રાવણ કૃષ્ણ દ્વાદશી,

વી. સં. ૨૪૫૯.

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા

विषयानुक्रम

विषय	पृष्ठांक
प्रस्तावना	१-१४
१ यत्तुर्विंशतिप्रबन्धनो अनुवाद	१-२२२
२ श्रीभद्रग्राह ने वराहमिहिरनो प्रबन्ध	१-७
३ श्रीआर्यनन्दनो प्रबन्ध... ..	८-११
४ श्रीश्रवणसूरिनो प्रबन्ध	१२-१६
५ श्रीआर्यभट्टाचार्यनो प्रबन्ध	१७-२०
६ श्रीपादलिमाचार्यनो प्रबन्ध	२१-२६
७ श्रीवृद्धवादी ने श्रीसिद्धसेननो प्रबन्ध	२७-३८
८ श्रीमहलवादीसूरिनो प्रबन्ध	३९-४४
९ श्रीहरिभद्रसूरिनो प्रबन्ध	४५-४९
१० श्रीअप्पलट्टिसूरिनो प्रबन्ध	५०-८३
११ श्रीहेमचन्द्रसूरिनो प्रबन्ध	८४-९७
१२ श्रीहर्षकवितो प्रबन्ध	९८-१०४
१३ श्रीहरिहरनो प्रबन्ध	१०५-१०९
१४ श्रीअभरयन्द्रकवितो प्रबन्ध	११०-११३
१५ महनकीर्तितो प्रबन्ध	११४-११७
१६ सातवाहननो प्रबन्ध	११८-१३२
१७ वंकर्यूलनो प्रबन्ध	१३३-१३८
१८ श्रीविक्रमादित्यनो प्रबन्ध	१३९-१४६
१९ विक्रमार्क चरित्र	१४७-१४८
२० नागार्जुननो प्रबन्ध	१४९-१५१
२१ वत्सराज उदयननो प्रबन्ध	१५२-१५५
२२ लक्ष्मणसेननो प्रबन्ध	१५६-१५९
२३ महनवर्मनो प्रबन्ध	१६०-१६४
२४ रत्न श्रावकनो प्रबन्ध	१६५-१७१
२५ आलडनो प्रबन्ध	१७२-१७६
२६ श्रीवस्तुपाल ने तेजःपालनो प्रबन्ध	१७७-२२२
परिशिष्टो	२२३-२४१
श्रीपादलिमसूरिकृत वीरस्तुति (सावसूरि)	२२३-२२८
प्रकीर्णक टिप्पणक	२२९-२४०
श्रीदशवैकालिक सूत्रनी सुवर्णुगमित आद्य गाथा (सावसूरि)	२४१
आलप्राथो	२४२-२४४

પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા દ્વારા સંપાદિત અન્ય ગ્રંથો

અનેકાર્થરત્નમંજૂષા-અષ્ટલક્ષાર્થી વગેરે સંસ્કૃત પ્રસ્તાવના સાથે
 આર્હત દર્શન દીપિકા યાને જૈનતત્ત્વપ્રદીપનું વિસ્તૃત વિવેચન
 યતુવિંશતિકા સટીક ગુજરાતી અનુવાદાદિ સહિત
 યતુવિંશતિજિનાન્દરતુતિ સટીક ,, ,, ,,
 યતુવિંશતિપ્રગ્નથ વિવિધ પરિશિષ્ટાદિ સહિત (કા. ગુ. સ.)
 જૈનધર્મવરસ્તોત્ર સંસ્કૃત ટીકા અને પ્રસ્તાવનાદિ સહિત
 તત્ત્વાર્થસૂત્ર ગુજરાતી અનુવાદ સહિત
 તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (ભા. ૧-૨) સભાષ્ય અને સટીક
 ન્યાયક્રમસમાજલિ ગુજરાતી અને અંગ્રેજી અનુવાદ સહિત
 નવતત્ત્વસંગ્રહ
 પદ્માનંદ મહાકાવ્ય સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનાદિ સહિત (G. O. S.)
 પ્રિયંકરનૃપકથા અને ઉપસર્ગદરસ્તોત્ર પરિશિષ્ટાદિ સહિત.
 ભક્તામર, કલ્યાણમંદિર અને નમિઝિણુ સ્તોત્રો અંગ્રેજી અનુવાદાદિ સહિત.
 ભક્તામરસ્તોત્રની પાદપૂર્તિરૂપ કાવ્યસંગ્રહ (ભા. ૧-૨) ગુજરાતી
 અનુવાદાદિ સહિત.
 વૈરાગ્યરસમંજરી ગુજરાતી અનુવાદ અને વિવેચન સહિત.
 શૃંગારવૈરાગ્યતરંગિણી ગુજરાતી અનુવાદાદિ સહિત.
 શોભનસ્તુતિ વિવિધ ટીકાઓ ને સંસ્કૃત ભૂમિકાદિ સહિત.
 સ્તુતિયતુવિંશતિકા સંસ્કૃત ટીકા અને ગુજરાતી અનુવાદાદિ સહિત.

મુદ્રણાલયમાં

A descriptive catalogue of the Jaina Mss. vol. 1-III.

(Bhandarkar Oriental Research Institute)

આર્હત જીવન જ્યોતિ (ભા. ૧-૧૨)

ગણિતતિલક સંસ્કૃત ટીકાદિ સહિત (Gaekwad's O. Series).

English translation of Jaina dars'ana.

अहम्

श्रीराजशेखरसूरिकृत

यत्तुविंशतिप्रबन्ध याने प्रबन्धकोश

राज्याभिषेक वेणा सुवर्णना आसन उपर आरूढ थयेला, सर्व
अवयवोने विषे दिव्य आभूषणो (पहरेलां) होवाथी मनोहर, 'मेरु'
(पर्वत)ना मुकुट समान अने (मनोवांछित;आपवासां) कल्पवृक्ष समान
येवा प्रथम जिनेश्वर (श्रीऋषभदेव) (हे लव्यो!) तमारा कल्याण
माटे हो.—१

जेज्यो (प्रथम) विवेक(इप शिखर) उपर ठीया यदया अने
पक्षी ('गिरिनार') गिरिना शिखर उपर अने त्यारयाद यारित्र, तपश्चर्या,
(केवल-ज्ञानइप) उत्तम ज्ञान अने (भोक्षइप) उत्तम पद उपर आरूढ
थया ते नेभि(नाथ) (तमने) उत्तरोत्तर संपत्ति अपोर्.—२

जेमने माटे लक्ष्मिती, स्वयंवर माटे आवेल सात तत्त्वइप लक्ष्मीनुं
पाणिग्रहण करो ज्येठला माटे नागेन्द्रे जणजे सात(इणुना मिपथी सात)
मंडपो कर्या इ शुं (जेवी कल्पना कराय) ते वामा (देवी)ना पुत्र
लगवान् (पार्थीनाथ) तमारा आनंदने अर्थे हो.—३

जेमजे वीर(ज-मइप) संवत्सरने विषे लोकांने अंधी आणुजे द्रव्य वडे
अने प्रतपर्वथी उत्पन्न थतां दानने विषे परमार्थथी कृतार्थ कर्या,तेमज जेमजे
आपेला आगमना निर्मण (त्रिपदीइप) पीजना जणथी आणे पणु
आ 'लरत'भूमिमां तत्त्व नामना लंडारो विद्वानोने मणे छे ते वीर
(प्रभु) (तमारा) अयेने माटे थाज्यो.—४

जिनेश्वरना गणधरो (के जेज्यो सरस्वतीना सार वडे तीव्र छे
तेज्यो) तेमज उत्तम अने सज्यो (अथवा सार वडे तीव्र जेवी) सरस्वती
मने साहित्य अपोर्; सरस्वतीनी सौम्य दृष्टिने लभने मारी लारती
विलास पाभो अने संतो प्रसन्न थाज्यो. मारा सुगुरु श्रीतिलकसूरि के
जेमजे विधने दूर कर्या छे तेज्यो मने कलाज्यो समपो. शिष्यो रकुरायमाणु
हो अने निरंतर पुण्यनी मालाइप श्रावकना समुदायो जाजता रहो.—५

१ ज्व, अज्व, आस्रव, अंध, संवर, निर्जरा अने भोक्ष जे जैन दर्शननां
सात तत्त्वो छे.

- આ જગતમાં ખરેખર વિનય વડે વિનીત એવા શિષ્યે શ્રુતરૂપ સમુદ્રના પારને પામેલા તેમજ (આવશ્યક) ક્રિયાને વિષે તત્પર એવા ગુરુની પાસે વિધિપૂર્વક સર્વ શીખવું જોઈએ. (અને) ત્યાર પછી ભવ્ય (જીવો)ના ઉપકાર માટે ક્લેશનો વિનાશ કરનારી દેશના તેમજ
- ૫ વિસ્તારવી જોઈએ. તેનો વિધિ આ પ્રમાણે છે:—સ્ખલનાથી રહિત, મિલનથી મુક્ત અને અક્ષરોથી પરિપૂર્ણ એવી રીતે સૂત્ર ઉચ્ચારવું જોઈએ. આમ્ય અને મનોવેધક રીતિથી અર્થ કહેવો જોઈએ. ચારે બાજુ સભ્યોને વિષે દષ્ટિ રાખી કાયગુપ્તિથી ગુપ્ત એવા (ઉપદેશકે) અર્થનું જ્ઞાન થાય ત્યાં સુધી આસપાસ સભ્યો તરફ દષ્ટિ રાખી દેશના આપવી.
- ૧૦ (એવા) વક્તાને (ચારિત્રો) અને પ્રબંધોનું કામ પડે છે. તેમાં શ્રીરૂપભ(સ્વામી)થી માંડીને તે વર્ધમાન સુધીના તીર્થકરોનાં, ચક્રવર્તી પ્રમુખ રાજાઓનાં, તેમજ આર્યરક્ષિત પર્યન્તના મુનિઓનાં વૃત્તાંતો ‘ચરિત’ કહેવાય છે; ત્યાર પછીના સમયમાં થયેલા મનુષ્યોનાં વૃત્તાંતો તો ‘પ્રબન્ધ’ કહેવાય છે.
- ૧૫ હવે અમે ગુરુમુખથી સાંભળેલા, વિશાળ તેમજ રસમય એવા ચોવીસ પ્રબંધોનો સંગ્રહ કરીએ છીએ. તેમાં સૂરિ-પ્રબંધો ૧૦ છે. કવિ-પ્રબંધો ૪ છે, ભૂપતિ-પ્રબંધો ૭ છે, અને રાજ્યના અંગરૂપ શ્રાવકના પ્રબંધો ૩ છે, એમ (કુલે) ચોવીસ થાય છે. (જેમકે) (૧) ભદ્રબાહુ અને વરાહનો, (૨) આર્યનંદિલ ક્ષપણક (સાધુ)નો, (૩) જીવદેવસૂરિનો,
- ૨૦ (૪) આર્યખપટસૂરિનો, (૫) પાદલિપ્ત પ્રભુનો, (૬) વૃદ્ધવાદી અને સિદ્ધસેનનો, (૭) મદ્ધવાદીનો, (૮) હરિભદ્રસૂરિનો, (૯) અપ્પભક્તિસૂરિનો, (૧૦) હેમચન્દ્રસૂરિનો, (૧૧) શ્રીહર્ષ કવિનો, (૧૨) હરિહર કવિનો (૧૩) અમરચન્દ્ર કવિનો, (૧૪) દિગંબર મદનકીર્તિ કવિનો, (૧૫) સાતવાહુનો, (૧૬) વંકચૂલનો, (૧૭) વિક્રમાદિત્યનો, (૧૮) નાગા-
- ૨૫ જ્ઞાનનો, (૧૯) ઉદયનનો, (૨૦) લક્ષણસેનનો, (૨૧) મદનવર્માનો, (૨૨) રત્નનો, (૨૩) આભડનો, અને (૨૪) વસ્તુપાલનો. તેમાં પ્રથમ (૧) ‘ભદ્રબાહુ-વરાહનો પ્રબંધ (વર્ણવાય છે):—
- ૩૦ દક્ષિણાપથને વિષે ‘પ્રતિષ્ઠાન’ પુસ્તકમાં ભદ્રબાહુ અને વરાહ નામના બે બ્રાહ્મણ કુમારો નિર્ધન અને આશ્રય વિનાના (પરંતુ) બુદ્ધિશાળી વસતા હતા. ત્યાં યશોભદ્ર નામના યૌદ્ધપૂર્વધર પધાર્યા. ભદ્રબાહુએ અને

૧ પૂર્વનો અર્થ અને તેની સંખ્યા વગેરે માટે જુઓ ભક્તામરસતોત્રની પાદપૂતરૂપ કાવ્યસંગ્રહનો પ્રથમ વિભાગ (પૃ. ૫૨-૬૨)

વરાહુ તેમની એ દેશના સાંભળી કે વિવિધ પ્રકારના ભોગો નાશ પામવાના સ્વભાવવાળા છે અને એના વડે જ આ સંસાર છે. તત્ત્વની ખાતર હે લોકો ! પરિભ્રમણ કરો; (અન્ય) એષ્ટાએથી સર્થુ. જે અમારાં વચન ઉપર શ્રદ્ધા હોય તે આશારૂપ સેકડો પાશના નાશથી નિર્મળ અનેલા ચિત્તને કોષ્ટક આત્યન્તિક સુખના સ્થાનને વિષે સ્થાપો. ૫
આટલું જ સાંભળતાં પ્રતિબોધ પામેલા તે (જે કુમારો) ઘેર જઈ મન્ત્રણા કરવા લાગ્યા કે શા માટે આપણે જન્મ દોગટ ગુમાવીએ છીએ ? એક તે ભોગનું સાધન નથી, એથી આપણે યોગ સાધવો જોઈએ.

આગળ ગાયન, (બંને) બાબુ ઉપર દક્ષિણના સરસ કવિએ અને પાછળ ચામરધારી લલનાઓનાં કંકણનો લીલાત્મક રરણકાર એ પ્રમાણે ૧૦
જે (ભોગસામગ્રી) હોય તે સંસારના રસનો આસ્વાદ કરવામાં હે મન ! તું લંપટ બન; નહિ તે વિકલપથી વિમુખ એવી સમાધિને વિષે તું એકદમ પ્રવેશ કર.

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને બંને ભાષ્ટએએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ૧૫
ભદ્રબાહુ ચૌદપૂર્વના ધારક અને ષષ્ટીસ ગુણોથી પરિપૂર્ણ આચાર્ય બન્યા. તેઓ (૧) દશવૈકાલિક, (૨) ઉત્તરાધ્યયન, (૩) દશાશ્રુતસ્કંધ, (૪) કલ્પ, (૫) વ્યવહાર, (૬) આવશ્યક, (૭) સૂર્યપ્રજ્ઞાપ્તિ, (૮) સૂત્રકૃત, (૯) આચાર-અંગ અને (૧૦) ઋષિભાષિત એ નામના દશ ગ્રંથોની (બધી મળીને) દશ નિર્ધુક્તિ રચનાર તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. ૨૦
વળી તેમણે **ભાદ્રબાહુવી** નામની સંહિતા પણ રચી. તે સમયમાં આચાર્ય-સંભૂતિવિજય પણ ચૌદપૂર્વધર હતા. શ્રીયશોભદ્રસૂરિ સ્વર્ગે ગયા. (પછી) ભવ્ય (જીવ)રૂપ કમળને (વિકસાવવામાં) સૂર્યસમાન એવા **ભદ્રબાહુ** અને સંભૂતિવિજય પરસ્પર સ્નેહ ધારણ કરતા ' ભરત ' (ક્ષેત્ર)માં જુદા જુદા વિચરવા લાગ્યા. **વરાહુ** પણ વિક્રાન્ હતા, પરંતુ મોટા અભિમાનરૂપ પર્વત ઉપર ચઢેલા તેઓ **ભદ્રબાહુ** નામના પોતાના ૨૫
બંધુ પાસે ' સૂરિ ' પદ યાચવા લાગ્યા. (તેમને) **ભદ્રબાહુ**એ કહ્યું કે

૧ વિચારની આપણે.

૨ ચામર હલાવવાં જતાં કંકણો ખખડે તે.

૩ સ્પર્શનાદિ પાંચ ધન્દિયો પરત્વેના પાંચ સંવર, નવ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય, ક્રોધાદિ ચાર કષાયોથી મુક્તતા, અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રત, પાંચ પ્રકારના આચાર, ૩૦
પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિ એ ૩૬ ગુણો છે.

- હે વત્સ ! તું વિદ્વાન છે, ક્રિયાશીલ છે, પરંતુ અભિમાની છે; (વાસ્તે)
 અમે (તારા જેવા) અભિમાનીને ' સૂરિ ' પદ આપતા નથી. આ સાચું
 હોવા છતાં તેને ન રુચું; કેમકે ગુરુનું (સત્ય અને) નિર્ભળ વચન પણ
 અભવ્યને કાને પડતાં (તેને) મોટું શુભ ઉપજાવે છે. આથી કરીને તેણે વ્રત
 ૫ (દીક્ષા)નો ત્યાગ કર્યો. મિથ્યાત્વી બની તેણે ફરી બ્રાહ્મણનો વેષ ગ્રહણ કર્યો.
- દીક્ષા-અવસ્થા દરમ્યાન કરેલા શાસ્ત્રના અભ્યાસ દ્વારા અર્થનો જાણકાર
 અનેક હોવાથી વારાહસંહિતા ઇત્યાદિ નવીન શાસ્ત્ર રચવામાં તે પ્રગલ્ભ
 બન્યો અને લોકમાં કહેવા લાગ્યો કે હું બાળપણમાં લમ (કાઠવા)નો
 અભ્યાસ કરતો હતો. (એટલે) તેના વિચારમાં જ તક્ષીન રહેતો હતો.
 ૧૦ એક દિવસ ' પ્રતિજ્ઞાન ' (નગર)ની બહાર (પડેલા) એક પથ્થર ઉપર
 મેં લમ માંડયું (કાઠયું) અને સાંજના તે ભૂંસી નાખ્યા વિના જ સ્વસ્થાને
 આવી હું સુઈ ગયો. સુતા પછી મને તે લમ ભૂંસ્યા વિનાનું રહી ગયેલું
 યાદ આવ્યું એટલે હું તે ભૂંસી નાંખવા ત્યાં ગયો. (ત્યારે) ત્યાં લમ વડે
 અધિષ્ઠિત પથ્થર ઉપર સિંહ બેઠેલો હતો. તેમ છતાં તેના ઉદર-પ્રદેશમાં
 ૧૫ હાથ ઘાલી મેં લમ ભૂંસી નાંખ્યું. તેટલામાં તે એ સિંહ સાક્ષાત્ સૂર્ય જ
 બની ગયો. અને તેણે મને કહ્યું કે હે વત્સ ! તારા દૃઢ નિશ્ચયથી તેમજ
 લમ-ગ્રહને વિષેની તારી ભક્તિથી હું ઘણો ખુશી થયો છું; હું સૂર્ય છું,
 તું વર માગ. ત્યાર બાદ મેં કહ્યું કે હે નાથ ! જે તમે પ્રસન્ન થયા હોય
 તો આપના વિમાનમાં મને ચિરકાલ પર્યંત રાખો અને મને સંપૂર્ણ જ્યોતિશ્ચક્ર
 ૨૦ દેખાડો. ત્યાર પછી સૂર્યે મને ઘણા વખત સુધી પોતાના વિમાનમાં રાખી
 આકાશમાં ફેરવ્યો. સૂર્યે મારે વિષે સંક્રમણ કરેલા અમૃતથી સંતૃપ્ત બનેલા
 એવા મને ભૂખ, તરસ વગેરે દુઃખોનો અનુભવ ન થયો. (આ પ્રમાણે)
 કૃતકૃત્ય થયેલો હું સૂર્યની રજા લઈ મારા જ્ઞાન વડે દુનિયા ઉપર ઉપકાર
 કરવા માટે (આ) મહીમંડળ ઉપર ફરું છું. મને વરાહમિહિર કહી
 ૨૫ બોલાવવો. આ પ્રમાણે એ સ્વચ્છંદપણે પોતાની પ્રખ્યાતિ કરવા લાગ્યો.
 સંભાવનાને લીધે લોકમાં એ ઘણી પૂજા પામ્યો અને તેણે 'પ્રતિજ્ઞાનપુર'-
 ના શત્રુજિત રાજને પોતાની કળાના સમુદાય વડે રાજ કર્યો. (એથી)
 તેણે એને પોતાનો પુરોહિત બનાવ્યો, કેમકે ગૌરવ માટે ગુણોની જરૂર
 છે નહિ કે જ્ઞાતિનો આડંબર (અર્થાત્ જાતિના આડંબરથી ગૌરવ મળતું
 ૩૦ નથી, પરંતુ એ ગુણોથી મળે છે). વનમાં ઉત્પન્ન થયેલા કુસુમનું
 (સાદર) ગ્રહણ કરાય છે, જ્યારે પોતાના દેહને વિષે ઉદ્ભવેલો (હોવા
 છતાં તે) મેલનો ત્યાગ કરાય છે.

(હવે) આ (વરાહભિહિર) શ્વેતાંબરોની નિન્દા કરવા લાગ્યો કે આ બાપડા કાગડાઓ શું જાણે છે ? માખીની માફક બણુબણુ કરતાં અને (ઉપાશ્રયરૂપ) બંદીબાને પડેલા હોય તેવા કુચ્ચેલકા (જેમ તેમ) વખત પસાર કરે છે; ભલે તેઓ તેમ કરે. એ સાંભળીને શ્રાવકોના મસ્તકમાં શૂળ ઉત્પન્ન થયું (એટલે કે તેમને ઝાંઝ ચઢી). (તેઓ કહેવા લાગ્યા કે) અમારા જીવનને ધિક્કાર છે કે અમે ગુરુની અવજ્ઞા સહન કરી રહ્યા છીએ. (પણ) શું કરીએ ? આ કળાવાળો છે એટલે રાજા એને પૂજે છે; અને જેને રાજા પૂજે તેને બધા પૂજે. ભલે એમ હો તે પણ અમે સૌથી પ્રથમ શ્રીભદ્રબાહુને બોલાવીએ છીએ. આ પ્રમાણે મન્ત્રણા કરીને તેમણે તેમ જ કર્યું. શ્રીભદ્રબાહુ (ત્યાં) આવ્યા. સ્પર્ધાપૂર્વક (અર્થાત્ એક બીજાથી ચઢિયાતો એવો) શ્રાવકોએ પ્રવેશ-મહોત્સવ કર્યો. સુસ્થાનમાં ગુરુને ઉતાર્યા. અને રોજ સભ્યો વ્યાખ્યાનના રસનો આસ્વાદ લેવા લાગ્યા. ભદ્રબાહુના આગમનથી તે વરાહ મ્લાન થઈ ગયો, પરંતુ તેમના પ્રતિ અપકાર કરવા તે સમર્થ થયો નહિ.

એવામાં વરાહભિહિરને ઘેર પુત્ર અવતર્યો. તેના જન્મથી સંતોષ પામેલા તેણે ધણું ધન ખરચ્યું. વળી લોક તરફથી તે સન્માન પામવા લાગ્યો. પુત્રનું સો વર્ષનું આયુષ્ય છે એમ તેણે રાજા પ્રમુખ લોક આગળ ભરી સભા સમક્ષ નિવેદન કર્યું. તેને ઘેર ઉત્સવ મંડાયો.

એક દહાડો સભામાં વરાહ કહેવા લાગ્યો કે અહો ભદ્રબાહુ મારા સગા ભાઈ હોવા છતાં પુત્રના જન્મ-ઉત્સવ પ્રસંગે (મારે ત્યાં) આવ્યા નહિ, વાસ્તે તેઓ (મારાથી) બાહ્ય છે. આનું સાંભળીને શ્રાવકોએ ભદ્રબાહુને વિનતિ કરી કે એ આમ આમ કહે છે; વાસ્તે આપ એક દિવસ તેને ઘેર જઈ આવો, નાહક તેના ક્રોધમાં વૃદ્ધિ ન કરો. શ્રીભદ્રબાહુએ ફરમાવ્યું કે બે (વાર) કલેશ તમે શા સાડ કરાવો છો ? સાતમે દિવસે રાત્રે બિલાડીને હાથે આ બાળકનું મૃત્યુ થનાર છે. (એ પ્રમાણે) તેનું મરણ થતાં શોક દૂર કરાવવા માટે પણ જનું જ પડશે. ત્યારે શ્રાવકોએ કહ્યું કે એ બ્રાહ્મણે આ બાળકનું સો વર્ષનું આયુષ્ય છે એમ રાજા આગળ કહ્યું છે. અને આપ આમ ફરમાવો છો એ શું ? શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ કહ્યું કે પ્રત્યય એ જ્ઞાનનો સાર છે અને એ પાસે જ (આવેલા) છે. (એ સાંભળી) શ્રાવકો મૂગા રહ્યા. (પછી) સાતમો દિવસ આવી પહોંચ્યો. (તે જ દિવસે) બે પ્રહર જેટલી રાત્રિ

- વ્યતીત થતાં બાળકને સ્તનપાન કરાવવા માટે ધાત્રી ત્યાં જ બેઠી. અન્ય જનોની હીલચાલથી આરણ્યની શાંતિ ઉપર મૂકેલો આગળો બાળકના માથા ઉપર પડ્યો. (આથી) બાળકનું મરણ થયું. (અને) વરાહના ધરમાં રુદન શરૂ થયું. લોક ભેગા થયા. ભદ્રબાહુએ પણ શ્રાવકોને કહ્યું કે શોક દૂર કરનાર ધર્માચાર્ય છે—શોક દૂર કરવો એ ધર્માચાર છે; વાસ્તે ત્યાં હવે આપણે જવું જોઈએ. સેંકડો શ્રાવકો સહિત આચાર્ય ત્યાં ગયા. શોકથી વ્યાકુળ હોવા છતાં વરાહે અભ્યુત્થાન વગેરે દ્વારા તેમનો ઉચિત (સત્કાર) કર્યો, અને કહ્યું કે—હે આચાર્ય! આપનું જ્ઞાન સાચું હતું, પરંતુ બિલાડીથી મૃત્યુ ન થતાં આગળાથી તેમ થયું. ભદ્રબાહુએ કહ્યું
- ૧૦ કે તે લોખંડના આગળાના આગળના ભાગ ઉપર બિલાડી આલેખેલી છે; અમે અસત્ય બોલતા નથી. આગળો લાવી જ્યેષ્ઠો તો તેવો જ નીકળ્યો. ત્યારે વરાહ બોલ્યો કે પુત્રનું સો વર્ષનું આયુષ્ય છે એવું જે મેં રાજ આગળ નિવેદન કર્યું હતું તે વિદ્યજ જવાથી જેટલો મને ખેદ થાય છે તેટલો મને આ પુત્રના મરણના શોકથી થતો નથી. આ અમારાં
- ૧૫ પુસ્તકોને ધિક્કાર હોબે કે જેના આધારે અમે જ્ઞાનનો પ્રકાશ કર્યો. આ પુસ્તકો જૂઠાં છે; તેથી તે પાણીમાં ઓળીએ. એમ કહીને તેણે કુંડાઓમાં જળ ભર્યું. પુસ્તકો જેવો તે ઓળવા જતો હતો તેવામાં જ ભદ્રબાહુએ હાથ વડે તેને ઝાલી વાર્યો અને (કહ્યું કે) તારા પોતાના પ્રમાદથી જ્ઞાનનો લોપ થયો છે તો શા માટે પુસ્તકો ઉપર તું ગુસ્સે
- ૨૦ થાય છે? આ પુસ્તકો (તો) સર્વજ્ઞે કહેલું જ કહે છે, પરંતુ (તેના) જાણકાર દુર્લભ છે. અમુક ઠેકાણે તારી શુદ્ધિનો વિપર્યાસ થયો; (માટે) તું તારી જાતની જ નિન્દા કર. નાથની કૃપા, યૌવન, વૈભવ, રૂપ, કુળ, પરાક્રમ અને વિદ્યતા એ મઘ વિના અભિમાનના હેતુ છે. વળી ઉન્મત્તને કયાંથી વિચાર કરવા જેટલી સૂક્ષ્મ શુદ્ધિ હોય?
- ૨૫ વાસ્તે પુસ્તકોનો ભંગ ન કર. એ પ્રમાણે તેમણે તેનો નિષેધ કર્યો. (આથી) વરાહ વિલખો બની ગયો. તેવામાં તેણે પહેલાં જે જૈન મતની નિન્દા કરી હતી તેનાથી પીડા પામેલા ચિત્તવાળો કાઇ એક શ્રાવક બોલી ઊઠ્યો કે તમારા જેવા કૃપણ ક્રીડાઓ જે અંધારી રાત્રિને વિષે પ્રકાશતા હતા તે રાત્રિ પૂરી થઇ છે અને દશે દિશામાં પ્રકાશ પાડનાર સૂર્યનાં કિરણો વડે દિવસ અત્યારે પ્રકાશે છે; તેમાં ચન્દ્ર પ્રકાશતો નથી તો હે ક્રીટમણિ! તારો શો હિસાબ? એમ કહીને તે નાસી ગયો. આથી વરાહને પુષ્કળ પીડા થઇ. એવામાં રાજ જાતે આવ્યો અને
- ૩૦

તેણે કહ્યું કે હે પંડિત! શોક ન કર, આ તો સંસારની સ્થિતિ છે. તેવારે જિનેશ્વરને વિષે ભક્તિશાળી એક રાજમંત્રીએ કહ્યું કે પેલા આચાર્ય નવા આવ્યા છે કે જેમણે બાળકનું આયુષ્ય માત્ર સાત દિવસનું કહ્યું હતું. એ મહાત્માની વાણી સાચી છે. કોઈએ ભદ્રબાહુ દેખાડ્યા કે તેઓ આ રહ્યા. તે સમયે (વરાહ) બ્રાહ્મણને એવું દુઃખ થયું કે તે તેણે જ જાણ્યું. (પછી) રાજ્ય પણ ગયો, ભદ્રબાહુ પણ ગયા અને લોક પણ પોતપોતાને ઠેકાણે (વેરાઈ) ગયા. રાજ્યે શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો. અપમાન થવાથી વરાહે ભાગવતી દીક્ષા લીધી અને ઘણાં અજ્ઞાનકર્મો વેડીને જ્ઞેન ધર્મ ઉપર દ્વેષભાવ રાખનાર દુષ્ટ વ્યંતર તરીકે તે ઉત્પન્ન થયો. મુનિઓ ઉપર દ્વેષી હોવા છતાં તેમના ઉપર તેનું જ્ઞેન ચાલ્યું નહિ; કેમકે મહામુનિઓની તપશ્ચર્યા વજ્રવંજરની પેઠે અન્યે પ્રેરેલ વિદ્વંષ પણ વડે ભેદાય તેમ નથી. એથી (અર્થાત્ તે જ્ઞાવ્યો નહિ એટલે) તે શ્રાવકને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. તેણે ઘેરે ઘેર રોગો જીભા કર્યા. (આથી) દુઃખી શ્રાવકોએ ભદ્રબાહુને આદરપૂર્વક વિનતિ કરી કે હે ભગવન્! આપ હોવા છતાં અમે રોગથી પીડાઈએ છીએ તો શું એ સાચું છે કે હાથીની ખાંધ ઉપર આરૂઠ થવા છતાં કૂતરા કરડે છે? ગુરુએ જવાબ આપ્યો કે ખીશો નહિ. પેલો વરાહભિહાર પૂર્વ વૈરને લીધે તમને પજવે છે. હું ઇન્દ્રના હાથથી પણ તમને બચાવીશ. ત્યાર બાદ પૂર્વેમાંથી ઉદ્ધાર કરીને તેમણે 'ઉવસગ્ગહરં પાસં' ઇત્યાદિ પાંચ ગાથાનું સ્તવન (સ્તોત્ર) ગુંથ્યું. લોકોએ તેનો પાઠ કર્યો. (એથી) તરત જ કલેશો મટી ગયા. કષ્ટના નિવારણના અભિલાષીઓ આજે પણ એનો પાઠ કરે છે. એ (સ્તવન) અચિન્ત્ય ચિન્તામણિ જેવું છે. શ્રીભદ્રબાહુની વિદ્યા ઉપર જીવનાર ચૌદપૂર્વધર સ્થૂલભદ્ર પરમતોને ચૂર્ણ કરતા હવા.

इति श्रीभद्रबाहुवराहप्रबन्धः ॥ १ ॥

૨૫

(૨)

આર્યનંદિલનો પ્રબન્ધ

‘પદ્મિનીખંડ’ નામના નગરમાં પદ્મપ્રભ નામનો રાજા (રાજ્ય કરતો) હતો. તેને પદ્માવતી (નામની) સ્ત્રી હતી. તે નગરમાં પદ્મદત્ત નામે શેઠ રહેતો હતો. તેને પદ્મયશા નામની પત્ની હતી. તેમને પદ્મ નામે પુત્ર થયો હતો. વરદત્ત (નામના) સાર્થવાહે પોતાની વૈરોટ્યા નામની પુત્રી તેને આપી હતી. તેણે તેની સાથે લગ્ન કર્યું હતું.

એક સમયે વૈરોટ્યાનો પિતા વરદત્ત પરિવાર સહિત દેશાંતરમાં જતાં જતાં વનમાં દાવાનળથી બળી મુવો. સાસુની શુશ્રૂષા કરતી હોવા છતાં વૈરોટ્યાનું તેની સાસુ નબાપા કહી અપમાન કરતી. કહ્યું છે કે રૂપ, રહસ્ય, પૈસો, તેજ, સૌભાગ્ય અને પ્રભુતા, એ પિતાના પ્રભાવથી જ અવશ્ય સ્ત્રીઓને પ્રાપ્ત થાય છે. ^૧કુકૂલના અગ્નિ જેવાં કઠોર સાસુનાં વચનોથી પીડાતી હોવા છતાં તે દૈવને ઠપકો આપતી હતી, (કિન્તુ) સાસુની (કદાપિ) નિન્દા કરતી ન હતી અને ઉલટી વિચારતી કે સર્વ પૂર્વે કરેલાં કર્મોનો અનુભવ કરે છે અને અપરાધ તેમજ ગુણને વિષે અન્ય નિમિત્તમાત્ર છે.^૨

એક દિવસ વૈરોટ્યાએ નાગેન્દ્રના સ્વપ્ન વડે સૂચવાયેલ ગર્ભને ધારણ કર્યો. (આથી) એને પાયસના ભોજનનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો. તેવામાં આય રક્ષિત સ્વામીની પેઠે સાડા નવ પૂર્વના ધારક નન્દિલાચાર્ય નામના સૂરિ ઉદ્યાનમાં સમવસર્યાં. વૈરોટ્યાની સાસુ એમ કહેતી કે આ વહુને પુત્રી આવશે; નહિ કે પુત્ર. આવાં તેનાં, કાનને વિષે કરવતના જેવાં કઠોર વચનથી પીડાયેલી હોઇ તે સતી વહુ સૂરિને વંદન કરવા ગઇ. સૂરિને વંદન કર્યું (અને) પોતાની સાસુ સાથે (જે) વિરોધ (ચાલતો હતો) તે (તેમને) કહ્યો.

આચાર્યે કહ્યું કે હે વત્સે! આ પૂર્વ કર્મનો દોષ છે : ક્રોધ સંસારના કારણરૂપ હોવાથી તેની વૃદ્ધિ ન કરવી. (કહ્યું પણ છે કે) ક્રોધ આ લોકમાં પણ ખરેખર શરીરમાં સંતાપ, કંકાસ અને વેર (ઉત્પન્ન) કરે છે અને પરલોકને વિષે નરકાદિનાં અત્યંત ભયંકર દુઃખ (ઉત્પન્ન) કરે છે. વળી તને પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે. અને તને જે પાયસનો દોહદ

૩૦ ૧ ફેાતરાં. ૨ કહેવાની મતલબ એ છે કે નિશ્ચય-દષ્ટિએ વિચારતાં કોઇ કોઇનો અપરાધી કે ઉપકારક નથી.

ઉત્પન્ન થયો છે તે પણ જ્ઞેમ તેમ પૂર્ણ થશે. આચાર્યનાં આ પ્રમાણેનાં વચનથી પ્રસન્ન ચિત્તવાળી બની તે પોતાને ઘેર આવી અને વિચારવા લાગી કે ચાર સમુદ્રરૂપ દોરડાથી પરિબદ્ધ ભૂમિ ઉપર ભમતાં અમે એવો કોઈ નિર્મળ ગુણવાળો વિશિષ્ટ મનુષ્ય જ્ઞેયો નથી કે જ્ઞેની આગળ, હૃદયમાં ઘણા વખતથી એકત્રિત થયેલ દુઃખસુખનું વર્ણન કરીને અમને એક કે અડધી ક્ષણ કે નિઃશ્વાસ નાખવા જેટલો સમય વિશ્રામ મળે. આ ગુરુ (ખરેખર) તેવા છે.

૫

પદ્મયશાએ પણ ચૈત્ર (માસ)ની પૂનમે ઉપવાસ કર્યો અને 'પુંડરીક' તપ (પૂર્ણ) કરાતાં ઉઘાપનનો આરંભ કર્યો. તે દિવસે યતિઓને પાયસથી પરિપૂર્ણ દાન કરાય છે અને સમાનધર્મીઓનું વાતસલ્ય કરાય છે. તેણે આ બધું કર્યું; પરંતુ વહુ સાથે વેરભાવ હોવાથી તેને તો કુલત્ય વગેરે નહાઈ અન્ન (ખાવા) આપ્યું. વહુ તો થાળીમાં ઉદ્ધૃત કરેલ (ઢાંકી રાખેલ) પાયસ છાનામાના લઘ, લુગડે બાંધી અને ઘડામાં મૂકીને જળ (ભરવા) માટે જલાશયે ગઘ. ઝાડના મૂળમાં ઘડો મૂકીને જેવી તે હાથ પગ ધોવા માટે ગઘ તેવામાં અલિંજર નામનો જે નાગ પાતાલમાં વસતો હતો તેની પત્નીને ક્ષીરાન્નનો દોહદ થયો હતો તે પૃથ્વી ઉપર આવીને ક્ષીરાન્ન શોધવા લાગી અને ત્યાં ઝાડના મૂળમાં ઘડામાં ક્ષીરાન્ન દેખી તેણે તેનું ભોજન કર્યું. અને જે રસ્તે થઈને (તે) નાગપત્ની આવી હતી તે જ રસ્તે થઈને તે (ચાલી) ગઘ. વૈરેટ્યા પગ ધોઈને બહાર આવી ત્યારે ક્ષીરાન્ન તેના જ્ઞેવામાં ન આવ્યું. તોપણ તે ગુસ્સે ન થઈ કે તેણે વિરૂપ વચન ન ઉચ્ચાર્યું, કિન્તુ એમ કહ્યું કે જેણે આ ભોજન કર્યું હોય તેનો મનોરથ પૂર્ણ થાઓ. આ પ્રમાણે આશીર્વાદ દીધો.

૧૦

૧૫

૨૦

આ તરફ ઝાડમાં સંતાઈ રહેલી અલિંજરની પત્નીએ તેનો આશીર્વાદ સાંભળ્યો અને પોતાને સ્થાને આવી તેણે પોતાના પતિને તે નિવેદન કર્યો. વૈરેટ્યા (પણ) પોતાને ઘેર આવી. ત્યાર બાદ રાત્રે નાગપત્નીએ વૈરેટ્યાની પાડોશણને સ્વપ્નમાં કહ્યું કે હે કલ્યાણિની ! હું અલિંજર નાગની પ્રિયા છું, વૈરેટ્યા મારી પુત્રી છે, તેને પાયસનો દોહદ થયો છે, તે તારે પૂર્ણ કરવો; વળી તેની આગળ કહેજે કે તારે પિયર નથી, પરંતુ હું પિતા (પિયર)ની જ્ઞેમ તારા ઉપર ઉપકાર કરીશ અને સાસુના પરાભવરૂપ અગ્નિના તાપને શાંત

૨૫

૩૦

- કરીશ. એ પાડોશણે સવારે વૈરેાટ્યાને ક્ષીરાન્નનું ભોજન કરાવ્યું. જેનો દોહદ પૂર્ણ થયો છે એવી તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. (પેલી) નાગપત્નીએ પણ સો પુત્રોને જન્મ આપ્યો. વૈરેાટ્યાના પુત્રનું નામ પાડવાને દિવસે નાગે ઉત્સવ કર્યો. જ્યાં પહેલાં (તેનું) પિયર હતું ત્યાં પાતાલમાં રહેનારા
- ૫ નાગોએ પ્ધવલગૃહ બનાવી તેને શણ્ગાર્યું. હાથી, ઘોડા જેવાં ઉત્તમ વાહન અને પાયદળ વર્ગ સાથે નાગલોકા આવા. તેમણે તેના ધરને લક્ષ્મી વડે ભરી દીધું. પતિ અને પુત્રોથી યુક્ત અલિંજરની પત્ની દિવ્ય વસ્ત્ર, પટકૂલ, સર્વ અવયવો માટેનાં સુવર્ણ અને રત્ન વડે જડેલાં આભૂષણો ધત્યાદિ સકળ, મનોહર વસ્તુસમૂહ, વૈરેાટ્યાને પુત્રી-
- ૧૦ રૂપે સ્વીકારેલી હોવાથી તેને પૂરું પાડવા લાગી. વૈરેાટ્યા અલિંજરની પત્નીને ઘેર રોજ જતી આવતી. અલિંજરની પત્ની વૈરેાટ્યાનો અતિશય સત્કાર કરતી અને તેની પૂજા કરતી. સાસુ તેવા પ્રકારનું (વહુનું) પિયર મેલાપક જેવું જોઇ વહુનો સત્કાર કરવા લાગી, (કમક) લોકો પૂજાપ્રેલાની પૂજા કરે છે. વૈરેાટ્યાના રક્ષણ માટે નાગપત્નીએ પોતાના
- ૧૫ નાના સો સર્પપુત્રો સમર્પ્યાં. તેણે સાપોને ઘડામાં રાખ્યા. ત્યાં કોઇક કામ કરનારીએ અગ્નિથી તપેલી થાળીના મુખ ઉપર એ સાપવાળો ઘડો મૂક્યો. (દીઠો એવો) તરત જ વૈરેાટ્યાએ તે ઉતારી લીધો. ત્યાર બાદ પાણી છાંટીને તે (સર્પો)ને સ્વસ્થ કર્યાં. (પરંતુ) એક સાપનું અચ્યું પૂંછડા વિનાનું થયું. જ્યારે તે ભૂમિ ઉપર સ્પર્શિત થતું ત્યારે
- ૨૦ વૈરેાટ્યા કહેતી કે બાંડો જીવો-બાંડાને ઘણી ખમા. વૈરેાટ્યાના પુત્ર ઉપરના સ્નેહથી મોહ પામેલા તે બધા બાંધવરૂપ સર્પો રેશમી વસ્ત્ર, રત્ન, સુવર્ણ વગેરે તેને આપીને તેમજ નામકરણ (વિધિ) કરાવીને પોતાને સ્થાને ગયા. નાગના પ્રભાવથી વૈરેાટ્યા માનને પાત્ર થઇ-એનો ભાવ વધ્યો.
- ૨૫ એક દહાડો પોતાના પુત્રને પૂંછડા વિનાનો જોઇ અલિંજરને ગુસ્સો ચડ્યો કે કયા દુષ્ટે મારા પુત્રને પૂંછડા વિનાનો કર્યો ? ત્યાર પછી વૈરેાટ્યાએ મારા પુત્રને પૂંછડા વિનાનો કર્યો છે એમ અવધિજ્ઞાન વડે જાણી વૈરેાટ્યાના ઉપર પૂર્વે પ્રસન્ન થયેલો હોવા છતાં તે ગુસ્સે થયો. ગુસ્સામાં તે વૈરેાટ્યાનું અનિષ્ટ કરવા તેને ઘેર ગયો. અલિંજર શરીર ગોપવીને ધરમાં રહ્યો. અંધારામાં વૈરેાટ્યા ધરના અંદરના આરડામાં જ્યારે દાખલ થઇ ત્યારે તે બોલી કે બાંડો ચિરકાળ જીવો. એ સાંભળીને નાગરાજે
- ૩૦

પુશી થઇ તેને એ નૂપુર આપ્યાં. (અને કહ્યું કે) આજથી હે વત્સ ! તારે પાતાળમાં આવવું અને નાગો પણ તારે ઘેર આવશે. તેણે આવી કૃપા કરી. (ત્યાર બાદ) એ વૈરોટ્યા પાતાળમાં જવા આવવા લાગી. નાગના વરદાનથી પુત્રનું નામ નાગદત્ત પાડ્યું. તે સમયે શ્રીઆર્યનન્દિલ ક્ષપણકે વૈરોટ્યાના સસરા પદ્મદત્તને કહ્યું કે તારે વહુની આગળ કહેવું કે નાગને ઘેર જઈ તારે નાગને કહેવું કે તમારે લોક ઉપર ઉપકાર કરવો; કોઈને દંશ ન દેવો. સ્ફરિનું તે વચન સસરાએ વહુને અને વહુએ નાગને કહ્યું. વૈરોટ્યા ત્યાં ગઈ અને જાણે સ્વરે ઘોલી કે તે અલિંજરની પત્ની જયવંતી વર્તી, તે અલિંજર પણ જયનશીલ હો કે જેણે પિયર વિનાની મને પિયરવાળી કરી-મારી પિયરની ભૂખ ભાંગી અને અનાથને સનાથ કરી. હે નાગકુમારો ! મહાત્મા આર્યનન્દિલે આજ્ઞા કરી છે કે લોકને પીડા ન કરવી, (કિન્તુ) લોકના ઉપર ઉપકાર કરવો. (એમ કહી) વૈરોટ્યા ફરીથી પોતાને ઘેર ગઈ. ગુરુએ નવીન વૈરોટ્યાસ્તોત્ર રચ્યું. જે વૈરોટ્યા-સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે તેને સર્પનો ભય નથી. વૈરોટ્યા બધા સર્પોને પોતાના ગુરુ પાસે લાવી અને તેમને ઉપદેશ સંભળાવ્યો. એથી તેઓ શાંત ચિત્તવાળા થયા. નાગદત્ત નામનો વૈરોટ્યાનો પુત્ર સૌભાગ્યની રંગભૂમિ બન્યો. પદ્મદત્તે પોતાની પત્ની સહિત વ્રત ગ્રહણ કર્યું, અને તપશ્ચર્યા કરીને તે સ્વર્ગે સંચર્યો. પદ્મયશા પણ તે દેવપણાને પામેલા ઇચ્છાસિદ્ધિવાળા (પોતાના પતિ)ની દેવી તરીકે ઉત્પન્ન થઈ. વળી વૈરોટ્યા નાગેન્દ્રના ધ્યાનપૂર્વક મરીને ધરણેન્દ્રની પત્નીરૂપે ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાં પણ એનું નામ વૈરોટ્યા (જ) રહ્યું.

૫

૧૦

૧૫

૨૦

इति श्रीआर्यनन्दिलप्रबन्धः ॥ २ ॥

(૩)

શ્રીજીવદેવસૂરિનો પ્રખન્ધ

- ‘ગૂર્જર’ ભૂમિમાં વાયુ દેવતાએ સ્થાપન કરેલું એવું ‘વાયટ’ નામનું મહારથાન હતું. ત્યાં ધર્મદેવ નામનો ધનિક શ્રેષ્ઠી (વસતો) હતો. તેની શીલવતી નામની પત્ની દેહધારી ગૃહલક્ષ્મી જેવી હતી. તે (દંપતી)ને મહીધર અને મહીપાલ (નામના) બે પુત્રો હતા. મહીપાલ (બહુ) રમતિયાળ હોઇ ક્રાંતાનો અભ્યાસ કરતો નહિ, તેથી તેના પિતાએ તેને હાંકી કાઢ્યો. આથી ગુસ્સે થઇ તે અન્ય દેશમાં ગયો. ધર્મદેવ શ્રેષ્ઠી પરલોક પામ્યો અને મહીધરે ‘વાયટ’ ગચ્છના શ્રીજિનદત્તસૂરિના ચરણે દીક્ષા લીધી. તેઓ રાશિદલસૂરિ નામના આચાર્યેન્દ્ર બન્યા. મહીપાલ પણ પૂર્વ દિશામાં આવેલા ‘રાજગૃહ’ નગરમાં દિગંબર આચાર્ય કને દીક્ષા લઇ આચાર્ય-પદવી પામ્યા. તેમનું સુવર્ણકીર્તિ એવું નામ પ્રખ્યાત થયું. તેમના ગુરુ શ્રુતકીર્તિએ તેમને બે વિદ્યા આપી: (૧) ચક્રેશ્વરી-વિદ્યા અને (૨) પરકાયપ્રવેશ-વિદ્યા.
- ધર્મદેવનું મરણ થતાં શીલવતી (ધણી) દુઃખી થઇ ગઇ; કેમકે જેવી મેઘ વિનાની નદી(ની), ચંદ્ર વિના રાત્રિ(ની) અને સૂર્ય વિના કમલિની(ની) (દશા) થાય છે તેવી પતિ વિના કુલવધૂ(ની દશા) થાય છે. ‘રાજગૃહ’માંથી આવેલા પરિચિત મનુષ્યને મોઢે પોતાનો પુત્ર સુવર્ણકીર્તિ ત્યાં રહેલો છે એમ જાણીને તેને મળવા તે પોતે ત્યાં ગઇ.
- પોતાના પુત્ર સુવર્ણકીર્તિ તેમને મળ્યા. માતા અને પુત્ર વચ્ચેનો પ્રેમ ઉછળ્યો. એક દિવસે તેણે સુવર્ણકીર્તિને કહ્યું કે તારા પિતા સ્વર્ગે ગયા અને તું અહીં આચાર્ય છે. મહીધર પણ રાશિદલસૂરિના નામથી શ્વેતાંબર આચાર્યના પદે છે અને તે ‘વાયટ’ દેશમાં વિચરે છે. તમે બંને એકમત થઇ એક ધર્મ પાળો. (એમ કહી) તે તેમને ‘વાયટ’ લાવી. બંને અંધુઓ એકઠા મળ્યા. માતાએ સુવર્ણકીર્તિને કહ્યું કે હે વત્સ! તું શ્વેતાંબર થા. સુવર્ણકીર્તિ કહેવા લાગ્યા કે રાશિદલસૂરિ મારી માફક દિગંબર આચાર્ય થાઓ. એમ ચાલતું હતું તેવામાં માએ બે જાતની રસોઇ કરાવી:-(૧) એક વિશિષ્ટ (સારી) અને બીજી કુટુંબ માટે મધ્યમ (સાધારણ). દિગંબરને પહેલા બોલાવ્યા. તેઓ સ્વેચ્છાએ વિશિષ્ટ રસોઇ જમવા લાગ્યા; ઉતરતી રસોઇ તો તેઓ જોતા પણ ન હતા. રાશિદલસૂરિના બે શિષ્યો આવ્યા. નિર્જરાના અભિલાષી તે

૧ એના સ્વરૂપ માટે જુઓ યોગશાસ્ત્ર (પ્ર. ૫)નો અંતિમ ભાગ.

અને જલે ઉતરતી રસોષ લીધી. ભોજન બાદ માતાએ દિગંબરને કહ્યું કે હે વત્સ ! આ શ્વેતાંબરો શુદ્ધ છે; તું આધાકર્મની ચિન્તા કરતો નથી. એઓ તો કહે છે કે જે લોભી આધાકર્મ ભોજન કરે છે અને યથાર્થ રીતે પ્રતિક્રમણ કરતો નથી તે સર્વ તીર્થકરોની આજ્ઞાથી વિમુખને આરાધના (સંભવતી) નથી. વળી તેઓ આ પ્રમાણે આચરણુ પણ કરે છે, વાસ્તે બે તને મોક્ષની ઇચ્છા હોય તો તેને મળ. (આ પ્રમાણેના) માતાના વચનથી પ્રતિબોધ પામી સુવર્ણકીર્તિએ શ્વેતાંબર દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેમનું જીવદેવસૂરિ એવું નામ દશે દિશામાં વિસ્તાર પામ્યું- પ્રસિદ્ધ થયું. પાંચસો મુનિઓ સાથે વિહાર કરતાં તેઓ લવ્ય (જીવો) ના મિથ્યાત્વાદે રોગનું સુંદર દેશનારૂપ અમૃત વડે નિરાકરણુ કરતા હતા.

૫

૧૦

એક દહાડો આચાર્યશ્રીની દેશના (સમયે) કોષ યોગી આવ્યો. તે ' ત્રૈલોક્યજ્ઞયિની ' વિદ્યા સાધવા માટે બત્રીસ લક્ષણોથી વિભૂષિત પુરુષને શોધતો હતો. તે કાળમાં તેવા ત્રણ જ હતા- એક વિક્રમાદિત્ય, બીજા જીવદેવસૂરિ અને ત્રીજો તે યોગી જ; બીજું કોષ નહિ. રાજાનો તે વધ કરાય નહિ. મનુષ્યની ખોપરીમાં એકપુટી ભિક્ષા છ મહિના સુધીમાં મગાય અને ખરાય તો તે (વિદ્યા) સિદ્ધ થાય, તેથી સૂરિને જાગવાને તે આવ્યો. ' સૂરિ ' મન્ત્રના પ્રભાવથી સૂરિનાં વસ્ત્રો જ નીલવર્ણી બન્યાં, નહિ કે તેનો દેહ. ત્યાર પછી ગુરુ પાસે બેઠેલા ઉપાધ્યાયની જીભ તેણે બંધ કરી દીધી. શ્રીજીવદેવસૂરિની નજર પડતાં પોતાની જીભે યોગપટુપર્યસ્તિકા તેણે બાંધી. (આથી) સભ્ય જનો બીવા લાગ્યા. આચાર્યે તેનું ઈડીલન કર્યું. ત્યારે તેણે ખડી વતી ભૂમિ ઉપર લખ્યું કે ઉપકારીના ઉપર ઉપકાર તો સર્વે લોક કરે છે; પરંતુ અવગુણુ કરતો હોય એવા અવગુણુ ઉપર પણ જે ઉપકાર કરે છે તેવાને માતા ભાગ્યે જ જન્મ આપે છે. હું તમને જાણવા માટે આવ્યો હતો તે તમે જાણ્યું, અને મારું સ્તંભન કર્યું. હવે પ્રસન્ન થાઓ, મને છોડો, કૃપા કરો ઇત્યાદિ (તેણે કહ્યું). એથી મહેરબાનીની રૂએ પ્રભુએ તેને છોડી મૂક્યો એટલે તે ' વાયટ ' નગરની બહાર મઠમાં જન્મને રહ્યા. પ્રભુએ પોતાના ગચ્છને બોલાવી કહ્યું કે અમુક દિશામાં (પેલો) દુષ્ટ યોગી (ગામની) બહાર મઠમાં (રહે) છે, (વારતે) તે દિશામાં

૧૫

૨૦

૨૫

૧ આથી તાંત્રિક વિધિ અનુસાર બંધન સંભવે છે.

કોઈ સાધુએ કે સાધ્વીએ જવું નહિ. બહુ સારું એમ સર્વે સ્વીકાર્યું, પરંતુ એ સાધ્વીઓ સરલ સ્વભાવને લઈને કુતૂહલથી તે જ દિશામાં ગઈ. યોગીએ આવીને ચૂર્ણ-શક્તિ વડે તેમને વશ કરી લીધી; એથી તેઓ તેની પાસેથી આથે જઈ શકતી નહિ. પ્રભુએ પોતાના આશ્રમમાં

૫ દર્ભનું પૂતળું બનાવ્યું. તેનો હાથ છેદતાં યોગીનો પણ હાથ છેદાયો. (આથી) તેણે (પેલી) સાધ્વીઓને છોડી મૂકી. (એટલે તેમનું) માથું ઘોષ પરવિઘાનું વિદલન કરી (સૂરિએ) તેમને સ્વસ્થ કરી- યોગીના પાશમાંથી છોડાવી.

ત્યાર બાદ એક દિવસે 'ઉજ્જયિની'માં વિક્રમાદિત્યે સંવત્સર

૧૦ પ્રવર્તાવવો શરૂ કર્યો. તે સંબંધે દેશોને ઋણથી મુક્ત કરવા માટે નિઃશ્ચ મંત્રીને વિક્રમે 'ગૂર્જર' ભૂમિમાં મોકલ્યો. એ નિઃશ્ચે 'વાયટ'માં શ્રીમહાવીરનું મંદિર કરાવ્યું. ત્યાં શ્રીજીવદેવ સૂરિવરે (એ દેવાધિ)- દેવની પ્રતિષ્ઠા કરી.

'વાયટ'માં લલ્લ નામનો મહામિથ્યાત્વી શેઠ વસતો હતો.

૧૫ તેણે એક વાર હોમ કરવો શરૂ કર્યો. બ્રાહ્મણો ભેગા મળ્યા. ધૂમાડાથી આકુળ બનેલો સર્પ પાસેના આમળીના ઝાડમાંથી નીકળી (અગ્નિ-) કુંડની પાસે પડ્યો. નિર્દય બ્રાહ્મણોએ તે બાપડાને ઉપાડીને અગ્નિમાં હોમી દીધો. તે જોઈને વિરાગી બનેલો લલ્લ બ્રાહ્મણોને ઉદ્દેશીને બોલ્યો કે અહો આ તેમની કેવી નિર્દયતા છે! આ પ્રમાણે જોઈ જીવહિંસાના

૨૦ રાગી છે તેવા આ ગુરુઓથી સર્ચું. એમ કહી બ્રાહ્મણોને વિસર્જન કરી તે પોતાને ઘેર ગયો. અર્ધાં દર્શનોના આચારો તે જોવા લાગ્યો. (એવામાં) એક દહાડો મધ્યાહ્ને શ્રીજીવદેવસૂરિના એ સાધુઓ તેને ઘેર ભિક્ષા માટે ગયા. તેમણે શુદ્ધ ભિક્ષા ગ્રહણ કરી તેથી તે રાજ થયો. લલ્લે તે એ મુનિઓને પૂછ્યું કે તમારા ગુરુ કોણ છે? શ્રીજીવદેવસૂરિ છે

૨૫ એમ તેમણે કહ્યું. (એ ઉપરથી) લલ્લ ત્યાં ગયો અને સમ્યક્ત્વ સહિત (પૂર્વક) શ્રાવકનાં બાર વ્રતો તેણે ગ્રહણ કર્યાં. એક દહાડો લલ્લે કહ્યું કે મેં સૂર્ય-પર્વને દિને લક્ષ પ્રવ્યનું દાન દેવા માટે સંકલ્પ કર્યો છે. તેમાંથી અડધું મેં ખર્ચ્યું છે; બાકીનું અડધું તમે ગ્રહણ કરો. તે નિર્લોભ (મુનિવરે) લીધું નહિ. (આથી) લલ્લ ઘણો ખુશી થયો.

૩૦ ગુરુએ કહ્યું કે આજે સાંજના તું એક પગ ઘોષ રહ્યો હોય તેવામાં જે ભેટણું આવે તે અમારી પાસે લાવજે. એ સાંભળીને લલ્લ ઘેર ગયો.

સાંજના તેને કોઠકે એ બળદો ભેટણા તરીકે આપ્યા. લલ્લ તેને ગુરુ પાસે લઇ ગયો. ગુરુએ કહ્યું કે આ એ (બળદો) જ્યાં પોતાની મેળે જમીને ઊભા રહે ત્યાં આ (તાંડ) દ્રવ્ય ખરચીને તારે ચૈત્ય કરાવવું. એ સાંભળીને તેણે છૂટા મૂકી દીધેલા બળદો 'પિપ્પલાનક' ગામમાં કોઠ સ્થળે (જમ) ઊભા રહ્યા. તે ભૂમિમાં લલ્લે ચૈત્ય (બંધાવવું) ૫ શરૂ કરાવ્યું. તે પૂર્ણ થયું (તેવામાં) ત્યાં કોઠ અવધૂત આવ્યો. તેણે કહ્યું કે આ મંદિરમાં દોષ છે. લોકોએ કહ્યું કે શો દોષ છે ? તેણે કહ્યું કે સ્ત્રીનું હાડકું છે. તે સાંભળીને લલ્લે ગુરુને વિનતિ કરી. એટલે ગુરુએ કહ્યું કે હે લલ્લ ! ભૂમિ નિઃશલ્ય બનાવી ફરીથી મંદિર બંધાવ. એ માટે તારે દ્રવ્યની ચિન્તા ન કરવી, કેમકે તેની ૧૦ અધિષ્ઠાત્રી તે ધન પૂરું પાડશે. તેણે મંદિર ઉખેડવા માંડ્યું. તેવામાં શબ્દ થયો કે ચૈત્ય ઉખેડશો નહિ. ગુરુને તે વાત કહેવામાં આવી. (આથી) તેમણે ધ્યાન ધર્યું. (તો) અધિષ્ઠાત્રી દેવી આવી. તેણે કહ્યું કે હું 'કનોજ'ના રાજાની પુત્રી નામે મહુણીક 'ગૂર્જર' દેશમાં વસતી હતી તેવામાં મ્હેચ્છની ફેજ આવતાં હું નાહી. પરંતુ તેમણે ૧૫ મારી પૂઠ પકડી; એથી બીકથી હું આ ડૂવામાં પડી અને મરીને હું વ્યંતરી થઇ (ધું). એથી મારા શરીરના હાડકાંરૂપ શલ્ય ખેંચાય તે મને માન્ય નથી. પ્રતોલીમાં મને તમે અધિષ્ઠાત્રી કરો કે જેથી હું સંપત્તિમાં વધારો કરું. ગુરુએ હા પાડી. ત્યાર બાદ તેણે આપેલી ભૂમિમાં તેના લાયક કુલિકા કરાવાઇ. વળી ત્યાંથી અગણિત પૈસો ૨૦ મળ્યો. લલ્લ કોઠ હરીફ ન થઇ શકે એવા (અર્થાત્ અપ્રતિમ) સુખને પાત્ર બન્યો. સંઘ પણ સંતોષ પામ્યો. લલ્લ ઉપરના દ્વેષને લીધે બ્રાહ્મણોએ મરવા પડેલી ગાય મંદિરમાં ફેંકી. તે ત્યાં મરી ગઇ. શ્રાવકોએ તે વાત ગુરુને કહી. ગુરુએ વિદ્યાના બળ વડે (એ) ગાયને બ્રહ્મલવનમાં ફેંકી. જેવું પારકાનું ચિતવાય તે સંમુખ આવીને ઊભું રહે છે. અન્ય ૨૫ ઉપાય નહિ હોવાથી બ્રાહ્મણોએ જીવદેવસુરિનો અનુનય કર્યો. (તેમણે વિનતિ કરી કે) હે જીવદેવસુરિ ! અમને તારો. શ્રીસુરિએ તેમનું તર્જન કર્યું અને કહ્યું કે જો મારા ચૈત્યમાં મારા પટ્ટધર આચાર્યની શ્રાવકની પેઠે તમે સર્વ ભક્તિ કરો, મારા આચાર્યને આચાર્યપદવીના પ્રસ્તાવ વેળા સુવર્ણમય ઉપવીત આપો, વળી તેનું સુખાસન તમે જાતે ૩૦ વહન કરો તો આ ગાયને બ્રહ્મલયથી પાછી ખેંચી લઉં;

નહિ તો નહિ. કાર્યને માટે આતુર એવા તેમણે તે બધું
 કબૂલ કર્યું. અક્ષરો વડે તેમણે સ્થિરતા ઉત્પન્ન કરી. ત્યાર
 પછી ગાયને આકર્ષાને સૂરિએ તેને બહાર ફેંકી દીધી. (આથી) ચારે વર્ણ
 સંતોષ પામ્યા. કાલાંતરે મરણ સમીપ આવતાં પેલા યોગીથી ખીતા
 પ સૂરિએ શ્રાવકોને સર્વ સિદ્ધિના હેતુરૂપ પોતાનું અખંડ કપાલ ભાંગવા
 કહ્યું; (કેમકે) જો તેમ નહિ કરાય તો સંઘને એ ઉપદ્રવ કરશે (એમ
 તેમણે સમજાવ્યું). તે જ પ્રમાણે તેમણે કર્યું. (એથી) નિરાશ થયેલા યોગી
 ધણા વખત સુધી રડ્યો.

इति श्रीजीवदेवसूरिप्रबन्धः ॥ ३ ॥

શ્રીઆર્યખપટાચાર્યનો પ્રબન્ધ

કોઇ એક ગચ્છને વિષે અનેક અતિશયો અને લઘિચ્છોરૂપ સંપત્તિ-
વાળા શ્રીઆર્યખપટ નામે આચાર્યસમ્રાટ હતા. તેમના શિષ્ય કે જેઓ
તેમની બેનના છોકરા થતા હતા તેમનું નામ **ભુવન** હતું. તે સૂરિ ૫
'ભૃગુકચ્છ'માં વિહાર કરી ગયા. ત્યાં ઔદ્દોનો ભક્ત એવો **બલમિત્ર**
નામે રાજા હતો. વળી ઔદ્દો મહાપ્રામાણિક (મનાતા હતા) અને
એ પ્રકારના યજ્ઞમાનથી ગર્વિત બનેલા તેઓ કષ્ટસાધ્ય હતા. (મૂળમાં)
વાનરી અને વીંછી કરડયો એ ન્યાય અનુસાર તમે પશુઓ છો
એવા ભાવથી તેઓ શ્વેતાંબરોનાં ધર્મસ્થાનોમાં ઘાસના પૂલા નાંખતા હતા. ૧૦
આવા તિરસ્કારથી (પણ) **ખપટસૂરિ** પોતાના ગુરુપણાને લીધે ગુસ્સે
ન થયા, કેમકે દુદ્ધો ઉપદ્રવ કરે ત્યારે મહાશયો ક્રોધ કરતા નથી;
(કારણ કે) ક્ષાલ ભરતા શકરો વડે શું સાગર ચપળ બને કે ? પરંતુ
ભુવનને ક્રોધ ચઢ્યો. એક લાખ શ્રાવકોથી વ્યાપ્ત બની તેઓ રાજા પાસે
ગયા. શ્રીસંઘ અને ગુરુની રજા મેળવી તેમણે ઊંચે સ્વરે કહ્યું કે જ્યાં ૧૫
સુધી ઘણા ઘી વડે અત્યંત તૃપ્ત કરાયેલ અગ્નિમાંથી ઊઠતી વિશાળ
જ્વાળાની જળના જેવા વિકરાળ જલ્પોના સમુદાયો પૂર્વક આ
માનવ (હું) ઊઠતો નથી ત્યાં સુધી લુચ્યાઓ (બલે) ડિંડિમની ઘોષણા
કરે-પોતાનો ડંકા વગાડે, પ્રશંસા કરે, પોતાની જાતની પ્રસિદ્ધિ કરે,
અને પૂજ્ય પ્રતિ અસાધારણ અવિનય કરે. **બલમિત્ર** રાજાએ કહ્યું ૨૦
કે હે સાધુ ! તું શું કહે છે ? **ભુવન**ે કહ્યું કે પોતાને તાર્કિક
માનતા એવા તારા ગુરુઓ ધરમાં કૂદનારા હોઇ શ્વેતાંબરોને નિન્દે છે;
તેથી અમે વાદ માટે તારી સભામાં આવ્યા છીએ. તેમને મારી સાથે
અથડાવ. શ્રોતાઓને એક દિવસ કહુંકૌતુક ભલે થાય. તે ઉપરથી
રાજાએ તેમને બોલાવ્યા અને ચતુર્ંગ સભામાં વાદ કરાવ્યો. **ભુવન** ૨૫
મુનિરૂપ સિંહની તર્કરૂપ ચપેટા વડે તાડન પામેલા તેઓ: શિયાળોની
જેમ શાંત બની ગયા. રાજા વગેરે (જનો)એ શ્વેતાંબર શાસનનો જ્યઘોષ
કર્યો. (તેમનાં) ચૈત્યોને વિષે મહોત્સવો પ્રવર્ત્યાં. ઔદ્દો તો હિમથી
હણાયેલા (કરમાઈ ગયેલા) પદ્મવનો જેવા બની ગયા. આ (પ્રમાણેનું)
ઔદ્દોનું અપમાન સાંભળીને 'ગુડશસ્ત્ર' નગરથી વૃદ્ધકર નામનો મહા- ૩૦
તાર્કિક ઔદ્દાચાર્ય 'ભૃગુપુર' આવ્યો. તેણે રાજાને કહ્યું કે શ્વેતાંબરો

- સાથે મને વાદ કરાવ. ભુવનની વિદ્વાનની સ્ફૂર્તિના જાણકાર રાજાએ તેને વાર્યો પણ તે અટક્યો નહિ. વાદને વિષે અજિત એવા પણ તેને ભુવને જીત્યો; કેમકે ખરેખર યમ ભૂતોથી ધારણ કરાતો નથી. જ્યાં આદ સભ્યોને તેમણે સંબોધ્યા કે હે (સભ્યો !) સાંભળો.
- ૫ પત્થરને ટાંકણું, અંધકારને સોય, શેફાલી પુષ્પના સમૂહને ચન્દ્ર, પતંગને દીપકની વાટનું આકર્ષણ, પર્વતને વજ્ર, મેઘને પ્રચંડ પવન, ઝાડને કુહાડો અને હાથીને સિંહ તેમ (આ) વાદીને હું આ છું.
- સભ્યોએ ચમત્કાર પામી ઉદ્દેશોપણા કરી કે સ્વેતાંખર શાસન જયવંતું વર્તે છે. વૃદ્ધકર તો અપમાનરૂપ વજ્રથી સંતપ્ત થઇ, અનશન કરો,
- ૧૦ ' ગુડશસ્ત્ર ' નગરમાં વૃદ્ધકર નામના યજ્ઞ તરીકે ઉત્પન્ન થઇ પૂર્વ વેરને લઇને રોગોની વૃદ્ધિ કરવી, ખીવડાવવા, ધન હરી લેવું ઇત્યાદિ પ્રકારે જ્ઞેનોને હેરાન કરવા લાગ્યો. ' ગુડશસ્ત્ર ' પુરના સંઘે આર્ય ખપટને તેનું સવિનય નિવેદન કર્યું એટલે તેઓ ત્યાં ગયા. ત્યાં યજ્ઞના મંદિરમાં દાખલ થઇને તેમણે યજ્ઞના કાને ખાસડાં ખાધ્યાં, અને છાતીએ
- ૧૫ પગ દીધા. લોક ભેગા થયા. ત્યાંનો રાજા (પણ) ત્યાં આવ્યો. રાજા ત્યાં આવ્યો એટલે સદેહ કપડા વડે આચાર્ય પોતાનું સર્વ અંગ ઢાંકી દીધું. રાજા જ્યાં જ્યાં (વસ્ત્ર) ઉઘાડે ત્યાં ત્યાં કુલા જ દેખાય. એથી ગુસ્સે થયેલો રાજા ખપટસૂરિના શરીર ઉપર પ્રહાર કરાવવા લાગ્યો. એ પ્રહારો શિરીષના કોપથી પણ કોમળ એવાં અંતઃપુરવાસી
- ૨૦ વનિતાઓનાં અવયવોને વિષે લાગ્યા. (આથી) અંતઃપુરમાં કામિનીઓનો કોલાહલ ઉછળ્યો કે હે સ્વામી ! (અમારું) રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો; અફસોસ, કોષ અદષ્ટ (રહીને) અમને મારે છે. અમે કેવી રીતે જીવીએ ? (ખપટ) સૂરિની શક્તિ વડે જ્ઞેના ચિત્તમાં ચમત્કાર ઉદ્ભવ્યો છે એવો (એ) રાજા સૂરિને પગે લાગ્યો. પ્રસન્ન થાઓ અને સપરિવાર
- ૨૫ મને જીવન-ભિક્ષા દો, (કેમકે) તમે કૃપાળુ છો ઇત્યાદિ તેણે ઉચ્ચાર્યું. યજ્ઞ તો પોતાને ઠેકાણેથી ઊઠીને સૂરિ પાસે આવી વિનયપૂર્વક તેમના પગ દાખવા લાગ્યો. કેવળ કીડી જેવા મારા ઉપર તમારો કેવો સૈન્યનો આ સમારંભ છે એમ તેણે કહ્યું. લોક ભેગા થયા. આર્ય ખપટે યજ્ઞને કહ્યું કે હે નીચ ! અમારા અનુયાયીઓનો તું પરાભવ કરે છે ? જો
- ૩૦ તારામાં શક્તિ હોય તો પરાભવ કર. યજ્ઞ કહેવા લાગ્યો કે હું જીવન રક્ષણ કરે ત્યારે શાકિનીઓ પાત્રોને કેવી રીતે ગળે ? હું તમારો નોકર

હું, (વાસ્તે) મને પીડા ન કરો; તમારા સંઘનું આંધવની પેઠે હું રક્ષણુ કરીશ. રાજ્ય વગેરે સર્વે નવાઇ પામી સૂરિના ભક્તો બન્યા. સૂરિ બ્યારે મંદિરમાંથી નીકળી બહાર ગયા ત્યારે તે પત્થરની મૂર્તિવાજા યક્ષ સાથે ચાલ્યો. એ પત્થરો, એ પત્થરની કુંડીઓ અને સૂક્ષ્મ યક્ષો સાથે ગયા. શહેરના ગઠના દ્વાર આગળ આવેલા સૂરિએ યક્ષાદિનું વિસર્જન કર્યું એટલે તેઓ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. લોકમાં કીર્તિ મેળવવાના હેતુથી એ કુંડી તો શહેરના દરવાજે સૂરિએ સ્થાપી.

રાજ્યને બોધ પમાડી તેને શ્રાવક બનાવ્યો. (પછી) તે પોતાને મહેલે ગયો, પ્રભાવનારૂપ નર્તકીને વિષે રંગાચાર્ય છે એમ ચારે વર્ણુ સૂરિનું ત્યાં વર્ણન કર્યું.

તે જ સમયે 'ભૃગુ'પુરથી એ સાધુઓ આવ્યા. તેમણે પ્રભુને કહ્યું કે હે ભગવાન! 'ભૃગુ'પુરથી અહીં આવતાં આપે જે કપરિકા (?) ગૂઢ રાખી હતી તે આપના ભાણેજે વાંચી. વાંચતાં તેમને આકર્ષણુ-લગ્નિષ્ઠ મળી. આની મદદથી ધનિકાને ઘેર તૈયાર થયેલી રસોઇનું આકર્ષણુ કરી લાવી તે ખાય છે. એ તેમ કરે છે એમ ગચ્છના જાણુવામાં આવતાં ગચ્છે તેના નિષેધ કર્યો છતાં રસના-ઇન્દ્રિયને પરવશ બનેલો હોવાથી તે અટક્યો નહિ, તેથી સંધે તેને હાંકી મૂક્યો. ક્રોધાયમાન થયેલો તે જઇને ઔદ્ધોને મળ્યો છે અને તેના આચાર્ય જેવો થઇ રહ્યો છે. ઔદ્ધોનાં પાત્રો મઠથી આકાશ (માર્ગે) ગૃહસ્થોને ઘેર તે પહોંચાડે છે. ત્યાર બાદ જોજનથી પરિપૂર્ણ એવાં તે (પાત્રો) આકાશ (માર્ગે) જ મઠમાં આવે છે. તે જોઇ લોક ઔદ્ધોના ભક્ત બનતા જાય છે. જે (તમને) ઉચિત લાગે તે કરો. તે અવધારીને આર્ય ખપટ દેવ 'ભૃગુપુર' ગયા અને ત્યાં ગુપ્ત રીતે રહ્યા. ઔદ્ધોનાં પાત્રો અન્નથી ભરપૂર આવે છે (તે જોઇને) તેમણે શિલા વિકુર્વી આકાશમાં તેને ભાંગી નાંખ્યાં. પાત્રોમાંથી ભાત, માંડા, લાડુ વગેરેના અંશેા લોકના માથા ઉપર પડ્યા. (આથી) સૂરિના આગમનની સંભાવના કરી એલો ખીંધો અને એ આપડો નાડો. સૂરિ સંઘ સહિત ઔદ્ધોના મંદિરમાં ગયા. પાપાણુમૂર્તિ ધ્રુદ્ધે સામા ઊડીને જય જય મહર્ષિકુવરોખર! ઇત્યાદિ (સૂરિની) સ્તુતિ કરી. (તેથી) ફરીથી જિનેશ્વરના શાસનની પ્રભાવના પુષ્કળ થઇ અને આર્ય ખપટ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

આ બાણુ 'પાટલીપુત્ર' નગરમાં બ્રાહ્મણોના ભક્ત દાહુડ નામના

- રાજ્યે જ્ઞેન યતિઓને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરો. જ્ઞેનોએ કહ્યું કે હે રાજા! આ યોગ્ય નથી, (કેમકે) આ ગૃહસ્થ છે; અમે યતિઓ વન્દનીય છીએ. દાહુડે કહ્યું કે જો તમે વંદન નહિ કરો તો તમારાં માથાં કાપી નાંખીશું. જ્ઞેન યતિઓએ સાત દિવસની (અવધિની) યાચના કરી. રાજ્યે (તે) સ્વીકારી. દૈવયોગે આર્ય ખપટના શિષ્ય ઉપાધ્યય નામે મહેન્દ્ર ' ભૃગુકચ્છ 'થી ત્યાં આવ્યા. તેમની આગળ યતિઓએ પોતાનું દુઃખ નિવેદન કર્યું. તેમણે તેમને રૂડી રીતે ધીરજ આપી. સવારના એક રાતો અને એક ઘોળો એમ બે કરવીર ૧૬૫૫ લઈને મહેન્દ્ર દાહુડ પાસે ગયા. તે વેળાએ સવાર ૧૦ આઠમા દિવસની (જ) હતી. રાજ્યે કહ્યું કે બ્રાહ્મણોને પ્રણામ કરવા માટે શ્વેતાંબરોને બોલાવો. તેમને બોલાવ્યા (એટલે) તેઓ આગળ બિલા રહ્યા. રાતી કંબા લઈને મહેન્દ્રે રાજ્યને કહ્યું કે પ્રથમ આમથી નમું કે આમથી નમું? એમ કહેતાંની વાર જ બ્રાહ્મણોનાં માથાં તૂટીને તાડનાં ફળની જેમ પૃથ્વી ઉપર પડ્યાં. તે જોઈને ભય પામેલો રાજ્ય ખુશામત (કાલાવાલા) કરવા લાગ્યો. ફરીથી અવિનય કરીશ નહિ એમ તે બોલ્યો. ત્યારે મહેન્દ્રે કહ્યું કે સિંહના ગળા ઉપર કેસરની સટા (કેશવાળી) ના સમૂહને ચરણ વડે કોણ સ્પર્શે? તીક્ષ્ણ ભાલાથી નેત્રના ખાડા (ખૂણા)ને કોણ ખજવાળવા ઇચ્છે? નાગેશ્વરના માથાના રત્નના ભૂષણની લક્ષ્મીને (મેગવના) માટે કોણ તૈયાર થાય? તે જ કે જે વન્દનીય શ્વેતાંબર શાસનની આવી નિંદા કરે છે. (આથી) વિશેષે કરીને ખીંચેલો રાજ્ય દર્શન(?)ને પગે લાગ્યો. તે વારે મહેન્દ્રે સંદેહ કરવીર કંબા બંને દિશામાં વહન કરાવી-ઘોળા કરેણની સોટી હલાવી. (એટલે) ફરીથી બ્રાહ્મણોનાં માથાં પોતપોતાને સ્થાને ચોંટી ગયાં. રાજ્ય તેમજ બ્રાહ્મણજન પ્રતિબોધ પામ્યા. આ પ્રમાણે પ્રભાવના થઈ.
- ૨૫ ભુવન પણ બૌદ્ધોનો પરિહાર કરી પોતાના ગુરુને (આવી) મળ્યો. તેમણે પોતાના ગુરુની ક્ષમા માગી. તે ગુરુએ તે ભુવનને બહુમાન આપ્યું. પછી ભુવન ગુણી, વિનયી, ચારિત્ર્યવાન અને શ્રુતવાન થયા. તેથી આર્ય ખપટે ભુવનને સૂરિપદ આપ્યું અને (પોતે) અનશન કરી સ્વર્ગે સીધાવ્યા. જેઓ જીવન અને મરણ એ બંને આરાધે છે-
- ૩૦ શોભાવે છે તેઓ જ પુરુષો છે; બાકીના લોક પશુ છે-ખીજ બધા જનાવર છે.

इति श्रीआर्यज्ज्ञपटाचार्यप्रबन्धः ॥ ४ ॥

૧ કરેણની સોટી.

(૫)

શ્રીપાદલિપ્તાચાર્યનો પ્રબન્ધ

‘કૌશલ’ નામની નગરી હતી. ત્યાં નીતિ અને પરાક્રમના સમુદ્ર સમાન વિજયવર્મા (નામનો) રાજા (રાજ્ય કરતો) હતો. (ત્યાં) કુલ્લ નામનો શેઠ જૈન, વિચક્ષણ અને દાનભટ હતો. તેની પ્રતિભાણા નામની પત્ની રૂપ, શીલ અને સત્યની ભંડારભૂમિ હતી. પુત્ર નહિ હોવાથી તે ખિન્ન રહેતી. (તે ઉપરથી) કોષ્ટએ કહ્યું કે તું વૈરોચ્યા દેવીનું આરાધન કર. તપ, નિયમ અને સંયમ વડે તેનું આરાધન કરતાં તે પ્રત્યક્ષ થઇ અને તેણે કહ્યું કે હે વત્સ! તે મને શા માટે સંભારી છે? શેઠાણીએ કહ્યું કે પુત્રને માટે. વૈરોચ્યાએ ઉત્તર આપ્યો કે હે વત્સ! સાંભળ. ‘વિદ્યાધર’ વંશમાં શ્રીકાલિકાચાર્ય થઇ ગયા. તેમનો ‘વિદ્યાધર’ નામનો ગચ્છ છે. ત્યાં આર્ય નાગહસ્તી નામના સુરિ છે. (શુદ્ધ) ક્રિયા અને જ્ઞાનના સમુદ્રરૂપ તેઓ હાલમાં આ નગરીમાં આવ્યા છે. તેમનું ચરણોદક તું પીજે. (એ સાંભળી) શેઠાણી ભાવનાના સમૂહથી ભરેલી ત્યાં ગઇ. એવામાં ગુરુનાં ચરણ ધોયેલા જળવાળું પાત્ર હાથમાં લઇને શિષ્યને સામા આવતા તેણે જ્ઞેયા. શેઠાણીએ પૂછ્યું કે હે તપોધન! આ શું છે? શિષ્યે કહ્યું કે ગુરુનું ચરણોદક. (એટલે) તેણે (તે) પીધું. પછી ગુરુને તેણે વંદના કરી. ગુરુએ કહ્યું કે મારાથી દશ હાથના અંતરે રહીને તે જળ પીધું તેથી તારો પુત્ર તારાથી દશ યોજન દૂર રહેશે. અને તે પછી સારની લક્ષ્મીરૂપ ળીજા નવ પુત્રો (તને) થશે. ચંપાના પુલના રસના પાનથી ઉન્મત્ત અનેલા ભ્રમરના ધ્વનિ (ગુંગરવ)ના જ્ઞેની કામળ વાણીથી તે બોલી કે પ્રથમ પુત્ર મારે તમને આપવો. એમ કહીને તે પોતાને ઘેર ગઇ. પતિને ગુરુએ કહેલું તે અને પોતે કહેલું તે પણ તેણે કહ્યું. તે રાજ થયો. શેઠાણીએ (યોગ્ય) સમયે નાગેન્દ્રના સ્વપ્ન (વડે સૂચિત) પ્રભાવવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો. (એથી) મંગલ-ઉત્સવોનો પ્રસાર થયો. ગુરુની પાસે રહેલો તે વધવા લાગ્યો. નાગેન્દ્ર એવું તેનું નામ (પાડવામાં આવ્યું.) સર્વ લોકોને સ્પૃહા ઉત્પન્ન થાય એવાં શરીરનાં અવયવો વડે તેમજ ગુણોથી તે વૃદ્ધિ પામતો ચાલ્યો. ગુરુએ આવીને આઠમે વર્ષે તેને દીક્ષા આપી.

૧ પગ ધોયેલું પાણી.

મણ્ડન નામના મુનિની પાસે તેમને ભણવા મૂક્યા. આજક હોવા છતાં તેઓ સર્વ વિદ્યાવાન બન્યા.

એક દિવસ ગુરુએ જળ માટે મોકલેલ તેઓ જઈ આવી આલોચવા લાગ્યા કે રાતાં નેત્રવાળી અને પુષ્પ જેવા દાંતની પંક્તિવાળી નવોઢાએ અપુષ્પિત આંખો અને નવીન શાલિની કાંજ મને કુડક વડે આપ્યાં.

આ પ્રમાણેની ગાથા દ્વારા શૃંગારગર્ભિત કથનના શ્રવણથી ગુરુએ કહ્યું કે તું પલિત્તઅ છે. હે શિષ્ય! ખરેખર તું રાગરૂપ અગ્નિ વડે પ્રદીપ્ત થયો છે એવો આનો ભાવ છે. નાગેન્દ્રે કહ્યું કે હે ભગવન્! એક માત્રા જેટલી કૃપા કરો, જેથી કરીને ‘પલિત્તઅ’ એવું રૂપ અને એનો શો ભાવ છે? (એ જ કે) આકાશમાં ગમન કરવામાં સાધનરૂપ એવી પાદલેપ-વિદ્યા મને તમે આપો કે જેથી માફ પાદલિપ્ત એવું નામ પડે. ત્યાર બાદ ગુરુએ પાદલેપ-વિદ્યા આપી. તેને લઈને તેઓ આકાશમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યા. દશ વર્ષના થતાં તેમને સૂરિપદ ઉપર સ્થાપન કરવામાં આવ્યા. (ત્યાર બાદ) ઘણા શિષ્યોના પરિવારપૂર્વક તેઓ વિહાર કરવા લાગ્યા. ‘શત્રુજય’, ‘ગિરનાર’, વગેરે પાંચ તીર્થોને નિરંતર વંદન કરીને તે અરસ નીરસ ભોજન કરતા અને તપ (પણ) તેઓ તપતા. જે દૂર હોય, જેની આરાધના કષ્ટસાધ્ય હોય, જે (મહુ) દૂર રહેલું હોય તે સર્વ તપ વડે સિદ્ધ થાય છે; કેમકે તપનો કોઈ પરાભવ કરી શકે તેમ નથી; એથી સર્વ સિદ્ધિઓ થાય છે.

એક દિવસ તેઓ (પાદલિપ્ત) ‘પાટલીપુત્ર’ ગયા. ત્યાં ચંડના દુશ્મન મુંડ(?)ને જેણે ખંડિત કરેલ છે એવો મુરુંડ નામનો રાજા (રાજ્ય કરતો) હતો. તેને છ મહિના થયા મસ્તકમાં વેદના ઉત્પન્ન થયેલી હતી. મંત્ર, તંત્ર અને ઔષધ વડે તે મટતી નહતી. વિશેષ વિચક્ષણુ એવા સૂરિને આવેલા સાંભળીને રાજાએ પ્રધાનોને (તેમની પાસે) મોકલ્યા.

તેમણે કહ્યું કે હે ભગવન્! રાજધિરાજના મસ્તકની વેદના દૂર કરો, (અને તેમ કરી) કીર્તિ અને ધર્મનો સંચય કરો. ત્યાર પછી સૂરીશ્વરે રાજકુલમાં જઈ મંત્રના બળથી ક્ષણમાત્રમાં મસ્તકની વેદના દૂર કરી દીધી. તેથી આજે પણ બોલાય છે કે જેમ જેમ પાદલિપ્ત જાનુને વિષે પ્રદેશિનીને ભમાડે છે તેમ તેમ મુરુંડ રાજના મસ્તકની વેદના નાશ પામતી જાય છે.

૧ શત્રુજય, ગિરનાર, આણુ, સમેતશિખર અને અષ્ટાપદ એ પાંચ તીર્થો છે.

રાજા રાજ થયો. ઉત્સવો મંડાયા. પાદલિપ્તસૂરિની કીર્તિ વડે ^૧સાતે ભુવનો પવિત્ર થયાં. રાજા સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે આર્દ્ર-તાથી અત્યંત વ્યાપ્ત ચિત્ત, અતિશય મધુર વચન, પ્રસન્ન અને નિર્મળ દષ્ટિ, ક્ષમા (યુક્ત હોવા)થી મનોહર બળ, અહંકારથી રહિત શ્રુત (જ્ઞાન), ગરીબોની ગરીબાઇને હરનારી લક્ષ્મી, શીવથી યુક્ત સૌન્દર્ય, નીતિના આશ્રયવાળી મતિ અને અભિમાનથી મુક્ત પ્રભુતા આ પ્રમાણેના અહો અમૃતના નવ કુંડો આ ઉત્તમ (સૂરિ)ને વિષે પ્રકટ છે.

એક દહાડો સભામાં રાજાએ કહ્યું કે રાજકુળમાં મોટો વિનય છે. આચાર્યે કહ્યું કે ગુરુકુળમાં એથી મોટો વિનય છે. તે ઉપરથી આચાર્યે કહ્યું કે જે રાજપુત્ર તમારો અત્યંત ભક્ત હોય તેને યોલાવો અને તેને કહો કે જઈને જોઈ આવો કે 'ગંગા' પૂર્વ તરફ વહે છે કે પશ્ચિમ તરફ ? રાજપુત્રને યોલાવ્યો, અને તેને જોવા માટે મોકલ્યો. આમ તેમ ફરીને તે આવ્યો એટલે રાજાએ તેને કહ્યું કે 'ગંગા' પૂર્વ તરફ વહે છે કે પશ્ચિમ તરફ તે તું જોઈ આવ્યો ? ત્યારે રાજપુત્રે જવાબ આપ્યો કે એમાં શું જોવાનું છે ? શી તપાસ કરવાની છે ? બાળકો (અથવા બાલિકાઓ) પણ જાણે છે કે 'ગંગા' પૂર્વ તરફ વહે છે. (તેમ છતાં) જઈને મેં જોયું, તો તે પૂર્વ તરફ જ વહે છે (એમ જાણ્યું). રાજા સાંભળી રહ્યો. (એટલે) સૂરિએ પોતાના સાધુને એ કામ માટે મોકલ્યા અને તેઓ ગયા. દંડ અંદર નાંખી તેણે જોયું કે 'ગંગા' પૂર્વ તરફ વહે છે. (પછી) સૂરિ પાસે તેઓ આવ્યા અને યોલ્યા કે 'ગંગા' પૂર્વવાહિની છે એમ મેં પહેલાં સાંભળ્યું હતું. જઈને જોયું તો તેમ જ જાણવામાં આવ્યું; બાકી ખરી વાત તો (આપ) સહગુરુ જાતે જાણો. રાજપુત્રનું અને આ સાધુનું ચરિત્ર રાજાને અને સૂરિને તેમના ગુપ્તચરોએ નિવેદન કર્યું. (આથી) રાજાએ માન્યું જ કે ગુરુકુળમાં વિશેષતઃ વિનય છે. તે ઉપરથી યોલાય છે કે રાજાના પૂછવાથી ગુરુએ 'ગંગા' કઈ તરફના મુખે વહે છે એવું શિષ્યને પૂછ્યું ત્યારે તેણે જેમ કર્યું તેમ સર્વત્ર કરાવું જોઈએ.

'પાદલિપુત્ર'થી સૂરીશ્વર 'લાટ' (દેશમાં) ગયા. ત્યાં એક નગરમાં તેઓ બાળકો સાથે રમવા લાગ્યા. મુનિઓ ગોચરીની ચર્ચા માટે ગયા. તેવામાં શ્રાવકો વંદન કરવા માટે આવ્યા. એટલે આકાર ગોપવીને-વેશ

૧ ભૂલોક, ભૂવલોક, સ્વલોક, મહલોક, જનલોક, તપલોક અને સત્ય-લોક અથવા બ્રહ્મલોક.

- બદલીને પ્રભુ બેઠા. શ્રાવકો ગયા એટલે ફરીથી ચોરડામાં જઈને ખેલવા માંડ્યું. તેવામાં કોઈક વાદીઓ આવ્યા. તેમણે (આ પ્રદેશને) નિર્જન જોઈ કૂકૂકૂ એવો (મરધા પેઠે) શબ્દ કર્યો. સૂરીશ્વરે પણ મ્હાઉ એવો બિલાડીના જેવો અવાજ કર્યો, અને ત્યાર પછી તેમણે
- ૫ દર્શન દીધું. વાદીઓ પ્રભુને પગે પડ્યા. અહો તમારી પ્રત્યુપનનપ્રતિભા ! ખાલભારતી ! ચિરંજીવ (એમ કહી સંતોષ જાહેર કર્યો). ત્યાર બાદ તેમની સાથે પ્રભુએ વાતચિત શરૂ કરી. તેમનામાંથી એકે પૂછ્યું કે હે પાદલિપ્તક ! સમગ્ર મહીમંડળમાં ફરતાં તમે અગ્નિને ચંદનના રસના જેવો શીતળ કોષ્ઠ સ્થળે સાંભળ્યો કે જોયો હોય તો એ તમે
- ૧૦ સ્પષ્ટ કહો. પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે અપકીર્તિના અભિયોગથી દુઃખી બનેલા અને શુદ્ધ હૃદયવાળા પુરુષને દુઃખવહન કરતી વેળા અગ્નિ ચંદનના રસના જેવો શીતળ લાગે છે. (આ સાંભળીને) સંતોષ પામેલા વાદીઓએ તેમની સ્તુતિ કરી કે તમે સાક્ષાત્ બૃહસ્પતિ છો; બ્રાહ્મી ધન્ય છે કે જે તમારા વદનમાં વસે છે.
- ૧૫ આ તરફ જે બ્રાહ્મણો સાથે પૂર્વે અપદ્મ સૂરિના ગચ્છના ઉપાધ્યાય મહેન્દ્રને સંભાષણ થયું હતું તે પૈકી કેટલાકને જોરજૂલમથી દીક્ષા આપવામાં આવી હતી. તેમના (કેટલાક) સ્વજનો ' પાટલીપુત્ર ' પત્તનમાં રહેતા હતા. તેઓ પૂર્વના વૈરથી જૈન સાધુઓને ઉપદ્રવ કરતા હતા. એ વાત પ્રભુ શ્રીપાદલિપ્ત સૂરિએ સાંભળી. (એટલે) આકાશ (માર્ગે) તેઓ જાતે
- ૨૦ ત્યાં ગયા અને તેમણે કહ્યું કે હું વીર અસ્તિત્વ ધરાવું છું ત્યાં સુધી કોણ જૈન લોકને ખરેખર પીડા કરી શકે ? જર્જરિત (ખોખરી) લાકડી પણ હાંક્ષાને ભાંગવાને તો સમર્થ છે જ. (આ સાંભળી) ત્યાર બાદ તેઓ કાગડાની પેઠે નાસી ગયા. પ્રભુ (ત્યાંથી) ફરીથી ' ભૃગુપુર ' ગયા. ત્યાં તેમણે આર્ય અપદ્મના સંપ્રદાય પાસેથી સમગ્ર કળાઓ ગ્રહણ કરી.
- ૨૫ ' હંક ' પર્વત ઉપર પ્રભુએ નાગાજીનને આકાશગમનવિદ્યા શીખવાડી અને તેને પરમ શ્રાવક બનાવ્યો. તેણે ' પાદલિપ્તક ' પુર નવું બનાવ્યું. તે તે દશાહર્ણના મંડપ, ઉચ્ચસેનનાં ભવનો ઇત્યાદિ સ્થળમાં પ્રભુએ ' ગાહાજુઅલેન ' થી શરૂ થતું સ્તવન ગૂંથ્યું. તેમાં સુવર્ણસિદ્ધિ વિદ્યા ઉતારેલી છે એમ વૃદ્ધો કહે છે. નાગાજીને રસનો પ્રારંભ કર્યો, (પરંતુ) અતિશય તકલીફ ઊડાવવા છતાં કેમે કર્યો તે અંધારો નહિ. તેથી તેણે વાસુકિ નાગની આરાધના કરી.
- ૩૦ (એટલે) તેણે તેમજ શ્રીપાદલિપ્તે ઉપાય બતાવ્યો કે જે ' કાંતી ' પુરોથી

શ્રીપાર્શ્વનાથને લાવીને તેની દૃષ્ટિ સમક્ષ તું રસ અંધારે તો તે અંધારે; નહિ તો નહિ. નાગાભુતને પૂછ્યું કે કેવી રીતે શ્રીપાર્શ્વનાથ આવે ? વાસુકિએ તેમજ પાદલિપ્તે કહ્યું કે (એને) ઉપાડીને આકાશમાર્ગે તું લઇ આવ. નાગાભુતને 'કાંતી' (પુરમાં) ગયો. ત્યાં ચૈત્ય માટે તેણે પૂછપરછ કરી. ત્યાં ધનપતિ શ્રેષ્ઠ ચૈત્યનો ગોડી હતો. ૫

તેની આગળ નૈમિત્તિકે (જોષીએ) કહ્યું કે પાર્શ્વની રક્ષા કરજે; કેમકે એક ધૂર્ત તેને હરી જવાને ભગી રહ્યો છે. (એ ઉપરથી) તે ચાર પુત્રો સહિત દેવનું રક્ષણ કરવા લાગ્યો. નાગાભુત ત્યાં ગયો. (પરંતુ) તેઓ રક્ષણ કરતા હતા; એથી હરણનો એમ કરતાં પ્રસંગ મળ્યો નહિ. ૧૦

નાગાભુતને તેમની જ સાથે પ્રીતિ શરૂ કરી. (તેથી) વિશ્વાસ પેદા થયો. આરાત્રિક અને મંગલદીપકના સમયે પિતાએ અને તેના પુત્રોએ પ્રણામ કરવા માટે નીચું મુખ કર્યું. તેવામાં (લાગ જોઇ) પાર્શ્વને ગ્રહણ કરી આકાશ-માર્ગે નાગાભુત ગયો. 'સેડી' નામની નદીના તટ ઉપર શ્રીપાર્શ્વની દૃષ્ટિમાં રસ અંધારો. (તે ઉપરથી) તે તીર્થ 'સ્તંભનક'ના નામથી અને તે નગર 'સ્તંભનપુર'ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયું. પછી શ્રી- ૧૫

પાદલિપ્તસરિ દક્ષિણ દિશાના શૃંગારરૂપ અને 'ગોદાવરી' નદીના કલ્કોલોથી ઉછળતા જલશીકરોથી જ્યાં વટેમાર્ગના શ્રમનો ભાર દૂર થાય છે તે 'પ્રતિષ્ઠાન'પુર(માં) ગયા. ત્યાંનો સાતવાહુન રાજા વિદ્વાનોમાં, વીરોમાં, દાન દેવામાં નિપુણ (જનો)માં તેમજ ભોગી-ઓમાં અગ્રણી હતો. તેની સભામાં વાત થઇ કે (કાલે) સવારે સમગ્ર ૨૦

વિદ્યારૂપ વનિતાનું વદન જોવા માટેના રત્નના આદર્શરૂપ પાદલિપ્તસરિ આવે છે. એથી અધા વિદ્વાનોએ એકઠા મળી કરી ગયેલા ઘીથી ભરેલ કચોળું આપીને પોતાના એક પુરુષને આચાર્યની સંમુખ મોકલ્યો. આચાર્યે ઘીમાં એક સોય ખોસી અને તે પ્રમાણેનું તે (કચોળું) પાછું મોકલાવ્યું. રાજાએ તે વૃત્તાંત જાણ્યો અને તેણે પંડિતોને પૂછ્યું કે ૨૫

ઘીથી ભરેલું કચોળું મોકલવામાં તમારો શો ધરાદો હતો ? તેમણે કહ્યું કે જેમ ઘીથી (આ) વાડકી ભરેલી છે તેમ આ નગર વિદ્વાનોથી પૂર્ણ છે; તેથી વિચારીને પ્રવેશ કરશો. આવો (અમારો) ધરાદો હતો. રાજાએ કહ્યું કે ત્યારે આચાર્યની ચેષ્ટા પણ તમે જાણો. (તેઓ એમ સૂચવે છે કે) નિરંતર (ઘટ્ટ આજેલું) ઘી હોવા છતાં જેમ ૩૦

પોતાની તીક્ષ્ણતાને લીધે સોય જેમ એમાં પેડી તેમ વિદ્વાનોથી વ્યાપ્ત

- નગરમાં હું પણ પ્રવેશ પામીશ. પંડિતોએ ગર્જના કરી. (?) બધા (પંડિતો) અને રાજ્ય પણ (સૂરિને લેવા) સામે ગયા અને ' ગંગા'ની લહરીના જેવી (સૂરિની) મનોહર વાણીથી સંતોષ પામ્યા. નગરમાં આણેલા ગુરુએ નિર્વાણકલિકા, પ્રશ્નપ્રકાશ ઇત્યાદિ શાસ્ત્રો રચ્યાં.
- ૫ તરંગલોલા નામની એક નવીન ચંપૂ (કથા) રાજ્ય આગળ રચીને પ્રભુએ સભામાં તેની વ્યાખ્યા કરી. (આથી) રાજ્યને સંતોષ થયો અને (તે બોલી બહુએ કે) આ (ખરેખર) કવીશ્વર છે. (પ્રત્યેક) પદ બાણે સરાણે ઉતારેલ હોય તેમ. ઉજ્જવળ પ્રભાવાળું છે, બંધ અર્થનારી-શ્વરની પ્રશંસાનું લંઘન કરવામાં વધિક જેવો છે, અર્થથી ગતિ સ્વર્ગમાં
- ૧૦ ઉદ્ભિન્ન થયેલી વેલ સમાન છે, તેમજ રસ સહેજ ચૂર્ણ કરેલ ચંદ્ર-મંડળમાંથી ટપકતા અમૃત જેવો મનોહર છે ; વાસ્તે આ (ખરા) કવિની કૃતિનું રહસ્ય છે, નહિ કે વાણીના ડિંડિમનો આડંબર છે. એ પ્રમાણે કવિએ પણ તુષ્ટ થયા, પરંતુ એક વિદુષી વેશ્યા ગુણોની બાળકાર હોવા છતાં અને રાજસભામાં હાજર હોવા છતાં સૂરીશ્વરની
- ૧૫ પ્રશંસા કરતી ન હતી. તેથી રાજ્યએ કહ્યું કે અમે બધા તુષ્ટ થઇ તમારી પ્રશંસા કરીએ છીએ ; (પરંતુ) ક્રૂત આ જ એક (વેશ્યા) સ્તુતિ કરતી નથી. તો એવું કરો કે જેથી એ સ્તુતિ કરે. એ સાંભળીને સૂરિ વસતિ એ-ઉપાશ્રયે આવ્યા. રાત્રે ગચ્છની સંમતિ પૂર્વક પવન ઉપર વિજય મેળવવાના બળથી કપટમૃત્યુ વડે તેઓ મરણ
- ૨૦ પામ્યા-મરી ગયા હોય તેવો દેખાવ કર્યો. સૂરિની ઠાઠડી બાંધી. ચારે વર્ણે રુદ્ધ કરવા માંડ્યું. (પેલો) વેશ્યાના ઘરના દ્વાર આગળ ઠાઠડી લાવવામાં આવી. (એટલે) વેશ્યા પણ ત્યાં આવી અને રડતી રડતી કહેવા લાગી કે જેના મુખરૂપ નિર્ઝરમાંથી તરંગલોલારૂપ નદી નીકળી તે પાદલિપ્તનું હરણ કરનારા યમનું મસ્તક કેમ ન કૂટી ગયું ? (ત્યારે) પ્રભુ ફરીથી
- ૨૫ જીવતા થયા. વેશ્યાએ કહ્યું કે મરીને આત્માની પ્રશંસા કરાવી ? સૂરિએ જવાબ આપ્યો કે મરીને પણ પંચમ ગાવો જોઇએ એ શું સાંભળ્યું નથી કે ?

ત્યાર બાદ પ્રભુ ' શત્રુજય ' (ગયા અને તે સ્થળ)માં બત્રીસ ઉપવાસરૂપ અનશન કરી ઇશાનેન્દ્રના સામાનિક (દેવ) તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

શ્રીવૃદ્ધવાદી અને શ્રીસિદ્ધસેનનો પ્રખન્ધ

‘વિદ્યાધરેન્દ્ર’ ગચ્છને વિષે શ્રીપાદલિપ્તસૂરિના સંતાનને વિષે રુકન્દિલસૂરિ કે જેમણે જૈનોનાં કાર્યો સિદ્ધ કર્યા હતાં તેઓ સ્કુરાય-માણુ હતા. તેઓ યતના પૂર્વક વિહાર કરતાં કરતાં ‘ગૌડ’ દેશમાં ગયા. ત્યાં ‘કૌશલા’ નામના ગામનો નિવાસી મુકન્દ નામે (જે) ધ્યાનુ (રહેતો) હતો તે એ સૂરિને મળ્યો, તેણે (સૂરિના મુખથી) આ પ્રમાણેની દેશના સાંભળી કે ભોગને વિષે રોગનો ભય છે, સુખમાં ક્ષયનો ભય છે, પૈસાને વિષે અગ્નિ અને નૃપતિ તરફથી ભીતિ છે, દાસ્યને વિષે સ્વામીની ખીક છે, ગુણને વિષે શકનો ભય છે, વંશને વિષે દુષ્ટ સ્ત્રીનો ભય છે, સ્નેહમાં વેરનો ભય છે, નીતિને વિષે અનીતિનો ભય છે અને શરીરને વિષે યમનો ભય છે. આ પ્રમાણે સર્વ ખરેખર ભયરૂપ છે, પરંતુ વૈરાગ્ય જ ભય રહિત છે. (આ) સાંભળીને ભવથી ઉદ્દેવેગ પામેલા તેણે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું અને ગુરુની સાથે તેઓ ‘ભૃગુ’ પુર ગયા. એ મુકન્દ મુનિ ઊંચે સ્વરે (મોટે ઘાટે) રાત્રે ભણુતા. (એથી) સાધુઓની નિદ્રામાં ભંગ પડતો. તેમને ખિન્ન મનવાળા બાણીને ગુરુએ તેમને (રાત્રે) ભણુતાં ચટકાવ્યા (અને કહ્યું કે) હે વત્સ! નવકાર ગણુ. રાત્રે મોટેથી બોલતાં ઘાતકી જીવો જાગી ઊઠવાથી અનર્થદંડ ન થાઓ. એથી કરીને તેઓ દિવસે પઠન કરવા લાગ્યા. આથી શ્રાવક અને શ્રાવિકાને કર્ણજ્વર થવા લાગ્યો. કોઇએ કહ્યું કે ચાટલી ઉમરે અભ્યાસ કરીને શું આ મુસળાને ફૂલ લાવવાનો છે કે ? તે સાંભળીને મુકન્દ ખિન્ન થયા. તેમને ચટકા લાગ્યો. તત્કાળ તે મહાવિદ્યાર્થીએ જિનાલયમાં (જઈ) એકવીસ ઉપવાસો વડે આઠ્ઠીનું આરાધન કર્યું. તુષ્ટ થયેલી તેણે પ્રત્યક્ષ થઈને કહ્યું કે તું સર્વ વિદ્યાર્થી સિદ્ધ થા. તે ઉપરથી કવીશ્વર થઈને પોતાના ગુરુ પાસે આવી સંઘ સમક્ષ ગંભીર સ્વરે તેમણે ઉદ્દગાર કાઢ્યા કે કોઇએ મારી મરકરી કરી હતી કે શું આ મુસળાને ફૂલ લાવશે કે તો હું લોકો! જુઓ, હું (હવે) મુસળાને ફૂલ લાવું છું. એમ કહીને મુસળું મંગાવીને ચતુષ્પથમાં-અન્નર વચ્ચે ઊભા રહીને તેમણે તે મંત્રપ્રભાવથી પુષ્પિત કર્યું અને તેને ખાંધ પર રાખીને તેઓ ભમવા અને બોલવા લાગ્યા કે પત્ર અવલંબિત છે

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- તેમજ જે કાષ્ટ એમ બબડતો હોય કે શું અત્ર મુસળાને ફૂલ આવશે તો તેનું નિરાકરણ કરી મુસળાને ફૂલ આવે છે એમ હું (પક્ષ) સ્થાપું છું. વળી 'મારી ગાયનું શીંગડું ઇન્દ્રની યજ્ઞિ જેવડું છે, અગ્નિ શીતળ છે, પવન નિષ્કંપ છે, (આ પૈકી) જેનેજે નગમે તેમ હોય તો વૃદ્ધવાદી કહે છે
- ૫ કાણુ શું કહે(વા માંગે) છે? (તે મારી સામે આવીને બોલે.) એઓ અદ્વિતીય વાદી બન્યા. સ્કન્દિલસૂરિએ તેમને પોતાને પદે સ્થાપ્યા. વૃદ્ધવાદી એવું તેમનું નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું. સ્કન્દિલસૂરિ સમાધિ-મરણરૂપ રથ દ્વારા સ્વર્ગે સંચર્યા.
- એક દિવસ વૃદ્ધવાદી 'ભૃગુ' પુર જતા હતા. આ તરફ 'અવન્તી' માં વિક્રમાદિત્ય રાજા હતો કે જેનાં દાનોની ખ્યાતિ એવી
- ૧૦ હતી કે હાટક આઠ કરોડ, મોતી ૯૩ તુલા, મહાગંધના લોભી ભ્રમરના (ગુંબરવના ત્રાસથી) ક્રોધથી ઉદ્ધુર બનેલા એવા ૫૦ હાથીઓ, કાવણ્યના સંચયથી જેમનાં નેત્રો પ્રપંચિત બન્યાં છે એવી ૧૦૦ વેશ્યાઓ એટલું 'પાણ્ડય' રાજાએ દંડ તરીકે ભેટણું કર્યું છે તે આ વૈતાલિકને આપવું, ઇત્યાદિ.
- ૧૫ એના રાજ્યને વિષે (એનો) માન્ય, 'કાત્યાયન' ગોત્રને વિષે ભૂપણ્ડરૂપ દેવર્ષિ નામે બ્રાહ્મણુ (વસતો) હતો. તેને દેવસિકા (દેવરસિકા?) નામની પત્ની હતી. એ દંપતીને સિદ્ધસેન નામે પુત્ર હતો. તે (પોતાની) શુદ્ધિના બળને લીધે (સમગ્ર) જગતને પણ તૃણવત ગણતો હતો, (કેમકે) શુદ્ધિની (કંઠ) સીમા નથી. એથી જગતમાં કહેવાય
- ૨૦ છે કે પૃથ્વી સમુદ્રથી પરિમિત છે-વીંટળાયેલી છે અને એ સમુદ્ર પણ (બહુમાં બહુ) સો યોજન જેવડો છે. સર્વદા ભમતો સૂર્ય આકાશનું માપ કાઢી શકે છે-આકાશનો છેડો કાઢી લાવે છે. આ પ્રમાણે મોટા ભાગે (સર્વ) પદાર્થો સ્કુરાયમાણુ સીમારૂપ મુદ્રાથી અંકિત છે; પરંતુ સજ્જનોની પ્રજ્ઞાનો વિકાસ નિઃસીમ હોષ
- ૨૫ વિજયી વર્તે છે. જેનાથી હું વાદમાં જતાઉં તેનો હું શિષ્ય થાઉં એવી તેની પ્રતિજ્ઞા હતી. ક્રમે કરીને વૃદ્ધવાદીની કાર્તિ સાંભળીને તે તેની સંમુખ દોડતો આવ્યો. સુખાસનમાં આરૂઢ થઇને એ 'ભૃગુ' પુર ગયો. તે વારે 'ભૃગુકચ્છ' થી નીકળેલા વૃદ્ધવાદી માર્ગમાં (જ સામા) મળ્યા. પરસ્પર વાતચિત થઇ. સિદ્ધસેને કહ્યું કે (મારી) સાથે વાદ કરો. સૂરિએ કહ્યું કે કરીએ છીએ; પરંતુ અત્ર સલાસદો વિના વાદમાં જત્યા હાયાંનું કાણુ (નિર્ણાત્મક) કથન કરશે? સિદ્ધસેને

૧ આ બરાબર ધ્યાનમાં આવવું નથી.

કહું કે આ ગોવાળો સભ્યો હો. વૃદ્ધવાદીએ કહું કે ત્યારે તું બોલ
 વાદ શરૂ કર. ત્યાર બાદ સિદ્ધસેને ત્યાં તે નગર સમીપ ધણા
 વખત સુધી સંસ્કૃત (ભાષા) દ્વારા અતિશય જલ્પ કર્યો. અને પછી તે
 થંભ્યો. ગોવાળોએ કહું કે આ કંઈ જાણતો નથી; કેવળ મોટા સ્વરે
 પોકાર પોકાર કરીને અમારા કાનને પીડા ઉપજાવે છે—અમારા કાન ૫
 ફાડે છે, (માટે એને) ધિક્કાર હો, ધિક્કાર હો. વૃદ્ધ તમે (હવે)
 કંઈ કહો. ત્યાર પછી સમયના જાણકાર વૃદ્ધવાદીએ કાઠડો મજબૂત
 બાંધી (વાળી) તે ધિન્દિણિ છંદમાં (બોલવા અને) બેલવા માંડ્યું:
 ક્રોધને મારીએ નહિ, ચોરી કરીએ નહિ, પરસ્ત્રીગમન કરવું નહિ,
 થોડું થોડું આપીએ અને એમ ઝટ સ્વર્ગે જવું. વળી તેણે કહું કે ૧૦
 તલ અને ચોખ્ખાને ગોળ સહિત ચાવે છે, વેઢા વડે વેણુ વગાડે છે,
 પહેરવા અને ઓઢવા માટે કામળી (રાખે) છે એમ ગોવાળ હર્ષ પૂરે છે.
 સાથે સાથે નાચવા પણ માંડ્યું, (અને તેમ કરતાં તેઓ બોલતા ગયા
 કે) કાળો કામળો, ટુંકા માર્ગ અને છાશથી ખીચોખીચ ભરેલી દોણી (?),
 બકરીનો સમૂહ સાન્દ્ર વૃક્ષ ઉપર પડ્યો છે. શું સ્વર્ગનું શીંગડું લલાટમાં છે? ૧૫
 ગોવાળીઓએ રાજ થઇને કહું કે વૃદ્ધવાદી સર્વજ છે. અહો ! કેવું
 કાનને સુખ ઉપજે તેવું અને ઉપયોગી એઓ બોલે છે. સિદ્ધસેન તો
 અસાર બોલે છે—નકામો લવારો કરે છે. આ પ્રમાણે એની તેમણે નિન્દા કરી.
 ત્યાર સિદ્ધસેને કહું કે હે ભગવન્ ! મને દીક્ષા આપો; વાદમાં સભ્યની
 સંમતિ અનુસાર હું જીતાયેલો હોવાથી હું તમારો શિષ્ય છું (ત્યારે) ૨૦
 વૃદ્ધવાદીએ (ઉત્તર આપતાં) કહું કે ‘ ભૃગુ ’પુરમાં રાજસભામાં આપણો
 વાદ હો; ગોવાળોની સભામાં શો વાદ ? સિદ્ધસેને કહું કે હું સમયનો જાણકાર
 નથી—મેં સમય વત્યો નહિ; તમે તો સમયના જાણકાર છો; અને જે
 સમયજ છે તે સર્વજ છે, (વાસ્તે) તમે મને જીત્યો છે. એ પ્રમાણે
 વદનારા તેને ત્યાં જ તેમણે દીક્ષા આપી.

ત્યાર પછી ‘ ભૃગુ ’પુરના રાજાને તે વૃતાન્તની ખબર પડતાં
 તેણે ‘ તાલારસ ’ નામનું મોટું ગામ સ્થાપ્યું. (તેમાં) નાભિના પુત્ર
 (શ્રીઋષભદેવ)નું ચૈત્ય કરાવ્યું (અને તેમાં) વૃદ્ધવાદી પાસે
 શ્રીઋષભદેવની (મૂર્તિની) પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (આખો) સંત્ર ગાજ
 ઊઠ્યો. સિદ્ધસેનનું દીક્ષા સમયે કુસુદ્ધચન્દ્ર નામ (પાડવામાં આવ્યું) ૩૦
 હતું. (પરંતુ) આચાર્ય—પદવી વખતે સિદ્ધસેન દિવાકર એવું નામ
 પ્રસિદ્ધ થયું. ‘ સ્વામી ’ શબ્દ અને ‘ વાચક ’ શબ્દની ધેડે તે વખતે

- ‘દિવાકર’ એ આચાર્યની સંતા હતી. વૃદ્ધવાદી અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા. સિદ્ધસેન તો ‘અવંતી’ ગયા. સંઘ સામો (લેવા) આવ્યો અને તમે સર્વજપુત્ર છો એવું બિરુદ બોલતાં બોલતાં ‘અવન્ટી’ના ચતુષ્પથમાં તેમને લઇ આવ્યો. તે સમયે વિક્રમાદિત્ય રાજા હાથીના
- ૫ સ્કંધ ઉપર આરૂઢ થઇને સંમુખ આવતો હતો. સર્વજપુત્ર એ (શબ્દ) રાજાને કાને પડ્યો. તેની પરીક્ષા કરવા માટે હાથી ઉપર બેઠાં બેઠાં મનથી જ તેણે સૂરિને પ્રણામ કર્યાં; નહિ કે વચન દ્વારા કે કાયા દ્વારા. પાસે આવી સૂરિએ ધર્મલાલ કહ્યો. રાજેશ્વરે કહ્યું કે નહિ વંદન કરતા એવા અમને શો ધર્મલાલ હોઇ શકે ? શું આ સરતો મળે છે કે ?
- ૧૦ સૂરિએ એ સાંભળીને કહ્યું કે કરોડ ચિંતામણિ (રત્નો) કરતાં પણ અધિક (મૂલ્યવાળો) એવો આ (ધર્મલાલ) વન્દન કરનારાને (જ) અપાય છે; તે અમને પ્રણામ કર્યાં નથી એમ નથી, કેમકે મન (તે જ) સર્વમાં મુખ્ય છે. અમારી સર્વજ્ઞતાની પરીક્ષા કરવા માટે તે અમને મનથી પ્રણામ કર્યો છે. એથી તુષ્ટ થયેલા રાજેશ્વરે હાથીના સ્કંધ ઉપરથી ઉતરી સંઘ
- ૧૫ સમક્ષ (સૂરિને) પ્રણામ કર્યાં અને એક કરોડ સોનૈયા મંગાવ્યા (અને સૂરિને આપવા માંજા, પરંતુ) લોભ રહિત હોવાથી સૂરિએ તે સ્વીકાર્યાં નહિ. સંકલ્પ કરેલો હોવાથી રાજાએ પણ તે (પાછા) ન લીધા. તેથી આચાર્યની રાજથી સંઘના પુરુષોએ જીર્ણોદ્ધારમાં તે વાપર્યાં. રાજાની વહીમાં તો એમ લખાયું કે દૂરથી
- ૨૦ હાથ ઊંચા કરીને ધર્મલાલ એમ કહેનારા સિદ્ધસેનસૂરિને રાજાએ એક કોટી (સુવર્ણ) આપ્યું. અવસર આવતાં એ જ ભગવાને શ્રીવિક્રમ આગળ કહ્યું કે એક હજાર, એક સો અને નવાણું વર્ષ પૂર્ણ થતાં હે વિક્રમ રાજા ! તારા જેવો કુમાર(પાલ) રાજ થશે.
- ૨૫ એક દિવસ સિદ્ધસેન ચિત્રકૂટમાં ફરતા હતા. ત્યાં એક પ્રાચીન ચૈત્યને વિષે એક મોટા થાંભલાને બેઠાને કાષ્ટકને તેમણે પૂછ્યું કે આ મોટો થાંભલો શો છે ? એ શેનો બનેલો છે ? તેણે કહ્યું કે પ્રાચીન આચાર્યોએ રહસ્ય-વિદ્યાનાં પુસ્તકો અહીં રાખેલાં છે (અને) થાંભલો તો તે તે ઔપધ-દ્રવ્યનો બનેલો છે. વળ્ગી જેમ જળ વગેરેથી એ ભેદાય તેમ નથી. તેનું વચન સાંભળીને તે થાંભલાની ગંધ લઇને
- ૩૦ પ્રત્યૌપધના રસો વડે સિદ્ધસેને તેને છાંટ્યો. તે વડે તે સવારે સૂર્ય કમળ જેમ વિકાસ પામે તેમ વિકસિત થયો. મધ્યમાંથી પુસ્તકો પડ્યાં. તે પૈકી એક છોડીને વાંચતાં પહેલે પાને જ બે વિદ્યા તેમને મળ્યાં:-(૧) એક

સર્ષપ-વિદ્યા અને (૨) હેમવિદ્યા. તેમાં સર્ષપવિદ્યા એ હતી કે પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં જ્યારે માત્રિક જોટલા સર્ષપ જલાશયમાં નાખે તેટલા ઘોડેસ્વારો ૪૨ હથિયાર સહિત બહાર નીકળે, પરસૈન્યનો નાશ કરે અને કાર્ય સિદ્ધ થતાં એ સુભટો અદશ્ય થઇ જાય. હેમવિદ્યા તો એ હતી કે ગમે તે ધાતુ વડે વગર મહેનતે શુદ્ધ સુવર્ણકોટિ ઉત્પન્ન થઇ શકે. તેમણે તે બે વિદ્યાઓ યથાર્થ રીતે ગ્રહણ કરી. જેવું તેઓ (એથી) આગળ વાંચવા જાય છે તેવામાં ગર્ભમાં પુસ્તક સહિત થાંભલો બંધ થઇ ગયો—બીડાઇ ગયો અને આકાશમાં વાણી થઇ કે આ પ્રકારનાં રહસ્યો (જાણવા) માટે તું લાયક નથી; માટે ચપલતા ન કર અને જલદી ન મર—વિના કારણ મોત ન માગી લે. તેથી લય પામી તેઓ થોભ્યા. જે બે વિદ્યા મળી ગઇ તે મળી ગઇ. એથી અધિક (વિદ્યા) અપ્રાપ્તિને લઇને (તેમને) મળી નહિ. ત્યાર બાદ સિદ્ધસેન 'ચિત્રકૂટ'થી પૂર્વદેશમાં 'કૂર્માર' પુર ગયા. ત્યાં દેવપાલ રાજને પ્રતિબોધ પમાડી તેને ગળીના રંગની જેમ ચુસ્ત જૈન બનાવ્યો. ત્યાં તેઓ રહ્યા. રોજ ઇષ્ટ વાત થતી અને એમ કેટલોક વખત વીતી ગયો.

એક દિવસ રાજાએ એકાંતમાં આવી (આંખમાં) આંસુ સહિત (સૂરિને) વિનવતિ કરી કે હે ભગવન્! અમે પાપી આ પ્રકારની આપની મધુર ગોષ્ઠીને લાયક નથી, કેમકે અમે સંકટમાં પડ્યા છીએ. સૂરીશ્વરે પૂછ્યું કે તમને શું સંકટ છે? રાજાએ કહ્યું કે સીમાડાના રાજાએ એકઠા મળીને માફ રાજ્ય લઇ લેવાથી ઇચ્છાથી આવે છે. સૂરિએ કહ્યું કે હે રાજા! તું વિહ્વળ ન બન—ફિકર ન કર. જેનો હું મિત્ર છું એવા તારે જ સ્વાધીન રાજ્યલક્ષ્મી છે. (એ સાંભળીને) રાજા આનંદ પામ્યો. પરસૈન્ય આવ્યું. બે વિદ્યાની શક્તિથી સૂરિએ રાજેશ્વરને સમર્થ બનાવ્યો. (એથી) પરસૈન્ય ભાંગી ગયું. તેનું સર્વસ્વ લઇ લેવાયું. (અને વિજયનાં) વાદિત્રો વગાડાયાં. તે પછી રાજા સૂરિનો અત્યંત ભક્ત બન્યો. સૂરિ ગમ્મ સહિત હોવા છતાં ક્રિયામાં શિથિલ થઇ ગયા; કેમકે ખુશામતીઆની (મીઠું ખોલનારાઓની) વાણીઓની રચનાઓથી, હરિણાક્ષીઓના કટાક્ષોથી અને કામિનીઓની ક્રીડાના કલ્લોલોથી કોનું મન ભેદાતું નથી? ગુરુ નિશ્ચિન્ત સુવે તેના શિષ્યો પણ તેની પાછળ બેફિકરાઇથી સુવે. (આ પ્રમાણે) સ્પર્ધાપૂર્વક સુનારાઓ મોક્ષને પાછળ હડસેલે છે. શ્રાવકોને ઔષધશાળામાં પ્રવેશ પણ મળવા ન લાગ્યો.

જળનું પાન (કરવું), નહિ કલ્પે એવાં ફૂલ અને ફળ(નો ઉપભોગ કરવો), ગૃહસ્થનાં જેવાં કૃત્યો (કરવાં) અને આચરણ કરાતી અપતના એ યતિવેપની વિડંબનારૂપ છે (એમ) આ ગાથાનું સમાચરણ થવા લાગ્યું. એ અપકીર્તિ સાંભળીને વૃદ્ધવાદી કૃપાથી તેમને નિરતાર કરવા માટે એકલા (જ)

૫ ગચ્છ(નો ભાર) ઉત્તમ (સાધુઓ)ને સોંપી ત્યાં આવ્યા. બારણે ઊભા રહીને દરવાનોની મારફતે તેમણે સૂરિ આગળ કહેવડાવ્યું કે એક મોટી વયનો એક વાદી આવ્યો છે. (આ સાંભળી) સૂરિએ એમને અંદર બોલાવ્યા. અને સામે બેસાડયા. જેમણે વસ્ત્ર વડે સમગ્ર શરીર ઢાંકી દીધું છે એવા વૃદ્ધવાદી બોલ્યા કે નીચેના પદ્યની વ્યાખ્યા કરો:-

૧૦ અળફુલ્લિય ફુલ્લ મ તોઢહિં મા રોવા મોઢહિં ।

મળકુસુમેહિં અચ્ચિ નિરંજણુ હિંઢહિં કાંઢ વળેણ વણુ ! ॥

વિચારવા છતાં પણ સિદ્ધસેન (એનો) અર્થ જાણી શક્યા નહિ. ત્યાર પછી તેમણે વિચાર કર્યો કે શું આ મારા ગુરુ વૃદ્ધવાદી છે કે જેમના કથનની વ્યાખ્યા કરવા હું અસમર્થ છું? ફરી ફરીને (ધારી ધારીને) જેતાં ગુરુને તેમણે ઓળખ્યા. (એટલે) પગે પડીને તેમને ખમાવ્યા અને પદ્યનો અર્થ પૂછ્યો. ત્યારે તેમણે વ્યાખ્યા કરી કે પ્રાકૃતની અનંતતાને લઇને ‘અણુપ્રલિય પ્રુલ્લ’ ઇત્યાદિનો અર્થ એ છે કે જેને ફળ પ્રાપ્ત થયાં નથી એવાં ફૂલો તોડ નહિ. એનો શો ભાવાર્થ છે યોગ એમ પૂછતો હોય તો સાંભળ એ કલ્પવૃક્ષ છે. કેવી રીતે ? (તો એ જાડ છે કે) જેને વિષે મૂળ તરીકે યમ અને નિયમો છે, ધ્યાન એ મોટે ભાગે પ્રકૃષ્ટ કાંડરૂપ છે, લક્ષ્મી અને સમતા થડ તરીકે છે, કવિત્વ, વક્તૃત્વ, કીર્તિ, પ્રતાપ, મારણ, સ્તંભન, ઉચ્ચાટન, વશીકરણ ઇત્યાદિ સંબંધી શક્તિ તે ફૂલો છે અને કેવલજ્ઞાન એ ફળ છે. હજી સુધી તો યોગરૂપ કલ્પવૃક્ષને ફૂલો જીવ્યાં છે તેથી કેવલજ્ઞાનરૂપ ફળ વડે તો તે હવે પછી ફળશે. (માટે)

૨૫ ફળ પ્રાપ્ત થયું નથી એવાં તેને તું શા માટે તોડે છે? ન તોડ એ તાત્પર્ય છે. ‘મા રોવા મોઢહિં’. અહીં રોવા એટલે પાંચ મહાવ્રતો તેને મોઢ નહિ-ભાંગીશ નહિ. ‘મણુકુ સુમેહિં’ ઇત્યાદિનો અર્થ એ છે કે મનરૂપ પુષ્પો વડે નિરંજન અર્થાત્ જિનની તું પૂજા કર. ‘હિંઢહિં કાંઢ વળેણુ વણુ’ એટલે એક વનથી (ખીજે) વન શા માટે તું હીંડે છે? રાગની સેવા ઇત્યાદિ

૩૦ નીરસ ફળ મેળવવામાં તું કષ્ટ કેમ વેઠે છે એ એ પદ્યનો અર્થ છે. ત્યાર બાદ ગુરુની તે શિક્ષા માથે ધરી (ચડાવી), રાગની રજા લઇ વૃદ્ધવાદીની સાથે દૃઢ

(तीव्र) यारित्र धारणु करतां तेमणे विहार कर्यो. अन्यान्य गुरुओ पासेथी 'पूर्व'मां रडेवा श्रुतो तेमणे मेणव्यां. वृद्धवादी स्वर्गे गया.

એક દહાડો સિદ્ધસેને સંઘ મેળવાને કહ્યું કે જો તમે આજા કરો તો સર્વે આગમેને હું સંસ્કૃતમય કરું. ત્યારે સંઘે કહ્યું કે શું તીર્થકરો અને ગણુધરો સંસ્કૃતમય કરવાનું જાણતા ન હતા કે જેથી તેમણે આગમે અર્ધભાગધીમાં રચ્યા ? વાસ્તે આ પ્રમાણે યોગ્યતા એવા તને મોટું પ્રાયશ્ચિત લાગ્યું. એ તારી આગળ શું કહીએ ? તું જાતે જ જાણે છે. ત્યાર પછી વિચાર કરીને તેમણે કહ્યું કે સંઘ ! સાંભળો : હું મૌનતાનો આશ્રય લઇ મુખવસ્ત્રિકા, રજેહરણુ વગેરે જ્ઞેન લિંગો ગોપની, પ્રકટપણે અવધૂતનું રૂપ ધારણુ કરી ઉપયોગ પૂર્વક બાર વર્ષ પર્યંત ' પારાચિક ' નામનું પ્રાયશ્ચિત કરીશ. એમ કહીને તેઓ ગચ્છને મૂકીને ગામ, નગર ઇત્યાદિ (સ્થળે) ફરતાં ફરતાં બારમે વર્ષે શ્રીમતી ' ઉજ્જયિની ' (નગરી)માં આવીને ' મહાકાલ ' મંદિરમાં ' શેકાલિકા ' પુષ્પ વડે રંજેલાં વસ્ત્રવાળા અને વિભૂષિત દેહવાળા થઇ ત્યાં બેઠા. ત્યાર બાદ દેવને કેમ તું નમતો નથી એમ લોકો બળક્યા છતાં તેઓ બોલ્યા નહિ. જનપરંપરા દ્વારા આ પ્રમાણે(ની હકીકત) સાંભળીને શ્રીવિઠ્ઠભાદિત્ય દેવ (ત્યાં) આવીને બોલ્યા કે હે દૂધ ચાટવાની ઇચ્છાવાળા ભિક્ષુક ! તું દેવને કેમ પ્રણામ કરતો નથી ? એ ઉપરથી (આ) વાદીએ રાજને કહ્યું કે મારાથી પ્રણામ કરતાં લિંગનો ભેદ થશે કે જો આપની અપ્રીતિ માટે થશે. રાજએ કહ્યું કે ભલે તેમ થાય. તું નમસ્કાર કર. તેમણે કહ્યું કે ત્યારે સાંભળ. પદ્માસન વાળીને દ્વાત્રિંશદ્વાત્રિંશિકા વડે દેવની સ્તુતિ કરવી તેમણે શરૂ કરી. જેમકે સ્વયંભૂ, ભૂતસહસ્રનેત્ર, અનેક, એકાક્ષર, ભાવલિંગ, અચ્યક્ત, અવ્યાહત-વિશ્વલોક, અનાદિ, અમધ્યમ, અનંત, અપુણ્ય, અપાપ ઇત્યાદિ શ્રીવીર-દ્વાત્રિંશદ્વાત્રિંશિકા તેમણે રચી. પરંતુ તેનાથી તે પ્રકારનો અમત્કાર નહિ જણાતાં પછી શ્રીપાર્શ્વનાથદ્વાત્રિંશિકા રચવા માટે તેમણે કુલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર રચ્યું કે જેના પહેલા જ શ્લોકે મંદિરમાં રહેલા લિંગમાંથી અગ્નિની શિખાના અગ્ર ભાગમાંથી જેમ ધૂમાડાના ગોટેગોટા નીકળે તેમ ધૂમાડાના ગોટેગોટા નીકળ્યા. તેથી લોકો એમ કહેવા લાગ્યા કે આ આઠ વિદ્યાના સ્વામીના પણ સ્વામી, કાલાગ્નિ સુદ્ર ભગવાન (પોતાના) ત્રીજા નેત્રના અગ્નિ દ્વારા ભિક્ષુને ભસ્મ કરી

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- નાંખશે. ત્યાર પછી સૌથી પ્રથમ વીજળીના તેજની જેમ તડાતકાર પૂર્વક જ્યોતિ નીકળી. ત્યાર બાદ શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પ્રકટ થઇ. તેની વાદીએ વિવિધ સ્તોત્રો વડે સ્તુતિ કરી અને ક્ષમા યાચી. રાંજ વિક્રમાદિત્યે પૂછ્યું કે ભગવન્ ! પૂર્વે નહિ જોયેલું એવું આ શું
- ૫ દેખાય છે ? આ કયા નૂતન દેવ પ્રગટ થયા ? સિદ્ધસેને ત્યારે કહ્યું કે હે નરેશ્વર ! પૂર્વે આ જ 'અવંતી'માં શેઠાણી ભદ્રાનો પુત્ર અને બત્રીસ પત્નીઓના યૌવનની સુગંધના સર્વસ્વનો ગ્રાહક એવો અવન્ટી-સુકુમાલ નામથી પ્રસિદ્ધ શેઠ (રહેતો) હતો. શાલિભદ્રની પેઠે તે કશો એ ધરતો વ્યાપાર કરતો ન હતો, પરંતુ તેની માતા જ ધરની સમગ્ર
- ૧૨ ચિન્તા કરતી હતી-બધી સંભાળ રાખતી હતી. એક દહાડો દશપૂર્વધર અને 'મૌર્ય' વંશને વિષે સુકુટ સમાન સંપ્રતિ રાખતો ગુરુ નામે આર્યસુહૃદિત ગરુડ સહિત વિહાર કરી 'અવંતી' આવીને ભદ્રાની અનુગ્રા પૂર્વક તેના ધરના એક ભાગમાં રહ્યા. રાત્રે તેઓ 'નલિની-ગુદમ' નામના સ્વર્ગીય વિમાનનો વિચાર ગણુતા હતા. તપોધન
- ૧૫ જતોએ વિશ્રાંતિ લીધી એટલે તે વિચારને સાંભળતાં, ચન્દ્રપ્રભાથી સાન્દ્ર એવી રજનીને વિષે ધીમે પગે ચાલીને અવન્ટિ સુકુમાલ ત્યાં આવ્યો અને રૂઠી રીતે તે (વિચાર)નું તેણે શ્રવણ કર્યું. અને આવીને ગુરુને તેણે કહ્યું કે હે ભગવન્ ! આપ આ શું ગણો છો ? આર્યે કહ્યું કે હે વત્સ ! 'નલિનીગુદમ' વિમાનનો વિચાર. અવન્ટીસુકુમાલે કહ્યું કે આ જ
- ૨૦ પ્રમાણેનો ગયા ભવમાં મેં અનુભવ કર્યો છે. (હવે) એ કયા ઉપાયથી મળે ? ચારિત્રથી એમ આર્યે કહ્યું. વહાણું વાયું, ત્યારથી (જ) જેમણે 'નલિનીગુદમ' વિમાનને ગ્રહણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઇ જાતે લોચ કર્યો, અને પાછળથી ગુરુએ પણ જેમને સામાયિકરૂપ ચારિત્ર આપ્યું અને જેમણે 'કંથારકુંડંગ' નામના સ્મશાનમાં જઈને કાયોત્સર્ગ કર્યો (તે અવન્ટીસુકુમાલના શરીરમાં)
- ૨૫ દર્ભની સૂચી (સળી) વીંધાવાથી તેમના (શરીરમાંથી) વહેતી લોહીની ધારાની વાસ વડે લોભાઈને બચ્યાં સહિત આવેલો ભૂખી શિયાળણી જે પૂર્વ ભવમાં તેમની પત્ની હતી તેના દ્વારા (પોતાના દેહનું) ભક્ષણ થતાં તેમણે સદ્ભાવના વડે પાપકર્મની નિર્જરા કરી 'નલિનીગુદમ' પ્રાપ્ત કર્યું. સવારના ગુરુમુખથી પુત્રનો વૃત્તાન્ત જાણી પુત્રવધુ
- ૩૦ સાથે તે (ભદ્રા) સ્મશાનમાં આવી વિવિધ વિવિધ પ્રકારે વિલાપ કરવા લાગી. પછી પાછી ઘેર આવી. એક સગર્ભા વહુને ધરમાં મૂકીને ૩૧ વહુઓ સાથે સંમમ લઇ તે સ્વર્ગે ગઇ. સગર્ભા અવસ્થામાં રહેલી

વહુથી ઉત્પન્ન થયેલા પુત્રે યૌવન પ્રાપ્ત થતાં આ પ્રાસાદ કરાવ્યો. મારા પિતાનો મહાકાલ અત્ર થયો માટે ' મહાકાલ ' એવું (તેણે તેનું) નામ પાડયું. શ્રીપાર્શ્વની પ્રતિમા મધ્યમાં સ્થાપવામાં આવી. કેટલાક દિવસ લોકમાં તેની પૂજા થઇ. અવસર મળતાં (લાગ જોઇ) આદ્યજ્ઞોએ તેને ઢાંકી દઇને (તેની જગ્યાએ) આ શિવનું લિંગ સ્થાપ્યું. હમણાં મેં કરેલી ૫ સ્તુતિથી સંતુષ્ટ થયેલ શ્રીપાર્શ્વનાથ(ની પ્રતિમા)નો પ્રાદુર્ભાવ થયો. મેં પ્રેરેલા શાસનદેવતાએ બળથી શિવલિંગ લાંગી નાંખ્યું. સત્ય અને અસત્યનું અંતર તું જો. તે સાંભળ રાજ્યએ (જ્યૈન) શાસનને વિષે દેવને સેંકડો ગામો આપ્યાં. ગુરુ પાસે સમ્યક્ત્વ પૂર્વક આર (?) વ્રતો તેણે ગ્રહણ કર્યાં. વળી તેણે વાદીન્દ્રની પ્રશંસા કરી કે દેહકાંતે આઇ ૧૦ જવામાં ચતુર એવા સર્પો પુષ્કળ છે, (પરંતુ) પૃથ્વી(નો ભાર) ધારણ કરવામાં સમર્થ એવો તો શેષ એક જ ખરેખર છે. આપ તેવા છો. અહો તમારી કવિત્વની શક્તિ ! સાકરમાં પકાવેલું હોય તેના જેવું (મીઠું) પદ એકદમ કોને સ્ફુરતું નથી ? કેરીના રસમાં તરબોળ એવી ઉક્તિનો વૈભવ કોને નથી ? (પરંતુ) અવર્ણનીય ઉભય(ને એકત્રિત કરી) અમૃ- ૧૫ તના નિર્ઝરના ઉદ્ગારોથી યુક્ત રસો વડે (શ્રોતાના મનને) તરંગે ચડાવે તેવો (કવિ) તો કદાચિત્ જ એકાદ મળે. સુકવિઓનાં મધને ઝરતાં આ વચનો તો મોટા પુણ્યના પરિણામથી સ્વેચ્છાપૂર્વક જગતમાં વિપક્વ અને છે, નહિ કે નામથી, નહિ ટીકાથી, નહિ છંદ સંબંધીના પરિ- ચયના વશથી, નહિ શબ્દની વ્યુત્પત્તિથી કે નહિ ગુરુના ગુપ્ત ઉપદેશથી. ૨૦ આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને એ સત્રાટ્ પોતાને સ્થાને ગયો. પ્રભાવના વડે ખુશ થયેલા સંઘે વાદીન્દ્રને પણ સંઘમાં લીધા.

એક દહાડો સિદ્ધસેન વિહાર કરતાં ' માલવ ' (દેશ)માં ' ઝોંકાર ' નગરમાં ગયા. ત્યાં ભક્ત શ્રાવકોએ સૂરિને વિનય પૂર્વક નિવેદન કર્યું કે હે ભગવન્ ! આ જ નાગરની પાસે એક ગામ હતું. ત્યાં સુન્દર નામનો ૨૫ રાજપુત્ર ગામનો નાયક હતો. તેને એ પત્નીઓ હતી. એકે પ્રથમ પુત્રીને જન્મ આપ્યો તેથી તે ખિન્ન થઇ. તે વારે જ સપત્નીને પણ પ્રસવની તૈયારી જ હતી. એ પુત્રને જન્મ આપીને પતિને વિશેષ પ્રિય ન થઇ પડે એવી સ્ત્રીત્વને યોગ્ય તુચ્છ શુદ્ધિ વડે તેણે એક રસૂતિકાને કહ્યું કે જો આ મારી સપત્ની પ્રસવ-સમયે દૈવયોગે તને બોલાવે (અને ૩૦

૧ શોક, પતિની ખીજ સ્ત્રી. ૨ સોઇયાણી.

- તેને જો પુત્ર અવતરે) તો અન્ય સ્થાનેથી પહેલેથી સંગ્રહેલું કોઈ મરેલું બાળકનો ત્યાં તારે સંચાર કરવો; અને તેને અવતરેલ બાળક જો પુત્રી હોય તો તેને તારે લઈને ગામથી દૂર મૂકી આવવી. (તેના બદલામાં) આ સુવર્ણ લે. આ પ્રમાણે તેણે મંત્રણા કરી. દૈવવશાત્ તેમ જ થયું અને
- ૫ તેણે તેમજ કર્યું. રાજપુત્ર ઉત્પન્ન થતાં જ તેને ગામથી દૂર ફેંકી દેવામાં આવ્યો. તે રાજપુત્રનું પુણ્ય અધિક હોવાથી તેની કુલદેવતાએ ગાયરૂપે તેને દૂધ આપીને (પાછને) પાળીને લગભગ આઠ વર્ષનો કર્યો. ત્યાર બાદ અહીં જ ' ઝોંકાર ' નગરને વિષે શિવમંદિરના અધિકારી ભરડાએ તેને જોયો, બોલાવ્યો અને પોતા(ના પંથ)ની દીક્ષા આપી.
- ૧૦ એક દિવસ ' કન્યકુબ્જ ' દેશનો અધિપતિ રાજા કે જે જન્મથી અંધ હતો તે દિગ્વિજયનું કાર્ય કરતાં કરતાં પાસે આવીને વસ્યો. (તેવામાં) રાત્રે નાના ભરડાને શિવની આજ્ઞા થઈ કે તારે ' કન્યકુબ્જ 'ના રાજાને શેષા આપવી. એથી એની આંખ સાચી થશે. નાનાએ મોટા ગુરુને તે વાક્ય કહ્યું અને તેની આજ્ઞાથી શેષા લઈને, છાવણીની મધ્યમાં આવીને
- ૧૫ તેણે રાજાના પ્રધાનોને કહ્યું કે હે (પ્રધાનો !) તમારા સ્વામીને અમારી સંમુખ લાવો, કે જેથી કમળના પત્રના જેવાં મનોહર, પોતાના વિષયને ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ એવાં નેત્રવાળા જલદી અમે એને ખનાવીએ. તે ઉપરથી પ્રધાનો વડે પ્રેરાયેલો રાજા ત્યાં આવ્યો. ઋષિએ આપેલ શેષા લઈને આંખમાં તે આંજતાં તેનાં નેત્ર સાજાં થયાં. (આથી)
- ૨૦ ખુશ થઈને ભક્તિપૂર્વક (એ) શાસનને વિષે સેંકડો ગામો તેણે આપ્યાં. આ જ ' ઝોંકાર ' (નગર)માં આ ઊંચું મંદિર તેણે કરાવ્યું. અમે આ નગરમાં રહીએ છીએ (પરંતુ) જૈન મંદિર કરાવવાનું (બળ અમને) પ્રાપ્ત થયું નથી. (કેમકે) મિથ્યાત્વીએ પરાક્રમી છે. તેથી તમે એમ કરો કે જેથી આથી અધિક ઊંચું અને મનોહર ચૈત્યનું નિર્માણ થાય. તમે જ
- ૨૫ પરાક્રમી છો (ધારણી તે કરી શકશો). તેમનું વચન સાંભળીને વાદીએ ' અવન્તી ' જમ્હ હાથમાં ચાર શ્લોકો લઈ, વિક્રમાદિત્યની (સભા)ના દરવાજે આવી દ્વારપાળ મારફતે રાજાને એક શ્લોક કહેવડાવ્યો. તેણે તે કહ્યો. જેમકે (તમારા) દર્શનનો અભિલાષી અને હાથમાં ચાર શ્લોક લઈને આવેલો ભિક્ષુ અટકાવવાથી બારણે ઊભો છે. તે આવે કે જન્ય ? એ શ્લોક સાંભળીને વિક્રમાદિત્યે પ્રતિશ્લોક કહેવડાવ્યો. જેમકે દશ લાખ (મુદ્રા) તેમ જ ચૌદ
- ૩૦

શાસનો (એટલું મેં તેને) આપ્યું. (હવે) હાથમાં ચાર શ્લોક લખને આવેલ (જેમએ તો) આવે કે (જેમએ તો) જ્ય. તે શ્લોક સાંભળીને વાદીએ દ્વારપાળ મારફતે રાજને કહેવડાવ્યું કે ભિક્ષુ દર્શન જ ઇચ્છે છે, નહિ કે દ્રવ્ય. ત્યાર બાદ રાજએ પોતાની દષ્ટિ સમક્ષ તેને બોલાવ્યા, (આવતાં તરત જ) બોળખ્યા અને કહ્યું કે હે ભગવન ! કેમ લાભે વખતે દેખાઓ છો ? આચાર્યે કહ્યું કે ધર્મકાર્યને વશ હોવાથી ચિરકાળે આવ્યો છું, ચાર શ્લોકો સાંભળ. રાજના સાંભળતાં તેણે કહ્યું કે આ (વી) અપૂર્વ ધતુર્વિદ્યા આપ ક્યાંથી શીખ્યા (કે જ્યાંથી) ? બાણેનો સમુદાય સામે આવે છે અને દોરી દિશાંતરમાં જાય છે ? સરસ્વતી તારા મુખમાં અને લક્ષ્મી તારા કરકમલમાં રહે છે. તો હે નરેશ્વર ! શું (એથી) કીર્તિ ગુરુએ થઈ છે કે તે દેશાંતર ગઈ છે ? હે પૃથ્વીપતિ ! ચારે સમુદ્રમાં સ્નાન કરવાથી જાણે જડતા પ્રાપ્ત કરી હોય-ટાઢે ફરી ગઈ હોય તેમ કીર્તિ આતપ માટે (તાપવા વાસ્તે) સૂર્યમંડળમાં ગઈ છે. તું સર્વદા બધું આપે છે એમ (આપની) લોકો તારી જે પ્રશંસા કરે છે તે ખોટી છે, કેમકે શત્રુઓને તારી પીઠ મળતી નથી તેમ જ પરસ્ત્રીને તારી છાતી મળતી નથી. (આ) સાંભળીને સંતોષ પામેલા વિક્રમે યથાસંખ્ય વસ્ત્ર, સુગંધી દ્રવ્ય, સુવર્ણ નાણું, હાર ઇત્યાદિથી પરિપૂર્ણ ચાર હાથીઓ મંગાવી આચાર્યને કહ્યું કે આ ગ્રહણ કરો. આચાર્યે કહ્યું કે હું આનો અર્થો નથી. ત્યારે વિક્રમે કહ્યું કે મારી પૃથ્વીને વિષે ઉત્તમ એવા ચાર દેશો તમારી ઇચ્છાનુસાર ગ્રહણ કરો. વાદીએ કહ્યું કે આની પણ મને ઇચ્છા નથી. (ત્યારે રાજએ કહ્યું કે) ત્યારે તમે શું ઇચ્છો છો ? (વાદીએ ઉત્તર આપ્યો કે) હે રાજ ! સાંભળ. 'ઓંકાર' (નગર)માં ચાર દ્વારવાળું જૈન મંદિર શિવમંદિરથી ઊંચું કરાવ અને તું જાતે પરિવાર સહિત ત્યાં (આવી) તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવ. રાજએ તે તેમ જ કર્યું. (આ) પ્રભાવનાથી સંઘ ખુશી થયો. એ પ્રમાણે જૈન ધર્મનો ઉદ્દેશોત કરતા વાદી દક્ષિણ (દિશા)માં 'પૃથ્વીસ્થાન' પુર વિહાર કરી ગયા. ત્યાં (પોતાના) આયુષ્યનો અંત આવેલો જાણી અનશન લઈ સ્વર્ગલોકમાં તેઓ સંચર્યા. ત્યાંના સંઘે, 'ચિત્રકૂટ'માં (વસતા) સિદ્ધસેનના ગચ્છને તે વૃત્તાન્ત જણાવવા

૧ આનો પરિહાર એ છે કે ચાચકનો સમૂહ સામે આવે છે અને (તેને તમે દાન આપો છો એથી) તમારા ગુણ દિગંતમાં જાય છે-વિસ્તરે છે.

- માટે એક વાચાલ ભાટને મોકલ્યો. તે તે સૂરિની સભામાં નીચે મુજબનો શ્લોકનો પૂર્વાર્ધ વારંવાર બોલવા લાગ્યો કે અત્યારે દક્ષિણમાં વાદીરૂપ આગીઆ કીડાયો સ્પુરે છે-બિભરાવા લાગ્યા છે. ફરી ફરીને આ બોલાતાં, સિદ્ધસારસ્વતને લઇને સિદ્ધસેનની ભગિનીએ કહ્યું કે
- ૫ સિદ્ધસેન દિવાકર નામના વાદીનો ખરેખર અસ્ત થયો છે. ત્યાર પાદ ભાટે સવિસ્તર હકીકત કહી. તેથી શોક ઉત્પન્ન થયો અને (કાલાંતરે) શમ્યો.

इति श्रीवृद्धवादिसिद्धसेनप्रबन्धः ॥ ६ ॥

(૭)

શ્રીમદ્દલવાદિસૂરિનો પ્રબન્ધ

શ્રીમન્દ્રભૂતિને પ્રણામ કરીને પ્રલાવકાને વિષે શિરોમણિ એવા શ્રીમદ્દલવાદિ-સૂરિશ્વરનું ચરિત્ર હું કહું છું.-૧

‘ ગૂર્જર ’ મંડળમાં ‘ ખેટા ’ નામનું મહાસ્થાન છે. ત્યાં વેદને વિષે પારંગત દેવાદિત્ય નામનો આહ્મણુ રહેતો હતો.-૨

તેને બાલવિધવા સુભગા નામની પુત્રી હતી. ભક્તિ કરનારી તે સ્ત્રીએ કાષ્ઠક ગુરુ પાસેથી સૂર્યનો મંત્ર મેળવ્યો.-૩

તે મંત્રથી આકર્ષાઈને સૂર્ય તેની પાસે આવ્યો. તેની સાથેના ભોગના લાભથી તેણે સત્વર ગર્ભ ધારણુ કર્યો.-૪

દેવનાં વૈક્રિય અંગેથી જોકે ગર્ભ ન ઉત્પન્ન થાય તોપણુ તે વેળા તો (તે બાળાના) ઔદારિક અંગના ધાતુના યોગથી તેનો સંભવ થયો.-૫

રહેજ દિક્કા ગાલવાળી અને ગ્લાન દેહવાળી તેને જોઈને (તેના) પિતાએ તેને પૂછ્યું કે હે વત્સ ! તેં આ શું નિન્દનીય આચરણુ કર્યું ?-૬

તેણે કહ્યું કે હે તાત ! આ કંઈ મારા પ્રમાદનો વિકાર નથી; કિન્તુ મંત્રથી આકર્ષાઈને આવેલા સૂર્યનો બળાતકારપૂર્વકનો આ ન્યાસ છે.-૭

એમ વદાયેલા છતાં (અર્થાત્ આ પ્રમાણેની ખરી હકીકત બાણુવા છતાં) કુર્મથી ખિન્ન આત્માવાળા બનેલા દેવાદિત્યે એક નોકર સહિત તે પુત્રીને ‘ વલ્મી ’ પુરી મોકલી દીધી.-૮

કલાંતરે ત્યાં તેણે સુંદર તેજવાળાં પુત્ર અને પુત્રીને જન્મ આપ્યો. પિતાએ આપેલ આજીવિકા વડે (પોતાનું ગુજરાન ચલાવતી) તે ત્યાં જ ચિર કાળ રહી.-૯

બાલસૂર્યના જેવા તેજવાળાં તે પુત્ર-પુત્રી કેમે વૃદ્ધિ પામ્યાં. એક ક્ષણની જેમ જ્યારે તેમનાં આઠ વર્ષ વ્યતીત થયાં ત્યારે અધ્યાપક પાસે બાણુવા માટે તેમને મૂક્યાં. કણ્ઠ્યો થતાં (તે પુત્ર૩૫) બાળકને નિશાળીઆઓ નબાપા એમ કહેતા.-૧૦-૧૧

તે વચનથી ખેદ પામેલા તે બાળકે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે હે માતા ! શું મારે પિતા નથી કે જેથી લોકો આ પ્રમાણે બોલે છે ?-૧૨

માતાએ કહ્યું કે હું બાણુતી નથી. (આવા) પ્રશ્નથી મને કેમ તું

દુઃખી કરે છે ? તેથી ખેદ પામેલ તે સત્ત્વવાને ઝેર વગેરેથી મરવા ધમ્મ કરી.-૧૩

(તે સમયે) સૂર્યે સાક્ષાત્ આવીને તેને કહ્યું કે હે વત્સ ! હું તારો પિતા છું. જે તારો પરાભવ કરશે તેના પ્રાણને હું લઇ લઇશ.-૧૪

૫ એમ કહીને તેણે એક સૂક્ષ્મ કર્કર (હથોડી ?) આપી અને તેણે તેને આદેશ કર્યો કે દ્રેષીને તારે આ વડે મારવો જેથી તે તરત જ મરી જશે.-૧૫

૧૦ એ કર્કરરૂપ શસ્ત્ર વડે વિશેષ બળવાન અનેલા તે બાળકે વિપરીત બોલનારા (અર્થાત્ ખોટા આરોપ કરનારા એક) નિશાળીઆને મારી નાંખ્યો.-૧૬

તે બાલહત્યા (ની વાત) તો ' વલભી ' પુરના રાજને કાને આવી, (તેથી) ગુસ્સે થયેલા તેણે માણસો મારફતે તે બાળકને તરત જ પોતાની પાસે (બોલાવી) મંગાવ્યો.-૧૭

૧૫ અને કહ્યું કે હે નિર્દય ! આ બાળકાને તું શા માટે હણે છે ? બાળકે જવાબ આપ્યો કે હું કેવળ બાળકાને જ નહિ, કિન્તુ રાજ્યોને પણ હણું છું.-૧૮

એમ કહેતાં તેણે કર્કર વડે તે (રાજ) ને હણ્યો. તેનું મરણ થતાં તેના સામ્રાજ્યનો તે પરાક્રમી રાજા થયો.-૧૯

૨૦ શિલાદિત્ય તરીકે તે પ્રસિદ્ધ થયો. ૨ ' સૌરાષ્ટ્ર ' રાષ્ટ્રને વિષે સૂર્ય સમાન એવા તેણે સૂર્ય પાસેથી પરચકનો નાશ કરનાર ઉત્તમ ઘોડો મેળવ્યો.-૨૦

તેણે પોતાની બેન ' ભૃગુક્ષેત્ર ' ના રાજને આપી (પરણાવી). તેણે દિવ્ય તેજવાળા અને દિવ્ય લક્ષણવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો.-૨૧

૨૫ ' શત્રુબંધ ' પર્વત ઉપર તેણે ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો અને પોતાને તે ઐણિક પ્રમુખ શ્રાવકાની કોટિમાંનો માનવા લાગ્યો.-૨૨

કોષ્ઠક દિવસ ત્યાં તર્ક (શક્તિમાં નિપુણતા) ના મદથી ઉદ્ધત એવા બૌદ્ધો આવ્યા. તેમણે શિલાદિત્યને કહ્યું કે આ શ્વેતાંબરો છે.-૨૩

તેઓ વાદમાં અમને જે જીતે તો તેઓ તમારા દેશમાં (ભલે) રહે; (પરંતુ) જે અમે એમને જીતીએ તો એમણે (અહીંથી) ચાલ્યા

૩૦ જવું.-૨૪

૧. ઉદાર, ઉત્તમ ગુણથી યુક્ત. ૨. સૌરઠ.

દૈવયોગે ઔદ્ધો જીત્યા (એટલે) કાળના બળના અર્થાં સર્વ શ્વેતાંબરોએ વિદેશનો આશ્રય લીધો.—૨૫

શિલાદિત્ય રાજા ઔદ્ધોની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરવા લાગ્યો અને 'શત્રુ'ંજય' ઉપરના મહાપભ (દેવ)ને યુદ્ધ બનાવી તેની પૂજા કરવા લાગ્યો.—૨૬

આ તરફ (તેવામાં) પેલી શિલાદિત્યની એને પતિના મરણથી વિરક્ત બની સુસ્થિત આચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.—૨૭

પોતાના આઠ વર્ષના બાળક (પુત્ર)ને પણ તેણે દીક્ષા લેવડાવી અને તે યુદ્ધિશાળીને કંઈક કંઈક સામાચારી પણ જણાવી (શીખવી).—૨૮

એક દિવસ તે અભિમાનીએ પોતાની માતા સાધ્વીને પૂછ્યું કે આપણો આ સંઘ અલ્પ કેમ છે?—૨૯

પહેલાં પણ તે અલ્પ શા કારણથી હતો? (નેત્રમાં) અશ્રુપૂર્વક (અર્થાત્ આંખમાં આંસુ લાવી) તે બોલી કે હે વત્સ! હું પાપિની શું કહું? શહેરે શહેર શ્રીશ્વેતાંબર સંઘ તો ધણો મોટો હતો.—૩૦

પરંતુ તે પ્રકારની પ્રભાવના કરવામાં વીર સૂરીશ્વરના અભાવથી પારકાઓએ તારા મામા શિલાદિત્ય રાજાને પોતાનો કરી લીધો. (આ પ્રમાણે તેને હાથમાં લઈ તેમણે શ્રી સંઘનો પરાભવ કર્યો.)—૩૧

'શત્રુ'ંજય' નામનું જે તીર્થ મોક્ષના કારણ તરીકે જાણીતું છે તેનો (પણ) શ્વેતાંબરોના અભાવથી ઔદ્ધોએ ભૂતની પેઠે આશ્રય લીધો છે.—૩૨

વિદેશમાં વસતા કેટલાક શ્વેતાંબરો કે જેમનો ગર્વ ખંડિત થયો છે અને જેમનું પરાક્રમ નાશ પામ્યું છે તેઓ કોઈક સ્થળે સમય પસાર કરે છે.—૩૩

એ સાંભળીને (એ) બાળક ઔદ્ધ ભટો ઉપર ગુસ્સે થયો અને ચોમાસાના મેઘના જેવી (ગર્જનાના) ધ્વનિવાળા તેણે ઊંચા સ્વરે પ્રતિજ્ઞા કરી કે નદીનો વેગ જેમ (તેના તટ ઉપર રહેલાં) આડોને મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખે છે તેમ જે હું ઔદ્ધોને મૂળમાંથી ન ઉખેડી નાંખું તો સર્વસત્તું ખૂન કર્યાના પાપનો હું ભાગી બનું.—૩૪-૩૫

આ પ્રમાણે કહીને અને માતાની સમ્યક્ પ્રકારે રજા લઈને પ્રલયકાળના અગ્નિના જેવા પ્રકાશવાળો મદલ નામનો તે બાળક (કોઈક) પર્વત ઉપર ગયો અને ત્યાં તેણે અતિશય તીવ્ર તપ તપ્યું.—૩૬

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

પાસેના ગામથી ભિક્ષા લાવીને તે પારણું કરતો. કેટલાક દિવસ પછી તે (બાબત) શાસનદેવતાએ જાણી.-૩૭

આકાશમાં રહીને તેણે (તેને) પૂછ્યું કે મીઠું શું છે? તે બાબતે તે સાંભળીને આકાશ તરફ નજર કરીને પોતાના અનુભવપૂર્વક

૫ કહ્યું કે વાલ.-૩૮

વળી છ મહિનાને અંતે આકાશમાં રહીને તેણે કહ્યું કે શેની સાથે? તે બાલ-મુનિએ કહ્યું કે સુંદર ઘી અને ગોળની સાથે.-૩૯

શાસનદેવતાએ અવધારણુ શક્તિને વિષે તેને યોગ્ય જાણી પ્રત્યક્ષ થઈ તેને કહ્યું કે (હે વત્સ!) તું પરમતને દૂર કરનારો હો.-૪૦

૧૦

હે માનદ! (આ) નયચક્ર (નામનું) તર્કનું પુસ્તક તું લે. (એથી) તારી વાણી કુતર્કરૂપ સર્પને (વશ કરવામાં) જંગ્મુદી સમાન સારી રીતે સિદ્ધ થશે.-૪૧

બાલ-મુનિએ તે તર્કનું પુસ્તક ભોંય ઉપર મૂક્યું. (કેમકે બાબ) ઉમ્મરના લીલાવિશેષથી પ્રમાદ થવો સુલભ છે.-૪૨

૧૫

(આથી) ગુરૂએ થયેલી શાસનદેવીએ કહ્યું કે તે રચનાતના કરી; (વાસ્તે) હું તારી પાસે રહીશ પણ પ્રત્યક્ષ નહિ થાઉં.-૪૩

જેમ પાણુકુતો વયલો પુત્ર (અર્જુન) 'પાશુપત' શસ્ત્ર લઈને દીપવા લાગ્યો તેમ તે પુસ્તક લઈને મહાવાદી અત્યંત દીપવા લાગ્યા.-૪૪

૨૦

કલ્પાંત સમયના સૂર્ય-જેવી કાન્તિવાળા તેણે 'સુરાષ્ટ્ર' રાષ્ટ્રના શણુગારરૂપ 'વલ્લી' પુરમાં આવીને શિલાદિત્યને (નીચે મુજબ) કહ્યું.-૪૫

બૌદ્ધોએ કોશમાં દુનિયાનો ગ્રાસ કર્યો છે. હું પ્રતિમદ્ધ અને અપ્રમાદી એવો મહાવાદી ઉપસ્થિત થયો છું. હું તમારી ભેનનો પુત્ર છું.-૪૬

૨૫

શિલાદિત્ય રાજની પાસે વાચાલ બૌદ્ધ આચાર્યે તર્કનો લવારો બહુ કર્યો.-૪૭

(પરંતુ) નયચક્રના સામર્થ્યથી ઉદ્ભવ્યુ એવા મહાવાદી વાચાલ થતાં (અર્થાત્ એમની સાથેના વાદથી) તે બૌદ્ધરાજ છ મહિનાને અંતે હૃદયમાં હાર્યો-હતાશ થઈ ગયો.-૪૮

૩૦

છ મહિનાની આખરે રાત્રે તે પોતાના નિવાસસ્થાનમાં ગયો અને કોશમાંથી કોષક તર્કનું પુસ્તક ખેંચી કાઢી વાંચવા લાગ્યો.-૪૯

૧ સર્પના વિષનો વૈધ. ૨ ગૌરવપાત્ર વસ્તુનું અપમાન.

ચિન્તાના ચક્રથી તેનું ચિત્ત હણાયેલું હતું એટલે તેનો અર્થ ધારણ કરવાને તે સમર્થ થયો નહિ (તેથી) તે બૌદ્ધ વિચાર કર્યો કે સવારે મારા તેજનો ભંગ થશે.-૫૦

શ્વેતાંબર તણખાનું આ તેજ કાષ્ટ વિલક્ષણ છે ! અરે રે આ સામ્રાજ્યશાલી બૌદ્ધો (એના વડે) હાંકી કઢાશે.-૫૧

૫

દેશનો ભંગ, કુલનો ક્ષય, પારકાના હાથમાં ગયેલી પત્ની, અને મિત્રને આપત્તિ પામેલ જેમને જોવાં પડતાં નથી તેઓ ધન્ય છે.-૫૨

આ પ્રમાણેના દુઃખના સમૂહના સંઘટ્ટથી તેનું હૃદય ક્ષણમાં ભાંગી ગયું. સવારના જલદી જલદી રાજનું તેડું આવ્યું.-૫૩

(પરંતુ) ગુરુ આજે માંદા થઇ ગયા છે તેથી રાજસભામાં નહિ આવશે એમ બોલતાં તેના બિચારા શિષ્યોએ ધરનું દ્વાર ન ઉઘાડ્યું.-૫૪

૧૦

ત્યાં જન્મને તેમણે તેમ કહ્યું તે સાંભળીને મદલે ઉદ્ધાસ પામી શિલાદિત્યને કહ્યું કે એ બૌદ્ધરાજ શોકથી મરી ગયો છે.-૫૫

શિલાદિત્યે જાતે જન્મને તેને તેવો જોયો. (તેથી પોતાના) દેશમાંથી બૌદ્ધોને તેણે કાઢી મૂક્યા. પ્રતિષ્ઠાથી પતિત થયેલા મનુષ્યને ધિક્કાર છે.-૫૬

૧૫

વાગીશ્વર આચાર્ય મહાવાદીને ગુરુ કરીને રાજ્યે પરદેશમાંથી બધા જૈન મુનિઓને બોલાવ્યા.-૫૭

‘શત્રુંજય’ ઉપરના સંસારરૂપ પાંજરાને ભાંગનાર જિનેશ્વરને શ્વેતાંબરને સ્વાધીન કરી રાજ્યે યાત્રા પ્રવર્તાવી.-૫૮

૨૦

કાલાંતરે તે નગરમાં રંકે નામનો વાણીઓ થયો. તેની દુકાને (એક) કાપડી મહારસ થાપણ તરીકે મૂકી ગયો.-૫૯

તે રસનો સ્પર્શ થતાં જ લોહાને સુવર્ણરૂપ બની ગયેલું જોઇ તેણે હાટ અને ધરની અદલાબદલી કરી.-૬૦

(આ પ્રમાણે) કાપડીને છેતરીને તે રંકે મોટો ધનિક થયો. (અને) તેની પુત્રી અને રાજપુત્રી વચ્ચે પરસ્પર મિત્રતા થઇ.-૬૧

૨૫

દિવ્ય રતનોથી વિભૂષિત એવી સુવર્ણની એક કાંસકી રંકની પુત્રીના હાથમાં જોઇને તે નૃપની પુત્રીએ તેની માગણી કરી.-૬૨

રંકે તે આપી નહિ અને (તેથી) રાજ્યે તે બળાત્કારપૂર્વક માગી (લઇ લીધી એટલે) મત્સરને લઇને તેણે મ્લેચ્છોનું સૈન્ય આણ્યું.-૬૩

૩૦

તેણે ‘વલભી’ નગર ભાંગી નાંખ્યું. (એ પ્રમાણે) અયોગ્ય

- હકીકત બની. (આવી રીતે) પુષ્કળ ઋદ્ધિવાળા વણિકે શિલાદિત્યનો નાશ કર્યો.-૬૪
- ત્યાર બાદ (એ) વાણિયાએ આકર્ષીને શકોને રણમાં નાંખ્યા. (એટલે) તૃણુથી તેઓ પોતાની મેળે મરી ગયા. એમ આ
- ૫ મહારોગનો નાશ કરાયો.-૬૫
- રાજા વિક્રમાદિત્યથી ૫૭૩ મે વર્ષે ' વલભી 'નો નાશ થયો. જ્ઞાનીઓ (તે) પ્રથમથી (એ શહેરમાંથી ચાલ્યા) ગયા હતા.-૬૬
- જિનપ્રતિમાઓ આકાશ-માર્ગે દેશાંતરમાં જતી રહી; કેમકે દેવા-ધિષ્ટિત (પ્રતિમાઓ)ને વિષે આવી (જ) એટાનો સંભવ છે.-૬૭
- ૧૦ આ (વાત) પ્રથમથી જાણીને મહામુનિ મહાવાદી પરિવાર સહિત ' પંચાસર ' પુરી ગયા હતા.-૬૮
- ' નાગેન્દ્ર ' ગચ્છને લગતાં ધર્મસ્થાનોના તેઓ પ્રભુ બન્યા. શ્રી ' સ્તંભનક ' તીર્થમાં પણ સંઘે તેમનું પ્રભુત્વ ધારણ કર્યું.-૬૯
- જિનશાસનના તેજના ઉત્કર્ષથી પવિત્ર એવું આ શ્રીમહાવાદીનું
- ૧૫ ચારિત્ર સાંભળીને હે ભવ્યો ! કવિતાનાં વચનાદિથી વિચિત્ર લખિધના સમૂહો વડે જૈન શાસનની તમે પ્રભાવના કરો.-૭૦

इति श्रीमहवादिप्रबन्धः ॥ ७ ॥

(૮)

શ્રીહરિભદ્રસૂરિપ્રથમ અધ્યકૃત

શ્રીચિત્રકૂટ'માં હરિભદ્ર (નામનો) વિપ્ર યૌદ્ધ વિદ્યાસ્થાનોનો ભણકાર હતો. પંચમ દૂર કરેલ.....પાંચમો માધ એથી કરીને આંખે પાદુકા અને પેટ વિદ્યા વડે કૂટી ન જાય તેથી કરીને પેટ ઉપર પાટો. જળ, કોદાળી અને નિસરણી સાથે ચાલતાં. જેનું કહેલું હું સમજી ન શકું તેનો હું શિષ્ય થાઉં એવી (તેની) પ્રતિજ્ઞા હતી. એક દિવસ ચતુષ્પથ(ચૌટા)ની પાસેની ભૂમિએ જતાં, એક ગાથાનો પાઠ કરતી યાકિની નામની સાધ્વીને તેણે સાંભળી.

૫

૧“ ચક્કિદુગં હરિપણગં, પણગં ચક્કીણ કેસવો ચક્કી ।

૧૦

કેસવ ચક્કી કેસવ-દુચક્કિ કેસી ચ ચક્કી ચ ॥ ”

એ ગાથાનો તે પાઠ કરતી હતી. (પરંતુ) તે તે સમજી શક્યો નહિ. (આથી તેની) આગળ જઈને તેણે કહ્યું કે હે માતા ! તમે ખૂબ ચકચક કર્યું. સાધ્વીએ કહ્યું કે નવું લીપેલું છે. અહો ! એમણે મને ઉત્તર (આપવા)-માં પણ જાણ્યો. એથી તેણે તેને વંદન કર્યું. તમારો હું શિષ્ય છું. હે માતા ! ગાથાનો અર્થ (મને) કહો. તેણે કહ્યું કે મારા ગુરુ છે. હરિભદ્રે કહ્યું કે તેઓ ક્યાં છે ? (ઉત્તર મળ્યો કે) અહીં છે. ત્યાર બાદ કોઈ શ્રાવક તેને (જિન-)મંદિરે લઈ ગયો. તેને પહેલી વાર જિનનું દર્શન થયું. (એથી તેને) હર્ષ (થયો). હે ભગવન ! તારું શરીર જ તારી વીતરાગતા કહી રહ્યું છે; કેમકે જેના રેકાટરમાં અગ્નિ હોય તે ઝાડ શાખા, પત્ર વગેરેથી પશ્ચિત હોતું નથી -લીલુંછમ જણાય જ નહિ. દષ્ટિ કરુણારૂપ કલ્પોલોથી યુક્ત પરિયા જેવી છે, આચાર પ્રશમની ખાણ છે, પરિકર શાંત છે અને દેહ પ્રસન્ન છે તેથી ખરેખર આ દેવાધિદેવ ઘડપણ, જન્મ અને મરણનો નાશ કરનાર છે, કેમકે જગતમાં અન્ય દેવોનું આવું સ્વરૂપ જણાતું નથી. ઇત્યાદિ નવીન નમસ્કારો (તેણે કર્યાં). ત્યાર પછી તેણે જિનભદ્રસૂરિનું દર્શન કર્યું. પ્રતિપત્તિ (થઈ). ચારિત્ર (લીલું). સૂરિપદવી (મળી). આવશ્યકમાં

૧૫

૨૦

૨૫

૧ આ ગાથાનો અર્થ નીચે મુજબ છે:—

પ્રથમ જે ચક્કી થયા. પછી પાંચ વાસુદેવ, પછી પાંચ ચક્કી, પછી એક વાસુદેવ અને એક ચક્કી, ત્યાર પછી એક વાસુદેવ અને એક ચક્કી, ત્યાર બાદ એક વાસુદેવ અને જે ચક્કી અને પછી એક વાસુદેવ અને એક ચક્કવર્તી થયા.

૨ પોવાણ.

‘ચક્ષિ’ ઇત્યાદિ (પાઠ) દુષ્કર હોવાથી તેમણે આવશ્યકની વિવૃત્તિ રચી. કલિકાલસર્વત એ બિરુદ (તેમણે મળ્યું). તેમણે દેવતા તરફથી રહસ્યગ્રન્થો પ્રાપ્ત કર્યાં. તેમણે તે (ગ્રન્થો)ને વિવિધ ઔપધથી નિર્મિત તથા જળ અને અગ્નિને અસાધ્ય એવા તેમજ દિગંબર આચાર્યો ૫ છતાંતાં છિન્ન થયેલા ૮૪ મહના ચોર્યાસી નામના પ્રાસાદના થાંભલામાં આદરપૂર્વક મૂક્યા.

- એક દિવસ પ્રભુ (હુરિભદ્રસુરિ) પોતાના ભાણેજ હુંસ અને પરમહુંસને શીખવતા હતા. તેઓ નિષ્પત્ત થયા, પરંતુ ઔદ્ધ તર્કોનો તેમના (ઔદ્ધના) મુખેથી પાઠ કરવા તેઓ ઇચ્છતા હતા. જ્ઞાની ૧૦ ગુરુએ વાર્યા છતાં તેઓ તેની પાસે ગયા. વૃદ્ધાના ધરમાં ઉતારો (લીધો). ઔદ્ધ આચાર્યની પાસે તેનો વેષ ધારણ કરી તેઓ લણવા લાગ્યા. કપલિકામાં તેઓ રહસ્ય લખતા હતા. પ્રતિલેખના વગેરે મંરકારો ઉપરથી દયાળુ જેવા બાણી ગુરુએ વિચાર્યું કે આ ખચિચત શ્વેતાંબર (જૈન) છે, બીજે દિવસે સીડીના પગથિયા ઉપર ખડી વડે તેણે જિન-પ્રતિમા ૧૫ આલેખાવી. તેની પાસે આવેલા તેમણે (એટલે હુંસે અને પરમહુંસે) તેના ઉપર પગ ન મૂક્યો. (કિન્તુ) તે (પ્રતિમા)નો કંઠ ત્રણ રેખા વડે અંકિત કર્યો. (એટલે) આ પુન્દ્ર થયો તેથી કરીને (તેના) ઉપર પગ મૂક્યો. (અને) તેઓ (સીડી) ઉપર ચડ્યા. ગુરુએ તેમને (તેમ કરતાં) બોલા. ગુરુની સમક્ષ તેઓ ખેડા. ગુરુના મુખની છાયામાં ફેરફાર બોધને ૨૦ -તેમના ચહેરાનો રંગ બદલાયેલો બોધને પેદું કેતવ તેમણે જ કર્યું છે એમ માની પેટમાં પીડા (થતી હોવા)નું બહાનું કાઢી ત્યાંથી તેઓ નીકળી ગયા. કપલિકા લખને ગયેલા તેઓ ઘણો વખત થવા છતાં (પાછા) ન આવ્યા. બેવડાવ્યા (અર્થાત્ તપાસ કરાવી) તો હતા નહિ. (એથી ઔદ્ધ આચાર્યે) રાજ આગળ કહાવ્યું કે મહાકપટી એ શ્વેતાંબરો તત્ત્વ ૨૫ લખને જતા રહ્યા છે. કપલિકા (પાછી) અણાવી આપો. (એથી કરીને) (તેમની) પાછળ (રાજના હુકમથી) થોડુંક સૈન્ય ગયું. નજરે નજર મળી. તે એ પણ સહસ્રયોધ હતા. તેમણે રાજની સેનાનો નાશ કર્યો. અચીને નાસી ગયેલા સૈનિકાએ રાજ પાસે જાહેરે તેમના તેજ વિષે કથન કર્યું. (એથી) ફરીથી મોટું સૈન્ય તેણે મોકલ્યું. દષ્ટિને મેળાપ થયો. ૩૦ એક યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. બીજે હાથમાં કપલિકા લખને નાઠો. હુંસનું માથું છેદીને તે (સૈનિકાએ) રાજને બતાવ્યું. તેણે તે ગુરુને આપ્યું.

ગુરુએ કહ્યું કે એનો શો અપ છે ? કપલિકા અણુવી આપો. યોદ્ધાઓ ગયા. રાત્રે 'ચિત્રકૂટ'ના કિલ્લાનાં આરણાં દબને પાસે સૂતેલા પરમહુંસનું મસ્તક કાપીને તેમણે ત્યાં અર્પણ કર્યું. (એથી) તે ઐદ્ધોને તેમજ તેમના આચાર્યને સંતોષ થયો. સવારે શ્રીહુરિભદ્રસૂરિએ શિષ્યનું ધડ બેચું; (એથી તેમને) ગુરુસો (ચડ્યો). (તેમણે) તેલની કડાઇઓ (તૈયાર) કરાવાવી. અગ્નિ વડે તેલ તપાવ્યું. ૧૪૪૦ ઐદ્ધોનો હોમ કરવા તેમણે તેમને આકાશમાર્ગે ખેંચ્યા. એટલે તેઓ શકુનિકા (સમડી)રૂપે પડવા લાગ્યા. (એમના) ગુરુએ (આ) વૃત્તાન્ત જાણ્યો. (આથી એમને) પ્રતિબોધ (પમાડવા) માટે તેમણે બે સાધુઓને મોકલ્યા. તેમણે ગાથા આપી કે—

“ ગુણસેણ-અગ્નિસમા સોદ્ધા-ડડાંદા ય તદ્દ પિયાપુત્તા ।

સિદ્ધિ-જ્ઞાલિણિ માદ્-સુયા ધણ-ધણસિમો ય પદ્-મજ્ઞા ॥ ૧ ॥

જય-વિજયા ય સહોયર ધરણો લચ્છો ય તદ્દ પદ્દ મજ્ઞા ।

સેણ-વિસેણ પિત્તિય-ઉત્તા જંમંમિ સત્તમપ ॥ ૨ ॥

ગુણચંદ-વાણવંતર સમરાઈચ્છ ગિરિસેણ પાણો ડ ।

પગસ્સ તઓ મુક્કલ્લોડાંતો વીયસ્સ સંસારો ॥ ૩ ॥

જહ જલદ્ જલડ લોપ કુસન્થપવણાહઓ કસાયગ્ગી ।

તં ચુજ્જં જં જિણવયણઅમિસસિત્તો વિ પજ્જલદ્ ॥ ૪ ॥ ”

(અર્થાત્ પ્રથમ ભવમાં ગુણુસેન અને અગ્નિશર્મા, બીજા ભવમાં સિંહુ અને આનંદ નામે પિતા પુત્ર, ત્રીજા ભવમાં શિષી અને જ્ઞાલિની નામે માતા પુત્ર, ચોથા ભવમાં ધન અને ધનશ્રી નામે પતિ પત્ની, પાંચમા ભવમાં જ્ય અને વિજ્ય નામે સહોદર, છઠ્ઠા ભવમાં ધરણુ અને ભદ્રમી નામે પતિ પત્ની, સાતમા ભવમાં સેન અને વિષેણુ નામે પિત્રાઇ ભાઇ, આઠમા ભવમાં ગુણુચંદ્ર અને વાનવ્યંતર અને નવમા ભવમાં ગુણુસેન તે સમરાદિત્ય થયો અને અગ્નિશર્મા તે ગિરિસેન નામે માતંગ થયો. એક ગુણુસેન સંસારથી મુક્ત થયો અને બીજો અગ્નિશર્મા અનંતસંસારી થયો. જેમ લોકમાં અગ્નિ પ્રબલિત થાય છે તેમ કુશાસ્ત્ર ઉપર પવનથી પ્રહાર કરાયેલો કપાયરૂપ અગ્નિ પ્રબલિત થાય છે, પરંતુ એ આશ્ચર્ય છે કે જિનનાં વચનરૂપ અમૃતથી સિંચાયેલો પણ પ્રબલિત થાય છે.) (આ વિચારતાં તેમણે) બોધ (થયો). શાંતિ (વળી). પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે ૧૪૪૦ અ. થો રચ્યા. 'ચિત્રકૂટ'ની તળેટી ઉપર ઢાટવાળા તેલ વેચનાર વાણીઆએ પ્રતિઓ કરાવી. તેમાં સૌથી પ્રથમ યાકિની ધર્મપુત્ર એમ હુરિભદ્રના અંથો-

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

માં લખાયું. ૧૪૪૦ ભવવિરહરૂપ અંતવાળા બન્યા. ગુણુસેણુ-અગ્નિસમા
 ધત્યાદિ ત્રણ ગાથા વડે ગુંથાયેલું અને ક્ષમારૂપ લતાના ખીજરૂપ એવું
 સમરોદિત્યચરિત્ર (નામનું) નવું શાસ્ત્ર તેમણે રચ્યું. ૧૦૦ શતક,
 પંચાશત, ષોડશક, અષ્ટક, પંચલિંગી, અનેકાંતજયપતાકા, ન્યાયા-
 ૫ વતારની ટીકા, પંચવસ્તુ, પંચસૂત્ર, શ્રાવકપ્રજ્ઞાપત, નાણાયતક
 વગેરે હરિભદ્રે રચ્યાં.

એ દરમ્યાન 'શ્રીમાલ'પુરમાં કોષક ધનિક શેઠિયાએ ચાતુર્માસમાં
 પરિવાર સહિત દેવસ્થાને જતાં નિર્દય જુગારીઓ દ્વારા ખાડામાં
 ફેંકાયેલા જુગારી યુવક સિદ્ધ નામના રાજપુત્રને દયાથી તેનું
 ૧૦ દેવું આપી છોડવ્યો, ઘેર લાવી જમાડવો, (ધીમે ધીમે) ભણાવ્યો, સર્વ
 કાર્યનો અધ્યક્ષ બનાવ્યો અને પરણાવ્યો. (સિદ્ધને) માતા પહેલાં પણ
 હતી. તે જુદી ધરમાં રહી. માતા અને પત્ની સાથે તેણે ધર માંડ્યું.
 શેઠની મહેરબાનીથી ધન (પ્રાપ્ત) થયું. લેખ્યકના લેખ લખવામાં પરવશ
 હોવાથી સિદ્ધ રાત્રે બહુ મોડો (ઘેર) આવતો હતો. (એથી) સાસુને
 ૧૫ અને વહુને અતિશય ઉગ્ગરો કરવો પડતો હોવાથી તેઓ અત્યંત ખિન્ન
 રહેતી હતી. વહુએ સાસુને કહ્યું કે હે માતા! તમે પુત્રને એવો બોધ
 આપો કે જેથી રાત્રે તેઓ વહેલા આવે. માતાએ તેને કહ્યું કે હે વત્સ!
 રાત્રે તું વહેલો આવ; (કેમકે) જે વખત સમજે છે તે સર્વજ છે. સિદ્ધે
 કહ્યું કે હે માતા! જે સ્વામીએ સર્વસ્વ આપીને તેમજ જીવિતદાન
 ૨૦ આપીને મારો ઉદ્ધાર કર્યો તેની આજ્ઞા હું કેમ ન માનું?—તે કેવી રીતે
 લોપું? (એ સાંભળી) માતા ચૂપ રહી. અન્યદા સાસુ અને વહુએ વિચાર
 કર્યો કે આ રાત્રે મોડો આવે સારું બારણું આપણે ઉઘાડીશું નહિ.
 ખીજે દિવસે રાતના ઘણા લાંબા કાળ પછી બારણે આવેલા તેણે સાંકળની
 કડી ખખડાવી. (પરંતુ) તે બંને(માંથી) એકે પણ) જવાબ આપ્યો નહિ.
 ૨૫ (તેથી) તેણે ગુસ્સે થઈને કહ્યું કે બારણું કેમ ઉઘાડતાં નથી? પહેલાં
 વિચાર કરી રાખ્યો હતો તેવી તે બંનેએ કહ્યું કે જ્યાં અત્યારે બારણું
 ઉઘાડાં હોય ત્યાં તમે જાઓ. તે સાંભળીને ક્રોધાતુર થયેલો તે ચૌટે ગયો.
 ત્યાં ઉઘાડા હાટમાં બેઠેલા અને સૂરિમન્તના સ્મરણમાં તત્પર એવા
 ૩૦ શ્રીહરિભદ્રને તેણે બોધા. સાન્દ્ર ચન્દ્રપ્રભામાં દેશના (તેણે સાંભળી); (એથી
 તેને) બોધ થયો. તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. સર્વ વિદ્વત્તા તેમજ દિવ્ય
 કવિત્વ (તેમણે પ્રાપ્ત કર્યો). હુંસ અને પરમહુ'સની પેઠે વિશેષ તર્કો

ગ્રહણ કરવાની અભિલાષાવાળા હોષ ઔદ્ધની પાસે જવાની ઇચ્છાવાળા તેમણે ગુરુને કહ્યું કે (મને) ઔદ્ધ પાસે મોકલો. ગુરુએ કહ્યું કે ત્યાં તું ન જા, તારું મન ફરી જશે. તેમણે કહ્યું કે યુગાંતે પણ તેમ નહિ થાય. (ત્યારે) ફરીથી ગુરુએ કહ્યું કે ત્યાં જઈ જો તું ફરી જાય તો અમારો આપેલો વેષ અહીં આવીને તું અમને આપી જાશે. તેમણે તે કબૂલ કર્યું. ત્યાં તેઓ ૫ ગયા અને ભણવા લાગ્યા. તેમના (બોદ્ધના) સુઘટિત તર્કોથી તેના મનમાં પરિવર્તન થયું. તેની દીક્ષા તેણે લીધી. (પછી જૈન) વેષ (પાછો) આપવાને માટે તે શ્રીહરિભદ્ર પાસે આવ્યો. તેમણે પણ આવતા તેનું આવર્જન કરી વાદ કરનારા તેમણે તેનો વાદ વડે પરાજય કર્યો. (આથી) ઔદ્ધ વેષ આપવા તે (સિદ્ધ પાછો) ગયો. તેણે પણ બોધ પમાડ્યો. ફરીથી ૧૦ શ્વેતાંબર વેષ આપવાને તે શ્રીહરિભદ્ર પાસે આવ્યો. ફરીથી તે વાદમાં જીતાયો. આ પ્રમાણે બે વેષ આપવામાં તેણે ૨૧ વાર આવજન કરી. બાવીસમી વેળા ગુરુએ ચિંતવ્યું કે આયુષ્યના ક્ષયથી મિથ્યાદષ્ટિપણામાં મૃત્યુ પામી આ આપડો દીર્ઘ સંસારી ન થાઓ. પૂર્વે પણ ૨૧ વાર વાદમાં એ જીતાયો છે. હવે વાદથી સર્વું. (આથી) તેમણે ચૈત્યવંદનની લલિતવિસ્તરા ૧૫ નામની ટીકા તર્કપૂર્વક રચી. તે આવ્યો એટલે (એ) પુસ્તકને પાદપીઠ ઉપર મૂકી ગુરુ બહાર ગયા. તે પુસ્તકનો પરામર્શથી (તેમને) (યથાર્થ) બોધ થયો. તેથી પ્રસન્ન થઈ નિશ્ચળ ચિત્તવાળા બની તેમણે કહ્યું કે જેમણે મારે માટે લલિતવિસ્તરા વૃત્તિ રચી તે સૂરિપ્રવર હરિભદ્રને (મારો) નમસ્કાર હોજો. ત્યાર બાદ મિથ્યાત્વથી પિન્ન થયેલા સિદ્ધ ૨૦ ઋષિએ ૧૬ હજાર (શ્લોકપ્રમાણક) ઉપમિતિભયપ્રપંચાકથા 'શ્રીમાલ'માં સિદ્ધિમંડપમાં રચી. તેનું સરસ્વતી સાધ્વીએ સંશોધન કર્યું. સમય થતાં હરિભદ્રસૂરિ અને તેઓ પણ અનશન કરી સ્વર્ગે ગયા. ઇતિ ચરિત્ર.

इति श्रीहरिभद्रसूरिप्रबन्धः ॥ ८ ॥

(૯)

શ્રીબ્રહ્મવિદ્યસૂરિપ્રબન્ધ

- ‘ગૂર્જર’ દેશમાં ‘પાડલીપુર’ નગરમાં જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં શ્રીસિદ્ધસેન નામના સૂરીશ્વર હતા. તેઓ ‘મોઢેર’
- ૫ પુરમાં મહાસ્થાનમાં શ્રીમહાવીર(ની પ્રતિમા)ને વંદન કરવા ગયા. મહાવીરને પ્રણામ કરી, તીર્થ-ઉપવાસ કરી અને રાત્રે આત્મારામને વિષે રક્ત બની યોગ-નિદ્રામાં રહેલા તેમણે સ્વપ્ન જોયું કે બાળકેસરી દેવગૃહના ઉપર ક્રીડા કરે છે. સ્વપ્ન આવતાં તેઓ જાગ્યા. તેમણે મંગલકારી સ્તવનોનો પાઠ કર્યો અને સવારે ચૈત્યમાં (મંદિરે) ગયા. ત્યાં
- ૧૦ ૭ વર્ષનો અને બાલ-સૂર્યના જેવા તેજવાળો એક બાળક આવ્યો. સૂરિએ (તેને) પૂછ્યું કે હે વત્સ ! તું કોણ છે અને ક્યાંથી આવે છે ? તેણે કહ્યું કે ‘પંચાત્ર’ દેશમાં ‘હુબાઉધી’ ગામમાં બ્રહ્મ નામના ક્ષત્રિય છે. તેમને ભટ્ટિ નામની સહધર્મચારિણી છે. તેમનો હું સૂરપાલ નામનો પુત્ર છું. મારા પિતાને, સામર્થ્યથી અભિમાની તેમજ પુષ્કળ
- ૧૫ પરિચ્છેદવાળા એવા ઘણા શત્રુઓ છે. તે સર્વને મારી નાંખવા તૈયાર થઈને હું જતો હતો, (ત્યારે) પિતાએ (મને) નિષેધ કર્યો કે હે વત્સ ! તું બાળક છે, (વાસ્તે) આ કાર્યને માટે તું સમર્થ નથી. (માટે એ) ઉદ્દોગથી સર્થું. એથી હું ગુસ્સે થયો કે આવા નિરભિમાની પિતાથી સર્થું કે જેઓ જાતે શત્રુઓને મારતા નથી (એટલું જ નહિ કિન્તુ) હું
- ૨૦ મારવા તૈયાર થયો છું તો મને પણ અટકાવે છે ? (આ) અપમાનથી માતાપિતાની રજા લીધા વિના હું અહીં આવ્યો છું. સૂરિએ વિચાર કર્યો કે અહો (ખરેખર) આ દિવ્ય રત્ન છે ! એ માત્ર માનવ નથી; તેજ ઉમરની સમીક્ષા કરતું નથી-તેજનો અને વયનો કંઈ મેળ નથી. આમ વિચારી તેમણે (એ) બાળકને કહ્યું કે હે વત્સ ! તારા ધરના કરતાં
- ૨૫ પણ અધિક સુખ પૂર્વક અમારી પાસે રહે (અમે તને રાખીશું). બાળકે કહ્યું કે મોટી મહેરબાની થઈ. (એથી સૂરિજી) તેને પોતાને સ્થાને લાવ્યા. તેનું ૩૫ જોઈને સંઘ ખુશી થયો. (પરંતુ તેમની) દષ્ટિ તૃપ્ત થઈ નહિ. (સૂરિએ તેને) ભણાવી જોયો. એક દિવસમાં તેણે હજાર શ્લોકો કંઈક કર્યાં. (આથી) ગુરુ સંતોષ પામ્યા. પુણ્યના પ્રકર્ષ વડે રત્નો મળે છે; અમે
- ૩૦ ભાગ્યશાળી છીએ (કે અમને આ રત્ન મળ્યું). તે બાળકે પણ થોડા

(જ) દિવસોમાં લક્ષણુ, તર્ક, સાહિત્ય વગેરે પુષ્કળ શાસ્ત્રોનું પરિશીલન કર્યું. ત્યાર પછી ગુરુ 'હુંબાઉધી' ગામે ગયા. (પેલા) બાળકનાં માતા-પિતા (તેમને) વંદન કરવા આવ્યાં. (ત્યારે) ગુરુએ તેમની સાથે વાર્તાલાપ કર્યો કે પુત્રો તો ધણાએ થાય છે, પરંતુ જો તેઓ સંસારરૂપ ઉકરડાં ઉપર કરમિયા જેવા હોય તો તેથી શું? આ તમારો પુત્ર તો દીક્ષાની ઇચ્છા રાખે છે; (વાસ્તે) અમને એ આપો (અને) ધર્મ ગ્રહણ કરો; (પોતાનો) પુત્ર જો નાસી જાય કે મરી જાય તો તે માઆપો સહન કરે છે-એસી રહે છે. સંસાર તરી જવાની અભિલાષાવાળો આ (તો) પ્રશંસાપાત્ર છે. માઆપે કહ્યું કે હે ભગવન્! આ એક જ અમારો કુલતંત્ર હોઈ કેમ આપી શકાય? તે વારે પાસે ઊભેલા સૂરપાલે કહ્યું કે હું આરિત્ર ગ્રહણ કરીશ જ; કેમકે તે બુદ્ધિ નાશ પામે, તે શ્રુતને (વિદ્યાને) વિષે વજ્ર પડો, અને તે દોડતા ગુણો જવાળા વડે લયાનક એવી આગમાં પ્રવેશ કરે; કે જે શારદ ચન્દ્ર અને કુંદ (કુસુમ)ના જેવા નિર્મળ સર્વ પ્રાપ્ત થયેલા હોવા છતાં જેના વડે ફરીથી આ સંસારમાં સ્ત્રીના ગર્ભસ્થાનરૂપ નરકમાં વાસ કરવાની પીડા પમાય છે. ત્યાર બાદ તેના નિશ્ચયથી વાકેફગાર થયેલા તેનાં માઆપે કહ્યું કે હે ભગવન્! આ પાત્ર ગ્રહણ કરો, કિન્તુ એનું અપ્પભટ્ટિ એવું નામ રાખશો. ગુરુએ કહ્યું કે (હાલે) એમ હો; એમાં શો દોષ છે? તમે બંને (પૂરાં) પુણ્યશાળી છો કે જેમને આલો લાલ મળ્યો. અપ્પ અને ભટ્ટિની રજા લઈ સૂરપાલને સાથે લઈ સિદ્ધસેનસૂરિ 'મોઢેરા' ગયા. વિક્રમના સમયથી ૮૦૭ વર્ષ વ્યતીત થતાં વૈશાખ (માસ)ની શુક્લ (પક્ષની) તૃતીયાને દિવસે (યાને અક્ષયતૃતીયાને) ગુરુવારે તેમણે દીક્ષા આપી અને વિશ્વને પ્રિય એવા અપ્પભટ્ટિ નામની ઘોષણા કરી. સંઘની પ્રાર્થનાથી ત્યાં તેમણે ચાતુર્માસ કર્યું. એક વાર અપ્પભટ્ટિ (દીર્ઘશંકાર્થે) બહાર ગયેલા હતા તેવામાં મેઘે મોટી વૃષ્ટિ કરી. (તેથી) તેઓ ડાઘક દેવકુલમાં થોભ્યા. તે દેવકુલમાં મહાબુદ્ધિશાળી ડાઘ પુરુષ આવ્યો. તે દેવકુલને વિષે રસથી ભરપૂર અને ગંભીર અર્થવાળાં એવાં પ્રશસ્તિ-કાવ્યોની તેણે અપ્પભટ્ટિ પાસે વ્યાખ્યા કરાવી.

ત્યાર પછી તે અપ્પભટ્ટિની સાથે વસતિએ આવ્યો. ગુરુએ આશી-વાંદીથી તેનું અભિનન્દન કર્યું, અને તેનો આમ્નાય (છતિહાસ) પૂછ્યો.

- ત્યારે તેણે કહ્યું કે હે ભગવાન ! હું ' કન્યકુબ્જ ' દેશમાં 'ગોપાલગિરિ' દુર્ગ નગરમાં યશોધર્મ રાજને (તેની પત્ની) સુયશા દેવીની કુક્ષિથી જન્મેલો પુત્ર છું. જીવાનીને લીધે અનર્ગલ દ્રવ્ય લીલાપૂર્વક ખરચતા-ઉડાવતા એવા મને ગુસ્સે થયેલા પિતાએ શીખામણ આપી કે હે વત્સ ! પૈસા
- ૫ કમાવનાર તાતના કષ્ટને અસ્થાને તેનો વ્યય કરનાર પુત્ર જાણતો નથી. તું માપસર ખર્ચ કર. તેથી હું ક્રોધથી અહીં આવ્યો. ગુસ્સે પણ કહ્યું કે તારું નામ શું છે ? તેણે જમીન ઉપર ખડી વડે લખીને આમ (એવું પોતાનું નામ) દર્શાવ્યું. મહાજનોના આચારની પરંપરા એવી છે કે સજ્જનો પોતાનું નામ દેતા નથી-પોતાને મોઢે તે કહેતા નથી.
- ૧૦ તેના ઉત્તમપણાથી ગુરુને હર્ષ થયો. તેમણે વિચાર કર્યો કે પૂર્વે શ્રીરામના સૈન્યમાં ગામમાં આને છ માસના બાળક તરીકે મેં જોયો હતો. પીણાડની મહાજલી(?)ને વિષે વસ્ત્રની ઝાળીમાં એ રહેલો હતો. (અને એના ઉપર) અચળ ડાયા (રહેલી હતી તે)થી એ પુણ્યશાળી પુરુષ છે એમ મેં નિર્ણય કર્યો હતો. પછી તેની માતા વનફળ વીણતી હતી
- ૧૫ તેને અમે કહ્યું કે હે વત્સ ! તું કોણ છે ? (અને) તારું કુળ શું છે ? તેણે પોતાનું કુળ (દર્શાવતાં) કહ્યું કે હું રાજપુત્રી છું અને 'કન્યકુબ્જ'ના રાજા યશોધર્મની સુયશા નામની પત્ની છું. આ પુત્ર મારા ગર્ભમાં હતો ત્યારે દૃઢ કાર્મણ વડે વશ કરેલા મારા પતિને પોતે જ કહે તે પ્રમાણરૂપ છે (એવી રીતે માન્ય થઇ પડેલી) કૃત્યાની પેઠે દૂર મારી સપત્નીએ
- ૨૦ (શોકે) મારા ઉપર પરપુરુષ(ના સંગ)ના ખોટા દોષને આરોપ મૂકી તેની પાસે મને ધરમાંથી કાઢી મૂકાવી. અભિમાનને લીધે સાસરાનું કુળ તેમજ ૧૫યરનું કુળ તજીને ભમતી ભમતી હું અહીં આવી છું અને વન્ય વૃત્તિથી જીવું છું, અને મારા બાળકને પાળું છું. એ સાંભળીને અમે કહ્યું કે હે વત્સ ! અમારા ચૈત્યમાં આવ (ચાલ) અને ત્યાં તારા પુત્રને
- ૨૫ ઉછેર. તેણે તેમ કર્યું. (પેલી) શોક પણ ઘણી શોકાએ કરેલા મારણ-પ્રયોગથી મરણ પામી. ત્યાર બાદ વિશિષ્ટ પુરુષોએ ' કન્યકુબ્જ ' (દેશ)-ના સ્વામી યશોધર્મને વિનતિ કરી કે હે દેવ ! સુયશા રાજી નિર્દોષ હોવા છતાં તે વેળા દેવે શોકના વચ્ચનથી તેને કાઢી મૂકી છે તો તેને પાછી લાવવી. રાજાએ તેને પોતાને મહેલે અણાવી અને પુત્ર સહિત
- ૩૦ તેનું બહુમાન કર્યું.
- એક વાર વિહાર કરતાં કરતાં અમે તેને દેશ ગયા. પૂર્વે થયેલી એ (હકીકત) યાદ આવતાં તેણે અમને વંદન કર્યું અને અમારી પૂજા કરી.

આમ નામનો આ તેનો (જ) પુત્ર હોવો જોઈએ. એ પ્રમાણે દીર્ઘ કાળ પર્યંત વિચાર કરી સૂરિએ તેને કહ્યું કે હે વત્સ ! અપ્પભટ્ટિ નામના તારા મિત્ર સાથે અમારી સમીપ તું નિશ્ચિત (ચઢ) રહે. (અને) સર્વ કળાનું ગ્રહણ કર. તે કયા ? (૧) લિખિત, (૨) ગણિત, (૩) ગીત, (૪) નૃત્ય, (૫) વાદ્ય, (૬) પદ્ધિત, (૭) વ્યાકરણ, (૮) હંદ, (૯) જ્યોતિષ, (૧૦) શિક્ષા, (૧૧) નિરુક્ત, (૧૨) કાલ્યાયન, (૧૩) નિઘંટુ, (૧૪) પત્રચ્છેદ, (૧૫) નખચ્છેદ, (૧૬) રત્નપરીક્ષા, (૧૭) આયુષોનો અભ્યાસ, (૧૮) હાથી ઉપર સ્વારી કરવી, (૧૯) ઘોડે બેસવું, (૨૦) ગજતુરગશિક્ષા, (૨૧) મંત્રવાદ, (૨૨) યંત્રવાદ, (૨૩) રસવાદ, (૨૪) ખન્યવાદ, (૨૫) રસાયન, (૨૬) વિજ્ઞાન(વાદ), (૨૭) તર્કવાદ, (૨૮) સિદ્ધાન્ત, (૨૯) વિષવાદ, (૩૦) ગારુડ(વિદ્યા), (૩૧) શકુનવિદ્યા, (૩૨) વૈદ્યક, (૩૩) આચાર્યવિદ્યા, (૩૪) આગમ, (૩૫) પ્રાસાદનું લક્ષણ, (૩૬) સામુદ્રિક (શાસ્ત્ર), (૩૭) સ્મૃતિ, (૩૮) પુરાણ, (૩૯) ઇતિહાસ, (૪૦) વેદ, (૪૧) વિધિ, (૪૨) વિદ્યાનુવાદ, (૪૩) દર્શનનો સંસ્કાર, (૪૪) ખેચરીની કળા, (૪૫) અમરીની કળા, (૪૬) ઇન્દ્રજળ, (૪૭) પાતાલસિદ્ધિ, (૪૮) ધૂર્તશંખલ, (૪૯) ગંધવાદ, (૫૦) ઝાડોની ચિકિત્સા, (૫૧) કૃત્રિમ મણિકર્મ, (૫૨) ? સર્વકરણી, (૫૩) વસ્ત્ર(વંશ ?)કર્મ, (૫૪) પણકર્મ, (૫૫) ચિત્રકર્મ, (૫૬) કાષ્ઠઘટન, (૫૭) પાપાણકર્મ, (૫૮) લેપકર્મ, (૫૯) ચર્મકર્મ, (૬૦) યંત્રક -રસોધ (?), (૬૧) કાવ્ય, (૬૨) અલંકાર, (૬૩) હસિત, (૬૪) સંસ્કૃત, (૬૫) પ્રાકૃત, (૬૬) પૈશાચિક, (૬૭) અપહંસ, (૬૮) કપટ, (૬૯) દેશભાષા, (૭૦) ધાતુકર્મ, (૭૧) પ્રયોગનો ઉપાય અને (૭૨) કેવલિ-વિધિ. આ બધી કળાઓ એ શીખ્યો. લક્ષણ, તર્ક, વગેરે ગ્રંથોનો તેણે પરિચય કર્યો. અપ્પભટ્ટિની સાથે તેણે હાડકાં અને મજ્જાની જેવી પ્રીતિ બાંધી. કેમકે પ્રારંભમાં ગુરુ અને ક્રમે કરીને ક્ષય પામનારી, પૂર્વે લઘુ અને પાછળથી વૃદ્ધ પામનારી એમ દિવસના પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભાગની છાયાના જેવી દુર્જન અને સજ્જનની મિત્રતા છે.

કેટલોક કાળ વ્યતીત થતાં અસાધ્ય વ્યાધિથી ત્રસ્ત અનેલા યશોધર્મ રાજાએ પટ્ટાલિષેક સારૂ આમકુમારને તેડી લાવવા માટે પ્રધાન પુરુષોને મોકલ્યા. (એની) ઇચ્છા ન હોવા છતાં ત્યાં તેને તેઓ લઇ ગયા. પિતાને તે મળ્યો. પિતાએ આલિંગન દીધું અને અશ્રુ સહિત ગદ્ગદ કંઠે

૧ સર્વ વસ્તુ બનાવવાની કળા.

- ૪૫કા આખો કે હે મૌકિતક! તારા ગોળ નૃત્યને ધિક્કાર છે, તારી આ યોગ્ય શુચિતાને ધિક્કાર છે તેમજ તારા કુન્દના જેવા સુંદર ગુણોને ગ્રહણ કરવારૂપ આગ્રહપણાને (પણ) ધિક્કાર છે; કેમકે જેણે તને પોતાના ખોળાની સીમામાં તારી વૃદ્ધિ કરી-પોતાના ખોળામાં ઉછેર્યું તેના ધડપણમાં તું કોઈ પણ રીતે ઉપયોગી થતું નથી. (૫૬ી) તેણે પોતાના રાજ્ય ઉપર તેનો અભિષેક કર્યો. અને પ્રજાપાલન વગેરે (બાબત)માં શિક્ષા આપી. એ(ટલું) કરીને અરિહંતનું ત્રણે પ્રકારે ગુહિપૂર્વક શરણ લાઇને યશોધર્મ સ્વર્ગે ગયો. આમ રાજ્યએ પિતાનું ઔર્ષદેહિક કર્યું, અને દ્વિજ વગેરે ગરીબ લોકોને ધન આપ્યું. એ લાખ ઘોડા, ચૌદસો
- ૧૦ હાથી અને ચૌદસો રથ, એક કોટિ પાયદલ એટલી ન્યાય વડે રામ જેવા આમની રાજ્યલક્ષ્મી હતી. તોપણ અપ્પભટ્ટિ મિત્ર વિના એ સર્વને એ પરાળના પૂળા જેવું માનતો. તેથી કરીને મિત્રને ઓલાવી લાવવા પ્રધાન પુરુષોને એણે મોકલ્યા. તેમણે ત્યાં જઈને વિનતિ કરી કે હે શ્રીઅપ્પભટ્ટિ! આમ રાજ બહુ ઉત્કંઠાથી તમને ઓલાવે છે, માટે
- ૧૫ ચાલો. અપ્પભટ્ટિએ ગુરુના વદન-કમલ પ્રતિ દષ્ટિ કરી-ગુરુના મુખ સામું જોયું. તેમણે સંઘતી અનુમતિપૂર્વક ગ્રીતાર્થ મુનિઓ સાથે અપ્પભટ્ટિ મુનિને મોકલ્યા. તેઓ આમના 'ગોપાલગિરિ' નગરે પહોંચ્યા. રાજ્ય સૈન્ય અને વાહન સહિત સામે આવ્યો. તેણે (તેમનો) પ્રવેશ-મહોત્સવ કર્યો, તેમને મહેલે લાવ્યો અને કહ્યું કે હે ભગવન! અડધું રાજ્ય ગ્રહણ
- ૨૦ કરો. તેમણે કહ્યું કે અમારા જેવા નિર્ગન્થોને પાપકારી રાજ્યનું શું કામ? કેમકે અનેક યોનિમાં પડવારૂપ અર્નત પીડા ઉત્પન્ન કરનારી આ રાજ્યલક્ષ્મી કેવળ અભિમાનરૂપ જ ફળ આપનારી છે અને તે પણ વળી વિનશ્ચર છે. ત્યારે રાજ્યએ ઊંચા મહેલમાં તેમને રાખ્યા. સવારે સભામાં આવેલા અપ્પભટ્ટિ માટે રાજ્યએ સિંહાસન મંડાવ્યું. (તે જોઈ) તેમણે કહ્યું
- ૨૫ કે હે પૃથ્વીનાથ! આચાર્ય-પદવી વિના સિંહાસન (ઉપર બેસવું) યોગ્ય નથી. એ(મ કરવાથી) તો મોટી આશાતના થાય. તે ઉપરથી રાજ્યએ અપ્પભટ્ટિને મુખ્ય મંત્રીઓ સાથે ગુરુ પાસે મોકલ્યા. અને વિનતિ કરી કે જો મારા પ્રાણની તમને દરકાર હોય તો કૃપા કરી તરત જ આ (મારા મિત્ર) મહર્ષિને સૂરિપદે સ્થાપશો. લાયક પુત્રને અને યોગ્ય શિષ્યને ગુરુઓ (જ)
- ૩૦ લક્ષ્મી પ્રતિ દોરે છે-શુભ પદે પહોંચાડે છે. (સૂરિ-પદે) સ્થાપ્યા બાદ તત્ક્ષણ એમને અહીં મોકલશો; નહિ તો હું નહિ હોઉં-મારો જીવ રહેશે નહિ, વિલંબ કરશો નહિ. અખંડ પ્રયાણપૂર્વક અપ્પભટ્ટિ 'મોઢેરા'

આવ્યા. પ્રધાનોએ આચાર્યને વિનવ્યા કે હે નાથ! રાજ્યએ કરેલ વિનતિના અર્થને અનુસરશે; કેમકે આપ ઉચિતના જાણુકાર છો.

શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિએ **અપ્પભટ્ટિ**ને સૂરિ-પદે સ્થાપ્યા. તેમના શરીરમાં (આચાર્ય)લક્ષ્મીને જાણુ સાક્ષાત્ સંક્રમ થતો જોવાયો. એકાંતમાં એમને (ગુરુએ) ઉપદેશ આપ્યો કે હે વત્સ! તારો રાજ્ય તરફથી ઘણો સત્કાર થશે. એથી લક્ષ્મી પણ પ્રવર્તશે; તેથી કરીને ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય મેળવવો કઠિન છે, (વાસ્તે) તું મહાશ્રદ્ધચારી થા. વિકારનું કારણ હોવા છતાં જેમને વિકાર ન થાય તેઓ જ ખરા ધીર છે. આ મહાવ્રતથી તું વધારે મોટો થઈશ. **વિક્રમ**થી ૮૧૧ વર્ષે ચૈત્ર કૃષ્ણ અષ્ટમીને દિવસે એઓ સૂરિ થયા. ગુરુએ તેમને આમ રાજ્ય પાસે મોકલ્યા. તેઓ ત્યાં પહોંચ્યા. 'ગોપગિરિ'ના વનના એક નિર્જીવ પ્રદેશમાં તેઓ રહ્યા. રાજ્યએ સામે આવી મોટા ઉત્સવપૂર્વક તેમને નગરીમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. શ્રી**અપ્પભટ્ટિ**સૂરિએ કલેશનો નાશ કરનારી દેશના ત્યાં આપી: આ લક્ષ્મી મોટે ભાગે પુરુષોને ઉપકાર કરવાનું અદ્વિતીય સાધન છે. તેનો જેઓ ઉપયોગ કરે છે તેમના વડે આ પૃથ્વી રત્નગર્ભા છે. આમે ગુરુના ઉપદેશથી ૧૦૧ હસ્તપ્રમાણ પ્રાસાદ 'ગોપગિરિ'માં કરાવ્યો. (અને) તેમાં ૧૮ ભારપ્રમાણ શ્રી**વર્ધમાન**નું બિંબ બેસડાવ્યું. (વળી તેણે તેની) પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે ચૈત્યમાંનો મૂળ મંડપ સવા લાખ સુવર્ણ-ટંકાનો બન્યો છે એમ વૃદ્ધો કહે છે. આમ હાથી ઉપર આરૂઠ થઈ સર્વ સમૃદ્ધિપૂર્વક ચૈત્યવંદન કરવા જતો. (આથી) મિથ્યાત્વીઓની આંખમાં મીઠું પૂરાતું અને સમ્યગ્દષ્ટિઓની આંખમાં અમૃત રેડાતું. એમ પ્રભાવનાઓ (થતી). સવારે રાજ્ય પોતાનું મૌલિક અમૃત્ય સિંહાસન સૂરિ માટે મંડાવતો. તે જોઈને ક્રોધથી બળી ગયેલા બ્રાહ્મણોએ રાજ્યને વિશ્વાસિ કરી કે હે દેવ! આ શ્વેતાંબર શ્વર છે. એમને સિંહાસન શાનું? તેમ છતાં હોય તો તે નાનું હો; નહિ કે મોટું. વારંવાર આ પ્રમાણેની તેમની વિનતિથી કદર્થના પામેલા રાજ્યએ મૂળ સિંહાસનને બંડારમાં મૂકાવી બીજું નાનું રખાવ્યું. પ્રાતઃકાલે સૂરિ તે જોઈને ગુસ્સે થયા હોય તેમ તેમણે રાજ્ય આગળ કહ્યું: વિનયરૂપ શરીરનો નાશ કરનારા સર્પરૂપ માનરૂપ હાથીના ગર્વનું તું મર્દન કર. જેની બરાબરીનો કાષ્ટ જગતમાં ન હતો તેવો દશમુખ (રાવણ) પણ ગર્વને લીધે ક્ષીણ થઈ ગયો. આ સાંભળીને શરમાઈ ગયેલા રાજ્યએ સર્વદા ફરીથી મૂળ સિંહાસનની અનુચ્છા આપી અને અપરાધની ક્ષમા યાચી.

એક દહાડો (રાજ્યે) ગુરુને સવા કોટી સુવર્ણ આપ્યું. નિઃસ્પૃહ એવા તેમણે તે (દ્રવ્ય) સમૃદ્ધ શ્રાવકો પાસે જીર્ણોદ્ધારમાં વપરાવ્યું.

એક વાર અંતઃપુરમાં પોતાની પત્નીને મ્લાન મુખવાળી જોઇ રાજ્યે પ્રભુ આગળ અડધી ગાથા કહી: હજી પણ તે કમલવદની પોતાના પ્રમાદને લઇને પરિતાપ પામે છે. આ સમસ્યા છે. પ્રભુ (સૂરિ)એ કહ્યું કે પહેલાં જાગેલાં ૫ એવા તે જોનું અંગ ઢાંક્યું. રાજ્યને ૧ આત્મ-સંવાદથી ચમત્કાર થયો. એક વાર (પોતાની) પ્રિયાને પગલે પગલે ધીરે ધીરે ચાલતી જોઇ રાજ્યે (સૂરિને) અડધી ગાથા કહી: પગલે પગલે ચાલતાં બાળા કેમ મોં મરડે છે ? સૂરિએ કહ્યું કે ખરેખર રમણ-પ્રદેશમાં નખની શ્રેણિને મેખલાનો સ્પર્શ ૧૦ થાય આ સાંભળીને મારા અંતઃપુરમાં આને વિપ્લવ કર્યો છે એવી ભુદ્ધિથી છે. નિઃશ્વાસ વડે હણાયેલા આદર્શ જોવું મુખ રાજ્યે ધારણ કર્યું.

આચાર્યે તે (ભાવ) અડધી ક્ષણમાં જાણી લીધો અને વિચાર કર્યો કે અહો વિદ્વાનો ગુણ પણ દોષપણને પામ્યો! સમુદ્રના પણ તરંગો અને વાંદરાની પણ ચપળતા યત્ન વડે રોકી શકાય, નહિ કે રાજ્યના ૧૫ ચિત્તની ચપળતા. રાત્રે સંધની (પણ) રજા લીધા વિના રાજ્યદારના કપાટસંપુટ ઉપર એક કાવ્ય લખી સૂરિ શહેર બહાર ચાલ્યા ગયા. તે (કાવ્ય) આ પ્રમાણે: હે રોહણગિરિ! અમે જન્મએ છીએ. તારું કલ્યાણ થાઓ. તું સ્વપ્ને પણ એવો ખ્યાલ ન કરીશ કે મારાથી ભ્રષ્ટ થયેલા એવા આ કેવી રીતે રહેશે? જો મણિરૂપ એવા અમે તારાથી પ્રતિક્ષા પામેલા ૨૦ છીએ તો શૃંગારપરાયણ નરેશ્વરો પોતાના માથે અમને બેસાડશે (જ). વિચિત્ર શરીરવાળા અને લાંબા વખત થયા પુઠે લાગેલા એવા અમને હે પ્રભુ! તું શું કરવા ત્યજે છે? અથવા ત્યજ. હે સુંદર મોર! અરસોસ, આમાં તને જ નુકસાન છે. અમારી સ્થિતિ તો ફરીથી ભૂષતિના મરતકે થનાર છે. કેટલેક દિવસે 'ગૌડ' દેશમાં વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ 'લક્ષણાવતી' ૨૫ નામના નગરના બહારના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા-આવી પહોંચ્યા. તે નગરમાં ધર્મ નામનો રાજ (રાજ્ય કરતો) હતો. તે ગુણોનો જાણકાર હતો. તેની સભામાં વાક્યપતિ નામનો કવીશ્વર હતો. તેણે સૂરિના આગમન(ની) વાત લોક પાસેથી જાણી અને રાજ્યને જાણાવી. રાજ્યે પ્રવેશ-મહોત્સવ કરી શહેરના મધ્યમાં (રાજ)મહેલની પાસે ઊંચા મકાનમાં ગુરુને રાખ્યા.

રાજા રાજ તેમને વંદન કરતો. એમણે કવિઓને જીત્યા અને તેમને ખુશ (પણ) કર્યાં. પ્રભાવના વૃદ્ધિ પામી. અને કુંદના જેવી શ્વેત કીર્તિ (પ્રસરવા લાગી). રાજાએ કહ્યું કે ન જોયા હોય ત્યાં સુધી દર્શનની ઉત્કંઠા રહે છે અને દૃષ્ટિગોચર થતાં વિરહની બીક રહે છે. (આ પ્રમાણે) આપને જોવાથી તેમજ નહિ જોવાથી પણ સુખ મળતું નથી. (આ પ્રમાણે) અત્યાગ્રહ થતાં સૂરિએ કહ્યું કે જો આમ જાતે આવશે તો અમે જઈશું (આવીશું), નહિ તો નહિ; એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને રખાયેલા તેઓ પુણ્ય-લાભ કરવા લાગ્યા.

આ તરફ વિહાર કરી ગયેલા (હોવાથી) અપ્પભટ્ટિ જ્યારે સવારે આમ પાસે આવ્યા નહિ ત્યારે તેણે બધે જોવડાવ્યું, પરંતુ તેઓ મળ્યા નહિ. (આથી) રાજા ઝંખવાણો પડી ગયો. અમે જઈએ છીએ, તારું કહ્યાણુ હો ઇત્યાદિ કાવ્યો (તેની) નજરે પડ્યાં. અક્ષરો ઝાંઝાખાયા. એથી જરૂર તેઓ મને મૂકીને કોઈક સ્થળે જતા રહ્યા છે એવો એણે નિશ્ચય કર્યો.

એક વાર બહાર (ફરવા) ગયેલા રાજાએ મોટો સર્પ જોયો. તેને મોઢેથી પકડી અને કપડાથી ઢાંકી તે (પોતાને) મહેલે ગયો, (અને) કવિઓના સમુદાયને તેણે સમસ્યા પૂછી : શસ્ત્ર, શાસ્ત્ર, ખેતી, વિદ્યા અને અન્ય જે જેનાથી જીવે છે. બધાએ સમસ્યા પૂરી, પરંતુ હૃદયગત અભિપ્રાય (એકે દ્વારા) ન કહેવાવાથી રાજાને ચમત્કાર લાગ્યો નહિ. તેવારે તેને અપ્પભટ્ટિ ખૂબ સાંભર્યાં. એ હૃદયમંવાદિની વાણી તો તેમની જ છે. આથી તેણે પટલ વગડાવ્યો અને એ ઉદ્દ્યોષણા કરાવી કે જે મારા હૃદયગત (અભિપ્રાય અનુસાર) સમસ્યા પૂરશે તેને લાખ સુવર્ણ-ટંક આપીશ. (એ ઉપરથી) તે વેળા 'ગોપગિરિ'ને કોઈ દૂતકાર (જુગારી) 'ગૌડ' દેશમાં ગયો. તેણે અપ્પભટ્ટિસૂરિ આગળ તે સમસ્યાનાં બે પદો કહ્યાં. સૂરિએ ઉત્તરાર્થ કહ્યો કે કૃષ્ણ સર્પના મુખની જેમ એ (બધાં)ને સારી રીતે ગ્રહણ કરવાં. છ વિકૃતિના ત્યાગી, સિદ્ધસારસ્વત અને આકાશમાં જવાની શક્તિથી વિવિધ તીર્થને વંદન કરવાની શક્તિવાળા તે ભગવાન હતા. તેમને આનો શો હિસાબ ? તે દૂતકારે તે બે ચરણો 'ગોપગિરિ'માં (જઈને) શ્રીઆમની આગળ નિવેદન કર્યાં. રાજાએ કહ્યું કે અહો અર્થની સુસંગતતા ! (પછી તેણે) પૂછ્યું કે કોણે કયાં (આ) સમસ્યા પૂરી ? દૂતકારે કહ્યું : 'લક્ષણાવતી'માં જ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ અપ્પભટ્ટિસૂરિએ. (એ સાંભળી તેણે) તેને ઉચિત દાન આપ્યું.

એક દહાડો રાજા નગરીની બહાર (ફરવા) ગયો. (ત્યાં) વડના વૃક્ષ નીચે એક મરણ પામેલો મુસાફર તેની નજરે પડ્યો. શાખા પર

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

એક (લટકતું) અને પાણીના ટીપાઓના સમૂહને ચૂતું એક કરપત્રક અને વિશિષ્ટ પત્થર ઉપર ખડી (?) વડે (નીચે મુજબ) લખેલી અડધી ગાથા તેના જોવામાં આવ્યાં.

“ ૧તદ્વયા મહ નિગ્ગમણે પિયાહ શોરંસુપદ્ધિ જં રુષ્ણં ”.

- ૫ એ સમસ્યાનાં બે ચરણો રાજ્યે કવિઓને કહ્યાં. પરંતુ કોષ્ટ્યે (સમસ્યા) રૂડી રીતે પૂરી નહિ. (એથી) રાજ્યે વિચાર કર્યો: વેશ્યાની પેઠે વિદ્યાના વદનનું કોણે ચુંબન કર્યું નથી? પરંતુ તેના હૃદયને ગ્રહણ કરનારા બે ત્રણ છે અથવા નથી. (ખરેખરા) હૃદયગ્રાહી તો મારા મિત્ર એ સૂરિવર જ છે. એ જ દૌરોદરિક રાજ્યે સૂરિ પાસે મોકલાવ્યો. સૂરિએ
- ૧૦ નેત્રનિમેષ માત્રમાં સમસ્યા પૂરી કે—

“ ૨કરવ(પ)ત્તયર્વિદ્વઞનિવહણે તં મજ્ઞ સંભરિયં ”.

- વળી તે છૂતકાર પાસેથી સાંભળીને ખુશી થયેલા અને (સૂરિને મળવા) ઉત્કંઠા પામેલા રાજ્યે સૂરિને બોલાવવા ચાલાક મંત્રીઓને મોકલ્યા. ઠપકાપૂર્વક વિનતિ કહાવી. તેઓ ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં તેમણે
- ૧૫ સૂરિને જોયા, ઝોળખી વંદન કર્યું અને રાજની વિનતિ કહી. તેમાં લખેલું ગુરુએ વાંચ્યું. સુન્દર સુંદરીના ગાલ ઉપર રહેલું ગાંઝેય (કુંડળ) ‘ ગંગા ’ને યાદ કરતું નથી તેમજ સ્તનના સ્વાદનું રસિક એવું મુક્તામણિ ધીપનું સ્મરણ કરતું નથી. વળી મુગટ ઉપર આરૂઠ થયેલો મણિઓનો સમૂહ પોતાને ઉત્પન્ન કરનાર (માતા)ને સંભારતો નથી. તેથી
- ૨૦ હું (એમ જ) માનું છું કે (સમગ્ર) જગત્ પોતપોતાના સુખમાં જ આસક્ત છે—પોતાના જ સુખની દરકાર કરે છે અને સ્નેહથી વિરક્ત બન્યું છે. (વળી)

૩છાયા કારણિ સિરિ ધરિય પચ્ચિ મૂમિ પહંતિ ।

પત્તહં હુહુ પત્તત્તણં તરુઝર કાઈં કરંતિ ? ॥

- ૨૫ પ્રધાનોએ પણ કહ્યું કે નાથ ! આમ રાજ શુદ્ધ સ્નેહપૂર્વક વિશાપના કરે છે કે જલદી પધારીને આ દેશને વસંત વડે અલંકૃત ઉદ્યાનની લીલાનો લાભ આપવે જોઈએ. આપની વાણીના રમના લોભી એવા અમને ખીજની વાણી રુચતી નથી. કવિઓની કથાઓમાં જોમને

૧ તે વખતે હું બહાર નીકળતાં પ્રિયાએ સ્થૂળ અશ્રુ વડે જે રૂદન કર્યું.

૨ કરપત્રના ટીપાં પડવાથી તે મને યાદ આવ્યું.

૩ ઝાડ છાયા માટે પોતાના શિર ઉપર પાંદડાં ધારણ કરે છે, પરંતુ તે ભૂમિ ઉપર પડે છે. આ પ્રમાણેની પાંદડાંની પાત્રતા છે. એમાં ઝાડ શું કરે ?

રસ પ્રાપ્ત થયો છે તેમને અન્ય કથાઓ ગમતી નથી. ૧૩ઠિપર્ણને વિષે પ્રીતિવાળા કસ્તૂરિમૃગો ધાસનો ચારો ચરતા નથી. એ સાંભળીને એક લેખ આપી સૂરિએ પ્રધાનોને કહ્યું કે બૃહસ્પતિના સમાન વિદ્વાન શ્રીઆમને એમ કહેજો કે તમારે જે અમારો ખપ હોય તો જલદી ધર્મ રાજની સલામાં જાતે જાનામાના આવી અમને આમંત્રણ આપવું, કેમકે ૫
અમારી ધર્મ રાજ સાથે એવી પ્રતિજ્ઞા (થયેલી) છે કે આમ તમારી સમક્ષ જાતે આવી અમને બોલાવે તો (જ) ત્યાં અમે જમ્યું; નહિ તો નહિ. સત્યવાદી અને પ્રતિષ્ઠિત (જનો) માટે પ્રતિજ્ઞાનો લોપ ઉચિત નથી. ત્યાર બાદ મંત્રીઓ 'કન્યકુબ્જ'ના રાજ (આમ) પાસે આવ્યા. સૂરિએ કહેલું તેમણે કહ્યું અને લેખ બતાવ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે 'વિન્ધ્ય' (પર્વત) ૧૦
વિના પણ હાથીઓનું રાજઓનાં ભવનોમાં ગૌરવ જળવાઈ રહે છે. ઘણા હાથીઓ જતા રહે તોપણ 'વિન્ધ્ય' વન્ધ્ય બનતો નથી. જેમ 'માનસ' (સરોવર)થી રહિત બનેલા રાજહંસોને સુખ મળતું નથી તેમ તે 'માનસ'ના તીરના ઉત્સંગો પણ તેમના વિના શોભતા નથી. હંસના કુળ વડે ત્યજ્યેલું 'માનસ' (સરોવર) 'માનસ' (જ) છે એમાં સંદેહ નથી. ૧૫
(તેવી જ રીતે) અન્યત્ર ગમે ત્યાં ગયેલા તેઓ પૃથ્વીના ભૂષણરૂપ બને છે. તે મહાસરોવરોને તેમનો વિરહ છે કે જેમનો હંસોએ પરિત્યાગ કર્યો છે. નદીના મુખથી જેનો ચંદનનાં ઝાડોનો સમૂહ ઘસડાઈ ગયો છે તે 'મલય' ચંદનથી યુક્ત જ છે. 'મલય'થી ભ્રષ્ટ બનેલું ચંદન પણ મહા-મૂલ્યવાળું છે. જેમણે કમળોના સમૂહને ત્યજી દીધા છે તેવા ભ્રમરો પણ ૨૦
મકરંદનો સુવાસ (આસ્વાદ) લે છે. ભ્રમર વિનાનો કોઈ કમળોનો સમુદાય જોવામાં કે સાંભળવામાં આવ્યો છે ? એક 'કૌસ્તુભ' (રત્ન) ન હોવા છતાં સમુદ્ર રત્નાકર જ છે. જેની છાતી ઉપર 'કૌસ્તુભ' રત્ન છે તે ખરેખર મહામૂલ્યવાન છે. હે ઝાડ ! તે ત્યજેલાં પાંદડાઓનું પત્રવ જતું રહેતું નથી. વળી તારી છાયા જે કોઈ પણ રીતે થઈ ૨૫
શકે તો તે પત્રોથી (જ) થઈ શકે. જે કોઈ સ્વામીઓ મહામંડળને વિષે શેરડીના દંડ સમાન છે તેઓ જડને વિષે સરસ હોવા છતાં પાત્રને વિષે નીરસ જણાય છે. હાલ જે પ્રભુઓ છે તે પ્રભુઓ છે તો પુરાતન કાળના પ્રભુઓનું શું કહેવું ? દોષોમાં ગુણો અને ગુણોમાં દોષો જેમ એમણે સ્વીકાર્યા છે તેમ એ (પ્રાચીન રાજઓએ) કર્યું નથી. ૩૦

૧ લાખાંતરમાં ગ્રન્થપત્રનો ઉલ્લેખ છે અને તેને વૃક્ષવિશેષ તરીકે ઓળખાવેલ છે.

- એ વાંચીને ઉત્કંઠાપૂર્વક રાજ્ય સારા સારા કેટલાક પુરુષો સહિત ચાલી નીકળ્યો. 'ગોદાવરી'ના તીરે એક ગામમાં તે આવ્યો. ત્યાં તેણે ખંડ દેવકુલમાં વાસો કર્યો. દેવકુલની અધિષ્ઠાત્રી વ્યંતરી (તેના) સાલાગ્યથી મોહિત બની; અને ગંગાએ જન્મ ભરતને સેવ્યો હતો તેમ
- ૫ તેણે તેને સેવ્યો. પ્રભાતે ઊંટ ઉપર આરૂઢ થઈ તે દેવીની રજા લઈ પ્રભુનાં ચરણ પાસે આવી પહોંચ્યો અને અડધી ગાથા બોલ્યો કે હજી પણ તે યાદ આવે છે. એક રાત્રિને કેટલો સ્નેહ ? સૂરીશ્વરે કહ્યું: કારણ કે 'ગોદાવરી' નદીને તીરે શૂન્ય દેવકુલને વિષે તે વિશ્રામ લીધો હતો. એમ કહી (કહેવાતાં) બંનેએ એક બીજાને ગાઠ આલિંગન કર્યું. પછી આમ બોલ્યો કે આજ
- ૧૦ મારો જન્મ સફળ થયો અને આજ મારી રતિ સફળ થઈ. આજ મારો જન્મ સફળ થયો તેમજ આજ મારું કુળ સફળ થયું. રાત્રે મધુથી પણ મધુર ઇષ્ટ ગોષ્ઠી ચાલી. પછી સવારે સૂરિ ધર્મ રાજની સભામાં આવ્યા. આમ રાજ પણ પોતાના પ્રધાન પુરુષો સાથે સ્થગીધર થઈને આવ્યો. 'આમ આવઉ' એમ કહીને સૂરિએ ધર્મને આમના વિશિષ્ટ
- ૧૫ પુરુષો દેખાડ્યા કે આ આમ નરેશના માણસો ખરેખર મને તેડવા આવ્યા છે. ધર્મ રાજએ તે વિશિષ્ટ જનોને પૂછ્યું કે હે આમના પ્રધાન નરો ! આપના એ નાથનું રૂપ કેવું છે ? તેમણે કહ્યું કે જેવો આ સ્થગીધર છે તેવા તેઓ છે. પહેલેથી બીજોઈ હાથમાં રખાવીને આમને લાવવામાં આવ્યો હતો. સૂરિએ (એને ઉદ્દેશીને) પૂછ્યું કે હે સ્થગીધર !
- ૨૦ તારા હાથમાં શું છે ? સ્થગીધરના રૂપમાં શ્રીઆમ કહ્યું કે 'બીજીરા'. અડધી ક્ષણમાં સૂરિએ વાતમાં નીચે મુજબનું સૂક્ત ઉતાર્યું:—
- “ તત્તીસીયલી મેલાવા કેહા ઘણ ઉત્તાવલી પિડ મંદસણેહા ।
 બિરહિ માણુસુ જૌ મરહ તસુ કવણ નિહોરા કન્નિપવિત્તહી
 જણુ જાણહ દોરા ॥ ”
- ૨૫ ગુરુએ કહ્યું કે આમ આવઉ, આમ આવઉ. ધર્મ રાજએ તુવેરના છોડને જોઈને પૂછ્યું કે હે સ્થગીધર ! આ શું છે ? તેણે કહ્યું: ત્વચ્ચરિ અર્થાત્ તારો દુસ્મન. આ પ્રમાણે ગોષ્ઠી ચાલતી હતી તેવામાં ધીમે ધીમે ચિદ્રૂપ શ્રીઆમ રાજ મેલાપકમાંથી નીકળી શહેરની બહાર ઠેકાણે ઠેકાણે ઊભા રાખેલાં વાહનો વડે (અર્થાત્ તેના ઉપર સ્વાર થઈને) કેટલીક ભૂમિ
- ૩૦ ઝાળંગી ગયો. તેટલો વખત (અહીં) સૂરોશ્વરે વિલંબ (કરાવવા) માટે બે પ્રહર પર્યંત કાઈક કથા ચલાવી. (તેમાં) એવો કાઈ (અપૂર્વ) રસ જામ્યો કે રંભા, તિલોત્તમા જેવા જેવા લાયક (પાત્રોને જેવા)થી પણ ભાગ્યે જ

જામે. આમ રાજ (પોતાનું) અમૂલ્ય કંકણ ધરેણે મૂકીને વેશ્યાના ધરમાં રહ્યો હતો. તે 'લક્ષણાવતી'ના સ્વામીની વારાંગના હતી. એક કંકણ રાજદ્વારે આમ મૂકીને ગયો હતો. અપોર થયા પછી રાજ આગળ અપ્પભક્તિસૂરિએ કહ્યું કે હે દેવ ! 'ગોપગિરિ'માં આમ પાસે અમે જન્મ્યો છીએ, રજા આપો. ધર્મે કહ્યું કે શું આપની વાણી પણ વ્યર્થ બને છે ? ૫

આપે કહ્યું હતું કે તમારી સમક્ષ આમ આવીને ન્યારે અમને બોલાવશે ત્યારે જન્મ્યું, નહિ કે પૂર્વે; તે શું આપ વીસરી ગયા ? શું આપને બે જીભ છે ? આચાર્યે કહ્યું કે હે શ્રીધર્મદેવ ! મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે. રાજએ કહ્યું: શી રીતે ? આચાર્યે કહ્યું કે આમ રાજ જાતે અહીં તમારો સમક્ષ આવી ગયો. રાજએ કહ્યું કે કેવી રીતે જાણ્યું ? સૂરિએ કહ્યું કે ન્યારે આપે વિશિષ્ટ (જનો)ને પૂછ્યું કે આપનો સ્વામી કેવો છે ત્યારે તેમણે કહ્યું કે તેઓ સ્થગીધરરૂપે છે તેમજ 'બીજઉરા' એ શબ્દ પણ વિચારો. 'દોરા' જે શબ્દ મેં કહ્યો હતો તે પણ વિચારી જુઓ. વાસ્તે મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે. એવામાં રાજદ્વાર (આગળ)થી આમના નામથી અંકિત એવું આમનું કંકણ (લાવીને) કોષ્ટએ ધર્મ રાજના હાથમાં મૂક્યું (અને) બીજું કંકણ વેશ્યાએ આપ્યું. તે જોઈને જેનું સમસ્ત ધન નાશ પામ્યું હોય તેના જેવા (?) બનેલા ધર્મે શોક કર્યો કે મને ધિક્કાર છે; કેમકે મારે ઘેર આવેલા દુશ્મનનું ન તો હું પૂજન કરી શક્યો કે ન હું એને સાધી શક્યો. ધર્મે મોક્ષા કરેલા આચાર્ય આગળ કોષ્ટક સ્થળે થોભેલા આમ સાથે ગયા. રસ્તે જતાં આમને એક પુલિંદ (બીલ ?)ને જળાશયમાંથી બકરાની પેઠે મોઢે પાણી પીતો જોયો. (આથી) આમ રાજ આચાર્ય આગળ આવી બોલ્યો કે પુલિંદ મુસાફર કયા કારણથી પશુની જેમ પાણી પીએ છે ? સૂરિએ કહ્યું કે (મુઘ્ધાની આંખમાંથી) વહેતાં આંસુઓ નિવારવાથી (એના) બંને હાથો કાજળ વડે કાળા થયા છે (વાસ્તે). રાજએ ખાતરી કરવા તેને બોલાવીને પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે સૂરિની વાત સાચી છે. (એમ કહી તેણે) બંને હાથ બતાવ્યા. રાજ એ વાણી ખરી પડવાથી પ્રસન્ન થયો. હજી પણ તે પરિતાપ પામે છે ઇત્યાદિ તેમણે જે કહેલું તે અર્ધું સારસ્વતવિલસિત છે એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તે જલદી જલદી 'ગોપાલગિરિ' ગયો. પતાકા, તોરણ, મંચ, પ્રતિમંચ ઇત્યાદિ ઉત્સવો ત્યાં થયા. કેટલાક દિવસ (એમ) પસાર થયા. ત્યાર બાદ ઘડપણથી પીડાતા શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિ અનશન કરવાની ઇચ્છાવાળા હોઈ તેમણે શ્રીઅપ્પભક્તિસૂરિને બોલાવી લાવવા બે ગીતાર્થ મુનએને મોકલ્યા. તેમણે (આવીને તેમને) ચુરુનો ૩૦

- તે લેખ બતાવ્યો કે જેમાં એમ લખ્યું હતું કે હે વત્સ ! હે અપ્પભટ્ટિ ! તને મેં ભણાવ્યો છે (અને) પદવીએ ચઢાવ્યો છે, વાસ્તે (તેના બદલામાં) તું એવું કંઠક કર જેથી પ્રાયોપવેશનરૂપ રથમાં બેસાડીને અમને નિતાંત સ્વર્ગધામમાં તું મોકલે. તે જ્ઞેતાં (વાંચતાં જ) આમ રાજની રજ
- ૫ લઘ, અહ્મશાંતિએ સ્થાપેલા વીર તીર્થકરના મહોત્સવથી આદ્ય 'મોઢેરા'માં તેઓ આવી પહોંચ્યા. તેમણે ગુરુને વંદન કર્યું. ગુરુએ પણ તેમને ગાઠ આલિંગન કરી કહ્યું કે હે વત્સ ! અમારું હૃદય બહુ ઉત્કંઠાવાળું હતું. તારું વદનકમળ પણ હું વીસરી ગયો હતો. તું રાજ પાછળ ગયો તેથી અમને દુઃખ થયું. (હવે) તું સાધના કરાવ. (અને) અનૃણી થા.
- ૧૦ પછી તેમણે ચતુઃશરણુગમન, પાપની નિંદા, સુકૃતનું અનુમેદન, તીર્થમાલાને વંદન ઇત્યાદિ અંતિમ આરાધના વિધિપૂર્વક કરાવી. ગુરુ દેવલોકની લલનાના લોચનના ત્રિભાગના પાત્ર બન્યા-સ્વર્ગે ગયા. શોક ઉછળ્યો. ત્યાર બાદ અપ્પભટ્ટિ શ્રીગોવિન્દસૂરિ તેમજ શ્રીનન્નસૂરિને ગમ્મીને ભાર સોંપી આમ રાજ પાસે (પાછા) ગયા. પહેલાની જેમ સમસ્થા (પૂરવી) ઇત્યાદિ
- ૧૫ ગોષ્ઠી ચાલવા લાગી.

- એક દિવસ આચાર્ય રાજસભામાં પુસ્તકના અક્ષર ઉપર નજર ઠેરવીને બેઠા હતા. ત્યાં એક નર્તકી કે જેનું રૂપ અપસરાને પણ દાસી બનાવે (લજ્જા પમાડે) તેવું હતું તે નાચતી હતી. આંખે આંખ વળી હતી તે દૂર કરવા માટે આચાર્યે પોપટના પીંછાના જેવી તેની નીલ
- ૨૦ કાંચળી તરફ દષ્ટિ કરી. તે જ્ઞેષ્ઠ આમ મનમાં બોલ્યો કે ભ્યારે સિદ્ધાન્તનાં તત્ત્વોનો પાર પામેલા તેમજ યોગથી યુક્ત એવા યોગીઓના મનમાં પણ મૃગલોચના હોય તો પછી તે જ પ્રમાણ છે. આમે રાતના પુરુષના વેષમાં પેલી નર્તકીને સૂરિના રહેઠાણમાં મોકલી. તેણે સૂરિની ત્રિશ્રામણા શરૂ કરી-પગ દાખવા માંડ્યા. હાથના સ્પર્શ ઉપરથી એને યુવતિ જાણી
- ૨૫ સૂરિએ તેને કહ્યું કે તું કાણ છે ? શા માટે અહીં આવી છે ? અહ્મવ્રતથી દઢ થયેલા એવા અમારા આગળ હે વરાકિ ! તારો શો અવકાશ છે ? વાવાઝોડાથી 'મિરુ' હાલતો નથી. તેણે કહ્યું કે હું આપને એ ઉપદેશ આપવા આવી છું કે રાજ્યનો સાર પૃથ્વી છે, પૃથ્વીનો સાર નગર છે, નગરનો સાર પ્રાસાદ છે, પ્રાસાદનો સાર પલંગ છે અને પલંગનો સાર
- ૩૦ મદનના સર્વસ્વરૂપ વારાંગના છે. વળી પ્રિયાનું જ દર્શન હો; ખીજાં દર્શનોનું કંઈ પ્રયોજન નથી, કેમકે એથી (જ) સરાગ છતાં ચિત્ત નિર્વાણ પામે છે. શ્રીઆમે આપની પ્રાણુવલ્લભા એવી મને આપની સેવા કરવા

માટે મોઝલી છે. ત્યારે સૂરીન્દ્રે કહ્યું કે જ્ઞાનદષ્ટિના પ્રપાતથી જેણે
 જેવા લાયક વસ્તુઓ જેમ છે એવા અમને તું મોહ પમાડી શકવાની
 નથી. વિધાના ઘરની જેમ મલ, મૂત્ર વગેરેનાં ભાજન એવાં મૃગલોચનાનાં
 શરીરને વિષે કયો યુદ્ધિશાળી રતિ (ધારણ) કરે? સૂરિવર વિકારથી રહિત છે
 એવો નિશ્ચય કરીને તે ધ્વનિત ચિત્તવાળી સવારના રાજ પાસે (પાછી) ગઇ. ૫
 રાજએ પૂછ્યું એટલે રાત્રે બનેલો સૂરિ સંબંધી વૃતાન્ત તેણે રૂડી રીતે
 કહ્યો કે તમારા ગુરુ પત્થરના બનેલા હોય તેવા (દઢ) છે; આડીના લોકો
 માખણના પિણ્ડ જેવા છે. જેટલા ફૂડકપટ, પ્રપંચ, હાવભાવ, કટાક્ષ,
 ભુગ્નક્ષેપ, ચુંબન, નખક્ષત ઇત્યાદિ જે વિલાસો હું આખા જન્મારામાં
 શીખી હોઇશ તે બધાનો મેં પ્રયોગ કરી જોયો; પરંતુ તિલતુપના ત્રીજા ૧૦
 ભાગ જેટલું પણ (એમનું) ચિત્ત ચલાયમાન થયું નહિ. અનુરાગ, બળાત્કાર,
 પૂતકાર, ભયનું દર્શન, હત્યાદાન ઇત્યાદિ ભયોથી પણ તેઓ ક્ષોભ પામ્યા
 નહિ. તેથી હું માનું છું કે (એ) મહાવજ્રમય (સૂરિ) દેવકન્યા, વિદ્યાધરી
 કે નાગાંગનાથી ચલે તેવા નથી તો મનુષ્ય-સ્ત્રીની શી વાત? સૂરિની
 આ (પ્રમાણેની) ધર્મને વિષે રિથરતા સાંભળી રાજનું શરીર વિરમય ૧૫
 અને આનંદથી કદંબની કળીના જેવા સ્થૂળ રોમાંચથી કંચુકિત
 બન્યું. ગુરુને ધ્યાન દ્વારા પ્રત્યક્ષ કરી તેણે ચિન્તન કર્યું કે હું તમારાં
 વાક્યો ઉપર વારી જાઉં છું. તમારાં નેત્રનાં ઓવારણાં લઉં છું. મિત્રતાથી
 મનોહર એવા તમારા હૃદયને (આ પ્રમાણે) હું બલિ આપું છું. સવારે
 ગુરુ આવ્યા. રાજ શરમતો માર્યો કંઈ ન બોલ્યો. (ત્યારે) સૂરિએ કહ્યું ૨૦
 કે હે રાજન! શરમાઇશ નહિ. મહર્ષિઓનાં દૂષણ અને ભૂષણની રાજએ
 તપાસ કરવી જોઇએ. એટલે એ (કંઈ) દોષ નથી. રાજએ કહ્યું કે ગઇ વાતની
 ચર્ચાથી સર્વું. બ્રહ્મચર્યરૂપ સંપત્તિવાળા એવા આપને જોઇને હાથ ઝીંચો
 કરી હું એમ કહું છું કે ધવળ અને વિસ્તૃત નેત્રવાળી, યૌવનના ગર્વથી
 ધન અને પરિપૂર્ણ સ્તનવાળી તેમજ પાતળા પેટ ઉપર વળેલી ત્રિવલીની ૨૫
 લતાથી શોભતી એવી (સ્ત્રીઓ)ની આકૃતિ જોઇને જેમનું મન વિકાર પામતું
 નથી તેઓ જ ધન્ય છે. એમ કહી શ્રીઆમે (તેમને) દંડપ્રણામ કર્યો.

એક દહાડો રાજમાર્ગે જતાં રાજએ ૧હાલિકની સ્ત્રી કે જેણે
 એરંડનાં મોટાં પાંદડાં વડે પોતાના પયોધરના વિસ્તારને ઢાંક્યો હતો તેને
 એરંડનાં પાંદડાં વીણતી ધરના પાછળના ભાગમાં જોઇ અને તે ગાથાર્થ

ખોલ્યો કે તોપણ ઉત્તમ પત્ર વડે રહિત બનેલો એરડો તરુઓમાં શોભે છે જ. એ સૂરિ આગળ સમસ્યારૂપે તેણે અર્પણ કર્યું. સૂરિએ કહ્યું કે એને ઘેર હાલિકની વહુ એટલા જ પર્યોધરવાળી વસે છે. રાજને અચંખા થયો કે અહો ઉત્તમ સારસ્વત !

- ૫ એક દહાડો સાંજે કોઇ પ્રોપિતભર્તૃકાને વાંકી ડોકે હાથમાં દીવો લઇ વાસભવન તરફ જતી (રાજને) જોઇ, અને (એથી) સૂરિ આગળ તે અડધી ગાથા ખોલ્યો કે પથિકની જ્યાં વાંકી ડોકે દીવો જુએ છે. સૂરિએ એ ગાથાનો પૂર્વાર્દ્ધ કહ્યો કે પ્રિયના સ્મરણથી ટપકતાં અશ્રુની ધારા (દીવા ઉપર) પડે તેવી ભીતિથી (તે તેમ કરે છે).
- ૧૦ એમ સૂરિ અને રાજ ધર્મપરાયણ રહી સુખેથી વખત પસાર કરતા હતા.

- એક વાર ધર્મ રાજને આમ રાજ પાસે દૂત મોકલ્યો. તેણે આવીને કહ્યું કે હે રાજન્ ! તમારી વિચ્છાણતાથી ધર્મ રાજ સંતોષ પામ્યા છે. વળી તેમણે કહ્યું (કહેવડાવ્યું) છે કે આપ અમને છેતરી ગયા, કેમકે (અમારે) ઘેર આવેલા આપનો અમારાથી થોડો ધણો કશો
- ૧૫ પણ સત્કાર કરાયો નથી. હવે સાંભળો. અમારા રાજ્યમાં ખૌદ દર્શનનો અનુયાયી વર્ધનકુંજર નામનો મહાવાદી વિદેશથી આવેલો છે. એ વાદ માટે ઉત્સુક છે. તમારા રાજ્યમાં જે કોઇ વાદી હોય તેને લાવો. અમારે તમારી સાથે ધણા વખતથી વેર છે. (આનો નીકાલ એમ કરવો કે) એ ખેમાંથી જે કોઇ વાદી જીતે તેનો સ્વામી ખીજનું
- ૨૦ રાજ્ય લઇ લે. જે અમારો વાદી જીતે તો તમારું રાજ્ય અમારે લઇ લેવું. આ (આપણી) સરત છે. કેવળ વાણી-યુદ્ધ થવા દો. માણસોને કદર્યના (કરાવવાથી) શો લાભ ? આમે કહ્યું કે હે દૂત ! તે જે કહ્યું તે ધર્મે કહેવડાવ્યું છે કે તારા મુખમાં ચેળ આવવાથી તું કહે છે ? જે તારા સ્વામી વાદમાં હું જ્ય પામું તો સમ્રાજ રાજ્ય આપે (એ
- ૨૫ વાત સાચી હોય) તો વાદીને લઇને અમે આવીએ છીએ. દૂતે કહ્યું કે કારણને લીધે યુધિષ્ઠિર 'દ્રોણ'પર્વમાં અસત્ય ખોલ્યા. મારા સ્વામી તો કારણવશાત્ પણ જૂઠું ખોલતા નથી. આમે દૂતને (પાછો) મોકલ્યો. ઠરાવેલા દિવસે ખપ્ખલદિને લઇને અર્ધ માર્ગે કહેલે (નક્કો કરેલે) સ્થાને આમ ગયો. ધર્મ રાજ પણ વર્ધનકુંજર વાદીન્દ્રને લઇને
- ૩૦ ત્યાં આવ્યો. 'પરમાર' વંશના નરેન્દ્ર મહાકવિ વાક્યપતિ કે જેઓ પોતાના સેવક હતા તેમને સાથે લઇને તે આવ્યો. યોગ્ય પ્રદેશમાં આ-

વાસો તેણે અપાવ્યા. પેલા એ વાદી પ્રતિવાદીએ પક્ષ અને પ્રતિપક્ષ
 ગ્રહણ કરીને વાદનો પ્રારંભ કર્યો. સભ્યો કૌતુકથી આક્ષિપ્ત બની જોવા
 લાગ્યા. અને અસાધારણ પ્રતિભાવાળા હતા. વાદમાં છ મહિના ચાલ્યા
 ગયા. (પરંતુ) એમાંથી કોઈ હાર્યું કે જીત્યું નહિ. આમે સાંજે સૂરિને કહ્યું
 કે રાજકાર્યમાં બાધ આવે છે, વાસ્તે આને જલદી જીતો. સૂરિએ કહ્યું કે ૫
 સવારે એનો નિગ્રહ કરીશ; બ્રાન્તિ રાખશે નહિ. રાત્રે સૂરિએ મન્ત્રની
 શક્તિથી મંડળમાં હાર, અર્ધ હાર, મણિ અને કુંડળથી અલંકૃત દેહવાળી,
 દિવ્ય અંગરાગ અને વસ્ત્રવાળી તેમજ દિવ્ય કુસુમના સુવાસથી જેણે
 ભુવનના ઉદરને વાસિત કર્યું છે એવી ભગવતી ભારતીને સાક્ષાત્ જોલાવી.
 તેમણે તત્કાળ જનાવેલાં ચૌદ દિવ્ય કાવ્યો વડે એની સ્તુતિ કરી. ૧૦
 દેવીએ કહ્યું કે હે વત્સ! મને કેમ યાદ કરી? સૂરીશ્વરે કહ્યું કે વાદમાં
 છ મહિના લાગ્યા છે. (હવે) એવું તમે (કંઈ) કરો કે જેથી એ
 નિરુત્તર બને. દેવીએ કહ્યું કે હે વત્સ! એણે મને પૂર્વે સાત ભવ
 પર્યંત આરાધી છે. મેં આ ભવમાં એને અક્ષયવચન-ગુટિકા આપી છે.
 તેના પ્રભાવથી ચક્રવર્તીના નિધિની પેઠે એના વચનની હાનિ થતી ૧૫
 નથી. સૂરિએ કહ્યું કે હે દેવી! શું તમે જૈન શાસનના વિરોધી છો કે
 મને જયલક્ષ્મી આપતાં નથી? ભારતીએ કહ્યું કે વત્સ! હું જીતવાનો
 ઉપાય કહું છું. (કાલે) સવારે વાદ શરૂ થતાં સર્વે સભ્યોને તારે
 મુખશૈલ્ય કરાવવું. કોગળા કરતાં એના (વર્ધનકુંજરના) મુખમાંથી
 મારી ઇચ્છાથી ગુટિકા નીકળી પડશે એટલે તું જીતીશ. પરંતુ ૨૦
 એક યાચના કરું છું કે મારી સ્તુતિના ચૌદમા કાવ્યનો તારે કોઈની
 આગળ પ્રકાશ કરવો નહિ; કેમકે એનું પકન થતાં મારે અવશ્ય પ્રત્યક્ષ
 થવું પડશે. હું કેટલાની આગળ પ્રત્યક્ષ થાઉં? આવા ક્લેશથી સર્વું.
 એમ કહીને દેવી વીજળીના ઝખકારાની પેઠે અંતર્ધાન થઈ ગઈ. સૂરિએ
 રાત્રે પોતાના એક અત્યંત આપ્ત શિષ્યને વાક્યપતિ રાજા પાસે ૨૫
 મોકલી કહેવડાવ્યું કે સૂરિ એમ કહે છે કે હે રાજન્! તમે વિદ્યા-
 નિધિ છો. 'લક્ષણાવતી' પુરીમાં તમારો અમને પરિચય થયો હતો.
 તેવારે તમે કહ્યું હતું કે હે ભગવન્! તમે ઇચ્છા રહિત છો એટલે
 હું આપની શી ભક્તિ દર્શાવું? તે વેળા અમે કહ્યું હતું કે અવસરે
 કોઈક પ્રકારની ભક્તિ કરાવીશું. આપે કહ્યું કે એમ હો. એ અવસર ૩૦
 હવે અહીં ઉપસ્થિત થયો છે. વાક્યપતિએ શિષ્યને પૂછ્યું કે સૂરિ મને
 શી આજ્ઞા કરમાવે છે? હું એમના આદેશ પ્રમાણે અચ્ચિત વર્તીશ.

- શિષ્યે નિવેદન કર્યું કે હે રાજન્! ગુરુ એવો આદેશ કરે છે કે સવારે ધર્મ અને આમ સભામાં બેઠા હોય ત્યારે તમારે કહેવું કે મુખશૌચ (કર્ચા) વિના ભારતી પ્રસન્ન થતી નથી; વાસ્તે વાદી, પ્રતિવાદી, સભ્યો અને સભાપતિ એમ સર્વે શૌચ કરો. એટલું કરાવશે તો આપે
- ૫ અધો સ્નેહ દાખવ્યો જ છે (એમ અમે માનીશું). વાક્યપતિએ એ (વાત) સ્વીકારી. શિષ્યે ગુરુ પાસે જઈ તેણે કરેલી પ્રતિજ્ઞા કહી (સંભળાવી). ગુરુ સંતોષ પામ્યા. સવારે ભગવાન્ સૂર્યનો ઉદય થતાં પૂર્વ દિશાનું વદન લાક્ષાથી આક્ષિપ્ત થયું એટલે રાજાએ સભામાં આવ્યા. વાક્યપતિએ અધાને-આહ વાદીન્દ્રને પણ મુખશૌચ કરાવ્યું.
- ૧૦ તેના મુખકમલમાંથી ગુટિકા પત્તદ્વયમાં પડી. અપ્પભટ્ટિના શિષ્યેએ માણસો મારફતે તે પત્તદ્વયને દૂર કરાવ્યું. ગુટિકા સૂરીશ્વરના કબજામાં આવી. દિવ્ય શક્તિથી રહિત અનેલા કણ્ઠને જેમ પાર્થે બાણો વડે હણ્યો હતો તેમ ગુટિકા વગરના ઔદને સૂરીશ્વરે વચનરૂપ બાણો વડે હણ્યો-પરાસ્ત કર્યો. નિરુત્તર અનેલો એ, રાહુથી અસાયેલા ચન્દ્ર જેવો અને
- ૧૫ હિમાનીથી લુપ્ત અનેલા-બળી ગયેલા ઝાડના ખંડની જેવો અત્યંત નિસ્તેજ થઈ ગયો. તેવારે અપ્પભટ્ટિને નિર્વિવાદ 'વાદિકુંજરકેસરી' એવું બિરુદ પોતાના તેમજ પારકા (જનો)એ આપ્યું, ધર્મે સપ્તાંગ રાજ્ય આમને આપ્યું. આ ગ્રહણ કરો. ધર્મથી રાજ્ય મળે છે. એમાં ચર્ચા શી હોઈ શકે? આમે ગ્રહણ કર્યું. તે વેળા સૂરિએ આમને
- ૨૦ કહ્યું કે હે નરેશ્વર! રાજ્ય ધર્મને પાછું આપ. એ મોટું દાન છે અને તે તને શોભે છે. તું પરંપરાથી રાજાનો સ્થાપનાચાર્ય છે. પૂર્વે શ્રીરામે વનમાં રહે રહે મુગ્રીવ અને બિલીપણને રાજા બનાવ્યા હતા. તું પણ આ યુગના રાજાઓમાં તેના (અર્થાત રામના) જેવો છે. આ વચન (સાંભળતાં)ની સાથે જ ગંભીરતા અને ઉદારતાના ધામરૂપ
- ૫ આમે તે ધર્મને તેનું રાજ્ય પાછું આપી તેને વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. પોતાના એક સો મત્ત લાથીઓ, એક હજાર ઊંચા ઘોડાઓ, વરૂથી યુક્ત એક હજાર રથો અને એક સો વાદિત્ર તેણે આપ્યાં. બધા પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા. કાર્તિ વડે જેમણે સાત ભુવનોને શ્વેત બનાવ્યા છે તેવા સૂરિએ અને (આમ) નૃપે 'ગોપગિરિ'માં શ્રીમહાવીરને વંદન કર્યું. તે વેળા સૂરિએ
- ૩૦ શ્રીવીરનું સ્તવન રચ્યું. શાન્તો વેષઃ શમસુખફલાઃ ઇત્યાદિ ૧૧ કાવ્યમય એ (સ્તવન)નો આજે પણ સંવમાં પાઠ કરાય છે. સંધે પ્રભુને નમન કરી સ્તુતિ કરી કે જેનો ઉદય થતાં અંધારૂં પણ રહેતું

નથી તેમજ અન્ય તેજ પણ રહેતું નથી એવા સૂર્યનો ઉદય જ પ્રશંસા-
પાત્ર છે. ખીજના ઉદયનું ગ્રહણ શું કામનું છે ?

એક દહાડો પ્રભુએ પોતાના તેમજ અન્યના સિદ્ધાંતોનાં સુભાષિતો
વડે (આમ) રાજને પ્રતિબોધ પમાડી તેને મઘ, માંસ ઇત્યાદિ સાત
વ્યસનોનો નિયમ કરાવ્યો અને સમ્યક્ત્વમૂલક ૧૧ વ્રતનો રાગી શ્રાવક
બનાવ્યો; (કેમકે) અતિથિસંવિભાગરૂપ આરમા વ્રતનો તો પહેલા અને
છેલા તીર્થકરના (તીર્થમાં) રાજ્યોને માટે સિદ્ધાંતમાં નિષેધ
કરાયેલો છે.

એક વાર 'લક્ષણાવતી'માં (પેલા) બૌદ્ધ વર્ધનકુંજરે ગદ્ગદ (કંકે)
ધર્મ રાજને કહ્યું કે મને બંધુભક્તિએ જીત્યો તેમાં મારો દોષ નથી;
કેમકે બંધુભક્તિ નરરૂપ સરસ્વતી છે, પ્રતિભામય પિંડ છે, અને
સરસ્વતીના પુત્ર છે. એનું મને દુઃખ નથી. પરંતુ મને એ દુઃખ થાય
છે કે તારો સેવક હોવા છતાં વાકપતિ રાજ્યે સૂરિએ કરેલા ભેદથી
(તેમની સાથે મળી જઈ) મારા મુખમાંથી શૌચના ઉપાયથી ગુટિકા
હરાવી લીધી. એટલું કહીને મોટી પોક મૂકીને તે રડ્યો. રાજ્યે
તેને રુદન કરતાં અટકાવ્યો અને કહ્યું કે શું કરીએ ? આ અમારો
લાંબા વખતનો સેવક છે. એણે અનેક સમરાંગણમાં વિજ્યની પ્રતિષ્ઠા
મેળવી છે. (વળી એ) પ્રબંધકર્તા કવિ છે એટલે એનો પરાભવ કરવા
રુચિ નથી. આ એનો અપરાધ માફ કર. તે ઉપરથી બૌદ્ધ મૂગો રહ્યો.

થોડેક દિવસે યશોધર્મ નામના પાસેના દેશના પરાક્રમી રાજ્યે
'લક્ષણાવતી' આવીને લડાઈમાં ધર્મ રાજને મારી નાંખ્યો અને (એનું)
રાજ્ય લઈ લીધું. વાકપતિ પણ કેદ પકડાયો. તેણે કારામૂલમાં પડ્યા પડ્યા
ગૌડવધ નામનું પ્રાકૃત મહાકાવ્ય રચીને યશોધર્મ રાજ્યધરને બતાવ્યું. ગુણ-
વિશેષને જાણવાવાળા તેણે (એ ઉપરથી) એને સત્કાર પૂર્વક કારાગૃહથી
છોડ્યો અને ખમાવ્યો. (કહ્યું પણ છે કે) વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્ય છે.
ત્યાર બાદ વાકપતિ બંધુભક્તિની પાસે ગયો. એ બેની વચ્ચે પહેલાં
પણ મિત્રતા હતી. તે હવે વિશેષ વધી. એ વાકપતિએ મહામહુવિજ્ય
નામનું પ્રાકૃત મહાકાવ્ય રચ્યું અને આમને બતાવ્યું. આમે એક લાખ
સુવર્ણ ટંક તેને આપ્યા. ઉદારતા વડે ઉન્નત મનવાળાને પાંચ
હજાર શું, લાખ શું, કરોડ શું અને વળી રત્નવતી વસુંધરા પણ શું
(હિસાબમાં છે) ?

- એક દહાડો શ્રીઆમિ પ્રભુને પૂછ્યું કે તમે તો તપશ્ચર્યા અને વિદ્યાથી લોકમાં પરમ રેખાને-કીર્તિને પ્રાપ્ત થયેલા છો. (તો હું એ જાણવા માગું છું કે) આપની સાથે જરા પણ બરાબરી કરી શકે એવો અન્ય કોઈ કોઈ પણ સ્થળે છે? અપ્પભક્તિએ કહ્યું કે હે
- ૫ રાજન્! મારા ગુરુભાઈ ગોવિન્દસૂરિ અને નન્નસૂરિ સર્વ ગુણો વડે મારાથી અધિક છે અને તેઓ ' ગૂર્જર ભૂમિમાં ' મોઢેરક'માં (હાલ) છે. ગુણની ઉત્કંઠાથી આમ પરિમિત સેના સાથે ત્યાં ગયો. તે સમયે નન્નસૂરિ વ્યાખ્યાનમાં પ્રસંગોપાત વાત્સ્યાયને કહેલા કામાંગભાવને પલ્લવિત કરતા હતા. રાજન્એ તે સર્વ સાંભળ્યું. (એથી) એને અણ-
- ૧૦ ગ્રમો ઉત્પન્ન થયો. અહો અમે કામી હોવા છતાં આ ભાવો જાણતા નથી. આ તો બરાબર જાણે છે; વાસ્તે આ રોજ સ્ત્રીનો સંગ કરતો હશે. એવાને પ્રણામ કરવાથી શો લાભ? એમ (વિચારી) નમન કર્યા વિના જ ભીડી જઈ જલદી તે ' ગોપગિરિ ' આવ્યો. રાજ ધણે વખતે નજરે પડ્યો એમ (જાણી) સ્નેહથી આક્રાન્ત હૃદયવાળા
- ૧૫ અનેલા પ્રભુ વંદાવવા આવ્યા. (પરંતુ) રાજ આદર રહિત અનેલો હોવાથી તેણે તેમને વંદન કર્યું નહિ. આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસો (વીતી) ગયા.
- એક દહાડો ગુરુએ પૂછ્યું કે હે રાજન્! જેવો તું પહેલાં (અમારો) ભક્ત હતો તેવો હવે નથી. શું એમાં અમારો કોઈ અપરાધ
- ૨૦ (થયો) છે? રાજન્એ કહ્યું કે હે સૂરિવર! આપ જેવા પણ કુપાત્રની પ્રશંસા કરો છો. (એટલે) શું કહેવું? સૂરિએ કહ્યું કે શી રીતે? આમ્ને કહ્યું કે આપે જે આપના એ ગુરુભાઈઓની તારીફ કરી હતી તેમાંના એક નામે નન્નસૂરિને ત્યાં જઈને મેં જોયા તો તેઓ શૃંગારકથાના વ્યાખ્યાનમાં લંપટ હોઈ તપશ્ચર્યાથી રહિત છે (એમ જણાયું). લોહાના તરૂંડ જેવો તે
- ૨૫ ભવસાગરમાં ડૂબે છે અને અન્યને ડૂબાડે છે, માટે એ કંઈ નહિ. સૂરિ સાહીના જેવા મલિન મુખવાળા બની પોતાની વસતિએ ગયા. ત્યાં બેસીને તેમણે બે સાધુઓને 'મોઢેરક'પુર મોકલ્યા (અને) તેમની પાસે કહેવડાવ્યું કે આમ (આપને) વંદન કર્યા વિના આપ પાસેથી (પાછા) આવ્યો છે (અને) આપની આવી આવી નિંદા કરે છે. (માટે) એવું કરો કે જેથી એ
- ૩૦ આપને વિષે તેમજ અન્ય સાધુઓને વિષે તિરસ્કાર (વૃત્તિ)વાળો ન રહે. ત્યાંનું બધું જાણી તે બંનેએ ગુટિકાથી વર્ણુ અને સ્વરનું પરાવર્તન કરી નટનો વેષ ધારણ કર્યો અને તેઓ 'ગોપગિરિ' આવ્યા. તેમણે શ્રી-

વૃષભધ્વજનું ચરિત્ર નાટકરૂપે રચ્યું. તેમણે નટોને (તે) શીખવ્યું, (અને) **આમ** રાજા પાસે (નાટક ભજવી ખતાવવા) અવસરની યાચના કરી. રાજાએ અવસર આપ્યો. તે તે રસના ભાવના જાણુકાર સભ્યો મળ્યા. (એટલે) તેમણે નાટક દેખાડવો શરૂ કર્યો. **ભરત** અને **બાહુબલિના** યુદ્ધના અવસરનો અભિનય થવા લાગ્યો. વ્યૂહની રચના, શસ્ત્રનો રણરણાટ, ૫
 વીરની વર્ણના, ભટ્ટોનો કોલાહળ, ઊઠતી વેળા ધુધરીઓનો અણુકાર ધત્યાદિનું વર્ણન કરવાનું તેમણે (અભિનયપૂર્વક) જ્યારે આરંભ્યું અને રસનું ધારારૂઢ અવતરણ થયું-રસની ધારા છૂટી ત્યારે શ્રી**આમ** તેમજ તેના સુભટો **કાલિન્દી**ના પ્રવાહના જેવી શ્યામ અને લાંબી તરવારો ખેંચીને ઊભા થઈ મારો મારો એમ ઓલવા લાગ્યા. એટલામાં ૧૦
નન્નસૂરિએ પોતાનાં રૂપ અને મુદ્રા પ્રગટ કરી કહ્યું કે હે રાજા ! હે રાજા ! હે સુભટો ! હે સુભટો ! સાંભળો. આ (તો) કથાયુદ્ધ છે, નહિ કે સાક્ષાત્ (યુદ્ધ) છે; (વાસ્તે) સંભ્રમથી સર્વું. એમ કહીને લલિગત બનાવેલા અને વિસ્મય પામેલા તે રાજા વગેરે આકાર ગોપવીને રહ્યા. તે વેળા **ગોવિન્દસૂરિ**એ અને **નન્નસૂરિ**એ રાજાને કહ્યું કે (તારી સમજ ૧૫
 પ્રમાણે) અમે ખરેખર શૃંગારના અનુભવી હોઈ તેની યથાર્થ રીતે વ્યાખ્યા કરવાનું જાણીએ છીએ. શું યુદ્ધ-ક્ષેત્રમાં પણ અમે આપની જેમ પ્રવેશ કર્યો છે ? (ખરી વાત તો એ છે કે) શસ્ત્ર દેખતાં હરણની જેમ અમે ખીએ છીએ. આજપણાથી (જ) વ્રત ગ્રહણ કરેલા એવા અમે પાપથી ડરીએ છીએ; પરંતુ **ભારતી**ના પ્રભાવથી હિદ્ભવતી વચન-શક્તિ ૨૦
 વડે સર્વ રસોને જીવંત જેવા દર્શાવી (શક્તિએ) છીએ. હે રાજા ! 'મોઢેરક'માં જેમણે તારી (સમક્ષ) **વાત્સ્યાયન**ના ભાવોનું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું તે **નન્નસૂરિ** અમે છીએ અને આ **ગોવિન્દસૂરિ** છે. તેવારે તને મિથ્યા વિકલ્પ થયો. રાજા સત્વર શરમાઈ ગયો. તેણે તે બે સૂરિઓની ક્ષમા યાચી અને **બપ્પભટ્ટિ**ની પૂજા કરી. તે બે (સૂરિઓ) કેટલાક દિવસ ૨૫
 રાજા પાસે રહીને **બપ્પભટ્ટિ**ની અનુજ્ઞાપૂર્વક પાછા 'મોઢેર'પુર ગયા. કેટલોક સમય વીત્યો. (ત્યાર બાદ) એક દહાડો ગાનારાનું ટોળું આવ્યું, તેમાં તમાલના જેવા નીલ કમળ જેવાં નેત્રવાળી, ચન્દ્રના જેવા મુખવાળી અને કિન્નરના જેવા સ્વરવાળી એક વિદુષી બાલિકા (સુંદર ગાયન) ગાતી હતી. તેને જોઈને કામદેવના આણુથી (હિદ્ભવેલ) તાપ વડે જર્જરિત થયેલો, ૩૦
 વિવેક વિનાનો બનેલો તેમજ જેનો શૌચ-ધર્મનો અભિનિવેશ લગભગ જતો રહ્યો છે એવો 'કન્યકુબ્જ'નો સ્વામી પ્રભુની સમક્ષ બે પદો

- ખોલ્યો: વદન પૂર્ણ ચન્દ્ર છે, અધરલતા અમૃત છે, દાંતો મણિઓની માળાઓ છે, કાંતિ શ્રી છે, ગતિ હાથી છે, સુવાસ પારિભ્રમતક વૃક્ષો છે, વાણી કામધેનુ છે અને કટાક્ષલહરી કાલકૂટ (વિષ)ની છટા છે તો હે ચન્દ્રમુખિ ! શું તારે માટે (જ) દેવોએ 'ક્ષીર'સાગરનું મંથન કર્યું ? ઉત્પત્તિસ્થાન ખરેખર નિર્મળ
- ૫ નથી. વર્ણ (પણ) વર્ણન કરવા લાયક નથી. શોભા (તો) દૂર રહી (પણ) શરીરે લગાડતાં કાદવ (ઓપડચો છે એવી) શંકા વિસ્તાર પામે છે. (છતાં) વિશ્વ વડે પ્રાર્થના કરવા લાયક અને સમગ્ર સુગંધી દ્રવ્યોના ગર્વને હરનારો એવો કર્તૃત્રીમાં કયો પરિમલનો ગુણ છે તે અમે જાણતા નથી. (એ સાંભળીને) સૂરિએ વિચાર કર્યો કે અહો મોટાઓને પણ
- ૧૦ કેવો મતિ-વિપર્યાસ થાય છે ! અનેક છિદ્રોમાંથી ગળતા તે તે મેલ વડે ભીંજાયેલી (ખરડાયેલી) કોષ ભસ્ત્રા સેંકડો સંસ્કારોથી અડધી ક્ષણને માટે બાહ્ય કાંતિને પામે. આંતરિક તત્ત્વોના રસના કલ્લોલોથી જેમની બુદ્ધિ પ્રક્ષાલિત થયેલી છે તેવા પણ આ (ભસ્ત્રા)ને કાંતાની બુદ્ધિથી ખરેખર આલિંગન કરે છે, સ્તવે છે અને નમે છે તો અત્ર કોની આગળ યોગ્ય કરવો ?
- ૧૫ સભા બહી. (પેલી) માતંગી સાથે હું રહીશ એવી બુદ્ધિથી ત્રણ (જ) દિવસમાં રાજ્યને નગરની બહાર મહેલ (તૈયાર) કરાવ્યો. તે (વાત) શ્રીબૃહસ્પતિસૂરિના જાણવામાં આવી, કેમકે જગતનું (ધૃતિ) વૃત્ત તેમ (ના જેવા) ને (તો) ધ્યાન દ્વારા પ્રત્યક્ષ હોય છે. પછી (કુર્મ કરીને) આ નરકે ન જાઓ એવી કૃપાથી તેમણે યોગદાયક પદો તૈયાર થતા
- ૨૦ મહેલના ભારોટિયા ઉપર રાત્રે ખડી વડે લખ્યાં. જેમકે હે જળ ! શીતલતા એ તારો ગુણ જ છે. તેની પાછળ નિર્મળતા (તો) સ્વાભાવિક છે. તારા સંગથી ખીજ અપવિત્ર પવિત્રતાને પામે છે એટલે તારી પવિત્રતા વિષે તો અમારે કહેવું જ શું ? વળી એથી પણ વધારે તારી સ્તુતિનું પદ એ છે કે તું પ્રાણી (માત્ર)નું જીવન છે. (આમ છતાં)
- ૨૫ તું નીચ માર્ગે જ્યારે જાય છે તો તને રોકવાને કોણ સમર્થ છે ? સુંદર વૃત્ત અને ગુણથી યુક્ત, મહામૂલ્યશાળી, અતિશય આદરણીય અને મનોહર તેમજ કાન્તાના પીન પર્યોધરના તટને ઉચિત અને રમણીય આકૃતિવાળા (કિન્તુ) અરે પામરીના કંકને કંકને વળગીને ભક્ષ્ય બનેલા એવા હે હાર ! તું તારું ગુણીપણું હારી ગયો છે. જીવન જળના બિન્દુ
- ૩૦ સમાન છે. સંપત્તિઓ (જળના) કલ્લોલ જેવી ચપળ છે. પ્રેમ સ્વપ્ન જેવો છે. (વાસ્તે) તું જે જાણે છે તે કર. જેનાથી લોકમાં લજવાવું પડે અને જેનાથી પોતાના કુળનો ક્રમ મલિન બને એવું કાર્ય કુલીનોએ

કંઠે પ્રાણુ આવવા છતાં કરવું નહિ. સવારે એ પદોને આપમે પોતે
 જોયા અને અક્ષર તેમજ કવિત્વની ગતિ ઝોળખ્યાં. અહો ગુરુતી મારા
 ઉપર કૃપા ! અહો મારી. પાપાભિમુખતા ! એમ (વિચારી) તે
 લજવાઇ ગયો. તે વિચારમાં પડી ગયો કે માતંગીના સંગરૂપ આ પાપ
 મેં સંકલ્પથી કર્યું છે. (દુઃખના) એ ભાર વડે (લલ્લએલો) હું ક્યાં ૫
 જાઉં ? શું કરું ? ગુરુને કેવી રીતે મુખ ખતાવું ? શી તપશ્ર્ચર્યા કરું ? કયું
 તીર્થ સેવું ? જાંચું મુખ રાખી જાઉં ? કૂવે પહું ? શસ્ત્રથી આપઘાત કરું ?
 અથવા જાણ્યું-સર્વ લોક સમક્ષ પાપ કહી કાષ્ઠભક્ષણ કરું. એ
 પ્રમાણે ટળવળતા એવા તેણે નોકરોને હુકમ કર્યો કે અગ્નિ સળગાવો.
 તેમણે અગ્નિ સળગાવ્યો. (એવામાં) શ્રીખંપભટ્ટિસૂરિ આવ્યા. ચારે વર્ણ ૧૦
 મળ્યા. તે પાપ (રાજ્યએ તેમની આગળ) કહ્યું. આમ જોવો એકદમ
 અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા જતો હતો તેવામાં (જ) સૂરિએ હાથ ઝાલી તેને
 કહ્યું કે હે રાજન ! તું શુદ્ધ છે, ખેદ નહિ કર. તે તે પાપ સંકલ્પ માત્રથી
 કર્યું હતું, નહિ કે સાક્ષાત્ ; સંકલ્પથી તે અગ્નિમાં પ્રવેશ પણ કર્યો છે.
 (વાસ્તે) હવે તું શુદ્ધ થયો છે. ચિરકાળ તું ધર્મ કર. માનસિક કર્મ, ૧૫
 મનથી, વાચિક વાણીથી અને કાયિક કાયાથી ખુદ્ધિશાળીઓ તરી જાય
 છે. આવા વચનથી સૂરિએ અગ્નિનું વિસર્જન કરાવ્યું-ઓલની નંખાવ્યો
 અને રાજને જીવનો રાખ્યો. લોક રાજ થયા. સૂરિ (પણ) ખુશી થયા.
 સમયાંતરે વાકુપતિ રાજ ' મથુરા ' ગયો. ત્યાં તે શ્રીપાદ ત્રિહંડી
 થયો. એ (વાત) લોક પાસેથી જાણીને આપમે સૂરિને કહ્યું કે આપે ૨૦
 મને પણ શ્રાવક બનાવ્યો છે. આપની દિવ્ય વાણી પ્રસન્ન જ છે.
 (પરંતુ) આપણી શક્તિની પરમ રેખા હું ત્યારે જ જાણું કે જ્યારે આપ
 વાકુપતિને જૈન દીક્ષા લેવડાવો. આચાર્યવર્ચે પ્રતિજ્ઞા કરી કે જે
 વાકુપતિને હું મારો શિષ્ય શ્વેતાંબર બનાવું તો (જ) મારી વિદ્યા
 પ્રમાણ છે. વાકુપતિ ક્યાં છે એટલું જ કહો. રાજ્યએ કહ્યું કે એ ૨૫
 ' મથુરા 'માં છે. સૂરિ શ્રીઆમના ઘણા આપ જનો સાથે ' મથુરા '
 ગયા. તેઓ (ત્યાંના) ' વરાહમંદિર ' નામના પ્રાસાદમાં ગયા તો ધ્યાનસ્થ
 (દશામાં) વાકુપતિ તેમના જોવામાં આવ્યા. તેમની પાછળ (જિલા) રહી
 સૂરિએ જાંચે સ્વરે આશીર્વાદો બોલવા માંડ્યા: લોકની સમક્ષ (તેમના
 દેખતાં) સંખ્યાને હાથ જોડી નમન કરી તું તેની યાચના કરે છે. વર્ણી ૩૦
 હે નિર્લજ્જ ! તું ખીજ (સ્ત્રી ગંગા)ને માથે ધારણ કરી રાખે છે એ
 પણ મેં સહન કર્યું. (પરંતુ) અમૃતના મંથનથી જ્યારે હરિને લક્ષ્મી

- મળી ત્યારે તેં ઝેર શું કરવા આધું ? માટે હે સ્ત્રીલંપટ ! મને સ્પર્શીશ નહિ એમ ગૌરી વડે સંખોધાયેલા હુર તમારું રક્ષણ કરો. એક નેત્ર ધ્યાનના નિમીલનથી અડધું ખીડાયેલું છે. ખીજું નેત્ર પાર્વતીના વિશાળ નિતંબ ઉપર શૃંગારના ભારથી ઢળેલું છે. અન્ય (ત્રીજું) નેત્ર દૂરથી
- ૫ ખેંચેલા ધનુષ્યવાળા કામદેવ ઉપરના કોપના અગ્નિથી ઉદ્દીપ્ત થયેલું છે (આ પ્રમાણેનાં) શંભુનાં સમાધિ-સમયે ભિન્ન રસવાળાં ત્રણ નેત્રો તમારું રક્ષણ કરો. એક હતો રામ. હું. તેની સ્ત્રી સીતા હતી. હું. પિતાના વચનથી ' પંચવટી ' વનમાં વિચરતા તે (રામ) ની એ (પત્ની) ને રાવણુ હરી ગયો. એવી કથાને જનની દ્વારા નિદ્રાર્થે હુંકારપૂર્વક
- ૧૦ સાંભળતા હુરિની પૂર્વ સ્મરણથી ક્રોધને લીધે કુટિલ અનેલી અને બૂ વડે ભંગુર દષ્ટિએ (તમારું) રક્ષણ કરો. સંભોગને અંતે (થાકી જવાથી) એક હાથે નાગપતિ (શેષ) ના ઉપર (પોતાના શરીરને) ભાર મૂકીને- શરીર ટેકવીને અને ખીજા હાથે વસ્ત્ર ઝાલીને બેઠતી એવી તથા વળી છૂટી ગયેલા ચોટલાના ભારને ખલા ઉપર ધારણ કરતી એવી તેમજ
- ૧૫ જેના આવા દેહની કાંતિને જેતાં જ જેનામાં સંભોગની પ્રીતિ અમણી (ઉત્તેજિત) થઈ એવા વિષ્ણુએ જેને આલિંગન આપીને શ્યામાં નાખી એવી લક્ષ્મીનું અલસ અને શોભતા હાથવાળું શરીર (તમને) પવિત્ર કરો. આ પ્રમાણે તેઓ બહુ બાલ્યા. ત્યાર બાદ વાકપતિએ ધ્યાન મૂકીને સામા આવી સૂરિને કહ્યું કે હે અપ્પભટ્ટિમિશ્ર ! તમે શા
- ૨૦ માટે મારી સામે શૃંગાર અને રૌદ્રરૂપ અંગવાળો પદ્યપાઠ કરો છો ? અપ્પભટ્ટિએ કહ્યું કે તમે સાંખ્ય છો. કેટલાક સાંખ્યો નિરીશ્વર(વાદી) છે અને કેટલાક ઈશ્વરને દેવ (તરીકે માને) છે. તે સર્વને રપ તત્ત્વો (સંમત) છે. એમ જાણીને અમે તમારા ઇષ્ટ દેવતાના આશીર્વાચનો બોલીએ છીએ. સમયના જાણકારોએ શ્રોતા સમક્ષ તેની રચિ અનુસાર પઠન કરવું જોઈએ. વાકપતિએ કહ્યું કે જોકે એ (વાત) ઠીક છે,
- ૨૫ તોપણ હું તો મુમુક્ષુ છું. મારું મરણ સમીપ આવેલું જાણી અહીં પરબ્રહ્મનું ધ્યાન કરવા આવ્યો છું. ત્યારે શું રુદ્ર વગેરે મુક્તિના દાતાર નથી એમ તમે માનો છો એવું અપ્પભટ્ટિએ પૂછ્યું. વાકપતિએ કહ્યું (નથી) એમ (મને) લાગે છે. અપ્પભટ્ટિએ કહ્યું કે ત્યારે જે મુક્તિ આપવા સમર્થ છે તે (નું સ્વરૂપ) સાંભળો. હું કહું છું કે તે (તો)
- ૩૦ જિન જ છે. મદ્યથી, માનથી, કામથી, ક્રોધથી, લોભથી અને સંમદથી અત્યંત પરાજિત એવા અન્ય દેવોની સામ્રાજ્યની પીડા વ્યર્થ છે. (જિનની) દષ્ટિ કરુણારૂપ કલ્પોલોથી (યુક્ત) પુટ જેવી છે, એનું

મુખ સૌમ્ય છે, (એના) આચાર પ્રશમની ખાણ છે, પરિકર શાંત છે અને દેહ પ્રસન્ન છે તેથી હું એમ માનું છું કે ઘડપણ, જન્મ અને મરણનો નાશ કરનારા એવા દેવાધિદેવ જિન (જ) છે; કેમકે અન્ય દેવાનું આતું સ્વરૂપ વિશ્વમાં જોવામાં આવતું નથી. આ પ્રમાણે તેમણે ધણું કહ્યું. વાકપતિએ કહ્યું કે એ જિન ક્યાં છે? સૂરિએ કહ્યું કે ૫
સ્વરૂપથી મોક્ષમાં અને મૂર્તિથી જિનમંદિરમાં. વાકપતિએ કહ્યું કે હે પ્રભુ! તે બતાવો. પ્રભુ પણ તેને આમ રાજ્યે કરાવેલા જિનાલયમાં લઇ ગયા અને તેમણે પોતે જ પ્રતિષ્ઠા કરેલા શ્રીપાર્શ્વનાથનું દર્શન કરાવ્યું. શાંત, કાંત અને નિરંજન રૂપ જોઇ બોધ પામેલો એ બોલ્યો કે આ દેવ નિરંજન છે એમ એના આકાર (માત્ર)થી જ જણાય છે. તે વેળા ૧૦
અપ્પભાટ્ટિસૂરિએ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ (એ ત્રણ) તત્ત્વો કહ્યાં—સમ-જ્ઞાન્યાં. (એથી) એ રાજી થયો. મિથ્યાત્વરૂપ વેપને છોડીને તેઓ શ્વેતાંબર જૈન મુનિ થયા. તેમણે જિનને વંદન કર્યું અને ઉચ્ચાર્યું કે કરતૂરી વડે સુવાસિત એવા આ લલાટ વડે સેવકનું રૂળ છે. તો હે જિનવર! પ્રણામને કલુષિત કરવા હું કેમ ઇચ્છા રાખું? અને ગૃહસ્થો ૧૫
ઘડહડ જાય છે. કોણ કેને ખરેખર વિપત્તિ કહે? આરંભી આરંભીને પૂજે છે, (પણ) શું કાદવ કાદવથી શુદ્ધ થાય કે? આયુષ્ય(નો અંત) અત્યંત પાસે આવ્યો એટલે ‘ મથુરા ’ના ચાતુર્વર્ણ્ય (શ્રીસંઘ) તેમજ આમ રાજના મંત્રિજનની પણ સમક્ષ સૂરિએ એમને ૧૮ પાપરથાનકો ત્યજવ્યાં અને પંચપરમેષ્ઠીરૂપ નમસ્કાર સંભળાવ્યો. જીવોને વિષે ક્ષામણા ૨૦
કરાવેલા વાકપતિ સુખેથી દેહ છોડી સ્વર્ગે ગયા. એ સર્વ (હકીકત)થી પ્રધાનોએ તેમજ ખીજાઓએ રાજને પ્રથમથી જાણીતો કર્યો હતો. પછી અપ્પભાટ્ટિ ‘ ગોપગિરિ ’ ગયા (ત્યારે તેમણે પણ તે કહી). રાજ્યે સંતુષ્ટ થઇ સૂરીન્દ્રની સ્તુતિ કરી કે સૂર્ય વગેરે અનેક પ્રકાશવાળા છે, પરંતુ પથરા પીગળાવવાના કાર્યમાં કુશળ એવો તો ચન્દ્ર જ છે. ૨૫

એક દહાડો રાજ્યે સૂરિને પૂછ્યું કે (એવું) શું કારણ છે કે જૈન તત્ત્વ જાણતો હોવા છતાં મને વચ્ચે વચ્ચે તાપસ ધર્મ ઉપર પ્રીતિ બંધાય છે? સૂરિએ કહ્યું કે સવારે કહીશ. સવારે આવી તેમણે કહ્યું કે હે રાજન! ભારતીના વચનથી અમે તારો પૂર્વ ભવ જાણ્યો છે. ‘ કાલિંજર ’ ગિરિને તીરે શાલ નામનો તું તપસ્વી હતો. વળી ૩૦
‘ શાલ ’ના ઝાડ નીચે બે ઉપવાસોને અંતરે ભોજન કરતા એવા તે

- બહુ વર્ષ તપશ્ચર્યા કરી હતી. (તપસ્વી) મરીને તું (અહીં આમ તરીકે) ઉત્પન્ન થયો છે. એની અતિશય લાંબી જટાઓ ત્યાં જ લતામાં અંતરિત થયેલી-વીંટાળાયેલી હજી પણ વિદ્યમાન છે. તે સાંભળીને રાજાએ આત્મ જનોને ત્યાં મોકલ્યા. તેઓ જટા લઇ આવ્યા. સૂરિના વચનની
- ૫ સત્યતા જણાઇ. રાજા સૂરિને પગે લાગ્યો અને પરમ શ્રાવક બન્યો.
- એક વેળા મહેલના ઉપર(ના ભાગમાં) રહેલા આમે કોઇક ધરમાં ભિક્ષા માટે દાખલ થયેલા મુનિને જોયા. ત્યાં એક કામાતુર કામિનીએ ઘેર આવેલા અને પરબ્રહ્મને વિષે એકચિત્તવાળા મુનિ સાથે ક્રીડા કરવાની ઇચ્છાથી બારણાં બંધ કર્યાં (પરંતુ) મુનિ તેને
- ૧૦ ઇચ્છતા ન હતા; એથી તેણે મુનિને લાત મારી. તેમાં તેનું નૂપુર 'કાકતાલીય' ન્યાયથી કે 'અંધવર્તિકા' ન્યાયથી મુનિવરના પગમાં પેસી ગયું. રાજાએ તે જોઇને સૂરિને સમસ્યા આપી કે કમાડ બંધ કરીને યૌવન વડે ગર્વિત વારાંગનાએ અભ્યર્થના કરી. સૂરિએ ઉત્તર આપ્યો કે તે જિતેન્દ્રિયે તેનું કહ્યું માન્યું નહિ. એ પ્રવ્રજિતના પગમાં નૂપુર છે.
- ૧૫ એક દહાડો ભિક્ષાનો અર્થો કોઇ ભિક્ષુક કોઇ પ્રોપિતભત્કાના ધરમાં દાખલ થયો. મહેલના અગ્ર ભાગે રહેલા રાજાએ તેને જોયો. તે (સ્ત્રી) ભિક્ષુકને પારણું (કરાવવા) માટે અન્ન લાવી. (પરંતુ) હિપરથી કાગડાઓ તે ખાઇ ગયા, (કેમકે) મુનિની નજર તેની નાભિ ઉપર હતી અને તેની નજર તો એના વદનકમળ ઉપર હતી. (આ
- ૨૦ ઉપરથી) આમે સૂરિને સમસ્યા આપી કે ભિક્ષાચર નાભિમંડળ જુએ છે અને તે પણ તેનું મુખકમલ જુએ છે. સૂરિએ કહ્યું કે જાનેના કપાળને તેમજ કડછીને કાગડાઓ બગાડે છે (?). આ સાંભળીને આમને અચંબો થયો. અહો આ સર્વજપુત્ર (જ) છે.
- એક વેળા કોઇક ચિત્રકાર રાજાનું રૂપ આલેખીને રાજા પાસે ગયો.
- ૨૫ અપ્પભટ્ટિએ તેની કળાની પ્રશંસા કરી (તેથી) રાજા પાસેથી તેને લાખ ટંક મળ્યા. (એની પાસે) લેખ્યમય ચાર ઈંચો કરાવાયાં; એક ' મથુરા 'માં, એક ' મોઢેર ' વસહિકામાં, એક ' અણહિલપુર 'માં, એક ' ગોપગિરિ 'માં અને એક ' સતારકાક્ષપુર 'માં (રખાયાં). તે તે સ્થાનમાં પ્રતિષ્ઠા અને પ્રભાવના પણ કરાવવામાં આવી. ખીજું પણ ઘણું કરાયું.
- ૩૦ વખત જતાં આમને ઘેર સુલક્ષણ પુત્રનો જન્મ થયો. ઉત્સવ-પૂર્વક તેનું દુન્દુક એવું નામ સ્થાપ્યું. તે પણ જીવાનીમાં તે તે ગુણ વડે પિતાની પેઠે પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો. એક દહાડો સમુદ્રસેન રાજા વડે

અધિષ્ઠિત 'રાજગિરિ' નામના દુર્ગને આમે રાધ્યો-ધેરો ધાલ્યો. અપરિમિત સેના, ક્રોધાળી વગેરે સામગ્રી અને ભૈરવાદિ યંત્રભેદ યોજનાં. દુર્ગને અતિશય બળપૂર્વક પાડવાનો પ્રારંભ કરાયો, (પરંતુ) તે પડ્યો નહિ. (આથી) આમને ખેદ થયો. તેણે સૂરિને પૂછ્યું કે આ ગગન-સુંખી દુર્ગને હું ક્યારે ગ્રહણ કરી શકીશ ? સૂરિએ કહ્યું કે તારા પુત્રનો પુત્ર નામે ભોજ આ દુર્ગને દષ્ટિપાત માત્રથી પાડી નાખશે; ખીજથી કશું થવાનું નથી. (આ ઉપરથી) આરંભ છોડીને આમ દુર્ગની અહાર બાર વર્ષ રહ્યો અને તેણે શત્રુના મુલકને કબજે કર્યો. (તેવામાં) દુન્દુકને ઘેર પુત્ર જન્મ્યો. તેનું ભોજ નામ પાડવામાં આવ્યું. જન્મતાંની સાથે જ પલંગમાં રાખીને એને પ્રધાનો દુર્ગના દ્વારના અગ્ર ભાગ આગળ લાવ્યાં. તેના કેવળ દષ્ટિપાતથી દુર્ગના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા. રાજ સમુદ્રસેન ધર્મદ્વારથી (અહાર) નીકળી ગયો. આમે 'રાજગિરિ'માં પ્રવેશ કર્યો, (પરંતુ) પ્રભને કંઈ અડચણ કરી નહિ; કેમકે જ્ઞેન મહર્ષિઓ અને રાજર્ષિઓ અકૂર અને દયાળુ હોય છે. રાત્રે 'રાજગિરિ'ના અધિષ્ઠાતાએ આમને કહ્યું કે હે નૃપ ! જ્ઞે તું અહીં રહેશે તો હું તારા લોકને મારી નાંખીશ. આમે ઉત્તર આપ્યો કે લોકને હણવાથી તને શો લાભ છે ? જ્ઞે હણવો હોય તો મને હણ. આમનું એ નિર્ભય વચન સાંભળીને ખુશી થયેલા વ્યંતરે કહ્યું કે તારા સત્વથી હું રાજ થયો છું. (વાસ્તે) કંઈક માગ. રાજએ કહ્યું કે મારે કશાની ન્યૂનતા નથી; માત્ર એટલું જ કહે કે માંડે મરણ ક્યારે થશે ? વ્યંતરે કહ્યું કે તાંડે આયુષ્ય છ માસ જેટલું બાકી રહેશે ત્યારે હું જાતે આવી (તને) કહીશ. આયુષ્ય છ મહિના જેટલું બાકી રહેતાં તે (વ્યંતર) ફરીથી આવ્યો. રાજએ કહ્યું કે માંડે આયુષ્ય કેટલું છે ? વ્યંતરે કહ્યું કે હે દેવ ! આજથી છ મહિના ઉપર 'ગંગા'માં રહેલા 'માગધ' તીર્થમાં હોડી વડે ઉતરતાં મકારથી શરૂ થતા અક્ષરવાળા ગામને તીરે તાંડે મૃત્યુ થશે. પાણીમાંથી ધૂમાડો નીકળતો તું બ્યારે જ્ઞેશે ત્યારે તાંડે મૃત્યુ છે (એમ તારે) જાણવું. (માટે) પારલૌકિક સાધના કરાવી જ્ઞેષ્ટએ. એમ કહી તે દેવજ્ઞાતિનો (વ્યંતર) ગયો. રાજ સવારે સૂરિ પાસે ગયો. સૂરિએ કહ્યું કે હે રાજન્ ! વ્યંતરે તમારી આગળ આયુષ્યનું જે પ્રમાણ કહ્યું છે તે તેમજ છે. (માટે) ધર્મરૂપ ભાથુ ગ્રહણ કરો. તે સાંભળીને રાજ તુષ્ટ થયો અને નવાઇ પામ્યો. અહો જ્ઞાન ! અથવા સૂર્ય તેજસ્વી, ચંદ્ર આનંદકારી, 'ગંગા'નું જળ પવિત્ર

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- અને જ્ઞેન જ્ઞાની હોય એમાં શું આશ્ચર્ય છે ? એ દિવસ ગયા ત્યારે સૂરિ શ્રીઆમની આગળ પ્રસંગવશાત્ શ્રીનેમિનાથનો આશીર્વાદ ખોલ્યા. જેમકે, લાવણ્યરૂપ સુધાના સારની સારણિ સમાન એવી તે સ્નેહવતી ભોજની પુત્રી (રાજમતી), તે લક્ષ્મી, તે નૂતન ઉદયવાણું
- ૫ યૌવન, તે ' દારિકા ', તે જળ તેમજ તે ગોવિન્દ, શિવ, સમુદ્રવિગ્ન્ય પ્રમુખ પ્રિય જનો જેના પ્રેરક (પણ) હતા તે નેમિએ જીવોને વિષે કૃપાનિધિ હોઇ લગ્ન ન કર્યું તે (તમારા) કલ્યાણને માટે (હો). વળી મિથ્યા કાર્યમાં જર્જરિત અનેલા અને કુટુંબરૂપ કાદવમાં ડૂબેલા એવા જેમણે ' ઉજ્જયંત 'માં નેમિને નમન કર્યું નથી તેઓ જીવતા ગણાય તો મુએલા કાણુ છે ? તેવી
- ૧૦ રીતે ' રૈવતક ' તીર્થના મહિમાનું સૂરિએ વિવેચન કરી તેને એવો પલ્લવિત કર્યો કે ભૂમિ ઠોકી કમર કસીને રાજ્યે એકદમ ઊભા થઇ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે ' રૈવતકે ' નેમિને વંદન કર્યા વિના મારે ભોજન ન કરવું. લોકોએ નિષેધ કર્યો કે હે રાજન્ ! (પ્રતિજ્ઞા) ન (લો) ન (લો); (કેમકે) ' રૈવતક ' પર્વત (બહુ) દૂર છે અને તમે નરમ
- ૧૫ (પ્રકૃતિવાળા) છો. રાજ્યે કહ્યું કે મેં લીધેલી પ્રતિજ્ઞા ફરે નહિ. ત્યાર પછી સૂરિને સાથે (લઇને) આમ એક લાખ ભાર વહન કરનારા બળદો, ૨૦૦૦૦ ઊંટો, ૭૦૦ હાથીઓ, એક લાખ ઘોડાઓ, ત્રણ લાખ પાયદળ અને ૨૦૦૦૦ જ્ઞેન કુટુંબો એમ ઉત્તમ સૈન્ય સાથે ૩૨ ઉપવાસ પૂર્વક ' રૈવતક ' તરફ ચાલ્યો. ' સ્તંભ ' તીર્થ સુધી ગયો ત્યાં ક્ષુધાના
- ૨૦ પરિતાપથી વ્યાકુળ થવા છતાં અને પ્રાણ સંદેહમાં પડ્યા તોપણ તેણે અન્ન લીધું નહિ. (આથી) લોક ભયભીત બન્યું. ખિન્ન થએલા સૂરિએ મન્ત્રશક્તિ વડે કૂખાંડી દેવીને સાક્ષાત્ ખોલાવી અને તેમની આગળ કહ્યું કે એવું કરો કે જેથી રાજ જમે અને જીવે. તે વચન ઉપરથી એક મોટા ઘિંબને માથા ઉપર ધારણ કરી કૂખાંડી આકાશમાર્ગે
- ૨૫ આમ પાસે ગઇ અને ખોલી કે હે વત્સ ! તે હું અખિકા છું. તારા સત્વથી તુષ્ટ થઇ છું. ગગનથી આવતી મને તે સાક્ષાત્ જોઇ છે. ' રૈવત 'ના એક ભાગરૂપ ' અવલોકના ' શિખરથી હું આ નેમિનાથનું ઘિંબ લાવી છું. આને તું વંદન કર. આને વંદન કરતાં મૂળ નેમિને વંદન થયું જ ગણાય; વાસ્તે તું પારણું કર. સૂરિએ પણ એ (વાત)નું
- ૩૦ સમર્થન કર્યું. લોકે પણ તેની સ્થાપના કરી. તે ઘિંબને વંદન કરીને રાજ્યે અન્ન લીધું. આજે પણ તે ઘિંબ ' સ્તંભ ' તીર્થમાં પૂજાય છે. એ તીર્થ ' ઉજ્જયન્ત ' એ નામથી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું. (ત્યાર બાદ)

મનોહર વાદિત્ર વગાડતો આમ ' વિમલ ' ગિરિ ઉપર વૃષભધ્વજને ઉત્સવ પૂર્વક વંદન કરી ' રૈવત ' ગિરિ ગયો. ત્યાં તો તે તીર્થ દિગંબરોએ સંધેલું છે એમ (તેના જોવામાં આવ્યું). શ્વેતાંબર સંધ પેસી પણ શકતો ન હતો. આમિ તે જાણ્યું. જાણીને તે બોલ્યો કે યુદ્ધ કરી નિષેધકાને હણી શ્રીનેમિને હું નમન કરીશ. તેવામાં ત્યાં દિગંબરલકત એવા અગ્યાર રાજાઓ એકઠા મળ્યા. બધા યુદ્ધ (કરવા) માટે એકતાન હતા. તે વેળા બ્રહ્મભટ્ટિએ આમને કહ્યું કે હે રાજેશ્વર ! ધર્મકાર્યમાં પાપનો આરંભ કેમ કરાય ? લીલા (માત્ર)થી જ આ તીર્થ આપણા કબજામાં લાવીશ. આપે સ્થિર થઈ રહેવું. આ પ્રમાણે રાજાને બોધ આપી બ્રહ્મભટ્ટિએ દિગંબર તેમજ તેના લકત રાજા પાસે એક પુરુષને મોકલી કહેવડાવ્યું કે જોને આ તીર્થ અગ્નિકા આપે તે પક્ષનું આ તીર્થ માનો. તેમણે કહ્યું કે એ (વાત) વ્યાજબી છે. ત્યાર બાદ બ્રહ્મભટ્ટિએ ' સુરાષ્ટ્ર 'માં રહેનારા શ્વેતાંબર અને દિગંબર શ્રાવકોની પાંચ સાત વર્ષની સેંકડા કન્યાઓ ભેગી કરી. સભ્યો (પણ) એકઠા મળ્યા. બ્રહ્મભટ્ટિએ અંબા દેવી પાસે કહેવડાવ્યું કે જો સર્વ શ્વેતાંબર શ્રાવકોની કન્યા નીચે મુજબની—

“ ઝજ્જિતસેલસિહરે દિક્કલા નાણં નિસીહિયા જસસ ।

તં ધમ્મચક્કલ્લિટ્ઠિ અરિટ્ટનેમિં નમંસામિ ॥ ”

—ગાથા બોલે તો (આ) તીર્થ શ્વેતાંબરોનું અને નહિ તો દિગંબરોનું (ગણવું). ત્યાર પછી (પેલી) મુગ્ધ બાળાઓને બોલાવવામાં આવી. શ્વેતાંબર પક્ષના શ્રાવકોની સર્વે બાળાઓ એ ગાથા બોલી. અપર (દિગંબર)માંથી તો એકે એ ગાથા કહી નહિ; તે ઉપરથી ' રૈવત ' તીર્થ શ્વેતાંબરોનું (સિદ્ધ) થયું. આકાશમાં રહીને અગ્નિકાએ શ્વેતાંબરોના ઉપર ફૂલની વૃષ્ટિ કરી. તેથી નાસીને દિગંબરો ' મહારાષ્ટ્ર ' વગેરે દક્ષિણ દેશોમાં ગયા. રાજાએ તેમજ ઘણા વખતથી એકત્રિત થયેલા સર્વ સંધોએ નેમિને નમન કર્યું. દ્રવ્ય આપવામાં આવ્યું. ' પ્રભાસ 'માં અંદ્રપ્રભને પ્રણામ કરાયો. સર્વત્ર બંદીવાનોને છોડી મૂકાયા. આમની ભુક્તિ વિષે ' ગૂર્જર ' વગેરે દેશો હતા. તે વેળા તીર્થોને માટે ચિર કાળ પૂજા માટે ઉપયોગી હાટ વગેરે કરાવાયાં. એ પ્રમાણેનાં કાર્યો કરીને સૂરિ સહિત રાજા ' ગોપગિરિ 'માં દાખલ થયો. સંધપૂજા વગેરે નવ નવા ઉત્સવો ત્યાં થયા. લગભગ સમય પ્રાપ્ત થતાં હુંદુકને

- (આમે) રાજ્ય ઉપર સ્થાપ્યો. તેણે તેની રજા લીધી, લોકોની ક્ષમા યાચી, દેશને અનુભવી કર્યો (અને પછી) સૂરિને સાથે લઈ હોડીમાં બેસીને ' ગંગા ' નદીના તીર ઉપરના ' માગધ ' તીરે તે ગયો. ત્યાં જળમાં તેણે ધૂમાડો દીઠો. તેવારે તેણે સૂરીશ્વરની ક્ષમા યાચી (અને)
- ૫ સંસારને અસાર જાણી અનશન ગ્રહણ કર્યું. સમાધિમાં રહી શ્રીવિક્રમના સમયથી ૮૯૦ વર્ષે ભાદરવા સુદ પાંચમે પાંચ પરમેશ્વરીઓનું સ્મરણ કરતાં રાજા દેવલોક પામ્યો. તત્પના જાણકાર હોવા છતાં સૂરિ રહ્યા. લાંબા કાળની પ્રીતિનો મોહ દુર્બલ છે. સેવકોએ આક્રંદ કરવા માંડ્યું કે હા, શરણાગતની રક્ષા કરનાર વજ્રકુમાર ! હા, અશ્વને દમનાર નલ ! હા,
- ૧૦ સત્ય વચન (બોલવા)ને વિષે યુધિષ્ઠિર ! હા, સુવર્ણનું દાન (આપવા)માં કર્ણ ! હા, મન્મથનેતવને વિષે શ્રેણિક ! હા, સૂરિની સેવા (કરવા)માં સંપ્રતિ (તુલ્ય) ! હા, અનુભવીકરણને વિષે વિક્રમાદિત્ય (જેવા) ! હા, વીર વિદ્યા જાણનાર શાતવાહન ! અમને છોડીને તમે ક્યાં ગયા ? એક વાર તમારા અમને દર્શન કરાવો. અમને એકલા ન
- ૧૫ મૂકો. એ પ્રમાણે વિલાપ કરતા તેમને સૂરિએ પ્રતિબોધ પમાજો કે અરે અરે અરે પાપી દૈવે કામધેનુનો હોમ કર્યો, સરસ કિસલયવાળા ચન્દન (વૃક્ષ)ને ચૂર્ણ કર્યું, અક્ષસોમ, ઈળ અને ફૂલથી ભરપૂર 'મંદાર' વૃક્ષને છેદી નાંખ્યું, કલ્પવૃક્ષને ખંડિત કર્યું, કપૂરનો ખંડ બાળી મૂક્યો, મેઘરૂપ માણેકની માળાને ઘનના ધાતથી દળી નાંખી, અમૃતનો કુંભ
- ૨૦ ભાંગી નાખ્યો અને કમળો તેમજ કુવલયો વડે આ કેલિહોમ કર્યો. તોપણ શોક ન કરો, શોક ન કરો. કેમકે સવારે રાત્રિના અંધકારને દૂર કરી, કમળનાં વનોને વિકસિત કરી, ચન્દ્રને પોતાના તેજથી પ્રકાશ વિનાનો અને નિરતેજ બનાવી, તેમજ મધ્યાહને વિસ્તૃત અને દાસ કિરણો વડે નદીઓનું જળ પી સાંજે સૂર્ય વિવશ બની આથમી જાય છે. તો બીજા
- ૨૫ શેનો શોક કરવો ? આ પ્રમાણે લોકને શોક રહિત કરી લોકની સાથે સૂરિ ' ગોપગિરિ ' ગયા. (પોતાના પિતા) આમના શોકથી ઉત્તમ મુક્તાઈળ જેવડા મોટા આંસુ પાડતા, હિમ વડે કરમાઈ ગયેલા પદ્મ જેવા દીન મુખવાળા તેમજ ચિન્તા વડે ચાન્ત ચિત્તવાળા એવા દુનંદુક રાજાને સૂરિએ કહ્યું કે હે રાજા ! તારા જેવા મોટાનો પિતા માટેનો
- ૩૦ આ શોક કેવો ગણાય ?—આવો શોક ન કરવો જોઈએ; કેમકે તેઓ તો ચાર વર્ગ સાધીને કૃતકૃત્ય થયા છે. કીર્તિમય શરીર વડે તેઓ જ્યાં સુધી ચન્દ્ર (સૂર્ય) છે ત્યાં સુધી જીવતા જ છે. પુણ્યરૂપ લક્ષ્મી અને કીર્તિરૂપ લક્ષ્મી

એ એ ઉપકારી પુરુષની વલ્લભા છે. પુણ્યલક્ષ્મી અને કીર્તિની મનોહરતા તમે વિચારો. એક સ્વામીની સાથે જન્ય છે અને પ્રીતિ પાછળ રહે છે. એમના (અર્થાત્ તમારા પિતા) જેવા અન્ય (સહુ) કોઈ થવો. એ પ્રમાણેનાં વચનો દ્વારા દુન્દુક રાજને સૂરિરાજે શોક રહિત કર્યો. દુન્દુક ધીમે ધીમે પરમ શ્રાવક બન્યો અને રાજ્ય-કાર્યો કરવા લાગ્યો. તે ત્રિવર્ગને સાધવા લાગ્યો.

૫

એમ વખત જતાં એક દહાડો દુન્દુકે ચૌટે જતાં ઉદાર રૂપવાળી, ચિદ્રૂપ, યુવક જનરૂપ મૃગને (પકડવાને) જળ જેવી અને મદનની માયાથી પરિપૂર્ણ એવી કંટિકા નામની વેશ્યાને જોઈ. તેને તેણે અંતઃપુરની સ્ત્રી બનાવી. તેણે દુન્દુકને એવો વશ કરી લીધો કે તે જે કહે તે જ સાચું અને તે જે કરે તે જ હિતકારી તે માનતો. કામણુ કરનારી અને બોલવામાં ચાલાક એવી તે હિમાની જેમ અશોક વૃક્ષને ખાઈ જન્ય તેમ સર્વ રાજ્યને ગળી ગઈ. ભોજની માતા પદ્માને તેમજ કુલ, વિનય અને રૂપથી સંપન્ન એવી ખીજી રાણીઓને પણ એ તૃણવત્ ગણુવા લાગી.

૧૦

એક દિવસ કલાકેલિ નામના જ્યોતિષીએ રાત્રે સેવક-લોકનું વિસર્જન થયા બાદ દુન્દુક રાજને એકલો જોઈ (તેને ઉદ્દેશીને) કહ્યું કે હે દેવ ! અમે આપના સેવક હોવાથી મુખી, પ્રખ્યાત અને લક્ષ્મીના માલિક છીએ. તેથી જેવું હોય તેવું કહીએ છીએ. આ તમારો ભોજ નામનો પુત્ર (તમારા કરતાં) અધિક લાગ્યવાળો હોઈ તમને મારીને તમારી રાજ્ય (ગાદીએ) ખેસશે. તમને યોગ્ય લાગે તેમ તમે જાતે કરો. રાજ તે સાંભળીને વજ્રથી હણાયો હોય તેમ એક ક્ષણ મૂગો રહ્યો. તેણે જ્યોતિષીને વિદાય કર્યો. એ વાત ભોજની જનનીની સહચરીરૂપ એક દાસી કે જે મોટા ચાંભલા પાછળ અંતરિત થયેલી-સંતાપ રહેલી હતી તેના સાંભળવામાં આવી અને તેણે તે (વાત) ભોજની માતાને કહી. તે પુત્રના મરણુ (ની વાત)થી ખીધી. રાજ પણ કંટિકાને ઘેર આવ્યો. તે પણ રાજને ચિન્તાગ્રસ્ત જોઈ ખોલી કે હે દેવ ! આજે આપ કરમાયેલા મુખવાળા કેમ છો ?-આપનું મુખ કેમ લેવાઈ ગયું છે ? રાજએ કહ્યું કે શું કરવું ? વિધિ કોણે છે. જેના સંકટો પ્રત્યે જોવાયા છે એવા જ્ઞાનીએ પુત્રથી મારું મૃત્યુ છે એમ કહ્યું છે. કંટિકાએ કહ્યું કે (અહો એમાં) શી ચિન્તા છે ? પુત્રને મરાવી નખાવો. રાજ્યના કોભીઓ પુત્રને પણ મારી નાખે છે. (શત્રુરૂપ) પુત્ર એ પુત્ર નથી. પુત્રરૂપે એ

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- દુશ્મન જ છે. તેના વચન ઉપરથી દુન્દુકે પુત્રને મારી નંખાવવાની ઇચ્છા કરી. તે મારી નંખાવતો હતો તેવામાં ભોજની માતાએ 'પાડલીપુત્ર'માં (રહેલા) પોતાના શર, રાજ્ય-લક્ષ્મીના સ્વયંવર-મંડપરૂપ, સ્નેહી અને ધર્મજ્ઞ ભાઈઓને ગુપ્ત લેખથી જણાવ્યું
- ૫ કે આમ આમ આપનો ભાણેજ નાશ પામશે. રાજ્ય ક્રોધે ભરાયો છે. (વાસ્તે અહીં આવી) એને લઈ જાઓ (અને) જીવની પેઠે (એને) જાળવજો. આપ હોતે છો તે હું પુત્ર વિનાની ન થાઉં. (આ ઉપરથી) તેઓ આવ્યા અને દુન્દુકને નમ્યા. ઉત્સવના મિષે (પોતાના) ભાણેજ ભોજને લઈને તેઓ 'પાડલીપુત્ર' ગયા. ત્યાં તેણે તેને જણાવ્યો,
- ૧૦ રમાઓ અને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવ્યો. તેઓ તેને જીવની જેમ માનતા. ત્યાં તેનાં થોડાંક દિન ઓછાં એવાં પાંચ વર્ષ વ્યતીત થયાં. કંઠિકાએ દુન્દુક આગળ કહ્યું કે હે દેવ ! તમારો પુત્રરૂપ શત્રુ મોસાળમાં મોટો થાય છે. નખેથી છેદી શકાય તેમ હોય તેને કુહાડી વડે છેદાય તેવો ન બનાવો. અહીં લાવીને છાનામાના તેને યમધામ
- ૧૫ પહોંચાડો. રાજ્યએ કહ્યું કે (તાં) આ (કહેવું) સાચું છે. ત્યાર બાદ દૂતને મુખે દુન્દુકે ભોજની તેના મામા પાસે માગણી કરી. તેમણે તેને આપ્યો નહિ. ફરી ફરીને દુન્દુકે પોતાના દૂતો મોકલ્યા. ભોજના મામાએ કહ્યું કે હે રાજ ! અમે તારો આશય જાણીએ છીએ. એને અમે નહિ જ આપીએ. એ ધર્મપાત્ર છે. ખીજો પણ કોઈ શરણે આવ્યો
- ૨૦ આવ્યો હોય તો ક્ષત્રિયોએ તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. તો પછી આ ભાણેજનું તો કહેવું શું ? જો તમે બળાત્કારની ઇચ્છા કરતા હોય તો યુદ્ધ માટે તયાર થઈ આવજો. અમે (તમને) બનેલીને (અમારા ભુજ-બળનો) અમત્કાર દેખાડીશું. આ (વાત) દૂતોએ આવીને કહી. દુન્દુક ગુસ્સે થવા છતાં તેમને મારવા સમર્થ થયો નહિ. પિતાની
- ૨૫ દુષ્ટતાથી તેમના દ્વારા વાકેફગાર બનેલો ભોજ પણ બખતર પહેર્યા વિના પિતા પાસે જતો નહિ. તેથી દુન્દુકે અપ્પભદ્રિસૂરિને પ્રાર્થના કરી કે તમે જઈને ભોજને સમજાવી લઈ આવો. મને માન આપો (?). ઇચ્છા નહિ હોવા છતાં તેઓ સૈનિકો સાથે 'પાડલીપુત્ર' તરફ ચાલ્યા. અર્ધે માર્ગે પહોંચતાં (ત્યાં) રહીને તેમણે જ્ઞાનદષ્ટિથી વિચાર કર્યો કે
- ૩૦ ભોજ મારા કહેવાથી રાજ્ય સમીપ આવશે નહિ. અને જો ગમે તેમ કરીને લાવીશ તો તે લવાતાં તેનો પિતા તેને મારી નાંખશે. (રાજ્યના) વચનનું ઉલ્લંઘન કરતાં રાજ્ય પણ ગુસ્સે થઈ મને મારી નાંખશે. તેથી

આ તરફ વાધ અને આ તરફ દુસ્તર કિનારો એ ન્યાય (યોગ) પ્રાપ્ત થયો છે. માઈ આયુષ્ય (લગભગ) પૂર્ણ થયું છે. બે દિવસ (જ) બાકી રહે છે. તેથી અનશન શરણુ હો. એમ વિચારી પાસે રહેલા મુનિઓને તેમણે કહ્યું કે નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ પ્રતિ હિતકારી થજ્ને. શ્રાવકોને મિથ્યા દુષ્કૃત કહેજ્ને. પરસ્પર અમત્સરતા રાખજ્ને. ક્રિયા પાળજ્ને, બાળકથી માંડીને વૃદ્ધો પર્યંતનું લાલન (પાલન) કરજ્ને. અમે તમારા નથી (તેમજ) તમે અમારા નથી. (આ) બધા સંબંધો કૃત્રિમ છે. એમ શીખામણુ આપી અનશનસ્થ તેઓ સમતાને પ્રાપ્ત થયા. ત્રણ જગતને વન્દનીય અરિહંતોનું, (આઠે કર્મરૂપ) બંધનોનો જમણે નાશ કર્યો છે એવા સિદ્ધોનું, સાધુઓનું અને જ્ઞેન ધર્મનું ત્રણ પ્રકારે હું શરણુ લઉં છું. ૫

પાંચ મહાવ્રતો અને છટ્ટા રાત્રિભોજન(વિરમણુરૂપ વ્રત)ને વિષે જે વિરાધના મારાથી થઇ હોય તેને અંગે મિથ્યા દુષ્કૃત હોજ્ને. એમ કહીને બેઠા બેઠા અદીનપણુ તેમણે કાળ કર્યો—તેઓ સ્વર્ગે સંચર્યા. શ્રીવિક્રમાદિત્ય પછી ૮૦૦ વર્ષ ગયા બાદ ભાદરવા સુદ ત્રીજને રવિવારે ‘હસ્ત’ નક્ષત્રમાં શ્રીઅખલસૂરિનો જન્મ (થયો હતો) અને ૯૫ વર્ષ અધિક જતાં તેમનું સ્વર્ગારોહણુ થયું. તે જ વેળા ‘ મોઢેર ’ માં નન્નસૂરિ આગળ ભારતીએ કહ્યું કે આપના ગુરુ ‘ ધ્રુશાન ’ દેવલોકે ગયા. ત્યાં બહુ શોક પ્રસર્યો. શાસ્ત્રના જાણકાર, સુવચસ્વી, ઘણા જનોના આધાર, સુંદર ચારિત્રવાળા, સ્વપર ઉપર ઉપકાર કરવામાં આસક્ત, દક્ષિણુતાના સમુદ્ર, બધાને અભીષ્ટ એવા ગુણોથી પરિવૃત અને ભૂમિના સંગારરૂપ એવા સજ્જનોને હે વિધાતા ! તે મૂઠે કદપાન્ત પર્યંતના દીર્ઘ આયુષ્યવાળા કેમ ન બનાવ્યા ? વૃદ્ધોએ બોધ આપ્યો કે (પુણ્યશાળી જીવ) જીર્ણુ બનેલા શરીરને ત્યજી દહને નવીન મેળવે છે; (વાસ્તે) જેણે પુણ્ય કર્યું છે એવા મર્ત્યને મૃત્યુ જ રસાયન છે. દુન્દુકે સૂરિની સાથે સુભટોને મોકલ્યા હતા તેઓ પાછા ફરી દુન્દુક પાસે ગયા. તે પણુ પશ્ચાત્તાપરૂપ અગ્નિથી બહુ સંતપ્ત થયો. ભોજ્ને તેમજ તેના મામાએ સૂરિના શિષ્યો તેમજ બીજા લોકના મુખથી પણુ જાણ્યું કે સૂરિ આ પ્રમાણે મરી ગયા, પરંતુ તમારી પાસે નહિ આવ્યા. અમારા ઉપરોધના સંકટમાં પડેલો આ, પિતા પાસે જઈ મરે નહિ એવી કૃપા(દષ્ટિ) તેમણે ધારણુ કરી. આ સાંભળીને ભોજ્ને એવી પીડા થઇ કે જેવી પીડા વજ્રપાતથી (હણુતાં) પણુ ન થાય. તે (પોતાના) પિતા પાસે ગયો નહિ. ૧૦

એક વાર કોઈ માળી કે જે પૂર્વે આમ રાજનો નોકર હતો તે

- વિદેશમાં ભમીને ' પાટલીપુર 'માં ભોજ સમીપ આવ્યો. તેણે કહ્યું કે હું દેવ ! તમે મારા સ્વામીના કુળના દીપક છો. વિદેશમાં (ફરતાં ફરતાં) સદ્ગુરુને મુખે મેં એક ' માતુલિંગી ' નામની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે કે જે દ્વારા અભિમંત્રણ (કરાયેલા) માતુલિંગ વડે હણાતાં, હાથી અને સિંહ
- ૫ જેવા પરાક્રમીઓ પણ મરી જાય તો માનવોની (તો) વાત (જ) શી ? હે દેવ ! એ (વિદ્યા) તમે અહણુ કરો. ભોજે તે તેની પાસેથી લીધી અને પ્રમાણુ કરી જોઈ તો સાચી (ઠરી). ભોજે માળીને દાન અને માન વડે રાજ કર્યો. ભોજે વિદ્યાશક્તિનો પ્રકાશ કરી બધા મામાઓને સંતોષ પમાડ્યો. તેમણે કહ્યું કે જે આ (પ્રમાણુની) તારી
- ૧૦ શક્તિ છે તો ભેટણાંરૂપે માતુલિંગો લઈને અમારી સાથે તું (તારા) પિતા સમીપ ચાલ. પિતાને મારીને તું રાજ્ય અહણુ કર. ભોજને તે (વાત) પસંદ પડી. પુષ્કળ માતુલિંગ વડે શોભતો એવો તે ચાલી (નીકળ્યો) અને પિતાના દ્વાર પાસે ગયો. તેણે કહેવડાવ્યું કે હે તાત ! તમે પૂજ્ય છો, હું બાળક છું; તમારાથી મને મરણુ મળો કે રાજ્ય
- ૧૫ મળો એ બધું મને મનોહર છે. રાજ સંતોષ પામ્યો કે અહો પુત્ર વિનયવાળો છે. ભલે આવે એમ વિચારી તેણે ભોજને બોલાવ્યો. શોધિત થઈ તે મન્યમાં આવ્યો. એક આસન ઉપર બેઠેલા કુંટિકા અને રાજને પૃથગ્ પૃથગ્ માતુલિંગથી તેણે હણ્યાં. યથાર્થ વિદ્યા અન્યથા થતી નથી. દુન્દુકના રાજ્ય ઉપર ભોજને બેસાડાયો. (એથી) તેના મામાઓને
- ૨૦ અસાધારણુ સંતોષ થયો. માતા પદ્મા (પણ) પ્રસન્ન થઈ. દુન્દુકે ધનના હરણુ, આસના ઉદ્દાલન ઇત્યાદિ દ્વારા દૂભાવેલા રાજ્યો પોતાનો ફરી જન્મ થયો એમ માનવા લાગ્યા. મહાજન જીવ્યું. સર્વે વર્ણો ખુશી થયા. સંસારરૂપ સરોવરને વિષે કમળ (સમાન) ભોજને કમલા (સ્વતઃ) વરી. બાહુબળથી તેમજ પરિચ્છેદના બળથી તેણે જગતને જીત્યું. ત્યાર
- ૨૫ બાદ કૃતઞ્જતાને લીધે તેણે ' મોઢેર'પુરમાં નન્નસૂરિની પાસે વિનતિ આપીને ઉત્તમ નરોને મોકલ્યા. તેઓ ત્યાં ગયા. ત્યાં તેમણે વિનતિ બતાવી. નન્નસૂરિએ અને ગોવિન્દસૂરિએ તે વાંચી. જેમકે સ્વસ્તિ શ્રી ' મોઢેર ' પરમ શુરુ શ્રીનન્નસૂરિ અને શ્રીગોવિન્દસૂરિપાદને તેમજ ગચ્છોને ' ગોપગિરિ ' દુર્ગથી પરમ જૈન શ્રીભોજ વિનતિ કરે છે કે
- ૩૦ અત્ર પ્રજ્ઞારૂપ ' ગંગા 'ના (પ્રાદુર્ભાવ માટે) ' હિમાલય ', સમાચારી-રૂપ નારીના સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ (કરવા)માં મકરંબ્વજ, રાજસભારૂપ કુમુદિનીને (વિકસિત કરનાર) ચન્દ્ર અને ભારતીના ધર્મપુત્ર શ્રીબૃષ્પ-

ભટ્ટિસુરિ સ્વર્ગના લોકના લોચનને લેલ અને લલિત એવા પુણ્યની લવણિમાને પામ્યા છે. એમને સ્થાને હાલ દીર્ઘ આયુષ્યવાળા તમે છો. (આ) જોયેલી વિજ્ઞાપિકાને પ્રમાણુ ગણી અત્ર આપે પધારવું. એ ભક્તિ-રહસ્ય જોષ્ટને સંઘ સમેત સુરિઓ અત્યંત આનંદ પામ્યા. સંઘની અનુમતિથી ગોવિન્દસુરિને ' મોઢેરક 'માં મૂકીને શ્રીનન્નસુરિ ' ગોપગિરિ ' ગયા. ભોજ પગે ચાલીને સૈન્ય સહિત સામે (લેવા) આવ્યો. તેણે ગુરુનું ચરણોદક પીધું. જેની તૃષ્ણા ઉલ્લસિત યષ્ટ છે એવા તેણે તેમની વાણી સાંભળી. સ્થાને સ્થાને મળેલા લોકના હૃદયના સંઘટ્ટનથી ચૂર્ણ થયેલા હારના મોતી વડે ધવલ અનેલા રાજપથવાળા નગરમાં તે તેમને લષ્ટ આવ્યો અને તેણે તેમને સિંહાસન ઉપર બેસાડયા. મંગલાચરણ કરાયું. ૧૦ તે વેળા તે આજ્ઞાકિત થયો. વળી તેમના ભક્તોને તે પોતાની જેમ જોવા લાગ્યો અને તેમના અભક્તોને ઝેર જેવા જેવા લાગ્યો. તેમના ઉપદેશથી પૃથ્વીને તેણે જ્વન વડે અલંકૃત કરી. દુન્દુકનું તેવું મરણ યાદ રાખીને તે કુમાર્ગે રમતો નહિ. ' મથુરા ', ' શત્રુંજય ' વગેરે (સ્થળે) તેણે યાત્રા કરી. તેણે ૧૧ વ્રતો ઉચ્ચાર્યાં. તેણે પૂર્વના રાજર્ષિઓની કીર્તિનો ઉદ્ધાર કર્યો. તેણે ચિર કાળ રાજ્ય કર્યું. આ પ્રમાણુ ' ગોપગિરિ 'માં ભોજે ધર્મનું લાલન કર્યું અને તેની ઉન્નતિ કરી. ખીજ પણુ પુણ્ય પુરુષોએ એમ કરવું. ૧૫

હૃતિ શ્રીબૃષ્પમહિસુરિપ્રવચ્ચ: ॥ ૧ ॥

શ્રીહૈમ્યન્દ્રસૂરિનો પ્રબન્ધ

- ‘ પૂર્ણતક્ષ ’ ગચ્છના વિદ્વાન્ શ્રીદત્તસૂરિ ‘વાગડ’ દેશમાંના ‘ વટપદ્ર ’ નગરમાં ગયા. ત્યાંનો સ્વામી યશોભદ્ર નામનો રાણો લક્ષ્મીવાન્ હતો.
- ૫ એના મહેલની પાસે(ના ઉપાશ્રયમાં) શ્રાવકોએ (તેમને) ઉતારે આપ્યો. રાત્રે ચાંદરણી ખીલી હતી ત્યારે રાણાએ મુનિએને ઉપાશ્રયમાં બેઠેલા બોધ્યા. (આથી) (પોતાનો) પ્રધાન જે શ્રાવક હતો તેને (રાણાએ) પૂછ્યું કે આ કોણ છે? પ્રધાને કહ્યું કે હે દેવ! વિષમ વ્રત ધારણ કરનારા આ મોટા મુનિએ છે. રાણાને શ્રદ્ધા (ઉત્પન્ન) થઇ. (એથી)
- ૧૦ સવારે તે (તેમને) વંદન કરવા ગયો. (ત્યાં) દેશના (સાંભળવામાં આવી). (એથી) શ્રાવકપાણું રૂડી રીતે (તેને) પ્રાપ્ત થયું. એક માસકદ્દપ રહી ગુરુ પરદેશ ગયા. તેવામાં વર્ષાકાલ (આવી પહોંચ્યો). રાણો દેવપૂજન વગેરે ધર્મ-આપારો વડે ઉત્તમ દિવસો પસાર કરે છે. (એવામાં) શરદ્ (ઋતુ) આવી. રાણો પશુક્ષેત્રો બોધ્યા ગયો તો નોકરો યુકાઓ (ખાંટવા?) બાળતા હતા. તેમાં ગર્ભના ભારથી મંદ બનેલી એવી
- ૧૫ એક સર્પિણીને જ્વાળાઓ વડે દાઝેલી અને એથી તડકડતી તેમજ સિમસિમાયમાન (?) થતી રાણાએ બોધ. (આથી) તેને દયા ઉપજી (અને) એ વિરાગી બન્યો. હા, હા, સંસાર; ગૃહવાસને ધિક્કાર છે. કેની ખાતર આ પાપ કરાય છે? રાજ્ય પણ દુઃખે પાળી શકાય તેવું, કપટના જાળ
- ૨૦ જેવું અને નરકરૂપ ક્ષણવાળું છે; તેથી સમસ્ત સંગનો ત્યાગ કરવો બોધ્યો. એમ વિચારી તે મહેલે આવ્યો. રાતના શ્રાવક પ્રધાનને બોલાવી તેણે ખાનગીમાં (તેને) પૂછ્યું કે મારા ધર્મગુરુ શ્રીદત્તસૂરિ ક્યાં વિહરે છે? મન્ત્રીએ કહ્યું કે ‘ ડિંડુઆણુક ’માં. મન્ત્રી તેમજ બાકીના પરિવારને રજા આપી પરિમિત અશ્વપરિવાર (રસાલા) સમેત એક ઉત્તમ હાર સાથે લઇને
- ૨૫ રાણો જલદી ‘ ડિંડુઆણુક ’ પહોંચ્યો. ગુરુના દર્શન કરી તેણે (તેમને) વંદન કર્યું. સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવવાથી તેણે રુદન કર્યું. પગે લાગીને તેણે (તેમને) પોતાનું પાપ કહ્યું. ગુરુએ કહ્યું કે હે રાણા! ચારિત્ર વિના જીવે પાપથી છૂટતા નથી. રાણો બોલ્યો કે તો તે (ચારિત્ર) મને જલદી આપો. સૂરિએ હા પાડી. રાણાએ ‘ ડિંડુઆણુક ’ના શ્રાવકોને બોલાવ્યા અને દિવ્ય મંદિર બનાવજો એવા હેતુથી (પેલો) હાર તેમને આપ્યો. તેમણે તેમ કર્યું. આજે પણ એ (મંદિર) ત્યાં નજરે પડે છે. રાણાએ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. નન્દીમાં જ છ વિકૃતિનો તેમજ વળી
- ૩૦

જીવન પર્યંત એકાંતરે ઉપવાસ (કરવાનો પણ) તેમણે નિયમ લીધો . તે રાણા યશોભદ્ર ગીતાર્થ થતાં તેમને સૂરિપદ મળ્યું. શ્રીયશોભદ્રસૂરિ એવું તેમનું નામ (રાખવામાં આવ્યું). તેમની પાટે પ્રદુમ્નસૂરિ ગ્રંથકાર થયા. તેમની પાટે શ્રીગુણસેનસૂરિ થયા. શ્રીયશોભદ્રસૂરિ ત્રણ ઉપવાસ કરી 'રૈવત' (ગિરિ) ઉપર નેમિનાથની દષ્ટિ સમક્ષ અનશન કરી સ્વર્ગે મંચર્યા. ગુણસેનસૂરિની પાટે શ્રીદેવચન્દ્રસૂરિ થયા કે જેમણે ઠાણાંગની વૃત્તિ, શાન્તિનાથચરિત્ર વગેરે મહાશાસ્ત્ર રચી પ્રજાના પ્રકર્ષને ચરિતાર્થ કર્યો. તેઓ વિહાર કરતા કરતા 'ગૂર્જર' ભૂમિ અને 'સુરાષ્ટ્રા' ના સંધિ ઉપર આવેલા 'ધંધુકા' નગરમાં ગયા. ત્યાં (તેમણે) દેશના વિસ્તારી.

૫

એક દહાડો (સભામાં) નેમિનાગ નામના શ્રાવકે ઊભા થઈને શ્રીદેવચન્દ્રસૂરિને કહ્યું કે હે પ્રભુ ! આ 'મોઢ' જ્ઞાતિનો, મારી જેન પાહિણીની કુખે જન્મેલો અને ઠક્કુર ચાચિગનો પુત્ર નામે ચાંગદેવ (આપ) પ્રભુની દેશના સાંભળીને પ્રબોધ પામી દીક્ષા માટે યાચના કરે છે. એ ગર્ભમાં હતો ત્યારે મારી જેને સ્વપ્નમાં આંખાનું ઝાડ જોયું, એ અન્ય સ્થળમાં રોપાયું અને ત્યાં ફળોની મોટી વૃદ્ધિને પામ્યું—એને બહુ ફળ આવ્યાં. ગુરુએ કહ્યું કે અન્ય સ્થળમાં જતાં આ બાળકનો મહિમા વધશે. આ મહાપાત્ર છે, યોગ્ય છે, સુંદર લક્ષણવાળો છે અને દીક્ષા માટે લાયક છે; માત્ર એનાં માતાપિતાની રજા લેવી જોઈએ. (એ ઉપરથી) મામા ભાણેજ પાહિણી અને ચાચિગ પાસે ગયા. (તેમણે જન્મને) વ્રતવાસના કહી (ખતાવી). તેમણે સેંકડો કરુણ વચનો વડે એનો નિષેધ કર્યો. (કિન્તુ) ચાંગદેવે તો દીક્ષા લીધી. એઓ (જ) હેમસૂરિ પ્રભુ. તેમણે જેમ સિદ્ધરાજને રાજી કર્યો, (સિદ્ધહેમ) વ્યાકરણ રચ્યું અને વાદીઓને જીત્યા તેમ કુમારપાલ આશ્રીને પણ કર્યું: કુમારપાલ પણ પચાસ વર્ષ જેટલી ઉંમરે ગાદીએ બેઠો અને શ્રીહેમસૂરિને ગુરુ તરીકે માનવા લાગ્યો. તેમણે પ્રતિપક્ષરૂપે દેવબોધિનો પરાજય કર્યો, રાજને સમ્યક્ત્વ પમાડ્યું અને શ્રાવક કર્યો. તેણે નિર્વોરાધન મૂક્યું. એ (બધા વૃત્તાન્ત) પ્રબન્ધચિન્તામણિથી જાણી લેવો. આવેલું યાવવાથી શું ? (આથી) કેટલાક નવીન પ્રબન્ધો પ્રકાશમાં લવાય છે:

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

કુમારપાલે અમારિનો પ્રારંભ કર્યો તેવામાં આસો (માસ)નું પખવાડિયું આવ્યું. કુંટેશ્વરી વગેરે દેવતાઓના અબોટિકોએ રાજને વિનતિ કરી કે હે દેવ ! સાતમને દિવસે સાતસો પશુઓ અને સાત મહિષો, આઠમને

૩૦

- દિવસે આઠસો પશુઓ અને આઠ મહિષો અને નોમને દિવસે નવસો પશુઓ ને નવ મહિષો, એટલું રાજ્યે આપવું; કેમકે પૂર્વ પુરુષોનો (આ) ક્રમ છે. રાજ્ય તે સાંભળી શ્રીહેમ(સૂરિ)ની પાસે ગયો (અને) તેણે એ વાત કહી. શ્રીપ્રભુએ કાનમાં આમ આમ (કરજે એમ) કહ્યું. રાજ્ય ઊઠ્યો.
- ૫ તેણે (પેલા અષોટિકાને) કહ્યું કે ઠીક છે, આપીશું. એમ કહીને તેણે બહિકા (?) ક્રમે રાત્રે દેવીના મંદિરમાં પશુઓ પૂરાવ્યા અને તાળાં મરાવ્યાં. ત્યાં (ચોકી કરવા) ધણા આપ્ત રાજપુતોને તેણે ખેસાડ્યા. સવારે નરેશ્વર આવ્યો. તેણે દેવીના મંદિરનાં દ્વાર ઉઘડાવ્યાં તો મધ્યમાં પશુઓને વાગોળતા અને નિર્વાત શય્યા ઉપર સ્વસ્થ જોયા.
- ૧૦ રાજ્યે કહ્યું કે હે અષોટિકા ! મેં આ પશુઓ આ (દેવતાઓ)ને આપ્યા. જે એમને ઇચ્છા હોય તો તેઓ તેમનો ગ્રાસ કરે, પરંતુ તેમણે તેમ કર્યું નહિ. એથી (એમ જણાય છે કે) એમને આ માંસની રુચિ નથી; એ તો તમને જ ભાવે છે, વારતે મૂગા રહો. હું જીવોનો ધાત કરાવનાર નથી. (આથી) તેઓ વિલખા પડી ગયા. બકરાઓને છોડી મૂકવામાં આવ્યા. બકરાની કીંમત જેટલા ધન વડે દેવોને નૈવેદ્ય અપાયાં. ત્યાર પછી આસો સુદ દશેમે ઉપવાસ કરી રાજ્ય રાત્રે ચન્દ્રશાળામાં ખેસો જપ જપવા લાગ્યો. બહાર દ્વારપાળો હતો. રાત્રિ ધણી ગઇ. (તેવામાં) એક દિવ્ય સ્ત્રી પ્રત્યક્ષ થઇ. તેણે કહ્યું કે હે રાજન્ ! હું તારી કુળદેવી કુંટેશ્વરી છું. આ વર્ષે તે મને જે આપવું જોઇતું હતું તે
- ૨૦ કેમ આપ્યું નથી ? રાજ્યે કહ્યું કે હું જાન છું, દયાળુ છું. હું કાઠીને પણ મારતો નથી તો પંચેન્દ્રિયોની (તો) વાત (જ) શી ? તે સાંભળીને કુંટેશ્વરી ગુસ્સે થઇ. રાજેશ્વરને માથામાં ત્રિશુળ મારીને તે (ચાલી) ગઇ. (આથી) રાજ્ય કોઠીઓ થઇ ગયો. પોતાના દેહને બગડી ગયેલો તેણે જોયો. (આથી) તેને ખેંઠ થયો. ચાકર દ્વારા મંત્રી ઉદયનને બોલાવી તે સ્વરૂપ
- ૨૫ કહીને તેણે (તેને) પૂછ્યું કે હે પ્રધાન ! દેવી પશુઓ માગે છે તે આપવા કે નહિ ? મંત્રીએ દાક્ષિણ્યથી કહ્યું કે હે નૃપ ! રાજ્યનું યત્નપૂર્વક રક્ષણ કરાવું જ જોઇએ. રાજ્યે કહ્યું કે તું સર્વ વિનાનો વાણીઓ છે કે જેથી તું આમ બોલે છે. મારે જીવીને શું કામ છે ? રાજ્ય કરાવું. ધર્મ મેળવાયો. શત્રુઓ નાશ પામ્યા. કેવળ એકાંતમાં (મને) કાષ્ટ લાવી આપ કે જેથી સવારે મને આવો જોઇને લોક ધર્મની મશ્કરી ન કરે. ઉદયને વિચાર્યું કે અહો મહાસંકટ આવી પડ્યું છે. પરવશતામૂળ નિયોગને ધિક્કાર હોજો. મંત્રીએ તરત બુદ્ધિથી કહ્યું
- ૩૦

કે શ્રીહિમસૂરિને ખબર આપવી જોઈએ. રાજ્યે કહ્યું કે તેમ હો. મંત્રી સૂરિ પાસે ગયો. સૂરિએ પાણી મંત્રીને આપ્યું (અને કહ્યું કે) આ વડે રાજ્યને છાંટજો. પ્રધાને રાજ્ય પરત્વે તેમ કર્યું. (આથી) રાજ્ય 'દાગુદક' દેવની પેઠે દિવ્ય રૂપવાળો બન્યો અને અધિક ભક્ત બની શ્રીગુરુને વંદન કરવા ગયો. ગુરુએ દેશના આપી કે પગલે પગલે શૂરો હજારો (પડેલા) છે, વિદ્વાનો અનેક છે, કુખેરને પરાસ્ત કરનારા એવા ધનિકો પણ આ પૃથ્વી ઉપર પુષ્કળ છે, પરંતુ અન્ય માનવને દુઃખથી પીડાતો સાંભળીને કે જોઈને જેમનું મન તદ્દરૂપતાને પામે-તેની સાથે તન્મય બની જાય તેવા સજ્જનો જગતમાં (ભાગ્યે જ) પાંચ છ હશે. રાજ્ય પોતાને મહેલે ગયો. તે સમૃદ્ધ રાજ્ય ભોગવવા લાગ્યો.

એક દહાડો પ્રભુએ ભરત ચક્રવર્તીની સાધર્મિકવાત્સલ્યની કથા કહી. તે સાંભળીને રાજ્યે દિવ્ય ભોજન, વસ્ત્ર અને સુવર્ણનાં દાનો વડે ગામે ગામ અને શહેરે શહેર સાધર્મિકવાત્સલ્યની શરૂઆત કરી. તે જોઈને કવિ શ્રીપાલનો પુત્ર સિદ્ધપાલ સુભાષિત બોલ્યો કે સમુદ્ર મણિઓના સમૂહને તળિયે નાંખીને, 'રોહણુ' (ગિરિ) રત્નના ઢગલાને ધૂળ વડે ઢાંકીને, 'સુવર્ણુગિરિ' સોનાને પોતાને વિષે મજબૂત બાંધી રાખીને અને કુખેર બીજાથી બીને પૃથ્વીમાં ધન દાટીને રહ્યા છે. સર્વે યાચકોને પોતાનું ધન આપનારા એવા આપ તે કંબુસો સમાન કેમ કહેવાય ? અહીં (રાજ્યે એને) લાખ દ્રમ્મ અપાવ્યા. વળી તે કદાચિત્ બોલ્યો કે ભગવાન શ્રીવીર પરમેશ્વર જાતે ધર્મ કહેતા હતા અને અભય મંત્રી બુદ્ધિશાળી હતા ત્યારે પણ જે જીવની રક્ષા શ્રેણિક કરવાને સમર્થ ન થયો તે જીવરક્ષા કુમારપાલ રાજ્યે જેનાં વચનામૃતને પ્રાપ્ત કરીને વિના કષ્ટે કરી તે શ્રીહિમચન્દ્ર પરમ ગુરુ છે. અહીં પણ લાખ (દ્રમ્મ) અપાયા. એક વેળા કથાપ્રસંગે પ્રભુએ કહ્યું કે પૂર્વે શ્રીભરત રાજ્ય 'શ્રીમાલ 'પુરમાં, 'નગર 'પુરમાં, 'શત્રુંજય'માં, 'સોપારક'માં, અને 'અષ્ટાપદ'માં જીવંતસ્વામી શ્રીઋષભની પ્રતિમાને વંદન કરવા માટે ચતુરંગ સેનાચક્ર વડે ઉછળતી ધૂળના સમૂહ વડે દિશાના ચક્રવાલને મલિન કરતો સંઘપતિ થઈને ચાલ્યો અને તેણે તેને વંદન કર્યું. તે સાંભળીને, પોતે તૈયાર કરાવેલા રથમાં જિનબિંબ પધરાવીને શ્રીચૌલુક્ય સૈન્ય સહિત 'શત્રુંજય', 'ઉજ્જયંત' વગેરેની યાત્રા માટે ચાલી નીકળ્યો. સંઘમાં ઉદ્દયનનો પુત્ર વાગ્ભટ કે જેણે ચોવીસ મોટા પ્રાસાદો કરાવ્યા હતા તે, નૃપનાગ નામના

- શેઠનો પુત્ર શ્રીમાન્ આભડ, પરબાપાકવિચક્રવર્તી શ્રીપાલ, તેનો નંદન સિદ્ધપાલ, કવિઓ અને દાતારોમાં મુખ્ય એવો ભંડારી કપર્દી, 'પરમાર'વંશી, કૂચાલસરસ્વતી અને 'પ્રહ્લાદન' પુરાનવેશક રાણા પ્રહ્લાદન, રાજેન્દ્રનો દૌહિત્ર પ્રતાપમદ્ધ, ૯૦ લાખ સુવર્ણનો સ્વામી શેઠ
- ૫ છાડાક, રાણી ભોપલદેવી, ચૌલુક્યપુત્રી લીલૂ, અંબડની માતા માઝી; આભડની પુત્રી ચાંપાલ વગેરે કોટીશ્વર લોક, શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિપાદ, શ્રીદેવસૂરિ, શ્રીધર્મસૂરિ અને લાખ માનવો હતાં. સ્થાને સ્થાને પ્રભાવના (કરાતી) હતી. જિને જિને છત્ર અને ચામરોનાં દાન થતાં હતાં. પાત્રોત્તી ઇચ્છાતી સિદ્ધિ થતી હતી. પ્રથમ 'રૈવત'ગિરિના તળિયે સાંકલી-યાલી પદીથી દિશામાં જઇને રાજ્ય થોભ્યો. નાંદીનો નિર્દોષ થવા લાગ્યો. રાત્રે ભારતીએ શ્રીહિમસૂરિને આદેશ કર્યો કે વિઘ્નેનો સંભવ હોઇ રાજ્યએ પર્વત ઉપર ચઢવું નહિ; અહીં જ કામદેવના નાશ કરનારા દેવ નેમિને નમન કરવું. તેમજ કરાચું. સંઘે તો 'રૈવત' ગિરિ ઉપર (જઈ) શ્રીનેમિને ઉદ્દેશીને સ્નાન, વિલેપન, પુષ્પ, ફળ, વસ્ત્ર, પૂજા, નૈવેદ્ય,
- ૧૫ નાદમાલા ઇત્યાદિ ગ્રહણ કરી ભાવ પૂર્ણ કર્યો. રાજ્યએ પણ અક્ષવાટક, વસ્ત્રાપથ, રાજમતી વગેરે (નામની) ગુણરૂપ સ્થાનોની યાત્રા વડે તેમજ મહાદાનો વડે ધન અને જીવનના વ્યયનો લાભ ઊઠાવ્યો. 'દેવ-પત્તન'માં સંઘ સહિત એને ચન્દ્રપ્રભનો યાત્રા થઇ. ત્યાંથી નીકળીને તે 'શત્રુંગ્ય' ગિરિ ગયો. તે એના ઉપર ચઢ્યો. મરુદેવાનાં દર્શન અને
- ૨૦ પૂજન કરાયાં. ત્યાં આશીર્વાદ એ અપાયો કે મારો ઋષભ બાળક છે; (વાસ્તે) એ પુષ્પોનો પણ ભાર કેમ સહન કરી શકે? એથી ધીરે રહીને (એને માથે) પુષ્પનો મુગટ મૂકજો. એના કરને વિષે કાંકણી ન હો. એને પીડા ન કરો. નામ સૌથી વધારે બળવાન હોવા છતાં સુવર્ણનું કટિસૂત્ર પાતળું હોય તે યુક્ત છે. આવાં માતાનાં દયાપૂર્ણ વચનો કે
- ૨૫ જે સુરજનને હાસ્યકારક થઇ પડ્યાં તે તમારું રક્ષણ કરો. આગળ કપર્દી હતો. ત્યાં કાયોત્સર્ગ કરાયો. (અહીં) આશીર્વાદ (આ પ્રમાણે): આ પ્રમાણે ખરેખર રૂઢિ છે કે આ 'વિમલ' ગિરિ ઉપર વૃષભ કપર્દીને સેવે છે અને વૃષભ પ્રતિ શુભ આશયવાળો આ કપર્દી તમારી શાંતિક અને પૌષ્ટિક લક્ષ્મીનો વિસ્તાર કરો. (ત્યાંથી) આગળ વૃષભ પ્રભુનું મંદિર છે. દેવનાં દર્શન અને પૂજા થયાં. આશીર્વાદ: નવ્ય વિવાહની વિધિને વિષે રત્તિ અને પ્રીતિથી યુક્ત મદનની પેઠે જે પુત્રને બે પત્નીવાળો જોઇને (તેની) સાધ્વી માતાએ આશીષ આપી કે શું કદવૃક્ષ હાલ

પૃથ્વી ઉપર બે પાંદડાં વડે જીવું છે ? (જો એમ હોય તો) તું એ શાખાવાળો થા તે નાભિનંદન પ્રતિદિન (તમારા) કલ્યાણાર્થે હો. ચૈત્યપરિપાટીને વિષે કપર્દીએ કહ્યું કે હે શ્રીચૌહુક્ય ! પૂર્વે સમાસૂત્રિત અને પ્રાણીઓના પ્રાણનો વિનાશ કરવાથી પાપનો મિત્ર બનેલો-પાપી થયેલો તમારો પેલો જમણો હાથ જિનેન્દ્રની પૂજથી શુદ્ધ થયો છે. આ ૫
 ડાબો હાથ પણ તેવો જ પાપી છે. એ હાથ જો મુનિરાજ શ્રીહૈમ્યન્દ્ર- (ના ચરણ)નો સ્પર્શ ન કરે તો કેમ શુદ્ધ થાય ? મેરુ મહાશ્વળ અવારિત અન્નદાન અને યાચકોનો સત્કાર પ્રવર્તવા લાગ્યાં. માલોદ્ધાટનના પ્રસંગે તેવા પ્રકારનો સંઘ તેમજ રાજ્ય બેઠા હતા ત્યાં મહં (?) વાગ્લટ પ્રથમ ચાર લાખ બોલ્યો. કોઇ ગુપ્ત ધાર્મિકે આઠ લાખ ૧૦
 કહ્યા. એમ ધનિકો પરસ્પર એક એકથી વધતા હતા તેવામાં કોઈકે સવા કરોડ કહ્યા. રાજને પણ (એથી) અચંબો થયો અને તે બોલ્યો કે જે અહણુ કરે છે તેને ઊડાડો. તે ઊઠ્યો. જુએ છે તો જાડા અને મલિન વસ્ત્રવાળો વાણિયો હતો. રાજ્યે વાગ્લટને કહ્યું કે દ્રમ્મ બરાબર કરીને (એટલા દ્રમ્મ એ આપી શકશે તેની ખાતરી કરીને) ૧૫
 આપજો. વાગ્લટ વાણિયા સાથે ઊઠીને પાદુકા પાસે જઈને દ્રમ્મ બરાબર છે કે નહિ તે પૂછવા લાગ્યો. વાણિયાએ સવા કરોડના મૂલ્યવાળું માણેક બતાવ્યું. મંત્રીએ પૂછ્યું કે આ તારે (ત્યાં) ક્યાંથી ? વાણિયાએ કહ્યું કે મારા પિતા નામે હંસ સોરઠીઆ પોરવાડ ' મહુઅક 'ના ૨૦
 નિવાસી હતા. હું તેનો પુત્ર જગડ છું. મારી માતા (નું નામ) ધાડુ છે. મરણસમયે મારા પિતાએ મને કહ્યું હતું કે હે વત્સ ! ચિર કાળ પર્યંત વહાણુ દ્વારા કરેલી યાત્રાઓ ડ્રળી છે અને (પુષ્કળ) પૈસો મળ્યો છે; તેથી મેં સવા સવા કોટિની કીમતનાં પાંચ માણેકો ખરીદ્યાં છે. હવે વૃષભ પ્રભુનાં ચરણો માફ શરણુ છે. (એમ કહી) તેમણે અનશન અંગીકાર કર્યું અને સર્વ જીવોને ખમાવ્યા. એક માણેક શ્રીઋષભને, એક નેમિનાથને અને એક ૨૫
 શ્રીચન્દ્રપ્રભને તું આપજો; (બાકીનાં) બે માણેક તું તારા ધનની અંદર મૂકજો- તારે માટે રાખજો. વળી બાલ ધન પણ બહુ છે. હાલ હું મારી સાથે લાવેલ મારી માતાને કપર્દીલવનમાં મૂકી આવ્યો છું. પ્રાચીન પુરુષોએ સર્વ તીર્થથી અધિકરૂપે વર્ણવેલી જરાકાન્ત માતાને હું આ માળા પહેરાવીશ. (એ) સાંભળીને મંત્રી, રાજ્ય તેમજ સંઘને હર્ષ થયો. સર્વ ૩૦
 શ્રાવકો માતાની સંમુખ ગયા અને માળા પહેરાવાઇ. પછી પેલા માણેકને સોનામાં જડી ઋષભને માટે કંકાભરણુ બનાવાયું. એનાં

કિરણોથી ચૈત્યગર્ભ વ્યાપ્ત બન્યું. (પછી) સંધ (પાછો) વળ્યો અને ' પત્તન ' પહોંચ્યો. સંધને ભોજન અને પ્રતિલાભના પ્રવર્ત્યાં. અમારિ તો નિત્ય જ પ્રવર્તીં.

- એ કુમારપાલ દેવની બેનના લગ્ન ' શાકંભરી 'ના માલીક અને
- ૫ ' આહમાન ' વંશી રાજ્ય આનાક સાથે થયા હતા. એક દિવસ તે બંને સોગંદાં વડે રમતાં હતાં. રમતાં રમતાં રાજ્યએ સોગંદાને ધરમાં મૂકતાં કહ્યું કે મુંડિક (મુંડકા)ને માર, ફરીથી મુંડિકને માર, એમ બે ત્રણ વાર (તેણે કહ્યું). ઠોપી વગરનું મસ્તક હોવાથી ' મુંડિક ' થી ' ગૂર્જર ' લોકો વિવક્ષિત છે અથવા ગૂર્જરેન્દ્રના ગુરુ શ્વેતાંબર મુંડિક છે
- ૧૦ એવા હિપહાસથી પૂર્ણ (તેનું) વચન હતું. (આથી) રાણી ગુસ્સે થઈને બોલી કે હે જંગડક ! જીભ મંલાણીને બોલાવું નથી કે ? તમે શું બોલો છો ? મને દેખતા નથી ? મારા ભાઈ રાજરાક્ષસને ઝોળખતા નથી ? કુપિત થયેલા રાજ્યએ તેને લાત મારી. તેણે પણ કહ્યું કે જો હું તારી જીભ કૂપમાર્ગે ખેંચાવું તો તું મને રાજપુત્રી માનજો. એમ કહીને તરત જ
- ૧૫ સૈન્ય સાથે વિના વિલંબે ' શ્રીપત્તન ' આવી તેણે ચૌલુક્યને એ પરિભવ અને એ પોતાની પ્રતિજ્ઞા જણાવી. ચૌલુક્ય બોલ્યો કે હું એમ જ કરીશ; તું કૌતુક (રમુજ) જોજો. ત્યાર પછી રાણી (આ પ્રમાણે) જતી રહી એટલે આનાક ' ગૂર્જર ' રાજ્યનું તેજ દુર્ધર જાણુતો હોષ ક્ષોભ પામ્યો. ચૌલુક્યે પણ ધણા આપ્તના
- ૨૦ પરિવાર સાથે (પોતાના) એક પ્રધાનને ત્યાંનો વૃત્તાન્ત જાણવા માટે મોકલ્યો. તે ત્યાં ગયો અને તેણે (એક) ઘર રાખ્યું. રાજ્ય પાસેની એક દાસીને ધન વડે રાજી કરીને તેણે તેને પોતાનું ભોગપાત્ર બનાવી. પહોર માત્ર રાત્રિ વ્યતીત થતાં તે રોજ તેની પાસે આવે અને એને રંજન કરે. એક દિવસ તે (છોક) મધ્ય રાત્રિએ આવી. (આથી) મંત્રી ગુસ્સે થયો
- ૨૫ અને બોલ્યો કે અરે પાપિણી ! પરપુરુષસેવિની ! કેમ તું મોડી આવી છે ? તેણે પણ વિનયપૂર્વક મંત્રીને કહ્યું કે હે નાથ ! ગુસ્સે ન થાઓ. હું સકારણ રહી હતી. મંત્રીએ કહ્યું કે શું કારણ ? તેણે કહ્યું કે હે પ્રભુ ! હું અન્ન રાજ્યની તાંબૂલ (આપનારી) દાસી છું. આજે રાત્રિનો એક પહોર વીત્યા બાદ સર્વ પરિવારને રજા આપવામાં આવી.
- ૩૦ મને પણ રજા મળી. એમ રજા આપતાં તેણે એક આપ્ત નરને કહ્યું કે વ્યાધરાજને બોલાવ. હું એ કૌતુકથી થાંભલા પાછળ સંતાઈ રહી કે

વ્યાધરાજ કોણ છે અને તેને શા માટે બોલાવ્યો છે ? ત્યાર બાદ રાજ વડે બોલાવાયેલો તે આવ્યો અને રાજને તેણે વંદન કર્યું એટલે તેણે (તેને) કહ્યું કે જો વિજન છે એટલે કહું છું. તું અમારો કુળના ક્રમ મુજબ આવેલો સેવક છે. (માટે) જલદી જા અને ' ગૂર્જર ' (દેશ)ના માલિકનો ધાતક બની તેને મારી નાંખ. હું (એ બદલ) તને ત્રણ લાખ સુવર્ણ આપીશ. ત્યાર બાદ વ્યાધરાજ નામવાળા તેણે કહ્યું કે હે દેવ ! હું તે રાજને હણીશ જ; હે નાથ ! શંકા રાખશો નહિ. પછી તેનું વચન સાંભળીને સંતુષ્ટ થયેલ ' શાકંભરી 'ના સ્વામીએ તરત જ ત્રણ લાખ સુવર્ણ-બદરક તેને ઘેર મોકલાવી દીધા અને વ્યાધરાજને પૂછ્યું કે ક્યારે શા ઉપાયે તું એને હણશે ? વ્યાધરાજે કહ્યું કે હે નાથ ! આજે રવિવાર છે. આવતે સોમવારે કોઇક અવસર મેળવીને હું તેને મારી નાંખીશ. ઉપાય તો હું ભરડાડપે કરીશ. રાજ તો ' કર્ણમેરુ ' પ્રસાદમાં સોમવારે જરૂર આવે છે. દેવને નમીને પાછા ફરતા એવા એને, બહારના આંગણામાં શેષ લેવાને બહાને પુષ્પકલં(દં?)બક ઉપાડી ત્યાં રાખી મૂકેલ કંકમય કર્તિકા વડે હું મારી નાખીશ. જેમણે સાહસ અંગીકાર કર્યું છે તેમને કશું કાર્ય મુશ્કેલ નથી. (કદાપિ) જો હું માર્યો જાઉં તો મારા માણસો ઉપર કૃપા કરવી; અને જો હું બચ્યો તો જ્યજ્યકાર છે. આ પ્રમાણે વ્યાધરાજે કહ્યું એટલે આનાકે (એને) બીડું આપ્યું (અને) રજા આપી. એ બધું થાંભલા પાછળ રહીને સાવધાનપણે મેં સાંભળ્યું. રાજ અંતઃપુરમાં ગયો એટલે હું તમારાં ચરણની સેવા માટે આવી; તેથી મારે વિષે કોઈથી કલુષિત મન ન કરશો - મારા ઉપર નાહક ગુસ્સે ન થશો. આ પ્રમાણેનું દાસીનું વચન સાંભળીને ચૌલુક્યના (પેલા) નિયોગીએ વિચાર કર્યો કે શત્રુના ધરનું મર્મ મળ્યું. હવે કાર્ય કરવા હું પ્રયાસ કરીશ. એમ વિચારી તેણે દાસીને કહ્યું કે જા, જા, જૂહું બોલનારી ! સ્ત્રીના વચન ઉપર શો વિશ્વાસ ? શાસ્ત્રોમાં જે સાંભળ્યું ન હોય અને લોકમાં જોયું ન હોય તેની કામિનીઓ કલ્પનાઓ કરે છે, તે વિષે બોલે છે અને તેનું સ્થાપન (પણ) કરે છે. એમ કહીને તેણે તેને વિસર્જન કરી. પોતે તો ચતુર હોષ્ટ તેણે ચાર યામલિકાને ચૌલુક્ય પાસે મોકલ્યા અને વિજ્ઞાપિપૂર્વક કહેવડાવ્યું કે સાવધાન રહેજો. (આપ) પૂજ્ય સ્વામી ઉપર શત્રુએ આમ આમ કપટ રચ્યું છે; ભરટકથી ચેતતા રહેજો. ચૌલુક્ય સાવધ રહ્યો. સોમવારે રાજ ' કર્ણમેરુ ' ગયો. પૂર્વે કહેલી એજા અનુસાર ભરડો પ્રકટ થયો. તે

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- નજરે પડતાં જ રાજાએ તેને મલ્લો પાસે પકડાવ્યો અને કર્તિકા મેળવી લીધી. તેણે વ્યાધરાજને આંધી લીધો અને કહ્યું કે હે વરાક ! જંગ-
ડકે તને મોકલ્યો છે. તું (તો) સેવક છે. સેવકને હિત અહિતનો વિચાર
હોતો નથી. તું સ્વામીની ધમ્જાને વશ છે, (માટે) ખીક રાખીશ
૫ નહિ; તને છોડી મૂકવામાં આવે છે. જે દુર્દૃશ બની આ પ્રમાણે દ્રોહ
કરે છે તેને જ હું મારી નાંખીશ. એમ કહીને વસ્ત્ર પહેરાવી તેણે એને
વિદાય કર્યો. પોતે તો મહેલે જઈ યુદ્ધની સામગ્રીની રચના કરી. વિધિ
પ્રમાણે પાર્ષ્ણિની રક્ષા કરી તે ચાલી નીકળ્યો. તેણે ' સપાદલક્ષ 'માં
૧૦ પ્રવેશ કર્યો. તેણે ભાટ દ્વારા આનાક રાજાને કહેવડાવ્યું કે હે દેડકા ! ગર્વ
ઓછો કર. કૂવાની બખોલ તારું શરણ કરવા લાયક સ્થાન હો. હે વાચાલ !
તું કડવું કેમ બોલે છે ? ભયંકર ઝેરના કૂટકારથી યુક્ત મુખવાળો
અને અભિમાની એવો સાપ જીભ લપ્પક લપ્પક કરતો તને ગળી જવાને
દોડતો આવે છે. આનાક પણ શત્રુના દૂતનું ઉદ્દામ અને શૌણ્ડીર્યથી પૂર્ણ
૧૫ વચન સાંભળીને ત્રણ લાખ ઘોડા, દશ લાખ પુરુષ (પાયદળ) અને
પચાસ મદાંધ ગંધગજ સાથે ચાલ્યો. ' શાકંભરી 'થી પાંચ કાશ આગળ
તે ચાલ્યો. બંને રાજાઓએ નક્કી કર્યું કે ત્રણ દિવસમાં યુદ્ધ કરવું.
રાજપુત્રો પરસ્પર અક્ષ રમવા લાગ્યા (તેમજ) મલ્લ, સુભટ, છુરી-
કાર, બકરા, બળદ, પાડા અને હાથીઓને લડાવવા લાગ્યા. તેમણે
નાળીએર ફેડવા માંડ્યાં. એટલો અવકાશ મળ્યો તેવામાં ' સપાદલક્ષ 'ના
૨૦ રાજાએ રાત્રે દ્રવ્યના બળથી ' નડુલીય ', ' કેલ્હણ ' વગેરે રાજકીયો
જે ચૌલુક્યના ભક્તો હતા તેમને ભેદી પોતાના પક્ષના બનાવ્યા.
સર્વેએ એક (જ) મંત્રણા કરી કે યુદ્ધ માટે તૈયાર થવું, પણ લડવું નહિ;
રાજ ચૌલુક્યને એકલો મૂકી દેવો. (ભલે પછી) એને શત્રુ મારી
નાંખે. પૈસા એ ત્રિભુવનને ફેરવી નાંખે છે. રંકથી માંડીને ઇન્દ્ર પર્યંત
૨૫ ત્રિભુવન જેના નાટ્યનાં પાત્રો છે એવો એકલો લોભ જ રંગાચાર્યોને
વિષે મુખ્યતા ધારણ કરે છે. તેમની આ મંત્રણા હજી સુધી ચૌલુક્ય
બળ્યતો હતો નહિ. એથી સવારે રાજા કુમારપાલે કલહુપંચાનન (નામના)
પટ્ટહસ્તીને માવધ શ્યામલ પાસે આગળ ધકેલાવ્યો. પાસે બિભેલાઓ તો
દુષ્ટ છે એવો (તેમની) એણે ઉપરથી તેણે નિર્ણય કર્યો. શ્યામલને
૩૦ રાજાએ કહ્યું કે શા માટે આ (લોકો) ઉદાસીન જેવા દેખાય છે ? શ્યામલે
જણાવ્યું કે હે દેવ ! શત્રુએ કરેલા દ્રવ્યના દાનથી એઓ તમારા તરફ
દ્રોહી બન્યા છે. રાજાએ કહ્યું કે તારી શી એષ્ટા છે ?-તું શું કરશે ?

શ્યામલ પણ બોલ્યો કે હે દેવ ! એક દેવ, બીજને હું અને ત્રીજને તો (આ) કલહપંચાનન હાથી, આ ત્રણ કદાપિ દ્રવાના નથી. રાજ્યએ કહ્યું કે સામે દેખાતા દુશ્મન રાજના મુદ્દગરધટ્ટમાં હાથીને ઠાંક.

“ સાહસ જુત્તહ હલ વહહ દૈવહ તળહ કપાલિ ।

હૂટા ત્રિણૂ સ્ત્રીંચહ નહી સ્ત્રેહિમ(હમ ?) હૂટા ટાલિ ॥ ”

૫

ત્યારે એક ચારણે કહ્યું કે હે કુમારપાલ ! તું ચિન્તા ન કર; (કેમકે) ચિત્તવેલું કશું થતું નથી. જોણે તને રાજ્ય સમર્થું છે તે ચિન્તા કરશે. તેનું એ વચન સાંભળી શકુન થયા માની સામે રહેલા મહાધટ્ટમાં તે પેઠા. હજાર મનુષ્યનો લંગ કરતો, હણુતો અને હાથી

૧૦

ઉપર આરૂઠ થયેલો કુમારપાલ આનાકના હાથી પાસે ગયો. તેણે હાથીને હાથી સાથે અથડાવ્યો. સૂંઢ સૂંઢ સાથે લાગી. દાંતો દાંત સાથે અથડાયા. બંને હાથીઓ જાણે એક શરીરવાળા હોય તેમ થયું. લોખંડી બાણો વડે યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. બંને રાજના હાથીઓ અતિશય પરાક્રમી અને મોટા ઉત્સાહવાળા હતા. તેમ છતાં કલહપંચાનન ચીસ પાડતો ફરી ફરીને પાછો

૧૫

હઠતો હતો. તે વેળા ચૌલુક્યે શ્યામલને કહ્યું કે આ કેમ પાછો હઠે છે ? શ્યામલે કહ્યું કે હે નાથ ! શ્રીજયસિંહદેવ મરણ પામ્યા ત્યારે ૩૦ દિવસ પાહુકાથી રાજ્ય ચાલ્યું. ‘ માલવા’ના રાજપુત્ર ચાહુડ કુમારે પ્રધાન પાસે રાજ્ય માગ્યું, પરંતુ તે અન્ય વંશનો હોવાથી પ્રધાનોએ (તેને) આપ્યું નહિ. તેથી ગુરસે થઈને ચાહુડ આનાકનો સેવક બન્યો. તે ભગદત્ત

૨૦

રાજની પેઠે મહાવતોમાં મુખ્ય છે તેમજ અસાધારણ પરાક્રમવાળો છે. તેના સિંહનાદથી ક્ષોભ પામી કલહપંચાનન પાછો હઠે છે. અત્ર ચું કરાય (તો ઠીક) તે હું જાણુતો નથી. ચૌલુક્યે તે સાંભળી દ્વિપટી ફાડીને તેણે એ ફાલિક વડે હાથીના બંને કાનો પૂરી દીધા. ત્યાર બાદ ચાહુડનો સિંહનાદ નહિ સંભળાતાં કલહપંચાનન પર્વતની જેમ વધારે સ્થિર થઈને બિભો રહ્યો. ૩૬ આયુષો વડે યુદ્ધ થતું હતું. (એથી) બંને સૈન્યો

૨૫

ચમત્કાર પામ્યા. ઉદારસીન થઈને બિભેલા ચૌલુક્યે ભયથી કંપવા લાગ્યા કે અહો કેવળ એકલા એવા કુમાર(પાલ)દેવનું યુદ્ધલક્ષ્મીને વિષે અસાધારણ લંપટપાણું છે. એ સેનાઓનું યુદ્ધ થયું નહિ. તે બે જ લડયા. એવામાં વીજળીએ ઉછાળેલા કરણને ઘટને (?) ચૌલુક્ય આનાકના ગજપતિના રક્ધ ઉપર ચઢી બેઠો. તેણે રાજ ઉપર હાથ નાંખ્યા. કસણોને

૩૦

છરી વડે છેદી આનાકને ઢાંચા સહિત પૃથ્વી ઉપર પાડી, યોજકનું બંધન ફેંકી દઈ, હૃદય ઉપર પગ દઈ (મૂકી) છરી હાથમાં લઈ તે

- બોલ્યો કે હે વાચાળ ! હે મૂર્ખ ! હે અધર્મી ! હે પિશાચ ! મારી બેન આગળ મુંડિકને માર એમ તું બોલેલો તે તને યાદ છે કે ? મારી બેનની પ્રતિજ્ઞા હું (આજે) પૂર્ણ કરું છું. દુષ્ટ વચનરૂપ કાદવથી દૂષિત એવી તારી જીભને હું કાપી નાંખું છું. એ પ્રમાણે, યમની જેમ દુષ્ટપ્રેક્ષ્ય એવો ચૌલુક્ય બોલતો હતો ત્યારે ‘સપાદલક્ષીય’ કંઈ ન બોલ્યો; માત્ર ચપળ ડાળાવાળાં નેત્રો વડે તે (ટગર ટગર) બેઠ રહ્યો. (એથી) લોકોત્તર કરુણાનો પરિણામ જેને વિષે ઉત્પન્ન થયો છે એવો ચૌલુક્ય બોલ્યો કે હે હરામખોર ! તું મારો બનેલી છે, વાસ્તે તને જવા દઈ છું એમ નહિ, પરંતુ તું કૃપાપાત્ર છે એથી તને જવા દઈ છું. પહેલાં તારા દેશમાં ટોપીબંધના અગ્ર ભાગમાં બે જીભો હતી. કસાને ‘જીભ’ નામ અપાતું. અવતુથી જીભ ખેંચી કાઢવાની પ્રતિજ્ઞાની સિદ્ધિનું સૂચન થાય તે માટે હવેથી તારે જીભ પાછળ બાંધવી. એ સાંભળી આનાકે તે વાત કબૂલ કરી, કેમકે પરાક્રમીઓ સાથે વિરોધ શો ? લાકડાના પાંજરામાં ધાલી તેણે તેને ત્રણ રાત સુધી પોતાના લશ્કરમાં રાખ્યો. તેણે વિજયનાં વાદિત્રો વગડાવ્યાં; પછી ‘શાકંભરી’-ના માલિકનું વિધાન કર્યું. તિહુઅણુપાલદેવનો નંદન ખરેખર ઉત્પાત, પ્રતિખાત અને રોપિત પ્રતાચાર્ય હતો. ગંભીરતાને લીધે પોતાના સૈનિકોને તેણે ઠપકો ન આપ્યો. જેમની જીવવાની આશા છૂટી ગઈ હતી તેવા તેઓ તેની સેવા કરવા લાગ્યા. તેણે સાત વાર ‘મેડતક’ ભાંગ્યું. (વળી) તેણે ‘પલ્લોકોટ’ સ્થાનમાં આદું વાળ્યું. તે ઉપરથી ચારણે કહ્યું કે-
- ૨૦ “કુમારપાલ રણહૃદિ વલિહ કુકરિ સહિવ વહરણુ ।
 ઇક્કહ પલ્લો મટ્ટિ વીસલકલ્હલ ઝગહલ કિયલ ॥”
- તે ત્યાં લાંબા વખત સુધી રહ્યો. શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિ સાથે જ હતા. તેણે તેમને પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! ‘માલવા’ના રાજાઓ ‘ગૂર્જર’ (દેશમાં) આવી પોતાની કીર્તિ માટે પ્રાસાદો પાડી નાંખે છે તે મને અમૃત્ય (જીણા) છે. તો મારે કયા ઉપાયે નામના કરવી ? શ્રીહેમ-સૂરિપાદે કહ્યું કે હે રાજેન્દ્ર ! તલ પીલવાનાં પત્થરનાં યંત્રોને તું ભાંગ; તેથી પુણ્ય અને કીર્તિનો લાભ થશે. તેણે તે ધાણીઓ ભાંગી નાંખી. તેના ભાંગેલા (અવશેષો) આજે પણ (તે) સ્થાનમાં દેખાય છે. ત્યાર બાદ પારકાનાં રાજ્યનું મર્દન કરનારો ચૌલુક્ય પાછો વળ્યો. તે ‘પત્તન’ આવ્યો. તેણે (પોતાની) બેનને પતિના કુળમાં મોકલવા ઉતાવળ કરી; પરંતુ અભિમાનને લાઇને તે ત્યાં ગઈ નહિ, કિન્તુ તેણે તપ કર્યું. રાજાએ ‘સ્તભન’ પુરની યાત્રા કરી અને તે નગર પાશ્વર-
- ૩૦

देवने आभ्युं. (तेम करी) ते पाछे 'पत्तन' आव्यो. 'सपादलक्ष'ना स्वामी पासेथी जेभले वांय तरीके द्रव्य लीधुं हतुं ते कुसेवडोना निअह करी निश्चिन्तु भनेक्षो श्रीकुमारपाल श्रीछेमसरिपादनी उपासना तेमज सामायिक, पौषध वगेरे करवा लाग्यो.

એક દહાડો રાજ્યએ (સરિને) પૂછ્યું કે હે ભગવન ! શું એ જાણી શકાય તેમ છે કે હું પૂર્વ ભવમાં કોણ હતો ? ગુરુએ કહ્યું કે હે રાજન ! આ કાળ તો અતિશય વિનાનો છે, કેમકે શ્રીવીરના મોક્ષગમન પછી ૬૪ વર્ષે છેલ્લા કેવલી જંબૂસ્વામી મોક્ષે ગયા. તેમની સાથે મનઃપર્યવજ્ઞાન, (૨) પરમ અવધિ (જ્ઞાન) (૩) પુલાકલખિંધ, (૪) આહારક શરીર, (૫) ક્ષપકશ્રેણિ, (૬) ઉપશમશ્રેણિ, (૭) જિનકલ્પ (૮) પરિહાર-વિશુદ્ધિ, (૯) સુક્ષ્મસંપરાય અને (૧૦) યથાખ્યાત (એ છેલ્લાં ત્રણ પ્રકારનાં) ચારિત્રો, (૧૧) કેવલજ્ઞાન અને (૧૨) મોક્ષગમન એ બાર સ્થાનોનો 'ભરત'ક્ષેત્રમાં વિચ્છેદ થયો. ૧૭૦ વર્ષ જતાં મ્યૂલભદ્ર સ્વર્ગે સંચર્યા એટલે (છેલ્લાં) ચાર પૂર્વો, 'સમચતુરસ્ર' સંસ્થાન, 'વજ્રપભનારાય' સંહનન અને 'મહાપ્રાણ' ધ્યાનનો ઉચ્છેદ થયો. આર્યવજ્રસ્વામીને વિષે દશમું પૂર્વ અને પહેલાં ચાર સંસ્થાનો નાશ પામ્યાં. ત્યાર બાદ ધીરે ધીરે સર્વ પૂર્વોનો નાશ થયો. અત્યારે થોડું શ્રુત અસ્તિત્વ ધરાવે છે તેમ છતાં દેવતાના આદેશથી કંઇક જાણી શકાય (તેમ) છે. રાજ્યએ વિનતિ કરી કે ગમે તે પ્રકારે મને પૂર્વ ભવ જણાવો. ગુરુએ (તે વાત) સ્વીકારી. ત્યાર બાદ તેઓ પોતાના આપ્ત તપોધને સાથે 'સિદ્ધપુર'માં 'સરસ્વતી'ને તીરે જઈ એકાંતમાં ધ્યાન ધરવા બેઠા. તેમણે બે મુનિઓને દિશાની રક્ષા માટે મૂક્યા. ત્રણ દિવસને અંતે વિદ્યાદેવીઓ આવી. તેમણે પ્રભુ આગળ કહ્યું કે આપના સત્ત્વથી અમે સંતુષ્ટ થયાં છીએ; કંઇક માગો. સૂરિએ કહ્યું કે કુમારપાલનો પૂર્વ ભવ કહો. તેમણે કહ્યું કે 'મેદપાટ'ને સીમાડે પર્વતોની શ્રેણિને વિષે 'પરમાર' પલ્લીનો માલિક જયતાકે રાજ્ય કરતો હતો. તે અન્યાયી હતો. એક દિવસ ધન અને સુવર્ણથી સમૃદ્ધ એવી પોઠને તેણે ગ્રહણ કરી. એ પોઠનો સ્વામી (વલુજ્જરા) નાહો. જયતાકે સર્વ લૂંટી લીધું. વલુજ્જરાએ 'માલવ' દેશ જઈ રાજ સાથે મળી સેના લઈ તે પલ્લીને ઘેરો ઘાલ્યો. કીટમારિ કરવામાં આવી. જયતાક નાહો. તેની પત્ની હાથ આવી. વલુજ્જરાએ તેનું પેટ ચીરીને (તેના) ગર્ભરૂપ પુત્રને પથર ઉપર અકાળી મારી નાંખ્યો. પલ્લી, ગામ વગેરે બાળીને ફરી તે 'માલવ' દેશ ગયો. (તેને જોધને) ખુશી થયેલા

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- રાજાએ પૂછ્યું કે તે કેવી કેવી રીતે લડાઇ કરી? વલુગ્નરાએ કહ્યું કે હે નાથ! મેં તેના શહેરને (આગ લગાડી) બાળી મૂક્યું. જ્યતાક નાસી ગયો. તેની પત્ની હાથ આવી. મેં તેને ગર્ભ સહિત મારી નાંખી. રાજાએ કહ્યું કે તે સાફ ન કર્યું. તે બે હાથ લીધી. જેનું મુખ ન જેવું
- ૫ જોષ્ટએ એવો તું મને (હવે) છોડી જા. (એમ કહીને) તેણે તેને કાઢી મૂક્યો. લોકમાં તેની નિંદા ઉછળી (થઇ). તપોવનમાં જઇને તેણે તપસ્વિ-દીક્ષા લીધી. ખૂબ તપ કરીને મરી તે વલુગ્નરો જયસિંહુદેવ થયો. જ્યતાક તો (પોતાના) સ્થાનનો નાશ થયેલો જોષ્ટ દેશાંતર ગયો. વનમાં તે જતો હતો તેવામાં તેને 'ષ(ખં)ડેર' ગચ્છના સ્વામી શ્રીયશોભદ્રસૂરિ
- ૧૦ મળ્યા. સૂરિએ કહ્યું કે જે તારું હતું તે બધું ગયું. (તો હવે) તું શા માટે અન્યાય કરે છે? જ્યતાકે કહ્યું કે ભૂખ્યો માણસ શું પાપ કરતો નથી? તેથી હું સર્વ અકૃત્ય કરું છું. સૂરિએ કહ્યું કે હમણા તને શબલાદિ ભોજનાદિ કરાવીશ; અતીતિ ન આચર. (તેમણે) તેને કોષ્ટક પાસેથી ભોજન અને વસ્ત્ર અપાવ્યાં. તેમણે સાર્યમાં તેના હુકમને અનુસરનારા ધણાને જીવન
- ૧૫ પર્યંત ચોરીનો નિયમ લેવડાવ્યો. (પછી) તે 'તિલંગ'માં 'ઉરંગલ'પુરને વિષે ઝોઠર વલુગ્નરાને ઘેર ભોજનાદિ વૃત્તિથી નોકર થઇને રહ્યો. વિહાર કરતાં યશોભદ્રસૂરિ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેઓ જ્યતાકને ચૌટામાં મળ્યા. શ્રાવકોએ ઉપાશ્રય આપ્યો. જ્યતાકે ત્યાં જઇ હૃદયની શુદ્ધિપૂર્વક ચોરીનો નિયમ લીધો. તેણે બીજા ધણાને નિયમો લેવડાવ્યા. (પછી) મોડેથી
- ૨૦ તે ઝોઠરને ઘેર ગયો. ઝોઠરે પૂછ્યું કે તને કયાં વાર લાગી? તારા વિના કામો બગડે છે. તેણે કહ્યું કે મારા ગુરુ આવ્યા છે. તેમનાં ચરણ-કમળના વંદનનો મેં આનંદ અનુભવ્યો (અને) નિયમો લીધા. જેને વિષે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ છે એવા ઝોઠરે કહ્યું કે હું પણ (એ) ગુરુને વંદન કરીશ. જ્યતાકે કહ્યું કે પુણ્યથી (આ) પુણ્ય (મળે) છે. ઝોઠર ત્યાં ગયો (અને)
- ૨૫ ગુરુને વંદન કરીને બેઠો. તેણે દેશના સાંભળી; (એથી) તેને તત્ત્વનું જ્ઞાન થયું. તેણે શ્રાવકપણું ગ્રહણ કર્યું. પછી ગુરુદક્ષિણા લેા એમ ઝોઠરે કહ્યું ત્યારે સૂરિએ કહ્યું કે હું મમત્વ અને પરિગ્રહથી રહિત હોઇ ધનાદિ લેતો નથી. તેમ છતાં જે તારો અત્યંત આગ્રહ જ હોય તો મહાવીરનું મંદિર કરાવવા ૩૫ દક્ષિણા હો. તેણે પ્રાસાદ કરાવ્યો.
- ૩૦ ઝોઠરને જ્યતાક સાથે ભાષા જેવો સંબંધ હતો.

એક દિવસ પર્યુષણમાં પરિવાર સાથે જ્યતાકને લઇને ઝોઠર દેવમંદિર તરફ ચાલ્યો. ફૂલો લઇને ઝોઠરે દેવની પૂજા કરી.

તેણે જયતાકને કહ્યું કે આ મારાં કૂલો લાઇ તું પૂજા કર. જયતાકે (ઉત્તર આપતાં) કહ્યું કે (એ) કૂલો આપનાં છે. એના વડે પૂજા કરવાથી મને શું ફળ? એ વેઠ માત્ર છે. મારી પાસે પણ કેવળ પાંચ ઢાડીઓ છે. તેનાં પુષ્પો (લાઇ તે) વડે જિનેશ્વરની હું પૂજા કરીશ. તેણે તે પ્રકારે પૂજા કરી. આથી જયતાકે અગણિત પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. ત્યાર બાદ એાઠર અને જયતાક ગુરુને વંદન કરવા ગયા. જયતાકે ઉપવાસ કર્યો. ખીજે દિવસે તેણે મુનિને (દાન) આપી પારણું કર્યું. એ પ્રમાણે પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી મરીને તે શ્રીમૂલરાજના વંશમાં તિલુઅલપાલદેવને ધેર શ્રીકુમારપાલ થયો. એમ કહીને દેવીઓ વિરમી ત્યારે પ્રભુએ પૂછ્યું કે એની શી ખાતરી? (એટલે) ફરીથી દેવીઓએ કહ્યું કે રાજને તમે કહેજો કે નવલક્ષ્મિલક્ષ્મીગૃહારનગર ' ઉરંગલ ' માં માણસોને મોકલો. હજી (સાં) એાઠરના વંશના લોકો છે. તેમની દાસી (નામે) સ્થિરદેવી જૂના વૃત્તાંતો જાણે છે; તે કહેશે. એમ સાંભળીને તેમણે દેવીઓને વિસર્જન કરી. જતાં જતાં દેવીઓએ ત્યાં એાઠરના ધરમાંથી નિધાનો મળવાનું કહ્યું. (આ પ્રમાણે વૃત્તાંત) જાણીને પ્રભુ ' પત્તન ' માં રાજ પાસે ગયા. ત્યાં રાજએ પૂછ્યું એટલે હતું તેવું રાજ આગળ તેમણે કહ્યું. માણસ મોકલી બધું તેણે જાણ્યું. જિનધર્મને વિષે (તેની) સ્થિરતા ચમ્. સિદ્ધસેન સાથે પણ વેરનું કારણ સમજાયું. પૂર્વ ભવમાં ગર્ભનો નાશ કરેલો હોવાથી સિદ્ધરાજને પુત્ર ન થયો (એ વાત પણ સમજાઇ). આ પ્રમાણે કુમાર-પાલનો પૂર્વ ભવ છે.

૫

૧૦

૧૫

૨૦

॥ इति श्रीहेमचन्द्रसरिप्रबन्धः ॥ १० ॥

(૧૧)

શ્રીહર્ષકવિનો પ્રબન્ધ

- પૂર્વ દિશામાં 'વારાણસી' નગરમાં ગોવિન્દચન્દ્ર નામે રાજા હતો. તે ૭૫૦ અંત:પુરીના યૌવનના રસના સુવાસવાળો હતો. તેને જયન્તચન્દ્ર
- ૫ (નામે) પુત્ર હતો. તેને રાજ્ય સોંપી પિતાએ યોગ ગ્રહણ કરી પરલોક સાધ્યો. જયન્તચન્દ્રે ૭૦૦ યોજન જેટલી પૃથ્વી જીતી લીધી. તેને મેઘચન્દ્ર (નામે) પુત્ર હતો કે જે સિંહનાદ વડે સિંહોને ભગાડવા સમર્થ હતો; તે પછી મદાંધ ગન્ધગન્નેની ઘટાની તો વાત (જ) શી? તે રાજા ચાલે ત્યારે (તેનું) લશ્કર 'ગંગા' અને 'યમુના'ના જળ વિના તૃપ્ત
- ૧૦ થતું નહિ. (આમ) એ નદીરૂપ લાકડીના ગ્રહણને લીધે તે લોકમાં 'પંચુલ' રાજા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. એની ગોમતી (નામની) દાસી ૬૦ હજાર ઘોડાઓને વિષે પાખરનું નિવેશન કરીને અભિષેક કરતી પરસૈન્યને ત્રાસ આપતી. રાજાને શ્રમ જ શો? તે રાજાને ધણા વિદ્વાનો હતા. તેમાં એક હીર નામનો વ્યાજ્ઞણ હતો. તેનો પુત્ર શ્રીહર્ષ
- ૧૫ શુદ્ધિશાળીમાં ચક્રવર્તી હતો. તે હજી બાલ્યાવસ્થામાં હતો. સભામાં એક રાજકીય પંડિત વાદીએ રાજાની સમક્ષ (વાદમાં) હીરને જીતી તેનું મોહું બંધ કર્યું. (આથી) તે લજ્જારૂપ કાદવમાં દટાઈ ગયો. તરવારની ધાર જેવું તીક્ષ્ણ વેર તેણે રાખ્યું. મરણસમયે તેણે શ્રીહર્ષને કહ્યું કે હે વત્સ! અમુક પંડિતે માફ આહનન કરી રાજાના દેખતાં મને જીત્યો છે, તે મને દુઃખ(રૂપ) છે. જે તું સુપુત્ર હોય તો તું તેને રાજસભામાં જીતજે. શ્રીહર્ષે કહ્યું વારૂ. હીર સ્વર્ગે ગયો. શ્રીહર્ષે
- ૨૦ તો કુટુંબનો ભાર આપત દાયાદોને સોંપી, વિદેશ જઈ, આચાર્યો પાસે તર્ક, અલંકાર, ગીત, ગણિત, ચૂડામણિ, મંત્ર, બ્યાકરણ ઇત્યાદિ સર્વ સ્તુરાચમાણુ વિદ્યાઓ સત્વર ગ્રહણ કરી. 'ગંગા'ને તીરે સુચુરુએ આપેલા 'ચિન્તામણિ' મંત્રની તેણે અપ્રમત્તપણે એક વર્ષ સાધના કરી. (આથી) ત્રિપુરા પ્રત્યક્ષ થઈ. તેને અમોઘ આદેશ ઇત્યાદિ વરદાનોની પ્રાપ્તિ થઈ. ત્યારથી તે રાજગોષ્ઠીઓમાં ભમવા લાગ્યો. તે અલૌકિક ઉલ્લેખોથી શિખરિત જલ્પ કરતો કે જેને કોઈ સમજી શકતું નહિ. તેથી લોકોને અગોચર એવી અતિવિદ્યાથી પણ તે ખિન્ન થયો. (આથી)
- ૨૫ ફરીથી ભારતીને પ્રત્યક્ષ કરી તેણે તેને કહ્યું કે હે માતા! અતિ-પ્રતિભા પણ મને દોષરૂપ થઈ. માફ વચન સમજાય એવો મને બનાવ.
- ૩૦

ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે તું મધ્યરાત્રિએ પાણીથી માથું પલાળી દહીં ખાળે. (અને) પછી સૂઈ જાળે. કંઈના અંશના અવતારને લીધે જડતાનો લેશ તને પ્રાપ્ત થશે. તેણે તેમ કયું. સમગ્રય તેવી વાણીવાળો તે થયો. ખંડનાદિ સેંકડો ગ્રન્થો તેણે રચ્યા. કૃતકૃત્ય બની તે 'કાસી' આવ્યો. નગરતટે રહી તેણે જયન્તચન્દ્રને જાણાવ્યું કે હું ભણીને આવ્યો છું. ૫
રાજા પણ ગુણાનુરાગી હોઈ હીરને જીતનારા પંડિતની સાથે તેમજ ચારે વર્ણો સહિત પુરીપરિસરમાં આવ્યો (અને) તેણે શ્રીહર્ષને નમસ્કાર કર્યો. તેણે પણ લોકને યથાયોગ્ય કર્યા. રાજાની તો તેણે એવી સ્તુતિ કરી કે હે યુવતિઓ ! આ રાજા ગોવિન્દનો પુત્ર છે એથી તેમજ એના શરીરની કાંતિથી તમે એના તરફ કામચુદ્ધિ રાખશો નહિ; (કેમકે) કામદેવ (તો) દુનિયાઓને જીતતી વેળા સ્ત્રીને અસ્ત્રી બનાવે છે^૨ અને આ તો અસ્ત્રીને સ્ત્રી બનાવે છે.^૩ ૧૦

વિસ્તારપૂર્વક ઊંચે સ્વરે એણે (આ શ્લોકની) વ્યાખ્યા (પણ) કરી. સમાને તેમજ રાજાને (એથી) સંતોષ થયો. પિતાના વેરી વાદીને જોઈને તો તેણે કટાક્ષપૂર્વક કહ્યું કે સુકામળ વસ્તુવાળા સાહિત્યમાં કે દઢ ન્યાયના ગ્રહણથી ગાંઠવાળા (કઠિણ) એવા તર્કમાં હું પ્રવેશ કરું ત્યારે ભારતી સમાન લીલા આવરે છે. કામળ આદરવાળી પથારી હો કે દર્ભના અંકુરોથી પથરાયેલી ભૂમિ હો પણ પતિ મનગમતો હોય તો સ્ત્રીઓને રતિ સરખી (જ) થાય છે. આ સાંભળીને પેલો વાદી બોલ્યો કે હે દેવ ! હે વાદીન્દ્ર ! તારા સમાન કોઈ ભારતીસિદ્ધ નથી, તો પછી અધિકની (તો) વાત (જ) શી ? (પોતાની) કુશલતાના પરાક્રમથી ઉદ્ધત એવા હજારો હિંસક (પ્રાણીઓ) વનમાં હોય છે. તેમાંના એક સિંહની જ લોકોત્તર તેજની અમે તારીફ કરીએ છીએ કે જેના અભિમાન પૂર્વકના હુંકારથી વરાહના સમૂહોએ ક્રીડા, મદોન્મત્ત હાથીઓએ મદ, નાહલોએ કાલાહળ અને પાડાઓએ હર્ષ ત્યજી દીધો. આ સાંભળીને શ્રીહર્ષ ક્રોધ રહિત હોય તેવો થયો. રાજાએ કહ્યું કે અત્ર શ્રીહર્ષને વિષે આમ જ કહેવું ઉચિત છે. પ્રતિવાદી- ૧૫ ૨૦ ૨૫

૧ આનો ખોલે અર્થ કૃષ્ણનો પુત્ર પ્રદ્યુમ્ન અર્થાત્ 'કામદેવ' છે.

૨-૩ સ્ત્રીને અસ્ત્રી બનાવે છે એટલે પુરુષ બનાવે છે એ વિરોધ છે તેમજ અસ્ત્રીને સ્ત્રી કરે છે એ પણ વિરોધ છે. આનો પરિહાર એ છે કે કામદેવ સ્ત્રીને અસ્ત્રધારિણી બનાવે છે, અને આ રાજા શસ્ત્રધારી જનોને પણ સ્ત્રી જેવા કરી હુંકારી દે છે. ૩૦

- પણથી શો અર્થ ? શ્રીહીરના વેરી ! તે ખરાખર અવસરને ઝોળખ્યો એવો અર્થ છે. પૃથ્વીચન્દ્રે (અર્થાત્ રાજ્યે) બંનેને પરસ્પર ગાઠ આલિંગન કરાવ્યું. વિસ્તારથી મહેલે લાવી માંગલિકા કરાવી તેણે શ્રીહર્ષને ઘેર મોકલ્યો. લાખ સોનૈયા આપવામાં આવ્યા. નિશ્ચિન્ત થયેલા રાજ્યે એક
- ૫ દિવસ હર્ષભેર કવીશ્વરને કહ્યું કે હે વાદીન્દ્ર ! કોષ પ્રખન્ધરત્ન રચ. તે ઉપરથી તેણે નૈપથ (નામનું) મહાકાવ્ય રચ્યું. દિવ્ય રસવાળા અને અત્યંત ગૂઢ વ્યંગ્યના ભારથી ઉત્તમ એવું એ કાવ્ય એણે રાજ્યને બતાવ્યું. રાજ્યે કહ્યું કે એ ધણું સુંદર છે; પરંતુ તું ' કાશ્મીર ' જા. (અને) ત્યાંના પંડિતોને બતાવજે તેમજ ભારતીના હાથમાં (એ) તું
- ૧૦ મૂકજે. ભારતી ત્યાં (શારદા) પીઠ ઉપર સાક્ષાત્ ખીરાજે છે. અસત્ય પ્રખન્ધ હાથમાં મૂકાતાં કચરાના ઢગલાની પેઠે તેને તે દૂર ફેંકી દે છે; અને જો સત્ય હોય તો માયું ધૂણાવી સાઈ એમ તે કખૂલ કરે છે. ઉપરથી પુષ્પો પડે છે. રાજ્યે આપેલા દ્રવ્યથી વિપુલ સામગ્રી તૈયાર કરી શ્રીહર્ષ ' કાશ્મીર ' ગયો અને તેણે સરસ્વતીના હાથમાં (એ) પુસ્તક
- ૧૫ મૂક્યું. સરસ્વતીએ તે દૂર ફેંકી દીધું. શ્રીહર્ષે કહ્યું કે તું ધરડી થઇ છે એટલે (તારી) અક્કલ ગઇ છે કે શું કે જેથી મારા કહેલા (રચેલા) પ્રખન્ધને પણ ઇતર પ્રખન્ધ જેવો તું ગણે છે ? ભારતીએ કહ્યું કે હે પારકાના મર્મને બોલનાર ! અગ્યારમા સર્ગમાં ૬૪ મા—

દેહી પવિત્રિતચતુર્ભુજશામમાગા

૨૦ વાગાલપત્ પુનરિમાં ગરિમાભિરામમ્ ।

યતસ્ય નિષ્કૃપકૃપાણસનાયપાણે:

પાણિબ્રહ્માદનુગૃહાણ ગણં ગુણાનામ્ ॥ ”

- કાવ્યમાં જે તે કહ્યું છે તે તને યાદ નથી ? (આમાં) આમ મને વિષ્ણુની પત્ની તરીકે બતાવી, લોકોમાં માઈ જે કન્યાપણું રૂઢ થયેલું હતું તેનો તે લોપ કર્યો છે; તેથી મેં પુસ્તક ફેંકી દીધું. યાચક, છેતરનાર, રોગ, મરણ અને મર્મ કહેનાર એ પાંચ ચોગીઓને પણ શોકનાં કારણરૂપ છે. આ પ્રમાણે સરસ્વતીની વાણી સાંભળીને શ્રીહર્ષે કહ્યું કે કોષક કારણસર એક અવતારમાં તે નારાયણને પતિ કર્યાં. (તેથી) પુરાણોમાં પણ તું વિષ્ણુની પત્ની કહેવાઇ છે. તો (મેં) સત્ય (કહ્યું) તેમાં તું જ્ઞાને ગુસ્સે થાય છે ? ગુસ્સે થવાથી શું કલંકથી છૂટાય છે ? એ સાંભળીને પોતાની મેજે તેણે પુસ્તક હાથમાં ધર્યું (દીધું) અને સભા
- ૩૦

સમક્ષ ગ્રંથની પ્રશંસા કરી; શ્રીહર્ષે ત્યાંના પંડિતોને કહ્યું કે અહિંયાના
 માધવદેવ નામના રાજને (આ) ગ્રંથ બતાવો. અને શ્રીજયન્તચન્દ્ર
 ઉપર આ ગ્રંથ શુદ્ધ છે એમ લખી આપો. આમ સાંભળવા છતાં તેમજ
 ભારતીને એ અભિમત છે એમ જાણવા છતાં તેમણે લેખ ન લખી
 આપ્યો કે રાજને (એ ગ્રંથ) બતાવ્યો પણ નહિ. (આથી) શ્રીહર્ષ ઘણા
 મહિના (ત્યાં) રહ્યો. ભાચું ખવાઇ ગયું. (એથી) તેણે બળદ વગેરે વેચ્યા
 (અને) પરિવાર પણ ઓછો કર્યો. ૫

એક દહાડો એ નદીના પાસેના પ્રદેશમાં કૂવાના કાંડાની તદ્દન નજ-
 દીકના દેવકુળમાં ગુપ્ત રીતે રુદ્રનો જન્મ કરતો હતો. ત્યાં કોઇક મૃદ-
 સ્થની બે હિલકંદ દાસીઓ આવી. પહેલા હું જળ ભરું અને તું પછી ૧૦
 ભરે એમ ધડામાં જળ ભરવા સંબંધમાં તે બંને વાદે વળગી. તે બે વચ્ચે
 સામસામી બોલાચાલી થઇ. ઘાત અને પ્રતિઘાતથી માથાં કૂટ્યાં. (એથી)
 તે બંને રાજકુળે ગઇ. રાજ્યે સાક્ષીની ગવેષણા કરી. તેણે તેમને પૂછ્યું કે
 આ કળ્યામાં કોઇ સાક્ષી છે કે નહિ ? તેમણે કહ્યું કે ત્યાં જન્મ જન્મ-
 વામાં તત્પર એવો એક બ્રાહ્મણ છે. રાજના માણસો ત્યાં ગયા. શ્રીહર્ષને ૧૫
 લાવવામાં આવ્યો અને તેને એ બેની નીતિ અનીતિ વિષે પૂછવામાં
 આવ્યું. શ્રીહર્ષે સંસ્કૃત ભાષામાં (ઉત્તરરૂપે) કહ્યું કે હે દેવ ! હું પરદેશી
 છું. આ બે પ્રાકૃતમાં બોલનારીઓ શું બોલી તે હું સમજી શક્યો
 નથી; ફક્ત તે શબ્દો હું જાણું છું. રાજ્યે કહ્યું કે તમે કહો. (આ
 ઉપરથી) તે જ ક્રમપૂર્વક તેમનાં સંકડો ભાષિત અને પ્રતિભાષિતો તેણે ૨૦
 કહી આપ્યાં. રાજને (આ સાંભળીને) અચંબો થયો કે અહો પ્રતિભા !
 અહો અવધારણ (શક્તિ) ! બે દાસીઓના વાદનો નિર્ણય કરી, યથા-
 સંભવ (તેમનો) નિગ્રહ અને અનુગ્રહ કરી (તેમને) મોકલી આપીને
 રાજ્યે શ્રીહર્ષને પૂછ્યું કે આ પ્રમાણેનો બુદ્ધિશાળીઓને વિષે શિરો-
 મણિ એવા તમે કાણુ છે ? શ્રીહર્ષે પોતાની સર્વ કથા કહી કે હે ૨૫
 રાજન્ ! પંડિતોએ કરેલી દુર્જનતાને લીધે તમારા શહેરમાં હું દુઃખ
 ભોગવી રહ્યો છું. યથાર્થ પરંપરાના જાણકાર રાજ્યે પંડિતોને બોલા-
 વીને કહ્યું કે હે મૂર્ખો ! તમને ધિક્કાર છે. આવા રત્નને વિષે પણ
 તમે સ્નેહ રાખતા નથી ? સળગાવેલા અગ્નિમાં ઝટ શરીર હોમાય
 તે સારું, કિન્તુ ગુણસંપન્નને વિષે જરા પણ મત્સર રાખવો તે સારો ૩૦
 નહિ. તે નિર્ણય દશા સારી છે કે જેનો કોઇ મત્સરી જ ન યાય; કેમકે

- પ્રાયઃ સુમનને પણ રગુણ્યોગની વિમુખતા રહે છે. વાસ્તે તમો લુચ્યા છો. જાઓ પ્રત્યેક જણ પોતપોતાને ઘેર (બોલાવી) આ મહાત્માનો સત્કાર કરો. ત્યારે શ્રીહર્ષે કહ્યું કે જેમ યુવાનોના અંતઃકરણને કાષ્ટ અત્યંત રમણીય રમણી હરી લે છે તેમ તે કુમારોના અંતઃકરણને (પણ) હરે છે. મારી ઉક્તિ જે અમૃતરૂપ હોષ સુસુદ્ધિશાળીના ચિત્તને મદમત કરે તો અરસિક પુરુષને આરાધવાના રસને લઈને (?) એને શું નામ અપાય ? આ (ઉપરથી) પંડિતો શરમાઈ ગયા. બધાએ એને (પોતપોતાને) ઘેર લઈ જઈ સત્કાર કરી, (એનો) અનુનય કર્યો. રાજાએ સત્કાર્યના જાણકારો સાથે શ્રીહર્ષને 'કાસી' મોકલ્યો. તે (જઈને) જયન્તચન્દ્રને મળ્યો. બધું કહેવાયું. (આથી) તે ખુશી થયો. લોકમાં નૈપથનો પ્રસાર થયો.

- એવામાં જયન્તચન્દ્રનો પદ્માકર નામનો પ્રધાન શ્રી'અણુહિલ્પત્તન' ગયો. ત્યાં સરોવરને કાંઠે ધોખી વડે ધોવાયેલી સાડી ઉપર, કેતકી ઉપર એસે તેમ ભમરાના સમૂહને એટલું જેમ વિસ્મય પામી તેણે ધોખીને પૂછ્યું કે જે યુવતિની આ સાડી છે તે (સ્ત્રી) મને બતાવ. એ પ્રધાનના ચિત્તે તે પદ્મિની હોવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. ધોખી સાંજે નીકળી તેને તેને ઘેર લઈ ગયો. અને તે (સાડી) આપી તેની સ્વામિની અને શાલાપતિની પત્ની નામે સૂહૃવદેવી કે જે વિધવા ધૌવનવતી અને સુંદર રૂપવાળી હતી તેને બતાવી. શ્રીકુમારપાલ રાજા પાસે તેનો ઉપરોધ કરાવી તેને ઘેરથી લઈ સોમનાથની યાત્રા કરી તે 'કાસી' ગયો. તે પદ્મિનીને તેણે જયન્તચન્દ્રની ભોગિની બનાવી. સૂહૃવદેવી એવી (તેની) ખ્યાતિ થઈ. તે અભિમાની વિદુષી હોઈ તે પોતાને લોકમાં 'કલાભારતી' એમ ઓળખાવતી. શ્રીહર્ષે 'નરભારતી' કહેવાતો હતો. તે એ મત્સરવાળી (સ્ત્રી) સહન ન કરી શકી.
- એક દહાડો તેણે સત્કારપૂર્વક શ્રીહર્ષને બોલાવ્યો અને પૂછ્યું કે તમે કાણ છો ? શ્રીહર્ષે કહ્યું કે હું કલાસર્વજ્ઞ છું. રાણીએ કહ્યું કે તો મને પગરખાં પહેરાવો. એનો શો આશય ? જે આ ધ્યાનજી હોવાથી એમ કહે કે હું જાણતો નથી તો અચ્છ કરે. શ્રીહર્ષે (એ વાત) કબૂલ

- ૧ સુમન એટલે પુષ્પ અને ગુણ એટલે દોરો; પુષ્પને દોરામાં પરોવાઈ ગમતું નથી તેમ સુમન એટલે ઉત્તમ મનવાળા સજ્જન તેમને ગુણ્યોગ એટલે ગુણી સાથે સંબંધ કરવા ઉપર વિમુખતા હોય છે—અરુચિ હોય છે.

કરી. (અને પછી) તે ઘેર ગયો. તે તે પ્રકારે પરિકર્મિત એવી ઝાડની છાલો વડે બેઠા બનાવી સાંજના ચપળ નેત્રવાળા બની દૂર ઉભા રહી તેણે સ્વામિનીને બોલાવી, અને મોચી પહેરાવે તેમ પગરખાં પહેરાવ્યાં. અભ્યુક્ષણ કરન્ને; હું તો મોચી છું, એમ બોલતાં અને રાજને પણ તેણે કરેલી કુચેષ્ટા જણાવતાં ખિન્ન બની 'ગંગા' ને તીરે તેણે સંન્યાસનું ૫
 ગ્રહણ કર્યું. પેલી સામ્રાજ્યની માલિક સૂહૃવદેવીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પણ યૌવન પામ્યો. તે ધીર હતો, પરંતુ અનીતિવાળો હતો. એ રાજને વિદ્યાધર નામનો મંત્રી હતો. ચિન્તામણિવિનાયકની કૃપાથી સર્વ ધાતુઓને સુવર્ણરૂપ કરવામાં પ્રખ્યાત પ્રભાવવાળા સ્પર્શ-પાપાણુ (મણિ)નો લાભ થવાથી તેણે ૮૮૦૦ આલ્મશોને ભોજનનું દાન ૧૦
 કર્યું. એથી તેની 'લઘુ યુધિષ્ઠિર' એવી પ્રખ્યાતિ થઈ. તે કુશના અગ્રભાગ જેવી (તીક્ષ્ણ) સુહૃદિવાળો હતો. રાજને તેને પૂછ્યું કે રાજ્ય કયા કુમારને હું આપું ? મંત્રીએ કહ્યું કે સુંદર વંશવાળા મેઘચન્દ્રને આપો, નહિ કે રાખેલીના પુત્રને. રાજ તો તેના વડે કામણ કરાવેલો હોય તેના પુત્રને જ આપવાની ઇચ્છા રાખતો હતો. આ પ્રમાણે રાજ અને પ્રધાન ૧૫
 વચ્ચે વિરોધ ઉભો થયો. કોષ્ઠક પ્રકારે મંત્રીએ રાણીનું વચન અપ્રામાણિક કરાવીને રાજ પાસે મેઘચન્દ્ર કુમારને રાજ્ય આપવા કબૂલ કરાવ્યું. (આથી) રાણી ગુસ્સે થઈ. ધનાઢય તેમજ સ્વચ્છંદી હોવાને લીધે તેણે પોતાના મુખ્ય પુરુષોને ('તક્ષશિલા') મોકલ્યા. 'કાસી'નો લંગ કરવાને (બોલાવાયેલા) 'તક્ષશિલા'ના માલિક સુરત્રાણુ (સુલતાન)ને પ્રયાણે ૨૦
 પ્રયાણે સવા લાખ સુવર્ણનું દાન આપીને (આગળ) ચલાવાયેલો તે આવ્યો. વિદ્યાધરને જસુસ દ્વારા તે (વાત)ની ખબર પડી અને તેણે તે (હકીકત) રાજને કહી. પેલી (સ્ત્રી)ના કામણથી દિઠમૂઠ બનેલા રાજને કહ્યું કે આ મારી વલ્લભેશ્વરી આ પ્રમાણે પતિદ્રોહ કરે (જ) નહિ. પ્રધાને તો કહ્યું કે હે રાજન ! શાખીન્દ્ર અમુક પ્રયાણે (દૂર) પડ્યો ૨૫
 છે. (આ સાંભળીને) રાજ વડે હાંકી કઢાયેલો તે ઘેર ગયો. તેણે વિચાર કર્યો કે રાજ તો મૂઠ છે, રાણી પરાક્રમી છે, તેનો પ્રસાર થયેલો છે તેમજ તે અવિવેકી છે; (વાસ્તે) સ્વામીના મરણ કરતાં વહેલું માંડ મરણ થાય તો ધન્યતા. સવારે પ્રધાન પોતાને ઘેરથી એકલો ચાલી નીકળ્યો. રસ્તે જતાં પિણ્યાક બેઠ તે આછ ગયો. ફરી તે આગળ ગયો. ફૂટેલા ૩૦
 ચણાનો લોટ બેઠ તેણે તે ખાવા મન કર્યું. તે બે કુચેષ્ટા ઉપરથી પોતાની તરફ વિધિ વિપરીત છે એવા નિર્ણય કરી રાજ પાસે જઈ તેણે

- વિનતિ કરી કે હે દેવ ! જો આપની આજ્ઞા હોય તો 'ગંગા'ના જળમાં ડૂબી મરું. રાજાએ કહ્યું કે જો તું મરશે તો અમે સુખેથી જીવશું; કર્ણજીવર મટી જશે. (આથી) મંત્રી દુઃખી થયો. હં હિતકાસી વચન ન સાંભળવાં, અનીતિ તરફ વલણ, ત્રિયનો પણ દ્રેષ તેમજ પોતાના
- ૫ ગુરુજન તરફ તિરસ્કાર એ ખરેખર મરણનાં પૂર્વ રૂપો છે-મૃત્યુ પાસે આબ્યાનાં લક્ષણો છે. (માટે) રાજાનું મરણ આવી લાગ્યું છે. રાજાની રજા લાઇ ઘેર જઇ (પોતાનું) સર્વસ્વ બ્રાહ્મણ વગેરેને આપી દઇને સંસારથી વિરક્ત બની 'બહુનવી'ના જળમાં ખેસી તેણે કુળગોરને કહ્યું કે તમે દાન ગ્રહણ કરો. (તે) બ્રાહ્મણે પણ હાથ લંબાવ્યો. (એટલે) તેણે
- ૧૦ સ્પર્શપાપાણુ આપ્યો. તેણે કહ્યું કે તારા દાનને ધિક્કાર છે કે તું પત્થર આપે છે. એ(વા વિચાર)થી ગુસ્સે થયેલા તેણે (તે) પાણીમાં ફેંકી દીધો. તે પત્થર ગંગા દેવીએ ગ્રહણ કર્યો. મંત્રી જળમાં ડૂબી મર્યો. રાજા અનાથ થયો. સુરત્રાણુ આવ્યો. નગરમાં ભાંડે ભાંડ ફૂટવા લાગ્યા. રાજા યુદ્ધ માટે સામો ગયો. પોતાના સૈન્યમાં ૮૪૦૦ નિસ્વાનો થતાં
- ૧૫ હતાં, પરંતુ એક પણ નિસ્વાનનો સ્વન રાજા સાંભળતો ન હતો. (આથી) તેણે પાસે ઉભેલાઓને પૂછ્યું. તેમણે કહ્યું કે મ્હેજના ધનુષ્યના અવાજોમાં બીજા અવાજો ડૂબી ગયા છે. રાજા હૃદયમાં હારી ગયો. પછી એ હણાયો, (નાસી) ગયો કે મરી ગયો તે જાણવામાં નથી. યવનોએ શહેર લીધું.

॥ इति श्रीहर्ष-विद्याधर-जयन्तचन्द्रप्रबन्धः ॥ ११ ॥

(૧૨)

શ્રીહરિહરનો પ્રખન્ધ

શ્રીહરિહરના વંશમાં થયેલો હરિહર ' ગૌડ ' દેશનો વતની હતો અને તે ' સિદ્ધસારસ્વત ' હતો. તે ' ગૂર્જર ' ભૂમિ તરફ ચાલ્યો. ૨૦૦ ઘોડાઓ, ૫૦૦ માણસો અને ૫૦ ઊટો. (એટલું લઘ) મોકળે હાથે ૫
અન્નદાન દેતો તે ' ધવલકુવક ' નામના પાસેના ગામમાં આવ્યો. રાણા શ્રીવીરધવલને, શ્રીવસ્તુપાલને અને શ્રીસોમેશ્વરદેવને જુદા જુદા આશીર્વાદ (કોષ) પ્રગલ્ભ બાળકને હાથે તેણે મોકલ્યા. (આથી) વસ્તુપાલને હર્ષ થયો. (એટલે) તેણે ઊડીને, બાળકને સાથે લઘ શ્રીવીરધવલને પંડિતનો આશીર્વાદ દેખાડ્યો-કહી સંભળાવ્યો. વળી તેણે તેના ૧૦
ગુણોનું (પણ) વર્ણન કર્યું. રાણાએ કહ્યું કે અત્ર શું ઉચિત છે ? પ્રધાને કહ્યું કે હે દેવ ! સવારે પંડિતનો પ્રવેશમહોત્સવ વિસ્તારથી કરાવવો જોઈએ તેમજ પુષ્કળ દાન આપવું જોઈએ. રાણાએ કહ્યું કે બરાબર. ત્યાર બાદ મંત્રિરાજ તેમજ બાળક પાછા ફર્યા. બાળકે ત્રીજે આશીર્વાદ પંડિત સોમેશ્વરને દેખાડ્યો. તેની કવિતા જોઈ તેની મત્સરતાનું ઉદીપન ૧૫
થયું. તેણે નિઃશ્વાસપૂર્વક નીચું જોયું અને તે બાળક સાથે બોલ્યો પણ નહિ. ઊડીને બાળક હરિહર પાસે આવ્યો. તેણે રાણાનું અને પ્રધાનનું સૌમનસ્ય તેમજ સોમેશ્વરનું દૌર્ભનસ્ય કહી બતાવ્યું. (આથી) હરિહર સોમેશ્વરદેવ ઉપર ગુસ્સે થયો. સવાર પડી. રાણો મન્ત્રી તેમજ ચારે વર્ણ સાથે સર્વ ઋદ્ધિપૂર્વક સામો ગયો. હરિહરનો મેળાપ થયો. ત્યાં ૨૦
વીરધવલને ઉદ્દેશીને (તેણે કહ્યું કે) હે વીર ! મને એમ લાગે છે કે તમારો પ્રતાપરૂપ ઉગ્ર અગ્નિ (પ્રકટ) થનાર (છે એમ) જાણીને શંભુ ' સ્વર્ગના 'ને મસ્તકે ધારણ કરવા છતાં ' માનસ ' (સરોવર) સમીપ બેઠા છે, લક્ષ્મીના પતિ (વિષ્ણુ) ચરણ આગળ બેઠેલી એને વહન કરતાં છતાં સમુદ્રમાં સંતાપા છે અને કમંડળમાં રહેતી એવી એને ૨૫
ધારણ કરતા સતા શ્રદ્ધા કાદવમાં ખૂંચ્યા છે.

જેણે સરભસ રણાંગણે ચઢેલા ' ચૌલુકચ ' ચૂડામણિનું દર્શન કર્યું છે તેણે ક્ષત્રિયોનો ક્ષય કરવા માટે સામા બાણો ફેંકતા સાક્ષાત્ ભાગવનું દર્શન કર્યું છે, તેણે નિશ્ચાયરના અધિપતિ (રાવણ) નો વધ કરવામાં તત્પર બનેલા રઘુગ્રામણી (રામ) નું દર્શન કર્યું છે અને તેણે જયદ્રથના ૩૦
વધ માટે પ્રવૃત્ત બનેલા સુભદ્રાના સ્વામી (અર્જુન) નું દર્શન કર્યું છે.

- પંડિતે (પેલા) બાળકને પૂછ્યું કે આ સભામાં સોમેશ્વર છે કે નહિ ? બાળકે કહ્યું કે તેઓ ક્રોધને લીધે આવ્યા નથી. એ જાણી પંડિત (ચૂપ) રહ્યો. (ગામમાં) પ્રવેશ થયો. રાણાએ ચમત્કાર ઉપજે તેવાં ધન, કુપ્ય, વસ્ત્ર, પરિજન, ઘોડા વગેરે આપ્યાં. ત્યાર પછી એ (પંડિત) ૫ પ્રધાનને ઘેર ગયો. (ત્યાં) મોટી સભા (મળી) હતી. મંત્રી ઊઠી સામે (લેવા) આવ્યો અને ખોલ્યો કે જો હરિહરના મનોહર વચનનો આસ્વાદ કરાયો છે તો (પછી) મધ નકામું છે, મદિરા વ્યર્થ છે, અને એ અમૃત પણ નિરર્થક છે-એ બધાં નીરસ છે. પંડિતે કહ્યું કે હે દેવ ! હે લઘુ ભોજરાજ ! હે વિચારચતુર્ભુજ ! હે સરસ્વતીકંઠાભરણ ! સાંભળો, ૧૦ અમે પંડિત છીએ. અમારી માતા ભારતી છે અને તે ત્રિભુવન-ચારિણી છે. એક દહાડો ભારતીની સાથે અમે મહેન્દ્રની સભામાં ગયા. એ (સભા)નું નામ 'સુધર્મા'. ત્યાં શ્રીમાન્ ઇન્દ્ર, ત્રણ કરોડ સુરાંગનાઓ, ૮૪૦૦૦ સામાજિકો તેમજ બાર સૂર્યો, આઠ વસુઓ, ૧૩ વિશ્વદેવો, ૩૬ તૃષિતો, ૬૦ આભાસ્વરો, ૨૩૬ માહારાજિકો, ૧૧ ૧૫ રુદ્રો, ૪૯ વાયુઓ, ૧૪ વૈકુંઠો, ૧૦ સુશર્માઓ, ૧૨ સાધ્યો ઇત્યાદિ પ્રસિદ્ધ દેવતાગણ છે. આ પ્રમાણેની સમૃદ્ધિનું સ્વરૂપ જોઈ અમને વિસ્મય થયો. અહો તપશ્ચર્યાના કૃળનો શો ભોગ ? એમ અમે ચિંતવતા હતા તેવામાં ત્યાં કોઈ ખૂસ પાડતો આવ્યો કે હે દેવ ! હે સ્વર્ગપતિ ! ખરેખર કષ્ટ છે. આપનો 'નન્દન' વનનો પાલક ક્યાં છે ? (કેમકે) આજે અનિર્વાચ્ય ૨૦ ખેદ થાય છે કે કોઈકે અરેરે આ વનમાંથી કલ્પવૃક્ષ હરી લીધું છે. (ત્યારે ઇન્દ્રે કહ્યું કે) હ. એમ ન ખોલ. માનવો ઉપર કૃપા કરવાના (ધરાદા)થી મેં જ એને પ્રીતિથી આદેશ કરેલ એ (વૃક્ષ) વસ્તુપાલરૂપે પૃથ્વીતલને તિલકિત કરી રહ્યું છે. આ પ્રમાણેનો વાર્તાલાપ સાંભળી આશ્ચર્ય પામી હું ભારતી સહિત પાંચમા કલ્પદ્રુમરૂપ તમને જોવાને ૨૫ આવ્યો છું. આ પ્રમાણે વિસ્તૃત કાવ્યની વ્યાખ્યા કરી પંડિત થોભ્યો. (આને) હું શું આપું એમ પ્રધાન વિચારતો હતો તેવામાં 'ડોઠીયા' વંશનો રાણો ભીમદેવ ઉત્તમ તેમજ વાહન ઉપરથી ઉતારાયેલા ચોવીસ ઘોડાઓ અને એક દિવ્ય પદક બેટણા તરીકે લાવ્યો. એ બધું જ તેણે પંડિતને આપી દીધું. આથી રાજ થયેલા તેણે તમે પાંચમા કલ્પવૃક્ષ છો એમ ૩૦ કહ્યું અને તે પોતાને ઉતારે ગયો.

કેટલાક દિવસ ગયા પછી સભા મળી ત્યારે ત્યાં સોમેશ્વર સામે ખેડો હતો. તે સમયે રાણાએ પંડિત હરિહરને કહ્યું કે હે પંડિત ! આ

નગરમાં અમે 'વીરનારાયણ' નામનો મહેલ કરાવ્યો છે. તેની પ્રશસ્તિનાં ૧૦૮ કાવ્યો સોમેશ્વરદેવ પાસે કરાવ્યાં છે તે તમે સાંભળો, જેથી શુદ્ધપણાને વિષે જ્ઞાનીઓનો (?) નિશ્ચય થાય, કેમકે મહાલક્ષ્મીની દષ્ટિ સમક્ષ નાણાની પરીક્ષા થાય. હુરિહરે કહ્યું કે તે (કાવ્યો) કહો. સોમેશ્વરે તે કહ્યાં. તે સાંભળીને હુરિહરે કહ્યું કે હે દેવ ! (કાવ્યો) સારાં છે તેમજ એ અમારાં પરિચિત છે, કેમકે 'માલવ' (દેશમાં)ની 'ઉન્નયંતી'માં ગયેલા એવા અમે 'સરસ્વતીકંઠાભરણ' (નામના) પ્રાસાદના ગર્ભગૃહ (ગભારા)માં પટ્ટિકા ઉપર શ્રીભોજદેવના વર્ણનરૂપ આ કાવ્યો જોયાં છે. જે (આપને) વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો એ પરિપાટીપૂર્વક (હું કહું) તે આપ સાંભળો. એમ કહીને ક્રમપૂર્વક અસ્ખલિત (રીતે) એ (એ કાવ્યો) બોલી ગયો. રાણાને (આથી) ખેદ થયો. (પરંતુ) લુચ્ચાઓ રાજ થયા. શ્રીવસ્તુપાલ પ્રમુખ સન્નજનોને દુઃખ થયું. સભા બિડી - બરખાસ્ત થઇ. હણાયો હોય, મરાયો હોય, સ્તંભિત થયો હોય, જડ થઇ ગયો હોય એવો સોમેશ્વર થઇ ગયો. તે પોતાને ઘેર ગયો. ઘરમાં પણ શરમના માર્યાં એણે કોઇને મોં ન બતાવ્યું. તો રાજસભાદિમાં જવાની વાત (જ) શી ?

ત્યાર પછી સોમેશ્વર શ્રીવસ્તુપાલને ઘેર જઇ બોલ્યો કે હે પ્રધાન ! એ કાવ્યો મારાં જ છે; અન્યથા નથી. તમે મારી શક્તિ જાણો છો. હુરિહરે તો મારી આ પ્રમાણે વગોવણી કરી. હું (હવે) શું કરું ? મંત્રીએ કહ્યું કે તમે એને જ શરણે જાઓ; કેમકે પોતાનાથી અધિક (પરાક્રમી) વડે જીતાયેલો (માણસ) પરદેશ જાય છે અથવા તેને શરણે થવું એવો કુશળ (જનો)નો ન્યાય છે. પંડિતે કહ્યું કે તો મને ત્યાં (એની પાસે) લઇ જાઓ. મંત્રીએ તેમ કર્યું. પંડિત સોમેશ્વરને બહાર બેસાડી મંત્રી પોતે હુરિહર પાસે ગયો અને કહ્યું કે પંડિત સોમેશ્વરદેવ તારી પાસે આવ્યો છે અને વિનતિ કરવા ઇચ્છે છે. હુરિહર હસ્યો અને તેણે તેને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. બીજા ધષ્ટ અલિંગન દષ્ટ, મોઢું આસન આપી (ઇત્યાદિ પ્રકારે) તેણે તેનો સત્કાર કર્યો. સોમેશ્વરે કહ્યું કે હે પંડિત ! પારકાના કાવ્ય ચોરવાના કલંકરૂપ કાદવમાંથી તું મને બહાર કાઢ; કેમકે મહાબુદ્ધિશાળીઓ પોતાને ઘેર આવેલા શત્રુનું પણ ગૌરવ કરે છે. પોતાના ઘરમાં આવેલા મત્સ્યને બૃહસ્પતિએ કવિની ઉચ્ચ (પદવી) આપી. પ્રસન્ન થયેલા હુરિહરે કહ્યું કે તમે ચિન્તા ન કરો. ફરીથી તમને હું (પહેલાના જેવા) ગૌરવવાળા

બનાવીશ. (આ સાંભળી) પ્રધાન તેમજ સોમેશ્વર પોતપોતાને સ્થાને ગયા. પ્રભાતે રાણાની સભા બરાતાં સોમેશ્વરને જોલાવાયો અને (એવી) પ્રસ્તાવના યોગ્ય છે પરમેશ્વરી ભારતી જ્ય પામે છે કે જેના પ્રસાદથી મારી આવી શક્તિ છે. શ્રીવસ્તુપાલે કહ્યું કે કવી ? હરિહરે

૫ કહ્યું કે હે દેવ ! મેં 'કાવેરી' નદીને તીરે 'સારસ્વત' મંત્ર સાધ્યો હતો. હોમ વેળાએ સરસ્વતી દેવી પ્રત્યક્ષ થઈ; (અને) તેણે વર(દાન) યાચવા કહ્યું. મેં કહ્યું કે હે જગત્વી અદ્વિતીય જનની ! જે તું તુષ્ટ થઈ હોય તો એક વાર કહેલાં ૧૦૮ ઋચ્યા, ૫૮૫૬, કાવ્ય, વસ્તુક, ધર્મ કે દંડકાના અવધારણુ માટે હું સમર્થ બનું. દેવીએ કહ્યું કે તેમ થાઓ.

૧૦ ત્યારથી જે ૧૦૮ ખોલે તે હું કહી આપું છું. જેમકે સોમેશ્વરદેવે રચેલાં ૧૦૮ કાવ્યો. રાણાએ કહ્યું કે પ્રતીતિ કરાવો. ૧૦૮ ભણિતો કહેવડાવ્યાં કે જે તે તે હંદમાં હરિહરે પાછાં કહી બતાવ્યાં. ક્ષુધા, તૃષ્ણા, આતપ વગેરેની ચિન્તાથી લોક નિરપેક્ષ બન્યા. રાણકેશ્વરે કહ્યું કે હે પંડિત ! તો (તે દિવસે) સોમેશ્વરને શા માટે દૂષિત કર્યો ? હરિહરે

૧૫ કહ્યું કે હે દેવ ! હે રાણેન્દ્ર ! (એ) પંડિતે મારી અવજ્ઞા કરી હતી તેનું એ ક્ષણ મેં (એને) આપ્યું; કેમકે પ્રિય કે અપ્રિય ગમે તે અન્ય તરફથી મળ્યું હોય તેનો જેઓ સવિશેષ બદલો આપતા નથી તેમના કરતાં ક્ષણદ્રુપ જમીન સારી છે. રાણાએ કહ્યું કે તો એમ હોય. પરંતુ સરસ્વતીપુત્રાને પરસ્પર સ્નેહ હોવો વ્યાજબી છે એમ કહી તેણે એક બીજાને ગળે

૨૦ વળગાડ્યા. સોમેશ્વર કલંક રહિત બન્યો. રોજ ઇષ્ટ ગોષ્ઠી થવા લાગી. હરિહર નૈષધ (ચરિત્રગત) કાવ્યો સમયાનુસાર જોડતો. (આથી) વસ્તુપાલ ખુશ થતો (અને કહેતો કે) અહો, પૂર્વે નહિ સાંભળેલાં એવાં આ કાવ્યો છે.

૨૫ એક દિવસ પંડિત હરિહરને તેણે પૂછ્યું કે આ કયો ગ્રંથ છે ? પંડિતે કહ્યું કે નૈષધ મહાકાવ્ય. (વસ્તુપાલે પૂછ્યું કે) કવિ કોણ ? (પંડિતે કહ્યું કે) શ્રીહર્ય. શ્રીવસ્તુપાલે કહ્યું કે તો તેની આદર્શ (પ્રતિ) મને બતાવો. પંડિતે કહ્યું કે અન્યત્ર આ ગ્રંથ નથી; (વાસ્તે)

૩૦ ચાર પ્રહર (જ) માટે એની (હસ્તલિખિત) પુસ્તિકા હું (તમને) આપીશ. (એમ કહી) તેણે પુસ્તિકા આપી. રાત્રે લેખકોને રોકીને (મંત્રીએ) તરત જ નવીન પુસ્તક લખાવી લીધું. તેને જ્ઞર્ણુ રજશ્ચુ (?) વડે વીંટાળવામાં આવ્યું. વાસ (કપડા)ના ન્યાસ વડે ધૂસર કરી-જૂના જેવું બનાવી મૂકી છંડાયું. સવારે તેણે પંડિતને (તેની) પુસ્તિકા (પાઠી) આપી. આ તમારું નૈષધ લો (એમ

કહ્યું). પંડિતે પુસ્તિકા લીધી (એટલે) પ્રધાને કહ્યું કે અમારા ભંડારમાં પણ આ શાસ્ત્ર છે એમ અમને યાદ આવે છે. (વાસ્તે) ભંડાર જુઓ. વિલંબપૂર્વક નવીન પ્રતિ ખેંચાઇ અને જોઇ તો “ નિપોય યસ્ય ક્ષિતિરક્ષિણઃ કથા ” ઇત્યાદિ(થી શરૂ થતું) નૈપથ નીકળ્યું. (એ) જોતાં (જ) પંડિત હરિહરે કહ્યું કે હું પ્રધાન! આ તમારી જ માયા છે; કેમકે આવાં કાર્યોમાં અન્યની મતિ ચાલે નહિ. તમે પ્રતિપક્ષીઓને યોગ્ય રીતે દંડ્યા છે; જૈન, વૈષ્ણવ અને શૈવ શાસનો સ્થાપ્યાં છે, સ્વામીના વંશનો ઉદ્ધાર કર્યો છે; આ પ્રમાણે તમારી બુદ્ધિનો પ્રકાશ છે (ત્યાં યાકી શું રહે છે ?)

૫

એવામાં વીરધવલે મોકલેલી સેના વડે ચંપાયેલા મહારાષ્ટ્રના માલિકે સવા કરોડ સુવર્ણ જેટલો દંડ મોકલાવ્યો. શ્રીવસ્તુપાલે તો તે સુવર્ણ ચારે દિશાના યાત્રાળુઓને તેમજ યાત્રકોને વિવેકપૂર્વક આપી દીધાં. તે જોઇ હરિહરે વર્ણન કર્યું કે હં, અદ્વિતીય લક્ષ્મી વડે આલિંગન કરાયેલા એવા આની, યાચના માટે ઉચો હાથ કરેલા અને પોતાના આકારની ગરમીને જોણે ખર્ચિત કરી છે એવા શાહિંગ (પુરુષોત્તમ) સાથે સમાનતા (છે એમ કોઇ કહે તો તે વાત) હું સહન કરતો નથી, કેમકે પુરુષોત્તમના કરતાં અધિક ગુણના ઉદ્દગારવાળા એવા એણે તો યુદ્ધરૂપ સમુદ્રમાંથી લક્ષ્મીને ખેંચી લાવી યાત્રકોમાં કટકો કટકો વહેંચી આપી છે. તે વેળા વીરધવલનું ‘ સપાદકાટિકાંચનવર્ષ ’ એવું ખિરુદ ભાટો વગેરેમાં પ્રસિદ્ધિને પામ્યું. પછી હરિહર સોમેશ્વરને નમન કરવા ‘ દેવપત્તન ’ ગયો. ત્યાં પંડિત સોમેશ્વરદેવની દુર્જનતા યાદ આવતાં ખેદ પામી તેણે એ કાવ્ય કહ્યું કે કયાં જવું, કયાં આવવું, કયાં બોલવું, કોની આગળ કહેવું, કયાં નિષ્કપટપણે કાવ્યો રચવાં, કોની સલામાં દાખલ થવું ? સમસ્ત વિશ્વ ખલરૂપ સર્પથી ગ્રસ્ત છે એટલે બુદ્ધિશાળીઓને કશી ગતિ રહેતી નથી. એમ તત્ત્વ જાણીને શિવ ! શિવ ! હરિહર મૂઠ બન્યો છે. ગુણો વડે રાગની કૃપાની કલ્પિકાનું આરોહણ કરીશું, લક્ષ્મીના અંશો જોઇશું, કંઇક સાહિત્ય ભણીશું, ઓગ્નને (વાદમાં) હરાવીશું એ પ્રમાણે ચિત્તે કેટલી એ મોહમયી અનર્થની કંથીને કરી નથી ? (પણ) હવે જેણે નિર્મળ જ્ઞાનને સ્વાધીન કર્યું છે એવું ચિત્ત ‘ સ્વર્ગગંગા ’ની ઇચ્છા રાખે છે. એમ કહી અડધું ધન આપી દઇને અને યાકીનું અડધું લઇને ‘ ધવલકૂવક ’માં થઇ રાણા અને મંત્રીની રૂબ લઇ ‘ કાસી ’ પહોંચી તેણે સ્વાર્થ સાધ્યો.

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

॥ इति हरिहरप्रबन्धः ॥ १२ ॥

શ્રીઅમરચન્દ્ર કવિનો પ્રબંધ

- શ્રી‘અણુહિલ્લપત્તન’ની પાસે ૮૪ મહાસ્થાનોમાં એક ‘વાયટ’ નામનું મહાસ્થાન છે. ત્યાં ‘પરકાયપ્રવેશ’ વિદ્યાથી સંપન્ન એવા
- ૫ શ્રીજીવદેવસૂરિના સંતાનમાં શ્રીજિનદત્તસૂરિ ગાઝતા હતા. તેમના શિષ્ય નામે અમર બુદ્ધિશાળીઓમાં ચૂડામણિ (સમાન) હતા. તેમણે શ્રીજિનદત્તસૂરિના ભક્ત અને કવિરાજ એવા અરિસિંહ પાસેથી ‘સિદ્ધસારસ્વત’ મંત્ર પ્રહણ કર્યો. એ ગચ્છના મહાભક્ત, વિવેકના ભંડારરૂપ અને કોષ્ટાગારી પદ્મના અત્યંત વિશાળ ભવનના એકાંત
- ૧૦ ભાગમાં એકવીસ આચાર્યપૂર્વક, નિદ્રાજ્ય, આસનજ્ય, કપાયજ્ય ઇત્યાદિને વિષે એકચિત્ત બનેલા તેમણે (એ) મંત્રનો જાપ કર્યો, અને વિસ્તારથી હોમ (પણ) કર્યો. એકવીસમે દિવસે મધ્યરાત્રિએ આકાશમાં ઉગેલા ચન્દ્રબિંબમાંથી નીકળીને પોતાના મૂળરૂપે આવી ભારતીએ અમરને પોતાના હાથમાં (રાખેલા) કમંડળમાંથી જળ પાતું અને
- ૧૫ વર(દાન) આપ્યું કે તું સિદ્ધકવિ થા તેમજ સમગ્ર નૃપતિઓની પૂજાથી ગૌરવિત બન. એ પ્રમાણે વર આપી ભગવતી ગઇ. અમર કવીશ્વર થયા. તેમણે કાવ્યકલ્પસલા નામે કવિશિક્ષા, છંદોરતનાવલી અને સૂક્તાવલી રચ્યાં. વળી તેમણે કલાકલાપ નામનું શાસ્ત્ર તેમજ ખાલભારત પણ રચ્યાં. ખાલભારત (સ. ૧૧, શ્લો. ૬)માં પ્રભાતના વર્ણનને વિષે,
- ૨૦ સમગ્ર બ્રહ્માંડનો અદ્વિતીય વિજેતા એવો આ મદન કે જેણે શંકરને (હાથે) પરાભવ (પામવા)થી ગુસ્સે થઇ આણો ત્યજ દીધાં છે તે પ્રકટ શક્તિવાળો હોઇ, દહીં વલોવતી વેળાએ ચપળ નેત્રવાળીની વેણીના ભિખથી, દિવસના પ્રારંભમાં તરવાર (ફેરવવા)નો નિર્દયપણે શ્રમ કરતો હોય એમ જણાય છે. આ પ્રમાણે અત્ર વેણીનું તરવારરૂપે વર્ણન કરવાથી
- ૨૫ તેને કવિના સમુદાય તરફથી, ‘દીપિકાકાલિદાસ’ અને ‘ઘંટામાધ’ની પેઠે ‘વેણીકૃપાણુ અમર’ એવું ઝિરુદ્ધ મળ્યું. વળી કવિત્વની પ્રસિદ્ધિથી ‘મહારાષ્ટ્ર’ વગેરેના રાજ્યેન્દ્રો તરફથી એની પૂજા આવવા માંડી. તે વેળા ‘ગૂર્જર’નો સ્વામી વીસલદેવ રાજ ‘ધવલકૃવક’માં રાજ્ય ચલાવતો હતો. તેણે અમર કવિના ગુણગ્રામ સાંભળી, (પોતાના) પ્રધાન
- ૩૦ ઠકુર વઇજલને મોકલી સવારે એ કવીન્દ્રને (પોતાની હજુરમાં) બોલાવ્યા. (તેઓ આવતાં) આસન વગેરે પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી. મોટી

સભા ભરાઇ. (એ પ્રસંગે) અમરે કહ્યું કે આના હાથના પરાક્રમના ક્રમના ચમત્કારને જોઇને આ રંભા કે જેનું ચિત્ત ગુણુગ્રામ વડે અદ્વિતીયપણે રંજિત થયેલું છે તે મારે વિષે પ્રેમ નહિ કરે એમ માનીને હે શ્રીમદ્ વીસલદેવ ! તમારા યુદ્ધને જોઇને દિવ્યાંગનાનો સમૂહ ક્ષુભિત થયો તે વેળા હુરિ રંભાને પોતાની બાથમાંથી મૂકતા નથી. તમે શરૂ કરેલા પ્રયંડ સંહારને વિષે મરણુ પામેલા શત્રુવીરોના અતિરેકથી ક્રીડા કરતી લોહીની નાની નદીઓની શ્રેણિઓથી પૃથ્વી કંદ પર્યંત પ્રવાહને પામી-રુધિરની નદીઓમાં પૃથ્વી તરબોળ થઇ ગઇ તે વેળા એનું રક્ષણ કરનારા સર્પલોકના સ્વામીનો આ રક્તભાવ હે વજ્જના સ્તંભના જેવા દેદીપ્યમાન હાથવાળા (રાગ્ન) ! રત્નોની કાંતિની શ્રેણિના મિપથી તારા મસ્તક ઉપર શોભે છે. સભા (આ સાંભળી) રાજી થઇ. રાગ્ન (પણ) પુશ થયો. ત્યાર બાદ રાગ્નએ કહ્યું કે તમે કવીશ્વર છો એમ સંભળાય છે. અમરે કહ્યું કે જો દેવ ગવેષણુ કરતા હો તો તે સાચું જ છે. તે ઉપરથી રાગ્નએ સોમેશ્વરદેવ તરફ નજર કરી એટલે સોમેશ્વરે સમસ્યા આપી. જેમકે મારાં માથામાંનાં ૯૦ અને નેત્રોનાં ૮૦ વ્યર્થ ગયાં. અમરે તરત (એ) પૂર્ણ કરી: હે સર્પોના નાથ ! તારી આંખે અને માથે આ શી શોભા (થઇ રહી) છે ? એ તો (પાર્વતી સાથે) છૂત રમતાં શંભુ ૯૧૦ દાણુ જીત્યા તેનાં ચિહ્નો મારે માથે રાખથી કર્યાં છે અને ગૌરી ૧૯૨૦ દાણુ જીતી તેથી તેણે મારાં તેટલાં નેત્ર આંખ્યાં છે. તેથી એ શોભા થઇ છે, જેથી બાકીનાં મારાં માથામાંનાં ૯૦ અને ક્ષોચનમાંનાં ૮૦ વ્યર્થ ગયાં છે. અત્ર 'શિરોડક્ષ્ણામ્' એથી માથાથી યુક્ત આંખોનો એમ 'મધ્યમપદ લોપી' સમાસ કરવો; કેમકે દ્વન્દ્વ (કરવા જતાં) તો પ્રાણીના અંગરૂપ હોઇ એકવદ્ભાવ થવો જોઇએ. ત્યાર બાદ 'વામન' સ્થળવાસી કવિ સોમાદિત્યે સમસ્યા આપી કે ધનુષ્યની કાટિ ઉપર ભ્રમર છે, તેના ઉપર પર્વત છે અને તે ઉપર સમુદ્ર છે. અમરે કહ્યું કે મહાદેવના, ચન્દ્રનાં કિરણોથી ઉત્તમ (વ્યાપ્ત) કપાલે પાર્વતીના લલાટનો આસ્થેષ થતાં કસ્તૂરીના પુંડ્રી પ્રતિકૃતિ થઇ છે. એની સમીપ જટા છે અને ત્યાં 'ગંગા' છે. આ બધું અહો ધનુષ્યકોટિ ઉપર ભ્રમર, તેના ઉપર પર્વત અને તેના ઉપર જલધિ (જેવું) છે. ત્યાર પછી 'કૃષ્ણુ' નગરના નિવાસી કમલાદિત્યે સમસ્યા આપી કે મચ્છરના ગળાના છિદ્રમાં હાથીનું ટોણું પેદું. અમરે (એમ સમસ્યા) પૂરી કે તટ ઉપરના જંગલમાંના વિહારથી સ્વચ્છંદી બનેલ ન્યાં યાદસ્ છે ત્યાં મચ્છરના

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

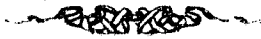

- ગણાનાં છિદ્રમાં હાથીનું ટોળું પેદું. હે બગલા ! આવો સમુદ્ર સાંભળ્યો છે ?
 ન્યાં તિમિઓ બહુ પાતળાં હોય. એવા કોણક તલમાં તું ક્ષણમાં જા:
 ત્યાર બાદ ' વીસલ ' નગરના નાનાકે સમસ્યા આપી કે યુવતિ રાત્રે
 ગીત ગાતી નથી. અમરે કહ્યું કે ધ્વનિની મધુરતા સાંભળીને (ચન્દ્રગત)
 ૫ હરણુ એકદમ ભૂમિ ઉપર ઉતરી આવતાં એ લાંછન વિનાનો બનેલો
 ચન્દ્ર મારા વદનની બરાબરી ન કરે એ માટે રાત્રે યુવતિ ગીત ગાતી
 નથી. આ પ્રમાણે ઘણા કવિઓએ આપેલી ૧૦૮ સમસ્યા શ્રીઅમરે
 પૂરી. ત્યાર બાદ રાજ્યે કહ્યું કે ખરેખર શ્રીઅમરે કવિચક્રવર્તી છે. તે
 દિવસે સાંજ સુધી સભા બેસી રહી. રાજ્યને તેમજ સભ્યજનને પણ
 ૧૦ લાંઘણુ થઇ. કાળ પસાર થતો હોવા છતાં રસના આવેશમાં તેના જાણુ-
 કારીને તેનું ધ્યાન રહેતું નથી. બીજે દિવસે શીઘ્ર કાવ્યરૂપ પ્રમાણોનાં
 ઉપન્યાસો વડે એણે પ્રામાણિકાને જીત્યા. ત્રીજે દિવસે રાજ્યે પૂછ્યું કે
 અત્યારે અમને શી ચિન્તા છે તે કહો. અમરે કહ્યું કે હે દેવ ! સ્વર્ગમાં
 ઐરાવલુના જમણા કાનમાં લુકિતો (?) કેમ દૂર ગયાં ? રાજ્ય
 ૧૫ સ્વસંવાદથી ખુશ થયો અને તેણે માથું ધૂણાવ્યું. રોજ આવજા કરતા
 (કવિએ) જિનધર્મી બનાવેલો રાજ્ય (રોજ) ચૈત્યોમાં પૂજા કરતો.
 એક દહાડો રાજ્યે (અમરચન્દ્રને) પૂછ્યું કે આપના કલા-
 ગુરુ કોણ છે ? અમરે કહ્યું કે અરિસિંહ કવિરાજ. (રાજ્યે કહ્યું
 કે) તો સવારે એમને લાવજો. અમરચન્દ્ર કવિરાજને સવારે રાજ્ય
 ૨૦ પાસે લાવ્યા. તે વેળા રાજ્ય તરવાર ફેરવતો (?) હતો. રાજ્યે પૂછ્યું
 કે આ કવિરાજ છે ? કવિરાજે કહ્યું કે હા. રાજ્યે કહ્યું કે સમયોચિત
 કંઈક બોલો. અરિસિંહે કાવ્ય કહ્યું કે તમારી તરવારને ઘડતાં વધેલા
 દ્રવ્ય વડે અહિંએ કૃતાન્તને ઘડ્યો છે અને સર્પને તો હાથના (આમ
 તેમ) ઉદ્ધવર્તનથી ઘડ્યો છે. સ્વચ્છ, સ્વચ્છ અને એક બીજાથી અધિક
 ૨૫ અર્પણુ કરવાનો આપના હાથનો ગુણ તરવારમાં સંક્રમિત થયો છે જેથી
 તેણે પૃથ્વીના અર્થોએને વિષે સ્વર્ગની પદવી આપી. (વળી) તારી
 સોબતથી એ બહુમુષ્ટિ થયો નથી જેથી શત્રુરૂપ રાજ્યોની પીડને વિષે
 પ્રોદામ રોમનો ઉદ્ગમ પોતાની મેળે અત્યંત મુદ્દિત બની રહે છે.
 હે વીસલ(દેવ) ! તું શા માટે તરવાર ધારણુ કરે છે ? (તારૂં નામ
 ૩૦ સાંભળતાં જ) શત્રુઓ મુખમાં જે બળવાળાં ધાસો નાખે છે તેનું
 લંઘન કરવા માટે-તે કાપવા માટે એ અસમર્થ છે. હે દેવ ! તમે 'મલય'
 ગિરિ છો. તમારા હાથ ચંદન વૃક્ષ છે. તે ઉપર કાજળ જેવી આકૃતિવાળો

અને તરવારની એ ધારરૂપ જીભવાળો સર્પ ક્રોડા કરે છે. એ શત્રુરૂપ ઝાડના રક્તધોને વિષે પોતાના અંગને અનર્ગલપણે વીંટી દે (છે) અને પછી છેક આકાશ સુધીના વિસ્તારવાળી અને નિર્મળ કીર્તિરૂપ દીર્ઘ કાંચળી ઉતારે છે. (આ) અદ્ભુત કવિતા જોઇને રાજ્યએ કવિરાજને (પોતાનો) નિત્ય સેવક બનાવ્યો અને (તેને) મોટો ગ્રાસ આપ્યો. ૫

એક દિવસ શ્રીવીસલદેવે જોજનાંતે ધાસ હાથમાં લઇ અરિ-
સિંહને કહ્યું કે આ ધાસનું તત્કાલ વર્ણન કરો. જો તમે મનોહર પ્રકારે
(એનું) વર્ણન કરશો તો હું ગ્રાસ બમણો કરીશ, નહિ તો બધા ગ્રાસનો ત્યાગ
કરાવીશ. આ કહેતાની વાર જ અપ્રતિહત પ્રતિભાવાળા તેણે કહ્યું કે
સાગર ખારો છે, યજ્ઞો જ્વાળાવાળા છે, શ્વેત વિષમય છે, અને ૧૦
ચન્દ્ર ક્ષયવાળો છે એટલે ત્યાં અમૃત છે એમ કહેવું નકામું છે. એ
(અમૃત) તો દાનવોના ભયથી ધાસમાં જ લીન થયેલું છે, જે ખાવાથી
ગાયોને અમૃતનો પ્રસવ થાય છે અને જે પોતાના મુખમાં નાંખીને
(તમારા) શત્રુઓની જાતિ તમારા ખડ્ગરૂપ યમના મુખમાંથી બચી
જાય છે. રાજ્ય ધ્વનિત થયો. એણે ગ્રાસ બમણો કર્યો. કાલાંતરે અમરે ૧૫
કાષ્ઠાગારિક પદ્મના કહેવાથી પદ્માનન્દ નામનું શાસ્ત્ર રચ્યું. આ પ્રમાણે
દરરોજ કવિતારૂપ કલ્પોદનું (ત્યાં) સામાન્ય હતું.

॥ इति श्रीशमरचन्द्रकविप्रबन्धः ॥ १३ ॥

મદનકીર્તિનો પ્રખન્ધ

- ઉજ્જયિની 'માં વિશાલકીર્તિ (નામે) દિગંબર હતો. તેને મદન-કીર્તિ (નામનો) શિષ્ય હતો. પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર એ ત્રણ દિશામાંના સર્વ વાદીઓને જીતીને 'મહાપ્રામાણિક ચૂડામણિ' એવું બિરુદ ઉપાર્જન કરી તે પોતાના ગુરુથી અલંકૃત 'ઉજ્જયિની' ગયો. (અને) તેણે ગુરુને વંદન કર્યું. પહેલેથી જ જનપરંપરા પાસે તેની કીર્તિ તેણે સાંભળી હતી. (એથી) તેણે એ મદનકીર્તિની ભૂરિ ભૂરિ પ્રશંસા કરી. તે પણ આનંદ પામ્યો. કેટલાક દિવસ પછી તેણે ગુરુને કહ્યું કે હે ભગવન! હું દક્ષિણના વાદીઓને જીતવાને ઇચ્છું છું. ત્યાં જાઉં? રજા આપો. ગુરુએ કહ્યું કે હે વત્સ! તું દક્ષિણમાં જન્મશ નહિ; કેમકે એ દેશ ભોગોનો ભંડાર છે. ત્યાં ગયેશો કયો તત્ત્વજ્ઞાની પણ ખરેખર ભ્રષ્ટ થતો નથી? ગુરુના વચનનું ઉલ્લંઘન કરી વિદ્યાના ગર્વથી ઉન્મત્ત બનેલા તેમજ જાળ, કાદાળી, નિસરણી વગેરે સાથે ધણા શિષ્યોથી પરવરેલા તે 'મહારાષ્ટ્ર' વગેરેના વાદીઓ(ના મદ)ને ચૂર્ણ કરતો 'કર્ણાટ' દેશ પહોંચ્યો. ત્યાં 'વિજયપુર'માં પોતાની મેળે ત્રણ વિદ્યાના જાણકાર બનેલા, વિષુધીને વલ્લભ અને સભામાં ખેડેલા એવા કુન્તિભોજ નામના રાજાને દ્વારપાલ દ્વારા નિવેદન કરાયેલા તેણે જોયો અને તેણે તેનું વર્ણન કર્યું: હે દેવ! તારા ભુજદંડના ગર્વની ગરિમાના ઉદ્ભારના પ્રતાપરૂપ અગ્નિની જ્વાળાથી તપેલા (?) કીર્તિરૂપ પારાની ધડીમાં (અહાર) ફૂટી નીકળતા મિન્દુઓ શેષ નાગ, કેટલાક તારા, કેટલાક ક્ષીરસમુદ્રો, કેટલાક હિમાલયો, શંખો, છીપો, કરકો. કપૂર, કુન્દ અને ચન્દ્ર (રૂપે પરિણમ્યાં) છે. હે કુન્તિભોજ! આપની કીર્તિ સ્વર્ગમાં સ્નાન કરી દિક્પાસોની આસપાસ ફરીને સૂર્યમય ગોળાને ધારણ કરતી સાત સમુદ્ર અને પૃથ્વીમંડળને ઝાળંગી તમારે વિષે માફ એક પત્નીવ્રત છે—તમે જ મારા પતિ છો એવી પ્રસિદ્ધિ માટે (એક બાબુ) વિજયના પગને અને (બીજી બાબુ) શેષ નાગનાં મસ્તકાને પણ નિરંતર સ્પર્શે છે. (આ સાંભળીને) રાજાને ચમત્કાર થયો. (એટલે) મહેલની પાસેની જગ્યામાં તેણે દિગંબરને રાખ્યો. રાજાએ કહ્યું કે અમારા પૂર્વજોના વર્ણનથી યુક્ત એક ગ્રંથ તમે રચો. તેણે કહ્યું કે હે દેવ! હું એક દિવસમાં પાંચસે શ્લોકો રચવા સમર્થ છું; પરંતુ તેટલા લખવા સમર્થ નથી. કોઈ લેખક આપો.

રાજ્યે કહ્યું કે અમારી પુત્રી નામે મદનમંગરી પડામાં રહીને લખશે. દિગંબરે અંથ રચવો શરૂ કર્યો. રાજપુત્રી પાંચસો (શ્લોકો) લખતી. એમ કેટલાક દિવસો ગયા.

એક દહાડો કાચલના ટહુકાને જીતનાર તેનો સ્વર સાંભળતી થકી રાજપુત્રી વિચારવા લાગી કે આનું રૂપ પણ સુંદર હશે (પરંતુ) ૫
પડામાં રહીને તે કેમ દેખાય ? ત્યારે (લાવ) હું ઉપાય કરું. રસોઇમાં મીઠું ખૂબ નાંખું. તે (દિગંબર) પણ આવી વિદુષી તેમજ સુંદર સ્વરવાળી રાજપુત્રીને જોવા ઇચ્છતો હતો. મીઠું બહુ હોઇ તે બોલ્યો કે અહો ! લવણિયા ! રાજપુત્રીએ કહ્યું કે અહો નિદ્યતા ! આ પ્રમાણે આલાપ પ્રત્યાલાપ થતાં બંનેએ મર્યાદારૂપ વચ્ચના પડાને દૂર ૧૦
કર્યો. પરસ્પર દિવ્ય રૂપનું દર્શન થયું. તેવામાં દિગંબરે કહ્યું કે જે નલિનીએ ચન્દ્રના બિંબને જોયું નહિ તેનો જન્મ એજે ગયો. રાજપુત્રીએ પણ કહ્યું કે જે ચન્દ્રે નલિનીને જોવા છતાં વિકસિત કરી નથી તેની ઉત્પત્તિ નિષ્ક્રમ છે. ત્યાર પછી મદનની અન્ય ચપલતાઓ જાણે નેત્રની પ્રીતિનો ઉદ્ભવ ન કરતી હોય તેવાં વચનથી મદન નિરંકુશ બનતાં તે ૧૫
બેનું કૌમારવ્રત ખંડિત થયું. (પછી) વિકથા ચાલવા માંડી. (આથી) અંથ થોડો તૈયાર થતો. સાંજે રાજ શાસ્ત્ર(રૂપ એ અંથ) જોતો (અને પૂછતો કે) આજે થોડું તૈયાર થયું તેનું શું કારણ છે ? દિગંબર તેમાં ત્રણ ચાર વિષમ પદો નાંખતો. પછી તે રાજ આગળ કહેતો કે હે દેવ ! મારી એ પ્રતિજ્ઞા છે કે હું (મારા શ્લોક) નહિ સમજનાર ૨૦
લેખક પાસે લખાવતો નથી. તારી પુત્રીને આ સ્થાન કષ્ટે સમજાયું. આ પ્રમાણે કાલમાં વિલંબ થવાથી અંથ એણે તૈયાર થાય છે. રાજ્યે વિચાર કર્યો કે આ શકનો જ ઉત્તર છે. એકદા ગુપ્ત ચર્ચા કરું (અને જોઈ) કે આ બે શું કરે છે ? રાત વીતી એટલે એક દિવસ રાજ ગુપ્ત રૂપે એકલો તે બે અંથ નિર્માણ કરતાં હતાં તે પ્રદેશની ભીંતને ૨૫
આંતરે (જઈ) ઉભો. તે જ વેળા દિગંબરે રાજપુત્રીને પ્રણયકલહના અનુનયરૂપ (વચન) કહ્યું કે હે ૨ સુબ્રુ ! તું ગુસ્સે થઈ એથી મેં ખાવાનું છોડી દીધું છે, કામિનીઓની કથા ત્યજી દીધી છે, અને સ્વર્ગધ, ધૂપ વગેરે સુવાસોનું દૂરથી જ નિરાકરણ કર્યું છે.

૧ લવણનો ભાવ. મીઠું ખૂબ પડયું છે. આનો ગુહ્યાર્થ 'લાવણ્ય' છે.

૨ હે સુંદર લવાવાળી (કામિની) !

- હે રાગવાળી (રમણી) ! મને પગે પડેલો જોઈ તું ગુસ્સો તજ, હવે કૃપા કર; (કમકે) હે પ્રિયા ! તારો વિરહ ચતાં ખરેખર બધી દિશા મને અંધ થઇ ગઇ છે. આ કાવ્ય સાંભળીને બંનેની દુઃશીલતાનો નિર્ણય કરી તે ધીમે પગે (ત્યાંથી) નીકળી ગયો. રાજ (પોતાને)
- ૫ સ્થાને ગયો. ક્રોધાયમાન થયેલા તેણે તત્કાલ દિગંબરને ઘોલાવ્યો અને આવતાં (વેત જ) કહ્યું કે હે પંડિત ! સુઙ્ગ ! ત્વં કુપિતેત્યપાસ્ત-મશાનં ઇત્યાદિ આ નવીન પદ્ય શું છે ? દિગંબરે વિચાર્યું કે રાજએ મારી ગુપ્ત ચર્ચા કરી છે. હું અપરાધી પકડાયો છું. તો પણ જેમ તેમ (અંધબેસતો) ઉત્તર આપું. એમ વિચારીને તેણે રાજને કહ્યું કે હે
- ૧૦ દેવ ! એ દિવસ થયા મારી આંખે પીડા થાય છે. તેના ઉપશ્લોક માટે અનુનયરૂપ આ પદ્ય હું ઘોલ્યો હતો. એ પ્રમાણે પ્રસ્તાવના કરી ક્ષોભ પામ્યા વિનાના તેણે તે જ પ્રકારે તરત જ એ (પદ્ય)ની વ્યાખ્યા કરી.^૧ એ પ્રજા વડે રાજ ખુશી થયો, કિન્તુ અકૃત્યના દર્શનથી તે ગુસ્સે થયો. (આથી) બ્રહ્મગર્વક તેણે નોકરોને કહ્યું કે આ કુકર્મ કરના-
- ૧૫ રને બાધા અને (તેને) મારી નાંખો. તેમણે તેને બાંધ્યો. તે સાંભળીને રાજપુત્રી હાથમાં શસ્ત્રિકાવાળી એવી (પોતાની) ડર સખીઓ સાથે આવી. રાજની કૃષ્ટિ સમક્ષ આવીને તેણે પોતે કહ્યું કે આ મારા મનમાં રુચિ ગયેલાને મૂકો. જે તમે નહિ છોડી મૂકો તો ૩૪ હત્યા થશે. એક દિગંબરની અને ૩૩ યુવતિઓની. તે ઉપરથી રાજને મંત્રીઓએ
- ૨૦ વિનવ્યો કે હે દેવ ! તમે જ આને આની પાસે રાખી. યુવકોનું સ્ત્રીની પાસે રહેવું એ મદનવૃક્ષનો દોહદ (પૂર્યા બરાબર) છે. કાને દોષ દેવો ? ચિત્રમાં આલેખાયેલી હોય તો પણ મૃગાક્ષીઓ મનને હરે છે. તો પછી મદન વડે વિકસિત વિભ્રમ વડે ભ્રમિત નેત્રવાળીઓ શું ન કરે ? (તેથી) પ્રસન્ન થઇ દિગંબરને છોડી મૂકો. અને વળી આ (પુત્રી પણ) એની જ
- ૨૫ (પત્ની) હો. એ સાંભળીને તેને છોડી મૂકીને તે (રાજપુત્રી)ને તેણે તેની જ પત્ની કરી. એ રાજ્યના ભાગનો પાત્ર બનાવાયો. સસરાએ દિગ્વિજય દ્વારા (મેળવેલ) ધનો તેને સોંપ્યાં. એ (દિગંબર) વ્રત છોડીને ભોગી બન્યો. એ પ્રકારનો વૃત્તાન્ત (એના) ગુરુ વિશાલકીર્તિએ ' ઉજ્જવિની 'માં સાંભળ્યો અને વિચાર્યું કે અહો યૌવન, દોહલ અને

૩૦

૧. સમગ્ર પદ્ય આંખને પણ ઘાણુ પડે છે. જેમકે 'રાગિણિ' થી ' હે લાલ રંગવાળી ! ' એવો અર્થ આ પદ્યમાં ધટે છે. આંખ દુખવા આવે ત્યારે જે રતાશ થાય તે રતાશવાળી એમ અર્થ બંધબેસતું થાય છે.

કુસંગનો મહિમા કેવો છે કે જેથી આવા પ્રકારનો આ પ્રતી, વિદ્વાન, વાદી, યોગનો જાણકાર હોવા છતાં આવી જાતના ઉગ્ર દુર્ગતિમાં પડવા-રૂપ મૂળવાળા કુમાર્ગે ચડ્યો. હા, હા, ધિક્કાર. પરિચ્છેદની પાર, સમસ્ત વચનોના અવિષયરૂપ, વળી આ જન્મમાં જે અનુભવમાર્ગે આવેલો નથી એવો તેમજ વિવેકના વિનાશથી વૃદ્ધિ પામેલા મહામોહરૂપ ગહનવાજો એવો ક્રોધક વિકાર અંતરને જડ કરે છે અને સંતાપને વિસ્તારે છે. એમ વિચારી ચાર ચતુર શિષ્યોને તે (દિગંબર)ને બોધ (પમાડવા) માટે તેણે મોકલ્યા. તેમણે ત્યાં જઈ એને કહ્યું કે હે પંડિત ! તમે ક્ષણભંગુર એવા સ્ત્રીસંગના સુખથી વિરમો. કરુણા, પ્રજ્ઞા અને મૈત્રીરૂપ વધુજનનો સંગ કરો; કેમકે હારથી આક્રાન્ત એવું ધન સ્તનમંડળ કે મણિથી જડિત અને (મેખલાના) રણકારવાળું નિતંબગિય ખરેખર નરકમાં શરણરૂપ થતું નથી.

૫

૧૦

આ પ્રમાણે ગુરુએ તને પ્રતિબોધ્યો છે; સમજ, મોહ ન કર. (પરંતુ) એણે (તો) નિર્લજ્જતાને લીધે ગુરુને ઉદ્દેશીને પછો પત્રમાં લખી (તે પત્ર) તેમના હાથમાં (મૂકી) તેમને વિદાય કર્યાં. તેઓ ત્યાં ગયા. ગુરુએ પછી વાંચ્યાં. તર્ક નિશ્ચિત નથી. શ્રુતિઓ લિન્ન લિન્ન છે. એવો (એક) ગુરુ નથી કે જેનું વચન પ્રમાણરૂપ હોય. ધર્મનું તત્ત્વ તો ગુફામાં રહેલું છે. જે રસ્તે મહાજન જાય એ (જ ખરો) રસ્તો છે. જે પ્રિયાદર્શનથી સરાગ ચિત્તે પણ નિર્વાણ મળે છે તે જ પ્રિયાદર્શન હો. અન્ય દર્શનો શા કામનાં છે ? જેના અધરપક્ષવ દંશિત થયા છે એવી, ચકિત ચષ્ટ હસ્તના અગ્ર ભાગને હલાવતી, હે શક ! મને મૂકી દે એમ ક્રોધથી યુક્ત વચનો વડે જેની બ્રૂલતા નાચી રહી છે એવી તેમજ (ચારુ ચન્દ્રવદનમાંથી નીકળતા) સત્કાર વડે અંચિત નેત્રવાળી એવી માનિનીને જેમણે સરભસ ચુંબન કર્યું છે તેમણે અમૃત મેળવ્યું છે; (બાકી) મૂઠ સુરોએ સાગરનું (કેવળ) શ્રમ માટે મંથન કર્યું. ઇત્યાદિ જેમ ગુરુ મૂળા રહ્યા. મદનકીર્તિ વિવિધ વિકાસો કરવા લાગ્યો.

૧૫

૨૦

૨૫

इति मदनकीर्तिप्रवचनः ॥ १४ ॥

(૧૫)

સાતવાહનનો પ્રબન્ધ

- આ 'ભારત' વર્ષમાં દક્ષિણ ખંડમાં 'મહારાષ્ટ્ર' દેશના 'અવ-
તંસરૂપ શ્રી' પ્રતિષ્ઠાન' નામે નગર છે. પોતાની સમૃદ્ધિ વડે ઇન્દ્રપુરનો
૫ પણુ પરભવ કરનારૂં તે (નગર) કાલાંતરે હુદ્ર ગામ જેવું થઇ ગયું. ત્યાં એક
દહાડે એ વિદેશી વિપ્રો પોતાની વિધવા એન સાથે આવી કોઇ
કુંભારની શાળામાં રહ્યા. કણુવૃત્તિ કરીને અને એન પાસે કણો વીણી લાવી-
ને તેણે કરેલા આહારપાક વડે તેઓ ઠરાવેલા સમયે (નિર્વાહ) કરતા હતા.
એક દિવસ તે વિપ્રોની એ એન પાણી ભરવા માટે 'ગોદાવરી'
૧૦ (નદીએ) ગઇ. તેનું અપ્રતિરૂપ સ્વરૂપ જ્ઞેષ્ઠ કામવશ અનેલા (નદીની)
અંદર હૃદમાં રહેનારા શેષ નામના નાગરાજે હૃદમાંથી બહાર નીકળી
મનુષ્યનું રૂપ ધારણુ કરી તેની સાથે બળપૂર્વક સંભોગક્રીડા કરી.
ભવિતવ્યતાના વિલાસથી એટલે કે દૈવયોગે સાત ધાતુથી રહિત હોવા છતાં
દિવ્ય શક્તિ વડે તેના દેહમાંથી નીકળેલા શુક્રરૂપ પુદ્ગલનો (તેને વિષે)
૧૫ સંચાર થવાથી તેને ગર્ભ રહ્યો પોતાનું નામ પ્રકાશીને અને આપત્તિ-
સમયે મને યાદ કરજે એમ કહીને (તે) નાગરાજ ' પાતાલ ' લોકમાં
ગયો. તે ઘેર ગઇ. લભજથી પીડાતી હોવાથી તેણે એ વૃત્તાન્ત પોતાના
ભાષ્યોને ખરેખર કહ્યો નહિ. કાલક્રમે ભાષ્યોએ ગર્ભનાં ચિહ્નો
જ્ઞેષ્ઠ એને ગર્ભિણી તરીકે ઓળખી. અન્ય શંકાનો અભાવ હોવાથી
૨૦ મોટા (ભાષ)ના મનમાં એવી શંકા ઉત્પન્ન થઇ કે આનો ખરેખર
નાનાએ ઉપભોગ કર્યો છે. નાનાને પણ એવો વિકલ્પ થયો કે જરૂર
મોટાએ આનું શીલ ખંડિત કર્યું છે. આ પ્રમાણે પરસ્પર કલુષિત
ચિત્તવાળા તેઓ તેને એકલી મૂકીને જૂદે જૂદે દેશ ગયા. વધતા જતા
૨૫ કરીને પૂરે દિવસે સમગ્ર લક્ષણોથી લક્ષિત દેહવાળા પુત્રને તેણે જન્મ
આપ્યો. દેહ અને ગુણોથી ક્રમસર વૃદ્ધિ પામતો તે સમાન ઉમરના
(મિત્રો) સાથે રમતાં બાલક્રીડાથી પોતે રાજ બની તેમને કૃત્રિમ
હાથી, ઘોડા, રથ વગેરે આપતો. આ પ્રમાણે 'સન્' ધાતુનો દાન
અર્થ થતો હોવાથી લોકોએ સાતવાહન એવું તેનું નામ પાડ્યું.
૩૦ પોતાની માતા વડે પળાતો તે સુખે રહ્યો.

૧ શિરોભૂષણ.

આ તરફ 'ઉજ્જયિની'માં 'અવન્તિ'ના નરેશ શ્રીવિક્રમા-
દિત્યની સભામાં કોઇ નિમિત્તિયાએ 'પ્રતિષ્ઠાન'પુરમાં સાતવાહુન
રાજા થશે એમ કહ્યું.

(એ સમયે) એ જ ('ઉજ્જયિની') પુરીમાં એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે પોતાના
આયુષ્યનો અંત (આવેલો)જાણી પોતાના ચાર પુત્રોને ઓઢાની કહ્યું કે વત્સો! ૫

હું મરી જાઉં ત્યાર બાદ મારી શય્યાના ઓસીકા(ની નીચે)ના જમણા
પાયાથી માંડીને ચારે પાયાઓની નીચે રહેલા ચાર નિધિકગણો તમારે મોટા
પ્રમાણે ગ્રહણ કરવા જેથી તમારો નિર્વાહ થશે. પુત્રોએ વાર (કહી)
પિતાનો આદેશ સ્વીકાર્યો. તેનું મરણ થતાં તેની ઔર્ધ્વદેહિક (ક્રિયા)

કરી તેરમે દિવસે ભૂમિ ઓઢીને ચારેએ યથાયોગ્ય નિધિકગણો ગ્રહણ ૧૦
ક્યાં. તેઓ ઉઘાડીને જેવા જુએ છે તેવા પહેલાના કુંભમાં સુવર્ણ,

બીજાના કુંભમાં કાળી મટોડી, ત્રીજાના કુંભમાં યુશ (ઉખી ?) અને ચોથાના
કુંભમાં હાડકાં દેખાયાં. તે ઉપરથી સૌથી મોટા સાથે બીજા (નાના) ત્રણ

વિવાહ કરવા લાગ્યા કે પેહું સુવર્ણ (તને જે મળ્યું છે) તે અમને ૧૫
પણ વહેંચીને આપ. તેણે તે ન આપ્યું એટલે તેઓ 'અવન્તી'પતિના

ધર્માધિકારી પાસે ગયા. ત્યાં પણ તેમના વિવાદનો નિર્ણય થયો નહિ.
તેથી ચારે 'મહારાષ્ટ્ર' જનપદમાં ગયા.

સાતવાહુન તો કુંભારની મટોડી વડે રોજ નવા નવા હાથી, રથ,
અને સુલટ બનાવતો કુંભારશાલામાં બાલકીડાના દુર્લ્લિત વડે ઉત્પન્ન ૨૦
થયેલ રિથતિવાળો સમય પસાર કરતો હતો. પેલા બ્રાહ્મણપુત્રો

'પ્રતિષ્ઠાન' પતનમાં આવી આમ તેમ ભમતાં કુંભારની શાળામાં
(આવી) રહ્યા. ઇંગિત આકાર (જણવા)માં નિપુણ એવો સાતવા-

હુન તો તેમને જોઇને બોલ્યો કે હે બ્રાહ્મણો ! તમે ચિન્તાતુર કેમ ૨૦
દેખાઓ છો ? તેમણે કહ્યું કે હે જગતને વિષે અદ્વિતીય સુભગ !

તે અમને કેવી રીતે ચિન્તાયુક્ત ચિત્તવાળા જણ્યા ? કુમારે કહ્યું ૨૫
કે ઇંગિતોથી શું જણાતું નથી ? તેમણે કહ્યું કે એ બરાબર છે,

પરંતુ તારી આગળ ચિન્તાનું કારણ જણાવવાથી શો લાભ ? (કેમકે)
તું (તો) ખરેખર બાળક છે. બાળકે કહ્યું કે મારાથી પણ તમારું

સાધ્ય સિદ્ધ થાય (તેમ હશે તો હું જરૂર તેમ કરીશ); વાસ્તે એ ૩૦
ચિન્તાનું કારણ જણાવો. તેના વચનની વિચિત્રતાથી જેમનું હૃદય

હરાયું હતું એવા તેમણે એ ઉપરથી નિધિના નિર્ગમથી માંડીને તે
'ભાલવ'પતિની સભામાં પણ વિવાદના નિર્ણયનો અંત ન આવ્યો ત્યાં

- સુધીના પોતાના સમસ્ત સ્વરૂપનું નિવેદન કર્યું. સ્મિત વડે વ્યાપ્ત અધરવાળા કુમારે તો કહ્યું કે હે બ્રાહ્મણો ! હું તમારા ઝગડાનો નિર્ણય કરું છું. સાવધાન થઇને સાંભળો. જેને પિતાએ સોનાનો કળશ આપ્યો છે તે તેનાથી જ નિવૃત્ત હો—તેણે તેનાથી સંતોષ માનવો; જેના કળશમાંથી
- ૫ કાળી મટોડી નીકળી તે ક્ષેત્ર, કેદાર વગેરેનું ગ્રહણ કરે; જેના (કળશ)માં યુગ છે તે કેદારમાં રહેલાં સર્વ ધાન્યોનો સ્વીકાર કરે, અને જેના (કળશ)માંથી હાડકાં નીકળ્યાં તે ઘોડો, કૉસ, દાસી, દાસ વગેરે ગ્રહણ કરે. એમ તમારા પિતાનો આશય છે. આ પ્રમાણે બાળકનું કહેલું સાંભળીને બ્રાહ્મણો કે જેમનો કણ્ઠમાં પતી ગયો હતો તેઓ
- ૧૦ તેના વચનને પ્રમાણરૂપ માની તેની રાજ્ય લાઇ પોતાની નગરીએ પ્રાપ્ત આવ્યા. તેમના વિવાદના નિર્ણયની એ કથા નગરીમાં પ્રસિદ્ધિ પામી. રાજ્યએ પણ તેમને બોલાવી પૂછ્યું કે શું તમારો વિવાદનો નિર્ણય થયો ? તેમણે કહ્યું કે હા, નાથ ! (થયો). એણે નિર્ણય કર્યો એમ રાજ્યએ કહ્યું ત્યારે તેમણે સાતવાહનનું સમગ્ર અને સત્ય સ્વરૂપ
- ૧૫ કહ્યું. તે સાંભળીને તે બાળકની મતિસમૃદ્ધિ જોઇ ?દૈવજ્ઞે પહેલાં કહેલું કે 'પ્રતિષ્ઠાન'માં તેનું રાજ્ય થશે તે આદ્ય આવાતાં તેને પોતાના પ્રતિપંથી સમજીને મનમાં ક્ષોભ પામી તે નરેશ્વરે તેને મારી નાંખવાના ઉપાયનું ચિર કાળ ચિન્તન કર્યું. અભિઘાત કરાદિ પ્રયોગો દ્વારા એને મારી નાંખવા તો અપહર્ષિતે તેમજ ક્ષાત્ર વૃત્તિની ક્ષતિ થાય એમ
- ૨૦ વિચારી ચતુરંગ સેનાનો સમૂહ તૈયાર કરી 'અવન્તિ'ના પતિએ 'પ્રતિષ્ઠાન'પતન તરફ પ્રમાણ કરી તેને યથેષ્ટ રીતે ઘેરી લીધી. તે જોઇને તે ગામો ભયભીત થઇ વિચારવા લાગ્યા કે ગુરુસે થયેલા 'માલવ'પતિનો કોના ઉપર આ આટલો (બધો) આટોપ છે ? અત્ર તો નથી રાજ્ય, નથી રાજ્ય (કાકાર ?), નથી વીર કે નથી કોઇ
- ૨૫ ક્ષેત્રો કિલ્લો વગેરે. તેઓ આ પ્રમાણે વિચાર કરતા હતા તેવામાં 'માલવ'પતિએ મોકલેલા દૂતે આવીને સાતવાહનને કહ્યું કે હે કુમાર ! તારા ઉપર ગુરુસે થયેલો રાજ્ય સવારે તને મારી નાંખશે; એથી તારે યુદ્ધાદિના ઉપાયનું ચિન્તનનું અવધારણું કરવું—યુદ્ધ વગેરે માટે જે તૈયાર કરવી હોય તે કરવી. દૂતનાં વચનો સાંભળ્યા પછી
- ૩૦ પણ તે નિર્ભયપણે નિરંતર રમ્યા કરતો હતો.

એવામાં જેમને પરમાર્થ જણાયો છે એવા તેના બે મામાઓ કે

૧. નેશી.

જેમના એક બીજા તરફના દુર્વિકલ્પો નાશ પામ્યા હતા તેઓ ફરીથી 'પ્રતિજ્ઞાન' આવ્યા. પરસૈન્યને જોષ્ટને તેમણે પેલી પોતાની બેનને કહ્યું કે હે બેન ! જે દેવે તને આ પુત્ર આપ્યો છે તેને જ તું યાદ કર જેથી તે જ આને મદદ કરશે. તે વચન ઉપરથી નાગપતિનું પ્રાચીન વચન યાદ આવતાં માથે ઘડો મૂકી 'ગોદાવરી'ના નાગહૃદે જઈ અને (ત્યાં) ૫
સ્નાન કરી તે જ નાગપતિનું તેણે આરાધન કર્યું. નાગરાજે તરત જ પ્રત્યક્ષ થઈ વચન ઉચ્ચાર્યું કે હે બ્રહ્મણી ! શા માટે તે મને યાદ કર્યો છે ? પ્રભુમ કરી, જેવું હતું તેવું તેણે કહ્યું એટલે શેષરાજે કહ્યું કે હું તારો પતિ (બેટો) છું ત્યાં સુધી તારા પુત્રનો પરાભવ કરવા કોણુ સમર્થ છે ? એમ કહીને તે ઘડો લઈને હૃદમાં તે બોળીને તેમજ અમૃત-કુંડમાંના અમૃતથી તે ઘડાને ભરીને તેણે તેને આપ્યો. સાતવાહુને માટીના બનાવેલ ઘોડા, રથ, હાથી અને પાયદળના સમૂહને આ અમૃત છાંટજે, જેથી તે સજીવન થઈ પરચક્રને ભાંગી નાંખશે-સામા સૈન્યને હરા-વશે. વળી એ જ અમૃતના ઘડાથી તારા પુત્રનો ' પ્રતિજ્ઞાન ' પતનના રાજ્ય ઉપર અભિષેક થશે. કામ પડે તો ફરીથી મને યાદ કરજે. એમ કહી ૧૫
નાગપતિ પોતાને સ્થાને ગયો. અમૃતનો ઘડો લઈને પોતાને ઘેર જઈ તેણે તેનાથી પેલા માટીના સૈન્યને પુષ્કળ છાંટયું. દિવ્ય પ્રભાવથી સવારે સજીવન બની તે સૈન્ય સામું જઈ પરસૈન્ય સામે યુદ્ધ કરવા મંડ્યું. સાતવાહુનના એ લશ્કરે ' અવન્તિ ' પતિનું સૈન્ય ભાંગી નાંખ્યું. વિક્રમ રાજ પણુ નાસીને ' અવન્તી ' ગયો. ત્યાર પછી સાત-વાહુનનો રાજ્યાભિષેક થયો. પોતાની વિભૂતિ વડે વસ્તુના સમૂહના ઉત્તમ નામનો જેણે પરાભવ કર્યો છે એવું ' પ્રતિજ્ઞાન ' ધવલગૃહ, દેવમંદિર, હાટની શ્રેણિ, રાજમાર્ગ, કોટ, આદિ વગેરેથી યુક્ત પતન બન્યું. ૨૦
ધીરે ધીરે 'દક્ષિણપથ'ને અનૃણુ (? અનૃપ) બનાવી અને 'તાપી'ના તીર સુધી 'ઉત્તરાપથ'ને સાધીને સાતવાહુને પોતાનો સંવત્સર પ્રવર્તાવ્યો અને તે (પોતે) જૈન બન્યો. મનુષ્યોનાં નેત્રને જેણે શીતલતા આપી છે એવાં ચૈત્યો તેણે કરાવ્યાં. પચાસ વીરો પૈકી પ્રત્યેકે પણુ પોતપોતાના નામ વડે અંકિત નગરમાં જિનમંદિરો બનાવ્યાં. અન્ય દર્શનના લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવું સાતવાહુનનું આકીર્ણનું ચરિત્ર પણુ કંઈક કહેવાય છે:—

બ્યારે શ્રીસાતવાહુન પૃથ્વીનું રક્ષણ કરતો હતો ત્યારે પચાસ ૩૦
વીરો 'પ્રતિજ્ઞાન' નગરની અંદર અને પચાસ વીરો નગરની બહાર રહેતા હતા. એવામાં એ જ નગરમાં એક બ્રાહ્મણનો દુક્રં નામનો પુત્ર ગર્વથી

- ઉદ્ધત બન્યો. આ આપણા કુળને ઉચિત નથી એમ કહી તેના પિતાએ અભિમાનથી યુદ્ધનો શ્રમ કરતા એવા તેનો પ્રતિષેધ કર્યો, છતાં તે અટક્યો નહિ. એક દહાડો પિતા સાથે જતાં એ બાર વર્ષના બાળકે શહેરમાં રહેનારા આપણા, ખૂંદસ વગેરે પચાસ વીરોથી યુક્ત સાતવાહુનને આવન હાથના માપવાળી શિલાને શ્રમાર્થે ઉપાડતો જોયો. કાષ્ટ વીરે ચાર આંગળ, કાષ્ટએ છ આંગળ તો કાષ્ટએ આઠ આંગળ અને ભૂપતિએ ઘુંટણ પર્યંત શિલાને ભૂમિથી ઉપાડી. એ જોઈને શૂદ્રકે સ્ફુરાય-માણુ પરાક્રમપૂર્વક કહ્યું કે તમારામાંથી કાષ્ટ આ શિલાને માથા સુધી જાગી કરવા સમર્થ છે ? તેમણે પણ ઈર્ષ્યાથી કહ્યું કે જો તું (તારી જાતને) સમર્થ માનતો હોય તો તું જ ઉપાડ. તે સાંભળીને શૂદ્રકે તે શિલાને આકાશમાં એવી ઉછાળી કે તે દૂર જાયે ગઈ. શૂદ્રકે ફરીથી કહ્યું કે આપનામાંથી જે સમર્થ હોય તે આને પડતી અટકાવે. બીકથી બ્રાન્ત નયનવાળા બનેલા સાતવાહુન પ્રમુખ વીરોએ તેને વિનતિપૂર્વક કહ્યું કે હે મહાપરાક્રમી ! તું અમારા પ્રાણનું રક્ષણ કર, રક્ષણ કર. તેણે પેલી પડતી (શિલા) ને એવો એક મુષ્ટિપ્રહાર કર્યો કે તેના ત્રણ કટકા થઈ ગયા. તેમાંનો એક કટકો ત્રણ યોજન ઉપર પડ્યો, બીજો નાગહૃદમાં અને ત્રીજો પ્રતોલીના દ્વાર આગળ રચતુષ્પથમાં પડ્યો, જે આજે પણ તેવો જ જનોના દીકામાં આવે છે. તેના પરાક્રમના વિલાસથી વિસ્મય પામેલા ચિત્તવાળા ભૂપતિએ શૂદ્રકને ૧૫
- ૨૦ સારો સત્કાર કરી (તેને) નગરરક્ષક બનાવ્યો. બીજાં હથિયારોનો નિષેધ કરી રાજ્યએ તેને કેવળ દંડરૂપ આયુધની જ અનુગ્રા આપી. અનર્થના નિવારણ માટે શૂદ્રકે બહાર ફરતા વીરોને નગરમાં દાખલ થવા દીધા નહિ.

- ૨૫ એક દિવસ પોતાના મહેલના ઉપરના ભાગમાં સૂતેલા સાતવાહુન રાજ્ય મધરાતે દેહચિંતાર્થે જાગ્યો. (તો તે વખતે) નગરની બહાર નજીકમાં કરુણુ રુદ્ર સાંભળીને તેનો પત્તો મેગવવા માટે તરવાર હાથમાં રાખી પારકાના દુઃખ વડે દુઃખિત હૃદયવાળા (અનવાના તેના) સ્વભાવને લક્ષને તે ધરમાંથી નીકળ્યો. વચમાં શૂદ્રકે તેને જોયો અને તેણે તેમને સવિનય પ્રણામ કરી મહારાત્રિએ (બહાર) નીકળવાનું કારણ પૂછ્યું. ૩૦ ભૂપતિએ કહ્યું કે બહાર નગરની સમીપમાં કરુણુ આક્રમથી યુક્ત આ

ધ્વનિ સંભળાય છે તેના કારણની પ્રવૃત્તિ જાણવા માટે હું જન્મ રહ્યો છું. આ પ્રમાણે રાજ્યએ કહ્યું એટલે શૂદ્રકે વિનવતિ કરી કે હે દેવ ! પૂજ્ય-પાદ પોતાના મહેલને અલંકૃત કરવા માટે પધારો. હું જ તે પ્રવૃત્તિ લઇ આવીશ. એમ કહીને ભૂપતિને પાછો વાળી રુદનના અવાજ અનુસાર નગરની બહાર જવા તે પોતે પ્રવૃત્ત થયો. આગળ જતાં કાન દધને (સાંભળતાં) તેણે ' ગોદાવરી 'ના પ્રવાહમાં કાઢીને રડતો સાંભળ્યો. તે ઉપરથી કમ્ભર કસીને શૂદ્રક તરતો તરતો જેવો નદીના મધ્યમાં જન્મ પહોંચ્યો તેવો તેણે પાણીના પૂરમાં તણાતા એક મનુષ્યને રડતો જોયો તેણે એને કહ્યું કે તું કાણ છે અને શા સાડ રડે છે ? એમ કહેવાતાં તે અતિશય રડ્યો. આ પ્રમાણેના આગ્રહથી તેણે સ્પષ્ટ કહ્યું કે હે સાહસિકામાં શિરોમણિ ! તું મને અહીંથી કાઢીને રાજ્યની સમીપ લઇ જાજી ત્યાં હું મારો વૃત્તાન્ત કહીશ. એમ બોલતા એવા તેને શૂદ્રકે જીંચકવા જેમ જેમ પ્રયાસ કર્યો તેમ તેમ તે જીંચકાયો નહિ. તેથી નીચે કાઢ્યાદસ (જલ-જંતુ) વડે એ પકડાયો હશે એવી આશંકા લાવી દ્રકે તરત જ નીચે તરવાર ફેરવી. ત્યાર બાદ ઉદ્ધાર કરનાર શૂદ્રકના હાથે કેવળ મસ્તક જ ચડ્યું. લોહીની ધારા વહેતી હતી એવા મસ્તકને જલદી જોઇ શૂદ્રકે શોકાતુર બની ચિતવવા લાગ્યો કે મારા ઉપર પ્રહાર નહિ કરનારને હણનારા અને શરણે આવેલાના ધાતક એવા મને ધિક્કાર છે. એ પ્રમાણે આત્માની નિન્દા કરતો વજ્રથી હણાયો હોય તેમ એક ક્ષણ તે મૂર્ચ્છિત થઇ ગયો. ત્યાર બાદ એતન આવતાં તેણે ચિર કાળ વિચાર કર્યો કે આ દુષ્કેષ્ટા હું રાજ્યને કેવી રીતે જણાવીશ ? એથી શરમાઇ ગયેલા ચિત્તવાળા તેણે ત્યાં જ લાકડાંની ચિતા રચી અને ત્યાં અગ્નિ મળાવ્યો. પછી મસ્તકને સાથે લઇને જેવી તેણે જીંચી જવાળામાં પ્રવેશ કરવા પ્રવૃત્તિ કરી તેવામાં જ તે મસ્તકે કહ્યું કે હે મહાપુરુષ ! તું શા સાડ આમ કરે છે ? રાહુની પેઠે હું સર્વદા મસ્તકરૂપ જ છું; તેથી તું નાહક શોક ન કર, કૃપા કર અને મને રાજ્ય પાસે લઇ જા. આ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળી અચ્ચો પામેલા ચિત્તવાળો અને એ જીવે છે એથી રાજ્ય થયેલો શૂદ્રક તે મસ્તકને પદ્મશુકમાં વીંટીને સવારે રાજ્ય પાસે ગયો. રાજ્યએ પૂછ્યું કે હે શૂદ્રક ! આ શું છે ? એણે પણ કહ્યું કે હે દેવ ! જેના રુદનનો અવાજ દેવે રાત્રે સાંભળ્યો હતો તે આ છે. એમ કહીને તેનું પૂર્વે કહેલું સર્વ વૃત્તાન્ત તેણે જણાવ્યું. ફરીથી રાજ્યએ તે જ મસ્તકને પૂછ્યું કે તું કાણ છે અને તારૂં અહીં શા

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- માર આવવું થયું ? તેણે કહ્યું કે હે મહારાજ ! આપની કીર્તિ અને કાને સાંભળી કરુણુ રુદનના મિષથી (મારી) જાતને જાણાવી હું આપની પાસે આવ્યો. આપને મેં જોયા. એથી મારાં નેત્રો આજે કૃતાર્થ થયાં છે. તું કષ્ટ કળા યથાર્થ રીતે જાણે છે એવી રાજાની આજ્ઞા (પૃચ્છા)થી તેણે
- ૫ નિરવ (?) ગીત ગાવાનું શરૂ કર્યું. ક્રમે કરીને તેના ગાનની કળાથી રાજા પ્રમુખ આખીએ સભા મોહ પામી. એ માયાસુર નામનો અસુર કપટ કરી રાજાની પૂજ્ય રૂપધેયવાળી પટરાણીનું હરણ કરવાની ઇચ્છાથી આવ્યો હતો. (પરંતુ) એ (વાત) કોઈના પણ જાણવામાં ન હતી. લોકોએ કેવળ મસ્તકના દર્શનથી એનું પ્રાકૃત લાપામાં સીસુલા
- ૧૦ એવું નામ પાડ્યું. ત્યાર બાદ દરરોજ તંખૂરાને પણ હઠાવે એવા મધુર સ્વરે તેનું ગાન થતાં તેનું સ્વરૂપ દાસીને મોઢે મહાદેવીએ સાંભળ્યું. રાજાને વિનવીને તેણે તે મસ્તક પોતાની પાસે મંગાવ્યું. રોજ રાણી તેને ગવડાવતી. કેટલેક દહાડે રાત્રે લાગ જોઈને માયાસુરે તેનું તરત જ હરણ કર્યું. તેણે તેને પોતાના 'ઘંટાવલંબિ' નામના વિમાનમાં બેસાડી.
- ૧૫ રાણીએ કરુણુ રુદન કરવા માંડ્યું: અરેરે મને કોઈ હરી જાય છે (આ) પૃથ્વી ઉપર એવો કોઈ વીર છે કે જે મને છોડાવે ? તે સાંભળીને ખૂંદલ નામના વીરે આકાશમાં ઉડીને તે વિમાનનો ઘંટ હાથે મજબૂત પકડી લીધો. તેથી હાથ વડે રોકાયેલું તે વિમાન આગળ ચાલ્યું નહિ. ત્યાર બાદ માયાસુરે વિચાર્યું કે આ વિમાન કેમ ચાલતું
- ૨૦ નથી ? હાથ વડે ઘંટનું અવલંબન લીધેલા વીરને જેવો તેણે જોયો તેવો(જ) તેણે ખૂંડ વડે તેનો હાથ કાપી નાંખ્યો. (એથી) વીર પૃથ્વી ઉપર પડ્યો અને એ અસુર આગળ ચાલ્યો. ત્યાર પછી દેવીના હરણના વૃત્તાન્તથી વાકેફગાર બનેલા ભૂપતિએ ૪૯ વીરોને હુકમ કર્યો કે પટ્ટેરીનું કોણે હરણ કર્યું છે તેની શોધ કરો. પ્રથમથી જ શૂદ્રક ઉપર
- ૨૫ અસૂયા (ધારણ કરવા)માં તત્પર એવા તેમણે કહ્યું કે હે મહારાજ ! શૂદ્રક જ જાણે; (કેમકે) તે જ તે મસ્તક લાવ્યો હતો (અને) તે જ દેવીને હરી ગયું. તે ઉપરથી તેના ઉપર ગુસ્સે થયેલા રાજાએ તેને શલિએ ચડાવવાનો હુકમ કર્યો. ત્યાર પછી દેશની રીતિ (ચાલ) પ્રમાણે રાતા ચંદનથી લિપ્ત દેહવાળા એવા તેને ગાડામાં સુવડાવી અને તેની સાથે તેને મજબૂત બાંધીને જેવા રાજપુરુષો (તેને) શલિ (દેવા) માટે ચાલ્યા તેવામાં ૫૦ વીરો પણ એકઠા મળી શૂદ્રકને કહેવા લાગ્યા કે
- ૩૦ હે મહાવીર ! શા માટે આપ રાંડની જેમ મરો છો ? અશુભનું કાલ-

હરણ કરવું અર્થાત્ અણી ચૂકાવવી એ ન્યાયપૂર્વક રાજા પાસે તું કૂટલાક દિવસની મુદત માગ (અને) બધે દેવીનું હરણ કરનારાને શોધ, કેમ તું એકાએક જ પોતાની વીરતાની કીર્તિને દૂર કરે છે-આંખ લગાડે છે ? તેણે કહ્યું કે ત્યારે રાજા પાસે જાઓ (અને) એ માટે રાજાને વિનવો. તેમણે પણ તેમ કૃત્યું એટલે રાજાએ શૂદ્રકને પાછો બોલાવ્યો. તેણે પણ સ્વમુખે વિનવતિ કરી કે હે મહારાજ ! મુદત આપો જેથી પ્રત્યેક દિશામાં દેવીને તેમજ તેનું હરણ કરનારને હું શોધું, રાજાએ દશ દિવસની મુદત આપી. શૂદ્રકના ઘરમાં એ કૂતરા હતા જે તેની સાથે રહેતા હતા. રાજાએ કહ્યું કે આ બે કૂતરાને જામીન તરીકે અમારી પાસે મૂક (અને) દેવીના પત્નો મેળવવા માટે તું જાતે ભૂમંડળમાં ફર. એ પણ આદેશ પ્રમાણુ છે એમ કહીને (એ) પરાક્રમી નીકળી પડ્યો. પૃથ્વીપતિએ તે બે કૂતરાને સાંકળે આંધી ખાટલાના પાયા સાથે આંધ્યા. શૂદ્રક તો ચારે બાજુ ફર્યો-રખડ્યો. ફરવા છતાં પણ જ્યારે પ્રસ્તુત અર્થની કેવળ ખબર પણ કોઇ ઠેકાણે તેને ન મળી ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે અહો મારી આ અપકીર્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થયો કે આ સ્વામીનો દ્રોહી બની દેવીને હરી ગયો. તે (દેવી)નો કોઇ પણ ઠેકાણે પત્નો મળ્યો (મળતો) નથી; વાસ્તે મરણ એ જ માંડું શરણુ હો. એમ વિચારી તેણે લાકડાં વડે ચિતા રચી-ખડકાવી અને અગ્નિ સળગાવ્યો. જેવો તે તેમાં દાખલ થવા જતો હતો તેવામાં પેલા બે દેવાધિષ્ઠિત કૂતરાઓએ જાણ્યું કે અમારો નાથ મરણુ ઇચ્છી રહ્યો છે. તે ઉપરથી દેવતાઇ શક્તિ વડે સાંકળો ભાંગીને તે બે વિના વિલંબે ત્યાં ગયા કે જ્યાં શૂદ્રકે ચિતા ખડકાવેલી હતી. દાંત વડે કેશ ખેંચીને તેણે શૂદ્રકને બહાર કાઢ્યો. એકાએક તે (બે કૂતરા)ને જોઇને અચંબો પામેલા ચિત્તવાળા તેણે કહ્યું કે હે મહાપાપી ! તમે દુષ્ટાએ આ શું કૃત્યું ? રાજાના મનમાં વિશ્વાસનો ઘાત થશે કે જામીનરૂપ (બે કૂતરાઓ)ને પણ તે પોતાની સાથે લઇ ગયો. કૂતરાઓએ કહ્યું કે તું ધીરજ ધર અને બતાવેલી દિશાને જલદી તું અનુસર. તારે શી ચિન્તા છે ? એમ કહીને આગળ થઇને તેઓ તેની સાથે ઉપજ્યા. ક્રમે તેઓ 'કોલ્લાપુર' પહોંચ્યા. ત્યાં આવેલા મહાલક્ષ્મી દેવીના મંદિરમાં તેઓ દાખલ થયા. ત્યાં તે દેવીની પૂજા કરી કુશાના મંસ્તારે બેસી શૂદ્રક ત્રણ રાત રહ્યો. ત્યાર બાદ ભગવતી મહાલક્ષ્મીએ પ્રત્યક્ષ થઇ તેને કહ્યું હે વત્સ ! તું શું શોધે છે ? શૂદ્રકે કહ્યું કે હે સ્વામિની ! સાતવાહુન રાજાની

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- મહિષીનો પતો કહે. તે ક્યાં છે અને તેનું હરણ કોણે કર્યું છે ? શ્રીદેવીએ કહ્યું કે સર્વ યક્ષ, રાક્ષસ, ભૂત વગેરે દેવગણોને ભેગા કરી તેની ખબર હું તને જણાવીશ, પરંતુ તેમને માટે બલિ ઉપહાર વગેરે તારે તૈયાર કરી રાખવો. જ્યાં સુધી તેઓ ધરાધને બલિ વગેરેનો
- ૫ ઉપભોગ કરી સંતોષ ન પામે ત્યાં સુધી તું વિધ્નો(થી તારી જાતને) સાચવજે. તે ઉપરથી શૂદ્રકે દેવતાઓના તર્પણ માટે કુંડ રચાવી હોમ કરવો શરૂ કર્યો. અથા દેવગણો મળ્યા. તેમણે પોતપોતાનો ભોગ અગ્નિમુખે ગ્રહણ કર્યો. તેવામાં તે હોમનો ધૂમાડો પસરતો પસરતો જ્યાં માયાસુર હતો તે સ્થાનમાં પહોંચ્યો. લક્ષ્મીએ આદેશ આપેલા શૂદ્રકના હોમના સ્વરૂપથી
- ૧૦ જાણીતા અનેલા તેણે પણ હોમમાં વિધન કરવા માટે કોલ્લાસુર નામના પોતાના ભાઈને મોકલ્યો. કોલ્લાસુર પોતાના સૈન્ય સાથે આકાશ (માર્ગે) આવ્યો. દેવગણોએ તે દીડું અને તેઓ અચંચો પામ્યા. ત્યાર બાદ (પેલા) બે કૂતરાઓ દિવ્ય શક્તિથી દૈત્યો સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, પરંતુ દૈત્યોએ ક્રમે કરીને તેમને મારી નાંખ્યા. તેથી શૂદ્રક પોતે યુદ્ધ
- ૧૫ કરવા તૈયાર થયો. દંડ સિવાય અન્ય આયુધના અભાવને લીધે દંડ વડે જ તેણે ક્રમે કરીને ઘણા અસુરોને મારી નાંખ્યા. ત્યારે દૈત્યોએ તેનો જમણો હાથ કાપી નાંખ્યો. ફરીથી તેણે ડાબે હાથે જ દંડયુદ્ધ કર્યું. તે પણ છેદાતાં જમણા પગે દંડ ગ્રહી તે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તે દૈત્યોએ કાપી નાંખ્યો એટલે ડાબે પગે દંડ ગ્રહણ કરી તે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો.
- ૨૦ દૈત્યોએ તે પણ ક્રમે છેદી નાંખ્યો. ત્યાર બાદ દાંતોથી દંડ પકડીને તેણે યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. ત્યારે તેમણે (તેનું) મસ્તક છેદી નાંખ્યું. ત્યાર બાદ ગળા સુધી તૃપ્ત થયેલા દેવગણોએ પેલા શૂદ્રકને ભૂમિ ઉપર પડેલા મસ્તકવાળો જોઈને અહો, અઅને ભોગ આપનારા વરાકને શું થયું એમ પરિતાપ પામી યુદ્ધ કરવા માંડ્યું અને કોલ્લાસુરને મારી નાંખ્યો. ત્યાર પછી
- ૨૫ શ્રીદેવીએ શૂદ્રકને અમૃત છાંટીને ફરીથી એનાં અંગો સાંધી દીધાં અને તેને ફરીથી જીવતો કર્યો. તેણે (પેલા) બે કૂતરાઓને પણ જીવતા કર્યાં. દેવીએ પ્રસન્ન થઈ તેને ખડ્ગરત્ન આપ્યું અને આનાથી તું અજ્ઞેય ઘષ્ટશ એવો વર પણ આપ્યો. ત્યાર પછી મહાલક્ષ્મી વગેરે દેવગણો સાથે સાતવાહનની દેવીની શોધ માટે સમસ્ત ત્રિભુવનમાં ભ્રમીને
- ૩૦ શૂદ્રકે મહાસાગરે પહોંચ્યો. ત્યાં એક જિંયા વડના ઝાડને જોઈ જોવો તે આરામ લેવા માટે એના ઉપર ચઢ્યો તેવો તેણે તેની ડાળાએ જાંધા માથે લટકતો અને લાકડીની ખીલીમાં ઉપર આંધેલા પગવાળા એક

પુરુષને જ્ઞેયો. તે વળી જીભ પ્રસારી અંદર પાણી પીતો અને જલ-ચરાદિને ખાતો તેમની નજરે પડ્યો. શૂદ્રકે પૂછ્યું કે તું કાણુ છે અને શા માટે આ પ્રમાણે લટકે છે ? તેણે કહ્યું કે હું માયાસુરનો સૌથી નાનો ભાઇ છું. તે મારો મોટો ભાઇ કામદેવના ગર્ભને અધીન બની 'પ્રતિષ્ઠાન'ના અધિપતિ સાતવાહુન રાજની મહિષી સાથે ક્રોડ કરવાની અભિલાષાવાળો, રાવણે સીતાનું હરણ કર્યું હતું તેમ એને હરી લાગ્યો (છે). એ પતિવ્રતા એને ઇચ્છતી નથી; તેથી મેં મારા મોટા ભાઇને કહ્યું કે પરસ્ત્રીનું હરણ કરવું તે તારે માટે યોગ્ય નથી. પરાક્રમથી જ્ઞેય જગત્નું આક્રમણ કર્યું હતું તેવા 'દશક'ધર પરસ્ત્રીએને વિષે ક્રોડ કરવાની ઇચ્છા (કરવા)થી કુળનો નાશ કરી નરકે ગયો. આ પ્રમાણેનાં વચનોથી નિષેધાયેલ માયાસુરે મારા ઉપર ગુસ્સે થઇ આ વડની ડાળીએ મને ટાંગીને આ પ્રમાણે મારી વિડંબના કરી છે. હું (મહામહેનતે) જીભ પ્રસારી સમુદ્રમાં સંચરતા જળચર વગેરેને ખાતો પ્રાણુયાત્રા કરું છું-જીવું છું. એ પ્રમાણે સાંભળીને શૂદ્રકે પણ કહ્યું કે હું તે જ રાજાને નોકર નામે શૂદ્રક તે જ દેવીને શોધવા માટે આવ્યો છું. તેણે કહ્યું કે જો એમ હોય તો મને છોડાવ જેથી હું સાથ આપી તેને તેમજ તે દેવીને બતાવું. તેણે પોતાના સ્થળની આસપાસ લાખનો કિલ્લો કર્યો છે. તે નિરંતર બળતો જ રહે છે. તેથી તેને ઓળંગી તેમાં દાખલ થઇને અને તેને પાડીને દેવી પાછી લાવવી જોઇએ. એ પ્રમાણે સાંભળીને પેલી તલવાર વડે તેનાં લાકડાંનાં અંધનો છેદીને તેને આગળ કરી શૂદ્રક દેવગણોથી પરિવારયેલો ઉપડીને અને કિલ્લો ઓળંગીને તે સ્થાનમાં પેઠો. દેવગણોને જોઇને માયાસુરે પોતાની સેનાને યુદ્ધ માટે મોકલી. તેનો નાશ થતાં તે પોતે લડવાને તૈયાર થયો. તે ઉપરથી ક્રમે કરીને શૂદ્રકે તે ખડ્ગથી તેનો વધ કર્યો. ત્યાર બાદ દેવીને 'ધંત્રાવલંબિ' વિમાનમાં બેસાડીને દેવગણો સાથે તે 'પ્રતિષ્ઠાન' તરફ ઉપડયો.

આ તરફ અવધિ પ્રમાણે ઠેરવેલા દશમા દિવસને આવેલો જાણીને ભૂપતિએ વિચાર્યું કે અહો મારે મહાદેવી નથી, મારે નથી શૂદ્રક વીર તેમજ નથી (મારે) પેલા કૂતરાઓ. દુષ્ટ ભુદ્ધિવાળા એવા મેં જ અધુ નષ્ટ કર્યું છે. આ પ્રમાણે શોકથી પરિવાર સહિત જ પ્રાણુનો ત્યાગ કરવાની અભિલાષાવાળા તેણે ચંદનાદિ લાકડાંથી શહેરની

- બહાર ચિતા રચાતી. જેવો ક્ષણમાં પરિજન ચિતામાં અગ્નિ નાંખતો હતો તેવામાં દેવગણમાંથી એક વર્ધાપક આવ્યો અને તેણે વિનયપૂર્વકે વિનતિ કરી કે હે દેવ ! તમારું સદ્ભાગ્ય છે: મહા-
 ૫ દેવી આવ્યાં. કાનને મનોહર એવું તે સાંભળીને ભૂપતિ કે જેનું હૃદય સ્તુરાયમાણુ આનંદથી કંદલિત થયું હતું તેણે જાંચું બેચું તો આકાશમાં દેવગણ તેમજ શૂદ્રક તેની નજરે પડ્યાં. એ તેમજ મહાદેવી પણ વિમાનમાંથી ઉતરી રાગને પગે પડ્યાં. ભૂપતિએ શૂદ્રકને સાનંદ અભિ-
 નંદન આપ્યું. વળી તેણે તેને અડધું રાજ્ય આપ્યું. ઉત્સવપૂર્વકે નગરમાં શૂદ્રકને દાખલ કરી તેનું મનોહર ચારિત્ર સાંભળનારા રાગએ મહિષી સાથે
 ૧૦ રાજ્યલક્ષ્મી બોગવી.

- એ સાતવાહુનને ચન્દ્રલેખા વગેરે ૫૦૦ પત્નીઓ હતી. બધીએ
 ૭ બાધાની કવિતાની જાણકાર હતી. રાગ તો વ્યાકરણ (પણ) શીખ્યો ન હતો. ઉનાળો આવ્યો. જલકીડા શરૂ કરવામાં આવી. ચન્દ્રલેખા શીતાલુ હોષ તેનાથી શીત સહન ન થતું. રાગ તો પ્રેમપૂર્વકે પીયકારી વડે
 ૧૫ પાણીથી તેનું નિરંતર સિંચન કરતો હતો. તેથી તેણે સંસ્કૃતમાં કહ્યું કે હે દેવ ! મા મોદકૈઃ પૂરય. સંસ્કૃતનું તત્ત્વ નહિ જાણતો હોષ 'મોદક' નામ સાંભળીને હુલ્લે દારી પાસે મોદકની પટલિકા (ટોપતી ?) મંગાવી. ચન્દ્રલેખા તે જોઇને પતિની ખુદ્ધિની બ્રાંતિના દર્શનથી હસી કે અહો મહારાજની શાસ્ત્રથી ઉત્તેજિત ખુદ્ધિની વિશાલતા ! રાગને પણ (આ)
 ૨૦ ઉપહાસ જણાયો. રાગએ પૂછ્યું કે શા માટે અમારો ઉપહાસ કરો છો ? રાણીએ કહ્યું કે હે પ્રિય ! અન્ય અર્થની જગ્યાએ અન્ય અર્થ (આપનાથી) સમજયાથી આપને હું હસી. રાગને શરમ લાગી. તરત જ વિદ્યા માટે ત્રણ રાત્રિ સુધી ઉપવાસ દ્વારા ભારતીનું આરાધન કરી તેને પ્રત્યક્ષ કરી અને તેના વરથી મહાકવિ બની તેણે સારસ્વત વ્યા-
 ૨૫ કરણ વગેરે સેંકડો શાસ્ત્રો રચ્યાં. એ રાગના ગુણે કરીને ભારતી દેવીએ પ્રસંગે (સ્વર્ગથી) ઉતરી આવી [કહ્યું]. એક દહાડો તેણે ભારતીને વિનતિ કરી કે સમગ્ર નગરને પહેલા અડધા પ્રહર સુધી શીઘ્ર કવિરૂપ જનાવો. દેવીએ તેમજ કર્યું. એક દિવસમાં દસ કરોડ ગાથાઓ થઇ. તે રચાયેલું (પુસ્તક) સાતવાહુનનું શાસ્ત્ર થયું. તે પૃથ્વીપતિનો ખરમુખ નામનો દંડનાયક શરવીર, ભક્ત, વિદ્વાન, પુણ્યાત્મા અને આરંભસિદ્ધ હતો. એક વાર હુલ્લે ખરમુખને આજ્ઞા કરી કે 'મયુરા'

અહણુ કરો. આદેશ પ્રમાણુ છે એમ કહીને બહાર વ્યાપારીઓ પાસે આવી તેણુ (તેમને) રાજનો હુકમ કહ્યો. વ્યાપારીઓએ કહ્યું કે હે અરમુખ ! બે 'મથુરા' છે. એક (તે) પાંડવોએ રચેલી ' દક્ષિણ મથુરા ' (અને) બીજી ' પૂર્વ મથુરા ' કે જેના ગોળમાં કૃષ્ણુ ઉત્પન્ન થયા હતા અને જ્યાં વૃન્દાવન વગેરે વનો છે. (એ) બેમાંથી ૫
 કદમ 'મથુરા'નું અહણુ કરવું તે પૂછ. અરમુખે કહ્યું કે તે પ્રતાપસૂર્યને પૂછવાને કાણુ સમર્થ છે ? તે કહેશે ને કે શું તમે માફ મન જાણુતા નથી ? વળી તેનો ક્રોધ સત્વર પ્રાણુ હરનારો છે. (વાસ્તે) બંને ' મથુરા ' આપણે લખશું. સેનાના બે વિભાગ કરી એક જ દિવસે મધ્યાહને અરમુખે બે ' મથુરા ' અહણુ કરી. તે બે નગરીના અહણુની વધામણી કહેવા ૧૦
 બે પુરુષો આવ્યા. હર્ષપૂર્વક રાજ (એ) બે સાથે બોલતો હતો તેવામાં ત્રીજો એક આવ્યો. તેણુ કહ્યું કે હે દેવ ! સહજાગ્યે આપ દ્વારા (તૈયાર) કરાવાતા જૈન મંદિરના ભૂમિતલમાં અક્ષય નિધિ પ્રકટ થયો છે. તેના સામું એ જોતો હતો તેવામાં પ્રેમમંજુષા દાસી અંતઃપુરમાંથી આવી (અને બોલી કે) હે નાથ ! દેવી. ચન્દ્રલેખાને સર્વાંગે લક્ષણુ વાજો પુત્ર આવ્યો ૧૫
 છે. ચારેને રાજએ વધામણી આપી. તે હર્ષથી એને મોટા ઉન્માદ થયો. તેથી લોકોને એકઠા કરી ઘોડે ચઢી ' ગોદાવરી 'ના તીરે આવી જાએ સ્વરે તેણુ (નદી)ને કહ્યું કે હે ગોદાવરી ! પૂર્વ સમુદ્રથી સાધિત થયેલી તું સાચું બોલઃ તારા તટ ઉપર સાલિવાહનના જેવું કુળ છે ? ઉત્તરમાં ' હિમાલય ' અને દક્ષિણમાં સાલિવાહન રાજ. એથી તુલ્ય ભારના ૨૦
 બોજથી આક્રાન્ત પૃથ્વી કોઇ તરફ નમી જતી નથી. તેનો તે પ્રકારનો ગર્વ જોઇ મહામંત્રીઓ માંહોમાંહે મંત્રણા કરવા લાગ્યા કે રાજ લક્ષ્મી વડે ચંચળ બન્યો છે; તેથી (કહ્યું પણ છે કે) જે પુરુષ લક્ષ્મી વડે જતાયો તો બે લોકો તે હારી ગયો; (પરંતુ) જે એ (લક્ષ્મી) પુરુષ વડે જતાય તો એનાથી બંને લોકો જતાયા. તેથી કરીને એને દુઃખ ઉપજવવીને (તેના) ૨૫
 ગર્વરૂપ રોગનો ઉચ્છેદ કરવો ઉચિત છે. એમ વિચારી તેમણે રાજને ખબર આપી કે હે દેવ ! લલાટ તપે એવો સૂર્ય થવા આવ્યો છે. બોજનનો સમય થયો છે. (વાસ્તે) મહેલે પધારો. એમ કહીને તેઓ (તેને) મહેલે લખ ગયા. ત્યાં પણુ ગર્વથી તે થાંભલા વગેરે કૂટવા લાગ્યો. તે ઉપરથી મંત્રીઓએ વીરોને વિષે ભૂષણુરૂપ અરમુખને મંતાડીને રાજને કહ્યું: હે દેવ ! અરમુખ રોગથી તરત જ દેવલોક પામ્યો છે. તેનું શ્રવણુ થતાં રાજએ દુઃખથી અને શોકથી મદ ત્યજી દીધો. શોકથી તો તેણુ ૩૦

વિકલતાને ધારણુ કરી. ત્યાર બાદ પ્રધાનોએ જણાવ્યું કે હે પ્રજનાથ ! વિદેશથી આવેલા અને મરેલાને જીવાડવાની વિદ્યાથી વાકેફગાર (જનોએ) ખરખુખને જીવતો કર્યો છે. જો આદેશ હોય તો ચરણુકચલયુગલના તટમાં એ દેખાય. એમ કહેવાતાં તે સ્વસ્થ થયો. ખરખુખ દેખાયો.

૫ રાજા ખૂબ તુષ્ટ થયો. એ પ્રમાણે તેનો ઉદ્ધય થયો.

એક વેળા એ 'ગોદાવરી'ને તીરે ક્રીડા કરતો હતો. તે વારે એક મત્સ્ય જળમાંથી મુખ બહાર કાઢી હસ્યો. (એથી) રાજા ખોધો તેમજ અચંપો પામ્યો. રાત્રે ધ્યાનથી આકર્ષાયેલી અને (એથી) આવેલી બ્રાહ્મીને તેણે પૂછ્યું કે હે દેવી ! મત્સ્ય શા માટે હસે છે ? બ્રાહ્મીએ કહ્યું કે હે

૧૦ વત્સ ! પૂર્વના ભવમાં તું આ જ નગરમાં લાકડાનો બાર જીવ્યકનારો (કઠિયારો) હતો. તે મધ્યાહને લાકડાં (વેચવાના) કષ્ટથી ઉપાર્જન કરેલ ધન વડે ખરીદેલા અને જીના પાણીમાં વિલોડિત કરેલ સફ્ટ માસક્ષપણુક ઋષિને આનંદથી આપ્યાં. તે પુણ્ય વડે તું સમ્રાટ (તરીકે) અવતર્યો છે. ત્યાંનો એક વ્યંતર એ (વાત) જાણે છે. મત્સ્યમાં સંક્રમીને તે હસ્યો તે તે જોયું. રાજાએ કહ્યું કે હસવાનો શા આશય છે ? બ્રાહ્મીએ

૧૫ કહ્યું કે આ આશય છે—દાનથી ઋદ્ધિ પામેલો આ દાનને વિષે મંદ આદરવાળો છે. પોતાના કાર્યને વિષે મૂઢ એવા જીવલોકને ધિક્કાર છે. સાતવાહન બોલ્યો કે તે વ્યંતરે મારી ચર્ચા શા માટે કરવી જોઈએ ? બ્રાહ્મીએ કહ્યું : પૂર્વ ભવમાં એ તારો જ મિત્ર હતો. તેણે કંઠુસાધથી

૨૦ કંઠ પણુ દાન દીધું હતું નહિ. ફક્ત તારા દાનની કંઠક તેણે અતુમોદના કરી હતી. તે પુણ્ય વડે એ વ્યંતરરૂપે અવતર્યો છે, તેથી તેનું તારે વિષે હિતાર્થિત્વ છે. તારા મંત્રના સામર્થ્યથી ખેંચાઈ પ્રત્યક્ષ થતી એવી મને તે તારી માતા સમાન જાણે છે, તેથી એ તેમ હસ્યો એમ જાણુ. તે વૃત્તાન્તના બોધથી ભૂપતિએ સારી પેઠે દાતારપણું સ્વીકાર્યું. બ્રાહ્મીએ અને શ્રીએ આપેલ 'શબ્દવેધ' રસની સિદ્ધિથી તે ઇચ્છાદાની માની જ્ઞાન થયો.

૨૫ એ હહાસ રાજના આવા વિવિધ વૃત્તાન્તો છે. કેટલા કહેવાથી પાર આવે ? તેણે 'ગોદાવરી'ને તીરે પ્રાસાદમાં મહાલક્ષ્મીની સ્થાપના કરી. તે તે સ્થાનોમાં તેણે બીજા પણુ યથાયોગ્ય દેવોને બેસાડ્યા.

૩૦ તે રાજા વિશાળ રાજ્ય લાંબા કાળ પર્યંત ભોગવતો હતો તેવામાં એક દહાડો કાંઈ કઠિયારો કોઈ વણિકની શેરીમાં રોજ મનોહર લાકડાં લઈ જઈ વેચતો હતો. એક દહાડો તે ત્યાં ન ગયો ત્યારે વણિકે તેની બેનને પૂછ્યું કે શા માટે તારો ભાઈ આજે મારી શેરીન

આવ્યો નથી ? તેણે કહ્યું : હે શ્રેષ્ઠિવર્ય ! મારો ભાઈ હાલ સ્વર્ગીઓમાં વસે છે. વળિકે કહ્યું : કેવી રીતે ? તેણે કહ્યું : 'કંકણના અંધનથી માંડીને (શરૂ થતા) વિવાહપ્રકરણને વિષે ચાર દિવસ પુરુષ પોતે સ્વર્ગીઓમાં જાણે રહેતો હોય એમ માને છે; કેમકે તેને ઉત્સવ જોવાનું કુતૂહલ છે. તે સાંભળીને રાજ્યએ પણ વિચાર કર્યો કે અહો હું કેમ સ્વર્ગીઓમાં ન વસું ? ચાર ચાર દિવસે નિરંતર વિવાહના ઉત્સવમય જ હું રહીશ. એમ વિચારી ચારે વર્ષોમાં જે જે કન્યાને રૂપશાલી અને યુવાન જુએ કે સાંભળે તેને તેને તે ઉત્સવપૂર્વક પરણતો. એમ ધણો કાળ જતાં લોકોએ વિચાર્યું કે અહો આ શું થવા બેઠું છે ? શું બધા વર્ષોએ સંતાન વિનાના રહેવું ? બધી કન્યાઓને રાજ્ય જ પરણે છે. અને (આ પ્રમાણે) અખળાના અભાવમાં સંતાતિ ક્યાંથી હોય ? એ પ્રમાણે લોકો ખિન્ન થતાં 'વિવાહવાટિકા' નામના ગામમાં રહેનારા એક બ્રાહ્મણે પીઠજ દેવીનું આરાધન કરી તેને વિનતિ કરી કે હે ભગવતી ! અમારાં સંતાનોનું વિવાહ-કાર્ય કેવી રીતે થશે ? દેવીએ કહ્યું કે હે બ્રાહ્મણ ! હું તારા ઘરમાં કન્યાનું રૂપ લખને અવતરીશ. જ્યારે રાજ્ય મને માંગે ત્યારે (તારે) મને તેમને દેવી. બાકીનું હું કરીશ. તે જ પ્રમાણે રાજ્યએ તેને રૂપવાળી જોઈને બ્રાહ્મણ પાસે (તેની) માંગણી કરી. તેણે પણ કહ્યું કે મેં (એ તમને) આપી, પરંતુ હે મહારાજ ! આપે અહીં જાતે આવીને મારી કન્યા પરણવી પડશે. રાજ્યએ (એ વાત) સ્વીકારી. જોષીએ આપેલા લગ્નમાં કમથી વિવાહ માટે તે ઉપજ્યો. રાજ્ય તે ગામમાં સસરાના કુલે પહોંચ્યો. દેશાચાર મુજબ વહુ અને વરની વચ્ચે પડદો કરાયો-અંતરપટ ધરાયો. ખોળો 'યુગંધરી' લાગેથી ભરવામાં આવ્યો. લગ્નની વેળાએ પડદો દૂર કરાતાં બંને (જણ્યાં) એક બીજાના માથા ઉપર લાજ નાંખવા લાગ્યા. હવે ખરેખર હસ્તમેલાપ થશે એમ માની રાજ્યએ તેની સામું જોયું તો તેણે તેને ભયંકર રૂપવાળી રાક્ષસી દીઠી. વળી તે લાજ કંઠણુ અને કર્કર પત્થરરૂપે રાજના માથા ઉપર પડવા લાગ્યા. રાજ્ય પણ આ કંઈક વિકૃત છે એમ જાણી નાહો. તેવામાં તે પૂઠે લાગી પત્થરના કટકાઓ વર્ષાવતી રહી. તે ઉપરથી રાજ્ય પોતાના જન્મસ્થળરૂપ નાગહૃદમાં પેઠો અને ત્યાં જ તે મરણુ પામ્યો. આજે પણ તે પીઠજ દેવી શેરીની બહાર પોતાના મંદિરમાં રહેલી છે. ક્રમે કરી કાલિકા દેવીએ બકરીરૂપ વિકુર્વાને

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

૧ કાંકણદોરા.

- વાવમાં પ્રવેશ કરી કરુણુ ધ્વનિ વડે શાદ્રકને પણુ છેતર્યો. એથી તે તેને કાઢવા (અંદર) દાખલ થયો. (પરંતુ તેમ કરવા જતાં) પડી ગયેલા એવા તેની તરવાર કુવાના દ્વાર આગળ આડી પડી જવાથી તેનું શરીર (એ વડે) છેદાઇ એ મરણુ પામ્યો; કેમકે વર આપતી વેળા આ દિવ્ય
- ૫ તરવારથી તારૂં મરણુ થશે એમ મહાસિદ્ધમ્નીએ ફરમાવ્યું હતું. ત્યાર પછી શાન્તિકુમારનો રાજ્ય ઉપર અભિષેક થયો. સાતવાહુનના મરણુ પછી આજે પણુ કોઇ રાજ, ' પ્રતિષ્ઠાન ' વીરક્ષેત્ર હોવાથી તેમાં પ્રવેશ કરતો નથી. અહીં જે (વાર્તા)માં અસંભવિત (જણાતું) હોય ત્યાં પરસિદ્ધાન્તને કારણરૂપ માનવો; કેમકે જ્ઞેન અસંગત વાણી (વદનાર) મનુષ્ય નથી.
- ૧૦ શ્રીવીર મોક્ષે ગયા ત્યાર પછી ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમાર્ક રાજ થયો. આ સાતવાહુન તેનો પ્રતિપક્ષી હોવાથી તે સમયનો અને કાલિકસુરિ પછી જેણે પર્યુપણાને એક દિવસ આગળ આણી તે (કોઇ) ખીજે સાતવાહુન સંભવે છે. નહિ તો—

“ નવસયતેણુપરિહિ સમકંતેરિહિ વીરમુક્ષાઓ ।

૧૫

પજ્ઞોસવણચુત્થી કાલયસુરેરિહિ તો ઠવિઆ ॥ ”

—એ પ્રાચીન ગાથા સાથે વિરોધનો પ્રસંગ આવે છે. ભોજપદને વિષે બહુ ભોજને અને જનકપદને વિષે બહુ જનકો રૂઠ હોવાથી સાતવાહુન પછી સાતવાહુન (થયો છે એમ કહેવામાં) વિરોધ જણાતો નથી.

इति सातवाहनचरित्रम् ॥ १६ ॥

(૧૬)

વંકચૂલનો પ્રબન્ધ

‘ પારેત ’ જનપદમાં ‘ ચર્મણવતી ’ મહાનદીને તટે વિવિધ અને
ધન વનો વડે ગહન એવી ‘ ઢીંપુરી ’ નામે નગરી જ્યવંતી વર્તે છે. આ
જ ‘ ભારત ’ વર્ષમાં વિમલચર્યા નામનો રાજા થઇ ગયો. સુભંગલા ૫
દેવી સાથે વૈષયિક સુખ ભોગવતાં તેને બે સંતાનો ઉત્પન્ન થયાં. તેમાં
(એક) પુત્ર (નામે) પુષ્પચૂલ અને (એક) પુત્રી (નામે) પુષ્પચૂલા.
અનર્થનો સમૂહ ઉત્પન્ન કરનારા પુષ્પચૂલનું લોકોએ વંકચૂલ એવું નામ
પાડ્યું. મહાજન દ્વારા ઠપકો અપાયેલા રાજાએ ગુસ્સામાં વંકચૂલને ૧૦
નગરમાંથી કાઢી મૂક્યો. પોતાના પરિવાર અને સ્નેહને લીધે પરવશ એવી
બેન સાથે રસ્તે જતાં તે ભયંકર અટપીમાં (આવી) પહો. ત્યાં ભૂખ
અને તરસથી તેને પીડાતો જોઇ બિલ્લો (તેને) પોતાની પદ્મીમાં લઇ
ગયા. (ત્યાર બાદ) પૂર્વ પદ્મીપતિના પદે તેને સ્થાપવામાં આવ્યો. તેણે
રાજ્યનું પાલન કર્યું. ગામ, નગર, સાર્થ વગેરેને તે લૂંટતો. ૧૫

એક વાર ‘ અર્જુન ’ પર્વતથી ‘ અષ્ટાપદ ’ ની યાત્રાએ નીકળેલા સુસ્થિત
સૂરિ પોતાના ગરુડ સહિત સિંહચુહા’ નામની તે જ પદ્મીમાં આવી ચડ્યા.
(એવામાં) વર્ષાકાળ આવ્યો. પૃથ્વી જીવોથી વ્યાપ્ત બની. સાધુ સાથે આલો-
ચના કરી વંકચૂલ પાસેથી વસતિ માંગી સૂરિ ત્યાં જ રહ્યા. તેણે પ્રથ-
મથી જ એવી વ્યવસ્થા કરી કે મારા સીમાડામાં ધર્મકથા ન કરવી; ૨૦
કેમકે તમારી કથામાં અહિંસાદિ ધર્મ છે અને એ પ્રમાણે મારા લોકો
નિર્વાહ કરી શકે તેમ નથી. (ભલે) એમ હો એમ કબૂલ કરી ગુરુ
ઉપાશ્રયમાં રહ્યા. વંકચૂલે બધા પ્રધાન પુરુષોને બોલાવી કહ્યું કે હું
રાજપુત્ર છું, તેથી મારી પાસે બાહ્યણ વગેરે આવશે; વાસ્તે તમારે
પદ્મીમાં જીવહિંસા ન કરવી તેમજ માંસ, મદિરા વગેરેનો પ્રસંગ ઉભો ૨૫
થવા ન દેવો. એમ કરાતાં સાધુઓને પણ અનુચિત આહાર પાણી
કહપશે. ચાર મહિના સુધી તેમણે તે પ્રમાણે જ કર્યું. વિહાર (કરવા) નો સમય
આવ્યો. શ્રમણોનાં, શકુનોનાં, ભમરાઓના સમુદાયોનાં, ગાયોનાં ટાળાં-
ઓનાં અને શરદ (ઋતુ) નાં વાદળાંઓનાં રહેડાણો અનિયમિત હોય
છે ઇત્યાદિ વાક્યો (કહેવા) વડે સૂરિએ વંકચૂલની રજા લીધી. ૩૦
પછી વંકચૂલ તેમની સાથે ચાલ્યો. પોતાની સીમા પ્રાપ્ત થતાં તેણે
જણાવ્યું કે અમે પારકાની સીમામાં દાખલ થતા નથી. સૂરિએ કહ્યું

- કે અમે અન્ય સીમમાં પેઠા છીએ; તેથી દક્ષિણુતાથી તમને કંઇક ઉપદેશ આપીશું. તેણે કહ્યું કે જેનો મારાથી નિર્વાહ થઇ શકે તે(વા) ઉપદેશ દ્વારા આ મનુષ્યના ઉપર અનુગ્રહ કરશો. તે ઉપરથી સૂરિએ ચાર નિયમો આપ્યા. જેમકે (૧) અન્નપ્ત્યાં ફળો ન ખાવાં, (૨) સાત આઠ પગલાં
- ૫ (પાછળ) ખસીને ઘા કરવો, (૩) પટ્ટેવીનું સેવન નહિ કરવું અને (૪) કાગડાનું માંસ ન ખાવું. તેણે તે કપૂલ કર્યાં. ગુરુને નમીને તે પોતાને ઘેર ગયો. એક વેળા સાર્થ ઉપર ધાડ પાડવા ગયો. (અપ)શુકનના કારણથી સાર્થ ગયો નહિ. ૧ તેનું ભાથું ખૂટ્યું. રાજન્યો ભૂખથી પીડા પામ્યા. 'કિંપાક' ઝાડને ફળેલું તેમણે જોયું. તેમણે ફળો લીધાં. તેનું નામ
- ૧૦ તેઓ જાણતા નહતા એટલે ૨એણે ખાધા નહિ. બાકી બધાએ ખાધાં. તેઓ 'કિંપાક' ફળ (ખાવા)થી મરી ગયા. તે ઉપરથી તેણે વિચાર કર્યો કે અહો નિયમોનું ફળ ! ત્યાર પછી એ એકલો જ પલ્લીમાં આવ્યો. રાત્રે તે પોતાના ધરમાં દાખલ થયો. દીવાના પ્રકાશથી તેણે પુષ્પચૂલને પુરુષના વેષમાં પોતાની પત્ની સાથે સૂતેલી જોઇ. એ ખેના ઉપર તે ગુસ્સે
- ૧૫ થયો. આ અંતેને તરવારના પ્રહારથી હું છેદી નાંખું એવો જોવો તેણે મનસૂખો કર્યો તેવો જ નિયમ યાદ આવ્યો. તેથી સાત આઠ પગલાં પાછા ખસીને ઘા કરતાં ખડ્ગથી ખટ્કારો થયો. ખેને કહ્યું કે વંકચૂલ જીવો. તેનું વચન સાંભળીને શરમાઇ ગયેલા તેણે પૂછ્યું કે આ શું ? તેણે પણ નટનો વૃતાન્ત કહ્યો: હે ભાઈ ! અહીં પ્રતિભૂપતિના દૂતો
- ૨૦ નટનો વેષ ધારણ કરી આવ્યા હતા. તે પલ્લીમાં વંકચૂલ હોય તો તે અમારું નૃત્ય જુએ એમ તેમણે કહ્યું. તે વેળા મેં વિચાર્યું કે હાલ ભાઈ વંકચૂલ ધરમાં નથી. તે વારે તારો વેષ ધારણ કરી મેં તેમની પાસે નૃત્ય કરાવ્યું. મેં તેમને દાન આપ્યું. તેઓ પોતાને સ્થાને ગયા. ત્યાર પછી ધણી રાત (પસાર થઇ) ગઇ હોવાથી નિદ્રાને અંધીન બનેલી હું
- ૨૫ તે જ વેષે ભાભી પાસે સૂઇ ગઇ. એ પ્રમાણેનો વૃતાન્ત સાંભળી તે મનમાં અત્યન્ત ખેદ પામ્યો.

- કાલક્રમે તે તે રાજ્ય ચલાવતો હતો તેવામાં તે જ પલ્લીમાં તે જ આચાર્યના ધર્મશ્રદ્ધિ અને ધર્મદત્ત નામના એ શિષ્યો કાઇક વેળા ઉવર્ષારાત્ર રહ્યા. ત્યાં તે ખેમાંથી એક સાધુએ ત્રણ માસકપણ કર્યું; ખીજાએ તો ચાર માસકપણ કર્યું. વંકચૂલે તો તેમણે આપેલા નિયમોનું ભવિષ્યમાં શુભ ફળપણું જોઇને વિનતિ કરી કે હે ભદ્રંતો ! મારા
- ૩૦

૧ વંકચૂલનું. ૨ વંકચૂલે. ૩ એમાસું.

ઉપર દયા લાવીને કોષક કોમળ ધર્મોપદેશ આપો. તે ઉપરથી તેમણે પાપનો નાશ કરનારી એવી ચૈત્ય કરાવવાની દેશના આપી. 'શરાવિકા' પર્વતની સમીપમાં રહેલી તે જ પલ્લીમાં 'ચર્મણવતી' નદીને તીરે તેણે પણ ઊંચું અને મનોહર મંદિર કરાવ્યું. તેમાં શ્રીમહાવીરની પ્રતિમાનું સ્થાપન કરાવ્યું. તે તીર્થરૂપે રૂઢ થયું. ચારે દિશામાં ત્યાં સંઘો આવવા લાગ્યા. કાલાંતરે કોષ નૈગમ પત્ની સહિત સમસ્ત સંપત્તિ પૂર્વક તેની યાત્રા માટે ઉપડી ક્રમે કરીને 'રતિ' નદીએ આવી પહોંચ્યો. વહાણુ ઉપર આરૂઢ થયેલા તે દંપતીએ મંદિરનું શિખર જોયું. પછી એકદમ સોનાના કચોળામાં કુકુમ, ચંદન અને કપૂર નાંખીને નૈગમની પત્નીએ તેમાં (જળ) નાંખવું શરૂ કર્યું. પ્રમાદથી તે (કચોળું) જળની તળિયે પડ્યું. ત્યારે વણિકે કહ્યું કે અહો આ કચોળું અનેક કોટિ મૂલ્યવાળાં રત્નોથી જડેલું હોય રાજાએ ધરેણું આપ્યું હતું. (હવે) ત્યારે રાજાથી કેમ છૂટવું ? એ પ્રમાણે દીર્ઘ કાળ પર્યંત ખેદ પામી પલ્લીપતિ વંકચૂલને તેણે કહ્યું કે આ રાજાની વસ્તુની શોધ કરાવો. તેણે પણ માછીને હુકમ કર્યો. તે તે શોધવા નદીમાં પેઠો. શોધ કરતાં તેણે જળના તળિયે સોનાના રથમાં રહેલ જીવંતસ્વામી શ્રી-પાર્શ્વનાથનું ઝિંબ જોયું. (અને) તે ઝિંબને હૃદયે તે કચોળું જોયું. માછીએ કહ્યું કે આ દંપતી ધન્ય છે કે કેસર, કપૂર અને ચંદનના વિલેપનને યોગ્ય એવી પ્રભુની છાતી ઉપર એ (જમને) ખેડું. ત્યાર બાદ તે લખને તેણે તે નૈગમને આપ્યું. તેણે તેને બહુ ધન આપ્યું. નાવિકે ઝિંબનું સ્વરૂપ કહ્યું. તે ઉપરથી શ્રદ્ધાળુ વંકચૂલે તેને જ (તેમાં) પ્રવેશ કરાવી તે ઝિંબ બહાર કઢાવ્યું. સોનાના રથને તો ત્યાં જ રહેવા દીધો. પૂર્વે ભગવાને રાજાને સ્વરૂપમાં કહ્યું હતું કે ફૂલની માળા નંખાતાં જ્યાં તે જમને રહે ત્યાં ઝિંબની શોધ કરવી. તે અનુસાર ઝિંબ લાવીને તેણે તે વંકચૂલ રાજાને આપ્યું. ખરેખર નવીન ચૈત્ય હું કરાવું ત્યાં સુધી આ અહીં રહે એવા વિચારથી તેણે પણ તેને શ્રીવીરની પ્રતિમાના બહારના મંડપમાં સ્થાપન કર્યું. અન્ય ચૈત્ય તૈયાર કરાતાં રાજકીયોએ જ્યારે તેની ત્યાં સ્થાપના કરવા માટે તેને ઉપાડવાને આરંભ કર્યો ત્યારે તે ઝિંબ ઉપડ્યું નહિ. દેવતાના અધિષ્ઠાનને લીધે આજે પણ ત્યાં જ તે તે પ્રમાણે જ રહેલું છે. માછીએ ફરીથી પલ્લીપતિને વિગતિ કરી કે હે દેવ ! નદીમાં દાખલ થયેલા એવા મેં ત્યાં ખીજું ઝિંબ પણ દીઠું હતું. તેને પણ બહાર કાઢવું ઉચિત છે (જેથી) તે પૂજાથી આરૂઢ થાય. એ

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- ઉપરથી પલ્લીપતિએ પોતાની પર્ષદાને પૂછ્યું કે આ બે બિંબોનું સંવિધાન કોણ જાણે છે ? કોણે ખરેખર આ બેને નદીમાં જળને તળિયે મૂક્યાં ? એ પ્રમાણે સાંભળીને એક પ્રાચીન (વાત)ના જાણકાર રથવિરે કહ્યું કે હે દેવ ! એક નગરમાં પૂર્વે રાજ હતો. (તેના ઉપર ચડી) આવેલા પર-
 ૫ સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરવા માટે સમસ્ત સેનાના સમૂહને તૈયાર કરી તે ગયો. તેની પટ્ટરાત્રી પોતાનું સર્વસ્વ તેમજ એ બે બિંબોને સોનાના રથમાં મૂકી જળદુર્ગ છે એમ (મનસૂબો) કરીને 'ચર્મણવતી'માં કૌટુંબિકને તે સોંપીને (?) રહી. લાંબા વખત સુધી તે (રાજ) યુદ્ધ કરતો હતો તેવામાં કોષક લુચ્ચો ખરેખર એવી વાત લાગ્યો કે આ રાજને પેલા પરસૈન્યના
 ૧૦ માલિકે મારી નાંખ્યો. તે સાંભળીને દેવીએ તે કૌટુંબિકનું આક્રમણ કરી જળને તળિયે તે નાંખ્યું. અને તેણે પોતે પણ દેહ છોડ્યો. તે રાજ પરસૈન્યને જીતીને જેવો પોતાના નગરમાં આવ્યો તેવો દેવીને પ્રાચીન વૃત્તાન્ત સાંભળીને સંસારથી વિરક્ત બની તેણે ભાગવતી દીક્ષા સ્વીકારી. તેમાંનું એક બિંબ દેવ દ્વારા બહાર લવાતાં પૂજાઈ રહેલું છે.
 ૧૫ બે બિંબો પણ બહાર નીકળે (તેમ હોય) તો તેવો ઉપક્રમ કરો. તે સાંભળીને પરમ શ્રાવકચૂડામણિ વંકચૂડે પેલા જ માછીને તે લાવવા (તે જળમાં) પ્રવેશ કરાવ્યો. તે બિંબને કેડ સમાન જળને તળિયે રહેલું તેમજ બહારનું આડીનું શરીર નીચું જોઈને તેણે (તેને) બહાર કાઢવાના અનેક ઉપાયો કર્યાં. (પરંતુ) તે બહાર નીકળ્યું નહિ. એ ઉપરથી દેવતાનો
 ૨૦ પ્રભાવ વિચારી અને (બહાર) આવી તેણે તે સ્વરૂપ રાજને જણાવ્યું. આજે પણ તે ખરેખર ત્યાં જ છે. આજે પણ સંભળાય છે કે વહાણ અટકી જતાં કોષક વૃદ્ધ માછીને તેનું કારણ શોધતાં તે સોનાના રથની યુગ્મકાલિકા મળી. તેને સોનાની જોઈને તે લોભીએ વિચાર્યું કે ક્રમે કરીને આ આખા રથને લઈ હું ઋદ્ધિશાળી થાઉં. તે ઉપરથી તેણે રાત્રે
 ૨૫ ઉંઘ આવી નહિ. કોષક અદૃષ્ટ પુરુષે કહ્યું કે આને ત્યાં જ મૂકીને સુખે રહે; નહિ તો હું તને જલ્દી મારી નાંખીશ. ભયભીત અનેલા તેણે યુગ-કાલિકા ઇત્યાદિ ત્યાં મૂકી દીધાં. દેવતા વડે અધિષ્ઠિત પદાર્થોને વિષે શું સંભવતું નથી ? આ કાળમાં પણ સંભળાય છે કે પત્થર જેવા (મજબૂત) હાથવાળો કોષક મ્લેચ્છ શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ ભાંગવા તૈયાર થતાં
 ૩૦ તેનો હાથ સ્તંભિત થયો. મોટી પૂજાવિધિ કરી ત્યારે તે સાબળે થયો.

શ્રીવીરની મૂર્તિ મોટી હતી. તેની અપેક્ષાએ શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ નાની હતી; એથી એ દેવ મહાવીરના અર્લકરૂપ છે એમ (માની) એવું 'મેદાશ્રેણી' એવું નામ (લોકોએ) પાડ્યું. અધિક પ્રભાવના ભંડારરૂપ શ્રીચેલણ દેવની સામે તે બે મહર્ષિઓએ સોનાના મુગટનો આમ્નાય સાધ્યો અને ભવ્યો આગળ તેનો પ્રકાશ કર્યો. તે ' સિંહગુહા ' પક્ષી વખત જતાં ' ઢિંપુરી ' એ નામથી પ્રસિદ્ધ નગરી બની. આજે પણ સકળ મંદિર તે જ નગરીમાં યાત્રા-ઉત્સવોથી એ ભગવાન શ્રીમહાવીરની અને એ ચેલણ પાર્શ્વનાથની આરાધના કરે છે.

એક વાર 'ઉજ્જયિની'માં ખાતર પાડવા માટે ચોરની વૃત્તિથી વંકચૂલ કાષ્ઠક શ્રેષ્ઠી (શેઠિયા)ના ઘરમાં ગયો, (પરંતુ) કાલાહલ સાંભળી તે ચાલ્યો ગયો. ત્યાર બાદ તે દેવદત્તા (નામની) વેશ્યાના ઘરમાં પેઠો. તેણે તેને કાઢિયાની સાથે સૂતેલી જોઈ. ત્યાંથી નીકળી તે (અન્ય) શેઠિયાને ઘેર ગયો. ત્યાં એક વીસવાસી જેટલી નામામાં ભૂલ આવતી હતી એથી કઠોર વચનો વડે પોતાના પુત્રની નિર્ભરના કરી ઘરમાંથી શ્રેષ્ઠીએ તેને બહાર કાઢી મૂક્યો. (એમ) રાત પૂરી થઈ. રાજકુળમાં જઈ એવું તેણે વિચાર્યું. તેવામાં સૂર્ય ઉગ્યો. પક્ષીપતિ નગરમાંથી નીકળીને ઘોતે લાઇને અને ઝાડ તળે દિવસ પૂરો કરીને ફરીથી રાત્રે રાજભંડારની બહાર આવ્યો. ઘોતે પૂંછડે વળગીને તે ભંડારમાં પેઠો. ગુસ્સે થયેલી-રાજ્યથી રીસાયેલી પટ્ટરાણીએ તેને જોયો. તેણે પૂછ્યું કે તું કોણ છે ? તેણે કહ્યું કે ચોર. તેણે કહ્યું કે ખીતો નહિ. મારી સાથે તું સંગમ કર. તેણે કહ્યું કે તું કોણ છે ? તેણે પણ કહ્યું કે હું પટ્ટરાણી છું. ચોરે કહ્યું કે જે એમ હોય તો તું મારી મા (બરાબર) છે; એથી હું જઈ છું. એ પ્રમાણે તેણે નિશ્ચય કર્યો એટલે તેણે નખો વડે પોતાના શરીરને વિદારીને ઉઝરડા પાડી અને પોકાર કરી આરક્ષકોને બોલાવ્યા. તેમણે એને પકડ્યો. રાણીનો અનુનય કરવા-મનાવવા આવેલા રાજ્યે તે જોયું. રાજ્યે પોતાના પુરુષોને કહ્યું કે એને મજબૂત-ગહુ કરીને બાંધશો નહિ. તેમણે એને સાચવી રાખ્યો. સવારે રાજ્યે પૂછ્યું (ત્યારે) તેણે કહ્યું કે હે દેવ ! ચોરી માટે હું દાખલ થયો હતો. પછીથી દેવીએ દેવભંડારમાં મને જોયો. ખીન્નું કાંઈ તેણે કહ્યું નહિ, તેથી પ્રસન્ન થયેલા અને બન્યું હતું તે જાણનારા રાજ્યે તેને પુત્ર તરીકે સ્વીકાર્યો અને સામંતપદે સ્થાપ્યો. દેવીની વિડંબના થતી વંકચૂલે અટકાવી. અહો ! નિયમોનું શુભ ફળ છે એવું તેણે નિરંતર ત્યતવ્યું.

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- એક દહાડો કામરૂપ રાગને સાધવા માટે રાગએ તેને મોકલ્યો અને તે ગયો. યુદ્ધમાં પ્રહારો વડે જર્જરિત અનેલો એવો તે તેને હરાવીને પોતાને સ્થાને ગયો. રાગએ વૈદ્યો બોલાવ્યા. ધા ઉપર વ્રણ હોવાથી રોગ વધતો ગયો એટલે તેમણે કહ્યું કે હે દેવ ! કાગડાનું માંસ (ખવડાવવા)થી
- ૫ આ સારો થશે. તેને જિનદાસ શ્રાવક સાથે પહેલેથી જ મિત્રતા હતી. તેથી તેને (બોલાવી) લાવવા માટે રાગએ એક પુરુષને મોકલ્યો કે જેથી તેના વચનથી તે કાગડાનું માંસ ખાય. તે વખતે બોલાવાયેલો જિનદાસ 'અવંતી' આવતો હતો તેવામાં તેણે બે દિવ્ય અને સુંદર દાંતવાળી મુંદરીઓને રડતી જોઈ. (તે ઉપરથી) તેણે પૂછ્યું કે તમે કેમ રડો છો ? તેમણે કહ્યું કે અમારા સ્વામીનું 'સૌધર્મ' થી અવન થયું છે. એથી અમે રાજપુત્ર વંકચૂલની પ્રાર્થના કરીએ છીએ; પરંતુ તું જતાં તે માંસ ખાશે, એથી એ દુર્ગતિમાં જશે; તેથી અમે રુદન કરીએ છીએ. તેણે કહ્યું કે હું એવું કરીશ કે જેથી એ (માંસ) ન ખાય. તે ગયો અને તેણે રાગના ઉપરોધથી વંકચૂલને કહ્યું કે કાગડાનું માંસ તું
- ૧૫ ગ્રહણ કર; સારો થયા બાદ તું પ્રાયશ્ચિત્ત કરજે. વંકચૂલે કહ્યું કે તું જાણે છે કે અકાર્ય કરીને પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરવું જોઈએ તો પછી પહેલેથી જ તે ન કરવું એ સાઈ છે. કાદવને ઘેવા કરતાં દૂરથી (પણ એનો) સ્પર્શ ન કરવો એ વાક્ય વડે તેણે રાગનો નિષેધ કર્યો. વ્રતના સમૂહનો વિશેષ સ્વીકાર કરી તે 'અચ્યુત' કલ્પમાં ગયો. (પાછા) વળતા
- ૨૦ જિનદાસે તે બે દેવીઓને તે જ પ્રમાણે રુદન કરતી જોઈને કહ્યું કે તમે કેમ રડો છો ? તેને તો મેં માંસ ખવડાવ્યું નથી. તેમણે કહ્યું કે અધિક આરાધન કરવાથી તે 'અચ્યુત' (કલ્પ) પામ્યો. તેથી તે અમારો સ્વામી ન થયો. આ પ્રમાણે જૈન ધર્મના પ્રભાવનો દીર્ઘ કાળ પર્યંત વિચાર કરી જિનદાસ પોતાને ઘેર ગયો. આ 'દિપુરી' તીર્થનું
- ૨૫ નિર્માણ કરાવનારો વંકચૂલ છે.

इति वक्त्रुचूलप्रबन्धः ॥ १६ ॥

(૧૭)

શ્રીવિક્રમાદિત્યનો પ્રબન્ધ

વિક્રમાદિત્યના પુત્ર વિક્રમસેન રાજને પુરોહિતે આશીર્વાદ આપ્યો કે તું (તારા) પિતા વિક્રમાદિત્યથી અધિક થજે. તે વેળા દેવતાથી અધિષ્ઠિત અને સિંહાસનને વિષે રહેલી લાકડાની ચાર પૂતળીઓ હસી. ત્યારે વિક્રમસેને પૂતળીઓને પૂછ્યું કે તમે કેમ હસો છો ? તેમણે કહ્યું કે તેની સાથે (તારી) સમાનતા પણ ધટતી નથી, (તો પછી) નામની અધિકતા ક્યાંથી ? પહેલીએ કહ્યું કે 'અવન્તી'માં વિક્રમ રાજ અપૂર્વ અને સાચી વાર્તા કહેનારાને ૫૦૦ દીનારો આપતો. એ સાંભળીને અર્ધર ચોરે ૫૦૦ દીનારોની યાચના કરી અને એક વાત કહી:

'ગંધવત' સ્મશાનની નજીક પાતાલકૂપમાં દેવીહરસિદ્ધિએ મોકલેલા દીવાને મેં પડતો જોયો. (અને) મેં પણ તેની પાછળ અંપલાવ્યું. ત્યાં પાતાળમાં દિવ્ય મહેલ દેખાયો. ત્યાં એક તેલનું કડાચું ઉકળતું નજરે પડ્યું તેની પાસે એક પુરુષ જોવામાં આવ્યો. મેં તેને પૂછ્યું કે તું અહીં શા માટે (ઊભો) છે ? તેણે કહ્યું કે આ મહેલમાં શાપ વડે બ્રહ્મ થયેલી દિવ્ય કન્યા (વસે) છે. તે કહે છે કે જે તેલના કડાયામાં અંપલાવે તે મારો સો વર્ષ સુધી પતિ થાય. એ ઉપરથી હું એમાં પડવા માટે અહીં ઊભો છું. પરંતુ (એ) સાહસ (કરવાની હિંમત) નથી. એ પ્રમાણેની વાર્તા દ્વારા તેણે ૫૦૦ દીનારો મેળવી. તે અર્ધરની સાથે રાજ પણ તે વિવર દ્વારા ત્યાં ગયો. તેણે તેલના કડાયામાં અંપલાવ્યું. કન્યાએ તેને અમૃત વડે જીવાડ્યો. જેવી તે રાજને પસંદ કરે છે તેવું જ રાજએ કહ્યું કે (આ મારી) આગળ ઉભેલા પુરુષને તું પસંદ કર. તેણે તેને પસંદ કર્યો. આ પ્રમાણે જે પરાંપકારી છે તેનાથી અધિક એ કેમ હોય ?

બીજીએ કહ્યું કે 'કાસી'થી બે બ્રાહ્મણો આવ્યા. વિક્રમાર્કે રાજનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. તેમણે કહ્યું કે અમારા દેશમાં પાતાલમાં વિવર છે. તેમાં આંધળો રાક્ષસ (રહે) છે. અમારા દેશનો નાથ તેલના કડાયામાં અંપલાવી પોતાના માંસ વડે રાક્ષસને પારણું કરાવે છે અને રાક્ષસ પણ તેને ફરીથી જીવતો કરે છે. વળી સાત ઓરડાઓ તે સોનાથી ભરી દે છે. તે (રાજ) રોજ સવારે સાતે ઓરડાઓ દાન દબને ખાલી કરે છે. એ સાંભળીને વિક્રમ પણ ત્યાં ગયો. કડાયામાં અંપલાવી રાક્ષસને

- પોતાનું માંસ ખવડાવી તે ફરીથી જીવતો થયો. ફરીથી તેનું ભક્ષણ કરાવું અને તે (ફરીથી) જીવતો કરાયો. રાક્ષસને જે શાપથી અંધાપો હતો તે શાપનો અંત આવ્યો. તે આંખે દેખતો થયો. જેમને તેણે કહ્યું કે સાહસ કરનાર તું કોણ છે? તેણે કહ્યું કે હું વિક્રમ છું. હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું; (વાસ્તે વર) માગ (એમ રાક્ષસે કહ્યું). રાજાએ કહ્યું કે જે તેનું પ્રસન્ન થયો હોય તો આ રાજાના સાત ઓરડાઓ સદા સુવર્ણથી પરિપૂર્ણ રહે (તેમ કર). તેમજ વળી એને ફરીથી કડાયામાં અંપલાવવા વગેરેની પીડા ન હો. રાક્ષસે કહ્યું કે એમ હો. એથી એ કેવી રીતે વિક્રમાર્કથી અધિક થશે? એ સમાન પણ નથી; એથી હું હસી.
- ૧૦ ત્રીજાએ કહ્યું કે એક દહાડો વિક્રમાર્ક પોતાના નગરમાં વસતા અને માથે ટાલવાળા કુંભાર જેડે દેશાંતર ગયો. (ત્યાં તેને) પારકાના શરીરમાં પ્રવેશ કરવાની વિદ્યા જાણનારો યોગી મળ્યો. તેનું આવર્જન થતાં તે પ્રસન્ન થયો અને તેણે (એ) વિદ્યા આપવા માંડી. રાજાએ કહ્યું કે પહેલાં એ મારા મિત્રને આપો. તેણે કહ્યું કે એ લાયક નથી.
- ૧૫ ગુણ વડે રાજા અનેલા યોગીએ આગ્રહને લીધે તેને પણ આપી. પછી તેણે રાજાને (પણ) જબરજસ્તીથી આપી. 'અવંતી' જબ રાજાએ રાજ્ય કરવા માંડ્યું. એક દહાડો પદ અશ્વ મરી ગયો. વિદ્યાની પરીક્ષા કરવા માટે રાજાએ તેમાં પોતાનો જીવ ધાલ્યો. (એટલે) કુંભારે પોતાનો જીવ રાજાના શરીરમાં ધાલ્યો. કુંભાર રાજ્ય કરવા લાગ્યો. તેણે ઘોડાને મારી નાંખવા વિચાર કર્યો. (તેથી) રાજાનો જીવ તો પૂર્વે મરેલા પોપટના શરીરમાં પેઠો. (એ) પોપટ પણ સોમદત્ત શેઠની પ્રોષિતભતૃકા પત્ની કામસેનાને ઘેર ગયો. તે તેની ચતુરાઇથી ખુશી થઇ રાણી પાસે જતી નહિ. શેઠ આવ્યો. તે રાણી પાસે ગઇ. તેણે નહિ આવવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે પોપટની ચતુરાઇપ કારણ કહ્યું. તેણે પોપટને મંગાવ્યો. જેમ પહેલાં રાજાથી તે રાજા થતી તેમ તે તેનાથી રાજા થઇ.
- ૨૫ એક દિવસ રાણીના સ્નેહની પરીક્ષા કરવા માટે પોપટ ધરોળીના શરીરમાં પેઠો. રાણીએ તેના વિયોગથી કાળભક્ષણ કરવું શરૂ કર્યું. રાજાના જીવે પોપટને જીવાડ્યો. તે રાણીને અટકાવવામાં આવી. પોપટે (પોતાનો) સમસ્ત વૃત્તાન્ત રાણીને કહ્યો. રાણીએ કુંભારનું આવર્જન કર્યું. (એથી) પેલા કુંભારના જીવે પ્રસન્ન થઇ વિદ્યા અતાવવા માટે મરેલા બોકડાના શરીરમાં પોતાનો જીવ મેલ્યો. રાજા પોતાના શરીરમાં પેઠો. બકરા બીકથી

૧ જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તેવી સ્ત્રી.

ધ્રુજવા લાગ્યો. રાજ્યે કહ્યું કે ખીવાની જરૂર નથી. હું તારા જેવો થનાર નથી. હું દયાળુ છું. તું સુખે જીવ, ચર અને પાણી પી. તેથી એ તેની બરાબર કેમ થવાનો ?

ચોથીએ કહ્યું કે એક દિવસ **વિક્રમાર્કે** ઉત્તમ મહેલ કરાવ્યો. રાજ (તે) જોવાને ત્યાં ગયો. ત્યાં ચકલાનું જોડું બેઠેલું હતું. ચકલાએ ૫
કહ્યું કે (આ) મહેલ સુંદર છે. ચકલીએ કહ્યું કે સ્ત્રીરાજ્યમાં લીલા દેવીનું જેવું બહારનું ધર છે તેવો આ છે. રાજ્યે તે સાંભળ્યું. ત્યાં જવાની (તેને) ઉત્કંઠા થઇ, પરંતુ (તે) સ્થાન તો તે જાણતો હતો નહિ તેથી તે ચિંતાતુર થયો. કેવળ ભટ્ટ રાજનો આશય જાણીને તે સ્થાન જાણવા માટે ચાલ્યો. માર્ગમાં 'લવણ' સમુદ્ર અને ત્યાર પછી 'ધૂલી' સમુદ્ર ઉતરીને ૧૦
ત્યાંના મદનમંદિરમાં તે રહ્યો. મધ્ય રાત્રિએ ઘોડાના ઝોંપારાના અવાજથી સચિત તેમજ દિવ્ય ભૂપણેથી અલંકૃત દિવ્ય સ્ત્રીઓનું એક ટોળું આવ્યું. તેમની સ્વામિનીએ મદનની પૂજા કરી. તેઓ પાછી વળતી હતી તેવામાં ઘોડાના પૂછડે વળગીને તે ત્યાં ગયો. દાસીઓની નજરે પડતાં તેઓ તેને સ્વામિની પાસે લઇ ગયા. તેણે સ્નાનાદિ કરાવ્યું. રાત્રે ૧૫
તે ધરમાં જ રહ્યો. સુતાં પેલીએ કહ્યું કે મને **વિક્રમાદિત્ય** પતિ હોજો અથવા તો જે ચાર શબ્દો વડે જગાડે તે. એમ કહીને તે સુષ્ઠ ગઇ. તેણે વિચાર્યું કે શું ચાર શબ્દોથી પણ નાહ જાગે ? (લાવ) તો હું જ એને જગાડું. તેણે ચાર શબ્દો કર્યા. જ્યારે તે ન જાગી ત્યારે તેણે (તેના) પગનો અંગુઠો દાખ્યો. તેણે લાત મારી તો જ્યાં **વિક્રમાદિત્ય** સુતો ૨૦
હતો ત્યાં (જોઇને) તે પડ્યો. રાજ્યે પૂછ્યું કે આ શું ? તેણે સઘળો વૃત્તાન્ત કહ્યો. તે ઉપરથી અગ્નિ નામના વેતાલ ઉપર આરૂઢ થઇ રાજ ત્યાં ગયો. વેતાલ સંતાઇ ગયો. રાજને દાસીઓ ત્યાં લઇ ગઇ. તેણે (એની) ભક્તિ કરી. તેનું રૂપ જોઇને તે રાગી બની; પરંતુ સુતાં તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી. અને તે જ પ્રમાણે કહ્યું. રાજ્યે દીવામાં રહેલા વેતાલને ૨૫
કહ્યું કે હે પ્રદીપ ! કેાઇક કથા કહે. તેણે કહેવા માંડી: કેાઇ બ્રાહ્મણ હતો. તેને એક પુત્રી હતી. તે જુદા જુદા ગામમાં ચાર વરોને આપેલી હતી. ચારે આવ્યા. (એથી) વિવાદ થયો. તેણે મોટું અનર્થ જોઇને કાષ્ઠ-ભક્ષણ કર્યું. સ્નેહથી એક વરે પણ ચિતામાં ઝંપલાવ્યું. એક હાડકાં લઇને 'ગંગા' ગયો. એક ત્યાં ઝુંપડી બનાવીને રાખનું રક્ષણ કરવા (ત્યાં જ) ૩૦
રહ્યો. એક દેશાંતર ગયો. ભમતાં (ભમતાં) તે 'મંજુવિની' વિદ્યા શીખ્યો. ફરીથી તે ત્યાં આવ્યો. ખીજ પણ આવ્યા. પેલીને જીવાડવામાં આવી.

ફરીથી વિવાહ થયો. તો ચારમાં એ કોની પત્ની થાય ? રાજ્યએ કહ્યું કે હું નહિ બોલું, તું જ બોલ. તેણે કહ્યું કે જે ચિતાની સાથે ભિક્ષુ તે ભાઈ થયો. જે હાડકાં લઈ ગયો તે પુત્ર થયો. ઉત્પન્ન કરવાના કારણથી જેણે જીવાડી તે પિતા થયો. જેણે રાખની રક્ષા કરી તે પાલક પ થવાથી પતિ થયો.

રાજ્યએ પાનતી પેટીને બીજી વાત પૂછી. વેતાન વડે અધિષ્ઠિત હોવાથી તેણે પણ કહ્યું કે કોઈક સ્થળે વિધવા આહ્વાણી હતી. તેને જનરથી પુત્રી થઈ. રાત્રે તેના બહાર ત્યાગ કરવા તે ગઈ. આ તરફ ત્યાં કોઈ શૂળીએ ચઢાવેલો જીવતો હતો તેના પગ સાથે એ અથડાઈ. તેણે કહ્યું કે ક્યો પાપી દુઃખીને પણ દુઃખ આપે છે ? તેણે કહ્યું કે તું દુઃખ છે ? તેણે પણ કહ્યું કે શરીરની પીડા વગેરે; વિશેષમાં નિષ્પુત્રત્વ કહ્યું. શૂળીએ ચઢેલા પુરુષે ફરીથી કહ્યું કે તું પણ કહે કે તું કોણ છે ? તેણે પોતાનું ચરિત્ર કહ્યું. તે સાંભળીને તેણે કહ્યું કે પહેલાં હરણ કરેલું, ભૂમિમાં દાટેલું અને અહીં રહેલું એવું મારું ઘન તું ગ્રહણ કરી મારી સાથે (તારી) પુત્રીને પરણાવ. આહ્વાણીએ કહ્યું કે તું હમણાં મરી જશે. છોકરી નાની છે. (તો) ક્યાંથી પુત્રની ઉત્પત્તિ થશે ? તેણે કહ્યું કે ઋતુકાલમાં કોઈને પણ દ્રવ્ય આપીને પુત્ર ઉત્પન્ન કરાવજે. તેણે અર્ધું તેમજ કર્યું. પુત્ર ઉત્પન્ન થતાં જ તેને રાજદ્વાર આગળ ફેંકવામાં આવ્યો. રાજ્યએ (તે) કોઈને આપ્યો. વખત જતાં છોકરા વગરના રાજના રાજ્ય ઉપર એને જ બેસાડવામાં આવ્યો. શ્રાદ્ધને દિવસે 'ગંગા'માં પિંડનું દાન કરવા તે ગયો. જળમાંથી ત્રણ હાથ નીકળ્યા. તે રાજ્ય અચંબો પામ્યો. કોના હાથને દાન દઉં ? તો હે રાજ ! કહે, કોને પિંડ આપવો જોઈએ ? રાજ્યએ કહ્યું કે ચોરના હાથને.

રાજ્યએ સુવર્ણપાલકને કહ્યું (એટલે) તેણે પણ કથા કહી: કોઈ એક ગામમાં કોઈ કુલપુત્ર (વસતો) હતો. તેને અન્ય ગામમાં પરણાવેલો હતો, પરંતુ તેની પત્ની સસરાને ઘેર આવતી ન હતી. તેને સ્વજનો નિર્ગુણ (એમ કહી) હસતા. એક દહાડો બધા માણસોથી પ્રેરાયેલો તે મિત્ર સાથે ત્યાં ગયો. રસ્તામાં તેણે યક્ષને મસ્તક નમાવ્યું. તેના પ્રભાવથી પેલી (સ્ત્રી) આદરવાળી થઈ અહીં આવવા પ્રવૃત્ત થઈ. યક્ષભવન સમીપ આવતાં તે એકલો યક્ષને નમવા ગયો. યક્ષે સ્ત્રીના લોભથી તેનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. બહુ વાર થઈ એટલે મિત્ર આવ્યો. તે અવસ્થા પામેલા ધનિકને તેણે જોયો. તેણે વિચાર્યું કે લોકો

કહેશે કે એણે સ્ત્રી મારે અને મારી નાખ્યો. તો મારે પણ મરવું યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે વિચારી તેણે પણ પોતાનું મસ્તક કાપી નાંખ્યું. ધણે વખત થયો એટલે પેલી પણ આવી. અંતેને એ દશામાં જોઈને તેણે વિચાર્યું કે લોક પહેલાં પણ (મને) દેખી કહેતા હતા. હવે પતિનો ધાત કરનારી કહેશે તો હું મરું. એમ વિચારી ગળા ઉપર તેણે શસ્ત્રિકા લગાવી. ૫
તેવામાં જ યક્ષે તેનો હાથ ધરી રાખ્યો. (અને કહ્યું કે) તું સાહસ ન કર. તેણે કહ્યું કે અંતેને જીવાડો. યક્ષે કહ્યું કે ધડ ઉપર જેનાં જેનાં માથાં હોય તે તું મૂક. આતુર એવી તેણે ઉંધાં ચતાં ધડો મૂક્યાં. તે ખેમાં પત્નીનો વિવાદ થયો. એક કહે કે (આ) મારી પત્ની છે. ખીજે પણ તેમ જ કહેતો. તો એ કોની ? રાજાએ કહ્યું કે સમગ્ર શરીરમાં મસ્તક ઉત્તમ ૧૦
છે એ વચનથી જેના ધડે મસ્તક હોય તે પતિ.

કપૂરની પેટીએ કથા કહી: કોષ્ઠક ગામથી પોતપોતાની કળાના જાણકાર ચાર મિત્રો દેશાંતર ચાલ્યા. તેમાં એક રાકડા ધડનાર, ખીજે સોની, ત્રીજે શાલાપતિ અને ચોથો બ્રાહ્મણ હતો. તેઓ રાત્રે કોષ્ઠ વનમાં રહ્યા. પહેલે પહેરે સુથાર પહેરે રહ્યો. તેણે પૂરેપૂરી યુવતિ જેની લાકડાની પૂતળી બનાવી. ખીજા પહેરે સોની ચોકી કરવા લાગ્યો. તેણે તેને ધરણાંથી શણગારી. ત્રીજે પહેરે શાલાપતિએ તેણે રક્ષામ પહેરાવ્યાં. ચોથે (પહેરે) બ્રાહ્મણે તેણે જીવતી કરી. સવારે તેને જીવતી જોઈ બધા તેનું અહણ કરવાની ઇચ્છાથી પરસ્પર લડવા લાગ્યા. તો હું વિક્રમાદિત્ય રાજા ! એ કોની (પત્ની કહેવાય) ? પેલી નામ સાંભળીને ક્ષોભ પામી. રાજાએ ૨૦
કહ્યું: તે હું જાણુનો નથી. તેમણે ન કહ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું રાજા ! તે કોની ? રાજાએ કહ્યું કે સોનીની. હાલ પણ જે સોનું ધડાવે તે જ પતિ થાય છે. તેણે પૂછ્યું કે તમે કોણ છો ? દીવામાં રહેલા વેતાલે કહ્યું કે એ પેલો વિક્રમાદિત્ય છે. તે ખુશ થઈ અને તેને પરણી. તેણે લઈને તે 'અવંતી' ગયો. જો એના જેવા હોય તો સમાન (ગણાય). તો ૨૫
અધિકતાની શી વાત ? એથી હસવું આવ્યું. વિક્રમસેને અભિમાન મૂક્યું. ત્યાર બાદ વિક્રમસેને પુરોહિતને પૂછ્યું કે જો ખરેખર આ લાકડાની પૂતળીઓ મારા પિતાને અહલુત ગુણવાળા વર્ણવે છે તો તેઓ જ લોકમાં ઉત્તમતારૂપે પ્રથમ અવતર્યા હશે. (આથી) તે પૂર્વે તો કોષ્ઠ પણ તેમના જેવા

- ઉત્તમ થયા નથી એમ અમે કહીએ છીએ. પુરોહિતે કહ્યું કે હે નૃપ ! આ રત્નગર્ભાં અનાદિ છે. (અને) ચાર યુગોનો સમૂહ (પણ) અનાદિ છે. યુગે યુગે નરરત્નો ઉત્પન્ન થાય છે. હું જ મુખ્ય છું એવું અભિમાન કલ્યાણુકારી નથી. વળી તે ચાલતું (પણ) નથી; કેમકે તારા પિતા વિક્રમાદિત્યના મનમાં એક દહાડો એમ થયું કે જેમ રામે વ્યવહાર કરી લોકને સુખી કર્યા તેમ હું પણ કરું. તે ઉપરથી તેણે રામાયણુની વ્યાખ્યા કરાવી. તેમાં જેમ રામનાં દાન, (ધર્મ)સ્થાનની સ્થાપના, વર્ણાશ્રમની વ્યવસ્થા અને ગુરુભક્તિ હતાં-સંભળાયાં તેમ તેણે અધું આરંભ્યું. તે ઉપરથી તે પોતાને 'અભિનવ રામ' કહેવડાવા લાગ્યો. તે જોઈને પ્રધાનોએ વિચાર્યું કે આપણા સ્વામી કે જે ગર્વથી પોતાને તેના જેવા માને છે તેઓ અનુચિત કરે છે. પ્રસંગ મળતાં એમનો આ ગર્વ ઉપાયથી ઉતારવો જોઈએ.

- આ તરફ તારા પિતા વિક્રમાદિત્યે પૂછ્યું કે લોકમાં એવું કોઈ પણ ક્યાંએ છે કે જે પૂર્વે નહિ સાંભળેલું એવું રામતું આચરણુ અમને જણાવે ? તે ઉપરથી ખીજા મંત્રીથી પ્રેરાયેલા એક વૃદ્ધ મંત્રીએ કહ્યું કે હે રાજેશ્વર ! 'કોશલા'માં એક ઘરડો બ્રાહ્મણુ (રહે) છે. તે શ્રીરામની પરંપરાગત કેટલીક વાર્તાઓ સારી રીતે જાણે છે. બોલાવી પૂછી જોઈએ. રાજાએ તેને બોલાવ્યો. ગૌરવપૂર્વક આવેલા તેની પૂજા કરીને તેણે પૂછ્યું કે હે બ્રાહ્મણુ ! રામની કોઈ નવી કથા તું કહે. ૧૫ બ્રાહ્મણુ કહ્યું કે હે પૃથ્વીપતિ ! જો તું 'કોશલા' આવે તો રામનો કોઈ પ્રબંધ સાક્ષાત્ યતાવું. અહીં રહીને તો તે કહેતાં પાર ન આવે. ત્યારે રાજાએ રાજ્યનો ભાર પ્રધાનો ઉપર મૂક્યો. તે પોતે મોટા સૈન્ય સાથે ઘરડા બ્રાહ્મણુની જોડે 'અયોધ્યા'ની સમીપમાં ગયો (અને) છાવણીમાં રહ્યો. તે વારે તે જ સર્વ દિશાને માલીક છે એમ (સમજી) નિર્ભય ૨૫ બનેલા બ્રાહ્મણુને રાજાએ કહ્યું કે રામ દેવતું ચરિત્ર દેખાડો. તે ઉપરથી બ્રાહ્મણુ એક રાજાને સ્થળ યતાવીને કહ્યું કે આ પૃથ્વીનો ભાગ ખોદાવો. ત્યાર આદિ રાજાએ (તે) ખોદાવ્યો. ખાણો ખોદાતાં સૌથી પ્રથમ સોનાનો કળશ અને ત્યાર પછી સોનાની પેંડપિકા પ્રગટ થયાં. ઉપરની ધૂળ દૂર કરવામાં આવી. રાજાએ ૨૫શ્વાનુપૂર્વીથી પહેલી, બીજી અને ત્રીજી ક્ષણો ૩૦ સોનાની જોઈ.

૧ આનો અર્થ 'પાલખી' મૂચવાયો છે. ૨ છેલ્લેથી પહેલાં.

ચતુર્થ ક્ષણમાં ધૂળ દૂર કરાતાં સોનાના તારથી સીવેલું અને જ્યોતિની જળની જટાથી યુક્ત માણેકાથી જડેલું એવું એક મોટું પગરખું જોવામાં આવ્યું. અચંબો પામેલા રાજાએ (તે) લઈને હૃદય ઉપર ચાંપ્યું તથા માથા ઉપર મૂક્યું (અને તે ખોલી ઊઠ્યો કે) અહો આ રત્નની જાતિ માન્ય છે ! ત્યારે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે હે દેવ ! મોચીની પત્નીના આ પગરખાને તારા જેવા રાજાએ અડકવું યોગ્ય નથી. (ત્યારે) વિક્રમે કહ્યું કે તે મોચણુ પણ ધન્ય છે કે જેનું આવું પગરખું છે. તું કહે કે આ શી કથા છે ? ત્યારે બ્રાહ્મણુ ખોલ્યો કે હે પૃથ્વીપતિ ! જ્યારે શ્રીરામ રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે અહીં મોચીનાં ઘરો હતાં. આ એક મોચીનું ઘર છે. તેની પત્ની બહુ લાડકી હતી. એથી તે અભિમાન ધારણ કરતી. તે વિનય સાચવતી નહિ. તેથી તેણે તેને મારીને હાંકી કાઢી. વળી દુઃખ (કંકાસ)ને લઈને જ એમ તેણે કહ્યું. તેથી ગુરુસે યજ્ઞ આ એક પગરખું તટમાં પડતાં તે પહેર્યા વિના અને ખીજું તે પહેરીને તે પોતાને પિયર ગણી જઈને પતિનું કંઠાર વચન તેણે પિતાને કહ્યું. પિતાએ એ દિવસ રાખી અને તેનું આવર્જન કર્યું. પછીથી તેણે કહ્યું કે હે એન ! કુલીન સ્ત્રીને પતિ જ શરણુ છે. ત્યાં જ તું જા. તેણે કહ્યું કે (મારું) માનલંગ ચાય તેમ હોવાથી હું નહિ જાઉં. એ વાર, ત્રણ વાર ઉક્તિઓ અને પ્રત્યુક્તિઓ કહેવામાં આવી. માતાપિતાના કહેવા છતાં જ્યારે તે સાસરે ન ગઈ ત્યારે પિતાએ કહ્યું કે હે એન ! હું એમ માનું છું કે જો શ્રીરામ પોતે સીતા અને લક્ષ્મણુ સાથે અહીં આવીને તારો અનુનય કરી તને સાસરાના કુળમાં મોકલે તો તું ત્યાં જાય. મિથ્યા અભિમાનવાળી તેણે પણ કહ્યું કે આ (વાત) એમ જ છે. જો રામ જ આવે તો હું જાઉં, નહિ તો નહિ. ચરણે નીમાયેલા અને ગુપ્ત રહેલા સુરોએ જઈને રામને આ વૃત્તાન્ત જણાવ્યો અને કહ્યું કે હે દેવ ! મોચીની પુત્રીનો આ વૃત્તાન્ત છે. તે ઉપરથી દેવ શ્રીરામ પ્રજાવત્સલ હોઈ સવારે સીતા, લક્ષ્મણુ અને પ્રધાન સાથે પેલા મોચીને ઘેર ગયા. (અને) તેમાં દાખલ થયા. અચંબો પામેલા મોચીઓએ તેમની પૂજા કરી અને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે હે દેવ ! આપે અમારા જેવા કોડા ઉપર આ કેટલો બધો પ્રસાદ કર્યો ? સ્વપ્ને પણ એવું સંભવતું નથી કે દેવ અમારી સેવા કરે. આવવાનું શું કારણુ છે ? શ્રીરામે કહ્યું કે તારી પુત્રીને સાસરાના કુળમાં મોકલવા માટે અમે આવ્યા છીએ. તે વરાકીની તેવી જાતની પ્રતિજ્ઞા છે. તે ઉપરથી રાજા થયેલા પિતાએ આરડામાં જઈ પુત્રીને કહ્યું કે હે મુગ્ધા ! તારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે. દેવી સહિત શ્રીરામ દેવ પણ આવ્યા છે. ચાલ (અને) તે જગન્નાથને વંદન કર. ત્યારે બાહ સંતોષ પામી તે રામ પાસે આવી. અને તેણે તેને

- નમન કર્યું. પ્રજ્ઞના પિતા (સમાન તેણે) કહ્યું કે હે એન ! તું સસરાને ઘેર જા. તેણે કહ્યું કે (આપનો) આદેશ પ્રમાણ છે. ત્યાર બાદ તે સાસરે ગઇ. (અને) રામ પોતાને સ્થાને ગયા. શ્રીવિક્રમ ! આનું બીજું પગરખું ત્યાં પિતાનું ધર ખોદતાં મળશે. હે નાથ ! આવ. તે ખોદાવીએ. રાજ
- ૫ ત્યાં ગયો. તે ખોદાવવામાં આવ્યું. બીજું પગરખું પણ મળ્યું. સોનાનું ધર નજરે પડ્યું. એ પ્રમાણે બીજાં (સ્થળો) તે બ્રાહ્મણે ખોદાવ્યાં અને તે સોનું લીધું. રાજાએ બ્રાહ્મણને પૂછ્યું કે હે બ્રાહ્મણ ! તું કેવી રીતે આ પ્રમાણેની (વાત) અરાબર જાણે છે ? બ્રાહ્મણે કહ્યું કે પૂર્વજોની પરંપરાના ઉપદેશથી મેં જાણ્યું અને તે મેં તને કહ્યું. પરંતુ તું ગર્વ ધારણ
- ૧૦ ન કર. તે રામ તો તેઓ જ ; કેમકે તેમની આરાધી જળ અને અગ્નિ ચંબી જતાં. તેમની આણુ દેતાં પડતી ભીંતો પડતી નહિ. ૪૨ (જાતના) અંધગડો, ૨૭ (જાતના) ફેલ્લાઓ, ૧૦૮ (પ્રકારના) વિડ્વરો અને બધા દોષો નાશ પામતા. તેમની દેવી જે સીતા તેમનો, તેમના જે ત્રણ ભાઈઓ તેમનો, તેમજ તેમના સેવક જે હુનુમાન, સુગ્રીવ વગેરે તેમનો મહિમા સો વર્ષે
- ૧૫ પણ (પૂરેપૂરો) કહેવાને બૃહસ્પતિ પણ સમર્થ નથી. એ સાંભળીને વિક્રમે અભિમાન ત્યજી દીધું. તેણે 'અભિનવ રામ' એ બિરુદનો નિષેધ કર્યો. ફરીથી તે 'ઉજ્જયિની' ગયો. તેણે શક્તિ અનુસાર લોકનો ઉદ્ધાર કર્યો. અગ્નિવેતાલ અને પુરુષકસિદ્ધિ વડે તેમજ સુવર્ણસિદ્ધિથી તેનું ઉપકારનું અર્થ તે વેળા અનુપમ હતું. તેથી વિક્રમ ધન્ય જ છે. તેનાથી અધિક તો કરોડો
- ૨૦ થઇ ગયા છે. એ સાંભળીને વિક્રમસેન વિવેકી બન્યો.

इति विक्रमादित्यप्रबन्धः ॥ १७ ॥

વિક્રમચરિત્ર

- ૨૫ જોન તત્ત્વથી બાહ્ય એવા મુગ્ધ લોકને કેવળ અચંબો ઉત્પન્ન કરવારૂપ ફળવાળો વિક્રમાદિત્યનો એક પ્રબન્ધ અમે કહીએ છીએ: 'ઉજ્જયિની'માં વિક્રમાદિત્ય રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે પાસેના ગામમાં હજા ખેડતાં એક બ્રાહ્મણે દિવ્ય અને જ્યોતિવાળું એક રત્ન ભૂમિ ઉપર પડેલું (જોઇ તે) ગ્રહણ કર્યું. તેનું મૂલ્ય પૂછવા માટે તે 'ઉજ્જયિની'માં રત્નની પરીક્ષા કરનાર વેપારી પાસે ગયો. તે રત્ન (તેમને) દેખાડવામાં આવ્યું.
- ૩૦ નવાઇ પામી તેમણે કહ્યું કે અમે આ રત્નની કિંમત કરવા સમર્થ નથી; કેમકે પૂર્વે આવું રત્ન અમે જોયું નથી તેમજ જૂઠું મૂલ્ય કરવાથી તીવ્ર દોષ લાગે. આનું મૂલ્ય જો કેવળ દેવ શ્રીવિક્રમાદિત્ય જાણતો હોય

(તો જાણે). રતનનું મૂલ્ય જાણવામાં તે રેખાપ્રાપ્ત છે-પ્રવીણ છે. (પેલો) બ્રાહ્મણ વિક્રમ પાસે ગયો. તેણે (તેને) રતન બતાવ્યું. વિક્રમે પૂછ્યું કે (તને) એ ક્યાંથી મળ્યું? બ્રાહ્મણે કહ્યું કે હે દેવ! હજી ખેડતાં મારા ખેતરમાંથી (મને) એ મળ્યું. રાજાએ કહ્યું કે તો ખે દિવસમાં અમે (એનું મૂલ્ય) કહીશું. ખીશ નહિ. અમે પારકાના પૈસા (લઇ લેવા)ની ઇચ્છાવાળા નથી. ધીરજ આપીને પોતાના મહેલમાં જ તેણે તેને રાખ્યો.

૫

ત્યાર પછી રાત્રે વિક્રમે મંસારમાં (પૃથ્વી ઉપરના) રતનના પરીક્ષકો (ઝવેરીઓ)ને પૂછ્યું. બલિ પાતાલમાં હતો. ત્યાં પણ જવું જોઈએ (એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો). કુટૂહળવાળો આજસુ ન હોય. તે ઉપરથી અગ્નિવેતાલ ઉપર આરઠ થઇ પાતાલમાં જઇ તે બલિના ધરના દરવાજે ઊભો રહ્યો. ત્યાં દરવાજે રહેલા નારાયણને તેણે વંદન કર્યું. નારાયણે પૂછ્યું કે અહીં તું શા માટે આવ્યો છે? વિક્રમે કહ્યું કે બલિ પાસે જઇને (તેને) કહે કે રાજા કાર્યગૌરવથી આવ્યો છે. જો હુકમ હોય તો દર્શન મળે. કૃષ્ણ ગયો. તેણે બલિને કહ્યું કે રાજા દરવાજે આવ્યો છે.

૧૦

બલિએ નિવેદન કર્યું કે રાજા હોય તો તે શું યુત્તિષ્ટિર છે? કૃષ્ણ! તું પૂછ. કૃષ્ણે જઇને પૂછ્યું કે તું શું યુત્તિષ્ટિર છે? વિક્રમે કહ્યું (વિચાર્યું) કે તે યુત્તિષ્ટિરને રાજા માને છે, માટે બીજું કહેવું જોઈએ. કૃષ્ણ! તું જા (અને) મંડલીક આવ્યો છે એમ કહે. તે ગયો અને તેણે તે જાણવ્યું. બલિએ કહ્યું કે મંડલીક શું રાવણ? કૃષ્ણે ફરીથી આવ્યો અને તેણે પૂછ્યું કે જો તું મંડલીક છે તો શું તું રાવણ છે? વિક્રમે ત્યારે કહ્યું કે જઇને કહે કે કુમાર આવ્યો છે. તેણે જઇને તેમ કહ્યું. બલિએ કહ્યું કે શું કાર્તિકેય કે લક્ષ્મણ કે પાતાલમાં રહેનાર નાગપુત્ર ધવલચન્દ્ર કે વાલિનો પુત્ર અંગદ જે રામના દૂત તરીકે પ્રખ્યાત છે તે? ફરીથી કૃષ્ણની આવજા થઇ.

૧૫

વિક્રમે ફરીથી કહ્યું કે તું કહે કે વંક આવ્યો છે. ફરીથી તે ગયો. બલિએ કહ્યું કે જો વંક હોય તો શું તે હનુમાન છે? ફરીથી કૃષ્ણ વાગરિત (?) થયો. તેણે બલિનું વચન કહ્યું. ફરીથી વિક્રમે કહ્યું કે જઇને તું કહે કે તલારક્ષક આવ્યો છે. તેણે તે પ્રમાણે કહ્યું. બલિએ કહ્યું કે શું વિક્રમડો? કૃષ્ણે આવીને પૂછ્યું કે શું (તું) વિક્રમાદિત્ય છે? તેણે હા કહી. બલિની આજ્ઞાથી તેને બલિ પાસે લઇ જવામાં આવ્યો.

૨૦

બલિએ પૂછ્યું કે હે વિક્રમ! તું શું રતનની કિંમત પૂછવા આવ્યો છે? વિક્રમાદિત્યે કહ્યું કે એમ જ છે. તેણે (તેને) રતન બતાવ્યું. બલિએ કહ્યું કે આવાં ૮૮૦૦૦ રતનો રાજ યુત્તિષ્ટિર મૂલ્ય લીધા વિના પાત્રને

૨૫

૩૦

- આપતો. તેમાંનું આ એક છે. તે પ્લાહણને મળ્યું છે. મોટે ભાગે બધાં રત્નો પૃથ્વીમાં ગયાં છે, કેમકે કાળ ધણો થઇ ગયો છે. તે ઉપરથી યુધિષ્ઠિર જ રાજા છે; તું કોણ ? વિક્રમે કહ્યું કે હે દેવ ! એ સાચું છે. હું રાજા થઇ (એ જાણવા) ઇચ્છું છું કે યુધિષ્ઠિર પાસે આટલી
- ૫ (બધી) સંપત્તિ ક્યાંથી (આવી) ? ખલિએ કહ્યું કે ચાર ભાઇઓએ દિગ્વિજય કરી (તેને) ધન આણી આપ્યું હતું. પૂર્વે દરિદ્રતામાં મગ્ન હોઇ મરુદત્ત નામના કાપડીએ રુદ્રનું આરાધન કર્યું. તેણે તુષ્ટ થઇ પોતાની ઇચ્છાથી 'કૈલાસ' પાસે મૂળથી તે શિખા પર્યંત નગરને સુવર્ણમય બનાવી તેને આપ્યું. તે નગર તેણે ભોગવ્યું. તે મરણ પામતાં રુદ્રે ધૂળની વૃષ્ટિ
- ૧૦ વડે તેને ઢાંકી દીધું. જ્યારે યુધિષ્ઠિરનો ભાઇ સહદેવ ઉત્તર દિશા સાધવા માટે ઉપડ્યો ત્યારે રુદ્રે તે નગરને પોતાના ગુણોથી ઉઘાડી પેલી બધી સુવર્ણાદિ વિભૂતિને યુધિષ્ઠિરના ઘરમાં દાખલ કરી. તેથી યુધિષ્ઠિરની દાન દેવાની ઇચ્છાની સિદ્ધિ થઇ. તેથી તે રાજા છે. મંડલીક તો રાવણ છે; કેમકે લોકમાં તેના જેવાં બધાં અને વિદ્યાના ગર્વનો યોગ નથી.
- ૧૫ કુમાર તો કાર્તિકેયને કહેવો વ્યાજબી છે કે જેણે સાત દિવસ જેટલી ઉમ્મરે તારકને મારી નાંખ્યો. લક્ષ્મણ પણ કુમાર (કહેવાય તેમ) છે કે જેણે મેઘનાદને હણ્યો. વળી પીહુલિનો પુત્ર ધવલચન્દ્ર પણ કુમાર છે કે જે જગતને ઝેર વડે મારી નાંખવાને શક્તિમાન છે તેમજ વિષને પણ અમૃતરૂપે પરિણમાવવાને સમર્થ છે. સંધિમાં કે લડાઇમાં હું હૃત
- ૨૦ હોતાં (રાવણના) દશે માથાં અક્ષત કે ક્ષત ભૂમિ ઉપર આજોટશે ઇત્યાદિ (કહેનારા તરીકે) પ્રસિદ્ધ અંગદ પણ સમર્થ છે. (એથી એ કુમાર કહેવાય). વંક તો ખરેખર હનુમાન છે કે જેણે પ્રિયાના વિયોગના તાપથી જર્જરિત દેહવાળા (પોતાના) સ્વામી રામને સલામાં ધીરજ આપી કે હે દેવ ! હુકમ કરો. હું શું કરું ? શું 'લંકા' ને અહીં જ લઇ
- ૨૫ આતું કે 'જંબૂ' દ્વીપને અહીંથી (ત્યાં) લઇ જઉં ? સમુદ્રને હું શોધી લઉં કે લીલાથી ઉપાડેલા 'વિન્ધ્ય' પર્વત, 'હિમાચલ', 'મેરુ' અને 'ત્રિકૂટાચલ'ને નાંખવાથી ક્ષોભ પામી વધતા જતા જળવાળા સમુદ્રને આંધું ? ઇત્યાદિ સ્વામીનાં કાર્યની ચમત્કારી સફળતાની સારતાને લઇને હનુમાન જ વંક છે. તલ્વારક્ષક તો તું છે. તું જ (અને) પ્લાહણને કહે કે રત્નની કિંમત (થાય તેમ) નથી. તે સાંભળીને વિક્રમ પોતાની નગરીએ ગયો. રત્ન આપી અને ખલિએ કહેલું કહી તેણે પ્લાહણને તેને ગામ વિદાય કર્યો. તેણે ચિરકાળ રાજ્ય કર્યું.

॥ इति विक्रमार्कचरित्रम् ॥

નાગાર્જુનનો પ્રબન્ધ

‘સુરાષ્ટ્ર’ના શૃંગારરૂપ ‘શત્રુંજય’ પર્વતના શિખરના એક ભાગરૂપ ‘ઢંક’ પર્વત ઉપર રાજપુત્ર રણસિંહની ભોપાલ નામની પુત્રીને રૂપ અને લાવણ્યથી પૂર્ણ જોઈને અનુરાગ પામી તેને સેવતા વાસુકી નામને ૫

નાગાર્જુન નામે પુત્ર થયો. પુત્ર પ્રતિ સ્નેહથી મોહિત અનેલા પિતાએ તેને બધી મોટી ઔષધીઓનાં ક્ષો, મૂળો અને પત્રો ખવડાવ્યાં. તેના પ્રભાવથી તે મહાસિદ્ધિઓ વડે અલંકૃત થયો. તે ‘સિદ્ધપુરુષ’ એવી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. પૃથ્વી ઉપર ફરતાં ‘પૃથ્વીસ્થાન’ પત્તનમાં સાતવાહુન રાજનો તે કલાગુરુ થયો. ‘આકાશગામિની’ વિદ્યા શીખવા માટે તે ‘પાલિત્તાનક’ ૧૦

પુરમાં શ્રીપાદલિપ્તસૂરિની સેવા કરતો. એક દહાડો ભોજનની વેળાએ તેણે, પગે (લગાડેલા) લેપના બળથી તેમને આકાશમાં ઉડતા જોયા. ‘અષ્ટાપદ’ વગેરે તીર્થોને વંદન કરી પોતાને સ્થાને (પાછા) આવેલા તેમનાં ચરણોને ઘોષને ૧૦૭ મહાપધીઓના આસ્વાદથી તેમજ વર્ણુ, ગંધ વગેરે વડે તેનાં નામોને નિશ્ચય કરી ગુરુના ઉપદેશ વિના પગે લેપ ૧૫

લગાડી કુકડાના અચ્ચાની પેઠે ઉડતાં તે વડ ઉપર પડ્યો. ધાથી જર્જરિત અંગવાળા એવા તેને ગુરુએ પૂછ્યું કે આ શું ? જેવું હતું તેવું તેણે કહ્યું એટલે તેની કુશળતાથી ચિત્તમાં ચમત્કાર પામેલા આચાર્યે તેને માથે કરકમળ મૂકી કહ્યું કે સાડી ચોખાના જળમાં-ઘોવરામણમાં એ ઔષધોને વાટી પગે લેપ લગાવી આકાશમાં ગરુડની જેમ તું સ્વેચ્છાએ જ-ઉડ. ત્યાર ૨૦

બાદ તે સિદ્ધિ પામીને સંતુષ્ટ અનેલો તે નાચ્યો. વળી કોષ વાર ગુરુમુખે તેણે સાંભળ્યું કે રસસિદ્ધિ વિના દાન (દેવાની) ધ્વજાની સિદ્ધિ થતી નથી. તે ઉપરથી રસ બનાવવાને પ્રવૃત્તિ કરતાં તેણે સ્વેદન, મર્દન, જ્વરણ અને મારણ કર્યાં. પરંતુ રસે સ્થિરતા ધારણ કરી નહિ. ત્યારે તેણે ગુરુને પૂછ્યું કે રસ કેવી રીતે સ્થિર થાય ? ગુરુએ કહ્યું કે દૃષ્ટ દૈવતનું દલન ૨૫

કરવામાં સમર્થ એવી શ્રીપાર્શ્વનાથની દૃષ્ટિ સમક્ષ સધાતાં અને બધાં લક્ષણોથી લક્ષિત અને મહાસતી એવી મહિલા દ્વારા ધુંટાતાં રસ સ્થિર થઈ કોટિવેધી બનશે. તે સાંભળીને પાર્શ્વનાથની પ્રભાવશાળી પ્રતિમા શોધવાની તેણે શરૂઆત કરી, પરંતુ તેવી એણે કોષ પણુ ઠેકાણે દીઠી નહિ.

આ તરફ નાગાર્જુને ધ્યાન ધરીને પોતાના પિતા વાસુકિને ૩૦

- પ્રત્યક્ષ કરી પૂજ્યું કે શ્રીપાર્શ્વનાથની દિવ્ય કળાના પ્રભાવવાળી પ્રતિમા કહો-અતાવો. તેણે કહ્યું કે 'દારવતી'માં સમુદ્રવિજય દર્શાવે શ્રીનેભિનાથને મુખે મોટા અતિશયથી યુક્ત એવા શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા જાણીને (તેને) મંદિરમાં સ્થાપી પૂજી હતી. 'દારવતી' યજ્ઞ ગયા પછી તે પ્રતિમા
- ૫ સાગરમાં ડૂબેલી હતી તેવી જ સ્થિતિમાં સાગરના મધ્યમાં રહી, વખત જતાં 'કાન્તી' ના રહેવાસી ધનપતિ નામના વહાણવડીનું વહાણ દેવતાના અતિશયથી સખલિત થયું-ચાલતું અટક્યું. અહીં તીર્થકરની મૂર્તિ છે એમ અદૃષ્ટ વાણીથી નિશ્ચય કરીને ત્યાં ખલાસીએને ઉતારી તેણે સાત કાચા સૂતરના તાંતણા વડે (એ) પ્રતિમા આંધી ઊંચકી અને પોતાના નગરમાં
- ૧૦ લાઇ જઇ મંદિરમાં સ્થાપી. ધાર્યા કરતાં અધિક લાભ વડે ખુશી થયેલો તે દરરોજ (તેની) પૂજા કરતો. તે ઉપરથી સર્વ અતિશયોથી યુક્ત તે પ્રતિમાને જાણીને નાગાર્જુને રસની સિદ્ધિના નિમિત્તે તેને હરી લાવી 'સેડી' નદીના તટ ઉપર સ્થાપી. તેની સમક્ષ રસ સાધવા માટે સાતવા-હુન રાજાની અન્દ્રલેખા નામની મહાસતી દેવીને, વશ કરેલા વ્યંતર દ્વારા
- ૧૫ રોજ રાત્રે અણુથી તેની પાસે તે રસનું મર્દન કરાવતો. એ પ્રમાણે ત્યાં વારંવાર જ આવથી તેણે તેને ભાઇ તરીકે સ્વીકાર્યો. તેણે પેલી ઔષધિએને મર્દન કરવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે કાટિવેધ રસનો વૃતાન્ત ખરેખરો કહ્યો. એક વેળા તેણે (અર્થાત્ રાણીએ) પોતાના બે પુત્રોને નિવેદન કર્યું કે 'સેડી' નદીના તટ ઉપર નાગાર્જુનને રસની સિદ્ધિ થનાર
- ૨૦ છે. રસના લોભી એવા તે અને પોતાનું રાજ્ય મૂકીને નાગાર્જુન પાસે આવ્યા. કપટથી તે રસ લેવાની ઇચ્છાવાળા તે બે રૂપે વેશે જે ઘરમાં નાગાર્જુન જમતો તેની સમીપમાં જમતા. (એક વેળા) તેમણે રાંધનારીને કહ્યું કે તું નાગાર્જુન માટે બહુ મીઠાવાળી રસોઇ બનાવજે. બ્યારે તે રસોઇને ખારી કહે ત્યારે તું (તે) અમને કહેજે. તેણે હા કહી એ (વાત)
- ૨૫ સ્વીકારી. ત્યાર પછી તેણે તે જાણુવા માટે તેને માટે મીઠાવાળી રસોઇ કરવા માંડી. છ મહિના થયા ત્યારે રસોઇ ખારી છે એમ તેણે દોષ કાઢ્યો. રાંધનારીએ રાજપુત્રો આગળ કહ્યું કે આજે નાગાર્જુને ખારાશ જાણી. તેમણે પણ તેની રસસિદ્ધિનો નિશ્ચય કર્યો. ત્યાર બાદ તેના વધના ઉપાયનું ચિંતન કરવા તેમણે તેના જાણુકાર લોકને પૂછ્યું. પૂછતાં
- ૩૦ જાણુયું કે વાસુકિએ જ દર્ભના અંકુરથી એનું મરણ કહ્યું છે. નાગાર્જુને સિદ્ધ શુદ્ધ રસના બે રૂપ્યા (?) ભરી 'ઢેક' પર્વતની ગુફામાં મૂક્યા. મૂકીને પાછો ફરતો નાગાર્જુન સામો મળતાં તેમણે તેને દર્ભના અંકુરથી

મારી નાંખ્યો. તે તરત જ મરી ગયો. હે મધુસૂદન ! આલેખેલ,
 ચીતરેલ અને મરેલ એમ ત્રણ (પ્રકારની અવસ્થાઓ)ને વિષે રહેલા
 ક્ષત્રિયનો વિશ્વાસ કરવો. ચોથી (અવસ્થા)વાળો ઉપલબ્ધ નથી—
 એ સિવાયની દશામાં રહેલા ક્ષત્રિયનો વિશ્વાસ કરવો નહિ. પેલા કૂખાઓ
 દેવતાએ સંગ્રહી લીધા. રાજપુત્રો નરકરૂપ કાદવમાં દટાયા. ગુસ્સે થયેલા ૫
 દેવતાઓએ તેમને મારી નાંખ્યા. તેમને નહિ રસનો લાભ થયો
 કે નહિ ધર્મનો. તે બે રાજપુત્રો પણ મરણના સમયે પશ્ચાત્તાપથી
 બળ્યા કે અરેરે જોણે ખટિકા—સિદ્ધિ વડે દશાર્હમંડપાદિકીર્તનો ‘રૈવત’ની
 નજદીકમાં કર્યાં તેમજ જોણે લોકના ઉપર ઉપકાર (કરવા) માટે રસ
 સાધ્યો તેના પ્રાણના દ્રોહથી આપણે બંનેએ શું સાધ્યું? એક તો ૧૦
 કલાપાત્રનો દ્રોહ થયો, અને બીજો મામાનો દ્રોહ થયો. પાર્શ્વદેવનું
 તે તીર્થનું નામ રસના સ્તંભનથી ‘સ્તંભન’ (૫૩૫). કાલાંતરે તે પ્રતિમા
 તે સ્થાનથી ‘સ્તંભન’પુરમાં હાલ (પણ) પૂજાય છે.

इति नागार्जुनप्रवचनः ॥ १८ ॥

(૧૯)

વત્સરાજ ઉદયનનો પ્રબન્ધ

પૂર્વ (દિશા)માં 'વત્સ' દેશ છે. તેમાં 'કૌશાંબી' નગરી છે. શ્રી-
૫ ઋષભના વંશના શાન્તનુ, વિચિત્રવીર્ય, પાંડુ, અર્જુન, અભિમન્યુ,
પરીક્ષિત અને જનમેજય કુળમાં સહુસ્રાનીક રાજ થયો. તેને
શતાનીક (નામે) પુત્ર હતો. તેની પત્ની નામે મૃગાવતી મહાસતી,
ચેટક રામની પુત્રી અને મૃગાક્ષી હતી. તેમનો પુત્ર ઉદયન હતો કે
જે ખરેખર 'નાદસમુદ્ર' કહેવાતો હતો અને જેણે 'ઉજ્જયિની'માં
'વિન્ધ્ય' (પર્વત) તરફ જતા અનલગિરિ નામના હાથીને ગીતની
૧૦ શક્તિથી ઢૂરીથી ^૧આલાને બાંધી ચંડપ્રઘોતના રાજ્યને પ્રકાશમય
બનાવ્યું. તે સુખે રાજ્ય કરતો હતો. જુવાનીમાં હોષ તે ભોગી, કળાને
વિષે આસક્તિવાળો, ધીર અને લલિત નાયક હતો.

આ તરફ પાતાલમાં 'કૈંચહરણુ' નામનું નગર હતું. ત્યાં વાસુકિ
નાગરાજ (રંગે) શ્વેત અને નીલ કમળ વડે લાંછિત ફેણુવાળો (વસતો)
૧૫ હતો. તેને નામલ દેવી નામની પત્ની હતી. દેશ વિશાળ હતો. તક્ષક
નામનો તેનો પ્રતીહાર હતો જે વિષમ્હા દેવીનો પતિ હતો અને જેના
ફેણુના મંડપમાં તેર ભાર કરોડ વિષ રહેતું હતું એમ કહેવાય છે.
વાસુકિને દિવ્ય રૂપવાળી વસુદન્તિ નામની પુત્રી હતી. તેને ચૌદ સખીઓ
હતી. જેમકે (૧) ધારૂ, (૨) વારૂ, (૩) ચંપકસેના, (૪) વસંત-
૨૦ વલ્લી, (૫) મોહુભાયા, (૬) મદનમૂર્છા, (૭) રંભા, (૮) વિમલા-
નના, (૯) તારા, (૧૦) સારા, (૧૧) ચંદનવલ્લી, (૧૨) લક્ષ્મી,
(૧૩) લીલાવતી અને (૧૪) કલાવતી. તે તેમની સાથે વીણા, મૃદંગ,
વાંસળી, સુભાષિત ઇત્યાદિ દ્વારા રમતી.

એક દહાડો તે (ચૌદ સખીઓ)માંથી એકે (તેને) કહ્યું કે હે સ્વામિની
૨૫ વસુદન્તિકા ! પરિવાર સહિત હું સખી નરલોકમાં (આવેલી) 'કૌશાંબી'માં
દિવ્ય શોભાવાળા અને મોટા એવા ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવા ગઇ. ત્યાં મેં
અકુલ, વિચકિલ, દમનક, ચંપક, વિરહક વગેરે ઝાડોની, ^૩સારણીઓની,
કુચારાઓની અને વાડીનાં પાંદડાં(?)ની શોભા જોઇ. જે સ્વામિનીને
તે ક્રીડા ગમતી હોય તો ત્યાં પધારો. આ સાંભળી એ વસુદન્તિકા પેલી
૩૦ બધી ચૌદે (સખીઓ) સાથે ઇચ્છાસિદ્ધિથી એકદમ તે વનમાં પહોંચી.
તેઓ ત્યાં ક્રીડા કરવા લાગી. તેમણે પુષ્પો વીણ્યાં (અને) તે વડે કડિયાઓ

૧ હાથીને બાંધવાનો ખંભો. ૨ ખોરસલી. ૩ પાણીની નહેરો કે નીકો.

ભર્યાં. (કેટલીકે) ૧ધમ્મિલ શલ્યુગાર્યાં. (કેટલીકે) સારા હારો ગુંથ્યા.
 એ પ્રમાણે વનમાં ખેલતી તે (ઓઓ)નો કોયલોના કુળના કલરવના જેવો
 મધુર કોલાહલ ઉછળ્યો. તે સાંભળીને ઉદ્ધાનપાલક આવ્યો અને તેણે
 તેમને જોઈ. અહો રૂપ, અહો સ્વર, અહો પ્રભા એમ તે અચંપો પામ્યો.
 તેમને જોવા માટે ભક્તિથી શ્રીઉદ્દયનને ખોલાવવા તે ગયો. ઉદ્દયન ૫
 પણ કુતૂહલથી થોડા પરિવાર સાથે વનમાં ગયો. તેણે સખી સહિત
 વસુદત્તિને જોઈ, અને વિચાર કર્યો કે કામદેવરૂપ મોટા શિકારીનું આ
 રસાયન છે. આના રૂપની સંપત્તિ કરોડો જીભો વડે (પણ) વર્ણવવી અશક્ય
 છે. કાન્તિ આપનારો ચન્દ્ર (પોતે જ) ખરેખર આને ઘડવાના કાર્યમાં
 બ્રહ્મા થયો હશે અથવા શુંગાર જેનો અદ્વિતીય રસ છે એવો કામદેવ કે ૧૦
 ચૈત્ર માસ બ્રહ્મા થયેલ હશે. વેદના અભ્યાસથી જડ બનેલો અને વિષ-
 યોમાંથી જેનું કુતૂહળ ઉડી ગયું છે એવો પ્રાચીન મુનિ (બ્રહ્મા) આ મનોહર
 રૂપ બનાવવાને કેવી રીતે સમર્થ થાય ? (આ) લલનાઓ નેત્રના ખૂલાની
 સરણિરૂપ દ્રોણીથી યુક્ત નેત્ર વડે ઝગઝગાટ (?) જુએ છે, કમાનુસાર બંને
 હાથને લાલન કરાવતી તેઓ ગતિ કરે છે, અને વિદ્વત્તાની મુદ્રાવાળી ૧૫
 ઉક્તિઓ વડે આશ્ચર્યકારક રીતે તેઓ ખેલે છે; તેથી હું એમ માનું
 છું કે રસના ભંડારરૂપ મદન દેવનું એ રસાયન છે. તે (રાજા)ને જોઈ
 તે (વસુદત્તિકા) નાસી ગઈ. રાજા પણ જલદી જલદી (તેની) પાછળ
 ગયો. અડધી ક્ષણમાં બધી સખીઓ અદક્ષ થઈ ગઈ. પેલી (વસુદત્તિકા)
 પણ પાતાલના છિદ્ર જેવા એક ખાડામાં પેડી. રાજાએ પણ જાણ્યું કે ૨૦
 કામરૂપિણી જશે જ; એથી 'યમુના'ના જળના પ્રવાહ જેવો તેનો (શ્યામ)
 ચોટલો હાથે ઝાલી તલવારથી તેણે કાપી નાંખ્યો. તે હરિણાક્ષી ગઈ. (પરંતુ
 તેની) વેણી હાથમાં રહી ગઈ. તે વેણીને જોઈ જોઈને તે પેલી ચક્રારના જેવી
 ચપળ અને સ્થિર નેત્રવાળી (સુંદરી)ને વારંવાર યાદ કરતો. ભૂરાં કમળોનાં
 જેવાં નેત્રવાળી, કમલિની જેવા વદનવાળી, કલ્લોલિની જેવી ભ્રૂલતાવાળી ૨૫
 અને મૃણાલિની જેવા બે હાથવાળી એવી તે પ્રિયાને પાછી મળે (?)
 તો તેના લાવણ્યના જળમાં અવગાહન (કરવા)થી જડ બનેલાં અંગો વડે
 જ્વાલાના જ્વાળને મૂકનારી અને પ્રાણનો ઉચ્છેદ કરનારી (અનંગરૂપ
 અગ્નિની) વેદનાઓથી હું મુક્ત થાઉં. ત્યાર બાદ જેનો પ્રારંભ નષ્ટ થયો
 છે એવો, આંસુ સારતો અને ખેદ પામેલો (રાજા) નગર પાસે આવ્યો ૩૦
 અને પ્રધાનોને ખોલાવી તેણે કહ્યું કે મેં આ પ્રમાણે કોષક બાળાની

૧ ધૂલ ઇત્યાદિ સાથે ગૂંથેલો અંખોડો.

- વેણી કાપી નાંખી છે. તે તો પાતાલમાં જતી રહી (છે). એથી મારે રાજ્યનું કામ નથી. આ વેણી જ રાજ્ય કરે. તે પ્રમાણે (કરવાની) કષ્ટ-લાત આપી તેઓ પણ નગરની બહાર મંડપમાં ઉત્સવપૂર્વક વેણી દ્વારા રામની પાદુકાની પેઠે રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યા.
- ૫ આ તરફ પેલી વસુદત્તિકા સખેદ જન્મને પોતાના મહેલમાં સુષ ગમ્. તેની સખીઓએ તેની વેણી કપાયેલી જોઈને નામલ દેવીને બોલાવી (તે) બતાવી. જાગેલી પુત્રીને નામલ દેવીએ પૂછ્યું કે બેન! આ શું? તારો પણ પરિભવ? પુત્રીએ પણ માને જેવું બન્યું હતું તેવું કહ્યું અને તેણે વળી તે પોતાના પતિ નાગરાજને કહ્યું. (એથી) ગુસ્સે થયેલા તેણે
- ૧૦ તરત જ તક્ષકને બોલાવી (અનેલી) વાત કહી હુકમ કર્યો કે તું જ અને રાજ્ય સહિત ઉદયનને બાળી મૂક. તે પણ તેના હુકમથી ચાલ્યો. તે 'કૌશાંખી' પહોંચ્યો. તેના પરિસરમાં-ભાગોળે ઉત્સવો (થતા) જોઈને નરરૂપવાળા તેણે કોઈને પૂછ્યું કે શા માટે આ ઉત્સવનું સામ્રાજ્ય છે? ત્યાંના માણસે કહ્યું કે આ પ્રમાણે, આ પ્રમાણે રાજ્યે દિવ્ય કન્યાની વેણી કાપી નાંખી. (પછી)
- ૧૫ પશ્ચાત્તાપ ઉત્પન્ન થવાથી તેણે રાજ્ય તેને સોંપી દીધું છે. એથી અહીં 'વેણી' રાણી છે. રાજ્ય અહીં જ એક ભાગમાં તપ તપે છે. તક્ષકે ઉત્સવ જોયો. વચ્ચે ફરતાં તેણે કુશ ઉપર પથારી પાથરીને રહેલા, પદ્માસને ખેઠેલા, હાથમાં જપમાલાથી યુક્ત, તપશ્ચર્યાથી પાતળા પડી ગયેલા અને પ્રાણને વશ કરી મૌન ધારણ કરી રહેલા એવા રાજને પણ જોયો. નરરૂપે
- ૨૦ તક્ષકે તેને પૂછ્યું કે તું કોણ છે? તું શા માટે તપ તપે છે? તેણે પણ દીર્ઘ અને ઉબળુ નિઃશ્વાસ નાંખી કહ્યું કે હે ઉત્તમ પુરુષ! મંદ ભાગ્યવાળા મને તું શું પૂછે છે? મેં એક પુણ્યશાળી હરિણાક્ષીને જોઈ. તેની પાછળ જતાં મેં પાપીએ તે જનારતી વેણીને અને સાથે સાથે નિજ પુણ્યની પરિસ્થિતિને તરવારથી છેદી નાંખી. તે ઇચ્છિત સ્થાને જતી રહી.
- ૨૫ મેં ઉદયન રાજ્યે તો રાજ્ય તેને સમર્પણ કર્યું છે અને (હવે) હું પોતે તપ કરું છું. એ પ્રમાણે સાંભળીને ક્ષણ થોભી ઉપદ્રવ કર્યા વિના પાતાલમાં જઈ તેણે નાગેન્દ્રને કહ્યું કે હે દેવ! પાપ વિનાનો અને બુદ્ધિશાળી એવો ઉદયન, 'વેણી'નગર તેમજ રાજ્યનો ઉત્સવ મારા જોવામાં આવ્યાં. તે પુણ્યાત્મા કોમળ મનનો હોઈ અત્યંત પરિતાપ પામે છે. વિનયશીલ હોઈ તે માનને લાયક છે. તે સાંભળીને નાગરાજ રાજ થયો. તેણે તક્ષકને પૂછ્યું કે શું (કરવું) યોગ્ય છે? તક્ષક બોલ્યો કે હે દેવ! તેની જ સાથે વસુદત્તિનો વિવાહ કરવો યોગ્ય છે.

કુળથી, શીળથી, વિદ્યાથી, વૃત્તથી, શૌર્યથી અને રૂપથી (એ બધાથી એ અવર્ણ્ય છે); એનું શું વર્ણન કરાય ? વિધાતાએ એને અંગના ન કરી તે ખરેખર કીર્તિશાળી તપસ્વીઓનો પ્રભાવ છે. નહિ તો ત્રણ જગત્માં કેમ કથા પણ...વિદ્યા, કન્યા અને લક્ષ્મી ખરેખર અયોગ્ય સ્થાને યોગ્યતાં યોજકને તેઓ શાપ આપે છે. (૫૯) નામલ દેવીનો તેમજ કન્યાનો મત લખને તેણે તક્ષક જ દ્વારા વત્સરાજને બોલાવ્યો. તેણે પ્રવેશ-મહોત્સવ કર્યો. વિવાહ આરંભાયો. પહેલી દક્ષિણામાં વાછરડા સહિત ગાય-કામધેનુ, ખીજામાં વિશિષ્ટ નાગવધી, ત્રીજામાં ઓસિકા અને તળાઇ સહિત ખાટલો અને ચોથીમાં રત્નદીપ મળ્યાં. એ પ્રમાણે ચાર રત્નો વડે તેણે તેના સત્કાર કરી વધુ સહિત જમાઇને 'કૌશાંખી' નગરીએ મોકલ્યો. પોતાને નગરે જઈ તેણે સમૃદ્ધ રાજ્ય ભોગવ્યું. ચૂના વડે ધોળેહું ધર, ખરચનો ભાર સહન કરી શકે એવો દ્રવ્યનો નિર્વાહ, સકામ કામિની, પોતાનું હૃદય જણાવી શકાય એવો મિત્ર, ગુણોનો શોધક (ગુણુ) સ્વામી અને શાસ્ત્રને વિષે વ્યસન એ પૂર્વે આચરેલા તીવ્ર તપનું મોટું ફળ છે. આ સ્વચ્છંદ વિહરણ, કૃપણતા વિનાનું ભોજન, સદા આર્યો સાથે નિવાસ, ઉપશમરૂપ અદ્વિતીય આશ્રમફલવાળી વિદ્યા, અને બહારથી મંદ સ્પંદથી રહિત મન છે. તે ઉપરથી કયા ઉદાર તપનું આ પરિણામ છે તે હું ચિરકાળ વિચારતાં (?) પણ જાણી શકતો નથી.

૫

૧૦

૧૫

કાલક્રમે એ જ (ઉદ્દયન) અંડપ્રદોતની પુત્રી અને ગુણુકીર્તિ (?)-રૂપ વાસવદત્તાને તેમજ 'હલાલ' દેશના માલિકની પુત્રી પદ્માવતીને (પણ) પરણ્યો. 'પંચાલ' દેશના અધિપતિ દ્વારા લખ લેવાયેહું (પોતાનું) 'કૌશાંખી'નું રાજ્ય તેણે મન્ત્ર અને ક્ષાત્રથી ફરીથી મેળવ્યું. એ પ્રમાણે ઉદ્દયનનો પ્રબંધ છે.

૨૦

આ કથા જ્ઞેનોને માન્ય નથી, કેમકે દેવજાતિના નાગો સાથે માનવોના લગ્નને સંભવ નથી. વિનોદી સભાને યોગ્ય છે એમ (વિચારી) નાગમતથી ઉદ્ધારી આ (કથા) મેં અહીં કહી (છે).

૨૫

इति उदयनप्रबन्धः ॥ १९ ॥

(૨૦)

લક્ષણુસેનનો પ્રબન્ધ

પૂર્વ (દિશા)માં પ્રધાન કુમારદેવની 'લક્ષણાવતી' નગરી છે. ત્યાં
લક્ષણુસેન નામે પ્રતાપી અને ન્યાયી રાજા (રાજ્ય કરતો) હતો. તેના
૫ ખીજા પ્રાણુ જેવો તેમજ બુદ્ધિ, બળ અને ભક્તિના સારરૂપ એવો કુમારદેવ
નામે (તેને) પ્રધાન હતો. (એનું) રાજ્ય વિશાળ હતું. (વળી એને)
અપાર સેના હતી. એ સમયે 'વારાણસી'માં ગોવિન્દચન્દ્ર નામના
રાજાનો પુત્ર જયન્તચન્દ્ર રાજા (રાજ્ય કરતો) હતો. તેને વિદ્યાધર
નામે પ્રધાન હતો. તે મોટી અભિલાષાવાળાઓમાં, અન્નદાતાઓમાં
૧૦ અને સત્યવક્તાઓમાં પ્રથમ હતો.

એક દિવસ જયન્તચન્દ્રની સભામાં એ વાત (થતી) હતી કે
'લક્ષણાવતી'નો કિલ્લો દુર્બલ છે. (આથી) મોટા લશ્કરના સમૂહથી યુક્ત એવા
(તે) 'કાશી'પતિ રાજાએ સભા સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે અહીંથી ચાલીને
અમારે 'લક્ષણાવતી' કિલ્લો લેવો. જે હું ન લઈ શકું તો જેટલા દિવસ
૧૫ દુર્ગના તટમાં રહેવું પડે તેટલા લાખ સૈન્યો દંડ તરીકે લઈશ; તેમ
કર્યા વિના હું પાછો નહિ ફરું. એ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી તેણે પ્રયાણ
માટે ઢક્કા વગડાવી. રાજલોક એકદમ ભેગા થયા. જગત્ હાથીમય જેવું
બની ગયું. પૃથ્વી રાજાની શ્રેણીમય જેવી થઈ ગઈ. દુનિયા ઘોડામય
જેવી બની ગઈ. સેના બહાર નીકળી. અખંડિત પ્રયાણોથી પર સૈન્યોનો નાશ
૨૦ કરતો, સરોવરોને સૂકવતો, નદીઓને કાદવમય બનાવતો, વિષમ (સ્થળો)-
ને સરખાં કરતો, શિખરોનો ચૂરો કરતો, શાસનો લખાવતો અને સાધુ-
જનોને જીવાડતો તે 'લક્ષણાવતી' પહોંચ્યો. કિલ્લાથી નહિ બહુ દૂર કે
નહિ બહુ પાસે એવા ભૂમિભાગમાં તેણે આવાસો દીધા. લક્ષણુસેન
તો દ્વાર બંધ કરીને નગરમાં જ રહ્યો. નગરી ક્ષોભ પામી. અન્ન, જળ, ઘી,
૨૫ તેલ, વસ્ત્ર, તાંબૂલ વગેરે વસ્તુઓ ઓછી થવા માંડી. ઠેકાણે ઠેકાણે આર્ત
વાર્તા પ્રવર્તી. 'કાશી'પતિએ તો મોકળે મને પરદેશ લેવા (સાધવા) માંડ્યો.
સાર્થો આવળ કરતા. ખૂટે નહિ એવો સુકાળ હતો!. તેણે નવા કૂવાઓ
ખોદાવ્યા. સુભટો સ્વેચ્છાપૂર્વક ફરતા. વ્યવસાયથી સંપત્તિઓ વધવા લાગી.
ગામો લૂંટાવા માંડ્યાં. અન્ને રાજાઓ વચ્ચે ઊર્ધ્વમુખ અને અધોમુખ બાણો
૩૦ વડે યુદ્ધો થયાં. ૧૮ દિવસ (એમ પસાર થઈ) ગયા. એ દિવસે (એટલે કે
અહારમે દિવસે) સાંજે લક્ષણુસેને કુમારદેવ પ્રધાનને કહ્યું કે આપણે

શત્રુને દેશમાં પેસતો જ ન અટકાવ્યો એ અનુચિત કાર્ય આરંભ્યું. હાલમાં કિલ્લો ઘેરાતાં લોક દુઃખી થયા છે. આપણા માન (?)ની ગ્લાનિ થઈ છે. તેથી સવારે આપણે યુદ્ધ કરવું. હું દંડ આપવાનો નથી. સામંતો અને પ્રધાનોને તું બોલાવ. કુમારદેવે કહ્યું કે હે દેવ ! આ જ વ્યાજખી છે. ૫

લોક મૃગેન્દ્ર કહે કે મૃગારિ કહે, પરંતુ જેણે ક્રીડા (માત્ર)માં હાથીઓને મારી નાંખ્યા છે તેને માટે અને (વાત) લગ્નસ્પદ છે. તમે આયુષ્ય ધરો ત્યારે ઇન્દ્ર પણ કાયર જ થઈ જાય. મુખ્ય યોદ્ધાઓ તરત જ ભેગા મળ્યા. યુદ્ધ (કરવા) માટેનો અભિપ્રાય કહેવાયો. અમૃત પીધું હોય તેમ તેઓ ખુશી થયા. વળી તેઓ બોલ્યા કે મિત્રના સ્નેહના ભારોથી વ્યાપ્ત, યુદ્ધના રેણુથી લિપ્ત અને ખડ્ગની ધારના જળમાં સ્નાન કરેલ એવા ભાગ્યશાળીનો આત્મા શુદ્ધ થાય છે. આંખરૂપ પતાકાઓ ફરકવા લાગી. વીરના કરંબકો બન્યા. પત્ની વગેરેથી છૂટા પડવાનું થયું. એ પ્રમાણે ચતાં રાજા પાસેથી ઘેર જઈ કુમારદેવ વિચારવા લાગ્યો કે અમારો સ્વામી યુદ્ધનો અભિલાષી છે; પરંતુ જયન્તવ્યન્દ્ર બળવાન છે. અસ્થાને બળનો (?) આરંભ એ ક્ષયસંપત્તિનું નિદાન છે. ૧૦

માટે (હવે) શું કરવું જોઈએ ? હા, જણાયું. જયન્તવ્યન્દ્રના પ્રધાન વિદ્યાધરને અનુસરવું; કેમકે તે સ્વીકારેલ (વાત)નો (નિર્વાહ કરવામાં) શરવીર છે, દયાળુ છે, પાપ વિનાનો છે અને દાતા છે. એ પ્રમાણે વિચારી પોતે લખેલી એક પત્રિકાને સાથે લઈને કિલ્લામાંથી નગરસોતના દ્વારથી એકલો (જ) બહાર નીકળી, મધ્યરાત્રિએ બહાર (પડેલા) સૈન્યમાં (થઈને) મંત્રીના ઘરના દરવાજે (જઈ) તે ઉભો. અંદર (રહેલા) મંત્રીશ્વર વિદ્યાધરને પોતે આવ્યો હતો તે તેણે ત્યાંના દ્વારપાલો દ્વારા જણાવ્યું. તેણે તેને તરત જ બોલાવ્યો, પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને પૂછ્યું કે આપ કોણ છો ? મંત્રીએ કહ્યું કે હું લક્ષ્મણસેનનો પ્રધાન કુમારદેવ તમારા દર્શન કરવા આવ્યો છું; કંઈક કહેવાનું છે, પરંતુ તે બોલાય તેમ નથી. (આ) ૨૫

લખેલી પત્રિકા (એ) કહેશે. એમ કહી વિદ્યાધરના હાથમાં તેણે તે આપી. તેમાં એક શ્લોક નજરે પડ્યો; ઉપકાર (કરવા) સમર્થની સામે કાર્ય માટે આતુર (માનવ) બિલો રહી જે પીડા (પોતાની) આકૃતિ (જ) દ્વારા કહે છે તે (ગમે તેવી) દીન વાણીથી કહી શકતો નથી. આ શ્લોકનો અર્થ લાંબો કાળ વિચારી વિદ્યાધરે વિચાર્યું કે આ મોટો માણસ મારી પાસે આવ્યો છે. એ જયન્તવ્યન્દ્રને દૂર કરવા ઇચ્છે છે, પરંતુ દંડ આપવા ઇચ્છતો ૩૦

- નથી. (વળી) તે મારા ઉપર જ (આ) ભાર ચઢાવે છે. તેથી સંકટરૂપ સમુદ્રમાંથી મારે એને તારવો જોઈએ. જેનો આશ્રય લઈને સર્વ જીવો નિર્ભયપણે સુવે છે તે જ લોકમાં પુરુષ છે, અને તેની જ અહીં પ્રશંસા કરવી યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે વિચારી તેણે કુમારદેવને કહ્યું કે તું ખીશ નહિ. દંડ પણ આપતો નહિ. સવારે અમારૂં લશ્કર અહીં નહિ જ રહે. તું જ. એમ કહીને કુમારદેવનો સત્કાર કરી તેણે તેને વિદાય કર્યો. તે (વિદ્યાધર) પોતાના સ્વામી લક્ષણસૈન પાસે ગયો.
- આ તરફ જયન્તચન્દ્ર પાસે જઈને વિદ્યાધરે વિનતિ કરી કે હે રાજેશ્વર ! દેવને અહીં આવ્યાને આજે ૧૮ દિવસ થયા. કુમારદેવે ૧૦ જાતે આવીને મને ૧૮ લાખ સુવર્ણ આપ્યા (?) છે. એથી તમે અભય આપો, કૃપા કરો અને સ્વસ્થાને જાઓ. 'કાસી' પણ છોડે ચાલે તેમ નથી. એ પ્રમાણે સાંભળીને 'કાસી'રાજ સત્વર રાત્રે જ ચાલ્યો ગયો. દશ કોશ જઈને તે પોતાની નગરીને અભિમુખ એવી ઝુંપડીઓમાં રહ્યો. 'લક્ષણાવતી'ના લોક અચંબો પામ્યા અને રાજ થયા. લક્ષણસૈને કુમાર- ૧૫ દેવને પૂછ્યું કે જયન્તચન્દ્ર કેમ જતો રહ્યો ? પ્રધાને કહ્યું કે હે દેવ ! તમને યુદ્ધ માટે તૈયાર થયેલા સાંભળીને 'કાસી'રાજ ભય પામી પ્રાણ બચાવવા માટે (નાસી) ગયો. તમારી પિંડશક્તિ જુદી જ છે. ઉત્તમ હાથીની ગતિ જુદી છે અને ગધેડાની તેમજ ઊંટની ગતિ જુદી છે. વળી લીલા (માત્ર)માં હાથીએને ઠણી નાંખનારા સિંહની ગતિ જુદી જ છે. એક ચપેટા ૨૦ વડે ચીરી નાંખેલા મોટા હાથીના કુંભસ્થળનાં સ્થૂળ હાડકાં વડે વિષમ બનેલા પરિસરવાળા સિંહના ક્રીડાગૃહમાં કોણુ દાખલ થાય ? ઉદ્ધત ઝેરની જવાળા વડે વ્યાસ અને સ્કુરાયમાણુ કૂતકારોની શ્રેણિ વડે ભયાનક એવા સાપના મુખરૂપ ગુફાનું કોણુ આડંબરપૂર્વક ચુંબન કરે ? ચપલતાને લીધે કોષ્ઠ તેમ કરે તો તેનું ક્ષેમ ક્યાંથી છે ? એથી પોતાનો અપરાધ ક્ષમા ૨૫ કરાવવાનો આ તેનો ઉપાય છે. 'કાસી' પાસે જઈને 'કાસી'ના અધિપતિએ વિદ્યાધરને આદેશ કર્યો કે 'લક્ષણાવતી'ના માલિક પાસે (લીધેલા) દંડનું દ્રવ્ય ચાર દિશામાંથી એકત્રિત થયેલા અર્થાંઓને તું આપ જેથી કાર્તિ વધે. વિદ્યાધરે પણ સ્વામીને કહ્યું કે હે દેવ ! કુમારદેવે મને દંડ પેટે એક રત્ન આપ્યું છે. તેથી (તેનું) તરત જ સોનું કેમ બને ? રાજાએ ૩૦ કહ્યું કે તો (તે) રત્ન દેખાડ. ત્યાર બાદ તેણે પત્રિકાગત શ્લોક બતાવ્યો અને કુમારદેવ આવ્યાનો વૃત્તાન્ત કહ્યો. વિદ્યાધરના મોઢે તે અવધારીને મહાશુદ્ધિશાળી જયન્તચન્દ્ર બોલ્યો કે હે પ્રધાન ! તે વેળા જ તું આ

પત્રિકા કેમ (મને) ન દેખાડી જેથી તે જ વખતે તેમના ઉપર વિશિષ્ટ કૃપા અમે કરત ? તે પોતાનું દ્રવ્ય અર્પણ કરવાનું અંગીકાર કરીને જ અમને ત્યાંથી ઉઠાડ્યા તેથી એ દંડ અમને થયો (?). હવે ૧૮ લાખ સુવર્ણ કોશ- માંથી લઘ અર્થાચ્છેને તું આપ. ૧૮ લાખ સુવર્ણ તો કૃપા અને પ્રસાદના પાત્રરૂપ લક્ષણસેનને અને ૮ લાખ સુવર્ણ કુમારદેવને તું મોકલ. વિદ્યાધરે તેમજ કર્યું. તે બંને 'કાસી'માં દાખલ થયા. તેણે વિશાળ રાજ્ય ભોગવ્યું. ૨૬ લાખ સુવર્ણ ત્યાં જતાં લક્ષણસેને કુમારદેવને પૂછ્યું કે આ શું ? કુમારે હસીને કહ્યું કે તમારી સાથે વિરોધ કરીને કાણ સુખી થાય ? તેથી શત્રુએ તમને દંડ આપ્યો છે. રાજ રાજ થયો. પ્રજા ખુશી થઈ. મહોત્સવ થયો. એ પ્રમાણે સમયના જાણકાર અને અતિશય ગૂઢ આશયવાળા પ્રધાનો લોક અને રાજનું કાર્ય કરે.

૫

૧૦

इति लक्षणसेनकुमारदेवप्रबन्धः ॥ २० ॥

મદનવર્મનો પ્રખ્યાત

- ‘ચાલુક્ય’ વંશી, મૂલરાજ, ચામુંડરાજ, વલ્લભરાજ, દુર્લભરાજ અને લીમના કુળમાં કુર્ણુદેવથી જન્મેલો અને મયણુલ્લ દેવીની કુક્ષિમાં ઉદ્ભવેલો તેમજ ‘આરમો રુદ્ર’ એ ગિરુદથી જાણીતો અનેલો ૫ શ્રીજયસિંહુદેવ નામનો રાજા હતો. ‘અણુહિલ્લપત્તન’થી નીકળી તેણે અપાર સેના વડે ‘માલવ’ દેશની રાજધાની ‘ધારા’ બાર વર્ષે (જીતી) લીધી. ત્રણ પ્રતોલી ફેાડીને યશ:પટલુ હાથી દ્વારા તેણે લોઢાનો આગળો ભાંગી નંખાવ્યો. તે આજે પણ ‘દેવપત્તન’માં સોમનાથ ૧૦ આગળ નજરે પડે છે. યશ:પટલુ મરીને વ્યંતર થયો. જયસિંહે પરપુર મધ્યે પેસી ‘માલવ’પતિને જીવતો પકડ્યો. જયસિંહની તલવાર બાર વર્ષ થયાં મ્યાન વિનાની રહી હતી, કેમકે નરવર્માના ચામડાથી જ ધડેલું મ્યાન બનાવીશ એવી તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. એથી જ તેણે હાથી ઉપર ચાર્દ થયેલા નરવર્માને પૃથ્વી ઉપર પાડ્યો. પગ આગળથી ૧૫ એક વેંત જેટલું જ ચામડું તેણે ઉતરાવ્યું એટલામાં (તો) પ્રધાનોએ વિજ્ઞપ્તિ કરી કે હે નરેશ્વર ! રાજા અવધ્ય છે એવું નીતિનું વચન છે, તેથી આને છોડી દેવો ઉચિત છે. તે ઉપરથી તેણે તેને મૂઝી દીધો; (પરંતુ) લાકડાના પાંજરામાં પૂર્યો. નરવર્માના તેમજ ખીજનાં ચામડાં વડે સિદ્ધરાજે પોતાના તરવારનું મ્યાન કરાવ્યું. તે ઉપરથી કવીશ્વર ૨૦ રાએ તેની વિવિધ સ્તુતિ કરી કે તે એક ‘ધારા’પતિને બે ધારવાળી તરવારથી જીત્યો. તો તું શતધારને પણ જીતવાને સમર્થ થાય એમાં શી નવાઈ ? સિદ્ધરાજે રાજાઓની સેનાઓનો નાશ કર્યો. ત્યાર બાદ એણે ‘ધારા’ નગરી ભાગી. તેથી એની તરવાર કુંઠિત થઈ છે—જુઠી થઈ ગઈ છે એમ હે ક્ષત્રિયો ! તમે માનતા નહિ. પ્રબળ પ્રતાપરૂપ ૨૫ અગ્નિથી વૃદ્ધિ પામેલી એવી અને જેણે લાંબે કાળે ધાર તેમજ ‘ધારા’ને પ્રાપ્ત કરી છે એવી હણુનારી (તરવાર) ‘માલવ’ (દેશ)ની લલનાઓનાં આંસુનું પાણી પીને વધારે સતેજ બની છે પછી તેણે ‘દક્ષિણાપથ’માં ‘મહારાષ્ટ્ર’, ‘તિલંગ’, ‘કર્ણાટ’, ‘પાંડ્ય’ વગેરે રાજ્યો વશ કર્યાં. તેણે અપાર ધનનો સંગ્રહ કર્યો. ત્યાર બાદ તે ‘ગૂર્જર’ ભૂમિ તરફ વળ્યો. ૩૦ તે દેશની સીમાની સંધિમાં સેનાનો પડાવ કરી રહ્યો તેવામાં એક દહાડો સાંજે મોટી સંપત્તિ વડે સાક્ષાત્ ધન્દ્ર જેવો તે સભામાં બેઠો હતો

તેટલામાં કોઈ પરદેશી ભાટે આવી, આશીર્વાદ બોલી અને સભા જોઈને એમ કહ્યું કે અહો 'પરમાર' વંશને વિષે ધૂમકેતુ એવા શ્રીસિદ્ધરાજની સભા મદનવર્માની સભાની પેઠે ચિત્તને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનારી છે. તે સાંભળીને તે જ ભાટને સામે ખેસાડી સિદ્ધરાજે પૂછ્યું કે હે ભાટ! એ મદનવર્મા કોણ છે? કયા નગરમાં કયું રાજ્ય તે કરે છે? ભાટે કહ્યું કે હે દેવ! પૂર્વ (દિશા)માં ' મહોત્ક ' નામે વિશાળ નગર છે. ત્યાંનો મદનવર્મા નામનો રાજ ચતુર, દાની, ભોગી, ધર્મી અને નીતિમાન હોઈ જાણે નહ, પુરુષ કે વત્સરાજ પૃથ્વી ઉપર ફરીથી અવતર્યા હોય એમ લાગે છે. તે રાજને તેમજ તે નગરને જે ખરેખર રોજ જીએ છે તે પણ તેનું વર્ણન કરી શકે તેમ નથી. તે કેવળ જોઈને મૂગાની પેઠે મનમાં (તેના આનંદનો) સ્વાદ અને તેના ગુણને જાણે છે. અમે બહુબોલા હોવાથી અમારા વચનમાં મોટે ભાગે લોકને વિશ્વાસ હોતો નથી. પણ કોઈ અત્યંત આપ્ત અને જાણકાર એવા પોતાના પ્રધાનને મોકલો જેથી તે સંપત્તિને જોઈ અહીં આવીને તે દેવને એનું નિવેદન કરે. એ પ્રમાણેનું ભાટનું વચન અધારીને સિદ્ધરાજે એક પ્રધાનને કેટલાક માણસો સાથે (તે) જોવાને ત્યાં તે જ ભાટ સાથે મોકલ્યો. તે ભાટ અને પ્રધાન ગયા. ભાટે પ્રધાનને ' મહોત્ક ' નગર બતાવ્યું. (તે) જોઈને વિલંબ વિના રાજ પાસે આવી તેણે જેવું હતું તેવું કહ્યું : હે નાથ! અવધારો. હું ત્યાં ગયો. ભાટે તે નગર દેખાડ્યું. તે વેળા ત્યાં વસંતનો ઉત્સવ ચાલતો હતો. વસંત, આંદોલક વગેરે રાજોથી ગીતો ગવાતાં હતાં. દિવ્ય અલંકારવાળી અયળાઓ ફરતી હતી. લાખો મદનની ભ્રાન્તિને ઉત્પન્ન કરતા યુવકો વિલાસ કરતા હતા. યક્ષકર્દમો વડે શેરીએ શેરીએ છાંટણું થતાં હતાં. મહેલે મહેલે સંગીતો હતાં. દેવે દેવે મોટી પૂજા થતી હતી. ઘેર ઘેર ઉત્તમ જમણુવારો થતી હતી. રાજકીય દાનશાળામાં તો દાળ, ફૂરનાં એસામણ મોકળાં મૂકાતાં ન હતાં, પરંતુ ખાડામાં નખાતાં. તે વેળા (તેમાં) ઘંટ સહિત હાથી ડૂબી જતો. રાજકીય ઘોડેસવારો શહેરની આસપાસ ફરી લોકને ખીડાં આપતા હતા. કપૂર વડે ધૂલિપર્વનો ઉદય થયો હતો. રાત્રે વણિકો દુકાનો બંધ કરતા નહિ, ઉઘાડી મૂકતા (અને) સવારે આવી (ત્યાં) ખેસતા. એ પ્રમાણેની નીતિ છે. વ્યવસાય પણ આચાર માત્રથી જ

૫
૧૦
૧૫
૨૦
૨૫
૩૦

૧ હિંડોળ.

સિદ્ધ છે (?). તે દેશમાં લોઢાની ખાણની પેઠે સોનાની અને રૂપાની ખાણ વહે છે, તેથી સૌ કોષ્ટ (સુખી) છે. રાજા કેવો છે એ મેં જોયેલ નથી; પરંતુ મેં એ સાંભળ્યું છે કે તે કામિનીકુંજર કદાપિ સભામાં બેસતો નથી. સાક્ષાત્ ઇન્દ્ર(ની જોમ) તે કેવળ હાસ્ય લલિતનો પ વિસ્તાર કરે છે.

એ પ્રમાણેનું વચન સાંભળીને સેનાના બચાવ માટે લશ્કર મૂકીને મોટી સેના સાથે તે 'મહોબક' તરફ ઉપડ્યો. તેની પાસે આઠ કોશને (અંતરે) રહેલા ભૂમિપ્રદેશમાં તે રહ્યો. દેશ ક્ષોભ પામ્યો. 'મહોબક' સ્થાનથી ચળ્યું. દિવ્ય ઉદ્યાનમાં રહેલા અને હજારો પ્રમદાઓથી પરિવૃત્ત એવા મદનવર્મા પાસે આવીને પ્રધાનોએ કહ્યું કે હે નાથ ! 'ગૂર્જર' (દેશ)વાળો સિદ્ધરાજ નગર પાસે આવ્યો છે. તેને કેવી રીતે પાછો વાળવો છે ? મદનવર્માએ હસીને કહ્યું કે આ સિદ્ધરાજ પેલો જ છે જે 'ધારા'માં બાર વર્ષ સુધી તેનો કબજો મેળવવા રહ્યો હતો. તમારે તે 'કબાડી' રાજને કહેવું કે જે તું અમારા નગરને કે અમારી ભૂમિને લેવાની ઇચ્છા રાખતો હોય તો અમે લડાઈ કરીશું. અને જે દ્રવ્યથી તું સંતોષ પામતો હોય તો દ્રવ્ય લે. ત્યાર બાદ તે બિચારો જે (દ્રવ્ય) માગે તે તમારે આપવું. ધન આપતાં આપણને કંઈ તોટો આવે તેમ નથી. જે પૈસા માટે કષ્ટદાયક કાર્યો કરી રહ્યો છે તે પણ લાંબો વખત જીવે. રાજના વચનનો અનુગ્રહ કરી પ્રધાનો પર-
 ૧૦ સૈન્યમાં ગયા. તેવામાં ૧ સિદ્ધસેને ૨ કહેવડાવ્યું. દંડ આપીને પ્રધાનોએ દૂત દ્વારા રાજનું વાક્ય કહેવડાવ્યું કે જે તું દ્રવ્ય ઇચ્છતો હોય તો દ્રવ્ય ગ્રહણ કર. (પરંતુ) જે ભૂમિ ઇચ્છતો હોય તો અમે લડીશું. મદનવર્માદેવને આપના આવવાની (વાત કહેવામાં આવી) છે. તે ઉપરથી અમારા સ્વામીએ કહ્યું છે કે તે 'કબાડી' રાજને દ્રવ્ય વડે સંતોષવો. તેની લીલાથી નવાઈ પામેલા સિદ્ધરાજે ૯૬ કરોડ સુવર્ણ માગ્યું. પ્રધાનોએ તે આપ્યું. (એથી) તરત જ દેશ સુખી થયો. તોપણ તે પાછો ફર્યો નહિ. ત્યારે તે પ્રધાનોએ કહેવડાવ્યું કે હે નૃપ ! તને દ્રવ્ય મળ્યું; હવે તું કેમ પાછો જતો નથી ? સિદ્ધરાજે પ્રધાન આગળ કહ્યું કે તે લીલાના ભંડાર આપના નાથને હું જોવા ઇચ્છું છું. તેમણે

૧ સિદ્ધરાજે.

૨ કહેવડાવ્યું કે દંડ આપો એમ હોય તો તે વધારે ઉચિત જણાય છે.

પણ આવીને મદનવર્માને કહ્યું કે તે કચેરી રાખને દ્રવ્ય વડે સંતોષ્યો તોપણ (આપ) રાજેશ્વરને જોવા ઇચ્છું છું એમ તે કહે છે. ત્યારે મદનવર્માએ કહ્યું કે તો એ આવે. તે ઉપરથી સેનાને ત્યાં જ મૂકીને પરિમિત સેના સાથે સિદ્ધરાજ તે ઉદ્યાનમાં આવ્યો કે જ્યાં મોટા કિલ્લામાં આવેલા મહેલમાં મદનવર્મા હતો. કિલ્લાની બહાર લાખો સુભટા ઊભા હતા. દરવાજા પર્યંત આવીને દ્વારપાસો દ્વારા અંદર તેણે કહાવ્યું કે અમે આવ્યા છીએ. 'મહોબક'ના માલિકે કહ્યું કે ચાર માણસ સાથે આવો. સિદ્ધરાજ અંદર આવ્યો અને જુએ છે તો સુવર્ણનાં તોરણવાળા સાત દરવાજા જોયા. આગળ રૂપા અને સેનાની વાવો તેણે જોઈ. વિવિધ દેશની ભાષાને વિષે નિપુણ, ચન્દ્ર જેવા વદનવાળી, વિશાળ નિતંબવાળી તેમજ જુવાની વડે મનોહર અવયવવાળી અબળાઓ તેની નજરે પડી. પશુવ, વાંસળી, વીણા, મૃદંગ વગેરેની કળાને વિષે આસક્ત સેવક જન (પણ) તેના જોવામાં આવ્યા. તેણે વિશાળ ગીતો સાંભળ્યાં. 'નંદન' વન કરતાં અધિક (મનોહર) ઉદ્યાન, હિમગૃહો, હંસ, સારસ વગેરે પક્ષીઓ, સોનાનાં ઉપકરણો, કેળનાં પત્રનાં જેવાં કોમળ વસ્ત્રો, અને કામદેવનો રાગ ઉપજવનારાં મોટાં ફૂલના કંડિયા તેણે જોયાં. એ પ્રમાણે જોતાં જોતાં આગળ આગળ જતાં તેણે સાક્ષાત્ મદન જેવા, મધુર વયવાળા, મોટે ભાગે મોતીના મિત અલંકારવાળા, સર્વાંગે લક્ષણોથી યુક્ત, સોના જેવી કાંતિવાળા, મીઠા સ્વરવાળા, કમળ જેવાં નેત્રવાળા, ઊંચા (અણીદાર) નાકવાળા અને ભરેલા દેહવાળા મદનવર્માને દીડો. મદનવર્માએ પણ સામા આવી આલિંગન કરી સોનાનું આસન આપી તેને કહ્યું કે હે સિદ્ધરાજ ! અમારું આજે પુણ્ય છે કે તું અતિથિ સાંપડ્યો. સિદ્ધરાજે કહ્યું કે હે નૃપ ! આ આવર્જના-વચન મિથ્યા છે. પરંતુ પ્રધાન આગળ 'ક્યાડી' એમ જે તેં કહ્યું હતું તે સાચું છે. મદનવર્મા હસ્યો કે હે સિદ્ધરાજ ! તને આ કાણે કહ્યું ? સિદ્ધરાજે કહ્યું કે તારા તે જ મંત્રીઓએ. મારી નિન્દા કરવામાં દેવને શો અભિપ્રાય છે ? મદનવર્માએ કહ્યું કે હે દેવ ! આ કલિ (કાળ) છે, જીવન અલ્પ છે, રાજ્યચક્ષુ મી પરિમિત છે અને બળ તુચ્છ છે; તેમ છતાં પુણ્યથી વિશાળ રાજ્ય મળે તો તે પણ જે ન ભોગવાય અને વિદેશમાં રડવડાય (?) તો ક્યાડીપણું કેમ નહિ ? સિદ્ધરાજે કહ્યું કે સાચું, સાચું; એવો ક્યાડી તો હું છું જ. તું જ ધન્ય છે જેને આ પ્રકારનાં સુખો છે. તને જોતાં અમારું

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- જીવન સફળ થયું. તું ચિર કાળ રાજ્ય ભોગવ. એમ કહી તે ઊઠ્યો. મદનવર્માએ ઊડીને નિજ સેવક, ક્રોશ, દેવતાવસર વગેરે બધું બતાવ્યું. એથી ગ્રેમ વધ્યો. તેણે સિદ્ધરાજને ૧૨૦ પોતાના અંગસેવકો આપ્યા. તેથી રાજ થઇ જયસિંહુદેવે લશ્કર લખને 'ધારા'
- ૫ જીતી 'અશુહિદ્ધપુર' પત્તનમાં પ્રવેશ કર્યો. પેલા ૧૨૦માંથી અડધા કામલતાને લીધે માર્ગમાં મરી ગયા (અને) બાકીના શહેરમાં દાખલ થયા. શહેરમાં પ્રવેશ(વેળા)ના ઉત્સવને વિષે શ્રીપાલ કવિએ સિદ્ધરાજના વર્ણનનું કાવ્ય (કલ્પું): હે ત્રણ જગત્તા સૂત્રધાર! હે ભગવન! આ તારો કેવો પ્રમાદ છે કે જે વસ્તુઓ જુદે જુદે ઠેકાણે
- ૧૦ હતી તે એક જ ઠેકાણે તેં લાવી મૂકી? 'ચૌલુક્ય'ચન્દ્ર રાજાનો આ હાથ જો. તે એ જ છે જે ખરેખર બલિનો હતો. વાણી તે જ કે જે અજ્ઞાનની હતી. અને ચારિત્ર પણ તે જ જે રઘુપતિનું હતું. વળી હે 'સરસ્વતી'! તું માન મૂકી દે. હે 'ગંગા'! તું સુભગતાની ભંગીને ત્યજ દે. હે 'યમુના'! તારી કુટિલતા વ્યર્થ છે. હે
- ૧૫ 'રેવા'! તું વેગ છોડી દે; (કેમકે) શ્રીસિદ્ધરાજની તરવાર વડે ચીરાયેલા શત્રુઓની ખાંધમાંથી ઉછળતી લોહીની નીકાથી ઉત્પન્ન થયેલ નદીરૂપ નવીન વનિતા^૧રક્તાંબુધિ (પ્રકટ) થયો છે. એ પ્રમાણે ખીજાઓએ પણ કલ્પું.

હતિ મદનવર્મપ્રવચ્છઃ ॥ ૨૧ ॥

૧ 'રક્ત' શબ્દ ઉપર સ્ત્રેષ છે. નદીરૂપ વનિતાને વિષે રક્ત અર્થાત્ આસક્ત. અને નદીરૂપ વનિતાનો (પતિ) રક્ત એટલે રૂઢિરનો સમુદ્ર એમ બે અર્થો થાય છે.

રત્ન શ્રાવકનો પ્રખ્યાત

ઉત્તર દિશામાં 'કારમીર' દેશમાં 'નવહુલ્લ' નામે મહાસમૃદ્ધિશાળી નગર હતું. ત્યાં પરાક્રમ વડે ભૂમંડળનું જેણે આક્રમણ કર્યું છે એવો નવહુલ્લ નામે રાજા હતો. ૩૫ની શોભા વડે જેણે રંભાના અભિમાનને ૫ હસી કાઢ્યું છે એવી તેને વિજયાદેવી નામની રાણી હતી. તે જ શહેરમાં પૂર્ણચન્દ્ર નામે શ્રેષ્ઠિરાજ હતો. તેને રત્ન, મહન અને પૂર્ણસિંહ નામે ત્રણ પુત્રો હતા. (તે) ત્રણે જૈન, શ્રીમંત, મીઠું ખોલનારા, સાત્ત્વિક, સુદ્ધિશાળી, રાજપૂજ્ય અને આરંભેલું સિદ્ધ કરે તેવા હતા. ૧૦ રત્નની પત્ની પઉમિણિ નામથી પ્રખ્યાત હતી. (તેનો) કોમલ નામે પુત્ર તો બાળક હતો. તે વારે શ્રીનેમિનાથના નિર્વાણથી ૮૦૦૦ વર્ષ વીતી ગયાં હતાં. એ સમયે મહાપદ્મદેવ નામના અતિશય જ્ઞાની 'નવહુલ્લ' નગરને સીમાડે સમવસર્યા. દેવોએ ભૂમિ શુદ્ધ કરી, (તેના ઉપર) જળ છાંટ્યું અને સુવર્ણકમળ માંડ્યું. તેના ઉપર પદ્મમહાદેવ બેઠા. નગરમાં તેમના આવ્યા(ની વાત) ઉઘાનપાલે લોકને તેમજ રાજને જણાવી. અંત:પુરના ૧૫ પરિવાર સાથે તેમજ રત્ન, મહન અને પૂર્ણસિંહ સહિત રાજા પ્રથમ આવ્યો. બીજા લોક પણ તેમ આવ્યા. શેઠાણી પઉમિણિ પણ પુત્ર સાથે ત્યાં આવી. એ પ્રમાણે દેવ, દાનવ, માનવ, વિદ્યાધર વગેરેના સમુદાયથી સુંદર સભા (ભરાતાં તે)માં ગુરુએ દેશનાનો આરંભ કર્યો. હું જિનમંદિરે જામણ એમ વિચારતાં ઉપવાસનું ફળ, ભીડી તૈયાર થતાં છટકું, ત્યાર બાદ ૨૦ માર્ગે ચાલવાને પ્રવૃત્તિ કરતાં અટકનું, શ્રદ્ધા પૂર્ણ બનતાં દશમનું, જિનમંદિરની બહાર આવી પહોંચતાં દ્વાદશનું, એની અંદર જતાં પાક્ષિકનું અને જિનેશ્વરનું દર્શન કરતાં એક માસના ઉપવાસનું તે ફળ પામે છે. પ્રમજ્જનથી શત (ગુણું) વિલેપનથી હજાર (ગુણું), માલાથી લાખ (ગુણું) અને ગીતવાદિત્રથી અનંત (ગુણું) પુણ્ય થાય છે. કરોડ પૂજા સમાન સ્તોત્ર, કરોડ સ્તોત્ર ૨૫ સમાન જપ, કરોડ જપ સમાન ધ્યાન અને કરોડ ધ્યાન સમાન લય છે. આ સર્વ જિનની સેવાનું સામાન્યરૂપે ફળ છે. અસંખ્ય 'શત્રુજય' મુનિઓની સિદ્ધતાને લીધે સિદ્ધક્ષેત્ર હોવાથી ત્યાં તે (ફળ) વિશેષ છે; કેમકે ધૂપને વિષે (કરવાચો) પંદર ઉપવાસ, કપૂરના ધૂપને વિષે માસકષપણ, અને સાધુને પ્રતિલાભતાં કાર્તિક માસકષપણ(નું) ફળ મળે છે એવું વચન છે. ૩૦ 'શત્રુજય'થી પણ 'રૈવત'ની સેવા મોટા ફળવાળી છે. 'રૈવત' ખરેખર

- ‘શત્રુ’ન્ય’નો એક ભાગ હોવાથી ‘શત્રુ’ન્ય’ જ છે. (વળી ત્યાં) શ્રીનેમિનાં ત્રણ કલ્યાણકો થયેલાં હોવાથી તેનો પ્રભાવ અતિશય છે. નેમિનાથનો મહિમા મિથ્યાદષ્ટિએ પણ પ્રભાસપુરાણમાં આ પ્રમાણે કહેતાં સંભળાય છે: પદ્માસને ખેડેલા, શ્યામ (વર્ણની) મૂર્તિવાળા અને
- ૫ દિગંબર એવા શિવનું વામને નેમિનાથ એવું નામ પાડ્યું. ‘વામન’- અવતારમાં વામને ‘રૈવત’ ઉપર નેમિનાથ આગળ ખસિના અંધન માટે શક્તિ (મેળવવા) માટે તપ તપ્યું એવી ત્યાં કથા છે. હે દેવી ! મહાભયંકર એવા ‘કલિ’કાલમાં સર્વ પાપનો નાશ કરનારા અને દર્શન અને સ્પર્શથી
- ૧૦ કરોડ યજ્ઞોનું ક્ષણ આપનારા (નેમિનાથ) થશે. એ પ્રમાણે ઇશ્વરે કહેલ આ (વચન) પ્રભાસપુરાણમાં છે. તેથી ‘રૈવત’ પર્વત ચઢીને જેણે નેમિનાથને વંદન કર્યું તે શ્રદ્ધાળુએ ખરેખર ઉત્તમ પદ ગ્રહણ કર્યું એ તાર્પણ્ય છે. એ પ્રમાણે એ દેશના સાંભળીને રત્ન શ્રાવકે ભક્તિ થઈ પ્રતિજ્ઞા કરી કે જ્યારે હું સંઘ સહિત ‘રૈવત’ ઉપર નેમિને નમીશ ત્યારે ખીજી વિકૃતિ ગ્રહણ કરીશ; ત્યાં સુધી એકલક્રમ ભોજન કરીશ. વળી તેટલા વખત સુધી
- ૧૫ (મારે) ભૂમિશય્યા અને અન્નચર્ય નક્કી ધારણ કરવાં. હું પ્રાણ ત્યજીશ પણ નેમિનાથને તો હું વંદન કરીશ જ. ત્યાર બાદ રાજ તેમજ લોક પોતપોતાને ઘેર આવ્યા. રત્ન શ્રાવકના આગ્રહથી પટ્ટમહાદેવ ત્યાં રહ્યા. રત્ને તો ઉપાયન દષ્ટને રાજને કહ્યું કે હે નૃપ ! નેમિની યાત્રા (કરવા) માટે મને ‘રૈવત’ જવા માટે રજા આપો. રાજએ કહ્યું કે સ્વેચ્છા પ્રમાણે
- ૨૦ ધર્મ આચરજે. એ અમારો મત છે. જે જોઈએ તે લે. રત્ન હર્ષ પામ્યો. તેણે સંઘ એકઠો કર્યો. રાજ પાસેથી હાથી, રથ, ઘોડા અને પાયદળરૂપ મોટું સૈન્ય તેણે મેળવ્યું. જેને જેની ન્યૂનતા હતી તેને તે તેણે પૂરું પાડ્યું. તેણે અમારિ, ચૈત્યપરિપાટી, શાંતિક, જમણવાર, પ્રતિલાભના, અંદિ(જનો)નો છૂટકારો અને લોકનો સત્કાર કર્યાં: મુહૂર્ત જોવડાવી તે
- ૨૫ જિનમંદિર તરફ ચાલ્યો. મહોત્સવ કરનાર રાજ મોટા દોસ્તદાર હતો. સેંકડો જાટો ઉપર ધન ચાલતું થયું. શેઠાણી પઉમિણિ પોતાની આલસખી રાણી વિજયાદેવીને મળવા ગઈ. તેણે પગે પડી રજા માગી કે હે સ્વામિની ! હું યાત્રા (કરવા) માટે જઈ છું. કેટલાક દિવસ હું ધર્મના લોભે આપના વિયોગનું દુઃખ સહન કરવા ઇચ્છું છું. રાણી પણ શીખામણ આપતાં ખોલી કે હે સખિ ! ત્યાં જઈ ધન ઓછું હોવાથી કંજુસાઈ
- ૩૦ કરી મને લજ્જાપાત્ર તું બનાવતી નહિ; સ્વેચ્છા પ્રમાણે દાન દેજે. વળી આ ધન, અલંકારો અને વસ્ત્રો લે. એમ કહીને તેણે તેને બહુ

આપ્યું. કેટલાંક પગલાં વળાવી રાણી પાછી ફરી. શેકાણી સંઘમાં જન્મ મળી. શ્રીપદ્મભદ્રાદેવ ગુરુએ સાથે વિહાર કર્યો. તેથી સંઘ સનાથ થયો. રોજ ધનતો ઇચ્છા મુજબ વ્યય થતો. કોટીશ્વર એવા સાધર્મિકો હજારો હતા. ચંદ્રહાસના ઘા ખાધેલા લાખો સુભટો હતા. (પછી) બીક ક્યાંથી સંભવે ? એ પ્રમાણે માર્ગમાં તીર્થોને વંદન કરતો સંઘપતિ રત્ન એ પાંધવ, પુત્ર અને પત્ની સાથે 'રોલા' અને 'તોલા' એ બે પર્વતો છે ત્યાં સુધી ગયો. અહીં ખરેખર 'શત્રુજય'ના મધ્યમાં થઈને 'રૈવતે' જનારા લોકોને 'રોલા' અને 'તોલા' એ બે પર્વતો આવતા નથી, પરંતુ 'ભદ્રેશ્વર'ને રસ્તે જનારાઓને આવે છે. ત્યાં 'રોલા' અને 'તોલા' એ બે પર્વતોના મુખ આગળ મળી જવાથી બે તોડા જેવો (આકાર) થયો છે. ત્યાં આગળ સંઘે મુકામ કર્યો. આખો દિવસ ઇચ્છા પ્રમાણે સ્નાન, ચૈત્યવંદના, દાન, પૂજા, ભોજન વગેરે કરાયાં. રાત્રે સુખે રહેવાયું. સવારે આગળ જવા માટે તૈયાર થઈને સંઘ ચાલ્યો. જેવું આગળનું ગાડું પર્વતના મુખ આગળના સંકટમાર્ગમાં ચાલવા માંડ્યું તેવામાં સાહી જેવો કાળો, ફાટેલા મુખવાળો, નરસિંહ જેવા દેહવાળો, અટ્ટહાસ્ય કરતો, ઘણા ગાઉ જેટલો ઊંચો અને દંષ્ટાદિને લીધે ભયંકર વદનવાળો કોષ એક (પુરુષ) નખેથી લોકોને વિદારવા લાગ્યો. વળી ખાઈ ખાઈ એમ તે ખોલવા લાગ્યો. તે બેઠને બીધેલા લોક પાછા ફરી જવા લાગ્યા. રાજપુત્રોએ તે બાણ્યું. તેમણે જઈને તે કાલરૂપને કહ્યું કે તું કોણ છે ? શા માટે લોકને ઉપદ્રવ કરે છે ? તું દેવ છે, દૈત્ય છે, કે રાક્ષસ છે (જે હોય તે કહે) જેથી તે નામ વડે અમે (તારી) પૂજા કરીએ. તે કાલમૂર્તિએ કહ્યું કે અરે કેમ મોટેથી બોલો છો ? બે તમે આગળ એક પગલું (પણ) ચાલશો તો હું (તમને) બધાને એક પછી એક ચાવી ખાઈશ. એ પ્રમાણે તેણે કહ્યું ત્યારે સંઘના રક્ષક ભટ્ટોએ પાછા વળી રત્નને વિરૂપિ કરી કે હે દેવ ! આમ આમ બાબત છે. અભાગ્યને લીધે આગળ જવાય તેમ નથી. દંષ્ટા વડે આ પ્રમાણે ચવાઈ ગયેલા લોકો સામે પડેલા છે તે જીઓ. તે કાનને કટુ (વાત) સાંભળી રત્ન ખેદ પામ્યો. શો ઉપાય ? શી ગતિ ? શી છુદ્ધિ ? એમ સંઘ અને (તેમાં પણ) ખાસ કરીને સ્ત્રીવર્ગ કકળી ઊઠ્યો. ઠેકાણે ઠેકાણે ટાળે ટાળાં વાતો (કરતાં). કેટલાંક કહેતાં કે પાછા ફરીને જઈએ; (કેમકે) આ બધાંને ખાઈ જ જશે. જીવતો નર સેંકડો ભદ્ર જોશે-ભદ્રા પામશે. બીજાંઓ તો કહેતાં કે મૃત્યુ થાય તો ભલે થાઓ, (પરંતુ) આગળ જવું, (કેમકે) નોમ જ શરણુ છે. કેટલાંક ઝાડ અને લતામાં

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- સંતાઇને રજાં. બીજા જ્યોતિષ જોતા. અન્ય સંધના પ્રસ્થાનનું મુહૂર્ત આપનારાઓને નિંદતા. એ પ્રમાણે વિષમ (સ્થિતિ) વર્તતાં સંધપતિ રત્ને બટ્ટોને કહ્યું કે તે ભયંકર પુરુષ પાસે જઇને પૂછો કે તું કેવી રીતે પ્રસન્ન થશે જેથી તે કરી અમે આગળ જઇએ. બટ્ટો ગયા. તેની આગળ
- ૫ તેમણે રત્નનું વચન કહ્યું. તેણે કહ્યું કે હું આ ગિરિની ભૂમિનો અધિષ્ઠાયક છું. સંધના એક પ્રધાન પુરુષને હું ખાઉં તો સંતોષ પામું. (ત્યાર બાદ) બીજાઓને ઉપદ્રવ કરું નહિ. (આ) પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન (પણ) કરું નહિ. તે ઉપરથી બટ્ટોએ યથાર્થ રીતે નિર્ણય કરી તે વાત રત્નને કહી. એકત્ર ખેસાડેલા સર્વ લોક તે પ્રમાણે તૈયાર થયેલા જ હતા તેમને રત્ને કહ્યું
- ૧૦ કે મારું મોટું પુણ્ય છે જેથી એ કોષ્ટક ભયંકર પુરુષ એક જ મનુષ્યને ખાવાની ઇચ્છા રાખે છે. તેના ભક્ષણથી તૃપ્ત થતાં તે બીજાને ખાશે નહિ. તેથી તમે જઇને નેમિને વંદન કરો. મારે એને મારો દેહ આપવો. અહો લાભનો ઉદય ! આટલા વખત સુધી વિવિધ પ્રયત્નો વડે પાળેલો દેહ સંધ માટે ઉપકારી થશે. એમ કહીને સંધપતિ મૌન રહ્યો. તે વખતે
- ૧૫ રાજપુત્રો બોલ્યા કે હે નરરત્ન રત્ન ! તું ચિરકાળ જીવ. અમારામાંના એકથી તે ધરાશે. અમે ખરેખર સેવકો છીએ. વળી સેવકોનો એ ધર્મ છે જે મરીને પણ સ્વામીનો ઉદ્ધાર કરવો; નહિ તો ધર્મ, કીર્તિ અને વૃત્તિનો નાશ થાય. જેમનો સ્વામી ગાંજ્યો જાય...સંધમાંના મુખ્ય સાધાર્મિકોએ કહ્યું કે હે રત્ન ! તું હાંખો વખત જીવ. તું યુવાન છે,
- ૨૦ રાજને પૂજ્ય છે અને દશ કરોડ મનુષ્યને પાળનારો છે. અમે નાશવંત દેહના વ્યય દ્વારા સ્થિર (શાશ્વત) ધર્મ ગ્રહણ કરવા ઇચ્છીએ છીએ. (કહ્યું પણ છે કે) જે આ શરીરની રક્ષા કરાય તો તે કથળી જાય છે. જે બળાય તો તે ભસ્મરૂપ બને છે. એ દુષ્ટ દેહ પાસે જે (કામ) લેવાય તે સારું. મદનપૂર્ણ અને પૂર્ણસિંહ એ બે ભાઇઓએ કહ્યું કે
- ૨૫ અમારા બેના તમે મોટા ભાઇ છો. સૌથી મોટા ભાઇ તે પિતા જેવા છે અને નાનો ભાઇ એ પિતાને અધીન પુત્ર સમાન છે. શું રામ આગળ લક્ષ્મણે યુદ્ધ કરી પ્રાણને તૃણ જેવા બનાવ્યા ન હતા ? હે દેવ ! વંદનથી કે કામળ વચનથી સ્નેહ જણાતો નથી, પરંતુ કદાચિત્ કાર્યમાં સત્વર પ્રાણ આપવાથી જણાય છે. પઉંમિણિ બોલી કે કુલીન કાંતાના પ્રાણ પતિને અધીન છે. પાંત લોકાંતરમાં જતાં તે જીવતી પણ મુએલી છે,
- ૩૦ કેમકે તેને અલંકાર વગેરેનો અભાવ છે. જેમકે ચંદ્રપ્રભા ચંદ્રની સાથે જાય છે. વીજળી મેઘની સાથે વિલય પામે છે. પ્રમદા પતિને માર્ગે જનારી

છે એમ અજીવ (પદાર્થો) પણ પ્રતિપાદન કરે છે. પતિનું મરણ થતાં પત્નીએ (તેની) પાછળ મરવું જોઈએ. તો જો મારું મરણ થતાં તમે જીવતા રહો તો મને શું મળ્યું નથી? કોમલે કહ્યું કે હે પિતા! એક દેહના દાનથી દેવાદાર બનાવાયેલા પુત્રો પિતાને કીર્તિરૂપ અને ધર્મરૂપ એમ બે દેહો આપીને દેવાથી છૂટે છે. એ પ્રમાણે જોલતા તે બધાનો ૫
યુક્તિઓ વડે બહુ નિષેધ કરી તે પોતે મરવા (પાછળ) રહ્યો. સંઘને ચાલતો કર્યો. કાલપુરુષે ઉપદ્રવ કર્યો નહિ. સંઘ ગયો ત્યારે રત્ન શ્રીનેમિને વિષે પરાયણ બની સ્થિર બોલો રહ્યો. પઉમિણિ આગળ ગઈ નહિ. અન્યત્ર (બીજી) રહીને તેણે કાયોત્સર્ગ કર્યો. કોમલે પણ તેમજ કર્યું. કાલપુરુષે રત્નને પર્વતની એક ગુફામાં ફેંક્યો. બારણું ૧૦
પત્થર વડે દબને તે પૂછકું પહોડવા લાગ્યો. તે સિંહનાદેથી આકાશને બહેરું બનાવતો. તોપણ રત્ન ખીતો નહિ. (તેના) હૃદયમાં જનન પ્રતિ રાગ સ્થિર હતો.

એવામાં કૂબાંડીને પ્રણામ કરવા (૧) કાલમેઘ, (૨) મેઘનાદ, ૧૫
(૩) ગિરિવિહારણુ, (૪) કપાટ, (૫) સિંહુનાદ, (૬) ઝોટિક અને
(૭) રૈવત નામના સાત ક્ષેત્રપતિઓ એકઠા મળ્યા. દેવીને પ્રણામ કરી તેઓ જોલ્યા કે હે દેવી! કોમલ સ્થળે પર્વત ધડધડ થાય છે. જેવું અત્યારે વર્તે છે એવું પૂર્વે ક્યાં પણ વર્ત્યું નથી. તેથી તું જો કે આ શું છે? કોમલ સ્થળે એક મહાપુરુષનો કોમલ દૂર ઉપદ્રવ કરે છે. અંબાએ જ્ઞાન વડે જાણ્યું. તેમની સાથે તે ત્યાં ગઈ. તે પ્રમાણે કાયો- ૨૦
ત્સર્ગમાં રહેલાં પઉમિણિ અને કોમલ તેમની નજરે પડ્યાં. કૃપા અને ભક્તિ ઉદ્ભવી. ગુફાના દ્વાર પાસે જઈને તે દૂરનો તેણે આક્ષેપ કર્યો કે રે તું આ શું કરે છે? જો તું સમર્થ હોય તો યુદ્ધ કર. અમે ક્ષેત્રપાલો રત્નનું રક્ષણ કરીએ છીએ. હું જગત્ની માતા અંબા છું. તેણે (તેમ) કહ્યું એટલે તે ધુરકચો. યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. તેને પગે ઝાલી ૨૫
માથાની આસપાસ ફેરવી અંબા તેને પત્થર ઉપર અક્ષાળવા જતી હતી તેવામાં પ્રત્યક્ષ દિવ્ય આકારવાળો પુરુષ તેમજ દિવ્ય આભૂષણો અને અંગરાગવાળો રત્ન પ્રિયા અને પુત્ર સહિત સુખી તેના જોવામાં આવ્યા. તે દિવ્ય દેહવાળાએ કહ્યું કે હે અંબા! હે ક્ષેત્રપાળો! હે શ્રીરત્ન! સાંભળો. જ્યારે ગુરુએ 'રૈવત'નો મહિમા કહ્યો ત્યારે આ ૩૦
રત્ને પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે મારે પ્રાણનો વ્યય કરીને પણ નેમિને વંદન

- કરવું જ. તે વેળા હું વૈમાનિક દેવ નામે શંકર ત્યાં ગુરુ પાસે બેઠેલો હતો. એની એ પ્રતિજ્ઞા મારાથી સહન થઇ શકી નહિ. તેથી અહીં આવીને મેં મહાસત્ત્વવાળા રત્નને હેરાન કર્યો. એની પત્ની ધન્ય છે, પુત્ર પુણ્યશાળી છે તેમજ સંઘના ભક્ત અને એને મદદ કરનારા એવા
- ૫ તમે (પણ) પ્રશંસાપાત્ર છો. જો હું સાચું યુદ્ધ કરું તો તમારાથી છતાઉં નહિ, પરંતુ શુદ્ધ મને મેં કેવળ ક્રોડા તરીકે આ કર્યું છે. રત્નોની વૃષ્ટિ કરી રત્નને આલિંગન દઇ અને તેને સંઘમાં મૂકી તે તરત જ સ્વર્ગમાં ગયો. અંબા વગેરે પર્વતે ગવાં. સંઘ 'રૈવતક' ઉપર ચઢ્યો. તેણે નેમિને વંદન કર્યું. લેપ્ય મૂર્તિવાળા નેમિ ઉપર જળ વડે એવું સ્નાન
- ૧૦ કરવામાં આવ્યું કે જેથી એ બિંબ બે ધરીમાં ગળીને માટીરૂપ બની ભૂમિ સાથે મળી ગયું. બધાને અને (તેમાં) રત્નને તો વિશેષ ખેદ થયો. વળી તેણે ચિંતવ્યું કે આશાતના કરનારા એવા મને ધિક્કાર છે કે જેથી હું આ પ્રમાણે તીર્થના નાશ કરવારૂપ પાપનો પાત્ર થયો. હવે જ્યારે તીર્થ ફરીથી સ્થપાય ત્યારે (મારે) ખાવું. એમ કહીને બે
- ૧૫ બંધુને સંઘના રક્ષણ માટે મૂકીને અંબાનું બ્યાન ધરી તેણે તપશ્ચર્યા (શર) કરી. સાઠ ઉપવાસને અંતે અંબા પ્રત્યક્ષ થઇને તેને રાતના 'કાંચનબલ' નામના અને ઇન્દ્ર બનાવેલા તીર્થમાં લઇ ગઇ. ત્યાં તેણે મોટાં ૭૨ જિનબિંબો જોયાં. તેમાં ૧૮ સોનાનાં, ૧૮ રત્નોનાં, ૧૮ રૂપાનાં અને ૧૮ પત્થરનાં એમ ૭૨ હતાં. ત્યાં એક રત્નના બિંબને
- ૨૦ વિષે રત્ન જાણે પોતાના નામની સમાનતાને લીધે હોય તેમ તુષ્ટ થયો અને તેને વળગ્યો. હે સ્વામિની ! આ મને આપ જેથી તે સ્થાનમાં (એને) હું સ્થાપું. એમ તેણે અંબાને કહ્યું. અંબાએ પણ કહ્યું કે હે વત્સ ! આ મોટું તીર્થ છે. ધીરે ધીરે કલિ (કાળ) આવશે. તેમાં લોક સત્ત્વહીન, દ્રવ્યના લોભી, પાપ કરનારા અને સર્વ ધર્મથી વિમુખ થશે.
- ૨૫ તેમની આગળ રત્નનું બિંબ છૂટશે નહિ. (અને તેમ થતાં) મોટી આશાતના થશે, તેથી આ પત્થરનું (બિંબ) તું લે. રત્ને તે પ્રમાણે (કરવાનું) સ્વીકાર્યું અને કહ્યું કે હે માતા ! આ મોટા (બિંબ)ને હું કેવી રીતે લઇ જાઉં ? દેવી બોલી કે આ કાચા સૂતરના તાંતણાથી એને વીટ. અહીંથી ચાલતાં જ્યાં તું પાછળ જોશે ત્યાં જ તે રહેશે. એ પ્રમાણેની અંબિકાની વાણીથી ચાલતો રત્ન બિંબ લઇને કેટલીક ભૂમિ જેટલો આગળ ગયો એટલે અચંબો પામી તેણે પાછું જોયું કે અંબા આવે છે કે નહિ. (આથી પેલું) બિંબ ત્યાં જ ઉઠુંબર ઉપર

(સ્થિર) રહી ગયું. લાખો મનુષ્યો વડે (ખેંચાતાં) પણ (તે) સ્થાનથી તે ચલ્યું નહિ. તેથી પાછા ફરીને તેણે (ત્યાં જ) દરવાજાની અને પ્રાસાદની રચના કરી. તે આજે પણ તે જ પ્રમાણે ત્યાં જ છે. એ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરીને રત્ન સંઘ સહિત 'રૈવત'થી પાછો ફરી 'શત્રુ'જય' ઉપર ઋષભને વંદન કરી અને બીજાં પણ તીર્થોને નમન કરી 'નવહુલ્લ'પત્તનમાં દાખલ થયો. રાજા પોતે સામો આવ્યો. ઘેર ઘેર મંગલો, સાધર્મિક વાત્સલ્યો અને ઋદ્ધિની વૃદ્ધિ થયાં. તેણે ચન્દ્ર અને સૂર્ય પર્યંત રહેનારી કીર્તિ મેળવી. આ રત્ને સ્થાપેલું નેમિનું બિંબ છે કે જેને હાલ વંદન કરાય છે. તેની તો આ પ્રમાણે (કાષ્ઠ) પ્રાચીન કવિએ સ્તુતિ કરી છે; જેને ખાણમાંથી ખોદી કાઢ્યું નથી, જેને સૂત્રથી ભર્યું નથી, જેને ટાંકણાથી ટાંક્યું નથી, જેનું ઘોતનકા વડે ઘોતન કરાયું નથી, જેને ઉપાડનારા-ઓએ ઉપાડ્યું નથી અને જેને સિદ્ધમંત્રો વડે મંત્રિત કરવામાં આવ્યું નથી તે અનાદિ, અવ્યક્ત દેહવાળા, અભેદ, પ્રકાંતિમય, અનંત બલવાળા, સુસિદ્ધ અને ભવ્યોને સંસારસમુદ્ર તરી જવામાં નૌકાસમાન નેમિનાથ કૃપાથી પ્રકટ થયા (છે).

૫

૧૦

૧૫

इति रत्नश्रावकप्रबन्धः ॥ २२ ॥

આભડનો પ્રબન્ધ

- ‘ અણહિલ્લ ’ પુરમાં ‘શ્રીમાલ’ વંશનો નૃપનાગ (નામે) એક શેઠ હતો. તેને સુન્દરી (નામની) પત્ની હતી. તેમને શ્રીઆભડ (નામનો)
- ૫ પુત્ર હતો. તે દશ વર્ષનો થયો ત્યારે તેનાં માતાપિતા સ્વર્ગે ગયાં. લક્ષ્મી નાશ પામી તોપણ આભડ સન્નજનોનો આશ્રિત અને વ્યવસાયનો જાણકાર હોય મોટો થયો. પૂર્વજોની કીર્તિથી તેને કન્યા મળી. તે પરણ્યો. નિર્વાહ માટે તે ઝવેરીને ઘેર ધુત્તરા ધસતો. તે પાંચ પત્થરો કમાતો. તેમાંથી એક પત્થર ધર્મમાં અને બે કુટુંબનો નિર્વાહ કરવામાં
- ૧૦ તે ખરચતો અને તે બેનો સંગ્રહ કરતો. ચૌદમે વર્ષે (એને) પુત્ર થયો. પરંતુ તેને ધાવણ એણું મળતું. એથી બકરી શોધવા માટે આભડ બહાર ગામ ગયો. ત્યાં હવાડામાં સવારે તે દાંત સાફ કરતો હતો એવામાં બકરીઓનું એક ટોળું આવ્યું. તે બધી હવાડામાં પાણી પીવા લાગી. શંખના જેવું ઘોળું પાણી પણ નાગવલ્લીના પત્રની ઊંચાવાળું
- ૧૫ એકદમ બની ગયું. આભડને (એથી) નવાઇ લાગી. પાણી પીને બકરીઓ નિવૃત્ત થઇ ત્યારે તેણે તપાસ કરી તો એકના ગળામાં મરકત રત્નવાળી ટોકરી જણાઇ. તેણે તે (બકરી)ને એકદમ ખરીદી લીધી. પુત્ર (દૂધ મળવાથી) જીવ્યો. રત્નને તો શરાણે ચઢાવતાં તે મોટા તેજના પુંજવાળું બન્યું. તેણે પરીક્ષકોને (તે) બતાવ્યું. તેમણે અમૂલ્ય એમ કહ્યું. ત્યાર બાદ તેણે (તે) જેસિગદેવ રાજને તે આપ્યું. રાજ થયેલા રાજએ એક સુવર્ણકોટિ આપી. નખના પાછલા ભાગ જેટલા તે (રત્ન)થી એક લાખ મળે. આભડ પણ તે વડે મોટો સંપત્તિવાળો બન્યો. તે વારે સુકાળ હતો. તે વ્યવહારી બન્યો. તે વખતે શ્રીજયસિંહનું રાજ્ય સમૃદ્ધ હતું. આભડને ત્રણ વહી હતી: (૧) (પહેલી) રોકચવહી, (૨) બીજી વિલંબવહી અને (૩) (ત્રીજી) પારલૌકિક વહી. (એનો) શો અર્થ? (એ કે તે) દયાસાગર કાઇને પણ ધરણ અને બંધનની પીડા કરતો નહિ. ૩૬ વેલાતટોને વિષે ધનની સંપત્તિ અને મહાલાભો હતાં. સોપારીની દુકાન, પોતાનું ઘર, શ્રીહિમસૂરિની પૌષ્ઠશાલા તેમજ માયાપિષ્ટકૃષ્ટ ચિતા તેણે કરાવ્યાં. અમારિ કરનાર શ્રીકુમારપાલ દેવના સમયમાં તેનો પ્રસાર થયો.
- ૩૦ એક દહાડો શ્રીહિમસૂરિએ રાજને કહ્યું કે સાધર્મિક વાત્સલ્યનું મોટું ફળ છે. રાજએ આભડને કહ્યું કે ધનથી તુટી ગયેલા શ્રાવક કુળને સૌ દીનારો આપી તારે ઉદ્ધાર કરવો. (એ રકમ અમારે ખાતે

ઉધારવી), વર્ષની આખરે અમને ૧લેખ્યક બતાવજો. આભડે વર્ષની આખરે રાગને લેખ્યક બતાવ્યો. એક કોટિ (દેવું) આવ્યું. જેવો તે અપાવવા જતો હતો તેવામાં આભડે વિવ્રુષ્ઠિ કરી કે હે દેવ ! રાગઓનો રકાશ બે જાતનો છે : (૧) સ્થાવર અને (૨) જંગમ. તેમાં સ્થાવર (કોશ) સુવર્ણ વગેરેનો લંડાર છે, (અને) જંગમ (કોશ) વલ્લિકજન છે. વલ્લિકોનું ધન પણ સ્વામીનું જ ધન છે. રાગએ કહ્યું કે એમ બોલ નહિ; (કેમકે) લોભરૂપ પિશાય મને છગશે. તે જ વખતે તેટલું (ધન) મંગાવી તેણે (તેને) અપાવ્યું. રાગને સંતોષ થયો.

એ પ્રમાણે વખત જતાં રાગ કુમારપાલ અને શ્રીહિમ- (સૂરિ) વૃદ્ધ થયા. શ્રીહિમસૂરિના ગચ્છમાં વિરોધ હતો. રામચન્દ્ર, ગુણચન્દ્ર વગેરેનો સમુદાય એક તરફ હતો અને એક તરફ બાલચન્દ્ર હતો. તે બાલચન્દ્રને રાગના ભત્રીજા અજયપાલ સાથે દોસ્તી હતી. એકદા પ્રસંગવશાત્ રાગ, ગુરુ અને આભડે રાત્રે મસલત કરવા માંડી. રાગએ પૂછ્યું કે હું પુત્ર વિનાનો હોષ કેને મારા પદ ઉપર સ્થાપું ? ગુરુએ કહ્યું કે ધર્મની સ્થિરતા માટે તારા દૌહિત્ર પ્રતાપમદલાને રાગ બનાવ. અજયપાલથી તો તે સ્થાપન કરેલા ધર્મનો નાશ થનાર છે. એવામાં આભડે કહ્યું કે હે ભગવન ! જેવો તેવો પણ પોતીકો જ ઉપકારી છે. ફરીથી શ્રીહિમે કહ્યું કે અજયપાલને રાગ ન બનાવતો. એ પ્રમાણેનો ગુપ્ત વિચાર બાલચન્દ્રે સાંભળ્યો અને તેણે (તે) અજયપાલને કહ્યો. હિમ(ચન્દ્ર)ના ગચ્છમાંના રામચન્દ્ર વગેરે ઉપર તેને દ્વેષ હતો, પરંતુ આભડ ઉપર સ્નેહ હતો. શ્રીહિમસૂરિ સ્વર્ગે ગયા. ત્યાર બાદ બત્રીસ દિવસે અજયપાલે આપેલા ઊર વડે કુમારપાલ મરણ પામ્યો. અજયપાલને રાગ્ય ઉપર ખેસાડવામાં આવ્યો. શ્રીહિમ(સૂરિ) તરફ દ્વેષ હોવાથી (તેમના) રામ-ચન્દ્ર વગેરે શિષ્યોને તપાવેલા લોઠાની ખુરશી ઉપર ખેસાડવારૂપ પીડા કરાવી તેણે મારી નંખાવ્યા. તેણે ઘણા રાજવિહારો પાડી નંખાવ્યા. લઘુ ક્ષુદ્રકોને દરરોજ સવારે બોલાવી તે શિકારનો અભ્યાસ કરાવતો. પૂર્વે આ ચૈત્યપરિપાટી કરતા એવી તે મસ્કરી કરતો. બાલચન્દ્ર પણ પોતાના ગોત્રની હત્યા કરાવનાર છે એમ કહી બ્રાહ્મણોએ તેના રાગના મનથી ઉતારી પાડ્યો. લજ્જા પામી તે ' માલવે ' જઈ મરી ગયો; કેમકે પાપ સત્વર પાકે છે. પ્રાસાદો પાડેલા જ્ઞેષ્ઠને શ્રાવક લોકોને

- ખેદ થયો. પૂરે પ્રતિપાદન કરેલું હોવાથી આભડ માન્ય હોવા છતાં રાજની ઉત્પત્તિને લીધે (કંઈ) ખોટી શકતો નહિ, પરંતુ તેણે કપટથી (તેનું) રક્ષણ કરાવ્યું. કેવી રીતે ? એક દિવસ આભડે રાજને વહાલા અને કૌતુકી નામ સીસણને ઘણું સોનું આપીને વિનવ્યો કે
- ૫ તું એવું કર કે જેથી બાકીના પ્રાસાદો બચે. તેણે કહ્યું કે બેદિકર રહો. હું બચાવીશ જ. સીસણે સાંઠાનો એક મહેલ કરાવ્યો. તેણે તેને ઘેળાવ્યો અને ચિત્રાવ્યો. રાજ પાસે આમ આમ કરવું એમ તેણે પાંચ પુત્રોને શિખામણ આપી. રાજ પાસે ગયેલો સીસણ ખોટ્યો કે હે દેવ ! ઘડપણ મારે માથે રહેલું છે. હું પુત્ર અને પૌત્રવાળો
- ૧૦ થયો છું. જો આજા આપો તો હવે હું તીર્થયાત્રા માટે પરદેશ જાઉં. રાજએ કહ્યું કે જેવી મરજી હોય તેમ તું કર. ત્યાર બાદ પેલા મહેલને અને પુત્રોને લખને મહાસભામાં રહેલા રાજ સમીપ તે આવ્યો. તેણે પુત્રોને રાજને લખાવ્યા. અને રાજના દેખતાં પુત્રોને કહ્યું કે આ મારા મહેલનું પ્રયત્નપૂર્વક રક્ષણ કરજો. (કેમકે) એ મારો કીર્તિદેહ
- ૧૫ છે. વળી એ પ્રયત્નપૂર્વક બનાવાયેલો છે; તેમણે તે પ્રમાણે કરવા કબૂલ્યું. રાજ વગેરે બધાની રજા લઈ કેટલીક ભૂમિ જેટલો સીસણ આગળ ગયો તેવામાં ખરેખર તેમણે તે મહેલને લાકડીઓ મારીને તરત ભાંગી નાંખ્યો. ખટકારો સાંભળીને પાછા ફરી સીસણે કહ્યું કે હે અભાગીઆઓ ! આ કુનૃપ કરતાં પણ તમે કુપુત્રો છો. આને
- ૨૦ (તો) પોતાના પિતા મરી ગયા પછી તેનાં ધર્મસ્થાનો પાડી નાંખ્યાં. તમે તો હું સો પગલાં પણ ગયો તેટલીએ રાહ ન જોઈ. રાજ શરમાઈ ગયો. તેણે ચૈત્યો નહિ પાડવાનો હુકમ કર્યો. તે કુનૃપને માતા અને પુત્રનો બળાત્કારથી વિધ્વજ કરાવવાની રુચિ ઉત્પન્ન થઈ. તે વંડોને તેમ કરાવતો. એક વાર એક વંડે જાનામાના (હાથમાં) ધારી રાખેલી
- ૨૫ નાની કંકણોહકર્તિકા વડે તેને મારી નાંખ્યો. કેટલાક દિવસ સુધી કીર્તિપાલ નામના રાજપુત્રે ' ગૂર્જર ' ભૂમિનું રક્ષણ કર્યું. તેને છત્ર, આમર વગેરે હતાં નહિ. તે ' માલવ ' સેનામાં મરણ પામતાં ' ગૂર્જર ' ભૂમિમાં લીમદેવ રાજ થયો. તેનું જીવન દીર્ઘ હતું, પરંતુ તે વિકલ અને અધિક પુણ્યવાળો હતો. તેને સોઠૂ અને મોઠૂ એમ બે ગરુડિકા
- ૩૦ હતી. તે બંનેને તે નહવડાવતો. વળી તે બંનેનાં બધાં અવયવોને તે શણગારતો. તે તેને સુખાસને બેસાડતો. ગામોમાં તે લશ્કર લખને ફરતો. સેનાઓ ગામો ખાઈ જતી. એમ ઘણો કાળ (વીતી) ગયો.
- એક દિવસ દેશપાલોએ એકઠા થઈ રાજને વિજાપ્તિ કરી કે હે

દેવ ! તમે પોતાના દેશને નકામો શા સાર ખવડાવી દો છો ? આ અન્ન, ઘી, વસ્ત્ર વગેરેનો ખોટો વ્યય છે. ત્યારે રાજ્ય એ કહ્યું કે તમે એક વાર્તા સાંભળો.

કોષ્ટક વેલાકૂચે પહેલાં જગના વેગથી ઘસડાઇ આવેલો મત્સ્ય તટે લાગ્યો. તે વેળા ત્યાં અત્યંત દુષ્કાળ હતો. અન્નના અભાવે લોક ભૂખથી પીડાતા હતા. એથી બધા લોકો કુહાડા વગેરેથી તે મત્સ્યને કાપી કાપીને તેનું ભક્ષણ કરવા લાઇ જતા, તોપણ તેનું શરીર મોટું હોવાથી તે મરતો નહિ. એ અવસરે ભૂખ્યો અને પત્ની દ્વારા પ્રેરાયેલો કોષ્ટક આહ્વાણ તે મત્સ્યનું માંસ લેવા ગયો. ખીજા લોકો દ્વારા તેને છેદાતો જોઇને સ્વભાવથી કૃપાળુ એવા આહ્વાણને દયા ઉપજી કે હું (આને) નહિ છેદું. ત્યારે વ્યંતરના દાખલ થવાથી તે મત્સ્યે આહ્વાણને કહ્યું કે તું મને છેદ. ખીજા પણ મને ખાય છે. તારાથી (તેમ થતાં) ભવ્ય ઉપકાર થશે. આહ્વાણે કહ્યું કે મારામાં દયા છે (તેથી) હું નહિ છેદું. મત્સ્યે કહ્યું કે તો તું સાંભળ. આ પાપી લોક મને મરતાને મારે છે. હું તો મરીને આ તટ ઉપર પુરંદર નામે રાજ્ય થનાર છું. હું રાજકુળમાં અવતરીશ. તું મારો ઉપાધ્યાય થનાર છે. હું પૂર્વ વેરથી આ લોકને નવી નવી રીતે કદર્યના કરીશ. (તે વારે) તારે કોષ્ટકને પણ માટે (મને) વિનતિ ન કરવી. તને સન્જનને તો હું ગુરુની શુદ્ધિથી પૂજશ. એમ બોલતો તે મત્સ્ય મરી ઉપર કહ્યા મુજબ પુરંદર નામે રાજ્ય થયો. (પેલો) આહ્વાણ તે ગુરુ થયો. અતિશય અપરાધ કરેલા એવા પેલા લોકને એ રાજ્યએ દુઃખ દીધું. આહ્વાણ તે તેનું કહેલું સંભારતો હોષ્ટક કંઈ બોલ્યો નહિ. તેથી હે ગામના નાયકો ! હું પણ તેવા પ્રકારનો કોષ્ટક અવતરેલો છું. હું લોકને ક્રોડાથી પીડા કરું છું; તેથી તમારે (કંઈ) ન બોલવું. (તેમ છતાં) જે બોલશે તો હું (તમારી) જીભ કાપી નાંખીશ. એ સાંભળીને લોક મૂગા રહ્યા. દેશને હાનિ પહોંચી.

એ પ્રમાણેના રાજ્યમાં પણ આભડ તેવો જ સંપત્તિશાળી હતો. આભડની આંપલા નામની પુત્રી કે જે બાલવિધવા, વાગ્મિની, યોગ્યની બાણકાર અને બધાં શાસ્ત્રોમાં નિષ્ણાત હતી તે ધરનાં કાર્યો કરતી અને કરાવતી. એક દિવસ લોભથી કંઈક ચોરી કરેલા એવા ભંડારીને ક્રોધે ભરાયેલા આભડે કાઠી મૂક્યો. ગુસ્સામાં તે લીમ રાજ પાસે ગયો અને બોલ્યો કે હે નૃપ ! આભડની સંપત્તિ અનંત છે. આમ આમ તમે તે લઇ લો. રાજ્ય એ કહ્યું કે એણે કોષ્ટક અન્યાય કર્યો છે ? ભંડારીએ

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- કહ્યું કે ના. તો પારકું ધન કેવી રીતે નકામું લઇ લેવાય (એમ રાજાએ કહ્યું). ભંડારીએ કહ્યું કે કોષ્ટક છળ કરો. રાજાએ કહ્યું કે હું તેમ કરીશ. એમ વિચારી ભંડારીને પોતાના મહેલમાં રાખી બકરોના માંસને થાળામાં રાખી દાસીને માથે તે મૂકી તેને (આભડને ઘેર) મોકલી.
- ૫ મધ્યાહને તે દાસી આભડના ઘરના દરવાજે આવી (પહોંચી). તે વેળા આભડ ધ્યાન વડે જિનની પૂજા કરતો હતો. ચાંપલાએ પોતે આરણું ઉઘાડ્યું. દાસી અંદર આવી. તેણે થાળો બતાવ્યો. ચાંપલાએ માંસ જોઈને તે જ વેળા ભંડારીની આ વિક્રિયા છે એવો તર્ક બાંધ્યો. અંદર લાવીને તેણે તેને માનભેર પૂછ્યું કે આ શું છે? દાસીએ કહ્યું કે
- ૧૦ ઉત્સવને વિષે રાજાએ તમારું ગારવ (કરવા) માટે આ મોકલ્યું છે. ચાંપલાએ એ માંસ ખીજ થાળામાં લઈ લીધું. તેણે રાજાને સવા લાખની કીંમતનો હાર અને દાસીને કંઠાભરણુ આપ્યાં. તેણે થાળાને મોતી વડે વધાવ્યો. દાસી રાજા થઈ રાજા પાસે ગઈ. ભોજન બાદ પુત્રીએ આભડને કહ્યું કે હે પિતા! કાઠી મૂકલા ભંડારીથી પ્રેરાયેલા
- ૧૫ રાજાનું આ કામ છે. (એથી) મેં દાસીનો તિરસ્કાર કર્યો નહિ. લક્ષ્મી જશે, પરંતુ (કોષ્ટ) ઉપાય કરો. પોતાની બધી દોલતની ટીપ કરી તમે રાજાને દેખાડો અને કહો કે હે નાથ! જો તમારી મરજી હોય તો (એ દોલત) લઈ લો. તેણે તે પ્રમાણે જ કર્યું. રાજાને વિસ્મય, લજ્જા અને હર્ષ થયાં. ભંડારીને તટે (ગળે) ઝાલી રાજાએ કહ્યું કે હે મૂઠ!
- ૨૦ વિધિ જોને ધન આપે છે તેને તેના રક્ષણના ઉપાયની શુદ્ધિ પણ આપે છે. તેથી એના ઉપર ફેગટ મત્સર ન કર. તેણે તેને ફરીથી આભડને પગે લગાડ્યો. રાજાએ તેનું એક તણુખલું પણ નહિ જ લીધું. એ પ્રમાણે ધનવાન, અખંડ ભાગ્યશાળી, દીર્ઘાયુ અને નીરાગી આભડે મરણપ્રસંગે પુત્ર ઉપર ઉપકાર (કરવા) માટે પોતાના મહેલના ચાર
- ૨૫ ખૂણામાં ચાર નિધિ દાટ્યા. તે પોતે સમાધિપૂર્વક મરણ પામ્યો. ચાંપલા પણ (મરીને) સ્વર્ગે ગઈ. બહારનું ધન જતું રહેતાં પુત્રાએ તે નિધિઓની સંભાળ લીધી, પરંતુ તે મળ્યા નહિ. તેમણે અંજન આપ્યું. અંજનીએ કહ્યું કે કોષ્ટક કાળા દેહવાળા અને હાથમાં મુદ્દગરવાળા ધનને નીચે નીચે લઈ જાય છે. તમે શા માટે નાહક કલેશ કરો છો? નિરાશ થયેલા
- ૩૦ તેઓ સામાન્ય વણિક બની ગયા. તેથી પુરુષોના પુણ્યનો ઉદય જ ધનની વૃદ્ધિનું કારણ છે, નહિ કે કુલ.

इति आभडप्रबन्धः ॥ २३ ॥

શ્રીવસ્તુપાલનો પ્રબન્ધ

શ્રીવસ્તુપાલ અને તેજ:પાલ (નામે) જે એ પ્રસિદ્ધ ભાષ્યો મંત્રીશ્વર હતા તેમની કીર્તિકથા અમે કહીએ છીએ. પૂર્વે 'ગૂર્જર' ભૂમિના શૃંગારરૂપ 'મંડલી' નામની મહાનગરીમાં શ્રીવસ્તુપાલ, તેજ:પાલ વગેરે વસતા હતા. એક વેળા શ્રીથી યુક્ત 'પત્તન'ના રહેવાસી અને 'પ્રાગ્વાટ' વંશના ઠક્કુર શ્રીચંડપના પુત્ર ઠક્કુર શ્રીચંડપ્રસાદના પુત્ર પ્રધાન શ્રીસોમ કુલના શૃંગારરૂપ ઠક્કુર શ્રીઆસરાજના પુત્રો અને કુમાર-દેવીની કુક્ષિરૂપ સરોવરને વિષે રાજહંસ (સમાન) શ્રીવસ્તુપાલ અને તેજ:પાલ શ્રી'શત્રુ'જય', 'ગિરનાર' વગેરે તીર્થની યાત્રાએ નીકળ્યા. 'હડાલક' ગામે જઈને પોતાની સંપત્તિ તેમણે વિચારી જોઈ તો અધી મળીને તે ત્રણ લાખની થઈ. ત્યાર બાદ 'સુરાટ્ર'થી પોતાની સુસ્થતા વિચારી એક લાખ ભૂમિમાં (દાટી) મૂકવાને મધ્યરાત્રિએ તે બંનેએ મહાશ્વત્થ નામે ખોદ્યું. તેઓ ખોદતા હતા તેવામાં કોષકનેા પ્રાચીન અને સોનાથી ભરેલો તાંબાનો કળશ નીકળ્યો—તેમને હાથ લાગ્યો. તે લઈને શ્રીવસ્તુપાલે તેજ:પાલની પત્ની અનુપમા દેવીને માન્યતાથી પૂછ્યું કે આ ક્યાં મૂકવો ? તેણે કહ્યું કે પર્વતના શિખર ઉપર જ જાએ મૂકો જેથી પ્રસ્તુત નિધિની જેમ અન્યરૂપ ન બને. તે સાંભળીને શ્રીવસ્તુપાલે તે દ્રવ્ય શ્રી'શત્રુ'જય', 'ઉજ્જયંત' વગેરે (તીર્થસ્થળો)માં વાપર્યું. યાત્રા કરી પાછો ફરી તે 'ધોળકા' શહેરમાં આવ્યો.

એવામાં 'કન્યકુબ્જ'ના માલિકની પુત્રી નામે મહુણદેવી પ્રસન્ન થયેલા પિતા પાસેથી કન્યલિકાને સ્થાને મેળવેલી 'ગૂર્જર' ભૂમિને ધણો વખત ભોગવી સમય જતાં મરીને તે જ 'ગૂર્જર' દેશની અધિષ્ઠાત્રી મોટી સમૃદ્ધિવાળી વ્યંતરી થઈ. 'ધોળકા'માં પથારીમાં આરામ લેતા રાણા શ્રીવીરંધવલ આગળ પ્રત્યક્ષ થઈ તે ખોલી કે હે રાણા ! આ 'ગૂર્જર' ભૂમિ વનરાજ પ્રમુખ સાત 'ચાવડા' વંશના નરેશ્વરોએ ૧૯૬ વર્ષ સુધી ભોગવી. ત્યાર પછી મૂડરાજ, ચામુંડરાજ, વલ્લભરાજ, દુર્લભરાજ, લીમ, કર્ણુ, જયસિંહદેવ, કુમારપાલદેવ, અજયપાલદેવ, લઘુ લીમ અને અર્જુરાજ એ ચૌલુક્યોએ તેને સનાથ કરી—એ સોલંકી-

- ઓએ ભોગવી. હાલ તમે પિતા પુત્ર લવણપ્રસાદ અને વીરધવલ (ભોક્તા) છો. આ 'ગૂર્જર' ભૂમિ કાળે કરીને સ્વામીના અલાવે અન્યાયમાં તત્પર એવા પાપીઓ દ્વારા મલેચ્છો વડે ગાયત્રી જેમ 'માત્સ્ય' ન્યાય મુજબ પીડામાં પડેલી છે. જે તમે વસ્તુપાલ અને તેજ:પાલને પ્રધાન
- ૫ બનાવો તો રાજ્યનો પ્રતાપ અને ધર્મની વૃદ્ધિ થાય. હું મહુણુદેવી તમારા બધે પસરેલા પુણ્યથી આકર્ષાઈ બોલી રહી છું. એમ બોલતી જ તે વીજળીની પેઠે એકદમ અદૃશ્ય થઈ ગઈ. રાણા શ્રીવીરધવલ પદ્માસને રહી પથારીમાં બેઠો બેઠો ચિંતવવા લાગ્યો કે અહો સાક્ષાત્ દેવીનો ઉપદેશ ! દેવીએ જે કહ્યું (તે પ્રમાણે) તે બેને પ્રધાન બનાવવા જ, કેમકે
- ૧૦ ગર્વવાળા હાથવાળા રામ્મઓ લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરે છે પણ નીતિ દ્વારા તેની ઉન્નતિ તો પ્રધાન જન કરે છે. સમુદ્રો રત્નની શ્રેણિને જન્મ આપે છે, પરંતુ તેનો સંસ્કાર તો આ જગતમાં મણિકારનો સમુદાય કરે છે. એ પ્રમાણે વિચારી તે સવારે ઊઠ્યો. મહુણુદેવીએ પૂર્વે કહેવાઈ ગયેલો જ ઉપદેશ લવણપ્રસાદને પણ આપ્યો. સવારનું કાર્ય કરી પિતા અને
- ૧૫ પુત્ર ભોગા મળ્યા. તે બંનેએ પરસ્પર રાત્રિનો વૃત્તાન્ત કહ્યો. બંનેને સંતોષ થયો. તે વારે જ તેમનો કુલચુરુ ૧નરભારતી સોમૈશ્વરદેવ સ્વસ્ત્ય-યન માટે આવ્યો. તેમણે તેને તે વૃત્તાન્ત કહ્યો. તેણે પણ કહ્યું કે હે દેવ ! તમારા પ્રાચીન પુણ્યથી પ્રેરાઈને દેવી પણ સાક્ષાત્ (દર્શન દે) છે, તેથી તેના કહ્યા પ્રમાણે કરો. પ્રધાનરૂપ બળ વિના રાજ્ય-પરિકર્મ
- ૨૦ કંઈ નથી. દેવીએ તમારી આગળ જે પ્રધાનોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તે તે તો અહીં આવેલા છે. મને તેઓ મળ્યા હતા. તેઓ રાજની સેવા (કરવા)ના અભિલાષી છે, ૭૨ કળાના જાણકાર છે, ન્યાયનિષ્ઠ છે અને જ્ઞેન ધર્મના જ્ઞાતા છે. જે હુકમ હોય તો લાવું. રાણાની આજ્ઞાથી એ પુરોહિત ખરેખર તેમને તરત જ લઈ આવ્યો. નમસ્કાર કરાવી આસ-
- ૨૫ નાદિ પ્રતિપત્તિથી તેણે તેમનું સન્માન કર્યું. શ્રીલવણુપ્રસાદની આજ્ઞાથી વીરધવલે જાતે તેમને કહ્યું કે તમારી આકૃતિ ગુણોની સમૃદ્ધિ કહી રહી છે, તમારી નમ્રતા કુળની વિશુદ્ધતાનું સૂચન કરે છે, તમારો વાણીનો ક્રમ શાસ્ત્રના સંક્રમને સૂચવે છે અને તમારો સંયમ ઉમરના પ્રમાણમાં અધિક છે. આપના જેવા પુરુષોથી પિતૃ-કુળ પ્રશંસા પામે છે, મનોરથરૂપ વૃક્ષ રૂળે છે અને લક્ષ્મી કીર્તિ સાથે વધે છે. (વળી) લક્ષ્મીની
- ૩૦ (પણ) ઉન્નતિ થાય છે. યૌવન હોવા છતાં મદનજન્ય વિકાર નથી, ધન

છતાં વિનયનું ઉલ્લંઘન નથી, અને દુર્જન ઉપર પણ જરાએ કપટતા નથી. આવી તમારી આકૃતિ કોણે ઘડી છે? અન્યના દ્રોહીએ પૃથ્વીને મોટો ભાર અને પિતા પુત્ર ઉપર મૂક્યો છે. તેથી તમને અનેને એક સાથે મંત્રીશ્વર બનાવવા હું ઇચ્છું છું. ગમે તે ધર્મકર્મથી આ પૃથ્વી ઉપર સંપત્તિઓ શું સુલભ નથી? જે સુકૃતોથી ઉત્તમ પુરુષરતન મળે તે સુકૃતો દુર્લભ છે. ત્યાર પછી વસ્તુપાલે કહ્યું કે હે દેવ! જે પુણ્યશાળીમાં અને ગુણીઓમાં અગ્રણી હોય અને જેને પ્રસન્ન વદન કમળવાળા સ્વામી (સદા) આ પ્રમાણે મધુરું કહે તે (ખરેખર) સેવક-જન છે. ૧ પાર્થિવ કરતાં આ પૃથ્વી ઉપર ખીજું કોઈ મોટું તીર્થ નથી, કેમકે તેના વદનકમલના દર્શનથી આપત્તિરૂપ પાપ સત્વર નાશ પામે છે ૧૦ અને સન્નતોએ ઇચ્છેલી સંપત્તિ મળે છે. પ્રસાદથી યુક્ત મુખવાળા રાજાની દષ્ટિ ન્યાં ન્યાં વિલસે છે ત્યાં ત્યાં શુચિતા, કુલીનતા, ચતુરાઈ અને સૌભાગ્ય જાય છે, પરંતુ (આગ્રા હોય) તે હું જે વિગ્નિ કરું છું તે (આપ) સ્વામી અવધારશે; કેમકે સન્નતોની ન્યાય વડે વિશેષ નિષ્કુર વાણી સાંભળવાનો પણ તમારો અધિકાર છે. હે દેવ! તે શુભ ત્રણ યુગો (વીતી) ગયા છે. હાલ કલિયુગ (પ્રવર્તે) છે કે જેને વિષે સેવકોમાં ભક્તિ અને રાજાઓમાં કૃતજ્ઞતા દેખાતી નથી. રાજાઓની દષ્ટિ અંધકારથી નાશ પામી છે; (તેથી) તેઓ લોભથી આંધળા બનેલાને આગળ કરે છે. તેઓ તેમને એવે માર્ગે દોરે છે કે તેઓ વ્યાકુળ બની શીઘ્ર ભમ્યા કરે છે. તદ્દન લોભ વિનાનો હોઈ કોઈ પ્રતિદિન પ્રભુની સેવા કરતો નથી. તેમ ૨૦ છતાં બુદ્ધિશાળીઓએ તેમ કરવું જેથી (અહીં) સંસારમાં નિન્દા ન થાય અને પરલોકમાં (સ્વર્ગમાં) પીડા ન થાય. ન્યાયને આગળ કરી, દુષ્ટ જનનો અનાદર કરી, સ્વાભાવિક દુસ્મનોનો પરાજય કરી અને શ્રી-પતિના ચરિત્રનો આદર કરી જે તમે પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરવા ઇચ્છતા હો તો (આપ) દેવનો આદેશ સ્પષ્ટપણે માથે ચઠાવું છું; નહિ તો આપનું કલ્યાણ હોજો. વળી હાલ અમે 'મંડલી' નગરથી સેવા (કરવા)ની ઇચ્છાવાળા તમારી સમીપ કુટુંબ સાથે આવ્યા છીએ. અમારે ઘેર ત્રણ લાખ દ્રવ્ય છે. (અમે નોકરીમાં રહીએ ત્યાર બાદ) જ્યારે દેવને રેપિશુનના વચન ઉપર વિશ્વાસ આવે ત્યારે એટલા ધન સહિત દિવ્ય કરાવી અમને મુક્ત કરવા. અહીં કાહલિકને મર્યાદારૂપે રાખી દેવને પરિગ્રહની ધીરજ ૩૦

- હો એમ કહી અને રાણાએ ધીરજ આપી અપાવી પ્રધાનની મુદ્રા તેજ:પાલના હાથમાં મૂકી અને 'સ્તંભ'તીર્થ' અને 'ધોળકા'નું અધિપતિ-પણું વસ્તુપાલને આપ્યું. આ પ્રમાણે ૨શ્રીકરણમુદ્રા પ્રાપ્ત થઇ. દેવતાના સાન્નિધ્યથી તેમજ સ્વાભાવિક બુદ્ધિરૂપ બળના ઉદયથી તેમની અનેરી
- ૫ સ્કૂર્તિ પ્રકાશી ઊઠી. પોતાને ઘેર આવી વસ્તુપાલે શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા કરી. ત્યાર પછી તેણે એક ક્ષણ સુધી તત્ત્વનો વિચાર કર્યો. પુરુષને જાયા અભિમાને સ્થાપીને લક્ષ્મી સત્વર નાશ પામે છે, (પરંતુ) દૈન્ય વડે આશ્રિત અનેલો તે તેનાથી નીચે ઉતરે છે. આંધળા હોય તેઓ જ ધનાંધ થાય એ (વાત) સાચી છે; કેમકે અન્યના હાથનો આશ્રય લઇ અન્યે
- ૧૦ કહેલા માર્ગે તેઓ જાય છે. (જેમ) હાથમાં દીવાવાળો, દીવો એલવાઇ જતાં અંધકારથી વધારે હેરાન થાય છે તેમ ધન જતું રહેતાં ધનિક પૂખ દુ:ખથી પીડાય છે. છત્રની છાયાના મિષ વડે વિધાતાએ ચક્ર ઉપર ચઢાવેલા આ વૃષ્ઠિશિરો ભમતા હોવા છતાં પોતાની જાતને સ્થિર માને છે. કસાઇ જેમ પથુને દોરે છે તેમ કાળ વડે દોરાયેલો માણસ સમીપ રહેલા વિષયરૂપ
- ૧૫ શાડુવલમાં માયું નાંખે છે તે ધિક્કાર છે. શરીર મજૂર છે તેટલા પૂરતું જ એનું લાલન કરવું; ભરણુ જોટલાને એ યોગ્ય છે; કેમકે વધારે પુષ્ટ બનાવતાં એ વિકારને પામે છે—અગડી જાય છે. દુષ્ટ મિત્રોની પેઠે અકાર્યમાં યોજનારી ઇન્દ્રિયો મોટી આપત્તિ આવતાં સત્વર નાશી જાય છે. (તેમ છતાં) એને વિષે મૂર્ખ અંધુભાવ રાખે છે.
- ૨૦ વિષયરૂપ માંસને ત્યજી દહીં દહીં લઇને જેઓ ઊભા છે તેમનાથી બીને આ સંસારરૂપ કૂતરો નાસી જાય છે. અવિવેકી પ્રાણીઓના હૃદયમાં સળ-ગતો દુ:ખરૂપ, મદનરૂપ કે ક્રોધરૂપ અગ્નિ અરેરે શાંત થતો નથી. ગુસ્સે થયેલો વિધાતા જ્યારે વીધે છે ત્યારે ધર્મ (જ) દેહીઓનું અખતર બને છે; તેથી ફક્ત તે જ અમારી ગતિ હો—શરણુ હો. એ
- ૨૫ પ્રમાણે વિચારીને વસ્ત્રો બદલી શ્રીવસ્તુપાલે પરિવાર સાથે ભોજન કર્યું. પાન ખાઇને તે રાજકુલમાં ગયો. એ પ્રમાણે સાત દિવસ થયા એટલે સૌથી પ્રથમ તેણે તે રાજ્યના એક જૂના અધિકારીને ૨૧ લાખ મોટા દ્રમ્મનો દંડ કર્યો; (કેમકે) તે પહેલાં અવિનયી હતો. ત્યાર બાદ તેણે તેને વિનયવાળો બનાવ્યો. તે દ્રવ્ય વડે તેજ:પાલે હાથી અને પાયઠ્ઠણરૂપ કેટલુંક ઉત્તમ સૈન્ય રાખ્યું. પછી (એ) સૈન્યના બળ વડે
- ૩૦

‘ધોળકા’ની આસપાસના ૫૦૦ ગામના ધણીને હક્કાથી (૧) જ સં-
 ગ્રહેલા ધન જેટલો દંડ કર્યો. જૂના વ્યાપારીઓ નીચોવાયા. એ પ્રમાણે
 પુષ્કળ ધન મેળવાયું. ત્યાર બાદ પરાક્રમી લશ્કરના સંગ્રહથી પટુ તેજ-
 વાળા વીરધવલને સાથે જ લખને મંત્રી દેશમાં બધે ફર્યો. તેણે
 બધાને દંડ્યા. તેથી વીરધવલની સંપત્તિ અદ્ભુત બની. (આથી) તેજ:- ૫
 પાસે કહ્યું કે ‘ સુરાષ્ટ્ર ’ રાષ્ટ્રમાં અતિશય ધનવાળા પેલા ઠાકોરોને
 દંડીએ. ત્યાર બાદ તે ચાલ્યો, કેમકે જ્યાં પુરુષને સ્વાદ મળ્યો હોય
 તેને વિષે તેઓ આસક્તિ છોડી શકતા નથી. સૌથી પ્રથમ ‘વર્ધમાન’-
 પુરના ‘ગોહિલ’ વાટચાદિના રાજાઓને દંડતાં રાજા અને પ્રધાન ‘વામ-
 નસ્થલી’ આવ્યા. તટ ઉપર મુકામ કરી વીરધવલ (ત્યાં) રહ્યો. તે ૧૦
 વારે ‘વામનસ્થલી’માં જેઓ રાજના સહોદર હતા અને રાણા શ્રીવીરધ-
 વલના સાળાઓ (યતા) હતા તેઓ નામે સાંગણુ અને ચામુંડરાજ
 ઉદ્દામ બળવાળા હતા. એથી સુજનતાની મર્યાદા પાળતા તેણે તેની
 બેન અને પોતાની પત્ની નામે જયતલ દેવીને ઘણા સેવકો સહિત
 મધ્યે મોકલી. તેણે જખને (પોતાના) ભાઇઓને કહ્યું કે હે બંધુઓ ! ૧૫
 તમારા બનેવી નહિ દંડાયેલાને દંડતા અને નહિ ભંગાયેલાને ભાંગતા
 તેમજ ગામે ગામ અને શહેરે શહેર દંડતા તમને દંડવા માટે અહીં
 આવ્યા છે. (વાસ્તે) ઉત્તમ દ્રવ્ય, ઘોડા વગેરે આપો. એ પ્રમાણેનું બેનનું
 વચન સાંભળીને ગર્વથી ઉદ્ધત તે બે બોલ્યા કે મારા ભાઇઓ યુદ્ધ
 ચઢતાં હું વિધવા ન થાઉં એમ માની હું બેન ! તું સંધિ માટે આવી ૨૦
 છે, (પરંતુ) એવી ફિકર ન રાખ. આ તારા પતિને હણીને પણુ અમે
 ખીજું સાઈં ધર તને કરાવીશું. વળી આ રિવાજનો નિષેધ નથી, કેમકે
 રાજપુત્રોનાં કુળોમાં એ જોવાય છે.

ત્યાર બાદ જયતલ દેવીએ કહ્યું કે હે ભાઇઓ ! પતિના વધથી
 ખીને હું તમારી પાસે આવી નથી, કિન્તુ પિતાના ઘર વિનાની થઈ જાઉં ૨૫
 એ ખીકથી આવી છું; કેમકે તમારામાં એવો કોઈ નથી કે જે જગત્ના
 અદ્વિતીય વીરરૂપ, ઊપરવટ નામના ઘોડા ઉપર આરૂઠ થયેલા, આણો
 ફેંકતા, ભાલો ફેરવતા અને ખડ્ગને ખેલાવતાને જોવા સમર્થ છે. તે
 શત્રુઓનો સાક્ષાત્ કાળ છે. પારકી શક્તિ નહિ જોયેલા એવા બધા
 બળવાન છે. એમ બોલતી જ ત્યાંથી નીકળી તે સતી પતિની સમીપ ૩૦
 આવી અને તેણે તે વાર્તા ઊંચે સ્વરે કહી. તે સાંભળીને ક્રોધથી ભયંકર
 નેત્રવાળા અનેલા અને ભવાના ભાંગથી બીષણુ અનેલા લલાટ વડે

- લીમનું અનુકરણ કરતા વીરધવલે યુદ્ધ માંડ્યું. પેલા બે ત્રીસે પણ સેના સહિત આવ્યા. યુદ્ધ મચ્યું. અને પક્ષના હજારો યોદ્ધાઓ પડ્યા. ધૂળથી આકાશ છવાઇ ગયું. પોતાનો અને પારકો વિભાગ નાશ પામ્યો. વીરધવલ મરાયો એમ અને સેનાઓમાં કહેવામાં આવ્યું. (પરંતુ) અડધી
- ૫ ક્ષણમાં (જ) દિવ્ય ઘોડે ચઢી ઉત્તમ સુભરો સહિત વીરધવલ સાંગણ અને ચામુંડરાજના મુકામે જઈ પહોંચ્યો અને બોલ્યો કે હું સોરઠી-આઓ ! જે બળ હોય તે તમે હાથમાં શસ્ત્ર લો. એ પ્રમાણે કહીને તેણે એવું પરાક્રમ કર્યું કે જે જોઈને સ્વર્ગમાં દેવાએ માયું ધૂણાવ્યું. સાંગણ અને ચામુંડરાજ હણાયા. તરવારના મુખથી રણભૂમિની
- ૧૦ શુદ્ધિ કરી પાળવા યોગ્ય એવા પોતાના તેમજ પારકા (જનો)નું તેણે રક્ષણ કર્યું. વીરધવલ 'વામનસ્થલી'માં પેઠો. સાળાઓના સંકડો પૂર્વજોએ એકઠું કરેલું, તેમનું કરોડ જેટલું સોનું, ૧૪૦૦ દિવ્ય ઘોડાઓ અને ૫૦૦૦ તેજસ્વી ઘોડાઓ તેમજ મોતી વગેરે ખીલું પણ તેણે લીધું. જીત થઈ, જીત થઈ એવી ઉદ્દેશીપણા ઉછળી. તે ત્યાં એક મહિનો રહ્યો. પછી વાળમા,
- ૧૫ નગજેન્દ્ર, ચૂડાસમ, વાલાક વગેરે રાજાઓની પાસેથી તેણે ધન ગ્રહણ કર્યું. તે પ્રત્યેક દ્રીપ, ખેટ અને પત્તનમાં ફર્યો. તેને પુષ્કળ પૈસા મળ્યાં. એ પ્રમાણે 'સૌરાષ્ટ્ર' જીતીને રાણા પ્રધાન સાથે 'ધાળકા'માં દાખલ થયા. ઉપરાઉપરી ઉત્સવો પ્રવર્ત્યાં. તે પ્રસંગે એક ચારણ દોષકતાં બે ચરણો બોલ્યાં: " જીતકં છલિં જણેહિં સાંભલિ સમહરિ વાજિયષ્ઠ ". તે એટલું
- ૨૦ જ ફરી ફરીને બોલ્યો, પરંતુ ઉત્તરાર્ધ ન બોલ્યો. (પછી) તે ચારણ પોતાને ઠેકાણે ગયો. (ત્યાર બાદ) ત્યાંના પ્રત્યેક રાજવંશીએ છ જનો- (નાં નામ)માં પોતાનું નામ દાખલ કરાવવા તેને લાંચ આપી. તેણે પણ તે લીધી. એમ ખૂબ વાર લીધા પછી એક દહાડો સવારે સભા બહુ જનોથી ભરપૂર બનતાં રાજા આગળ તે ઉત્તરાર્ધ પણ બોલ્યો:
- ૨૫ " બિહું ભુજિ વીર તણેહિં ચહું પગિ ડોપરવઝ તણે ". એ સાંભળી બધા ક્ષત્રિયોને ચમત્કાર લાગ્યો કે અહો, પ્રપ્રંચ વડે એણે આપણને છેતરીને છેવટે તત્ત્વ જ કહ્યું. સ્વામીના પ્રત્યેના ભક્તપણાને લીધે તેમણે તેને ફરીથી વિશેષ આપ્યું. તે વેળા 'ભદ્રેશ્વર'ને તીરે લીમસિંહ નામનો પ્રતીહાર રહેતો હતો. તે બળવાળો હોઈ કાઠની આઠા માનતો ન હતો. વળી તે પૈસાદાર હતો. વીરધવલ રાજાએ તેને આઠા કરી કે તું સેવક થા. તેણે સામું કહ્યાવ્યું કે તું સેવક થા. જે દેવાય તે
- ૩૦

મને એ ન્યાય છે. વીરધવલે તેની સાથે યુદ્ધ (કરવા) માટે 'ગૂર્જર' ભૂમિના રાજપુત્રોને તેમજ મોટા લશ્કરને એકત્રિત કર્યા. લીમસિંહ પણ સૈન્ય વડે પરાક્રમી હતો. બંને પક્ષમાં જોર હતું.

એ સમયમાં 'જવાલિ'પુરમાં 'ચાહમાન' કુળને વિષે તિલક (સમાન) અને શ્રીઅધરાજની શાખાનો, કેતુના પુત્ર સમરસિંહનો પુત્ર શ્રીઉદયસિંહ નામે રાજા રાજ્ય ભોગવતો હતો. તેને ત્રણ પિત્રાઈઓ હતા જેઓ સગા ભાઈ થતા હતા, અને જેમનાં સામંતપાલ, અનંતપાલ અને ત્રિલોકસિંહ એવાં નામ હતાં. દાતાર અને શરા હોષ ૧ તેણે આપેલા ત્રાસથી અતૃપ્ત હોષ 'ઘોળકે' આવી તેમણે દ્વારપાળ દ્વારા શ્રીવીરધવલને કહાવ્યું કે હે દેવ ! અમે ત્રણ અમુક વંશના ક્ષત્રિય અને સેવાના અર્થી મનુષ્યો હોષ આવ્યા છીએ. જે હુકમ હોય તો અમે આવીએ. રાણાએ તેમને ખોલાવ્યા. તેઓ તેજ, આકૃતિ, અમ વગેરેથી સુંદર હતા. તેઓ તેને ગમ્યા, પરંતુ તેણે પૂછ્યું કે અમારો કેવો ત્રાસ તમને કલ્પે (તેમ) છે ? તેમણે કહ્યું કે હે દેવ ! પુરુષદીક 'લૂણસાપુરી' ના લાખ લાખનો ત્રાસ. રાણાએ કહ્યું કે એટલા દ્રવ્યથી (તો) સેંકડો સુભટો રાખી શકાય. તમે એથી શું અધિક કરશો ? એ હું આપીશ નહિ. એમ કહી ખીંટું અપાવી તેણે તેમને વિદાય કર્યાં. તે વારે વસ્તુપાલ અને તેજ-પાલ પ્રધાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે હે દેવ ! એમને જવા ન દેશો; પુરુષના સંગ્રહ કરતાં ધનને વધારે ન ગણવું જોઈએ. હાથીમાં, ઘોડામાં, લોખંડમાં, લાકડામાં, પથરમાં, વસ્ત્રમાં, નારીમાં, પુરુષમાં અને જળમાં ઘણું ઘણું અંતર છે. એ પ્રમાણે વિનવ્યા છતાં રાણાએ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. રાજા અપાતાં જ તેઓ પ્રતિપક્ષ પાસે ગયા. શ્રીલીમસિંહના પ્રતિહારે તેમને (લીમસિંહનો) મેળાપ કરાવ્યો. વીરધવલે કરેલો કંજુસાધનો વ્યવહાર તેમણે કહ્યો. (એ સાંભળી) લીમસિંહ પ્રસન્ન થયો. તેમને ઇષ્ટ વૃત્તિ કરતાં બમણો ત્રાસ તેણે કરી આપ્યો. તેમણે કહ્યું કે હે દેવ ! અમારા અળ ઉપર આધાર રાખીને વીરધવલને સત્વર કહેવડાવો કે જે તું ક્ષત્રિય હોય તો યુદ્ધ માટે જલદી આવજો; નહિ તો અમારો સેવક થઈને જીવજો. લીમસિંહે ભાટને મોકલ્યો. વીરધવલ પાસે આવી તેણે તે કહ્યું. એ પ્રમાણે સાંભળીને વીરધવલ સેના સહિત ચાલ્યો. તેણે ભાટને આગળ મોકલ્યો. આપણું યુદ્ધ 'પંચગ્રામ' આગળ થશે,

- ત્યાં હું ક્ષેત્ર કરાવી રહ્યો છું, તું જલદી આવજો ઇત્યાદિ તેણે કહેવડાવ્યું. તે પછી તે ગામમાં સૈન્ય વડે સખળ બની આવ્યો. બંને સૈન્યનો સંઘટ્ટ થયો. સુભટો સિંહનાદ કરવા લાગ્યા. પાત્રોએ નાચવા માંડ્યું. ધન અપાવા માંડ્યાં. શસ્ત્રો પૂળવા લાગ્યાં. મહાવીરોના ટોડરોનો નાશ થવા લાગ્યો. ત્રણ દિવસ
- ૫ પછી યુદ્ધ મચ્યું. ચોદ્ધાઓ આતુર બની ગયા હતા. હાથોનું મોટા ઉત્સવરૂપ યુદ્ધ અહીં વધારે પાસે હતું. લડાઈને આગલે દિવસે વસ્તુપાલ અને તેજ:-પાલ પ્રધાનોએ સ્વામીને વિદ્યપિત કરી હતી કે હે દેવ ! તમે જે ત્રણ મારવ સુભટોને સંઘર્ષાં નહિ તેઓ પરસૈન્યમાં મળી ગયા છે. તેમના બળથી **લીમસિંહ** નિર્ભય બની ગાજે છે એ અવધારશો. આ (હકીકત)
- ૧૦ ચરોએ પછી અમને જણાવી છે. રાણાએ કહ્યું કે જે છે તે (લલે) હોય. શું ભય છે ? યુદ્ધમાં રાજાઓને જય કે મૃત્યુ હોય છે એટલે પરિભવ જેવું શું છે ? મોટા પ્રધાને કહ્યું કે હે નાથ ! દેવના હાથમાં ધનુષ્ય આવતાં લાભ કરતાં પણ વધારે શત્રુઓ હોય તો પણ શું ? કહ્યું પણ છે કે ન્યાં સુધી વનમાં સંચરવાના વ્યસનવાળો સિંહ ન આવે ત્યાં સુધી કાલ (કાલ ?)
- ૧૫ ક્રીડા કરો, કાન્તારૂપી મિત્ર સાથે હાથીઓ ક્રીડા કરો, તળાવમાં પાડાઓ પોતાની ઇચ્છા અનુસાર જોરથી ગર્જના કરો અને મેં છોડેલાં હરણો ફરી ફરીને ફૂદકા મારવાનો અભ્યાસ કરો. સિંહને જોતાં તો બધાં વનચરો કુંડો છે—સ્તબ્ધ થઈ જાય છે. વળી હે પ્રભુ ! આપણા લશ્કરમાં 'ડોડીયા' વંશનો જેહુલ, 'ચૌલુક્ય' લીમવર્મા અને 'ગુલકુલ્ય' ૨૦ ક્ષેત્રવર્મા છે. કલિ (યુગ)માં અગ્નિને જેવા દેવનું (તો) વર્ણન (જ) શું કરવું ? એ પ્રમાણે વાતો ચાલતી હતી તેવામાં દ્વારપાળે આવી રાણાને ખબર આપી કે હે દેવ ! એક પુરુષ આપને દ્વારે (આવ્યો) છે; તેના સંઘર્ષમાં શો હુકમ છે ? ભવાની સંચાથી રાણાએ તેને ખોલાવવા કહ્યું. એથી અંદર આવી તેણે કહ્યું કે હે દેવ ! તમે ત્યજેલા અને
- ૨૫ **લીમસિંહ** આશ્રય આપેલા સામંતપાલે, અનંતપાલે અને ત્રિલોક-સિંહે કહાવ્યું છે કે હે દેવ ! તે ત્રણ લાખ સુભટો જે રાખ્યા હોય તેનાથી તારી જાતને રૂડી રીતે સાચવજો. સવારે રણમાં (?) સૌથી પ્રથમ અમે તારી ઉપર જ (ચઢી) આવીશું. એ સાંભળીને રાજા થયેલા રાણાએ સત્કારપૂર્વક તેને મોકલ્યો—રજા આપી અને કહેવડાવ્યું કે આ
- ૩૦ અમે આવ્યા જ. સવારે તમારે પણ આવવું. બધાના હાથની ચાલાકી ત્યાં જ જણાશે. તે ત્યાં ગયો. સવારે બંને સૈન્ય મળ્યાં. રણપૂર વાગવા

લાગ્યાં. સુભટોનાં અંગમાં અખ્તર માતાં ન હતાં. પેલા ત્રણ
 ૧ મારવોએ વર્ષે મેળવવા લાયક પોતાનું ત્રણ લાખ જેટલું દ્રવ્ય લીમસિંહ
 પાસેથી સત્વર લખને અર્થોએને દાન દેવામાં આપી દીધું. તેઓ પોતે ઘોડે
 ચઢ્યા. પ્રહારો થવા માંડ્યા. શસ્ત્રોથી અંધકાર મચી રહ્યો. યમના દૂત જેવાં
 બાણો પડવા લાગ્યાં. એક પ્રહર જેટલો દિવસ ચઢ્યો હતો. વીરધવલ ૫
 સાવધાન (થઈ રહ્યો) હતો. તેના રક્ષક મંત્રી વગેરે પણ સાવધાન હતા.
 એવામાં તે ત્રણ 'મરુ'વીરો આવ્યા. તેમણે સ્વમુખે વીરધવલને કહ્યું:
 આ તું છે અને આ અમે છીએ; સાવધાન બનીને પોતાનું રક્ષણ
 કરજે. તારા સુભટો પણ તારૂં રક્ષણ કરે. વીરધવલે પણ કહ્યું કે અહીં
 બડાઈ શું મારો છો ? ક્રિયાથી જ બાહુબળનો પ્રકાશ કરો. એ પ્રમાણે ૧૦
 સામસામી બોલવું થઈ રહેતાં યુદ્ધ શરૂ થયું. આસપાસ માણસો (રક્ષણ
 માટેના) યતનમાં તત્પર બની રક્ષણ કરતા હતા, છતાં તેમણે વીરધવલના
 કપાળમાં ત્રણ ભાલા માર્યા. આ પ્રમાણે અમે તને મારી નાંખી શકીએ,
 પરંતુ તેવારે અમે તારૂં એક ખીડું ખાધું છે એટલે નિરુપાય છીએ
 એમ બોલતાં તેમણે શ્રીવીરધવલની પાસે રહેલાઓને શસ્ત્રો વડે મારી ૧૫
 નાંખ્યા. તે ત્રણ મારવો પણ સેંકડો ધા વડે જર્જરિત દેહવાળા બન્યા. તેમણે
 રાજ વીરધવલને ઊપરવટ અથ્થ ઉપરથી પાડ્યો. એ મારવોએ
 ઊપરવટને પોતાને ઉતારે (લઈ જઈ) છાની રીતે આંધ્યો. (યુદ્ધને લીધે
 ઉડતી) ધૂળ વડે જગત આંધળું બન્યું ત્યારે ભૂમિ ઉપર પડેલા રાજ
 શ્રીવીરધવલને ભટ્ટો ઉપાડીને લઈ ગયા. તેવામાં સાંજ પડી. બંને ૨૦
 સૈન્યો (યુદ્ધ)થી નિવૃત્ત થયાં. રાત્રે લીમસિંહના સર્વે સુભટો બોલતા
 હતા કે અમે વીરધવલને પાડ્યો છે, અમે વીરધવલને પાડ્યો છે.
 તે ઉપરથી મારવોએ કહ્યું કે તમે પાડ્યો તેનું અત્ર શું એંધાણ છે ?
 તેમણે કહ્યું કે શું (ત્યારે) તમે પાડ્યો છે ? મારવોએ કહ્યું કે અમે જ
 પાડ્યો છે. ઊપરવટ સાક્ષી પૂરશે. ઉતારેથી ઊપરવટને લાવીને તેમણે ૨૫
 બતાવ્યો. (એથી) લીમસિંહ પ્રસન્ન થયો અને બોલ્યો કે શુદ્ધ રાજ-
 પુત્રોને દીધેલું દ્રવ્ય સો ગણું ફળે છે. (તે વાતનું) આ જ પ્રમાણ છે.
 શત્રુના ઘોડાને હરી જવો એ ક્ષત્રિયોનું મોટું ભૂષણ છે. એમ વાતો
 કરતા સુભટોની રાત (પસાર થઈ) ગઈ. સવારે વીરધવલ ધા વડે
 જર્જરિત બનેલો હોવા છતાં હોંશિયાર બની અક્ષ બેલતો હતો. લીમ-

- સિંહુતી સેનાના ચરોએ જઈને તે (વાત) જાણી (અને પાછા આવી) ત્યાં કહ્યું કે વીરધવલ કુશળ હોષ ગાજી રહ્યો છે. એમ હોષ જેમ (યોગ્ય) જાણો તેમ કરો. ત્યાર બાદ સીમસિંહુને તેના મંત્રીઓએ વિગ્રમિ કરી કે હે દેવ ! આ તો મૂળ ધાલીને (પડેલા) દેશપતિ છે. એની સાથે
- ૫ વિરોધનું ક્ષણ સાઈં નહિ આવે. તેથી સંધિ (કરવી) ઉત્તમ છે. સીમસિંહે તેમનું વચન માન્યું, પરંતુ યુદ્ધનો આડંબર કર્યો. અને પરસ્પર જેવા મળ્યા તેવા ભાટોએ વચ્ચે પડી મેળ કરાવ્યો. ઊપરવટ ઘોડો રાણાને (પાછો) આપવામાં આવ્યો. સીમસિંહે ક્રૂત 'ભદ્રેશ્વર'ની ધૃતિ લેવી અને બિરુદો ન બોલાવવાં એવી વ્યવસ્થા થઈ. એ પ્રમાણે (પ્રબંધ)
- ૧૦ કરીને શ્રીવીરધવલ દાન દેતો 'ધોળકા' આવ્યો. ધીરે ધીરે ઉત્તમ પ્રાણ પ્રાપ્ત થતાં તેણે પેલા અપરાધી સીમસિંહુના મૂળથી ઉચ્છેદ કરી પૃથ્વીને એક વીરવાળી બનાવી. એ પ્રમાણે 'ધોળકા'માં કાર્ય કરતા એવા તેનાથી ક્ષોભ પામેલા પુષ્કળ પર રાષ્ટ્રના રાજ્યોએ તેને ધન આપ્યું. તે ધન વડે તેણે સૈન્ય જ એકઠું કર્યું. રાજવંશી રાજપુત્રોનાં ૧૪૦૦
- ૧૫ મોટાં કુળો ભેગાં કર્યાં. સમાન ભોજન, વસ્ત્ર, ભોગ અને વાહનવાળાં તેઓ શ્રીતેજ:પાલની સહચારિણીની છાયાની પેઠે સમાન જીવન અને મરણરૂપે-તેના જીવે જીવન અને મરણે મરણ કરીને રહ્યાં. તેમના બળથી, સૈન્યના મરાકમથી તેમજ પોતાના હાથના શૌર્યથી સર્વ જીતાયું.
- આ તરફ 'મહીતટ' નામના દેશમાં 'ગોધા' નામે નગર છે કે
- ૨૦ ન્યાં તે કાર્યોને વિષે યુદ્ધમાં મરેલા રાજપુત્રોનાં ૧૦૧ લિંગો પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયાં હતાં. ત્યાં ઘૂઘુલ નામે મંડલીક હતો. તે 'ગૂર્જર' ભૂમિમાં આવતા સાર્યોને ગ્રહણ કરતો-ભૂટતો. તે રાણા શ્રીવીરધવલની આજ્ઞા માનતો નહિ. વસ્તુપાલ અને તેજ:પાલ પ્રધાનોએ તેની તરફ ભાટને મોકલ્યો અને કહેવડાવ્યું કે અમારા પ્રભુનો હુકમ માન, નહિ
- ૨૫ તો સાંરાણુ, આમુંડરાજ વગેરેના ભેગો થા. તે સાંભળીને ગુસ્સે થયેલા તેણે તેજ ભાટ સાથે પોતાનો ભાટ મોકલ્યો. તેણે આવીને રાજા શ્રીવીરધવલને કાળજની દાબડી અને સાડી એ બે આપ્યાં અને કહ્યું કે મારા અંત:પુરમાં બધા રાજલોક (જ ભરેલા) છે એમ અમારા સ્વામીએ કહાવ્યું છે. રાણાએ તે ભાટનો સત્કાર કરી વિદાય કર્યો. તે પોતાને સ્થાને ગયો. રાણાએ પોતાના બધા સુભટોને કહ્યું કે ઘૂઘુલનો નિગ્રહ (કરવા) માટે કોણ બીડું ગ્રહણ કરે છે ? કાષ્ટએ તેનો આદર કર્યો નહિ. ત્યારે તેજ:પાલે તે લીધું. મોટા સૈન્યરૂપ પરિવાર સાથે તે
- ૩૦

ચાલ્યો. તે દેશની સમીપના ભાગમાં ગયો. કેટલીક ભૂમિમાં રહીને તેણે થોડુંક સૈન્ય આગળ મોકલ્યું. તે પોતે મોટા મેલાપકમાં છૂપી રહ્યો. થોડા સૈન્યે આગળ જઈ 'ગોધ્રા'ની ગાયોનાં ટોળાં વાળ્યાં અને ગોપાલોને બાણો માર્યાં. તેમણે 'ગોધ્રા'માં જઈને પોકાર કર્યો કે કોઈક ગાયો લઈ જાય છે; વાસ્તે ક્ષત્રિય ધર્મને આગળ કરી ધાવો રે ધાવો. આ પ્રમાણે શબ્દ સાંભળી ઘૂઘુલ ચિંતવવા લાગ્યો કે આ નવું (જાણાય) છે. અમારા પાદરમાં આવીને કોણુ ગાયો હરી જાય છે? વૃત્તિના ઉચ્છેદરૂપ કર્યને વિષે, બ્રાહ્મણના મરણને વિષે તેમજ સ્વામીને અંદીવાન બનતો હોય, ગાયો પકડાઈ હોય, (કોઈ) શરણે આવ્યો હોય, પત્નીને (કોઈ) લઈ જતું હોય અને દોસ્તદારની અપત્તિ દૂર કરવાની હોય ત્યારે દુઃખીનો બચાવ કરવા માટે તત્પર અને એકતાન એવા (મનુષ્યો) જો શસ્ત્ર ન ઝાલે તો તેમને જોઈને સૂર્ય પણ અન્ય સૂર્યને જોવાને શોધમાં નીકળે છે. એમ બોલતાં વેંત જ સેના સાથે થોડે ચઢી તે ગાયો હરી જનારાની પાછળ ગયો. ગાયોને હરનારા પણ ઘૂઘુલને દેખો દે અને બાણ ફેંકે, પરંતુ ઊભા રહીને યુદ્ધ ન કરે. એ પ્રમાણે ઘૂઘુલને ખેદ પમાડતા તેઓ, મંત્રીના મોટા સમુદાયમાં તે દાખલ થયો ત્યાં સુધી તેને લઈ આવ્યા. ત્યારે તેણે જાણ્યું કે આ મંત્રીનું કપટ છે. ભલે હો. હું ઘૂઘુલ છું. તેણે પોતાના સૈનિકોને યુદ્ધ (કરવા) માટે પ્રેર્યાં. તેણે પોતે વિશેષ અભિયોગ ધારણ કર્યો. ત્યાર બાદ તે મારવા લાગ્યો. મંત્રીની સેના પણ આવી. લાંબા વખત સુધી યુદ્ધના રસનો ભાર રહ્યો. ઘૂઘુલે ભાંગી નાંખેલી-વીખેરી નાંખેલી મન્ત્રીની સેના એક દિશાથી ખીજી દિશામાં નાસવા માંડી. તે વારે થોડા ઉપર સ્થિર ખેડેલા પ્રધાન તેજપાલે પાસે રહેલા સાત કુદીન શુદ્ધ રાજપુત્રોને કહ્યું કે શત્રુ તો બળવાન છે. આપણું સઘળું સૈન્ય તો ભાંગી ગયું છે. આપણે નાસીશું તો આપણી શી ગતિ થશે? (એમાં) શી કીર્તિ? કીર્તિ વિના જીવન પણ નથી જ. તેથી યોગ્ય કાર્ય કરીએ. તે સાતેએ પણ તેના વચનને માન્યું. પાછા ફરેલા (તે) આઠે (જાણ્યો) પર સૈન્યનો બાણો વડે નાશ કરવા લાગ્યો. તેટલામાં પોતાના સમુદાયને સંઘટિત થયેલો જોઈ ખીજી પણ હીંમત ધરી (પાછા) વળ્યા. તે વેળા તેજપાલે પોતાની એક ખાંધ ઉપર અંબિકા દેવીને અને ખીજી ખાંધ ઉપર કપર્દી યક્ષને જોયાં. એ ઉપરથી વિજયનો નિશ્ચય કરી ઘૂઘુલ હતો ત્યાં સુધી પ્રહાર કરતો કરતો તે ગયો. જઈને તેણે કહ્યું કે હે મંડલીક ! જેણે અમારા સ્વામીને કાળજીની દાખડી વગેરે મોકલ્યું તેના હાથનું બળ તો બતાવ. ઘૂઘુલે પણ સામું કહ્યું કે

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- તેના હાથનું આ બળ તું જો. એમ કહીને તે જોરથી લડ્યો. મંત્રી અને મંડલીક વચ્ચે દ્વંદ્વયુદ્ધ થયું. ત્યાર બાદ એકાએક દેવતાના અને હાથના બળથી મંત્રીએ તેને ઘોડા ઉપરથી પાડી નાંખ્યો. જીવતો બાંધીને તેણે તેને લાકડાના પાંજરામાં નાંખ્યો. (પછી) તે (તેને) પોતાની
- ૫ સેનામાં લઇ આવ્યો. પુષ્કળ પરિવારવાળા તેણે પોતાની મેજે 'ગોધ્રા'માં પ્રવેશ કર્યો. ૧૮ કરોડ સેનાનો ખમનો, ૪૦૦૦ ઘોડા, શુદ્ધ મોતીનો એક મૂડો, દિવ્ય અસ્ત્રો, દિવ્ય વસ્ત્રો ઇત્યાદિ બધું તેણે લઇ લીધું. ધૂધુલને સ્થાને તેણે પોતાના સેવકને સ્થાપ્યો. (ત્યાંથી પાછો) વળી મંત્રી 'ધોળકા' ગયો. તેણે ધૂધુલની લક્ષ્મી વીરધવલને ખતાવી. તેની કાબજની
- ૧૦ દાબડી તેને ગળે બાંધવામાં આવી અને સાડી (તે) વંદને પહેરાવી. તે વેળા દાંતે પોતાની જીભ કરડીને ધૂધુલ મુઓ. 'ધોળકા'માં વધાઇ ગઇ. વીરધવલે મોટી સભામાં શ્રીતેજ:પાલને જોલાવી તેને પોશાક પહેરાવ્યો. તેણે કૃપા તરીકે બહુ સોનું આપ્યું. તે પ્રસંગે શ્રીવીરધવલે કવીશ્વર સોમશ્વર તરફ દષ્ટિ કરી. તેથી સોમશ્વરદેવે કહ્યું કે માર્ગ
- ૧૫ કાદવ વડે દુસ્તર (બન્યો) હોય, જળથી ભરાઇ ગયેલો રસ્તો હોય, સેંકડો ખાડાઓથી માર્ગ વ્યાપ્ત હોય, ગાડાના બળદ થાકી ગયા હોય, ભાર સહન કરવો મુશ્કેલ હોય, કિનારો બહુ દૂર ગયો હોય એવા ગહન (સમય)માં (એક વીર)ધવલ વિના એ ભાર સહન કરવાને-બધું સાંગોપાંગ પાર ઉતારવાને કાણુ સમર્થ છે એમ હું તર્જની જાંચી કરી
- ૨૦ મોટા શબ્દે કહું છું. સભા વિસર્જન કરાઇ. વસ્તુપાલ અને તેજ:પાલ એકઠા મળ્યા. તેમણે ધણા વખત સુધી વાતો કરી. પ્રસન્ન થયેલા બંને મંત્રણા કરવા લાગ્યા કે પુણ્ય વડે મળેલું આ દ્રવ્ય ધર્મમાં જ ખરચવું જોઇએ; તેથી તેઓ સવિશેષ તેમ જ કરવા લાગ્યા. તે ઉપરથી કોઇક કવિએ કહ્યું કે કદાપિ માર્ગે એકલા ન જવું એ પ્રમાણે સ્મૃતિમાં
- ૨૫ કહેલું યાદ રાખતાં તે બે ભાઇઓ સંસાર અને મોહરૂપ ચોરથી આકુળ એવા ધર્મરૂપ માર્ગમાં એકઠા મળી ચાલે છે.
- ત્યાર બાદ (એક દહાડો) શ્રીવસ્તુપાલ શુભ મુહૂર્તમાં 'સ્તંભ' તીર્થ ગયો. ત્યાં ચારે વર્ણો મળ્યા. તેણે બધાને દાન આપી સંતોષ પમાડ્યો. ત્યાં સદીક નામનો વહાણવટી રહેતો હતો. સર્વ બંદરે વૈભવમાં
- ૩૦ વધારો થવાથી મહાધનિક અનેલો અને જોડા મૂળવાળો તે અધિકારીને પ્રણામ કરવા આવતો નહિ. ઉલટું તેની પાસે અધિકારીને જવું પડતું. એ પ્રમાણે ધણો કાળ (વીતી) ગયો. પહેલાં મંત્રીશ્વરે

તેને ભાટ દારા કહ્યું કે અમને પ્રણામ કરવાને તું કેમ આવતો નથી ? તેણે જવાબ આપ્યો કે આ તારી નવી રીત છે. હું પહેલાં પણ આવતો ન હતો. તને જેની ખોટ હોય તે (અહીં) હું (મારા) સ્થાને રહી પૂરી પાડું. તે સાંભળીને ગુસ્સે થયેલા મંત્રીએ કહેવડાવ્યું કે પુરુષ થઇને રહેજે. હું તારા જેવા દુર્વિનયીનું શાસન કરું છું. તે ઉપરથી 'વડુઆ' નામના અંદરના સ્વામી, રાજપુત્ર, ૫૦ વાંસની મધ્યમાં રહેલા ખેરના મુસળાને તરવારના એક (જ) ધાથી છેદવાને સમર્થ અને મોટું લશ્કર હોવાથી 'સારણુસમુદ્ર' એ નામે પ્રસિદ્ધ એવા શંખ્ય નામના (પુરુષ)ને તેણે જાલો કર્યો. તેણે પ્રધાનને કહાવ્યું કે હે મંત્રી ! મારા એક વહાણવટીને તું સહન કરી શકતો નથી ? એ મારો મિત્ર છે. તે વચનથી ગુસ્સે થયેલા પ્રધાને તેને કહ્યું કે સ્મશાનમાં રહેનારો જૂતોથી ખીતો નથી. તું જ તૈયાર થઇ યુદ્ધમાં ઉતર. એ સાંભળીને તૈયાર થઇ તે પણ આવ્યો. વસ્તુપાલ મંત્રી પણ 'ઘોળકા'થી મોટું લશ્કર મંગાવી સામે ગયો. અને રણભૂમિમાં મળ્યા. યુદ્ધ શરૂ થયું. શંખે દળી નાંખેલું મંત્રીનું લશ્કર એક દિશાથી ખીજ દિશામાં નાસવા લાગ્યું. તે વેળા શ્રીવસ્તુપાલે પોતાના રાજપુત્ર નામે માહેચકને કહ્યું કે આ આપનો મૂળ ઘાટ છે. વળી તું (સાથે) છે. તો તેવું કર કે જેથી શ્રી-વીરધવલને શરમાવું ન પડે. તે ઉપરથી તે રજપુત પોતાના કેટલાક મિત્ર રજપુતો લઇને તેની સામે જઇ બોલ્યો કે હે શંખ્ય ! આ કંઇ તારા 'વડુ' નામના ગામની ક્રીડા નથી; આ તો ક્ષત્રિયોનું યુદ્ધ છે. શંખે પણ કહ્યું કે બોલતાં (તો) તું સાફ જાણે છે. આ કંઇ તારા સ્વામીનો પદ નથી, કિન્તુ આ તો પરિપંથીનો પ્રદેશ છે—શત્રુનો મુલક છે. શું આ સુભટની ક્રીડાભૂમિ નથી કે ? એ પ્રમાણે વાદ થતાં દ્વંદ્વયુદ્ધમાં મંત્રીના દેખતાં મંત્રીના પ્રતાપથી તેણે શંખને પાડ્યો. યુદ્ધમાં જ્યજ્યકાર થયો. મંત્રીએ તેનું રાજ્ય લઇ લીધું. અંદરોની સંપત્તિઓની શી સંખ્યા ? ત્યાર બાદ તોરણ અને પતાકા ફરકાવતો તે 'સ્તંભ' તીર્થમાં પેઠો. ત્યાર પછી મંત્રી સદીકના ધરમાં દાખલ થયો. તેના ૧૪૦૦ સન્નદ્ધ સૈનિકોને હણીને તેણે તેને જીવતો પકડ્યો. વિરુદ્ધ બોલનારા એવા તેને તેણે તરવારથી હણી નાંખ્યો. ત્યાર બાદ તેણે તેનું સઘળું ધર ખોદાવી અને પડાવી નાંખ્યું. સોનાની ઈટોની તો સંખ્યા ન હતી તેમજ મણિ અને મોતીનું પ્રમાણ કોઇને જાણીતું ન હતું. કોઇક વૃદ્ધો કહે છે કે ત્યાં તેજ-વૃરિનો કરંડીઓ શ્રીમંત્રીશ્વરને (હાથે) ચડ્યો. મંત્રી પોતાને મહેલ

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- આવ્યો. પોતાના સ્વામી, વીર અને પરિગ્રહલોકાને મંત્રોષ થયો. તે ઉપરથી કવીશ્વરોએ સ્તુતિ (કરી કે) હે શ્રીવસ્તુપાલ ! પ્રતિપક્ષના કાળ ! તે ખરેખર પુરુષોત્તમપણું પ્રાપ્ત કર્યું; કેમકે સાગરને તીરે મત્સ્યનું રૂપ (ધારણું) કર્યા વિના શંખને તે જાણ્યો. જ્યાં સુધી સમુદ્ર
- ૫ લોપામુદ્રાના સહચરના હાથમાં આવ્યો નથી ત્યાં સુધી (જ) તે લીલા (માત્ર)માં નદીઓનો કાળોઓ કરે છે, તેનાં મોજાં આકાશને અડકે છે, તીવ્ર ધ્વનિ વડે તે શબ્દાયમાન છે, તેની સીમા જણાતી નથી અને નાયતા કૂદતા કમઠ, મગર વગેરેનો તો તે અંધુ છે. પછી ચોક્ષવાટિ અને નૈવિત્તકવાટિ તેણે જુદી કરી. મંત્રીએ 'મહારાષ્ટ્ર' પર્યંત જુમિ સાધી.
- ૧૦ સમુદ્રતટે આવેલા નરેશ્વરો કે જેમના ઉપર બીજા રાજાઓ આક્રમણ કરતા હતા તેમનું પ્રતિગ્રહ મોકલીને મંત્રીએ સાન્નિધ્ય કરી તેમને જ્યલક્ષ્મી આપી. એ કારણથી પ્રસન્ન થયેલા તેઓ ભેટણા તરીકે ઉત્તમ વસ્તુઓથી ભરપૂર વહાણો મોકલતા. અંધિકા અને કપર્દી રાત્રે આવી નિશ્ચાનજુમિ કહેતાં-અતાવતાં. તે નિધિઓ મંત્રી જોદી જોદીને લાઇ લેતા. તેના ભાગ્યથી દુષ્કાળનું (તો) નામે ન હતું. વિડ્વરો દુરથી (જ) નાશ પામ્યા. 'મુહુર્ગલ'નાં સૈન્યો વારંવાર આવતાં, પરંતુ એક વાર તેમો નાશ કરાતાં તે ફરીથી આવતાં નહિ. પક્ષી-વનોમાં તેણે દુકૂળો અને નાગોદરો આંધ્યા, (પરંતુ) કાષ્ટ તે લેતું નહિ. તેણે ગામે-ગામે સત્ર મંડાવ્યાં. સત્રે સત્રે તેણે મિષ્ટાન્ન અને ઉપરથી
- ૨૦ વળી તાંબૂલ રખાવ્યાં. ત્યાં માંદા(ની સારવાર) માટે વિવિધ વૈદ્યો તેણે મોકલ્યાં. મન્ત્રીની વ્યવસ્થાથી દર્શનનો અને વર્ણનો દ્રેષ થયો નહિ. દરેક વર્ષે પોતાના દેશમાંનાં અર્ધાં નગરોમાં ત્રણ ત્રણ વાર શ્વેતાંબરોને પ્રતિલાભના અને બાકીનાં દર્શનોની પણ પૂજા થતી. શ્રીવસ્તુપાલ પ્રધાનની લલિતાદેવી અને સોષુ નામની બે પત્નીઓ કદપલતા અને
- ૨૫ કામધેનુ જેવી હતી. લલિતાદેવીનો પુત્ર અને સૂહુવદેવીનો પતિ મંત્રી જયંતર્સિહુ સાક્ષાત્ ચિન્તામણિ જેવો હતો. તેજ:પાલની પત્ની અંબુપમા અનુપમ જ હતી. કવિએ કહ્યું પણ છે કે લક્ષ્મી અપજા છે, એ પાર્વતી ચંડી છે, ઇન્દ્રાણીને સાપતન્યનો દોષ છે-સપત્નીનું સાક્ષ છે, ગંગા નીચે જનારી છે અને સરસ્વતી વાણીના સારવાળી છે; તેથી અંબુપમા (અસાધારણુ જ) છે. શ્રી'શત્રુંજય' વગેરેને વિષે નંદીશ્વરેન્દ્ર મંડપ વગેરે કાર્યો તેણે શરૂ કરાવ્યાં. ત્યાં ત્યાં આરાસણુ વગેરે (પાષાણુ) દ્વો જમીનને રસ્તે તેમજ જલમોર્ગે પ્રાપ્ત થતાં. તપશ્ચર્યા અને ઉદાપન-નો પણ પ્રકાશ થઇ રહ્યો.

એક દહાડો પેલા બે ભાઈઓ કે જેઓ બંને મંત્રીશ્વરો હતા તે મહાસમૃદ્ધિવાળા સંઘ સાથે શ્રીપાર્શ્વને નમન કરવા 'સ્તંભનક' પુર ગયા. પહેલે દિવસે સંઘ સહિત તે બંને શ્રીપાર્શ્વની સામે શ્રાવકાની હાર પુરસ્સર ઊભા. તે વેળા ગીત, ગાન, રાસ વગેરેનો મહારસ પ્રવર્તતો હતો. તે અવસરે ત્યાંના સંઘના આગ્રહથી ત્યાંના અધ્યક્ષ મદલવાદીસૂરિને ૫ બોલાવાયા. તેઓ બ્યાં સુધી દેવમંદિરમાં પેઠા ત્યાં સુધી આ અસાર સંસારમાં મૃગાક્ષી (જ) સારભૂત છે એમ તેમણે બોલ્યા કર્યું. પ્રધાનોએ એ સાંભળ્યું અને વિચાર કર્યો કે અહો મહાધિકારીના ધરતી પેઠે દેવમંદિરમાં પણ શૃંગારરૂપ અંગારમય બે પદ આ બોલી રહ્યો છે. દેવને પ્રણામ ઇત્યાદિ ઉચિત એ અત્ર બોલતો નથી, તેથી એનું દર્શન કરવું યોગ્ય નથી. એ સૂરિ બેઠા. બીજા પણ સેંકડો સૂરિઓ શ્રેણીમાં બેઠા. મંગલદીપને અંતે બીજા સૂરિઓએ મદલવાદીને જ આશીર્વાદ (આપવા) માટે પ્રેર્યા. મંત્રી સામે ઊભો હતો. તેઓ આ અસાર સંસારમાં ઇત્યાદિ બે ચરણો બોલ્યા અને તેમણે તેની જ વ્યાખ્યા કરી. મંત્રી હાથ વડે વંદન કરી વિરક્ત થઈ પોતાને ઉતારે ગયો. એ પ્રમાણે દિવસો અને અડધા શ્લોકનો પાઠ ચાલ્યા. ૧૦ મંત્રીનો તિરસ્કાર ખૂબ વધી ગયો. તે આઠમી રાતે મુલકલાપનિકા કરવા માટે દેવરંગ મંડપમાં બેઠો. સામે ધનબદરકના ઢગલા હતા. કોષ્ટ કવિએ કહ્યું કે હે શ્રીવસ્તુપાલ ! તારા લલાટમાં તીર્થંકરની આગા, મુખે વાણી, હૃદયમાં દયા, કરપલ્લવમાં લક્ષ્મી અને શરીરે ક્રાંતિ વિલસે છે, એથી જાણે ગુરુસાથી કીર્તિ પિતામહના સ્થાનમાં એકદમ ખરેખર જતી ૨૦ રહી છે.) અન્યે કહ્યું કે ધરના ગભારાની પણ બહાર તહિ નીકળતી એવી અન્યોની કીર્તિને કવિઓ 'અસતી' કહે છે, પરંતુ સ્વેચ્છા મુજબ ભટકતી એવી તારી કીર્તિને કવિઓ 'હે વસ્તુપાલ !' સતી કહે છે. બીજાએ કહ્યું કે હે ઉત્તમ પ્રધાન વસ્તુપાલ ! સમુદ્રરૂપ વજ્રવાણી અને ચારે બાજુ પૂરરૂપ ઉત્તરીય વડે ઢાંકેલાં અવયવવાળી તારી દાનકીર્તિ ૨૫ અઘાપિ કર્ણું રહિત છે એમ જે જણાતું નથી તે આશ્ચર્યજનક નથી. કોષ્ટકે તો એમ કહ્યું કે હે વસ્તુપાલ ! ક્રમે કરીને કર્ણની શક્તિને જેણે મંદ કરી છે એવા અને બલિના સ્વભાવનો પ્રકાશ કરનારા એવા તારા

૧ અસતી અને સતી શબ્દથી 'વિરોધાભાસ' અલંકાર ઉદભવે છે. અસતીનો અર્થ ખોટી અને સતીનો અર્થ ખરી એમ કરવાથી એનો પરિહાર થાય છે.

૨ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તમે કર્ણું જેવા દાનેશ્વરી છો.

- દાનનો ૧ ઘડપણુની પેઠે શીર્ષકંપપૂર્વક કાણે અનુભવ કર્યો નથી ? તેણે તે (ચારે) કવિઓને દશ કરોડ આપ્યા. ગાયક, ભાટ વગેરેને પણ તેણે એ પ્રમાણે આપ્યા. સવાર પડી કે તરત જ મહાસવાદીએ પોતાના સેવકોને જિનમંદિરના દ્વારે ઊભા રાખ્યા. એક દ્વાર ખીણ
- ૫ દિશામાં હતું; એક મઠની દિશામાં હતું. વળી તેમણે તેમને કહ્યું કે મંત્રી મંદિરમાંથી બહાર નીકળે ત્યારે ખખર આપશો. ક્ષણમાં વસ્તુપાલ મઠના દ્વારથી જોવો બહાર નીકળે છે તેવામાં સેવકો દ્વારા જાણ કરાયેલા સૂરિ આવી સંમુખ ઊભા રહ્યા. મંત્રીએ તિરસ્કારપૂર્વક (કેવળ) ભવાંથી જાણે પ્રણામ કર્યો. આચાર્યે કહ્યું કે દૂરથી કર્ણુરસાયન અને પાસેથી તો
- ૧૦ તૃષ્ણા પણ ન શમે. તમે જયવંતા વર્તો. તમે તીર્થોની પૂજા કરો. આ પ્રસ્તાવનાનો અંત શો છે તે વિચારતો મંત્રી કૌતુકથી તે જ સ્થિતિમાં ત્યાં જ (?) ઊભો રહ્યો, અને (છેવટે) બોલ્યો કે તમે શું કહો છો તેનું પર-માર્થ અમે જાણતા નથી. આચાર્યે કહ્યું કે આગળ જાઓ, આગળ જાઓ, આપને ક્ષણમાં કાર્યો છે. મંત્રીએ વિશેષ પૂછપરછ કરી. સૂરિએ
- ૧૫ કહ્યું કે હું ઉત્તમ પ્રધાન ! સાંભળો. ક્રોધક વેળા 'મરુ' ગામમાં ગામડી-આઓ પશુની પેઠે બહુ જાડા અને રૂંવાટીવાળા વસતા હતા. તેઓ સભા ભરી ખેસતા અને ગાલરૂપ ઝાલર (?) વગાડતા. ત્યાં એક દેવસ સમુદ્રને કિનારે ફરનારો મુસાફર આવ્યો. તે નવો હોષ ગામડીઆ-ઓએ તેને બોલાવ્યો અને તેને પૂછ્યું કે તું કાણ છે અને ક્યાંથી
- ૨૦ આવ્યો છે ? તેણે કહ્યું કે હું સમુદ્રના તટ ઉપર રહું છું. મુસાફર હોષ હું આગળ જાઉં છું. તેમણે પૂછ્યું કે કાણે સમુદ્ર ખોદાવ્યો છે ? તેણે કહ્યું કે તે સ્વયંભૂ છે. ફરીથી તેમણે પૂછ્યું કે તે કેવડો છે ? મુસાફરે કહ્યું કે તેનો પાર પમાય તેમ નથી. ત્યાં શું છે એમ પૂછાતાં તેણે કહ્યું કે પત્થરો મણિ છે, હરિ જળચર છે, લક્ષ્મી મનુષ્ય છે, રૈતી મોતીના સમૂહો છે, સેવાલ પ્રવાહની લતાઓ છે, પાણી અમૃત છે અને તીરે
- ૨૫ કદપવૃક્ષો છે, (પછી) ખીજું શું (જોઈએ) ? નામથી પણ તે રતનાકર છે. એ પ્રમાણે ત્રણ ચરણો બોલી અને તેની વ્યાખ્યા કરી તે મુસાફર આગળ ગયો. તે ગામડીઆઓ પૈકી એક કૌતુકથી પૂછતો પૂછતો સમુદ્રના તટે આવ્યો. તેણે સમુદ્રને મોજાની માળા વડે આકાશના અગ્ર ભાગને
- ૩૦ ચુંબન કરતો જોયો. તે પ્રસન્ન થયો અને તેણે વિચાર કર્યો કે અહીંથી બધી સંપત્તિઓ મળશે. સૌથી પહેલાં તો તરસ્યો હોષ હું પાણી પીઉં.

૧ ઘડપણમાં સાંભળવાની શક્તિ મદદ પડે છે. 'ખ' અને 'વ'ને એક જણતાં શરીરે વળિયાં પડી જાય છે અને શક્તિ ઘટવાથી માથું પણ હાલી જાય છે એ અર્થ સ્ફુરે છે.

એમ (વિચારી) તેણે જાણે તે પીધું તો કોઠો બળી ગયો. તે ઉપરથી તે બોલ્યો કે દૂરથી કર્ણુરસાયન અને પાસેથી તો તૃણુ પણુ શમતી નથી. ન્યાં માણસ ખોખે ખોખે ઘુટ ઘુટ (પાણી) પીએ તે જાળનો લઘુ પ્રવાહ સારો; સાગરમાં ધણું પાણી છે, પરંતુ તે ખાઈ હોવાથી તે શું કામનું ? તે જ પગલે પગલે નાસીને તે પોતાને સ્થાને ગયો. અમે પણ તેવા (જ) છીએ. પ્રધાને કહ્યું કે જેવો તે ગામડીઓ છે તેવા તમે કેવી રીતે છો ? સૂરિએ મોટેથી કહ્યું કે હે મોટા પ્રધાન ! અમે અહીં શ્રીપાર્શ્વનાથના સેવકો ત્રણ વિદ્યાના જાણકાર અને સમસ્ત ઋદ્ધિવાળા અહીં રહીને સાંભળીએ છીએ કે 'ધોળકા'માં શ્રીવસ્તુપાલ પ્રધાન સરસ્વતીકંઠાબરણુ, ભારતી દ્વારા પુત્ર તરીકે સ્વીકારાયેલો, વિશુધ્જન-રૂપ ભ્રમરો પ્રતિ આંખા જેવો તેમજ સાર અને અસાર વિચારનો જાણકાર છે. એ ઉપરથી ત્યાં આવવાને અમે આતુર હતા, પરંતુ અશ્વર્યને લીધે અમે કાષ્ટ ઠેકાણે જતા નથી. વળી અમે (એમ) વિચાર્યું કે કાષ્ટક વાર અહીંના તીર્થને પ્રણામ (કરવા) માટે પ્રધાન અહીં આવશે. તેમની આગળ સ્વેચ્છાથી સુભાષિતો અમે કહીશું. એ વિચારમાં અમે હતા તેવામાં મંત્રિમિત્ર અહીં આવ્યા. કંષ્ટક બોલાઈ રહે તેટલામાં તો અસત્ની સંભાવના કરી તમે (અમારો) તિરસ્કાર કર્યો. તો પછી શું કહેવું ? તમે જાઓ, તમે જાઓ, મોઢું થાય છે. મંત્રીએ કહ્યું કે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. આપે શું કહેવા માંડ્યું હતું ? આચાર્યે કહ્યું કે હે દેવ ! ન્યારે તમને બે ભાષ્ટ્યોને શ્રાવકોની શ્રેણિની આગળ રાજરાજેશ્વર અને દિવ્ય અલંકારવાળા જેવા તેમજ શ્રાવકોને ધનાઢ્ય જેવા અને ગીતાદિ ચાલતાં જેવાં ત્યારે અમારા મનમાં થયું કે જગત્માં સ્ત્રી-જાતિ જ ધન્ય છે કે જેના ગર્ભમાં તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, નલ, કણ્ઠ, યુધિષ્ઠિર, વિક્રમ, સાતવાહુન વગેરે ઉત્પન્ન થયા છે. અત્યારે પણ એવા (પુરુષો) છે. તેથી શ્રીસાંખ, શ્રીશાંતિ, બ્રહ્મનાગ, આમહત્ત અને નાગડના વંશના શ્રીઆભૂની પુત્રી કુંભારોદેવી પ્રશંસા કરવા લાયક છે કે જેણે કલિયુગરૂપ મહાન્ અંધકારમાં ડૂબતા જિન-ધર્મનું પ્રકાશન કરનારા આવા બે પ્રદીપોને જન્મ આપ્યો. આ પ્રમાણે વિચારતા એવા અમારા મુખમાંથી બે ચરણો નીકળી ગયાં અને જિનેશ્વરને વંદન વગેરે વિસરી જવાયું. હવે તમે ઉત્તરાર્ધ સાંભળો: જેની કુક્ષિમાંથી હે વસ્તુપાલ ! આપ જેવા ઉત્પન્ન થાય છે. તેમણે વિસ્તારથી એની બાખ્યા કરી. પ્રધાનેન્દ્ર લજવાઈ ગયો. સૂરિને પગે

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- લાગીને ક્ષમા યાચી તે આવ્યો (ગયો). કોશને અંતે એક ગામ આવ્યું. ત્યાં તેણે સ્નાન, ભોજન અને વિલેપન કર્યું. ત્યાર બાદ તેણે પોતાના નોકર-રૂપ એક પ્રધાનને બોલાવી હુકમ કર્યો કે દશ હજાર સુવર્ણઅદરકથી યુક્ત આ પાલખી સૂરિને મઠમાં આપી દેવી. મંત્રીનો સેવક ત્યાં ગયો. તેણે
- ૫ સૂરિને કહ્યું કે આ મંત્રીએ આપ્યું છે તે લો. આચાર્યે જોયું. ઘોડે ચઢી સેંકડો સુભટોએ ઉલાલિત તરવારના જળ વડે અવાજોને ડૂબાડી દેતા તેઓ જ્યાં વસ્તુપાલ હતો ત્યાં ગયા અને તેમણે તેને કહ્યું કે હે પ્રધાન! શું હું ઉચિત બોલનાર છું કે ચારણ કે બંદી કે સર્વ સિદ્ધાંતને વિષે પારંગત યથાર્થ જૈન સૂરિ છું? માનસિક હર્ષભેર-ઉલાસથી
- ૧૦ મેં જે તમારું કીર્તન કર્યું તેના મૂલ્યરૂપ આ તમારી બક્ષીસ હું કેવી રીતે લઉં? મેં કંઈ પૈસા (મેળવવા) માટે આ કહ્યું ન હતું, પરંતુ અઘાપિ જિનેશ્વરનો સિદ્ધાંત જ્યવંતો વર્તે છે એમ મનમાં વિચારી કહ્યું હતું. મંત્રીએ કહ્યું કે આપ ઇચ્છા રહિત હોઈ એ લેતા નથી: અમે પણ એ આપેલું હોવાથી પાછું લઈ શકતા નથી. તો આ સુવર્ણનું
- ૧૫ શું કરવું તેની શિક્ષા આપ આપો. ત્યારે સૂરિએ જગતને વિષે અદ્વિતીય દાતાર એવા મંત્રીને કહ્યું કે હાલ તમે તમારે ઘેર જાઓ છો કે કોઈક તીર્થે? મંત્રીએ કહ્યું કે હે પ્રભુ! અમે શ્રી(મુનિ)સુવ્રત તીર્થને વંદન કરવા 'ભૃગુપુર' જઈએ છીએ. આચાર્યે કહ્યું કે આ સુવર્ણ ખરચવાનો ઉપાય મળી આવ્યો છે. ત્યાં લેપ્યમય પ્રતિમા છે. ત્યાં શ્રાવકોનો
- ૨૦ સ્નાત્રમુખાસિકાનો મનોરથ પૂર્ણ થતો નથી. તેથી આ (દ્રવ્ય) વડે સોનાની સ્નાત્રપ્રતિમા તમે કરાવો. મંત્રીનું મન માન્યું. તેણે તે તેમ જ કર્યું. ત્યાર બાદ 'ગૂર્જર' મંત્રી પોતાને ઘેર આવ્યો.
- એક દિવસ સવારે આરસીમાં (પોતાનું) મુખ જોતાં મંત્રીએ એક ઘોળો વાળ જોયો. (તે ઉપરથી) તે બોલ્યો: મેં કોઈ કળાનો
- ૨૫ અભ્યાસ ન કર્યો, કોઈ તપશ્રયા ન કરી તેમજ પાત્રોને કંઈ આપ્યું નહિ. એમ મધુર ઉમર ચાલી ગઈ. આયુષ્ય, યૌવન અને ધન જ્યારે (કેવળ) રમરણુ(માત્ર) રહે છે ત્યારે જેવી ખુદ્ધિ થાય છે તેવી જો પૂર્વે થતી હોય તો ઉત્તમ પદ (મોક્ષ) દૂર નથી. અંદરથી મસ્તકે ચઢતું ઘડપણુ ઉન્નતિનો વિસ્તાર કરે છે, પરંતુ મસ્તકથી અંદર ઉતરતું ઘડપણુ નીચતા દેખાડે છે. લોક મને પૂછે છે કે તારે શરીરે કુશળ છે? (પરંતુ) દરેજ આયુષ્ય (ક્ષીણ થતું) જાય છે તો પછી અમને ક્યાંથી કુશલ હોય? તેથી તેણે જિનધર્મમાં વિશેષ રમણુતા કરવા માંડી.

એક દહાડો બંને ભાઈઓએ રાણા શ્રીવીરધવલને વિવ્રમિ કરી કે હે દેવ ! આપ પૂજ્યપાદે 'ગૂર્જર'ભૂમિ વશ કરી (છે) અને બીજાં રાષ્ટ્રોને પણ ખંડણી આપતાં કર્યાં (છે). (વાસ્તે) જે આગ્રા હોય તો રાજ્યા-ભિષેકનો ઉત્સવ કરીએ. રાણાએ કહ્યું કે હે મંત્રીઓ ! તમે સરલ તેમજ ભક્તિથી જડ બની ગયા છો. સમુદ્ર પર્યંત પૃથ્વી જીત્યા વિના, ૫ વિવિધ યજ્ઞોથી યજન કર્યાં વગર તેમજ અર્થાંઓને દ્રવ્ય આપ્યા વિના હું કેવી રીતે રાજા થાઉં ? તેથી રાણા એટલું જ હો. એમ કહી તેણે તે બંને વિદાય કર્યાં.

એક દિવસ બંને મંત્રીઓએ શ્રીસોમેશ્વર વગેરે કવિઓને ભૂમિ વગેરેનાં દાનો દ્વારા પુષ્કળ વૃત્તિ કરી આપી. તે ઉપરથી સોમેશ્વરે ૧૦ કહ્યું કે બુદ્ધિમાન દુર્ગસિંહે પૂર્વે સૂતને વિષે વૃત્તિ કરી છે, પરંતુ (મહાપ્રજ્ઞાવાળા) અમારા મંત્રી વસ્તુપાસે તો વિસૂત્રમાં વૃત્તિ કરી છે. શ્રીવીરધવલ પણ સેવકાને સારી રીતે પદવી આપતો હોઈ લોક-પ્રિય બન્યો. તેની (તો) શી વાત થાય ? જુઓ, જુઓ. શ્રીવીરધવલ ઉનાળામાં ચંદ્રશાળામાં સૂતો હતો. એક વંક પગ દાખતો હતો. કપડા ૧૫ વડે ઠંકાયેલા મુખવાળો રાણો જાગતો હતો; છતાં વંકે તેને જાંઘી ગયેલો માન્યો. તે ઉપરથી તેણે પગની આંગળીએ રહેલી રત્નજડિત મુદ્રા લઈ લીધી અને તે મુખમાં મૂકી દીધી. રાણો કંઈ પણ ન બોલ્યો. રાણો જાક્યો. તેણે ભંડારી પાસેથી બીજી તેવી જ મુદ્રા લઈને તેને પગની આંગળીએ ઘાલી. બીજે દિવસે ફરીથી રાણો ત્યાં જ ચંદ્રશાળામાં સૂતો. (પેલો જ) ૨૦ વંક પગ દાખતો હતો. રાણો તે જ પ્રમાણે વદન ઉપર કપડું ઓઢીને (સૂતો) હતો. વંક ફરી ફરીને મુદ્રા જેતો હતો. અહો આ પૂર્વના જેવી (જ) છે. તે ઉપરથી (તે) ઉત્તમ રાણાએ કહ્યું કે હે વંક ! આ મુદ્રા તો તું લઈશ નહિ; કાલે જે લીધી તે લીધી. આ વચન સાંભળતાં જ વંક બીકથી વજીથી હણાયો હોય તેવો થઈ ગયો; કેમકે ૨૫ રાજા હસતાં પણ, દુર્જન માન આપતાં પણ, હાથી સ્પર્શતાં પણ અને સાપ સુંઘતાં પણ હણે છે. તેની તે દીનતા જોઈને રાણાએ કહ્યું કે હે વત્સ ! બીશ નહિ. અમારો જ આ કૃપણતાજન્ય દોષ છે કે જેથી તારી અલ્પ વૃત્તિ છે. (તારી) ઇચ્છા પૂર્ણ થતી નથી; તેથી પુષ્કળ કષ્ટવાળી ચોરીને વિષે તારી બુદ્ધિ (પ્રવર્તે) છે. હવેથી ખેસવા માટે ૩૦ ઘોડો અને વૃત્તિમાં અડધો લાખ આપું છું. એ પ્રમાણે તેણે તેને આશ્વાસન આપ્યું.

- વીરવલ ક્ષમા (કરવામાં) તત્પર હોવાથી લોકપ્રિય અને સેવકને વિષે સદાક્રમરૂપે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. તે સ્વાભાવિક રીતે દ્યાર્દ્ર હતો. એ કારણથી અને મંત્રીઓએ એકાંતમાં કથાંતરને વિષે 'શાંતિ'પર્વમાં દ્વૈપાયને લીખ્મ તથા યુધિષ્ઠિરને કથેલા ઉપદેશરૂપે આવેલ, દ્વૈપાયને
- ૫ કહેલ ૩૨ અધિકારમય ઇતિહાસ-શાસ્ત્રના ૨૮ માં અધિકારમાં આવેલ તેમજ શિવપુરાણગત માંસના ત્યાગની વ્યાખ્યા કરી કરીને મોટે ભાગે તેને માંસ, મદિરા અને ીમૃગયાથી વિમુખ બનાવ્યો. ફરીથી 'મલધારી' શ્રીદેવપ્રભસૂરિ પાસે વિશેષ રૂપે વ્યાખ્યા સંભળાવી સંભળાવી તેને તત્ત્વો વડે સુવાસિત બુદ્ધિવાળો બનાવ્યો.
- ૧૦ એક દહાડો વસ્તુપાલે પ્યાલ મુહૂર્તમાં વિચાર્યું કે જે જિનયાત્રા વિસ્તારથી કરાય તો લક્ષ્મી સફળ થાય. આ જનોને છેતરીને સુકૃત લક્ષ્મીથી ગ્રહણ કરાય છે. તત્ત્વથી (એકલી લક્ષ્મીને) જે ગ્રહણ કરે છે તે તો ધૂર્તશિરોમણી છે. રાજનાં કાર્ય (કરવા)માં (જે) પાપો (કરવાં પડે છે તે)માંથી જે મનુષ્યોએ સુકૃત સ્વીકાર્યું નહિ તેમને
- ૧૫ ધૂળ ધોનારા કરતાં પણ હું વધારે મૂર્ખ ગણું છું. ઇત્યાદિ વિચારી નિત્યલક્ષ્મી તેજઃપાલની સંમતિ મેળવી તેણે 'મલધારી' શ્રીનરવ્યન્દ્રસૂરિ-પાદને પૂછ્યું કે હે નાથ ! જે ચિંતા અત્યારે મને છે તે નિર્વિધને સિદ્ધ થશે કે ? શાસ્ત્રના જાણકારોમાં મુગટ સમાન એવા (તે) પ્રભુએ કહ્યું કે જિનયાત્રાની ચિન્તા વર્તે છે તે સિદ્ધ થશે. વસ્તુપાલે કહ્યું કે
- ૨૦ તો દેવાલયમાં વાસનિક્ષેપ કરો. શ્રીનરવ્યન્દ્રસૂરિએ કહ્યું કે હે મંત્રી-શ્વર ! અમે (તો) તારા માતૃપક્ષના ગુરુ છીએ, નહિ કે પિતૃપક્ષના. પિતૃપક્ષના તો 'નાગેન્દ્ર' ગચ્છના શ્રીઅમરવ્યન્દ્રસૂરિ શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના પદને વિષે ઉદ્ધયપ્રભસૂરિ નામના શિષ્યથી યુક્ત અને વિશાળ ગચ્છવાળા એવા જે શ્રીવિજયસેનસૂરિ 'પીલૂઆઘ' દેશમાં વર્તે છે તેઓ વાસ-
- ૨૫ નિક્ષેપ કરો, નહિ કે અમે. કહ્યું પણ છે કે જે જેની સ્થિતિ અને જે જેની સંતતિ આશ્રીને પૂર્વ પુરુષે મર્યાદા કરી છે તેનું કંઈ પ્રાણ આવે તોપણ ઉલ્લંઘન કરવું નહિ. ત્યાર બાદ મંત્રીએ કહ્યું કે અમે આપ પાસે ત્રૈવિદ્ય, છ આવશ્યક, કર્મપ્રકૃતિ વગેરેનો અભ્યાસ કર્યો છે. (તેથી) આપ જ મારા ગુરુ છો. પ્રભુએ કહ્યું કે એમ કહેવું ન જોઈએ,
- ૩૦ કેમકે એથી લોભરૂપ પિશાચને પ્રવેશ કરવાનો પ્રસંગ મળે. તે ઉપરથી

બંને મંત્રીઓએ 'મરુ' દેશથી ચુરુને સત્વર ખોલાવ્યા. કુલચુરુએ મુહૂર્ત-પ્રતિષ્ઠા, દેવાલયની સ્થાપના અને વાસનિક્ષેપ કર્યા. વળી સાધર્મિક વાત્સલ્ય, શાન્તિક, મારિવારણ, સ્વામિપૂજા, લોકનું રંજન, ચૈત્ય-પરિપાટીપર્યટન કરાયાં. ત્યાર બાદ પ્રતિલાભના યજ્ઞ. ત્યાં કવીશ્વરો, નરેશ્વરો અને સંધેશ્વરો મળ્યા. લોકોને કૌશેય, કટક, કુંડળ, હાર વગેરે અને યતિપતિને તો તેમને યોગ્ય એવાં વસ્ત્ર, કાંબળ, ભોજ્ય વગેરે અપાયાં. તે વેળા સંઘની રજા મેળવેલા શ્રીનરચન્દ્રસૂરિએ વ્યાખ્યાન કર્યું કે પરમ આર્હત અને સેંકડો રામનો સ્વામી એવો જે ચૌલુક્ય, જિનેન્દ્રની આગ્રાથી પરિચિત હોવા છતાં નિર્ઘ્ન જનને શુદ્ધ દાન આપતો નથી તેણે પોતાનાં સુંદર આચરણો વડે સ્વર્ગ મેળવેલું હોવા છતાં સત્પાત્રને દાન (દેવા)ની ધૃત્વથી તે 'ગૂર્જર' ભૂમિમાં નક્કી શ્રીવસ્તુપાલરૂપે અવતર્યો છે. (એ સાંભળી) સંઘ ખુશી થયો. ત્યાર પછી શુભ શુકનપૂર્વક મંત્રી સંઘ સાથે ચાલ્યો. રસ્તામાં સાત ક્ષેત્રોનો ઉદ્ધાર કરતો તે શ્રી- 'વર્ધમાન'પુરની પાસે રહ્યો. 'વર્ધમાન'પુરમાં તે વેળા ધણા જનોને માન્ય એવો રત્ન નામનો શ્રીમાન્ શ્રાવક વસતો હતો. તેના ધરમાં દક્ષિણાવર્ત શંખ પૂજતો હતો. રાત્રે કરંડિયામાંથી બહાર નીકળી તે (શંખ) સ્નિગ્ધ અને ગંભીર રીતે ધ્રુમધ્રુમ કરતો અને નાચતો. તેના પ્રભાવથી તેને ઘેર ચારે અંગે પૂર્ણ લક્ષ્મી હતી. (એક) રાત્રિએ શંખે રત્નને કહ્યું કે હું તારા ધરમાં ધણું રહ્યો. હવે તારું પુણ્ય થોડું છે. (વાસ્તે હવે) તું મને શ્રીવસ્તુપાલરૂપ પુરુષોત્તમના કરકમળનો પ્રણયી બનાવ-તેને સોંપી દે. મારું સત્પાત્રને વિષે દાન કરવાથી તું આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં પણ સુખી થઈશ. સ્પષ્ટપણે તે જાણી, પુષ્કળ સામગ્રીપૂર્વક સામે જઈ, સંઘ સહિત મંત્રીશ્વરને આમંત્રણ આપી અને પોતાને ઘેર બહુ પરિકર સહિત જમાડીને વસ્ત્ર આપી રત્ન (મંત્રી-શ્વરને) કહ્યું કે મને શંખે આવો આવો હુકમ કર્યો છે. (વાસ્તે) તમે એ પ્રહણ કરો. મંત્રીએ કહ્યું કે અમે પારકા પૈસાના અર્થી નથી. (કાઠ) ચાડીઆ પાસેથી શંખનું અસ્તિત્વ જાણીને મંત્રી પોતે જ એ લઈ લેશે તેથી હું જાતે જ આપી દઉં એવી આશા ન રાખશો, કેમકે અમે તેમજ અમારા પ્રણુ લોભી નથી. એમ કહી જ્યારે મંત્રી વિરક્ત રહ્યો ત્યારે રત્નને કહ્યું કે હે દેવ ! એને મારે ઘેર રહેવું ગમતું નથી. તેથી શું કરાય ? (એ) લો જ. તે ઉપરથી મંત્રીએ શંખ લીધો. તેના પ્રભાવ અનંત છે. ધીરે ધીરે સંઘ શ્રી'શત્રુ'જય'ની તળેટીએ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં 'લલિતા'

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- સરોવર, અને પ્રાસાદાદિ કીર્તન જોષ્ટ સંઘ સહિત મંત્રી હર્ષ પામ્યો અને 'શત્રુજય' પર્વત ઉપર અને વિવેકભાવ ઉપર એ આરૂઢ થયો. ત્યાં મંત્રીએ પ્રથમ ઋષભને વંદન કર્યું. તે વેળા કાવ્ય બોલાયું. કોનું મોં જોવાયું નથી? ક્યે ઠેકાણે સેવા કરવામાં આવી નથી? કોની મેં સ્તુતિ કરી
- ૫ નથી? તૃણારૂપ પૂરથી હણાયેલા એવા મેં કોની આજીજી કરી નથી? (પરંતુ) હે રક્ષક! હે 'વિમલ' પર્વતના 'નન્દન'વન! હે 'કલિ'(યુગ)-ના અદ્વિતીય કદપવૃક્ષ! તને (શરણરૂપે) પ્રાપ્ત કર્યા પછી આવી કદર્થના હું કદાપિ ફરીથી સહન કરનાર નથી. પછી આવારિતસત્ર, મેરુધ્વજ્જરોપણ, ઇન્દ્રપદ અને અર્થિરંજન ઇત્યાદિ કાર્યો તેણે કર્યા.
- ૧૦ તેણે દેવોને સોનાનાં આરાત્રિક, તિલક વગેરે આપ્યાં. કુંકુમ, કપૂર, અગુરુ, કસ્તૂરી, ચંદન અને પુષ્પની સુવાસથી એકત્રિત થયેલા ભમરાના સમૂહના અંકારના ભારથી આકાશ જાણે ભરાઇ ગયું હોય તેવું થઇ ગયું. ગીત અને રાસના ધ્વનિથી દિશાની ગુફાઓ ભરાઇ ગઇ. પૂર્વે પ્રધાન શ્રીઉદ્દયને આપેલ સર્વ દેવદાયો તેણે વિશેષ કર્યાં. દેવ-
- ૧૫ દ્રવ્યનો નાશ (થતો) અટકાવવા તેણે શ્રાવકોનાં ચાર કુળોને પર્વત ઉપર રાખ્યાં. અનુપમા દાનની અધિકારિણી હતી. સાધુઓને દાન આપતાં ખરેખર મોટું ટાળું એકત્રિત થતાં પડી ગયેલી ઘીની કડાઇથી તેનાં રેશમી વસ્ત્ર ખરડાયાં. તેવારે ચોપદારે કડાઇથી ભરેલ (?) સાધુને લાકડીનો જરા ફટકો માર્યો. મંત્રિણીએ તેને દેશની ખહાર રહેવાની
- ૨૦ આજ્ઞા કરી અને કહ્યું કે અરે, શું તું જાણતો નથી કે હું તેલીની પત્ની કે કંદોઇની પત્ની થઇ હોત તો ડગલે ને પગલે (મારાં) વસ્ત્રોને તેલ અને ઘી લાગવાથી તે મેલાં જ થાત? આ પ્રમાણે કપડાં બગડવાં તે તો (જૈન) દર્શનની કૃપાથી જ સહભાગ્યે બને. જે આ ન માનતું હોય તેનું અમારે કામ જ નથી એમ તેણે કહ્યું. અહો દર્શનની
- ૨૫ ભક્તિ એવો ધ્વનિ બધે થયો.
- એક દહાડો મંત્રીશ્વર દિવ્ય અને શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી, ચંદનનું તિલક કરી, દિવ્ય પદક અને હારોથી ઉરઃસ્થળને શણગારી ^૧નાભિચની સામે આરાત્રિક-માં ભિલો હતો. સૂરિઓ, કવિઓ, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ પ્રણામ કરતાં હતાં. તિલકના ઉપર તિલક અને ફૂલના હાર ઉપર ફૂલનો હાર રખાતાં હતાં. તેવારે કોઇ સૂત્રધારે માતા કુંભાર દેવીની લાકડાની મોટી અને નવી ધડેલી મૂર્તિ તેની દષ્ટિ આગળ મૂકી. વળી તેણે કહ્યું કે આ

માતાની મૂર્તિ છે. ત્યાં મંત્રીશ્વરે નખથી શિખા પર્યંત (તે) મૂર્તિ
 જોઈ. તે જોઈને તેણે રુદન કરવા માંડ્યું. પ્રથમ તો ફક્ત આંસુ જ
 ટપકતાં હતાં. પછી અવ્યક્ત ધ્વનિ સંભળાવા લાગ્યો અને ત્યાર બાદ
 એકદમ સ્પષ્ટ (રુદનનો) અવાજ આવવા લાગ્યો. પાસે ઊભેલા બધાએ
 પૂછ્યું કે હે દેવ ! શા માટે (તમે) રડો છો ? હર્ષને ઠેકાણે શોક શો ? ૫
 નલના શ્રુતશીલ જેવા, વિષ્ણુના ઉદ્ભવ જેવા, શ્રેણિકના અભય
 જેવા, નંદના કંદેપક જેવા, વનરાજના જાંબક જેવા, જયન્તરાજ-
 ના વિદ્યાધર જેવા, સિદ્ધરાજના આલિંગ જેવા અને કુમારપાલ-
 ના ઉદયન જેવા તમે વીરધવલના મંત્રી છો. આપત્તિથી ભયભીત
 બનેલા પર્યંત જેવા રાજાઓ સાગરના જેવા તમારો આશ્રય લે છે. ૧૦
 જેમ ગરુડે સર્પોને હણ્યા તેમ તમે શત્રુરૂપ રાજાઓને હણ્યા છે. ચંકારો
 જેમ ચંદ્રને ધરે છે તેમ સ્વજનો તમને ધરે છે છે. 'હિમાલય'થી 'ગંગા'
 નીકળે છે તેમ તમારામાંથી રાજનીતિ પ્રવર્તે છે. જેમ પત્ની સૂર્યના
 ઉદયની અભિલાષા રાખે છે તેમ સૂરિઓ તમારો ઉદય ધરે છે છે.
 વિષ્ણુની પેઠે તમારે વિષે લક્ષ્મી રમે છે. તેથી એવું કંઈ નથી કે જે ૧૫
 તમને નથી. આમ છતાં તમે શા માટે દુઃખી થાઓ છો ? ત્યારે
 મંત્રીએ કહ્યું કે (મને) આ દુઃખ છે કે આતું ભાગ્ય, અને સંધના
 અધિપતિત્વાદિ વિભૂતિ માતાના મરણ બાદ પ્રાપ્ત થયાં (છે). જે તે
 મારી માતા અત્યારે (જીવતી) હોત તો લોકના દેખતાં પોતાને હાથે
 મંગલો કરતી અને મને કરાવતી તેને કેટલું સુખ થાત ? પરંતુ શું કરીએ ? ૨૦
 વિદ્યાતાએ એકેકની ખોટ રાખીને આપણને હણ્યા છે. તે ઉપરથી
 'મલધારી' શ્રીનરચન્દ્રસૂરિએ કહ્યું કે હે મંત્રીશ્વર ! જેમ તું પ્રધાનોમાં છે
 તેમ આ દેશમાં મુખ્ય રાજાઓમાં સિદ્ધરાજ વિજયી થઈ ગયો.
 'માલવ'પતિને જીતીને તે 'પત્તન' આવ્યો ત્યારે મંગલો કરાતાં તે ખોટ્યો
 કે માતાના મરણ પછી જેના ભાગ્યનું ફળ મોટું આવે એવા પુત્રને ૨૫
 કેમ લલના જન્મ ન આપશો. તેથી હૃદયને નીચું કરી વિવેકીએ રહેવું
 જોઈએ. મનુષ્યોના સર્વે મનોરથો પૂર્ણ થતા નથી. ઇત્યાદિ કહીને તેણે
 મંત્રી પાસે જબરજસ્તીથી આરતી, મંગળાદીવો કરાવ્યાં. ત્યાર બાદ
 ચૈત્યવંદન (પણ) કરાવાયાં. તે વેળા શ્રીનરચન્દ્રસૂરિએ આશીર્વાદ
 દીધો કે હે વસ્તુપાલ ! ધર્મના ઉપર ઉપકાર કરનારા એવા તમે ૩૦
 અને તમારા ઉપર ઉપકાર કરનારા એવા તે (ધર્મ) એ બેનો સમાગમ
 ઉચિત જ છે ઇત્યાદિ. ત્યાર બાદ રાતે તન્મયતાપૂર્વક તેણે નાભેયની

- પૂજા, ધ્યાન, દાન, પૂજા કર્યાં. તેવારે કવિએ જોલ્યા. એકે કહ્યું કે હે જીભ ! જેઓ પાપ (કરવા)માં તત્પર, સ્વભાવે કંજુસ અને સ્વામીની મહેરબાનીથી ફાટી ગયેલા છે તે મર્ત્યરૂપ કૂતરાઓની પણ તેં દ્રવ્યના કણ માટે સ્તુતિ કરી છે, તેથી તે પાપનો નાશ કરવા માટે આદરવાળી
- ૫ થયેલી તું કલ્યાણના સ્થાનના વિધાનથી કલિનો ધિક્કાર કરનારા શ્રીવસ્તુપાલની સ્તુતિ કર. ખીજાએ કહ્યું કે રણમાં રસૂર, પગે પડેલાઓને વિષે ચંદ્ર, અતિશય વક્ષ્ય ચરિત્રવાળાનો વિષે મંગળ, અર્થના યોધને વિષે બુધ, નીતિમાં ગુરુ, કવિજનમાં રકવિ અને અક્રિયાને વિષે ઉમંદ હોવા છતાં હે વસ્તુપાલ ! તું ખરેખર અદ્ભુત નથી (જ). અન્યે
- ૧૦ કહ્યું કે શ્રીભોજના મુખકમળના વિયોગથી વિધુર એવા (પોતાના) ચિત્તને ભારતી શ્રીવસ્તુપાલના વદનચન્દ્રને વિષે વિનોદ પમાડે છે. ખીજાએ કહ્યું કે લક્ષ્મીના નિવાસરૂપ કમળ મુખરૂપે પરિણમ્યું છે, પાંચે દેવદ્રુમ પાંચ આંગળીના મિષથી દક્ષિણ પાંચ શાખમયતાને પામેલ છે અને સ્નેહીઓના મનોરથો પૂર્ણ કરનાર ચિન્તામણિ તે જીભ જ છે. આ
- ૧૫ પ્રમાણે જેના સંબંધમાં અન્યું છે તે વસ્તુપાલનું શું પ્રશંસાપાત્ર નથી ? અધે લાખનું દાન (દેવાયું). આઠ દિવસ વીત્યા બાદ મંત્રીએ ગદ્ગદ વાણીએ ઋષભદેવની રજા લીધી. તારી કૃપાથી કરાયેલા માળામાં વસતો અને તારા ગુણો સાંભળતો એવો હું પક્ષી સંધનો દર્શનથી પ્રસન્ન આત્માવાળો થાઉં. જુગારીનું પોતાના દાવ ઉપર, વિયોગીનું
- ૨૦ પ્રિયા ઉપર, અને રાધાવેધ કરનારનું લક્ષ્ય ઉપર જેવું ધ્યાન હોય છે તેવું માઈ તારા મતને વિષે હો. ઇત્યાદિ તેણે કહ્યું. એ પ્રમાણે સંધ પણ ચાલ્યો. સંધ સહિત મંત્રી મરુદેવાના શિખરથી આગળ કેટલેક ગયો તેવામાં તેણે શ્રમવશાત્ નીકળતા પરસેવાથી ભીંજાયેલાં શરીરવાળા અને વસ્ત્રવાળા અને ફૂલના કરંડિયાઓ માથે મૂકેલા એવા કેટલાક
- ૨૫ માળીઓને જોયા. તેણે તેમને પૂછ્યું કે તમે કેમ (ચિંતાથી) આતુર જણાઓ છો ? તેમણે જણાવ્યું કે હે દેવ ! અમે દુરથી ફૂલો લાવ્યા છીએ. (એમ માનીને કે) સંધ ખરેખર 'શત્રુજય'ના શિખરે છે (તો તેને એ વેચીને) અમે બહુ મૂલ્ય મેળવીશું. પરંતુ તે અન્યથા થયું છે. સંધ (તો) ચાલી નીકળ્યો છે એટલે અમે અભાગીયા છીએ. તેમની દીનતા
- ૩૦ જેમને મંત્રીએ કહ્યું કે અહીં જ તમે એક ક્ષણ દમ ખાઓ. એવામાં પાછળનો સર્વ (સંધ) આવ્યો. શ્રીવસ્તુપાલે પોતાના કુડુંબને

૧-૩ સૂર્ય, શુક્ર અને શનિ આ પ્રમાણે પક્ષાંતરમાં અર્થો થાય છે.

તેમજ સંધને કહ્યું કે હે ધન્ય (જનો) ! તીર્થને વંદન અને પૂજન (કરવા)-
ની (તમારા) બધાની અભિલાષા પૂર્ણ થઇ કે ? લોકે કહ્યું કે આપના
પ્રસાદથી એ પૂર્ણ થઇ છે. મંત્રીએ કહ્યું કે કોઇક તીર્થ પૂજ્યા વિનાનું
(રહી જાય) છે ? લોકે કહ્યું કે સર્વ તીર્થનું પૂજન અને ધ્યાન કરાયાં
છે. (ત્યારે) મંત્રીશ્વર બોલ્યો કે જે ભૂતી જવાયું છે તે તમે જાણતા ૫
નથી. (વાસ્તે) અમે યાદ કરાવીએ છીએ. સંધે કહ્યું કે કયું ભૂતી જવાયું
છે ? મંત્રીએ કહ્યું કે હે લોકો ! સૌથી પ્રથમ તો (આ) પર્વત તીર્થ-
રૂપ છે કે જ્યાં ક્ષપ્તદેવ જાતે સમવસર્યા, ત્યાર બાદ નેમિ સિવાયના
૨૨ તીર્થકરો અહીં સમવસર્યા, અને વળી જ્યાં અસંખ્ય જનો મુક્ત થયા.
એ પર્વત કેમ તીર્થ ન (ગણાય) ? લોકે પણ કહ્યું કે ખરી વાત છે. ૧૦
આ પર્વત તીર્થરૂપ (જ) છે. તો એની પૂજા કરો. જે તમે એમ કહેતા
હો કે ફૂલો ક્યાં છે તો આ માળીઓ અને આ ફૂલો તમારાં પુણ્યથી
હાજર છે. તે ઉપરથી સંધે તે ફૂલો (ખરીદી) લઇને પર્વતની પૂજા કરી.
પુષ્પ(નું મૂલ્ય) દ્રમ્મ થયું. નાળિયેર વધેરવું, વસ્ત્રનું દાન દેવું ઇત્યાદિ
ક્રીડાઓ કરવામાં આવી. માળીઓ પ્રસન્ન થયા. આ પ્રમાણે આસ- ૧૫
રાજનો પુત્ર પારકાની આશાનો લંગ કરવામાં પરાક્રમુખ હતો. ત્યાર
પછી ધીમે ધીમે પશુ, ઘોડા અને બાળક વગેરેને પીડા ન થાય તેવી
રીતે સંધ 'રૈવતક' ઉપર ચઢ્યો. નેમિ નજરે પડતાં મંત્રી નામ્બો.
આનંદના અશ્રુથી નિર્ઝરિત નેત્રવાળા તેણે કહ્યું કે આ કલ્પવૃક્ષ તે વૃક્ષ;
(બાકી) બીજાં ઝાડો તે તો ઠીક. આ ચિન્તામણિ તે મણિ; બીજાં ૨૦
મણિઓ તે તો ઠીક. જે જન્મમાં નેમિનું દર્શન ન થયું તેને ધિક્કાર
જ હો. શ્રી'રૈવત' ઉપર (પસાર થયેલો) દિવસ તે દિવસ; (બાકી)
બધા દિવસો તે ઠીક-વ્યર્થ જ છે. હે યદુ વંશના રત્ન ! અખંડિત
વૈરાગ્યના તરંગથી રંગિત એવા તારા ચિત્તમાં, કૃષ્ણાંગીઓ પણ કેવી
રીતે માય ? કેમકે મદનને પણ ત્યાં સ્થાન મળ્યું નથી. ત્યાં પણ આઠ ૨૫
દિવસ વગેરેની વિધિ પહેલા જેવી જ (જાણવી), નાભેય ભવન, ત્રણ
કલ્યાણ, ગજેન્દ્રપદકુંડ, તેની પાસે પ્રાસાદ, અંબિકા, શાંબ અને
અને પ્રહુન્ન સંઘથી શિખર, તોરણ વગેરે અને કીર્તનના દર્શનથી
મંત્રીએ સંઘનાં નેત્રોને સ્વાદિષ્ટ ડૂળ આપ્યું. આરાત્રિકને વિષે
અર્થીઓને મંત્રી મધ્યે સંભ્રમ પૂર્વક ઝંપાપાત કરતા જોઇને શ્રીસોમશ્વર ૩૦
કવિએ કાવ્ય બનાવ્યું: ઇચ્છાની સિદ્ધિ (કરવા)માં ઉન્નત એવા દેવોના
સમૂહમાં કલ્પવૃક્ષો રહે છે, ૧ પવનનું ભોજન કરનારા જનોવાળા પાતાલમાં

- બલિ કળે નાસી ગયો છે, કામધેનુઓ વીતરાગ મુનિઓ પાસે ગઇ (છે) અને ચિન્તામણિ ક્યાંક જતું રહ્યું છે, તેથી પૃથ્વી ઉપર અર્થોઓ દ્વારા (યતી) કદથૈના શ્રીવસ્તુપાલે સહન કરવી રહી. મંત્રીએ એને બક્ષીસમાં સવા લાખ આપ્યા. દાન-મંડપમાં બેસી નિરર્ગલ દાન દેતાં
- ૫ (મંત્રી)ની કોઇક કવિએ એમ સ્તુતિ કરી કે અમૃતથી પણ કોમળ, ચંદ્રની ચંદ્રકળાના સમૂહથી સ્વસ્થ (? સ્વચ્છ), આંખાના નવા મોર કરતાં પણ વધારે ઉલ્લાસાયમાન સુવાસવાળી અને સરસ્વતી દેવીના મુખમાંથી નીકળતા સામ સૂક્તના વિશદ ઉદ્દગાર કરતાં પણ વધારે ?
- ૧૦ પ્રાંજલ એવી શ્રીવસ્તુપાલની રેઉક્તિઓ કોના ચિત્તમાં આનંદ ઉપગમવતી નથી ? હે વસ્તુપાલ ! પર્વની રાત્રિથી અભિમાની બનેલા ચંદ્રના કરને જીતે તેવી તારી કીર્તિ ક્ષીર સમુદ્રરૂપ વસ્ત્રવાળી પૃથ્વીના ઉત્તરોચની બરાબરી કરે છે. એ પ્રમાણે ભાવ રૂડી રીતે પૂર્ણ કરી દેવોત્તમ શ્રીનેમિની રજા લઇ તેણે બધા તીર્થોની ચિન્તા કરી. નિર્માલ્ય-પદ આપીને તે પર્વતથી નીચે ઉતર્યો, નહિ કે સજ્જનોના
- ૧૫ હૃદયથી કે મહત્વથી. પછી ' ખંગાર ' દુર્ગ પર્વત, દેવપતન વગેરે (સ્થળો)માં તેણે દેવોને વંદન કર્યું. તેજઃપાલને ' ખંગાર ' દુર્ગમાં મૂકીને વસ્તુપાલ પોતે સંઘ સાથે શ્રી ' ઘોળકે ' શ્રીવીરધવલ પાસે આવ્યો. સ્વામીએ સ્વાગત-પ્રશ્ન તેમજ આરંભસિદ્ધિ-પ્રશ્ન પૂછ્યા. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે સ્વામીના પ્રસાદથી સેવકો કાર્યોમાં ખરેખર કુશળ
- ૨૦ બને છે (જ). પાણીમાં જે કદાચિત્ ઉજ્જ્વળતા (જેવાય) છે તે અગ્નિને જ વૈભવ (મહિમા) છે. રાણાએ સંઘ સહિત મંત્રીને પોતાને મહેલે જમાડ્યો, વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં અને વખાણ્યો. ' ખંગાર ' દુર્ગમાં રહેલા તેજઃપાલે તો ભૂમિ જોઇને સત્ર, બગીચા, શહેર, પરબ, જિનમંદિર ઇત્યાદિ વડે મનોહરં એવું ' તેજલપુર ' વસાવ્યું. તેણે ' તેજલપુર ' ની
- ૨૫ આસપાસ પત્થરનો જાંચો કિલ્લો (પણ) કરાવ્યો.

- વસ્તુપાલ વીરધવલની પાસે સેવા કરતો હતો. દેશ સ્વસ્થ હતો. ધર્મ પ્રવર્તતો હતો. એ પ્રમાણે હતું તેવામાં એક વાર ' ઢિલ્લી ' નગરથી આવીને ચર પુરુષોએ શ્રીવસ્તુપાલને નિવેદન કર્યું કે હે દેવ ! ' ઢિલ્લી ' થી શ્રીમેજાદીન ^૩સુરત્રાણનું લક્ષકર પશ્ચિમ દિશાને ઉદ્દેશીને ચાલી નીકળ્યું છે. ચાર પ્રયાણો થયાં છે, તેથી સાવધાન થઇને રહેશો. અમને એમ લાગે
- ૩૦

છે કે 'આણુ'માં થઇને 'ગૂર્જર'ભૂમિમાં તે દાખલ થશે. મંત્રીએ તે ચરોતો સત્કાર કરી તે તેમને રાણા પાસે લઇ ગયો અને એ પ્રબંધ કહેવડાવ્યો. ત્યારે રાણાએ કહ્યું કે હે વસ્તુપાલ ! મ્હેચ્છોએ જોણે 'ગર્દભી' વિદ્યા સિદ્ધ કરી હતી એવા ગર્દભિલલનો પણ પરાભવ કર્યો. રોજ સૂર્યના બિંબમાંથી નીકળતા તુરંગોથી રાજપાટી કરતા ૫ શિલાદિત્યને પણ તેમણે પીડા કરી. ૭૦૦ યોજન ભૂમિનો નાથ જ્યન્તચન્દ્રનો (પણ) તેમણે નાશ કર્યો. સહ્યાવદીન સુરત્રાણને વીસ વાર બાંધી (કેદ પકડી) છોડી મૂકનારા પૃથ્વીરાજને પણ તેમણે બંધનમાં નાંખ્યો. તેથી આ (મ્હેચ્છો) દુર્જય છે. તું શું કરશે ? વસ્તુપાલે કહ્યું કે હે નાથ ! મને મોકલો, જે યોગ્ય જણાશે તે હું કરીશ. તે ઉપરથી ૧૦ લાખ ઉત્તમ ઘોડા સાથે મંત્રી આવ્યો. ત્રીજા પ્રયાણે તેણે કપૂર વગેરે દ્વારા મોટી પૂજા પૂર્વક મહાશુભ દેવીને યાદ કરી. એના ભાગ્યથી તે પ્રત્યક્ષ થઇને બોલી કે હે વત્સ ! તું ખીશ નહિ. 'આણુ'ની દિશાથી યવનો દાખલ થશે. જ્યારે તેઓ તારા દેશમાં દાખલ થાય ત્યારે એમણે ઉલ્લંઘન કરેલી ધંટિકાઓને તારા રાજ્યે વડે તું રોકી લેજો. ત્યાર ૧૫ બાદ તેઓ જ્યાં મુકામ કરે ત્યાં સ્થિર મનવાળો બની સૈન્ય સહિત યુદ્ધ માટે એકદમ તું તૈયાર થજો. જયલક્ષ્મી તારા જ કરકમલમાં છે. આ સાંભળીને પોતાના સેવક અને 'આણુ' ગિરિના નાયક ધારાવર્ષ પાસે તેણે માણસો મોકલ્યા અને કહેવડાવ્યું કે મ્હેચ્છોનું લશ્કર 'આણુ'માં થઇને આવી રહ્યું છે. તું એને આવતા છોડીને-આવવા ૨૦ ઘડને પાછળથી ધંટિકા રોકી લેજો. તેણે તેમ જ કર્યું. યવનોએ પ્રવેશ કર્યો. જેવા તેઓ આવાસો ગ્રહણ કરનાર હતા તેવામાં કાળરૂપ વસ્તુપાલ (તેમના ઉપર તૂટી) પડ્યો. યવનો હણાયા. રણુબારવ ઉછળ્યો. કેટલાકે દાંતના અંતરમાં આંગળી ધાલી; ખીજાએ તોખા પોકારી તોપણ તેઓ છૂટ્યા નહિ. આ પ્રમાણે તેમને હણીને અને તેમનાં લાખો મસ્તકાથી ૨૫ ગાડાં ભરીને 'ધોળક' આવી મંત્રીએ પોતાના સ્વામીને (તે) દેખાડ્યાં. તેણે તેની પ્રશંસા કરી કે તું (કશેા) ખ્વનિ કરતો નથી, વિકટ જતો નથી, મુખ જીવ્યું રાખતો નથી, ગર્વથી ભૂમિ ઉલ્લેખતો નથી, ખરપુટો વડે તિરસ્કારપૂર્વક તું જોવાતો નથી, પરંતુ ભૂમિતલ વડે ધવલ સ્કંધથી ભાર વહન કરાતાં જીવ્યી તટી વડે વિટંક અને ભીષણ તીર્યોનું ઉલ્લંઘન ૩૦ કરતો તું જણાય છે. ત્યાર બાદ તેણે તેને વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, અને તેને

૧ ધાંટી. ૨ બૂમટો.

ધેર જવા રજ આપી. ત્યાં મંગલ કરવા માટે લોક આવવા લાગ્યા. દ્રમ્ભે ફૂલ મળતાં. એ પ્રમાણે ફૂલની માળાનો લોકે ખર્ચ કર્યો.

- આ તરફ 'નાગપુર'માં સાધુ દેહહાનો પુત્ર સાધુ પૂનડ કે જેને શ્રીમોજ્જદીન સુરત્રાણની પત્ની ખીખીએ પોતાનો ભાષ કરી માન્યો હતો તે અશ્વપતિ, ગજપતિ અને નરપતિને માન્ય ખતી વિજયવંતો વર્તતો હતો. તેણે સૌથી પ્રથમ 'બખ્ખેરપુર'થી વિક્રમ સંવત્ ૧૨૭૩ વર્ષે 'શત્રુજય'માં યાત્રા કરી અને સુરત્રાણની આગ્રાથી ૧૨૮૬ મે વર્ષે 'નાગપુર'થી ખીજી (યાત્રા) કરવા તે નીકળ્યો. તે સંઘમાં ૧૮૦૦ ગાડાંઓ અને પુષ્કળ મહાધરો હતાં. કુમાર તે સાથે જેવો 'માંડલ્યપુર' આવ્યો તેવો તેજ:પાલ સંઘ સંમુખ આવી તેને 'ઘોળકે' લઇ ગયો. શ્રીવસ્તુપાલ સંમુખ આવ્યો. સંઘની રજ પવનની અનુકૂળતાથી જે જે દિશામાં ઉડતી ત્યાં ત્યાં તે જતો. પાસે ઉભેલા માણસોએ કહ્યું કે હે મંત્રીશ્વર ! આ તરફ રજ છે. આ તરફ પધારો. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે આ રજને સ્પર્શ કરવાનું પુણ્યો વડે પ્રાપ્ત થાય છે. આ રજ વડે સ્પર્શતાં પાપરૂપ રજ દૂરથી (જ) નાશ પામે છે; કેમકે તીર્થોમાં ભમતાં જેઓ શ્રીનાથના માર્ગની રજથી (પાપરૂપ) રજ વિનાના બને છે તેઓ સંસારમાં ભમતા નથી. (યાત્રા જવામાં) દ્રવ્ય ખરચવાથી આ લોકમાં તેઓ સ્થિર સંપત્તિવાળા બને છે અને જગતના નાથની પૂજા કરતાં તેઓ પૂજ્ય બને છે. ત્યાર બાદ સંઘપતિ પૂનડ અને મંત્રીનું પરસ્પર ગાઠ આલિંગન થયું તેમજ તે બે વચ્ચે પ્રિય વાર્તાલાપ થયો. સંઘ સરોવરને તીરે રહ્યો. પૂનડે કુલગુરુ 'મલધારી' શ્રીનરચન્દ્રસૂરિનાં ચરણને પ્રણામ કર્યો. રાત્રે શ્રીવસ્તુપાલે પુણ્યાત્મા પૂનડને કહેવડાવ્યું કે સવારે સકળ સંઘે તેમજ તમારે અમારી રસોઇના અતિથિ થવું- અમારે ત્યાં ભોજન કરવું, ધૂમાડો નહિ કરવો. પૂનડે તે પ્રમાણે કબૂલ કર્યું રાત્રે બે દ્વારવાળો મંડપ તેમજ (સવારે) રસોઇનો પ્રકાર (તૈયાર) થયા. બધું તૈયાર થયું. સવારે 'નાગપુર'વાળા આવ્યા. બધાંનાં પગ ધોવા અને તિલક કરવું એ કામ શ્રીવસ્તુપાલ પોતાને હાથે કરતો. એમ બે પ્રહર લાગ્યા. મંત્રી તો તેવો જ નિર્વિણ્ણ હતો. તે વખતે તેજ:પાલે વિજ્ઞાપ કરી કે હે દેવ ! અમે ખીજી પાસે પણ સંઘના પગ ધોવા વગેરે કામ કરાવીશું; તમે ભોજન કરો. (પછી) તાપ થશે. મંત્રીએ કહ્યું કે એમ ન બોલો. પુણ્યોથી આ અવસર મળે છે. ગુરુએ પણ કહેવડાવ્યું કે જે કુળમાં જે સુખ્ય પુરુષ હોય તેનું જ યત્ન વડે રક્ષણ થવું જોઇએ.

તેનો નાશ થતાં કુળ નાશ પામે છે, (ક્રમકે) ^૧નાભિનો લંગ થયા પછી આરા બોલતા નથી, તેથી આપે ભોજન કરવું. તાપ ન થાઓ. મંત્રીએ ગુરુ પ્રતિ આ કાવ્ય મોકલ્યું: આજ મારા પિતાની આશા સફળ થઈ અને માતાની આશીષને વિષે શિખાનો અંકુર પ્રકલ્યો કે યુગાદિ જિનના સમસ્ત યાત્રિક લોકનું હું ખેદ પામ્યા વિના પૂજન કરું છું. ભોજન કરાવતા મંત્રીએ 'નાગપુર'વાળાઓનો એક પંક્તિ(૩૫ વ્યવહાર) જોઈને માયું ધૂણાવ્યું. અહો આ લોક શુદ્ધ છે. એ પ્રમાણે જમાડતાં અને વસ્ત્ર પહેરાવાતાં 'નાગપુર'નો સંઘ રાજ થયો. વસ્તુપાલ અને પૂનડ સંઘ સહિત શ્રી 'શત્રુ'જયે' ગયો. તેમણે શ્રીજ્ઞપભને વંદન કર્યું. એક દિવસ સ્નાત્ર થતાં દેવનો પૂજારી કળશ વડે નાકને હરકત ન થાય એવા આશયથી દેવનું નાક ફૂલ વડે ઢાંકતો હતો. તેવારે મંત્રીએ વિચાર કર્યો કે કદાચિત્ દૈત્યોએ દેવાધિદેવને કળશાદિ વડે કે પરસૈન્યથી ન કહેવા લાયક અમંગળ થાય તો સંઘની શી ગતિ? એમ વિચારી તેણે પૂનડને કહ્યું કે હે ભાઈ! મને એવો સંકલ્પ થયો છે કે જો (આ બિંબને સ્થાને) બીજું 'મમ્માણી' પત્થરનું બિંબ કરાવાય તો વધારે સાઈ. તે તો સુરત્રાણ મોજદીનના મિત્ર એવા તમે પ્રયત્ન કરો તો થાય; નહિ તો નહિ. પૂનડે કહ્યું કે ત્યાં જઈને વિચાર કરીશું. ઇત્યાદિ બોલતા તે અને 'રૈવત' વગેરે તીર્થોને પ્રણામ કરીને પાછા ફર્યા. પૂનડ 'નાગપુર' ગયો. મંત્રી 'ધોળકા'માં રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

એ પ્રમાણે વૃત્તાન્ત બન્યા પછી એક દિવસ સુરત્રાણ મોજદીનની ધરડી માતા હજયાત્રા (કરવા)ની અભિલાષાવાળી હોઈ 'સ્તંભપુર'માં આવી. ર્નોવિત્તને ધેર તે અતિથિ થઈને રહી. તે આવી તે (વાત) મંત્રીએ ચરો દ્વારા જાણી. શ્રીમંત્રીએ ચરોને કહ્યું કે એ જળમાર્ગે આવે ત્યારે તમારે મને ખબર આપવી. તે આવી એટલે તેમણે તે (વાત તેને) જાણવી. મંત્રીએ પોતાના કાળીઓને મોકલી તેનું કોટીમ્બક(?)ગત સર્વ દ્રવ્ય (લૂટી) લેવડાવ્યું, અને કોષ્ટક સ્થળે તે રૂડી રીતે સાચવી રખાવ્યું. તેવારે નૌવિત્તોએ મંત્રી આગળ પોકાર કર્યો કે હે દેવ! અમારા યુધની એક વૃદ્ધા હજયાત્રાએ જતી હતી. તેને તમારા પાદરમાં ચોરોએ લૂંટી લીધી. મંત્રીએ પૂછ્યું કે એ વૃદ્ધા કોણ છે? તેમણે કહ્યું કે હે દેવ! શું પૂછો છો? એ મોજદીન સુરત્રાણની પૂજ્ય માતા છે. મંત્રીએ કપટથી કહ્યું

૧ નાઇડી ભાંગી ગયા પછી આરા ઉપર ગાહું ચાલે નહિ. ૨ વહાણુવટી,

- કે અરે વસ્તુની તપાસ કરો, તપાસ કરો. બે દિવસનો વિલંબ કરી તેણે અધું આણી આપ્યું. વૃદ્ધાને તો તે પોતાને ઘેર લઇ ગયો. તેણે તેની વિવિધ ભક્તિ કરી અને પૂછ્યું કે શું તમારે હજ્યાત્રાની ઇચ્છા છે? તેણે કહ્યું કે હા. તો કેટલાક દિવસ રાહ જુઓ. તેણે રાહ જોઇ.
- ૫ તેવામાં 'આરાસણ' પથ્થરનું તેણે તોરણ ઘડાવ્યું અને મંગાવ્યું. તેણે તે મેળવી જોયું, અને પાછું જૂદું કર્યું. (વળી) તે ૧૩ વડે યાંજ્યું. સૂત્રધારોને તેણે સાથે મોકલ્યા. મંત્રીએ કહ્યું કે વચમાં ત્રણ પ્રકારના માર્ગ છે: (૧) જલમાર્ગ, (૨) ઊંટ વડે જવાય તેવો અને (૩) ઘોડા વડે ઉલ્લંઘન થઇ શકે તેવો. જ્યાં જે રાજાઓ સાથે લડાઇ કર્યા વિના તેમનું ઉલ્લંઘન કરાય ત્યાં તેવું સૂત્ર તેણે કરી આપ્યું. રાજાઓને ભેટણાં આપવા માટે તેણે દ્રવ્ય તૈયાર કરાવ્યું. એ પ્રમાણેની સામગ્રીપૂર્વક તેણે તેને ત્યાં મોકલી. તેણે મસીદને દરવાજો તોરણની રચના કરી. ત્યાંના રાજા પાસેથી ત્યાં દીપ, તૈલ ઇત્યાદિ વડે પૂજનો હંમેશ માટે પ્રબંધ કરાવ્યો. ત્યાં તેણે પુષ્કળ દ્રવ્ય આપ્યું. તેની કીર્તિ ઉદ્ભવી. વૃદ્ધા પાછી ફરી. તેણે 'ખંભાત' લાવવામાં આવી. તેનો (વસ્તુપાલે) પ્રવેશ-મહોત્સવ કરાવ્યો. તેણે પોતે તેનાં ચરણ ધોયાં. એ પ્રમાણે ભક્તિ પૂર્વક તેણે તેને પોતાને ઘેર દશ દિવસ રાખી. તેવામાં ૫૮૦ ધવલ કિશોર, દુકુલ ગંધરાજ, કપૂર વગેરે તેણે લીધું. (પછી) તેણે વૃદ્ધાને પૂછ્યું કે હે માતા! ચાલશો? જો તમે આજા આપતા હો અને માન અપાવવાના હો તો હું પણ (સાથે) આવું. તેણે કહ્યું કે ત્યાં હું જ સ્વામિની છું. સ્વેચ્છા પૂર્વક આવ. ત્યાં તારી પૂજા ધણી થશે.
- ૨૦ શ્રીવીરધવલની અનુમતિથી મંત્રીન્દ્ર ચાલ્યો. રાજાની માતાના વચનથી તે 'દિલ્લી' ને તડે ગયો. એ કોશને અંતરે તે થાવ્યો. સુરત્રાણુ માતાની સામે આવ્યો. તેણે માતાને વંદન કર્યું અને યાત્રા સુખે થઇ એમ પૂછ્યું. વૃદ્ધાએ કહ્યું કે જોને 'દિલ્લી' માં તારા જેવો પુત્ર છે અને 'ગૂર્જર' ભૂમિમાં તો વસ્તુપાલ (પુત્રરૂપ) છે એવા મને કલ્યાણ કેમ ન હોય? રાજાએ પૂછ્યું કે એ કેાણ છે? વૃદ્ધાએ વિનય અને કીર્તિથી ભરપૂર એવો તેનો વૃત્તાન્ત કહ્યો. રાજાએ કહ્યું કે તેને તું અહીં કેમ નહિ લાવી? વૃદ્ધાએ કહ્યું કે હું લાવી છું. તું તેને જો. (એમ કહી) ઘોડા-સ્વારોને મોકલી વસ્તુપાલને ઓલાવી તેણે તેને ખતાવ્યો. મંત્રીએ ભેટણું આપ્યું. રાણાએ તેને કહ્યું કે માતાએ મારાથી તમને અધિક પુત્રરૂપે ગણ્યા છે, તેથી તમે મારા યાંધવ છો. અમારી માતા તમારી તારીફ

કરે છે. એ પ્રમાણે સુખવાર્તા કરી મોટા ઉત્સવપૂર્વક વસ્તુપાલને પોતાની માતાનો અગ્રેસર બનાવી તેને તે 'દિલ્લી' શહેરમાં લઇ ગયો. અને તેણે સાધુ પૂનડને ઘેર ઉતારો આપ્યો. સુરત્રાણે સ્વમુખે નિમંત્રણ મોકલી સાધુ પૂનડને ઘેર ભોજન કરાવ્યા બાદ મંત્રીશ્વરને તેણે પોતાને મહેલે બોલાવ્યો. વિનયપૂર્વક તેનો સત્કાર કરી તેણે તેને વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. ૫

કૃપા તરીકે એક કરોડ સુવર્ણ આપીને તે બોલ્યો કે કંઈક માગ. વસ્તુપાલે કહ્યું કે હે દેવ ! 'ગૂર્જર' ભૂમિ સાથે આપ જીવે ત્યાં સુધી આપની સંધિ હો (એ એક અને બીજાં) 'મન્માણી' ખાણમાંથી પાંચ પત્થરો અપાવો. રાજ્યે તે માન્યું. અને ધીરજ આપી. રાજના હુકમથી પૂનડે તે પાંચ ફલહી 'શત્રુ'ન્ય' વગેરે (સ્થળો)માં મોકલી આપી. તે પૈકી એક ઋષભની ફલહી, બીજી પુંડરીકની ફલહી, ત્રીજી કપર્દીની, ચોથી ચક્રેશ્વરીની અને પાંચમી 'તેજલપુર'માં શ્રીપાર્શ્વની ફલહી. પછી મંત્રીશ્વર પોતાને નગરે પાછો વળ્યો. લાંબા સમયથી દર્શનની ઉત્કંઠાથી વિહ્વલ બનેલા તેણે પોતાના સ્વામીને નમન કર્યું. 'દિલ્લી' ગયાનો વૃતાન્ત પહેલાં પણ કાનો કાન તેણે સાંભળ્યો હતો. ૧૦

(છતાં) ફરીથી તેણે મંત્રીને સવિશેષ પૂછ્યું. તેણે પણ અભિમાન કર્યા વિના બધું કહ્યું. વીરધવલ પ્રસન્ન થયો. કૃપા તરીકે તેણે તેને દશ લાખ સુવર્ણ આપ્યું. તે તો તેણે ઘેર પહોંચ્યા પૂર્વે જ એકત્રિત થયેલા પુષ્કળ યાચકાને આપી દીધું. મંત્રીને ઘેર સઘળા લોક મળ્યા. તેનો સત્કાર કરી તેણે તેમને વિદાય કર્યા. કવિઓએ કહ્યું કે શ્રીમંતને વિષે એક ૧ દ્વિજરાજને દેખીને પશ્ચો સંક્રાંત્ય પામે છે. (પરંતુ) લાખ દ્વિજરાજને આવતા છતાં તારા હાથરૂપ પદ્મ સદા વિકાસ પામે છે એ આશ્ચર્ય છે. શત્રુઓનું ઉચ્ચાટન (કરવા)માં, લક્ષ્મીઓનું આકર્ષણ (કરવા)માં અને સ્વામીના હૃદયને વશ કરવામાં હે મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ ! તારો અદ્વિતીય અને સિદ્ધ મંત્ર સ્ફૂર્તિ પામે છે. આ પ્રમાણે તારીફ કરાતા અને ઉત્તમતાને લીધે શરમાતા વસ્તુપાલે નીચું બેસ્યું. તે ઉપરથી 'મહાનગર'ના નિવાસી નાનક કવિએ કહ્યું કે હે વસ્તુપાલ ! તમે એકલા (જ) જગત ઉપર ઉપકાર કરો છો એવું સન્મનનોનું બોલવું સાંભળીને લલભ વડે નમાવેલા મસ્તકવાળા તમે આ પૃથ્વીતલ જીવો છો તે(નું તાત્પર્ય) હું જાણું છું (કે) હે સરસ્વતી દેવીના મુખકમલને ૨૫

૧ ચંદ્ર અને આભાણ એ બે અર્થોથી વિરોધ અને એનો પરિહાર ધરાવી લેવા.

વિષે તિલક (સમાન) । ‘પાતાલ’માંથી બલિનો ઉદ્ધાર કરવા માટે આપ નક્કી વારંવાર માર્ગ શોધો છો. તે જ વેળા ‘કૃષ્ણ’ નગરના કવિ કમલાદત્યે અન્ય પ્રકારે કહ્યું કે જે ચપળ લક્ષ્મીને તમે ત્યાગરૂપ ફળવાળી બનાવી, તેણે અર્થોનો આશ્રય લઈ કીર્તિ (નામની) પુત્રીને જન્મ આપ્યો. તે (કીર્તિ) પણ ત્રેલોક્ય આગળ ધ્રુવ પ્રમાણે ખેલે છે. તેની વાતથી આ લજ્જા પામે છે, વાસ્તે આ મોટા છે. તેણે તે કવિઓને પુષ્કળ દાન આપ્યું.

- કાષ્ઠક વેળા મંત્રીએ સાંભળ્યું કે ‘રૈવતક’ પાસે જતા લોકોની પાસેથી ભરડાઓ પૂર્વે રાજ્યે આપેલ કર ઉધરાવે છે. પોટલાઓમાં એક મણુ દાણો અને કૃપકમાંથી એક કર્મ (તેઓ લે છે). આ પ્રમાણે તેઓ લોકને ઉપદ્રવ કરે છે. તે ઉપરથી આચારિને જ્ઞેનારા મંત્રીએ તે ભરડાઓને ‘કુહાડી’ નામનું ગામ આપીને તે કર ઉધરાવતા અટકાવ્યા. ઋષભ અને નેમિના નિર્ધન જાત્રાળુઓને પોતે ઘેર પહેંચે ત્યાં સુધી યોગ્ય ભાથું ચાલે એટલા દ્રમ્મ (ઉપજાવવા) બદલ તેણે ‘અંકેવાલિયા’ નામનું ગામ આપ્યું. ‘શત્રુજ્ય’ અને ‘રૈવતક’ની તળેટીમાં (આવેલા) નગરોમાં સુખાસનો કરીને આંધળા, તાવવાળા વગેરે જાત્રાળુઓના તીર્થ-આરોહણ માટે તે (મોઝાં) મૂક્યાં. તેને જિયકનારા મનુષ્યોના આસને સ્થાને શાલિનાં ક્ષેત્રો તેણે સ્થાપ્યાં. તેણે સર્વ તીર્થોને વિષે દેવોને માટે રત્નથી જડેલાં સોનાનાં અલંકારો કરાવ્યાં. વિદેશથી આવેલા (આવતા) આચાર્યોની સેવા માટે તેણે સર્વ દેશના ગામના મુખીઓને નીમ્યા. પોતે સમ્યગ્દષ્ટિ હોવાથી ભક્તિથી નહિ, પરંતુ પોતાના નાથના રંજન માટે તેણે લૌકિક તીર્થ પણ કરાવ્યાં.

- એક વાર મંત્રી ‘ધોળકે’થી ‘સ્તંભ’પુર ગયો. ત્યાં સમુદ્રને કિનારે વહાણમાંથી ઘોડા ઉતરતા હતા. તેવારે કવિરાજ સોમેશ્વર પાસે હતા, મંત્રીએ (તેને) સમસ્યા પૂછી કે વર્ષા-સમયે સમુદ્ર ગર્જનાથી રહિત છે. સોમેશ્વરે (તે સમસ્યા) પૂરી કે જાણે અંદર સૂતેલા જગન્નાથની નિદ્રાના ભંગના ભયથી. આ પ્રસંગે તેણે ઉચિત દાન તરીકે સોળ ઘોડાઓ આપ્યા. વળી કાષ્ઠ વાર મંત્રીએ કહ્યું કે કાગડો કે ભીંટ ? સોમેશ્વરે પદ્મ પૂર્ણ કર્યું કે જેણે મારા પતિને આવતો મને જણાવ્યો (એવો કાગડો) અને જે એને લાવ્યો એ(વો ભીંટ એ) એમાં સખિ ! કાણુ પહેલો પૂજ્ય છે ? કાગડો કે ભીંટ ? અહીં પણ ૧૬૦૦૦ દ્રમ્મો બધીસ (અપાયાં). એ પ્રમાણે તેની લીલા હતી.

એક વાર વૃક્ષો પાસે તેણે એમ સાંભળ્યું કે 'પ્રાગ્વાટ' વંશમાં શ્રીવિમલ દંડનાયક હતો, જે નેઠ અને વાહુડનો ભાષ થતો હતો. તેણે ઘણા વખત સુધી 'આણુ'નું અધિપતિપાણું ભોગવ્યું, કેમકે 'ગૂર્જર'નાથ તેના ઉપર પ્રસન્ન હતો. તે નિર્મળ શુદ્ધિવાળા વિમલને બે ઇચ્છા થઇઃ (૧) પુત્રની ઇચ્છા અને (૨) પ્રાસાદની ઇચ્છા. તેની સિદ્ધિ માટે તેણે પોતાની ગોત્ર-દેવી અંબિકાની ત્રણ ઉપવાસ વડે આરાધના કરી. તેણે પ્રત્યક્ષ થઇને કહ્યું કે હે વત્સ ! તું તારી ઇચ્છા કહે. વિમલે કહ્યું કે મને પુત્રની ઇચ્છા છે તેમજ 'આણુ'ના શિખર ઉપર પ્રાસાદ બનાવવાની (પણ) ઇચ્છા છે. અંબાએ કહ્યું કે બંને પ્રાપ્ત નહિ થાય. તું એક કહે. તે ઉપરથી સંસારની કેવળ વૃદ્ધિરૂપ ફળવાળી અને અસાર એવી પુત્રની ઇચ્છા છોડી દઇને પ્રાસાદની જ ઇચ્છા સફળ કરવા વિમલે અલિલાપા રાખી. અંબાએ કહ્યું કે આ તારી (ઇચ્છા) સિદ્ધ થશે; પરંતુ એક ક્ષણ રાહ જો કે જે દરમ્યાન હું ' આણુ 'ની અધિષ્ઠાત્રી (અને મારી) સખી શ્રીમાતાનો મત લઇ આવું છું. એમ કહી દેવી ગઇ. તેટલી વાર વિમલ ધ્યાનમાં રહ્યો. શ્રીમાતાનો અભિપ્રાય લઇને દેવી આવી અને બોલી કે શ્રીમાતાના લવનની પાસે પુષ્પની માળાથી મનોહર એવું ગોમય ગાયનું સુખ ન્યાં દેખાય ત્યાં પ્રાસાદ યોગ્ય ભૂમિ તું જાણજે. તે તેવી જ જોઇને તેણે ચાંપાના ઝાડની પાસે તીર્થ સ્થાપ્યું. તેમાં વિક્રમાદિત્યથી એક હજાર ઉપર ૮૮ વર્ષ વીતે ચાર સૂરિઓએ મોટી પિત્તળની પ્રતિમા (તરીકે) આદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી. પ્રાસાદનું નામ ' વિમલવસતિ ' પાડવામાં આવ્યું. તે જોતાં જન્મનું ફળ મળે છે. આ કથાના શ્રવણથી મંત્રીએ વિચાર કર્યો કે અમે ચાર ભાઇઓ હતા. તેમાં (અત્યારે) બે છીએ. માલદેવ અને લુણ્ણિગ (એ) બે (ભાઇઓ) તો નાની વયમાં સ્વર્ગે ગયા. માલદેવના નામથી પૂર્વે પણ કીર્તનો મેં કરાવ્યાં છે. લુણ્ણિગના કલ્યાણનિમિત્તે ' આણુ ' ઉપર ' લુણ્ણિગવસતિ ' કરાવવી. એ (વાત)નો તેણે તેજઃપાલ આગળ પ્રકાશ કર્યો. તે વિનીતે તે અત્યંત માન્ય કરી. ત્યાર બાદ તેજઃપાલ ' ધોળકા 'થી ' આણુ ' ગિરિના શૃંગારરૂપ ' ચંદ્રાવતી ' નગરીએ જઇને રાણા ધારાવર્ષને ઘેર ગયો. તેણે તેની ખૂબ પૂજા કરી અને કહ્યું કે શું કામ છે તે ફરમાવો. મંત્રીએ કહ્યું કે જો તમે મદદગાર બનો તો અમે ' આણુ 'ના શિખરના અગ્ર ભાગમાં પ્રાસાદ બનાવીએ. ધારાવર્ષે કહ્યું કે હું તમારો સેવક (જ) છું; મને બધાં કાર્યોમાં આગળ કરજો. ત્યાર બાદ રાષ્ટ્રિક મૌર્ગલિકાદિને

- મહાદાનો વડે એવા વશ કરાયા કે ચૈત્ય તૈયાર થતાં તે (લોકોના ઉપર) કરોનો ભાર ન નાંખે; કેમકે દાનથી ભૂતો (પણ) વશ થાય છે એવું વચન છે. ત્યાર બાદ ' ચંદ્રાવતી 'ના મહાજનને વિષે ચાંપલ નામના મુખ્ય શ્રાવકને ઘેર જઈ તેણે કહ્યું કે જો તમે પૂજનનું સાન્નિધ્ય કરો
- ૫ તો અમે ' આણુ ' ઉપર ચૈત્ય કરાવીએ. ચાંપલે પણ પોતાના તેમજ અન્યનાં કુટુંબોની પણ દેવપૂજા માટે નિત્ય ધનચિન્તા કરી. ત્યાર પછી મંત્રીએ ' આરાસણ ' જઈને ચૈત્ય બનાવવા માટે યોગ્ય દલવાટક કઢાવ્યા. તેણે તે ધોંસરીને લાયક બળદો (?) દ્વારા ' આણુ 'ની તળેટીએ અણાવ્યા. અડધે અડધે કોશે તેણે દુકાનો મંડાવી. પશુઓને
- ૧૦ અને માણસોને ભૂખ વગેરેનું કષ્ટ ન હો એવા વિચારથી ત્યાં બધું મળે (એવો તેણે પ્રબંધ કરાવ્યો). ' ઉંબરિણી 'ના માર્ગે પ્રાસાદ બનાવવા લાયક દ્વિગુણ દળ ગિરિ ઉપર તેણે દાખલ કરાવ્યું. પછી તેણે તે માર્ગને વિષમ બનાવ્યો જેથી પરસૈન્ય પ્રવેશી ન શકે. એ પ્રમાણે પૂર્વ કર્મ સિદ્ધ થતાં તેણે સૂત્રધાર શોભનદેવને બોલાવી તેને કર્મસ્થાય તરીકે નીચ્યો.
- ૧૫ તેણે ઊદલ નામના શાલને ઉપરી બનાવ્યો અને તેને ઇચ્છા મુજબ દ્રવ્ય ખરચવા હુકમ કર્યો. એ પ્રમાણે પ્રબંધ કરીને તેજ:પાલ 'ધોળકે' ગયો. (અહીં) પ્રાસાદ તૈયાર થવા માંડ્યો. શ્રીનેમિનું બિંબ કસોટીના પત્થરનું તૈયાર કરાતું હતું. ૭૦૦ સૂત્રધારો ઘાટ ધડતા હતા. તે ્રદુ:શીલો તો આગળ આગળથી પૈસા લેતા અને કાર્ય-સમયે ફરી ફરીને માગતા.
- ૨૦ તેથી ઊદલે મંત્રી તેજ:પાલને લખ્યું કે હે દેવ ! દ્રમ્ભો નાશ પામે છે. સૂત્રધારો કર્મસ્થાય પાસેથી પહેલેથી (દ્રવ્ય) લે છે. ત્યારે તેજ:પાલે કહ્યું કે દ્રમ્ભો નાશ પામે છે એમ કેમ કહો છો ? નાશ પામી શું કાહી ગયા ? (ના, તેમ તો નહિ જ હોય) કિન્તુ (એ દ્વારા) મનુષ્યો ઉપર ઉપકાર થયો. જો (એ દ્વારા) ઉપકાર કરાયો તો વિનાશ થયો એમ
- ૨૫ કેમ કહેવાય ? મારી માતા વંધ્યા છે એ વાકચની પેઠે પરસ્પર વિરુદ્ધ તું બોલે છે; વાસ્તે તાત્પર્ય એ છે કે સૂત્રધારોની ઇચ્છાનો નાશ ન કરવો, પરંતુ (દ્રવ્ય) આપવું જ. તે ઉપરથી ઊદલ આપતો. ગર્ભગૃહમાં શ્રીનેમિનાથના બિંબની સ્થાપના કરવામાં આવી ત્યાં સુધી (કામ) થયું. એટલું (તૈયાર) કરાતાં વસ્તુપાલને તેની ખબર અપાઈ. બંને
- ૩૦ મંત્રીઓ પ્રસન્ન થયા. શ્રીવસ્તુપાલની આજ્ઞાથી તેજ:પાલ અનુપમાની સાથે મોટા પરિવારપૂર્વક ' આણુ ' ગિરિ પહોંચ્યો. પ્રાસાદ લગભગ

તૈયાર થયેલો તેણે જોયો અને તે સંતોષ પામ્યો. સ્નાન કરી, સુંદર વસ્ત્ર પહેરી, પત્ની સહિત મંત્રી નેમિની પૂજા કરતો હતો. કાયોત્સર્ગમાં ધ્યાન ધરીને તે ધણો વખત ઊભો રહ્યો. અડધી ક્ષણમાં પતિને તે સ્થિતિમાં મૂકીને અનુપમા પ્રાસાદની રચના (જેવા)ના કુતૂહલથી બહાર આવી. ત્યાં સૂત્રધાર શોભનદેવ મંડપના ચાર થાંભલા ઊભા કરવાની તૈયારી કરતો હતો. તેવારે મંત્રિણીએ કહ્યું કે હે સૂત્રધાર ! હું ઘણી વાર થયાં જોઈ રહી છું, (પરંતુ) હજી થાંભલા ઊભા થયા નથી. શોભનદેવે કહ્યું કે હે સ્વામિની ! આ પર્વતનો પ્રદેશ છે અને ઠંડી બહુ છે; એથી સવારે ધડવું અધરું છે. મધ્યાહને તો ઘેર જવાય છે, સ્નાન કરાય છે, રસોઈ કરાય છે અને ભોજન કરાય છે. એ પ્રમાણે વિલંબ થાય છે. વિલંબથી શો ભય છે ? અહીં શ્રીપ્રધાનપાદ ચિરકાળ રાબંધ જોગવી (જ) રહેલ છે. તે ઉપરથી અનુપમાએ કહ્યું કે હે સૂત્રધાર ! આ તો કેવળ યાદુ છે—સારી સારી વાત છે. કમ ક્ષણ કેવી હશે તે કોણ જાણે છે ? સૂત્રધાર મૂગો રહ્યો. પત્નીનું કહેવું સાંભળીને મંત્રીશ્વરે બહાર નીકળી સૂત્રધારને કહ્યું કે અનુપમા શું કહેતી હતી ? સૂત્રધારે કહ્યું કે જે દેવે અવધાર્યું તે (જ). મંત્રીએ પત્નીને કહ્યું કે તે શું કહ્યું ? અનુપમાએ કહ્યું કે હે દેવ ! હું એમ કહેતી હતી કે કાળનો શો વિશ્વાસ છે ? કોઈક કાલવેલા કેવી હોય ? સદા પુરુષોનું તેજ તેવું ને તેવું રહેતું નથી. જેમકે લક્ષ્મીનો કે પોતાનો નાશ અવશ્ય થાય છે તો પછી તેવા લક્ષ્મીના સંબંધને વિષે ડાહ્યા માણસો સ્થિરતાની બુદ્ધિ કેમ રાખે છે ? વૃદ્ધોને આરાધતા, પૂર્વજ્ઞેને તૃપ્ત કરતા અને લક્ષ્મી વિનાના અનેદાને બેતા છતાં પણ પ્રાણીઓ મોહ પામે છે. રાજના બવારૂપ પદ્મવત્તા અંતમાં આલંબન વિના લટકતી (?) એવી પોતાની લક્ષ્મીને પણ સેવકો સ્થિર માને છે. અકસોસ ! આ તરફ વિપત્તિ, આ તરફ મરણ, આ તરફ રોગ અને આ તરફ ઘડપણ એમ ચારે વડે સદા પ્રાણીઓ પીડાય છે. આ તત્ત્વમય વચન સાંભળીને મંત્રીશ્વરે કહ્યું કે હે કમળનાં જેવાં દીર્ઘ નેત્રવાળી (સુંદરી) ! તારા સિવાય ખીનું કોણ આ પ્રમાણે બોલવાનું જાણે છે ? ‘ તામ્રપર્ણી ’ના તટમાં ઉત્પન્ન થયેલાં મોતીઓ સાથે તેમજ શેરડીરૂપ કુક્ષિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા અતિશય મીઠા (રસ) સાથે સ્પર્ધાનો સમૂહ ધારણ કરતા એવા તારા વર્ણો પ્રસન્ન અને સ્વાદિષ્ટ છે. ધરની ચિન્તાના ભારનું હરણ, બુદ્ધિ આપવાપણું, સર્વ પાત્રોનો સત્કાર કરવાપણું (ધત્યાદિ) શું શું કૃપા ગૃહકલ્પલતા જેવી

૫

૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- પુણ્યશાળીઓની પત્ની આપતી નથી ? હે રાજ્યની સ્વામિની ! પ્રાસાદ જલદી કેવી રીતે તૈયાર થાય તેનો ઉપાય તું કહે. દેવીએ કહ્યું કે હે નાથ ! રાતના સૂત્રધારો જુદા અને દિવસના જુદા રાખવા જોઈએ. એક કડામ્મ ચડાવો. અમૃતનું ભોજન કરાવો. સૂત્રધારોને આરામનો
- ૫ લાભ (મળવા)થી રોગ નહિ થાય. એ પ્રમાણે ચૈત્ય જલદી તૈયાર થશે. આયુષ્ય (તો નિત્ય ઘટતું) જ જાય છે. લક્ષ્મી (પણ) અસ્થિર જ છે; કેમકે (કહ્યું પણ છે કે) મૃત્યુએ કેશ વડે જાણે પકડ્યો હોય તેમ જુદિ-શાળીએ ધર્મ આચરવો અને કદાપિ ઘડપણ કે મરણ આવનાર જ નથી એમ સમજી વિદ્યા અને અર્થનું ચિન્તન કરવું. સરસ્વતીની
- ૧૦ વીણાના અવાજના જેવી કામળ વાણીથી આ પ્રમાણે કહીને તે સુલક્ષણા (સુંદરી) નિવૃત્ત થઈ-શાંત ઊભી રહી. મંત્રીએ સર્વ દેશના કર્મસ્થાયોને વિષે એ જ રીતિ શરૂ કરી. બધું થોડા જ દિવસમાં તૈયાર થઈ ગયું. મંત્રી 'ઘોળકે' ગયો. કેટલેક દિવસે ૧ વધામણી ખાનાર મનુષ્ય આવ્યો (અને બોલ્યો કે) હે દેવ ! 'આણુ' ગિરિ ઉપર નેમિનું ચૈત્ય તૈયાર
- ૧૫ થઈ ગયું છે. અને ભાઈઓ ખુશ થયા. ફરીથી ત્યાં તેઓ સંઘ સહિત પ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા માટે ગયા. ત્યાં 'જવાલિપુર'થી શ્રીયશોવીર નામે ભંડારી કે જે સરસ્વતીકંડાભરણરૂપે પ્રખ્યાત હતો તેને બોલાવ્યો એટલે તે આવ્યો. સાક્ષાત્ ન્યાય, વિક્રમ અને વિનય જાણે એકત્ર મળ્યા હોય તેમ વસ્તુપાલ, તેજપાલ અને યશોવીર ભેગા મળ્યા. ૮૪
- ૨૦ રાણા, ૧૨ મંડલીક, ૪ મહીધર અને ૮૪ મહાજનો એમ સભા થઈ. તેવારે વસ્તુપાલે યશોવીરને કહ્યું કે હે ભંડારી ! વત્સરાજના યોગધરાયણની જેમ તમે રાજા ઉદ્દયસિંહના મંત્રી છો. સ્વસ્થાનમાં રહી અમે તમારી સ્તુતિઓ સાંભળી છે. જેમકે મધ્યમાં શૂન્ય એવાં બિન્દુઓ નકામાં છે, પરંતુ તમે એક આગળ થતાં તે સંખ્યાવાળાં બને છે. હે યશોવીર ! વિઘાતા તમારી કીર્તિને ચંદ્ર ઉપર લખવા જાય છે તો પહેલાં બે અક્ષરો પણ ત્રિભુવનમાં સમાતા નથી. એ જ કારણથી અમારૂં અંતઃકરણ સર્વદા આપના દર્શન માટે ઉત્કંઠિત રહેતું હતું. હાલ આપની સંગતિ રૂડી રીતે પ્રાપ્ત થઈ. તે પણ વિશેષે કરીને નેમિની દષ્ટિ આગળ. ત્યાર બાદ યશોવીરે કહ્યું કે શ્રીથી યુક્ત કર્ણ-પરંપરાથી
- ૩૦ આવેલ આપના કલ્યાણની કીર્તિ સાંભળીને પ્રીતિ પામેલ એવું અમારૂં મન આપના દર્શન માટે આતુર હતું. સાંભળીને સદા ખાતરી

૧ વધામણીઓ.

કરનારી અને સરલતાને લીધે પોતે જોયેલ (વસ્તુ) ઉપર (જ) વિશ્વાસ રાખનારી એવી આ દષ્ટિ દાક્ષિણ્યના અદ્વિતીય નિધાનરૂપ આપને જોવા ઉત્કંઠા ધરાવતી હતી. ઇત્યાદિ વાર્તાઓ આવી. પ્રાસાદ અને ઊંચની પ્રતિષ્ઠાના ઉત્સવ થયા.

એક દિવસ શ્રીવ્રસ્તુપાલે ચૈત્યનાં દૂષણો અને ભૂષણો વિષે યશો-
વીરને પૂછતાં તેણે કહ્યું કે હે દેવ ! શોભનદેવ સૂત્રધાર સારો છે. ૫
તેથી એ યોગ્ય જ છે કે એણે અપમાને કીર્તિસ્તંભ ઉપર ખેસાડી છે
અને એક આંગળી જાગી કરીને તેને રાખેલી છે. તે કર્મકર તો દ્રવ્યનો
લોભી છે. અહીં તમારી માતાની મૂર્તિ જુઓ જેથી દાતા દુર્લભ છે
(એ વાત સિદ્ધ થાય). સોમાં એક શરવીર જન્મે છે, હજારમાં એક ૧૦
પંડિત જન્મે છે અને લાખોમાં એક વક્તા જન્મે છે; પરંતુ દાતા તો
હોય પણ ખરો અને ન પણ હોય. ઇત્યાદિ શું કહેવું? પ્રાસાદ ઉત્તમ
છે, પરંતુ દોષો પણ છે. (૧) પ્રાસાદની અપેક્ષાએ સોપાન (બહુ) ટુંકાં
છે. (૨) થાંભલા ઉપર જે બળ્યો છે તે આશાતનાના ભાજન થશે.
(૩) દારના પ્રવેશે વાઘનાં રૂપો પૂજની અદ્યતા માટે થશે. (૪) જિનની ૧૫
પાછળ પૂર્વજેતું આરોપણ (કરાયેલું) હોવાથી પાછળ થનારાની ઋદ્ધિનો
નાશ થશે. (૫) આકાશમાં જૈન મુનિની મૂર્તિનું આરોપણ (કરાયેલું)
હોવાથી તમારા પછી દર્શનની પૂજા અદ્ય થશે. (૬) ગૂહલી કૃષ્ણ
હોઇ મંગલકારી નહિ નીવડે. (૭) ભારપદ આર હાથ લાંબા હોઇ
કાલાંતરે એવો કોઇ નહિ થાય કે જે વિનાશ થતાં આવે મૂકી શકશે.
આ પ્રમાણે સાંભળીને સાચું માની કોઇએ ક્રોધ કર્યો નહિ. ભવિતવ્યતાનો
પ્રતીકાર નથી એવો (ઉલટો) નિશ્ચય કરાયો. વિક્રમાદિત્યની પેઠે
વિવિધ દાનો વડે પોતાના મહિમાનો પ્રકાશ કરી, લોકને પોતપોતાને
સ્થાને વિસર્જન કરી પરિજન સહિત તે (મંત્રી) 'ધોળકે' જઇ પ્રભુને
નમીને સુખે રહેવા લાગ્યા.

આ તરફ શ્રીવીરવલને જે પુત્રો હતા. એક વીરમ અને
બીજો વીસલ. તેમાં જુવાન હોઇ વીરમ કે જે વર્ષાકાળમાં અકસ્માત
ઉપર પડતી વીજળીને ઉદ્દેશીને પણ તરવાર ખેંચતો તે શરવીરોમાં
મુખ્ય ગણાતો. તે એક દિવસ એકાદશીના પર્વને વિષે 'ધોળકા'માં એક
વૃક્ષ આગળ ગયો. તે પર્વમાં એવી રીતિ હતી કે ઝાડની નીચે સર્વે
વૈષ્ણવો ૧૦૮ ખોર કે આમળાં કે દ્રમ્મ મૂકે. વીરમે ૧૦૮ દ્રમ્મ

- મૂક્યા. તે જ સભામાં (હાજર) રહેલા એક વાણીઆએ ૧૦૮ આણુ મૂક્યાં. (તે જોધને) વીરમે તેના ઉપર તરવાર ખેંચી. રે, અમારાથી તું અધિક કરે છે એમ યોલતો તે તે વાણીઆને મારી નાંખવા માટે દોડ્યો. વાણીઓ નાસીને વીરંધવલ બેઠો હતો તે સભામાં દાખલ થયો.
- ૫ (ત્યાં) કોલાહલ થઇ રહ્યો. વીરંધવલે પરંપરા જાણી. તેણે વાણીઆના દેખનાં વીરમને યોદ્ધાવી ધમકાવ્યો (?) કે એ તારાથી અધિક કરે તેની તારે શી પંચાત ? શું અમારો ન્યાય તું જાણતો નથી ? દૂર થા. ફરીથી મારી દષ્ટિ સમક્ષ આવીશ નહિ—મને ફરી મોં ન ખતાવીશ. વાણીઆ (તો) મારા જંગમ કોશ છે; (એથી) મારા જીવતાં એમને ૧૦ કોણુ પરાભવ કરનાર છે ? એમ કહીને તેણે તેને 'વીરમગામ' નામના પાસેના ગામમાં રખાવ્યો. તે તો કૌણિક કુમારની તેમજ કંસની પેઠે પિતાને વિષે દ્વેષ ધારણુ કરતો જીવતાં (છતાં) પોતે મુએલો હોય તેમ રહ્યો. વીસલ તો રાણા શ્રીવીરંધવલ તેમજ શ્રીવસ્તુપાલનો માનીતો હતો. એવામાં શ્રીવીરંધવલને જેની ચિકિત્સા ન થઇ શકે એવો રોગ થયો.
- ૧૫ તેવારે પોતાના સહાયકો વડે બળવાનુ થઇ વીરમ રાજ્ય (લઇ લેવા) માટે રાણાને મળવાને બહાને 'ધોળકે' આવ્યો. તે જ સમયે શ્રીવસ્તુપાલે તેને દુષ્ટ આશયવાળો જાણીને પ્રત્યુત્પન્ન મતિથી ઘોડા, હાથી, સોના વગેરેને વિષે પરમ આત્મ મનુષ્યો વડે ઉત્તમ યત્ન કર્યો. વીરલનું કંઇ ચાલી શક્યું નહિ. તે 'ધોળકા'માં જ પોતાના મહેલમાં રહ્યો. ત્રણ ૨૦ દિવસ પછી વીરંધવલ સ્વર્ગે ગયો. લોક શોકસાગરમાં પડ્યા. ઘણાએ ચિતારોહણુ કર્યું. પરિજન સહિત કાષ્ઠક્ષણુ કરતા મંત્રીને બીજા મંત્રીઓએ રોક્યો અને કહ્યું કે હે દેવ ! તમે છો તો રાણુપાદ પોતે જીવતા હોય એમ જણાય છે. તમે પરલોક પામતાં ચાડીઆઓના મનોરથો પૂર્ણ થશે અને 'ગૂર્જર' ભૂમિ ગઇ એમ જાણુજો. તે ઉપરથી ૨૫ મંત્રી મરી ન ગયો. ઉત્થાપનને દિવસે મંત્રી શ્રીવસ્તુપાલે સભા સમક્ષ કહ્યું કે બીજા ઋતુઓ ક્રમપૂર્વક આવે છે અને જાય છે, પરંતુ આ બે ઋતુઓ (એવી જોડાઇ ગઇ છે કે તે કદાપિ ક્રમપૂર્વક) ન આવતાં નાશ ન પામે એવી થઇ છે. વીર વીરંધવલ વિના મનુષ્યોનાં નેત્રોમાં વર્ષા અને હૃદયમાં ગ્રીષ્મ (પ્રકટેલ છે). અત્યંત નિઃશ્વાસ નાંખી બધાં પોતાને ૩૦ સ્થાને ગયાં. વીરંધવલના મરણુ પછી તેનું રાજ્ય લઇ લેવાની ઇચ્છાવાળો વીરમ તૈયાર થઇ જેવો ધર બહાર નીકળવા જતો હતો તેવામાં શ્રીવસ્તુપાલે વીસલ કુમારને રાજ્યે બેસાડ્યો. વીસલદેવ એવું નામ

પ્રસિદ્ધ કરાયું. આમ મનુષ્યો દ્વારા રાજ્યનાં સર્વ અંગોની રક્ષા કરાવી. પોતે વીસલને લઘુ ઉત્તમ ઘોડાના ૧ ખુરપુટ વડે ક્ષુણ્ણ બનેલ ભૂમિ-પીઠ ઉપરથી ઉછળતી રજના સમૂહ વડે આકાશને વ્યાપ્ત કરતો અને રાજ્યના કૂર તરવાર, શલ્લ અને ભાલાનાં કિરણોથી સૂર્યનાં કિરણોને અમણાં પ્રકાશિત કરતો તે વીરમની સામે ગયો. બીધણુ યુદ્ધ થયું. ૫

પોતાના બળને માટે અવકાશ નથી એમ માની વીરમ નાસીને પોતાના સસરા રાજા ઉદયસિંહુ વડે અધિષ્ઠિત 'જ્વલિપુર' ભણી ગયો. ચતુરાધથી તેનો આશય જાણીને મંત્રીએ સોળ યોજન જય તેવા પુરુષોને ઉદયસિંહુ પાસે મોકલ્યા અને કહેવડાવ્યું કે રાજા સાથે દુશ્મનાવટ રાખનારા આને જો તમે જમાઈના સંબંધથી તમારે ત્યાં આશ્રય આપશો ૧૦

તો તમારું રાજ્ય નહિ રહે તેમજ તમે જીવતા પણ નહિ રહેશો; (વાસ્તે) એને મારી જ નાંખાવશો. ત્યાર બાદ વીરમ 'જ્વલિપુર'ના ઉદ્યાનમાં પહોંચ્યો ત્યારે થાક લેતા, અંગરક્ષિકાને ઉતારતા અને આજ્ઞા મરડતા (?) એવા તેના શરીરને ઉદયસિંહુ નીમેલા બાણાવલિ-ઓએ સેંકડો બાણો વડે ચાલણી જેવું કરી નાંખ્યું. (અને એથી) એ ૧૫

ત્યાં મરણ પામ્યો. ઉદયસિંહુ તેનું મસ્તક વીસલદેવને મોકલી આપ્યું. તેથી વીસલદેવનું રાજ્ય નિષ્કંટક અન્યું. જેટલું (રાજ્ય) વીરધવલે કબજે કર્યું હતું તેનાથી (વીસલદેવનું) જરા પણ ન્યૂન ન હતું, કિન્તુ પ્રસાર વધવાથી વીસલે શ્રીવસ્તુપાલને લઘુ રૂપે જોયો. જેમ જેમ પુરુષ સંપત્તિઓના અગ્ર ભાગે ચઢતો જાય છે તેમ તેમ તે મોટાઓને ૨૦

પણ નાના તરીકે જુએ છે. રાજાએ નાગડ નામના બ્રાહ્મણને પ્રધાન બનાવ્યો. (પેલા) જે મંત્રીઓને કેવળ લઘુ શ્રીકરણ આપ્યું. રાજાને એક સમરાક નામે પ્રતીહાર હતો. તે સ્વભાવે નીચ હતો. પહેલાં અન્યાય કરતા એવા તેને મંત્રી શ્રીવસ્તુપાલે પીડા કરી હતી. અવકાશ મળતાં તેણે રાજાને કહ્યું કે આ બેની પાસે અનંત ધન છે તે તમે ૨૫

માગો. રાજાએ પણ તેમને બોલાવી કહ્યું કે ધન આપો. તેમણે કહ્યું કે 'શત્રુજય' વગેરે (સ્થળો)માં દ્રવ્ય ખર્ચી નાંખ્યું હોવાથી અમારી પાસે દ્રવ્ય નથી. રાજાએ કહ્યું કે તો દિવ્ય આપો (કરો ?). મંત્રીઓએ કહ્યું કે આપને જે દિવ્ય ગમે તેની આજ્ઞા આપો. રાજાએ ઘટસર્પ આગળ ધર્યો. લવણપ્રસાદ તેવારે જીવતો હતો. તેણે એ અકૃત્યનો નિષેધ કર્યો, ૩૦

પરંતુ નવીન ગર્વને લીધે રાજાએ તેનું વચન કાને ધર્યું નહિ. તેવારે

- સોમશ્વેરે વીસલને એક કાવ્ય કહ્યું: હે સમીર ! એક માસમાં જ માંસલ પાટલના સુવાસના વ્યાલોલ (?) ધમરોથી આ મોટા પ્રભાવને પામીને અરેરે, તે શું કર્યું ? જેમણે અંધારાનો નાશ કર્યો છે એવા સૂર્ય અને ચન્દ્રનો દૂસ્થી તિરસ્કાર કરી-તેમને ઢાંકી દષ્ટ તેમને સ્થાને આકાશમાં
- ૫ પગના સ્પર્શને લાયક રજને તે સ્થાપી. રાજ્યએ દિવ્ય માંડી વાળ્યું. ત્યાર બાદ કોષ્ટક વાર મંત્રી 'ધેળકા'માં વસતા હતા ત્યારે (ત્યાં) એક પૌષ્ઠશાળા હતી. તેના ઉપરનો પુંજે વાળીને એક ક્ષુલ્લક નીચે નાંખતા હતા. તેમના અજ્ઞાનથી તે પુંજે વીસલદેવનો સિંહુ નામનો મામો જે વાહન ઉપર આરૂઢ થઈ નીચે શેરીમાંથી જતો હતો તેના માથા ઉપર પડ્યો. (તેથી) તે
- ૧૦ ગુસ્સે થયો. અંદર આવીને લાંબા તર્જનથી તેમને પીઠ ઉપર સખત પ્રહાર કરી 'જે મને જેટુઆકને કે જેનું નામ સિંહુ છે અને જે રાજ્યનો મામો થાય છે તેને તું શું નથી જાણતો' એમ બોલતો તે પોતાને ઘેર ગયો. તે વૃત્તાન્ત મધ્યાહને વસ્તુપાલને ભોજનની શરૂઆતમાં તેને પહેલો જ કોળીઓ મોંમાં મૂક્યો તે વેળાએ ક્ષુલ્લકે આવીને રડતાં રડતાં પોતાની
- ૧૫ પીઠ ઉઘાડી કહ્યો. જમ્યા વિના જ ઊભા થઈને મંત્રીએ ક્ષુલ્લકને ધીરજ આપી પ્રસ્થાપન કરીને શાળામાં મોકલી આપ્યો. ત્યાર બાદ તેણે પોતે પોતાના પરિચરને કહ્યું કે હે ક્ષત્રિયો ! તમારામાં એવો કોષ્ટ છે કે જે મારા મનની બળતરાને શાંત કરે ? તેમાંથી ભૂણુપાલ નામના એક
- ૨૦ રાજપુત્રે કહ્યું કે હે દેવ ! મને આજ્ઞા આપો. પ્રાણુ આપતાં પશુ આપના પ્રમાદરૂપ ઋણથી અમે મુક્ત ન થઈ શકીએ. તેને એકાંતમાં લઈ જઈ મંત્રીએ ગુપ્ત રીતે કાનમાં કહ્યું કે તું જ અને 'જેટુઆ' વંશના સિંહુ (નામના) રાજના મામાનો જમણો હાથ કાપીને મારી પાસે આવ. 'તે પ્રમાણે કરીશ' એમ કહીને તે રાજપુત્ર એકલો મધ્યાહના સમયે સિંહુના ધરના દ્વારે (જઈ) ઊભો. તેવામાં રાજકુળથી સિંહુ આવ્યો.
- ૨૫ રાજપુત્રે આગળ જઈને નમન કરી સિંહુને કહ્યું કે મંત્રી વસ્તુપાલે મને તમારી પાસે કોષ્ટક ગૂઢ કાર્ય માટે મોકલ્યો છે. તેથી આ તરફ આવીને કૃપા કરી તે અવધારો. એમ કહેવાયેલા તે કંઈક જઈને પરાડ્મુખ થઈ જેવો વાત સાંભળવા પ્રયત્ન કરતો હતો તેવામાં મંત્રીના (પેલા) સેવકે સિંહુનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને એકદમ છરી વડે
- ૩૦ કાપી નાંખ્યો. તે છેદેલા હાથને લઈને 'હું વસ્તુપાલનો નોકર છું, ફરીથી શ્વેતાંબરનો પરભાવ કરજો' એમ બોલતો તે ભૂણુપાલ પગના બળથી નાસીને મંત્રી પાસે આવ્યો અને તેણે સિંહુનો હાથ બતાવ્યો. મંત્રીએ તેની

તારીક કરી. તેણે તે હાથને પોતાના મહેલના અગ્ર ભાગ ઉપર બાંધ્યો અને પોતાના માણસોને અત્યંત આમ પુરુષને ઘેર મૂક્યા. (પછી) તેણે પોતાના પરિવ્રજને કહ્યું કે જોને જીવનની આશા (ઇચ્છા) હોય તે પોતાને ઘેર જાય, અને લાંબો કાળ જીવે; (કેમકે) અમે પરાક્રમી સાથે વેર ઉપાર્જન કર્યું છે. મરણ હાથમાં રહેલું છે. જીવનને વિષે સંદેહ છે. તે સર્વેએ કહ્યું કે દેવની સાથે મરણ અને જીવન હો. આ અમે રહ્યા. એ માટે નિશ્ચય જાણવો. ત્યાર પછી દરવાજા બંધ કરીને માણસો વડે પોતાની જાતને આવૃત કરી તે પોતે તૈયાર થઈ પોતાના મહેલ ઉપર બાથો, બખતર અને ધનુષ્ય લઈ ઉભો રહ્યો. ત્યાર બાદ સિંહુનો પણ બાંધવ વગેરે મોટો પરિવાર મળ્યો. તે સર્વેએ કહ્યું કે જન્મને શ્રીવસ્તુ-પાલને પુત્ર, પશુ અને બાંધવ સહિત અમે હણીશું. એ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવી. ' જોહુઆક 'નું લશ્કર ચાલ્યું. જેવું તે કલકલ કરતું રાજમંદિર આગળ આવ્યું ત્યારે એક મોટી વયના માણસે કહ્યું કે આ વૃત્તાંત રાજને જણાવાય તો સારું. આપણે એકાએક કાર્ય કરીએ તેથી તે (પછી) ગુસ્સે ન થાય. તે ઉપરથી તેમણે તે રાજને જણાવ્યું. ૫

(એ) વાત જાણી વિચારીને રાજાએ કહ્યું કે કાષ્ટ અનપરાધીને વસ્તુપાલ જરા પણ પીડા કરતો નથી, (વાસ્તે) તમે અન્યાય કર્યો હશે. તેમણે કહ્યું કે મંત્રીના ગુરુને પીડા કરવામાં આવી છે. (રાજાએ કહ્યું કે) જો આમ કરાયું છે તો હવે અહીં જ થાઓ. અમે પોતે જે યોગ્ય હશે તે કરીશું. ત્યાર બાદ તેણે સોમશ્વરદેવને પૂછ્યું કે હે ગુરુ ! અહીં શું વ્યાજબી છે ? ગુરુએ કહ્યું કે મને તેમની પાસે મોકલો. તેણે તેને મોકલ્યો. તે મંત્રીના મહેલને દરવાજો પહોંચ્યો. મંત્રીની રજાથી મંત્રી પાસે પહોંચેલા પુરોહિતે કહ્યું કે હે મંત્રી ! આ અલ્પ કાર્ય (વાત)ને વિષે આપે કેટલું કહ્યું છે ? જોહુયકો ભેગા મળ્યા છે. રાજા પણ તેનો ભાણેજ થાય છે. તમે ગુસ્સો શમાવો જેથી હું સંધિ કરાવું. ત્યાર બાદ મંત્રીશ્વર બોલ્યો કે શું મરણની બીક છે ? જીત થતાં લક્ષ્મી મળે અને મરણ થતાં સુરાંગના મળે. શરીર ક્ષણમાં નાશ પામે તેવું છે. તો મરણ અને યુદ્ધને વિષે શી ચિન્તા ? પરંતુ ગુરુનું (થયેલું) અપમાન સહન કરવું મુશ્કેલ છે. હવે શો વ્યાપાર બાકી છે ? બાધું, પીધું, દીધું, લીધું અને ભોગવ્યું. ગમે ત્યારે ગમે તેમ મરવાનું (તો) છે જ. (તો પછી) આ પ્રમાણે આજ મરણ હો. જીવનના અદ્વિતીય ફળરૂપ અને ઉદ્ધમ વડે મળેલી એવી કીર્તિ પ્રથમથી જ જેમણે લૂંટી છે તે મનસ્વીઓ શરીરરૂપ પરાજ- ૧૦

૧૫

૨૦

૨૫

૩૦

- નું શા માટે પાલન કરે ? ઇત્યાદિ વચનોથી મંત્રીને મરણ માટે નિશ્ચય કરેલો-મરણીઓ થયેલો જાણીને ગુરુએ જમને રાજને કહ્યું કે હે રાજેન્દ્ર ! આ ઝઘડામાં મંત્રી મરશે. તે આગળ પણ યુદ્ધમાં શરવીર હોઈ તે તે સ્થાનમાં તેણે જ્યઞ્ચોનો વર મેળવ્યો છે એ કહેતાં પાર આવે તેમ નથી. વળી શરવીરનું જીવન (તેને મન) તૃણ છે એવું વચન હોવાથી આવા સુભટને કોઈ વિષમ કાર્યમાં આગળ ધરી હણાવવો, નહિ કે નકામો. (વળી) એણે આપ ઉપર ઘણી રીતે ઉપકાર કર્યો છે. વિશેષમાં શું એ સ્વામી છે કે જે પોતાના જૂના સેવકોના બે ત્રણ અપરાધોને સહન કરતો નથી ? (આપ આમ કરશો તો) અમારા જેવાના મનમાં પણ આપને માટે કેવી આશા રખારો ? ઇત્યાદિ મજબૂતપણે કોમળ અને સારભૂત વચન કહીને તેણે રાજને (પોતાને) હાથ કર્યો. કહ્યું પણ છે કે વેલ, રાજનું ચિત્ત, વ્યાખ્યાન, જળ અને નારીઓને ધૂર્તો જ્યાં દોરી જાય ત્યાં તે સદા વર્તે છે. રાજએ કહ્યું કે મંત્રીને ધીરજ આપી (તેનું) સન્માન કરી તેને (અહીં) લાવો. ગુરુ ત્યાં ગયો. રાજએ કહેલું કહીને તે મંત્રીને લઈ આવ્યો, પરંતુ તે (મંત્રી) અખતર પહેરીને જ તેને મળ્યો. રાજએ તેણે (કરેલા) વિવિધ ઉપકારો યાદ કરાવી આર્દ્ર નેત્ર અને મનથી પિતાની જેમ મંત્રીને શાંત પાડ્યો. તેણે મામાને (તેને) પગે લગાડ્યો. મંત્રીએ પેલા સિંહનો છેદાયેલો હાથ (તેણે) લોકને બતાવ્યો અને ઘણા રાજલોક સમક્ષ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો કે જે મંત્રીના દેવ અને ગુરુને હણશે તેનો હું જન લઈશ. એમ કહીને વીસલદેવે જિનમતનું તેમજ મંત્રીનું ગૌરવ વધાર્યું.
- હવે વિક્રમાદિત્યથી ૧૨૬૮ મું વર્ષ પ્રાપ્ત થયું. શ્રીવસ્તુપાલ તાપરૂપ રોગના કષ્ટથી પીડા પામ્યો. તે વેળા તેણે પુત્ર અને પૌત્ર સહિત તેજઃપાલને તેમજ પોતાના પુત્ર જયન્તસિંહને કહ્યું કે હે વત્સો ! સંવત્ ૧૨૮૭ મા વર્ષે ભાદરવા વદ ૧૦ ને દિને 'મલધારી' શ્રીનરચન્દ્ર-સુરિએ પોતાના સ્વર્ગગમનના સમયે અમને કહ્યું હતું કે હે મંત્રી ! આપનું સ્વર્ગગમન ૧૨૬૮મા વર્ષમાં થશે. તેઓ વચનસિદ્ધિથી સંપન્ન હોવાથી તેમનાં વચન ફરતાં નથી. તેથી અમે 'શત્રુંજયે' જઈશું જ. ગુરુ એ વૈષ્ણવ, યુગાદીશનું પ્રણિધાન એ રસાયન અને સર્વ જીવો પ્રતિ દયા એ પથ્ય. એ બધાં મારા સંસારરૂપ રોગના નાશ માટે થાઓ. મેં લક્ષ્મી મેળવી છે, સુખનો સ્પર્શ કર્યો છે, પુત્રોનું સુખ જોયું છે, અને જૈન દર્શનની પૂજા કરી છે. (એથી) મને મરણનો ભય નથી. કુડુંબે તે

(वात) मानी. 'शत्रु'ण्य' ज्वानी सामग्री तैयार थप. आंसु सहित
 वीसदशेवे मंत्रीने रण्य आपी मोकणो कर्षीं अने ते डेटकांक पगलां भूकवा
 गयो. लार याद मंत्री णते नागउ मंत्रीने धेर गयो. तेणु तेना आसन
 वगेरे द्वारा सत्कार करी भास काम पूछयुं अटले मंत्रीअे कळुं के अमे
 लावांतरनी शुद्धि माटे 'विमल'गिरि तरङ्ग ण्छअे छीअे. आपे आ
 सरण नैन मुनिअोनुं (किलष्ट लोकाथी) रक्षणु करवुं; केमके आ गूर्णरो-
 नुं राण्य वनराज्यथी मांडीने (आण पर्यंत) नैन मंत्र (मंत्रीअो)ना
 समुदाय वडे स्थपायेळुं छे ते (हकीकत) तेना द्वेषीने आनंद आपती
 नथी अे ण्णुअे. मंत्री नागडे कळुं के हुं लकितथी श्वतांयरौनुं गौरव
 करीश, तमे अिन्ता करशा नहि. तमाइं कल्याणु हो. अे प्रमाणेनां
 वयनोथी तेणु तेने संतोष पमाउचो. लार याद वस्तुपाल याव्यो. ते
 'अंडेवाक्षिआ' गाम सुधी पळोअ्यो. त्यां शरीरने अत्यंत शिथिल (अनेळुं)
 ण्छे ते थोअ्यो. साथे आवेला सुरिअोअे त्यां तेनी निर्यामणु कराची.
 मंत्रीश्वरे पणु अंधुं समाधिपूर्वक सांभळ्युं, अने तेना उपर श्रद्धा
 राणी. अनशन अंगीकार कर्षीं याद अेक याम व्यतीत थतां ते पोते
 आव्यो के मे मनोरथइप अद्वितीय सारवाणा सण्णनेने याद राभव
 योग्य अेवुं कथुं सुकृत कर्षुं नथी. अेमां (?) अेकवीं ज उमर (अेम ते
 अेम) गप. जिनशासननी सेवाथी मे जे पुण्य उपाणन कर्षुं होय
 तेनाथी मने लवे लवे जिनशासननी सेवा ज हो. रागीने विषे जे
 अीअो विरागी छे तेने काणु याहे ? जे विरागीने विषे रागी छे अेवी
 मुक्तिने हुं याहुं छुं. ज्यां सुधी मने मोक्ष मणे त्यां सुधी लवे लवे मने
 शासनो अभ्यास, जिनेश्वरनी स्तुति, सदा आर्यो साथे संगति, सख्या-
 रित्रवाणाना शुशोना समुदायनी कथा, दोष कळेवामां भौन, सर्वने प्रिय
 अने कल्याणकारी वयन अने आत्म-तरवने विषे लावना होअे. अेम
 मोक्षता ज नैन शासनइप गगनना शृंगारइप अन्द्रना समान श्रीवस्तुपालने
 अस्त थप गयो. ते वपते निर्त्र-थोअे पणु उंअे स्वर रूदन कर्षुं. (तो
 पछी) आंधेवानी तो शी वात (करवी) ? मंत्री स्वर्गे जतां श्रीवर्धमान-
 सुरिअे वैराग्यथी ' आंजिल वर्धमान ' तप करवुं शइ कर्षुं. तेअो मरीने
 श'अेश्वरना अधिष्ठापकइपे उत्पन्न थया. तेमणु मंत्रीनी गति विचारी
 पणु ते ण्णुवामां आवी नहि. ते उपरथी ' महाविदेह 'मां जप सीम-
 धरने नभीने तेणु पूछयुं. (सीम'धर)स्वामीअे कळुं के आ ज
 ' विदेह 'मां ' पुण्डलावती 'मां ' पुंडरीकुष्ठी ' नगरमां ते कुंरुअन्द्र

५

१०

१५

२०

२५

३०

- રાજ થયો છે. એ ત્રીજે ભવે મોક્ષે જશે. ૧અનુપમદેવો જીવ તો અહીં જ પૂર્વ કોટિના આયુષ્યવાળી શેઠની પુત્રી(રૂપે અવતરેલ છે અને એ) આઠ વર્ષની થતાં મેં એને દીક્ષા આપી છે. અન્તમાં તેને કેવલજ્ઞાન અને મોક્ષ (મળશે). એ સાધ્વી વ્યંતરને ખતાવી, ત્યાર બાદ તે વ્યંતરે અહીં
- ૫ આવી એ ખેની ગતિ પ્રસિદ્ધ કરી. ત્યાં તેજઃપાલે વિલાપ કર્યો કે કુમુદાકરનો આનંદ, સમુદ્રની વૃદ્ધિ, અમૃત ઝરતા પ્રકાશો વડે ચકોરરૂપ વનિતાનાં નેત્રકમલને આનંદિત કરવાં, એ સર્વનો તિરસ્કારથી અનાદર કરીને હૃદય વિનાનો રાહુ ત્રણ જગતની લક્ષ્મીના લલાટને વિષે તિલકસમાન ચન્દ્રને અરેરે ગળી ગયો. જ્યન્તસિંહે કહ્યું કે કેવલ ખલોત જેટલા (જ) પ્રભાવાળા
- ૧૦ જેટલાએ વિાવધ તારાઓ આકાશના અંતરાલને શું ચમકાવતા નથી ? (પરંતુ) એક પેલા ચન્દ્ર વિના આજે બધી દિશાઓ મલિન વદન વહન કરે છે. કવિઓએ કહ્યું કે અમને એમ લાગે છે કે હે વિધાતા ! તું મન્દ મતિવાળાની સીમા છે-મૂર્ખનો સરદાર છે. સેવાના અભિલાષીઓ સાથે (તારે) વેર હોવાથી તેં વૈરોચન, સાતવાહન, ખલિ, શ્વેત,
- ૧૫ અપ્ખજ, સોજ વગેરે કે જે વિશ્વના જીવનરૂપ હતા તેમને તેં કલ્પના અંત પર્યંત જીવતા ન રાખ્યા અને ૨માર્કડ, ધ્રુવ અને લોમશ મુનિઓને પુષ્કળ આયુષ્યવાળા બનાવી તૃપ્ત કર્યાં. લોકોએ કહ્યું કે અમે શું કરીએ ? કોને ઠપકા આપીએ ? કોનું ધ્યાન ધરીએ ? કોની સ્તુતિ કરીએ ? કોની આગળ દુઃખથી મલિન એવું અમારું મોહું હવે ખતાવીએ ?
- ૨૦ દૈવયોગે અરેરે આંગણામાં રહેલું કલ્પવૃક્ષ સકાષ્ટ ગયું, ચિન્તામણિ ચૂર્ણ (?) થઇ ગયું, કામધેનુ ક્ષીણ થઇ ગઇ અને કામકલશ ભાંગી ગયો. પછી તેજઃપાલે અને જ્યન્તસિંહે 'શત્રુ'જય'ના એક પ્રદેશમાં મંત્રીના દેહનો (અગ્નિ)સંસ્કાર કર્યો. તેમણે મંસ્કારભૂમિની પાસે 'સ્વર્ગારોહણ' નામનો પ્રાસાદ બનાવ્યો કે જેને તેમણે નમિ અને
- ૨૫ વિનમિથી યુક્ત ઋષભ વડે સનાથ કર્યો. લલિતાદેવી અને સોપૂ (એ) બે મંત્રિણીઓ અનશનપૂર્વક મરણ પામી. શ્રીતેજઃપાલ તો અનુપમા સાથે મધ્યમ વ્યાપાર અને ભોગ યુક્ત બની લેશથી પણ તે જ પ્રકારે દાન આપતો ૧૩૮૦ મે વર્ષે સ્વર્ગે ગયો. ધીરે ધીરે શ્રીજ્યન્તસિંહુ પણ પરલોક પામ્યો. શ્રીઅનુપમાએ પણ તપશ્ચર્યાથી કલ્યાણકારી સ્વર્ગ મેળવ્યું.
- ૩૦ શ્રીવસ્તુપાલ અને તેજઃપાલ (એ) બેનાં ધર્મસ્થાનોની ગણતરી કરવા કોણ સમર્થ છે ? તેમ છતાં ગુરુમુખે સાંભળેલું કંઇક અમે લખીએ છીએ:

૧ અનુપમા દેવી.

૨ માર્કડેય (૧).

તેમણે સવા લાખ જિનગિંઓ કરાવ્યાં. ૧૮ કરોડ અને ૯૬ લાખ દ્રવ્ય શ્રી'શત્રુજય' તીર્થ ઉપર, ૧૨ કરોડ અને ૮૦ લાખ શ્રી'ઉજ્જયંત' ઉપર તેમજ ૧૨ કરોડ અને ૫૩ લાખ 'આયુ' ગિરિના શિખર ઉપર (આવેલ) 'લુણિગ'વસતિમાં ખરચ્યાં. ૯૮૪ પૌષધશાળાઓ કરાવવામાં આવી. પ્રત્યેક સૂરિને ખેસવા માટે આપવાને ૫૦૦ દંતમય સિંહાસનો કરાવાયાં. ૫ શ્રીકુલ્પની વાચના-સમયે માંડવા માટે ૫૦૫ જાદરમય સમવસરણો કરાવાયા. ૭૦૦ અહ્લશાળાઓ, ૭૦૦ સત્રાગાર, ૭૦૦ તપસ્વી અને કાપાલિકોના મઠો તેમજ સર્વને માટે ભોજન, ભિક્ષા વગેરે (માટે) દાન કરાયાં. ૩૦૦૨ મહેશ્વરાયતનો અને ૧૩૦૪ શિખરબદ્ધ જૈન પ્રાસાદો. ૨૩ (સો) જીર્ણુ ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કરાયો. ૧૮ કરોડ ખરચીને 'ઘોળકા', 'સ્તંભતીર્થ', ૧૦ 'પાટણુ' વગેરેમાં ત્રણ અને અન્ય સ્થાને (?) સરસ્વતીભાંડાગારો કરાવાયા. ૫૦૦ બ્રાહ્મણો રોજ વેદનો પાઠ કરતા હતા. તેમના ધરના માણુસોનો નિર્વાહ કરાતો. એક વર્ષમાં સંધની ત્રણ વાર પૂજા થતી. ૧૫૦૦ શ્રમણો રોજ ઘેર વિહરતા. ૧૦૦૦ થી અધિક તટિક અને કાપડી રોજ જમતા. સંધપતિ થઇને લોકોને તેર યાત્રાઓ કરાવાઇ. તેમાં પ્રથમ યાત્રામાં શય્યા- ૧૫ પાલક સહિત ૪૫૦૦ ગાડાં, ૭૦૦ સુખાસનો, ૧૮૦૦ વાહિની, ૧૯૦૦ શ્રીકરી, ૨૧૦૦ શ્વેતાંખરો, ૧૧૦૦ દ્વિગંખરો, ૪૫૦ જૈન ગાયકો, ૩૩૦૦ બંદિજનો, ૪૦૦૦ ઘોડાઓ, ૨૦૦૦ જાંટો, ૧૩૪ દેવાયો અને સાત લાખ મનુષ્યો. આ પ્રથમ યાત્રાનું પ્રમાણુ છે. આગળ(ની યાત્રાઓ માટે) તેથી અધિક સમજવું. જેમકે ૮૪ તળાવો, ૪૬૪ વાવો, ૩૨ પત્થરના કિલ્લા અને ૬૪ મસીદો બંધાવાયાં. એમ મન વિના લૌકિક (કાર્ય) પણ કરાયું, તેમજ ૨૪ દંતમય જૈન રથો, ૨૦૦૦ શાકધટિકા અને ૨૧ આચાર્યપદો કરાવાયાં. કવિજનો સરસ્વતીકંઠાભરણુ છત્યાદિ ૨૪ બિરુદો બોલ્યા. દક્ષિણુ દિશામાં 'શ્રીપર્વત' પર્યંત, પશ્ચિમમાં 'પ્રભાસ' સુધી, ઉત્તરમાં 'કેદાર' પર્યંત અને પૂર્વમાં 'વારાણસી' સુધી શ્રીવસ્તુપાલનાં કીર્તનો ૨૫ સંભળાતાં હતાં. અર્ધું મળીને ૩૦૦ કરોડ, ૧૪ લાખ, ૧૮ હજાર અને ૮૦૦ દ્રવ્ય પુણ્ય સ્થાનમાં ખરચ્યાં. યુદ્ધમાં ૬૩ વાર વિજયપદ મળ્યું. તેમનો કારભાર ૧૮ વર્ષ ચાલ્યો.

વસ્તુપાલનાં ૨૪ બિરુદો. જેમકે (૧) 'પ્રાગ્વાટ' ઝાતિના ભૂષણુ, (૨) સરસ્વતીકંઠાભરણુ, (૩) સચિવચૂડામણિ, (૪) કૂર્યાલસરસ્વતી, ૩૦ (૫) સરસ્વતીધર્મપુત્ર, (૬) લધુ ભોજરાજ, (૭) પંડેરાતુ, (૮)

- દાતારચકવર્તી, (૯) બુદ્ધિમાં અભયકુમાર, (૧૦) રૂપમાં કંદર્પ, (૧૧) ચતુરાષ્ટમાં ચાણાક્ય, (૧૨) જ્ઞાતિ વારાહ, (૧૩) જ્ઞાતિ ગોપાલ, (૧૪) 'સૈદ'વંશક્ષયકાલ, (૧૫) સાંખ્યવારાયમદમર્દન, (૧૬) મન્ગળજ્ઞેન, (૧૭) ગંભીર, (૧૮) ધીર, (૧૯) ઉદાર, (૨૦) નિર્વિકાર, (૨૧) ઉત્તમ જન-
 ૫ માનનીય, (૨૨) સર્વજન-માનનીય, (૨૩) શાન્ત અને (૨૪) ઋષિપુત્ર.

इति श्रीवस्तुपालप्रबन्धः ॥ २४ ॥

- શ્રી'પ્રશ્નવાહન' કુળમાં 'દ્વાદિક' નામના જગત્પ્રસિદ્ધ ગણમાં શ્રી-
 'મધ્યમ' શાખામાં 'હર્ષપુરીય' નામના ગચ્છમાં, 'મલધારી' બિરુદથી જાણીતા ^૧શ્રીઅભયસૂરિના સંતાનીય શ્રીતિલકસૂરિના
 ૧૦ શિષ્ય શ્રીરાજશેખરસૂરિ વિજયી વર્તે છે. મુગ્ધ જનોને ઘોષ (પમાડવા)ની અભિલાષાવાળા તેણે મૃદુ ગઘો દ્વારા આ મુગ્ધ પ્રખ્યાત-
 કૌશ રચ્યો કે જે જિનપતિના મત પર્યંત જ્યવંતો વર્તો. વળી 'કુદાર-
 પીરદુઃસાધ' વંશને વિષે મુગટ સમાન, રાજ્યોના સમૂહ વડે જેના ગુણો
 ગવાયા છે એવો તેમજ 'અબ્બૂલી' પુરમાં કરાવેલાં જિનપતિગૃહો વડે જેની
 ૧૫ કીર્તિ ઉજળી રહી છે એવો, અધ્યક સાધુનો પુત્ર ગણુદેવ 'સપાદલક્ષ'
 ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયો. તેનો નૂનક નામનો પુત્ર, તેનો પુત્ર દઢ બુદ્ધિ-
 વાળો સાઠક, તેનો પુત્ર તેના કુળને વિષે તિલક સમાન સામંત
 જગત્સિહ થયો કે જેણે દુઃકાળના દુઃખનું દળન કર્યું અને જે (એ દ્વારા)
 શ્રીમહામદ સાહિ તરફથી ગૌરવ પામ્યો. તેનો સ્થિર દ્વારા ઉત્પન્ન
 ૨૦ થયેલો પુત્ર મહાશિસિહ કે જે છ દર્શનોનો પોષક હતો તેણે 'દિલ્લી'માં
 પોતે આપેલી વસતિમાં આ ગ્રંથ કરાવ્યો. સંવત્ ૧૪૦૫માં જેઠ માસની
 શુકલ સાતમે રચાયેલું આ શાસ્ત્ર સાંભળનારાના અને ધ્યાન ધરનારાના
 મુખનો વિસ્તાર કરો.

इति चतुर्विंशतिप्रबन्धाः सम्पूर्णाः ॥

૧ શ્રીઅભય એવું પદ જેની સમીપમાં છે એવા સૂરિ એટલે કે શ્રીઅભય (દેવ)સૂરિ.

क-परिशिष्टम्
॥ श्रीपादलिप्तसूरिकृता वीरस्तुतिः ॥
(सावचूरिः)

गाहाजुयलेण जिणं मयमोहविवज्जिधं जियकसायं ।

थोसाभि तिसंघाएण तिन्नसंगं महावीरं ॥ १ ॥

५

अस्यावचूरिर्लिख्यते, यथा—अस्यातिलघीयस्त्वेऽपि स्तवनत्वं स्या-
देव, आगमे पद्यचतुष्कादारभ्य यावदष्टोत्तरं पद्यशतं स्तवेषु सङ्ख्याभि-
धानात् । अथ गाथाऽर्थः कथ्यते—अस्य स्तवस्य गाथाचतुष्टयात्मकत्वेऽपि
आद्यान्त्यगाथोर्यथासङ्ख्यं प्रस्तावनानिगमनरूपत्वाद् गाथायुगले-
नैव भगवतो लोचनचङ्कमित्तमुखानि वर्णयति—सुकु० न च० व्याख्या— १०
वीर ति लुप्तपृष्ठीविभक्तिकं पदं प्राकृतत्वात् । श्रीवीरस्य सम्बन्धिनां
लोयण लोचने—नेत्रे चङ्कमणं—पादविहरणात्मिका गतिरित्यर्थः, मुखं
चन्द्रवदनम् । द्वन्द्वः तेषां लीलां—शोभां सादृश्यमित्यर्थः हातुं-गन्तुं
प्राप्तुं न चयन्ति—न शक्नुवन्ति, “ शकेश्वयतरतीरपाराः ” (सिद्ध०
८-४-४६) इति सिद्धहेमप्राकृतलक्षणात् । हातुमिति १५
“ओहांङ्क् गता”वित्यस्य धातोः प्रयोगः । जे इति पादपूरणे, “इजेराः
पादपूरणे ” इति (सिद्ध० ८-२-११७) प्राकृतवचनात् । के न
शक्नुवन्तीत्याह—पंक० कमल १ महागज २ शशिनः ३ । अत्र यथासङ्-
ख्यमलङ्कारः । पङ्कजं भगवन्नेत्रयोर्लीलां हातुं न शक्तं तस्मादप्यत्यन्तरा-
मणीये नेत्रे । गजेन्द्रश्चङ्कमितलीलां नेतुमशक्तः, गजेन्द्रगतितोऽप्यनन्त- २०
प्रकर्षशालित्वाद् भगवद्गतेः । चन्द्रस्तु मुखलीलां गन्तुं न शक्तः,
तस्मादप्यात्यन्तिकगुणोपेतत्वाद् भगवद्बदनस्य । पङ्कजादयः किंवि-
शिष्टाः ? सुकु० तत्र सुकुमारं—कोमलं प्रकृत्या मृदुलं पङ्कजम्, धीरः—
निष्प्रकम्पः, शौण्डीर्ययुक्तत्वाद् गजेन्द्रो धीरः, सौम्यो—नेत्राह्लादकारी
चन्द्रोऽपि स्वभावात् तापनिर्वापणप्रवणत्वात् (सौम्यः) । पुनः किंवि० २५

ते? रक्त० पङ्कजं हि कुमुदोपलादिविशेषनिर्देशं विना कविसमये रक्तमेव वर्ण्यते । नागेन्द्रो हि प्रायः कृष्ण एव स्यात् । चन्द्रस्तु पाण्डुर एव । पुनस्त्रये किंवि० ? सिरिनि० श्रीः—लक्ष्मीदेवता तस्या निकेता—निवासाः । लक्ष्मीर्हि पङ्कजे गजे चन्द्रे च वसतीति ५ रूढिः । तथा च लक्ष्मीस्तवे —

“ गजे शङ्खे मधौ च्छत्रे चन्द्रे पद्मे जिनालये ।

मौक्तिके विहामस्वर्णे या नित्यं परमेश्वरी ॥१॥ ”

पुनः किंवि० ते? सीयंकु० शीतं अङ्कुशो ग्रहश्च तेभ्यो भीरवः— कातराः । पङ्कजं हि तुषारेण दह्यते इति शीतभीरु । गजेन्द्रस्वङ्कुश- १० तोदनाद् भीरुः । चन्द्रश्च प्रहात्—सामर्थ्यात् राहुतो भीरुः । पुनः किंविशिष्टाः? जलथ० जलं च स्थलं च नभश्च तानि मण्डयन्ति—अलङ्कुर्वन्तीत्येवंशीला जल० मण्डनाः । तन्नि त्रयस्त्रिसङ्ख्याः । पुनः किंवि०? सुरहि० पङ्कजं सुगन्धि गजेन्द्रः मत्तः—उन्मदिष्णुः चन्द्रस्तु प्रतिपूर्णाः—सम्पूर्णमण्डलस्त- स्यैव हि सुखेनौपम्यं ग्रहभीरुत्वं युज्यते । एवंप्रकारनैसर्गिकौपाधिक- १५ गुणाविशिष्टा अपि न शक्ता इति गाथाद्वयार्थः ।

अथ चतुर्थगाथया स्तुतिं निगमयन् प्रणिधानमाह—एवं० पूर्वोक्तप्रकारेण जिना—रागादिजेतृत्वात् सामान्यकेवलिनस्तेष्विन्द्रः ३४- अतिशयसमृद्धचनुभवनाज्जिनेन्द्रः । वीरश्चासौ जिनेन्द्रश्च वी० । अप्सरसो—देवाङ्गना गणयन्ति—भोगार्हत्वात् बहु मन्यन्तेऽप्सरोगणाः— २० देवास्ते च सङ्घश्च—चतुर्वर्णः श्रमणसङ्घस्ताभ्यां संस्तुत इति गम्यते भगवान् “ ऐश्वर्यस्य सम० ” (इति) षड्विधभगयुक्तः । पालि० पालयन्ति—रक्षन्तीति पालिनः—पालकास्तेषां (त्रयं) पालित्रयम् । तत ऊर्ध्वलोकपाला इन्द्राः, तिर्यग्लोकपाला नरेन्द्रव्यन्तरेन्द्रज्योतिष्केन्द्राः, अधोलो० भवनपतीन्द्रा इति । अनेन पालित्रयेण कर्त्रा मदेन करणभूतेन

२५ १ सम्पूर्णं पदं त्वेवम् —

“ ऐश्वर्यस्य समप्रस्य रूपस्य यशसः श्रियः ।

धर्मस्यार्थस्य यत्नस्य षण्णां भग इतीज्जना ॥ ”

“ हर्षेऽप्यामोदवन्मदः ” इत्यमरकोश(का. ३, व. ३, श्लो. ९१)-
वचनात् हर्षेण कृत्वा महितः—पूजितः सर्वदुरितानां—दारिद्र्यरोगजरादीनां
क्षयं दिशतु इति ॥ ४ ॥

अथाद्यगाथार्थमाह—गाथायुगलेन—मात्राच्छन्दोविशेषरूपकद्वयेन ।
जिनं—रागादिजेतारं मयमो० मद्यपानजनितो विकारो मदः— ५
क्षीबता, मद इव मदः पारवश्यत्वात्, मदश्चासौ मोहश्च—मोहनीय-
कर्म च मदमोहः

“ जह मज्जपाणमूढो, लोए पुरिसो परव्वसो होइ ।

तह मोहेण विमूढो, जीवो वि परव्वसो होइ ॥ १ ॥ ”

इति, तेन वर्जितम् । मदशब्दस्याहङ्कारत्वे व्याख्यायमाने जित- १०

कषायमित्यनेन सह पौनरुक्त्यं स्यात् । कषायाणां मोहान्तर्गतत्वेऽपि
पृथगुपादानं संसारकारणेषु प्राधान्यख्यापनार्थम् । ‘त्रिसङ्घातेन’ सम्यग्-
दर्शनज्ञानचारित्ररूपरत्नमीलकेन साधकतमेन । ‘तीर्णसङ्गं’ तीर्णः
सङ्गः—कर्मनोकर्मसम्बन्धरूपः संयोगो येन तम्, अशरीरमित्यर्थः ।
अथवा त्रिसङ्घातेन स्तोष्ये इति योज्यम् । तत्र त्रयाणां वक्ष्यमाण- १५
लोचनादिवर्ण्यवस्तूनां सङ्घातः तेन ।

अथात्र स्वर्णसिद्धिप्रकारेण व्याख्या—तिसृणां ओषधीनां रक्त-
दुग्धिकासोमवलीबहुफलीनां सङ्घातेन—सम(ःवा)येन ‘थोसामि’ त्ति स्वे-
दनमुखोद्धाटनजारणादिविधिं विधास्यामि । तत्र स्वेदनं गोमहिष्यऽजा-
नरस्वरमूत्रैः काञ्जिकसहितैर्दोलायन्त्रेण । जारणं विडनिष्फाटनेन २०

गोरोचनास्फटिकीनवसांरगन्धकहरितालस्यन्दसौभाग्यरूपमौषधषट्कचूर्णं
समांशं अजापित्तके निक्षिप्य मासमेकं चुल्लचा उपरि धार्यम् । इत्थं
बिडं निष्फाट्य मुखमुद्धाटयते । तच्चेत्थम्—कृष्णाभ्रामकपत्रं कृत्वा यवार-
नालमध्ये प्रहराष्टकं निक्षिप्य फागकन्दलैर्दुर्वानालैर्वा सह वक्षेण गाल्यते ।
तद्द्रव्य(ःव)रूपं स्थानविवर्जितम् । रसस्य हि त्रयो दोषाः—मलं शिखी विषं २५

चेति । ततो मयमोहविवर्जियं इति अनेन मलविषलक्षणदोषद्वयवर्जितत्वं
उक्त्वा सम्प्रति दहनदोषनिरासार्थं विशेषणमाह—जियकसायं ति। जितः—

स्वात्मनि निलीनः कृतः कषायः—त्रिफलाख्यो येन स तथा तम् । अनेनेदं
उक्तं भवति यत् त्रिफलया तस्य शिखिदोषोऽपनीत इति । तथा च
रसग्रन्थः—

“ मलशिखिविषनामानो रसस्य नैसर्गिकास्त्रयो दोषाः ।

५

गृहकन्या हरति मलं त्रिफलाऽग्निं चित्रकस्तु विषम् ॥ १ ॥”

इति । थोसामि—स्तम्भयिष्यामि । केन कृत्वा ? त्रिसङ्घातेन सिताभ्रकं
तालकं तार एतेषां त्रयाणां सङ्घातेन—योगेनेत्येके । अन्ये तु व्याचक्षते—
दुग्धिकादीनां स्वरसं रसमध्ये दद्यात् । ओषधीनां शुष्कत्वे तु तासां
काथं कृत्वा तद्रसं निक्षिपेत् । अत्र च रक्तदुग्धिकासोमवल्ली-

१०

बहुफलीनामन्यतमयाऽपि कार्यं सिद्धयति तथापि तिस्रो ग्राह्या
इत्याम्नायः । पुनः कथम्भूतं जिनम् ? पारदं तीर्णसङ्गं मृतसप्तगुण-
सङ्गोत्तीर्णम् । अस्य सम्प्रदायो गुरुमुखाच्छ्रोतव्यः । एतावता श्वेता
ओर्लिर्दर्शिता । अधुना पीतविधिमाह—महाबोरं म इति हेममाक्षिकं
हा इति हाटकं वी इति कृष्णाभ्रकं र इति रसः । तं स्तोष्यामि । शेषा

१५

ओषधयः समाना एव । इति प्रथमगाथाऽर्थः ॥ १ ॥

सुकुमालधीरसोमा रक्तकसिणपंडुरा सिरिनिकेया ।

सोयंकुसगहभीरू जलथलनहमंडणा तिन्नि ॥ २ ॥

२०

सुकुमाल इति नाइणि, धीर इति नाइ, सोमा इति सोमवल्ली-
त्रयम्, सोमा वा कुची । रक्त इति रक्तदुग्धिका, कसिण इति कृष्णा बहु-
फली काञ्चनिका, पण्डुरा इति देवदाली । सि इति शृङ्गिकविषम्, रि
इति लघुरिङ्गिणी, निकेया इति केतकी तन्निर्यासः । सोया इति लाङ्गु-
लिका, (१३)कुसगह इति अहिखराबीजानि अपामार्गबीजानि वा, भीरू
इति लज्जालुका । जलमण्डनिका मण्डूकब्राह्मी, स्थलमण्डनिका अम्बावनी
अम्बचङ्गेरी, नभोमण्डनिका सुनाली आकाशवल्ली चेत्येके । एतास्तिष्ठ
ओषधयः । ओषधीनां बहुत्वेऽपि तिन्नि त्ति अभिधानं मण्डनशब्द-
योजनासाम्यात् । इति द्वितीयगाथार्थः ॥ २ ॥

२५

न चयंती वीरलीलं हाउं जे सुरहिमत्तपडिपुन्ना ।

पंकयगइंदचंदा लोयणचंकंमियमुहाणं ॥ ३ ॥

इदानीं रोचनक्रामणोदघाटनविधिमाह—न चयंति० वीरः—अग्नि-
स्तस्य लीलां अग्निरूपतां हातुं—त्यक्तुं न शक्नुवन्ति, भास्वरकार्तस्वर-
रूपत्वात् । के ते ? 'पंकयगइंदचंदा' पंकय इति गगनमभ्रकमित्यर्थः, ५
गइंद इति मृतनागम्, चंद इति हेम, हेमत्रितयमपि वा । एते च
पङ्कजादयः क्रीडशाः सन्तो वीरलीलां न त्यजन्तीत्याह—'सुरहिमत्त-
पडिपुन्ना ' सुरभिमात्राप्रतिपूर्णाः ।

“ सुरभिर्हेन्नि चम्पके ।

जातीफले मातृभेदे रम्ये चैत्रवसन्तयोः ॥

१०

सुगन्धौ गवि सल्लक्याम् ”

इत्यनेकार्थं(का० ३, श्लो० १०५९-१०६०)वचनात् । सुरभिः
रसगन्धानुसारितया रम्या या मात्रा—परिमाणनियतितस्तया प्रतिपूर्णाः—
समग्राः, यथोक्तमात्रोल्लङ्घने हि न सिद्धिः, अतस्ते सुरभिमात्राप्रतिपूर्णा
इति । केषां कार्याणां सम्पादयित्री सा मात्रा ? अत आह—लोयणचंकंमि- १५
यमुहाणं ति । लोयण इति रलयोरैक्यात् रोचनम्, वेध इत्यर्थः ।
चंकंमिय इति क्रामणम् ।

“ चुंचुधरिसव्वंगं महिला मयटंकणेण कयलेवं ।

सव्व हुंदेसु कमणं निदिट्टुं वीयरणेण ॥ १ ॥ ”

मुह इति उद्धाटनम् । श्वेते नागोत्तारणम्, पीते पुटदानम् । यदुक्तं २०
सूतसंहितायाम्—

१ अयं प्रयोगोऽशुद्ध इति न वाच्यम्, उक्तं च—

“ नीया लोवमभूया य आणीया दीह-बिंदु-दुब्भावा ।

अत्थं गमेति तं चिय जो तेसि पुब्बमेवासी ॥ ”

[नीता लोपमभूताश्चानीता दीर्घबिन्दुद्विर्भावाः ।

अर्थं गमयन्ति तमेव यस्तेषां पूर्वमेवासीत् ॥]

२५

“उद्घाटने पुटा नान्यः क्रामणे कान्तमिच्छति ।

न शुल्बारज्जकः कश्चिन्न माक्षीकात् प्रकाशकः ॥ १ ॥”

इत्यत्राप्युक्तम्—

“ तारिहिं तारु सुवन्तु सुवन्निहं सूओरें(?) नहु बज्जइं अनिहं ।

५

कामण वेह उघाडण नाइं दन्तीकरणु होइ रसरइं ॥ १ ॥”

इति तृतीयगाथार्थः ॥ ३ ॥

एवं वीरजिणंदो अच्छरगणसंघसंथुओ भयवं ।

पालित्तयमयमहिओ दिसउ खयं सन्वदुरियाणं ॥ ४ ॥

इति श्रीपादलिप्तसूरिविरचितः स्वर्णसिद्धिगर्भः श्रीमहावीरजिन-

१० स्तवः ॥ छ प्रं. ५

अथ निगमयन्नाह—एवं—पूर्वप्रकारेण वी० रसेन्द्ररसज्ञः, अच्छ० अः अम्लवर्गः, छः क्षारवर्गो मूत्रलवणादिः, रः रसवर्गः, एषां त्रयरूपो गणस्तस्य सङ्घः समवायस्तेन सं० परिचितः संस्तुत्य स्तम्भितः । भगवानैश्वर्यात् पूज्यः । पालि० पादलिप्तो रसविधासिद्धः

१५ सूरिः तस्य मतेन—अभिप्रायेण म(?)ठितः

“अणसेइओ न तरलो न निम्मलो होइ मद्दणारहिओ ।

सो रणरहिओ पसरइ कामेओ नेय कमइ लोहेसु ॥ १ ॥”

इत्यादि युक्त्या परिकर्मितो दिशतु क्षयं सर्वे० दारिद्र्यरोगजरादी-
नाम् । पाठान्तरे पादलिप्तस्य मत्या मथितः । चतुर्थगाथार्थः ॥

२०

इत्थं स्तवरूपतया लवतः सितपीतसिद्धिरूपतया ।

श्रीपादलिप्तारचिते रचिता वीरस्तवे मया वृत्तिः ॥ १ ॥

इति श्रीजिनप्रभसूरिभिः संवत् १३८० वर्षे कृतायाः

श्रीवीरस्तववृत्तेः सङ्क्षिप्ताऽवचूरिः ग्रन्थाग्रं ९० श्री‘थिराद्रपद्रे’ सा०-
नरपतिवाचनार्थं लिखापिता । स्वपरोपकाराय ॥ शुभं भवतु ॥

સ્વ-પરિશિષ્ટમ્ પ્રકીર્ણક ટિપ્પનક

(૧) વરાહમિહિર:—

વરાહમિહિરે ૪૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ જેટલી પૃહુતસંહિતા રચી છે. એ ૫
પ્રો. કેર્ન (H. Kern) દ્વારા સંપાદિત થઇ Bibliotheca Indica
Seriesમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. પૃહુજ્જાતક, પૃહુદ્વયોગયાત્રા પશુ એમની
કૃતિ મનાય છે.

(૨) કાલિ(લ)કાચ્યાર્થ:—

કાલિકસૂરિને ઉદેશીને સંસ્કૃત, પ્રાકૃત તેમજ ૧જૂની ગુજરાતી ૧૦
ભાષામાં પશુ અનેક કથાઓ રચાયેલી છે. તેમાં ખાસ કરીને ‘ઉજ્જયિની’-
ના રાજા ગર્હભિલ્લને પરાસ્ત કરનાર, શાલિવાહુન વૃપતિની વિનતિથી
પર્યુષણુ-પર્વ પાંચેમને બદલે ચોથે કરનાર અને ઇન્દ્રને પ્રતિષ્ઠા પમાડનાર
તરીકેનાં વર્ણન મુખ્ય સ્થાન ભોગવે છે.

આ વર્ણુનો એક જ કાલિકસૂરિને લાગુ પડે છે કે કેમ એ ૧૫
સંબંધમાં વિદ્વાનો તરફથી ઊહાપોહ થતો રહ્યો છે. મુનિ શ્રી-
વિદ્યાવિજયનો ‘કાલકાચ્યાર્થ’ નામનો લેખ ‘જૈન રૌપ્ય મહોત્સવ
સ્મરણાંક’ (પૃ. ૨૦૬-૨૧૩)માં અને ઇતિહાસજ્ઞ મુનિ શ્રીકલ્યાણુ-
વિજયનો એક લેખ ‘ત્રિવેદી સ્મારક ગ્રંથ’માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. આ
ઉપરાંત પ્રો. આર્ટિન પશુ ‘The story of Kalak’ નામના ૨૦
પુસ્તકમાં એ સંબંધમાં વિસ્તૃત ગવેષણુ કરનાર છે.

શ્રીહર્ષનિધાનસૂરિકૃત રેરત્નસંચયમાં ચાર કાલિક (કાલક)-
સૂરિ થઇ ગયાનો નીચે મુજબ નિર્દેશ છે:—

“ સિરિચીરાઝુ ગણુ પળતીસહિણુ તિસચવરિસેણુ ।

પદમો કાલકગસૂરિ જાઓ સામજ્જનામુ ત્તિ ॥ ૨૭૨ ॥

૨૫

૧ આવી એક જૂની ગુજરાતી ભાષામાં ગુણાયેલી કથા પ્રસ્થાન-
(પૃ. ૧૩, અ. ૫-૬)માં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે.

૨ સંબોધસસતિની ટીકા, ઉપદેશપ્રાસાદ અને દેવચંદ્રજીકૃત
પ્રસ્થાનપત્રમાં આ ગ્રંથની સાક્ષી અપાયેલી છે એમ આની પ્રસ્તાવનામાં
સૂચવાયેલું છે.

૩૦

ચતુસ્યતિપન્નવરિસે કાલિગુરુણા સરસ્સતી ગહિયા ।
 ચિદુસયસત્તરિવરિસે વીરાઝ વિક્રમો જાઓ ॥ ૨૭૩ ॥
 પંચેવ ય વરિસસણ સિદ્ધસેણ દિવાયરો પયહો ।
 સત્તસય વીસઝહિણ કાલિકગુરુ સક્કસંથુણિઓ ॥ ૨૭૪ ॥

૫

નવસયતેણૂદિં સમદ્ધકંતેહિ વદ્ધમાણાઓ ।

પજ્જુસવ્વણા ચતુત્થી કાલિગસૂરીહિ તો ઠવિયા ॥ ૨૭૫ ॥”

અર્થાત્ શ્રીવીરના નિર્વાણુ થયા પછી ૩૩૫ વર્ષે પહેલા કાલિકસૂરિ થયા જેમનું નામ શ્યામાર્ય પણુ છે. (વીરના નિર્વાણુથી) ૪૫૩ વર્ષે (ખીળ) કાલિકગુરુએ સરસ્વતીને (પાછી) મેળવી. વીરથી ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમ ઉત્પન્ન થયો. ૫૦૦ વર્ષે સિદ્ધસેન દિવાકર થયા. ૭૨૦ વર્ષે (ત્રીળ) કાલિક ગુરુ થયા કે જેમની શકે પ્રશંસા કરી. વર્ધમાન(ના નિર્વાણુ)થી ૯૯૩ વર્ષ વીતતાં કાલિકસૂરિએ પર્યુપણુ ચોથનું કર્યું.

(૩) પાદલિપ્તસૂરિ:—

૧૫

કલિકાલસર્વત્ શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિવરે પોતાની કૃતિ દેશીનામભાલા- (૧, ૨)માં જે પાદલિપ્તસૂરિનો “દેશી” કોશકાર તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમને આ ગ્રંથમાં આપેલા પાદલિપ્તસૂરિપ્રબંધગત પાદલિપ્તસૂરિ સાથે કશો સંબંધ છે કે નહિ તે વિચારવું બાકી રહે છે.

(૪) સુવર્ણસિદ્ધિ :—

૨૦

શ્રીપાદલિપ્તસૂરિના પ્રબંધમાં જે હેમસિદ્ધિવિદ્યાનો ઉલ્લેખ જોવાય છે તેને લગતી કટલીકર હકીકત પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં અત્ર રજુ કરાયેલી છે. આ સુવર્ણસિદ્ધિના જિઘાસુને ઝમ્નેકાર્યરતનમંજુષા (પૃ. ૧૩૨-૧૩૩) જોવા લલામણુ છે. વિશેષમાં શ્રીદશૈવકાલિકસૂત્રની આઘ ગાથા પણુ સુવર્ણસિદ્ધિ ઉપર પ્રકાશ પાડે છે. જ નેન વિદ્યાઓ, લબ્ધિઓ

૨૫

૧ અત્ર પાદલિપ્તને આચાર્ય તરીકે સંબોધ્યા છે. એમના કપરાંન કંકત દ્રોણને તેમણે આલું માન ૮-૧૭માં આપ્યું છે.

૨ આનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ રચેલી વીરસ્તવવૃત્તિમાં આલેખાયલું છે. એ વૃત્તિ હજી સુધી કોઈ સ્થળેથી મુદ્રિત થયેલી જણાતી નથી.

૩ મારે હાથે સંપાદિત થયેલો આ ગ્રંથ શ્રેષ્ઠિ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોષ્ઠકાર પ્રથમાઘામાં ૮૧ મા ગ્રંથાંક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલો છે.

૩૦

૪ પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક શ્રીકાન્તિવિજયના પ્રશિષ્ય વિદ્વદ્વલ્લભ મુનિ

ઇત્યાદિ પરત્વે ગુજરાતીમાં તેમજ અંગ્રેજીમાં મેં તૈયાર કરેલ ૧લેખમાં આ વિષયને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે એટલે એ સંબંધમાં હું અહીં વિશેષ ઊઠાપોઠા કરવા ઇચ્છતો નથી.

(૫) લક્ષણાવતી:—

ગૌડવંદની પ્રસ્તાવના (પૃ. ૧૪૬, ૧૫૭)માં સૂચવાયું છે કે ૫
‘લક્ષણાવતી’ એ દક્ષિણ દેશમાં આવેલ છે, નહિ કે ગૌડ દેશમાં.^૨
Indian Antiquary (વ. ૧૧, પૃ. ૨૫૩)માં ‘લક્ષણાવતી’ને ગૌડ
દેશમાં આવેલી જે જણાવી છે તે ભૂલ છે. ગોદાવરીને તીરે એક ગામમાં
રહ્યા પછી આમ નરેશ ‘લક્ષણાવતી’ જાય છે. આ પ્રસંગે ઉલ્લેખાયેલ
ખંડદેવકુલને બદલે પ્રસ્તાવનાકાર ખંડદેવ દેવકુલ વાંચતાં હોય એમ ૧૦
જણાય છે. ‘ખંડદેવ’ તે દક્ષિણના ગામદેવ તરીકે પ્રચલિત
‘ખંડોઆ’ છે અને મરાઠીમાં ‘દેઉલ’ તરીકે સુપ્રસિદ્ધ શબ્દ તે ‘દેવ-
કુલ’ છે એવું તેમણે સૂચવ્યું છે.

(૬) અપ્પભટ્ટિ, વાકપતિ અને યશોવર્મા:—

અપ્પભટ્ટિ, વાકપતિ અને યશોવર્મા તેમજ તેમના સમય પરત્વે ૧૫
જૈન ઉલ્લેખો પૈકી (૧) અપ્પભટ્ટિસૂરિચરિત્ર, (૨) ૪પ્રબન્ધકોશ,
(૩) પ્રભાવકચરિત્ર, (૪) તીર્થકલ્પ, (૫) ગાથાસહસ્રી, (૬)
વિચારસારપ્રકરણ, અને (૭) રવિવર્ધનગણિકૃત પટ્ટાવલી (વિ. સં.
૧૭૩૯)નો ઉપર્યુક્ત પ્રસ્તાવનામાં વિચાર કરાયો છે. અપ્પભટ્ટિસૂરિચરિત્ર,
પ્રબન્ધકોશ, પ્રભાવકચરિત્ર અને પટ્ટાવલી પ્રમાણે અપ્પભટ્ટિસૂરિનો ૨૦

શ્રીપુણ્યવિજય પાસે એક હસ્તલિખિત પ્રતિ છે અને એમાં સુવર્ણસિદ્ધિ વિષે
ઊઠાપોઠા કરાયેલો છે. એ મળતાં તે ગ-પરિશિષ્ટ તરીકે અત્ર પ્રસિદ્ધ કરાશે.

૧ આ બંને લેખો ટુંક સમયમાં પ્રસિદ્ધ થનારા છે.

૨ સુરખાવો અતુર્વિંશતિપ્રબન્ધના ૬૨મા પત્રગત નિમ્નલિખિત પદિત:—

“ દિનૈ: કતિપયૈ ગૌડ દેશાન્તવિહરન્ લક્ષણાવતી નામાયા: પુરો બહિરારામે ૨૫
સમવાસાર્ષીત્ । ”

૩ આની શૈલી વિદ્વતાપૂર્ણ નથી તેમજ આકરણ-દૃષ્ટિએ પણ એ
વિચારણીય છે એમ પ્રસ્તાવનામાં સૂચવાયું છે. વિશેષમાં આ પ્રબંધનો સાર
અંગ્રેજીમાં ત્યાં આપવામાં આવ્યો છે. એ અત્ર આપેલ અપ્પભટ્ટિસૂરિ-
પ્રબન્ધને મળતો આવે છે. ૩૦

૪ આના પ્રારંભિક વિભાગનો ટુંક સાર ઉપર્યુક્ત પ્રસ્તાવનામાં અંગ્રેજીમાં
અપાયેલો છે. અપ્પભટ્ટિસૂરિપ્રબન્ધમાંથી પૂર્વોક્ત અપ્પભટ્ટિસૂરિચરિત્ર નૂકું
પાડેલું (detached copy) હોવું જોઈએ એમ પ્રસ્તાવનાકારનું માનવું છે.

- જન્મ વિ. સં. ૮૦૦ (ઇ. સ. ૧૭૪૪)માં થયો હતો. તીર્થકલ્પ પ્રમાણે એમનો જન્મ વીરનિર્વાણ પછી ૧૩૦૦ વર્ષે અર્થાત્ ૧ વિ. સં. ૮૩૦માં થયો હતો, જેકે ત્યાં જ ઉલ્લેખ છે કે વિ. સં. ૮૨૬માં એમને હાથે મથુરામાં મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી હતી. આ જ જન્મસમય
- ૫ ગાથાસહસ્રી અને વિચારસારપ્રકરણમાં પણ નજરે પડે છે. પ્રસ્તાવનાકારનું માનવું એ છે કે ધ્યપભટ્ટિસૂરિના વૃતાન્તગત તારીખો વિશ્વસનીય નથી, કેમકે તેમ માનવા જતાં આમ રાગનું આયુષ્ય ૧૦૧ વર્ષ જેટલું હતું અને તેનો જન્મસમય મોડામાં મોડો વિ. સં. ૭૮૬નો હતો એમ સ્વીકારવું પડે છે. વિશેષમાં ઉપર્યુક્ત પ્રાથમિક ત્રણ
- ૧૦ ગ્રંથોમાં વાકપતિનો જે હેવાલ રજુ કરાયો છે તે વિશેષતઃ શંકાસ્પદ છે. એને પ્રસ્તાવનાકાર “ Jain forgery ” તરીકે ઉલ્લેખે છે. એ પ્રસ્તાવનાકારના મત મુજબ દુન્દુકનો પુત્ર ભોજ તે સં. ૬૧૮ના દેવગઢના શિલાલેખમાં નિર્દેશેલ ભોજ છે.

યશોવર્મદેવના રાજ્યને લગતો ‘ નાલંદા ’નો એક શિલાલેખ

- ૧૫ Epigraphica Indica (વ. ૨૦, ભા. ૧, પૃ. ૩૭)માં પંડિત હીરાનંદ શાસ્ત્રી દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. આ યશોવર્મદેવ તે પ્રસ્તુત યશોવર્મા છે એમ શ્રીયુત મજમુદારનું માનવું છે, બ્યારે શાસ્ત્રીજીનું મંતવ્ય એથી જૂઠું છે.^૨

(૭) ગૌડવધઃ—

- ૨૦ વાકપતિએ આ મહાકાવ્ય રચ્યું છે. એનું ગૌડવધ એવું નામ રાવણવધ અને સેતુકાવ્ય ઉપરથી તેમણે સ્કુર્યું હશે એવી કલ્પના કરાય છે. આ પ્રાકૃત મહાકાવ્યમાં કુલ ૧૨૦૯ પદ્યો છે. આમાં કયા કયા વિષયોને સ્થાન આપવામાં આવેલું છે એ હકીકત Bombay Sanskrit & Prakrit Seriesમાં ૩૪મા અંક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ ગૌડવધોના સૂચીપત્ર
- ૨૫ ઉપરથી જાણી શકાય છે. આ કાવ્યનો સારાંશ વગેરે હકીકત એની પ્રસ્તાવનામાં વિચારાયેલી હોવાથી તે અત્ર રજુ કરવી આવશ્યક જણાતી નથી. આ મહાકાવ્યની મહત્તા કેવી છે તે સંબંધમાં એટલું જ નિવેદન કરવું બસ થશે કે પરમાર્હત કવીશ્વર ધનપાલે પોતે રચેલી તિલકમંજરી (શ્લો. ૩૧) માં ગૌડવધની ગૌરવપૂર્વક નોંધ લીધી છે.

- ૩૦ ૧ ગાથાસહસ્રીમાં વીરનિર્વાણનો સમય વિક્રમથી ૪૭૦ વર્ષ પૂર્વનો સૂચવાયો છે.

૨ જુઓ Indian Historical Quarterly (વ. ૭, અં. ૩, પૃ. ૬૬૪).

૩ પ્રાકૃતનો મહિમા પણ અહીં સારી રીતે નિર્દેશાયેલો છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિએ પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં ઉદાહરણરૂપે આ મહાકાવ્યનાં પદો નિર્દેશ્યાં છે.^૧ વિશેષમાં જ્યવદ્વિભક્ત વજ્રમલગ્ગ જે વિજ્ઞાનલય, વિદ્યાલય અને પદ્યાલય એ નામથી પણ ઓળખાવાય છે તેમાંની કેટલીક ગાથાઓ આ મહાકાવ્યમાં હોવાનું ડૉ. ભાંડારકરે સૂચવ્યું છે.^૨ આનો કપૂરરમંજરી (પૃ. ૧૯૩)માં ઉલ્લેખ કરાયો છે. ૫

(૮) મહા(મહુ)મહુવિજય મહાકાવ્ય:—

શ્રીમધ્વભટ્ટિસૂરિચરિત્ર (પૃ. ૭૭) તેમજ એનું ભાષાંતર (પૃ. ૬૭) વિચારતાં વાક્યપતિએ ગૌડવધ નામનું પ્રાકૃત મહાકાવ્ય રચ્યા પૂર્વે એ મહાકાવ્ય રચ્યું છે એવો ધ્વનિ નીકળે છે. ગૌડવધના નિમ્નલિખિત-
૩“મહુમહુવિજયપડત્તા વાયા કહ ગામ મડલડ હમંમિ ?। ૧૦

પદમકુસુમાહિ તલિણં પચ્છાકુસુમં વણલયાણ ॥ ૬૧ ॥”

—પદ ઉપરથી જણાય છે કે મહુમહુવિજય યાને મધુમથવિજય ગૌડવધ પૂર્વે રચાયું છે અથવા તે તે દિશામાં કવિરાજ પ્રવૃત્ત થયા છે. ગમે તેમ હો પરંતુ એ મહાકાવ્ય અઘાપિ કાષ્ઠ સ્થળે ઉપલબ્ધ થયેલું જણાતું નથી; બેકે એ કાવ્યનાં કેટલાંક અવતરણો છૂટાછવાયાં જોવાય છે. જેમકે ૧૫
હાલની સમશતીની ટીકામાં જે એ પદો વાક્યપતિની કૃતિ તરીકે નિર્દેશાયેલાં છે અને જે ગૌડવધમાં જણાતાં નથી તે એ મહાકાવ્યનાં હોવાં બેધએ એમ મનાય છે. વિશેષમાં ધ્વન્યાલોકની અભિનવગુપ્તકૃત ટીકા (નિર્ણયસાગરીય આવૃત્તિ પૃ. ૧૫૨)માં એક અવતરણ તેમજ સરસ્વતી-કંઠાભરણમાં એ અવતરણો નજરે પડે છે. આનંદવર્ધને ધ્વન્યાલોકમાં ૨૦
અને શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિવરે અલંકારચૂડામણિમાં એ કાવ્યનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.^૪ એ કાવ્યનું નામ વિચારતાં મધુ દૈત્યનો નાશ કરનાર વિષ્ણુની સ્તુતિ એનો વિષય હશે એવું અનુમાન કરાય છે.

૧ ૧-(૨૧) ૬ના દષ્ટાંત તરીકે ૧૮મું પદ, ૧-૭ના ઉદાહરણાર્થે ૮૬મું અને ૧૮૮મું, ૧-૮ના ઉદાહરણરૂપે ૩૧૬મું અને ૧-૧૪૫ના ઉદાહરણ તરીકે ૪૧૦મું પદ રજૂ કરાયેલ છે. ૨૫

૨ જીએ Bhandarkar, Report.

૩ મધુમથવિજયપ્રયુક્તા ઘાક્ કથં નામ મુકુલયત્વસ્મિન્ ? ।

પ્રથમકુસુમાત્ તલિણં પચ્છાત્કુસુમં વનલતાનામ્ ॥

૪ જીએ Pichel's Prakrit grammatik, Encyclopædia of Indo-Aryan Research (p. 11 ff.). ૩૦

(૯) શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિના જીવનવૃત્તાંતને લગતાં સાધનો:—

શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિના જીવન અને કૃતિકલાપ ઉપર પ્રકાશ પાડનારાં સાધનોમાં મુખ્યત્વે કરીને નીચે લખેલાંનો અત્ર ઉલ્લેખ કરાય છે:—

- ૫ (૧) ત્રિપદ્મિશલાકાપુરુષચરિત્રની પ્રશસ્તિ
 (૨) પ્રભાવકચરિત્ર
 (૩) શ્રીસોમપ્રભસૂરિકૃત કુમારપાલપ્રતિબોધ
 (૪) શ્રીજિનમંડનગણિકૃત કુમારપાલપ્રબંધ
 (૫) શ્રીમેરુતુંગસૂરિપ્રણીત પ્રબંધચિન્તામણિ
 (૬) પ્રબંધકોશ (ચતુર્વિંશતપ્રબંધ)
 ૧૦ (૭) ડૉ. બીલરનો Über das Leben das Jainas
 Mönches Hemaandra
 (૮) પ્રો. પિટર્સનનો હેવાલ
 (૯) યશ:પાલકૃત મોહુપરાજયની સ્વ. દલાલકૃત પ્રસ્તાવના
 ૧૫ (૧૦) કુમારપાલપ્રતિબોધનો શ્રીયુત જિનવિજયકૃત ઉપોદ્ધાત
 (૧૧) પ્રમાણુ મીમાંસાની પ્રસ્તાવના (આર્હતમત પ્રભાકર આવૃત્તિ)
 (૧૨) આઉક્રેક્ટનું Calalogus Catalogorum માંનો
 પ્રસ્તુત ભાગ.?

(૧૦) વત્સરાજ ઉદ્દયન અને ચંડપ્રદોત:—

- ૨૦ ચતુર્વિંશતિ-પ્રબંધના ૧૯મા પ્રબંધમાં વત્સરાજ ઉદ્દયન
 અને ચંડપ્રદોતનો થોડોક વૃત્તાન્ત નજરે પડે છે. એ સંબંધમાં વિશેષ
 માહિતી તો આપણને (૧) આવશ્યકસૂત્રની ચૂર્ણિ, (૨) એ સૂત્રની
 શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત ટીકા, (૩) ત્રિપદ્મિશલાકાપુરુષચરિત્ર, (૪) કુમાર-
 પાલપ્રબંધ, (૫) ભાસપ્રણીત પ્રતિજ્ઞાયૌગંધરાયણુ અને (૬) કથા-
 સરિત્સાગર પૂરી પાડે છે. આ પૈકી છેલ્લા ત્રણ ગ્રંથોમાં આપેલી
 ૨૫ હકીકતોની સરખામણી, કુમારપાલપ્રતિબોધનો પ્રાસ્તાવિક વિભાગ
 તથા તેનો અંગ્રેજીમાં સાર, તેમજ બીજી કેટલીક પ્રાસંગિક ખાબતોનો
 જિહાપોહ ઇત્યાદિ વિષયો ઉપર “Annals of the Bhandarkar
 Oriental Research “Institute”ના ઇ. સ. ૧૯૨૦ના
 જુલાઈના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ “Pradyota, Udayana and
 ૩૦ S'renika—a Jain Legend” લેખ સુંદર પ્રકાશ પાડે છે.

વત્સદેશનો ઉદયન, અવંતિનો પ્રદ્યોત અને મગધનો દર્શક એ રાજાઓ ઇ.સ. પૂર્વે પાંચમી સદીમાં થયા હતા. જુઓ સાચું સ્વપ્ન (પૃ. ૧૬) તેમજ Pargiter's Dynasties of the Kali age અને Smith's Early History of India. વત્સરાજનું ચરિત્ર એક વેળા વિક્રમ-ચરિત્રના જેવું લોકપ્રિય હતું. ઇ. સ. પૂર્વે ચોથા સૈકાની લોકકથામાં અવિચારક અને ઉદયનની કથાઓ અગ્ર સ્થાન ભોગવતી જોવાય છે; કેમકે એકનો કામસૂત્રમાં અને બીજાનો (ઉદયનનો) કૌટિલ્ય અર્થશાસ્ત્રમાં નિર્દેશ જોવાય છે. જુઓ ૧-૭.

“ દૃષ્ટા હિ ‘ જીવતઃ પુનરાવૃત્તિઃ ’ યથા સુપાત્રોદયનાભ્યામ્ ”
વિશેષમાં ગુણાઢયે અને હૃદયે વત્સરાજનું ચરિત્ર વખાણ્યું છે. ૧૦

(૧૧) મંત્રીશ્વર શ્રીવસ્તુપાલઃ—

લીમ બીજાના આદેશ મંત્રી, ‘ વાઘેલા ’ વંશના સહાયક, જૈન ધર્મના મહાન લક્ષ્મણ અને પ્રચારક પરંતુ તેમ છતાં પરમતસહિષ્ણુતાના પૂર્ણ ઉપાસક, અનેક મંદિરોના રચયિતા અને ઉદ્ધારક, મુસલમાનોના હુમલાઓનો ક્રોધથી સામનો કરનાર, જૈન ધર્મ એ આયલાઓનો ધર્મ છે એ વાતનું યુક્તોમાં ભાગ લઈ નિરસન કરનાર તેમજ કવિ અને કવિઓના આશ્રયદાતા એવા ‘ પ્રાગ્વાટ ’ વંશના વસ્તુપાલના ચરિત્ર ઉપર અનેક ગ્રંથો, લગભગ ૪૦ શિલાલેખો વગેરે પ્રકાશ પાડે છે. તેમાંથી કેટલાકનો અગ્ર નીચે મુજબ નામનિર્દેશ કરાય છે:—

(૧) સોમશ્વરકૃત રકીર્તિકૌમુદી ૨૦

(૨) અરિસિહપ્રણીત ઓસુકૃતસંકીર્તન

૧ આની યાદી માટે જુઓ વસન્તવિલાસ મહાકાવ્યની શ્રીયુત દલાલ-કૃત પ્રસ્તાવના. વિ. સં. ૧૨૮૨ના ખંભાત સંબંધી શિલાલેખ તેમજ બીજા બે શિલાલેખોની માહિતી માટે જુઓ Annals of B. O. R. Institute (Vol. IX, pp. 173-182).

૨ “ Bombay Sanskrit Series ” માં આ પ્રકટ થયેલી છે. એના સંબંધમાં જુઓ Prof. Winternitz's Geschichte der Indischen Litteratur (Vol. III, p. 93).

૩ આત્માનંદ સલા (ભાવનગર) તરફથી ૫૧મા ગ્રંથાંક તરીકે આ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. આ કાવ્યને લખતો ડૉ. બીહલરે લખેલ લેખનો ખર્ગેસે કરેલો અનુવાદ “ Indian Antiquary ” (Vol. 31, pp. 477-495)માં છપાયેલો છે. ૩૦

- (૩) શ્રીઉદયપ્રભસૂરિકૃત ૧૬મર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય
 (૪) શ્રીહૃમવિજયકૃત સુકૃતકીર્તિકલ્સોલિની
 (૫) શ્રીજયસિંહસૂરિચિત ૨હુમ્મારમદ્મદ્મન
 (૬) " વસ્તુપાલ તેજ:પાલની પ્રશસ્તિ
 ૫ (૭) શ્રીઆલચન્દ્રસૂરિકૃત વસન્તવિલાસમહાકાવ્ય
 (૮) પ્રખન્ધચિન્તામણિ
 (૯) શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત વિવિધતોર્થકદ્વય
 (૧૦) ચતુર્વિંશતિપ્રખન્ધ
 (૧૧) શ્રીજિનહર્ષગણિકૃત વસ્તુપાલચરિત્ર
 ૧૦ (૧૨) ઉપાધ્યાય શ્રીસમયમુન્દરગણિકૃત " વસ્તુપાલ તેજ:-
 પાલનો રાસ^૩ "

૧ આ મહાકાવ્યની તાડપત્ર ઉપર શ્રીવસ્તુપાલે લખાવેલ પ્રાત ખંભાતના શ્રીયુત નગીનદાસના ભડારમાં છે એમ સંલગાય છે.

- ૧૫ ૨ " Gaekwad Oriental Series "માં નવમા અંક તરીકે આ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. આનું સંપાદનકાર્ય સદ્ગત ચીમનલાલ ડી. દલાલને હાથે થયેલું છે અને તેમણે આ અંકની પ્રસ્તાવના લખી આની શોભામાં વધારો કર્યો છે.

૩ વસ્તુપાલ અને તેજ:પાલે કેવાં કેવાં સત્કૃત્યો કરી પોતાની લક્ષ્મીને સદ્વપયોગ કર્યો છે તેનું વર્ણન આની પહેલી ઠાલમાં નજરે પડે છે.

(૧૩) સોમશ્વરદેવ:—

આ કવિરત્નના પૂર્વજ્ઞે આનંદપુર (વડનગર)ના વતની હતા. સૂચવાય છે તેમ એમની નવમી પેઢીએ યજ્ઞ ગયેલો સોલ ઋગ્વેદી હતો, અને તેનું ગોત્ર ' વસિષ્ઠ ' હતું. એ મહાવિદ્વાન હોષ મૂળરાજ (પહેલા)નો પુરોહિત બની શક્યો હતો. સોલ-^૧લલ્લશર્મા-મુંજ-સોમ-આમશર્મા કુમાર (પહેલો)-સર્વદેવ-આમીંગ-કુમાર (બીજો)-સોમશ્વરદેવ. આ પ્રમાણે સોમશ્વરદેવના પૂર્વજ્ઞેનો ક્રમ જ્ઞેવાય છે.

^૨સુરથોત્સવ, રામશતક, ઉલ્લાસરાધવ, ^૩કીર્તિકૌમુદી, કાવ્યપ્રકાશની ટીકા, વસ્તુપાલ અને તેજ:પાલે બંધાવેલા જૈન મંદિર ' લુણવસરી ' ની ૭૪ શ્લોકની પ્રશસ્તિ, અને એ મંત્રીશ્વરોએ બંધાવેલાં ' ગિરિનાર ' ગિરિ ઉપરનાં લવ્ય મંદિરોની પ્રશસ્તિ, વીરધવલ નરેશ્વરે બંધાવેલા ' વીરનારાયણ ' મંદિરની ૧૦૮ શ્લોકની પ્રશસ્તિ અને ' ડબોષ ' ના કિલ્લાની પ્રશસ્તિ એ સર્વને આ ગુર્જરેશ્વર પુરોહિત સોમશ્વરદેવના કૃતિકલાપ તરીકે ઓળખાવાય છે.

આ કવીશ્વરનું થોડું ધણું જીવનચરિત્ર આ પ્રસ્તુત ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ ઉપરાંત ૪ પ્રબંધચિન્તામણિ, ઉપદેશતરંગિણી, વસ્તુપાલચરિત્ર, સુકૃત-સંકીર્તન અને જગદુચરિત્રમાં દષ્ટિગોચર થાય છે.

એનો અસ્તિત્વકાલ સં. ૧૨૩૫ થી સં. ૧૩૧૮ સુધીનો મનાય છે.

(૧૪) ચતુરંગ સૈન્ય:—

ચતુરંગ સૈન્યનાં ચાર અંગો છે. જેમકે (૧) હાથી, (૨) ઘોડા, (૩) રથો અને (૪) પાયદળ.^૫ આ પ્રમાણેનાં લશ્કરનાં ચાર અંગો ધણી

૧ આ બંધાને લગતી થોડી ધણી હકીકત નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકામાં તેમજ એને આધારે ચોખ્ખેલા ' ગુર્જરેશ્વર પુરોહિત કવિ સોમશ્વરદેવ ' નામના લેખમાં નજરે પડે છે. આ લેખ પ્રસ્થાન (પુ. ૧૩, અં. ૩, પૃ. ૨૬૬-૨૭૦)માં પ્રસિદ્ધ થયેલો છે.

૨ સોમશ્વરદેવે પોતાના પૂર્વજ્ઞેની આછી રૂપરેખા આ કાવ્યના ' કવિપ્રશસ્તિવર્ણન ' નામના સર્ગમાં આલેખેલી છે.

૩ કીર્તિકૌમુદીમાં કવિરાજે પોતે પોતાનો આ પ્રમાણે પરિચય આપ્યો છે.

૪ આ અન્યાન્ય જૈન ગ્રંથોમાં આ કવિરાજની વિદ્વત્તાની તારીફ કરાયેલી છે એ જૈનેની ગુણગ્રાહકતાનું સૂચન કરે છે.

૫ જુઓ Journal of the Department of Letters (Vol XIV, 1927) ગત " Notes on War in Ancient India " by Hemchandra Roy M. A.

प्राचीन समयथी प्रयवित छे अे वात नीचे मुज्जयना उल्केजेो उपरथी इक्षित थाय छे:—

जैन आगमिके साहित्य:—

उत्तरार्धययनसूत्र (अ. २२, श्लो. १२)मां तेमज्ज निशीथ-
युष्णिमां यउरंगिणी (यतुरंगिणी) विषे निर्देश छे. ५

रामायण:—

- (१) जामदङ्ग्यो गतो रामः प्रयातु चतुरङ्गिणी
(आदिकाण्ड, स० ७७, श्लो. ३)
- (२) बलेन चतुरङ्गेण स्वयमेत्य निशाचरम्
- (३) तद् भवांश्चतुरङ्गेण बलेन महता व्रतम्
(लङ्काकाण्ड, स० ३७, श्लो. २४)

१०

महाभारत:—

- (१) शकुन्तला च तदा भूमिश्चतुरङ्गबलान्विता
(उद्योगपर्व, अ. ५, श्लो. १७)
- (२) महता चतुरङ्गेण बलेनागाद् युधिष्ठिरम्
(उद्योगपर्व, अ. १९, श्लो. १)
- (३) चतुर्विधबलां भीमामकम्पां पृथिवीमिव
(उद्योगपर्व, अ. १६३, श्लो. २)

१५

पौराणिक ज्ञातके:—

विविध ज्ञातकेमां यतुरंग सैन्य विषे उल्केष्य छे. अेमांनां
केटकांकनो अत्र निर्देश करवामां आवे छे:— २०

- (१) वेस्तन्तरजातक (अंग्रेज अनुवाद, भा. ६, पृ. २८८.)
- (२) बलोदकजातक (भा. २, पृ. ८६; अं. अनु. भा. २, पृ. ६६)
- (३) दधिवाहनजातक (भा. २, पृ. १०२; अं. अनु. भा. २, पृ. ७०-७१)
- (४) दुतिय-पलायिजातक (भा. २, पृ. २१६; अं. अनु. भा. २, पृ. १५३) २५
- (५) दारिमुखजातक (भा. ३, पृ. २३८-२३९; अं. अनु. भा. ३, पृ. १५७)
- (६) आसनकजातक (भा. ३, पृ. २४९; अं. अनु. भा. ३, पृ. १६१)
- (७) दशरथजातक (भा. ४, पृ. १२५; अं. अनु. भा. ४, पृ. ८०)
- (८) कुशजातक (भा. ५, पृ. ३१६; अं. अनु. भा. ५, पृ. १६२)
- (९) सोन-नन्दजातक (भा. ५, पृ. ३१९, अं. अनु. भा. ५, पृ. १६८) ३०

ગ્રીક એલગી મેદ્યાસ્થનિક એક સ્થળે જણાવે છે કે લસ્કરના છ વિભાગ કરવામાં આવ્યા હતા. જેમકે (૧) નૌકાસૈન્ય, (૨) સિપાઇ વગેરે લઇ જવાનું વાહન અને લસ્કરનું મોદીખાનું (transport and commissariat), (૩) પાયદળ, (૪) ઘોડેસ્વારો, (૫) રથો અને (૬) ^૧હાથીઓ.

૫ (૧૫) રણથંભોરના ચૌહાણો:—

અતુવિંશતિપ્રખ્યન્ધના પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં સપાદ્યક્ષીય આહમાન વંશના ૩૭ રાજ્યોનાં જે નામો આપવામાં આવ્યાં છે તેની સાથે સંતુલનાર્થે ગૌડવંધની પ્રસ્તાવના (પૃ. ૧૨૫)માં પ્રખ્યન્ધકોશની એક અતિ પ્રાચીન પ્રતિને આધારે અપાયેલી રણથંભોરના ચૌહાણોની યાદી અત્ર રજુ કરવામાં આવે છે:—

- ૧૦ (૧) વાસુદેવ (વિ. સં. ૬૦૮), (૨) સામંત, (૩) નરદેવ, (૪) અજયરાજ (અજમેરનો સ્થાપક), (૫) વિગ્રહરાજ, (૬) વિજયરાજ, (૭) ચન્દ્રરાજ, (૮) ગોવિંદરાજ, વેગવારિસ નામના સુલતાનને હરાવનાર, (૯) દુલ્લભરાજ, (૧૦) વત્સરાજ, (૧૧) સિંઘરાજ ('જેઠન'માં હેજિન્વદિનને હરાવનાર), (૧૨) દુર્યોધન (નસિરુદિનને હરાવનાર), (૧૩) વિજયરાજ, (૧૪) વપ્પેયિવર (શાકંભરીમાં સુવર્ણખાણુ શોધી કાઢનાર), (૧૫) દુર્લભરાજ, (૧૬) ગંડુરાજ (મહમદ સુલતાનને હરાવનાર), (૧૭) બાલપદેવ, (૧૮) વિજયરાજ, (૧૯) ચામુંડરાજ (સુલતાનોને હરાવનાર), (૨૦) દુસલદેવ (ગુજરાતના રાજ્યને હરાવનાર), (૨૧) વીસલદેવ, (૨૨) બૃહત્ પૃથિરાજ (વલુગીશાહનો હાથ ભાંગનાર), (૨૩) અલ્લનદેવ (શાહબુદિનને હરાવનાર), (૨૪) અનાલદેવ, (૨૫) જગદેવ, (૨૬) વીસલદેવ (તુરુષ્કોને હરાવનાર), (૨૭) અમરગાંગેય, (૨૮) પેથલદેવ, (૨૯) સોમેશ્વરદેવ, (૩૦) પૃથિરાજ (વિ. સં. ૧૨૩૬ પછી, મરણ વિ. સં. ૧૨૪૮), (૩૧) હરિરાજ, (૩૨) રાજદેવ, (૩૩) ખોલનદેવ (આવરિયા ખિરુદધારી), (૩૪) વીરનારાયણદેવ (તુરુષ્ક શમસુદિનને હાથે યુદ્ધમાં હણાયેલ), (૩૫) અહડદેવ (માલવાનો વિજેતા), (૩૬) જૈત્રસિંહદેવ, અને (૩૭) શ્રીહમીરદેવ (વિ. સં. ૧૩૪૨ પછી, વિ. સં. ૧૩૫૮માં યુદ્ધમાં મરી ગયેલ).

૩૦ આ યાદી સાથે ટોડના રાજસ્થાનમાંની તેમજ શ્રીનયચન્દ્રસૂરિકૃત રહુમ્મીર મહાકાવ્યમાંની યાદી સરખાવતાં ભિન્નતા જોવાય છે.

૧ સદરહુ લેખ પૃ. ૩૬.

૨ રાવબહાદુર નીલકંઠ જનાર્દન દ્વારા ઇ. સ. ૧૮૭૯માં સંપાદન કરાયેલ

ग-परिशिष्टम्

॥ श्रीदशवैकालिकसूत्रस्याद्या गाथा ॥

(सुवर्णसिद्धिर्गमिता)

नेपालं
पारु सोतुं त्रांबुं
धम्मो मंगलंमुक्तिं

कथीर रातु अगथीउ काल् घंतूरु
अहिंसा संजमो तवो ।

१पीली देवदाली

देवावि तं नमंसंति

जस्स धम्मे सया मणो ॥ १ ॥

पारु घंतूरारसिं मदींइं, हेम राता अगथीआसुं मदींइं । त्रांबु
कथीर रससिउं मदींइं । एतलां सघलां औषध पीली देवदालीनइ
रसइं मदींइं । तेल लइं रस नीपजइं । त्रांबुं रूपुं धमींइं । माहे १५
एकलंक मूकीइं ।

॥ हेमनिष्पत्ति ॥

१ ' पीत पलाश ' इति प्रत्यन्तरे ।

શ્રીરાજશેખરસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધ પરત્વે અભિપ્રાયો

ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધઃ વા પ્રબન્ધકોશઃ । શ્રીરાજશેખરસૂરિકૃત પ્રથમ સંસ્કરણ, પૃષ્ઠ ૯+૨૫૯+૪૬, સંસ્કર્તા-પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડીઆ, એમ. એ, કિંમત ૨-૮-૦, પ્રકાશકઃ શ્રીદ્વાર્ધસ ગુજરાતી સભા, મુંબઇ, ૧૯૩૨.

૧૦ જૈન પંડિત રાજશેખરસૂરિનો વિક્રમ સંવત્ ૧૪૦૫ માં છએ દર્શનને પોષણ આપનાર મહાણસિહ નામના સામન્તની પ્રેરણાથી દિલ્હીમાં સંસ્કૃત ગદ્યમાં રચાએલો ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધ નામનો ગ્રન્થ ઐતિહાસિક શોધ કરનારા પંડિતો અને જૈન ભાષ્યોને જાણીતા છે. તેનું ખીજું નામ પ્રબન્ધકોશ છે અને તે નામ વધારે પ્રચારમાં આવ્યું હોય એમ જણાય છે. આ ગ્રન્થનું પ્રથમ મુદ્રણ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય ગ્રન્થાવલિમાં ઇ. સ. ૧૯૨૧માં કરવામાં આવ્યું હતું. દ્વાર્ધસ સભાએ પ્રબન્ધચિન્તામણિની માફક આ ગ્રન્થનું સંસ્કરણ કરાવ્યું છે તે પ્રશંસનીય જ છે.

૧૫ જૈન દર્શનમાં રસ સેતા, આ ગ્રન્થના સંસ્કર્તા પ્રો. કાપડીઆએ ત્રણ પોથીઓ અને એક મુદ્રિત પુસ્તકને આધારે આ ગ્રન્થ જાખ્યો છે, અને દરેક પૃષ્ઠ ઉપર પાઠભેદો આપ્યા છે. ભવિષ્યમાં તેઓ આનું એક સવિસ્તર ઉપોદ્ધાત સાથે ગુજરાતી ભાષાંતર આપવાના છે એ જાણી હર્ષ થાય એ સ્વાભાવિક છે. આ આવૃત્તિમાં પ્રથમ સંસ્કૃતમાં પ્રસ્તાવના ૨૦ અને પાછળ પરિશિષ્ટો આખી પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વધારો કર્યો છે.

૨૫ આ પ્રબન્ધમાં દસ સૂરિઓનાં, ચાર કવિઓનાં, સાત રાજ્યોનાં અને ત્રણ શ્રાવકોનાં એમ ચોવીસ પુરુષોનાં ચરિત્ર જોવામાં આવે છે. તેમાં હરિભદ્રસૂરિ, અપ્પભાદ્રિ, હેમચંદ્ર, સાતવાહન, વિક્રમાદિત્ય, વસ્તુપાલ વગેરે વ્યક્તિઓની વિગત આપવામાં આવી છે. આમાંના કેટલાક પુરુષોનો વૃતાન્ત પ્રબન્ધચિન્તામણિ અને પ્રભાવકચરિત્રમાં પણ મળે છે. એ અધાંતી તુલના કરી ઐતિહાસિક પદ્ધતિથી સૂક્ષ્મ વિવેચન ગુજરાતી ભાષાંતરના ઉપોદ્ધાતમાં આવશે એમ આશા રાખવામાં આવે તો અયોગ્ય ગણાશે નહિ. ખીજું, પ્રસ્તાવનામાં પ્રો. કાપડીઆ વાચકનું ૩૦ ધે વસ્તુઓ તરફ ધ્યાન ખેંચે છે. એક તો ગુજરાતી ભાષાના

શબ્દોનાં સંસ્કૃત રૂપો—દા. ત. છોડયિત્વા, ખટપટાયતિ, છુટન્તિ, યુગ્મમાં પાતયન્ ઇત્યાદિ. ખીજું, ગ્રન્થના અંતમાં આપેલા શ્લોકોને આધારે ગ્રન્થકાર વિષેની માહિતી અને તે પ્રસંગમાં ખીજા બે રાજશેખર નામના કવિઓથી આ ગ્રન્થકારનો સ્પષ્ટ ભેદ. આ ગ્રન્થકારે ખીજી ૮૪ કથાઓ પણ રચી છે તે વાત ઉપરથી તેને આ વિષયમાં કેટલો બધો ૫
રસ હશે તે જણાઇ આવે છે. પરિશિષ્ટોમાં આહમાનવંશ, વૈરાટયાસ્તવ વગેરે રતોત્રો, શ્લોકોની અનુક્રમણિકા, ગ્રન્થ, નગર વગેરેનાં વિશેષ નામો, અને સંસ્કૃતમાં પ્રકીર્ણ ટિપ્પણ્ય બોવામાં આવે છે. પ્રબંધ-ચિન્તામણિની માફક આ પુસ્તક પણ ઉપયોગી છે અને તેને આવા ૧૦
રૂપમાં મુદ્રિત કરી અભ્યાસકાને સરળતા કરી આપવા માટે પ્રો. કાપડીઆ અને સલાને અભિનંદન આપીએ છીએ.

૧૯ : ૧૧ : ૩૨

ગોવિંદલાલ હરગોવિન્દ ભટ્ટ

કૌમુદી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૩, પૃ. ૧૬૪-૧૬૫

ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ : પ્રસિદ્ધ કરનાર ફ્રાન્સિસ ગુજરાતી સભા, ૧૫
મુંબઇ, ફિમત ર. ૨-૮-૦. રાજશેખરસૂરિએ ગુંથેલો પ્રબો(૧૫)વકોશ અથવા અતુર્વિંશતિપ્રબંધ હીરાલાલ રસિકદાસે ઉમેરેલા પરિશિષ્ટો તથા પ્રસ્તાવના સાથે સભાએ પ્રગટ કર્યો છે. આ ગ્રંથ પણ પ્રબંધ-ચિન્તામણિ જેટલો જ ગુજરાતનો ઇતિહાસ નક્કી કરવાના કામમાં ઉપયોગી થઇ પડશે. આ ગ્રંથ પણ સંસ્કૃત પ્રાકૃત મિશ્ર છે. આનો ૨૦
ગુજરાતી અનુવાદ છપાવાનો છે, એ જાણી આનંદ થશે. ભાઇ હીરાલાલે ટીકામાં પ્રાકૃત તથા જૂની ગુજરાતીમાંના શ્લોકોનું સંસ્કૃત કરી ખતાવ્યું છે. આ ગ્રંથ પણ ખીજી આવૃત્તિ રૂપે છે, પહેલાં ૧૯૨૧ માં પ્રગટ થયેલો.

આમાં ૨૪ પ્રબંધોમાં દસ સૂરિના, ચાર કવિના, સાત રાજના ૨૫
અને ૩ શ્રાવકના છે. આ પ્રબંધની ભાષા જરા આધુનિક છે, તે તેમાં ગુજરાતી શબ્દોને સંસ્કૃત ક્રિયાપદ ખતાવ્યાના દાખલા મોજુદ છે. ટક્કલાયમાન, છોટયિત્વા, ખટપટાયતિ જેવા તરફ ભાઇ હીરાલાલે ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ઐતિહાસિક સામગ્રી ઉપરાંત જૂની ગુજરાતી ભાષા માટેની સામગ્રી આ ગ્રંથ પૂરી પાડે, એમ અમને લાગે છે.

૩૦

—સાહિત્ય પુ. ૨૦, અં. ૧૧, નવેમ્બર ૧૯૩૨, પૃ. ૬૮૬

પ્રઅન્ધચિન્નામણિ-કર્તા મેરુતુંગ આચાર્ય } પ્રકાશક : શ્રીકાર્મસ સભા.
 ચતુર્વિંશતિપ્રઅન્ધ-કર્તા રાજશેખર સૂરિ. } મુંબઈ, ૧૯૩૨.

આ બે કીંમતી સંસ્કૃત પુસ્તકો પહેલાં છપાઈ ગયેલાં તો છે, પણ તેની નકલો ધણા વખતથી અપ્રાપ્ય અને લગભગ અદૃશ્ય થઈ ગયેલી, તે ફરીને છપાવી શ્રીકાર્મસ સભાએ પોતાના ઉદ્દેશોને ધટતી અને પોતાને કરવાનાં કાર્યોમાં ઉત્તમ પ્રકારની સેવા બજાવી છે. દરેક યોગ્ય યોગ્ય વિદ્વાનને સોંપાયેલી એટલે પ્રથમ મુદ્રણના કરતાં આ આવૃત્તિમાંના પાઠ વધારે છણાયલા છે, કેટલાક પાઠભેદ ઉમેરાયલા છે, એક બે સારી હસ્તલિખિત પ્રતોનો લાભ પહેલી વાર જ લેવાએલો છે. ૧૦ વળી એ વિદ્વાન કાર્યપરાયણ સંપાદકોએ મૂળ સાથે ઉપયોગી પરિશિષ્ટો અને સુચિઓ પણ બેડી આપી છે. એ સર્વ માટે સૌ લાગતા વળગતાને ધન્યવાદ દેતા ધણો આનન્દ થાય છે.

—બલવન્તરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર.

પુસ્તકાલય ઑક્ટોબર, ૧૯૩૨. પૃ. ૫૧૯-૫૨૦.

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ

શાળા-પાઠશાળાઓ-ને ઈનામ માટે તેમ પુસ્તકાલયોના
સંગ્રહ માટે અડધી કિમ્મતની ગોઠવણ
સાહિત્યપ્રચારને ઉત્તેજનની યોજના

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાએ મુંબઈ ઈતિહાસનાં, સરકારી, દેશી રાજ્યોનાં તેમજ મ્યુનિપાલિટીઓ અને લોકલ બોર્ડોનાં કેળવણી ખાતાં-ઓમાં અભ્યાસ તથા વાચનપ્રસાર દ્વારા તથા વિદ્યાર્થીઓને અપાતાં ઈનામો દ્વારા, તેમ જ તેમના હસ્તકની નિશાળોની તથા સાર્વજનિક લાઇબ્રેરીઓ અને પુસ્તકાલયોમાં ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રસાર બહોળા પ્રમાણમાં સહેલાઈથી ઓછા ખર્ચે થઈ શકે તે માટે પોતાની માલીકીનાં નીચે જણાવેલાં, દશ સુધીના આંકવાળાં પુસ્તકો (રાસમાળા ભાગ ૧-૨ સિવાય) અર્ધી કિમ્મતે ઉપલી સંસ્થાઓને વેચાતાં લઈ શકવાની અનુકૂલતા કરી આપવાને એક યોજના કરી છે.

રાસમાળા ભાગ ૧-૨ આ સંસ્થાઓને ૧૨૧૧ ટકામાં કમીશનથી વેચાતી આપવા ઠરાવ્યું છે.

આ યોજનાનો લાભ લેવા તે તે કેળવણી ખાતાં અને સંસ્થાઓ પ્રેરાય તે માટે પોતાની માલીકીનાં પુસ્તકોનો પરિચય તૈયાર કરી પ્રકટ કરેલો છે; જેને તે જોઈતો હોય તેને મંગાવેથી મફત મોકલવામાં આવશે.

આ પુસ્તકો અડધી કિમ્મતે વેચાતાં લેવા ઇચ્છતી સંસ્થાએ નીચેને શરનાં પત્રવ્યવહાર કરવો.

રા. રા. અખાલાલ યુલાખીરામ જાની, ખી. એ.

૩૬૫, શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભામંદિર

લેર્મોન્ટન રોડની બાબુમાં, કોંગ્રેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૪

શ્રી કાર્મસ ગુજરાતી સભાની માલીકીનાં પુસ્તકો ૧૯

૧-૨ રાસમાળા (સચિત્ર) તૃતીય આવૃત્તિ, ભાગ ૧ લો, તથા બીજો; રચનાર સ્વ. શ્રી. એલેક્ઝાન્ડર કિન્લોક કાર્મસ. ભાષાન્તરકાર, અને તેમાં વિવિધ વિષયોની ટિપ્પણીઓ તથા પરિશિષ્ટો ચોળનાર દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ દલે. દરેકનું મૂલ્ય ૫-૮-૦

૩. કાર્મસ જીવનચરિત-રચનાર. સ્વ. મન. સુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી જી. પી. મૂલ્ય ૦-૮-૦ (હાલ અપ્રાપ્ય).

૪ માર્કસ ઓરેલીઅસ એન્ટોનીનસ તા સુવિચારો—ભાષાન્તરકાર, સ્વ. ઈટરનરેશ, સર કેશરીસિંહજી, ઉપોદ્ધાત લખનાર અને સંસ્કૃતસુભાષિત અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં સમાન વચનો નોંધનાર રા. રા. નગીનદાસ પુરૂષોત્તમદાસ સંઘવી. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૫-૬ શ્રી. કા. શુ. સભાનાં પુસ્તકોની સંવરતર નામાવલિ ભા. ૧ લો, ૨ જો. (૧-૫૦, અને ૫૧ થી ૧૫૦ પુસ્તકોની યાદી) તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ જીવાખીરામ જાની, બી. એ. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

(૬-૧) શ્રી કાર્મસ ગુજરાતી સભાનાં ૬. પુસ્તકોની સંક્ષિપ્ત યાદી, તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ જીવાખીરામ જાની, બી. એ.

૭ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ભાગ ૧-૨ (સાથે ભેગા) ગઢો, વંશાવળીઓ, શહેરો, વગેરે સબંધી હકીકતોનાં લખાણ. સભા પાસેનાં સાધનોને આધારે તૈયાર કરનાર રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી, મૂલ્ય રૂ. ૧-૫-૦

૮ રસકલ્પોદ : બાળાઓએ માવાનાં સ્ત્રીજીવનનાં પ્રચલિત ગીતો. સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિ. રાવળ રૂ. ૦-૧૦-૦

૯ પ્રબોધખર્મીશી (કવિ ખંધારા માંડલકૃત) અને રાવજીમંદોદરી સંવાદ (કવિ શ્રીધરકૃત) બન્નેય જૂના ગુજરાતીના અંગ્રેજી-ગ્રીક સાથે. સંશોધક સ્વ. રા. મણિલાલ ખ. વ્યાસ, ગ્રીક તથા ઉપોદ્ધાતના લેખક રા. રા. શંકર-પ્રસાદ છગનલાલ રાવળ, મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦

૧૦ પ્રાચીન કાવ્યવિનોદ ભાગ ૧ લો-પ્રાચીન આખ્યાનો અને પદો, નાકર આદિ કવિઓના અંગ્રેજી, (ભાષા કાંઈક અર્વાચીન ગુજરાતી જેવી) સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિ. રાવળ મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૧૧ અહુનવર—એ નામનો સર્જનજૂનો મંત્ર, પારસી ધર્મતત્ત્વનું વૈદિક દ્રષ્ટિએ અવલોકન. વિવેચક રા. રા. માનશંકર પિતાંબરદાસ મહેતા મૂલ્ય ૦-૮-૦

૧૨ ચતુવિંશતિપ્રબન્ધ:—શ્રી રાજશેખરસૂરિસમ્બંધ:—પરિ-શિષ્ટેન સમલહકૃત: સંશોધિતશ્ચ પદ્ય. પ. હૃત્યુપપદધારિણા પ્રો. હોરાલાલેન । મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૧૩ પ્રબન્ધચિન્તામણિ:—શ્રી. મેરુતુંગાચાર્યરચિત: શાસ્ત્રી વુર્ગાશંકરેણ સંશોધિત: મૂલ્ય ૧-૮-૦

૧૪ શાતકસંગ્રહાય—સિક્કાન્તો, ગુજરાતીમાં તેનો પ્રચાર અને ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર અસર કાઢિ અને હાદિ મતનાં બે શ્રીચક્રો સાથે લે. દિ. ખ. નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, ખી. એ. મૂલ્ય ૧-૮-૦

૧૫ ગુજરાતના ઐતિહાસિક ઉત્કૃષ્ટ લેખો—ભાગ ૧ લો. મહારાજ અશોકના પ્રાચીન યુગથી માંડી છેલ્લા ગુજરાતી વાઘેલા વંશની સમાપ્તિ પર્યન્તના ગુર્જર વંશ પર્યન્ત ગોઠવી, સશોધી, ટીકા અને પાદનોંધો સાથે તૈયાર કરનાર રા. રા. ગિરજશંકર વલ્લભજી આચાર્ય એમ. એ. ક્યુરેટર, પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીઅમ-મુંબઈ મૂલ્ય રૂા. ૪-૮-૦

૧૬ મહાભારત-ભાગ ૧ લો. પ્રાચીન ગુજરાતી અનુવાદ, રૈકવકવિ હરિ-દાસકૃત આદિપર્વ અને નાગરકવિ વિષ્ણુદાસરચિત સભાપર્વ. સંપાદક અને સંશોધક રા. રા. કૈશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રીજી, માંગરોળ રૂા. ૧-૪-૦

૧૭ ગુજરાતના કેટલાએક ઐતિહાસિક પ્રસંગો, તથા વાર્તાઓ વા. ગુજરાતી રાસમાળા. સંગ્રહ કરનાર અને લખનાર રવ. કવીશ્વર દલપ-તરામ ડાહ્યાભાઈ, પ્રકાશક રા. રા. અંબાલાલ યુ. જીની ખી. એ. મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

૧૮ અતુલિંશતિપ્રબંધ—શ્રીરાજશેખરસુરિએ રચેલો, ગુજરાતી અનુ-વાદ અનુવાદક પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાંપડીયા એમ. એ. મૂલ્ય રૂા. ૧-૦-૦

૧૯ પંચદંડ-નરપતિકૃત (સં. ૧૫૪૫) સંશોધક રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ મૂલ્ય રૂા. ૦-૧૨-૦

મળવાનું ઠેકાણું: પ્રેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ નં. ૨

૨ સભાના પારિતોષિકથી પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો ૭.

- (૧) મેટરલીકના વિખંધો-(ભાષાન્તર) રા. રા. ધનસુખલાલ કૃ. મહેતા.
- (૨) વૈષ્ણવધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ-રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી (અપ્રાપ્ત્ય: દ્વિતીય આવૃત્તિ સંશોધાવી શ્રી. રૂા. યુ. સભા તરફથી તૈયાર કરાવાય છે.)
- (૩) શૈવમતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ-રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી, (દ્વિતીય આવૃત્તિ સંશોધાવી શ્રી. રૂા. યુ. સભા તરફથી તૈયાર કરાવાય છે.)
- (૪) દેહ, જીવ અને આત્માની વૈજ્ઞાનિક મીમાંસા (ભાષાન્તર)— રા. રા. પ્રેમશંકર નારણજી દવે
- (૫) લોહિં મોરલીકૃત કોન્પ્રોમિસ (ભાષાન્તર) સત્યાગ્રહની મર્યાદા રા. રા. મહાદેવ હરિભાઈ દેશાઈ, ખી. એ. એલ.એલ. ખી. મૂલ્ય રૂા. ૧-૦-૦

૩ સભાના આશ્રયથી પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો ૭

- (૧) નર્મકોષ-રવ. કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકર દવે.
- (૨) “ ભક્તકવિ શ્રી દયારામનું જીવનચરિત્ર ”—લે. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ, પ્રકાશક રા. રા. નારણદાસ પરમાનંદદાસ ડભોઈવાળા
- (૩-૪) કાઠિયાવાડનું કંઠસ્થ સાહિત્ય, ભાગ ૧ લો તથા ૨ જો (પ્રાચીન સંગ્રહો)—રા. રા. હરગોવિન્દ પ્રેમશંકર ત્રિવેદી મહુવા

(૫) અભિસંન્યુ આખ્યાન—જન તાપીકૃત (૨. સં. ૧૭૮૫), રા. રા. મંજુલાલ રણછોડલાલ મજમુદાર, ખી. એ. એલએલ. ખી. વડોદરા

(૬) સંયુક્તાખ્યાન [કાવ્ય] રા. રા. ગજેન્દ્રશંકર લાલશંકર પંડ્યા. એમ. એ. સુરત

(૭) શ્રી કૃષ્ણલીલાકાવ્ય—નિરોધલીલા-દશમ સ્કંધ (ભાગવત) સંશોધક અને પ્રકાશક રા. રા. અંબાલાલ યુવાખીરામ જાની, ખી. એ. રા. રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેસાઈ ખી. એ. ના ભાગવતસ્વરૂપદર્શી મર્મગામી નિવેદન સાથે, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ (સચિત્ર)

૪ મુદ્રણાલયમાં ૭

(૧) રૂસ્તમ ખડાદુરનો પવાડો (શામળ) રા. રા. અંબાલાલ યુ. જાની, ખી. એ.

(૨) રા. રા. નરસિંહરાવ જોળાનાથ દિવેદીયાનાં “ ક્ષાધલોલોચકલ લેકચર્મ ” ભાગ ૧ લાનું ભાષાન્તર (સચિત્ર)—રા. રા. રામપ્રસાદ પ્રેમશંકર ખડી, ખી. એ.

(૩) પ્રખ્યાતિતામણિ—મેરુતંગાચાર્યકૃત ગુજરાતી અનુવાદ. તૈયાર કરનાર રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

(૪) મહાભારત ગુજરાતી—ભાગ ૨ જે વૈશ્યકવિ નાકરચિત આરણ્યક પર્વ, સંશોધક રા. રા. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી. માંગરોળ

(૫) રૂપસુન્દરકથા—(છટોમુદ્ર કાવ્ય પ્રાચીન) સંશોધક રા. રા. જોગીલાલ જયચંદ સાંડેશરા.

(૬) ગુજરાતના ઐતહાસિક ઉત્કૃષ્ટ લેખો, ભાગ ૨ જે : પ્રાચીન ચક્રવર્તી અષોક યુગથી માંડી વાલેલા વંશ સુધીના તામ્રલેખો અને શિલાલેખો ગોઠવણ તૈયાર કરનાર રા. રા. ગિરજશંકર વલ્લભજી આચાર્ય, એમ. એ.

(૭) મધુસૂદન વ્યાસકૃત હંસાવતીની વાર્તા—સં. ૧૬૫૪ (પ્રાચીન) સંશોધક રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ.

૫ તૈયાર થતા ૫

(૧) રાસમાળાની પૂરણિકા—દિ. ખ. રણછોડલાલ ઉદયરામ દવેએ સંગ્રહીત, ગોઠવી લખનાર રા. રા. ગિરજશંકર વલ્લભજી આચાર્ય એમ. એ.

(૨) “ રૂકિમણીરી વેલી ”—(પ્રાચીન) તૈયાર કરનાર રા. રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેસાઈ ખી. એ.

(૩-૪) શૈવધર્મ અને વૈષ્ણવધર્મ—તેના સિદ્ધાન્તો, ગુજરાતમાં પ્રચાર અને ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર તેની અસર, સંશોધિત પરંપત દ્વિતીય આવૃત્તિ કર્તા રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

(૫) મહાભારત—ગુજરાતી ભાગ ૩ જે : વિરાટપર્વ વગેરે સંશોધક રા. રા. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી. માંગરોળ.

શાળા-પાઠશાળાઓને ધનાચ માટે તેમ પુસ્તકાલયોના

સંગ્રહ માટે અડધી કિંમતની ગાઠવણ

સુંઘઈ ઇલાકાનાં, સરકારી, દેશી શાળાઓં અને શોક્લ યોર્ડેનાં
કળવણી ખાતાને વાચનપ્રસાર માટે તથા ઇ. એ. માટે તેમ જ તેમનાં
પુસ્તકાલયો અને સાર્વજનિક લાઇબ્રેરીઓના સંગ્રહ માટે તીચેનાં પહેલાં દશ-
માનાં આઠ (૩ થી ૧૦) પુસ્તકો આર્થિક કિંમતે વેચાતાં આપવાની યોજના
થયેલી છે. આત્ર રસમાળા ભાગ ૧-૨ આ પ્રસ્થાવોને આગળ ટકાવતાં
કમીશનથી સળશે. આનો લાભ લેવા ઇચ્છતાં સંસ્થાએ પત્રવ્યવહાર કરવો.

૧-૨ રસમાળા (સચિત્ર) ૩ જી આવૃત્તિ, ભાગ ૧ અને ૨
દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

૪ માર્કસ ઓરેલીઅસ ઓરોનીનમના સુવિચારો-મૂલ્ય રૂ. ૨)

૫-૬ શ્રી. કા. ગુ. સભાનાં પુસ્તકોની સચિત્તર નામાવલિ. ભા.

૧ ભા, ૨ ભે; (૧ થી ૧૫૦ પુસ્તકોના યાદી) દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૨)

૭ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ભાગ ૧-૨ (સાથે ભેના)
ગદો, વંશાવળીઓ, શહેરો વગેરે સંબંધી હકીકતોનાં લખાણ. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૮ રસકલ્પોલ: સ્ત્રીજીવનનાં ગી. રૂ. ૦-૧૦-૦.

૯ પ્રમોદબત્રીશી (કવિ બંધારામાંડણકૃત) અને શવણ મંદાકરી
સંવાદ (કવિશ્રીધરકૃત). ટીકા સાથે મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦

૧૦ પ્રાચીન કાવ્યવિનોદ ભાગ ૧ ભા-પ્રાચીન આખ્યાનો અને
પદો, નાકર આદિ કવિઓના ગ્રંથો, મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

૧૧ અહુનવર, પારસી ધર્મતત્ત્વનું વૈદિક દ્રષ્ટિએ અવલોકન મૂલ્ય રૂ. ૦।।

૧૨ ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધ:-શીરાજશેખરસૂરિસન્દર્ભ:-મૂલ્ય રૂ. ૨।।

૧૩ પ્રબન્ધચિન્તામણિ:-શ્રી મેરુત્તંગાચાર્યગચિત:-મૂલ્ય રૂ. ૨।।

૧૪ શાક્તસંપ્રદાય-સિદ્ધાન્તો, ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર અસર
કાદિ અને હાદિ મતનાં બે શ્રીચક્રો સાથે મૂલ્ય ૧-૦-૦

૧૫ ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો-ભાગ ૧ ભા. મદારાગ
અને અધી વામેલા વંશની સમાપ્તિ પયન્તના. મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.

૧૬ મહાભારત-પ્રાચીન ગુજરાતી અનુવાદ, રસમકવિ હરિદાસકૃત
આદિપર્વ અને નાગરકવિ વિષ્ણુદાસરચિત સભાપર્વ મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

૧૭ ગુજરાતના કેટલાક ઐતિહાસિક પ્રસંગો, તથા વાર્તાઓ
વા. ગુજરાતી રસમાળા. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦

૧૮ શ્રીકૃષ્ણગીતાકાવ્ય: વશમકન્ધ ભાગવત (ભં. ૧૫૨૯)
રચનાર કાવર્ય કવિ કેશવ હલ્લરામ. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ (સચિત્ર)

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.